

کتابخانه

در
این
شماره
با آثاری از:

آپشین / ابراهیم زعفرانی
اسد بهرنگی / اسماعیل هادی
بابک لوزتورک / بابک دانشور
پریسا باپائی فرد / جواد هیئت
حسن جوادی / ح.م. صدیق
حمید دادیزاده / رضا براهنی
زهره وفایی / سید حسن یونسی
ع - کامیاروند / علی رضا اردبیلی
علی رضاصراقی / غلامحسین فرنود
غنی زاده / کریم مشروطه چی
ماشاءالله زهی / مجید شهرتی
محمد آزادگر / محمد علی فرزانه
محمد قاضی / محمود چهرگانی
مهرزاد پروچردی / مهندس علمی
مینو امیر قاسمی / ناصر اهلوازی
ناصر هرقاتی / ناصر احمدلی
و دیگران...

چرخ مدینت لی جمعیت بین مسئله لرینی آراشدیران درگی

مجله بررسی مسائل جامعه چندفرهنگی

۵

تابستان ۱۹۹۹ یای

خلقه آغزین سرینی هر دم قلیر اظهار سوؤز
بو نه سردیر کیم اولور هر لحظه یوخدان وار سوؤز
آرتیران سوؤز قدرینی صدق ایله قدرین آرتیرار
کیم نه مقدار اولسا اهلین ائیلر اول مقدار سوؤز

محمد فضولی

تذکره

چوخ هدایتلی جمعیتین مسئله لرینی آراشدیران درگی

مجله بررسی مسائل جامعه چند فرهنگی

۵-جی سایه، ۱۹۹۹ یای
دفتر پنجم، تابستان ۱۹۹۹
ISSN 1402-568X

TRIBUN

Çox mədəniyyətli cəmiyyətin
məsələlərini araşdıran dərgi
A journal devoted to
multi cultural affairs
5-ci sayı, 1999, Yay

تريبون

چوخ مدنیتلی جمعیتین
مسئله لرین آراشدیران درگی
مجله بررسی مسائل
جامعه چند فرهنگی
دفتر پنجم، تابستان ۱۹۹۹

Redaksiya heyəti:

Məmi Ərdəbili
Yunis Şamili
Əlirza Ərdəbili

هیئت تحریریه:

ممی اردبیلی
یونس شاملی
علیرضا اردبیلی

Üz qabığı dizaynı:

Sona Gərami Səfaian

طرح روی جلد:

سونا غرامی صفائیان

Post adresi:

آدرس پستی:

TRIBUN

Box 7168

170 07 Solna/Sweden

Fax: +46-(0)70-711 47 38

فاکس

Elektron post: <info@tribun.com>

آدرس پست الکترونیکی:

Bankda hesab nömrəsi

حساب بانکی

(Təkcə İsveç daxilindən):

(تنها برای واریز از سوئد):

Postgiro 431 84 03-5

Xaricdən pul köçürmək üçün lütfən «Money Order»-dən istifadə edin.

برای واریز از خارج لطفاً از «حواله پولی» (Money Order) استفاده کنید.

Web address: www.tribun.com

www.iran-archive.com

تربون ۵

۵-جی سایى، دفتر پنجم

تابستان ۱۹۹۹، یای

ISSN 1402-568X

طرح روی جلد: سونا صفائیان **Sona Səfaiān**: Üz qabigi disayni:

در این شماره: Bu sayida:

۷	رئداسیا هیئتى	اؤن سؤز
۱۱	جواد هیئت، «مبین» و...	در سوگت پروفیسور دکتر حمید نطقى
۳۱	دکتر حمید دادیزاده	زبان و جایگاه آن در جوامع بشرى
۶۳	دوقتور محمد علی فرزانه	محمد بیریانین استنطاق نامه‌سى
۷۲	ح.م. صدیق و ا. رفرفه	زقیل ذی الکفل مقاوله‌سى
۸۵	مهرزاد بروجردى	تعبیر ملی گرایانه از هویت ایرانی
۱۰۲	ناصر مرقاتی	هما قوشى
۱۰۳	ناصر اهوایى	«افزایش تمایلات قومى گرایى»
۱۱۷	مasha، الله رزمى	قهوه‌خانه‌های تبریز
۱۳۹	رضا براهنى	تبریز بعد از دور دنیا
۱۴۹	علی‌رضا اردبیلی	نمک بر زخم
۱۵۹	دکتر حسن جوادى	«مکتب ملانصرالدین» و مطبوعات ایران
۱۸۷	علی‌رضا اردبیلی	ایرندا تورک‌لرین فارس لاشماسى
۱۹۹	گزارش چى: الف.ق.	امید زنجان دفتري نین آپچیلیشى
۲۰۵	علی‌رضا اردبیلی	«دادنامه آذربایجان»
۲۰۹	تربون	در پاسخ دو نامه
۲۱۵	علی‌رضا اردبیلی	شمالی آذربایجان و جنوب مشألی مهاجرت
۲۲۳	آیشین	هتل پیاده‌رو...

تبریز افسانه‌سی	۲۲۷	ناظر احمدلی
در آذربایجان خبری هست ا	۲۴۵	علی‌رضا اردبیلی
در تبریز خبری هست ا	۲۵۲	ماشاءاله رزمی
خاله جان پان ترکیست من ا	۲۶۱	«حم+آر+آز»
ده تفاوت اساسی بین زبان ترکی و زبان فارسی	۲۶۵	بابک اوزتورک
بیانیة دبیرک خانه خرده فرهنگها	۲۶۷	بابک اوزتورک
مقاومت در برابر ستم ملی گسترش می‌یابد	۲۶۹	محمد آزادگر
شهریارنامه	۲۷۱	رحیم رئیس‌نیا
شهریار، بهانه است	۲۷۵	غلامحسین فرنود
گفت و شنود فرهنگها در خانه خودمان ایران	۲۷۷	«امضا محفوظ»
مصاحبه صریح با دکتر چهرگانی	۲۸۱	آلتای
آذربایجان ملی حرکاتی نین نه دن لرینه بیر باخیش	۲۸۸	دوکتور چهرگانی
«عزیز محسنی» نین حیات و یاردیجی لیغی	۲۹۱	کریم مشروطه‌چی (سؤنمز)
گؤزلریم بؤیودو	۲۹۵	ابراهیم رفکرف
دیلیمیز، وارلیغیمزین رصدیقی دیر	۲۹۷	بابک دانشور
۲۱ سال از قیام تبریز گذشت...!	۳۰۰	مدیر مسئول «شمس تبریز»
زبان آذری و مسئله ملی	۳۰۳	مجید شهرتی اصل
جایگاه ترکی در سیمای جمهوری اسلامی	۳۰۵	دکتر ح.م. صدیق
زبان ترکی در صدا و سیمای زنجان	۳۰۹	پریسا بابائی فرد
نگذاریم زبان اذری تضعیف شود!	۳۱۰	سید حسن یونسی
«ترکی دیلی تک سئوگیلی احساسلی دیل اولماز» ا	۳۱۳	غنی زاده

فرهاد خانف	۳۱۵	مصاحبه با ودود مؤذن زاده
آیدین بوکولمز	۳۲۱	آیا می‌خواهیم اصول قانون اساسی را...
مهندس علمی	۳۲۶	بحثی در تاریخ ترکان ایران
اسد بهرنگی	۳۳۰	صمد و کتابهای ترکی
«پیام نو»	۳۳۴	«مشاهیر آذربایجان»
س. ب. شکوهی	۳۳۷	تالان می‌کنند تبریز را
برزگری-تبریز	۳۴۱	وفاق ملی و احترام به فرهنگها
«مهد آزادی-آدینه»	۳۴۳	شعر سنگ
مینو امیر قاسمی	۳۴۶	اشکالات و مشکلات کتابهای درسی
ع - کامیاروند	۳۵۰	پیدایش فرقه دمکرات آذربایجان
«شمس تبریز»	۳۵۵	ترکی را دوست بداریم
یاشار	۳۵۸	ملت بی تعصب باید خوار شود
یاشار	۳۶۰	اصل ۱۵ قانون اساسی و چند نکته
--	۳۶۲	نوشته‌های کوتاه از مطبوعات آذربایجان
تریبون	۳۶۹	معرفی چند کتاب

بو سایی دا یوخاری دا باشلیق لاری وئرلین یازی لارین آراسیندا سون آییلاردا چیخیمیش آذربایجان درگی لریندن سئچیمیش قیصا نثر و شعر اؤرنک لری سالیتمیش دیر.

در این شماره در لابلای مطالبی که تیر آنها در بالا آمده است، نوشته‌ها و اشعار کوتاهی از مطبوعات ماههای اخیر آذربایجان درج شده است.

لۇن سۆز

رئدا كسيا هيئتي

سئويريك بيز بو ديارى...

سئويريك بيز بو ديارى، بوردا ياشايان انسان لارى. سئوديك اونون قيشيني، ياييني، دره سيني، دوزونو، دونيني، بوگونونو. سئوديك سنى بيز اي گۆزەل توپراق، يورد، آنا يوردو، مهربان ليق اوجاغى. بيز وورولدوق سنە، كۆرپەلرين آنايا وورغونلوغو كيمي، سيغينديق كۆكسونە، آنا باغرينا سيغيلان اوشاق كيمي.

..نەدن؟

..بيلميريك! نە اهميتى وار، بلکہ كيمسە سيز ليك دن، كيمە سيغىلا بيلر كۆرپە بالالار، آنا قوينو اولماسا؟ بيز دە گۆزوموزو آچيب سنى گۆردوك، سنى دىنلە ديك، سنى بىن لاي لار ينىلا اويوب، اوخشامالار ينىلا سحر ايشيغينا گۆز آچدديق. سنىن بيزە وئردى بىن جىرتدان لار و شىنگولولو دوياسينا هئج بىر دىسنى شەرحى بى چاتمادى.

بىز سنى سئويب عزيزلى بەرکن قارا اورە كالى لرين قەر - غضبى نە توش گلديك. نەدن؟ بيلميريك. مين ايل وارليغىنى قورويوب ساخلا دىغيمىز، وارليغىمزا قنىم چىخدى. بوغازىمىزدان بىر ايچىم سويوندا راحت گىتمە سىنى گۆزلىرى گۆتورمەدى. سانكى بىر سوساميش اژدها يا راست لاشميشيق كى تىكجە بىزىم قانىمىزلا دوييا بيلير. بابالارىمىزى دار آغاج لار ينىدا جان سىز و سورگون لردە حيات دان بئرميش گوروروك. قارائلىق قوشون لارى اونلار قارا دامغالار ووروب لار، بىر يىرىندن قارا نە ايدى اونلار ينى گوناه لارى؟ اونلار نەدن خرم آباد ينى ايستى سىلە، كارا قاندا نىن سويوغونون آراسىندا مسيح كيمي صلابە يە چكىلميش ديلر؟ نە ايدى سيد جعفر ينى گناهى؟ نەدن عاشيق حسين جاوان، ربابە، مدينه گلگون و مينلر باشقا انسان ينى گۆز ياش لارى قىبردە دە قورومادى؟ تبرىز ينى گوهر مرادى بوگون پرى لاشيزدە غريب ياتيب يوخسا ائلە اولدن وطن غريبى اولوب؟ گۆرە سن «بىز ياد لارا ئىلە ميش ديك»؟

نە ايسە قضا - قدرە بىز يملە دوز دئمەدى. ۹۰ ايل اونجە اوزموزدن گوجلو ظالم لرين ظلمى نە قارشى

دوردو غوموز گوندن بو گونه کیمی بو بیر طرفلی نفرتین قوربانلی اولموشوق. سئومیرلر نه آدی میزی، نه دیلی میزی، تکجه روحسوز معنویت سیز جسم لری میزه مشتری دیرلر، اونلاری اوجوز قیمته آلیب، کور تعصب و فاناتیزم له سو آریلیب، مسخ اولموش موجودلار یاراتماق ایسته ییرلر. ایسته میرلر اؤزوموزو، تکجه یتیمی زده یوردوموزدا گؤز لری وار. تکجه اؤزوموزون یوخ، گره ک داغ-داش لاری میزین دا، چسای لاری میزین و کندلری میزین آدلاری دا آغالارین دیلی جه اولسون. اوشاق لاری میزین آدینی گره ک بو آغالار قویسون لار، یوخدو اختیاریمیز حتی اؤز اوشاق لاری میزین آدینی سچمه یه. سو کورلر هر یاندان تاریخی بینا لاری میزی، ائله بیل هئچ اولما میشلر. محتشم تئاتر سالونوموز ائله بیل اوخ اولموشدو گؤز لری نده، ایندی یقین آسوده دیرلر اونلار چونکی آرتیق ییخیبلار بو مدنیت سارایی نی و حتماً ارکین ایاق اوسته دورماسی، شادلیق لاری ناکدر قاتیر.

گری قالمیشدیق و فاناتیزم دن باشقا دونیایه بیر شئی وئره بیلمه میشلر سه، بیزیم هر نه بی میزی آلیب، محو ائتمک دن ده چکینه میشلر. ایندی الی قامچی لی شیغیرلار هر یانا، اؤزوموز تحقیر اولوروق، مدنیت ییمیز آغالارین هوس لری نی ارضا ائتمه گه قوربان گئدیر. هاردا بیز دؤزومسوز لوک ائدی ب قامچی آلتیندان بویون قاچیر ساق، «شورش» ساییلر، «غائله» آدلانیر، اولوروق تجزیه طلب، پان تورکیست و سایر. پان تورکیست اولماق اوچون گره ک بیز بو قامچی لاری اوپک و دوعا ائده ک بو آغالاری. آخی اؤیره ندی ر می شیک بو جناب لاری دیل سیز- آغیز سیز قوربان لارین ظلمکاری اولماغا و دادیب لار آرتیق اونلار بئله قوزولارین قوردو اولماغین حیوانی لذتی نی. اوپمیری ک اگر بو قانلی قامچی لاری یا تشکور ائتمیری ک سه رحوموزو بوغان شکنجه لرین عامل لریندن اوندا پان تورکیست اولموشوق و قانیمیز مباح! مبارک اولسون بو منطق ۲۰۰۰- جی ایلی قارشی لاماغا حاضر لاشان دونیایه!

بیر زامان یوخ ایدی ق اصلا بیز، تکجه کؤلگه لر ای دیک بیز. بیز موهوم و اسگی تات لارین کولگه سی ای دیک. قارانلیق قارشی سیندا محو اولماغا محکوم اولان کؤلگه لر. ایندی «خرده فرهنگ» صاحبی اولموشوق. بودا مبارک دیر. صاباح دا یقین یشی بیر تدبیر و تازه بیر فی ریلداق...

آما نه بیز دن شنگولونو آلا بیلدی لر نه قیر آتی نه جیر تانی. اوسته لیک صمد بیزه اولدوزو، یاشاری و خیر دا جا قارابالیغی وئردی. بوگون او جالی ر سسی میز تبریز ده، زنجان دا، ارومی ه ده، اردبیل و آذربایجان تورکونون یاشادیغی هر بیر یر ده. نگران لیغی قالخیر آغالارین بو سس- صدانین او جالما سیندان، فکر لشی ر نه اولوب گؤره سن بو دینمز- سو یله مز قوربان لاری میز!؟ ظلم حد دن آشی ب آغالار! داها یتر کؤله لیک! سدی کؤلگه اولماق، ایسته میریک بیز نه تات نه خرده فرهنگ صاحبی اولماق کیمی حقارتی بیز. اؤزوموزون اولسون عمده فرهنگ نی زده، بیزه تیکدی یینیز دون لاردا...

عاشیقین سازی

عمران صلاحی

باخشیندا آی عاشیق دومانلی داغلار هاواسی،
اوره یینده بوتون عالمده اولان غم یاراسی،
دامجی - دامجی تۆگوسن گۆز یاشینی ساز اوسته
اوخویورسان نبی نی، چنلی بئلی، قیزقالاسی
آتلانارکن قوواسان الده تاتار
اوجادان سسله نیرسن
داغلاری دۆنگه لری سئیر ائدیرسن
چۆل لرین لاله لریندن دئییرسن
ساز ی دیلندیر عاشیق گلدی باهار
او سازین توت آغاجیندان یارانیب
اودورکی ماهنی لارین توت کیمی شیرین دی سنین
سیلکه لیرسن سازینین بوتاقلارین
بال کیمی توت توکولور یوردوموزا
سسینی قووزا وار اولسون دهنین
دور موشام بو آغاجین آلتیندا
کۆنلومو ایگنه ائدیپ
روحومو پارچا
تیکیرم بیر چادیرا
سالیرام خاطره لر کردی سینه
توتلاریندان ییغیرام
دولدورورام میس کاسایا
ائیرم سردابایا
آنای سسله بیرم
کاسامی گۆرسه دیرم
توت یئیرسن آی آنا؟
قاف داغی یالتار ایچینده چیغیریر:
میراٹا قالسین او توت، گۆرمورسن اللریمی یانا - یانا...؟
گون کئچیر، ایل دولانیر، یاز گئدیر، پاییز گلیر
یئل اسیر، کولک قویور، قار یاغیر دام - داشیما
هؤرویور توت آغاجین
یوگورور سردابایا
باخماییر گۆز یاشیما...

بیتمی ین سئودا

اسماعیل جمیلی

بیرسی قاریشمیش یوان توپراغا

بیرسی هله ده قاریشماقدا دیر

بیرسی آسیلمیش دار آغاجیندان

بیرسی هله ده قاندا لاقدا دیر

سئودا یولچولاری بیتمک بیلمه ییر

آرخاسی کسلیمیر آخان اولدوزون

گنجه قارانلیقین امری کنجسه ده

هایلاییر هر ایشیق گونشین سؤزون

آرزو یوکلو سئودا کروانی یورور

یازی قیشی داغی داشی سایمادان

حرامیلر دؤرد بیرانی سارسادا

گندیر اؤز یولدونان بیر آن جایمادان

سؤیکه نیب دوننه صاباها باخان

یاşam سئوگیسی نین سئوداسی بیتمیر

ظلمت گنجه لرین قارا قوینوندا

آجیلارین سحرین رؤیاسی بیتمیر

در سوگ پروفیسور دکتر حمید نطقی^(۱)

دکتر جواد هیئت

من چه گویم وصف آن عالیجناب
نیست پیغمبر ولی دارد کتاب

برای من بسی دشوار است که در این مصیبت عظمی سخن بگویم. می‌گویند جدائی دوست از مرگ هم سخت‌تر است و تحمل دوری و صبوری دشوارتر یقولون إن الموت صعب علی الغنی مفارقت الاحباب واللّه اضعبو. من با دکتر حمید نطقی ۵۸ سال دوست بودم. دوستی صمیمی، همدل، همفکر، هم عقیده و حتی هم سنگر.

من او را از ۱۳۲۰ می‌شناختم^(۲) و با او برای ادامه تحصیل به استانبول رفته بودیم. ۵۰ سال در آنجا در جوار هم بودیم و سختی روزهای طلبگی را در غربت و در سالهای جنگ جهانی با هم چشیدیم. او در جوانی هم مردی پخته و دانشمند و مورد احترام و محبت همه دانشجویان ایرانی و استادان آلمانی و ترک بود. او ناپختگی و های و هوی جوانی را نداشت از شر و شور جوانی فقط شور زندگی را به درجه عشق داشت و این عشق به زندگی را تا آخر عمر حتی در سالهای بیماری حفظ کرد.

او عاشق مطالعه و آموختن بود و در این کار افراط می‌کرد. همیشه دستش کتاب بود. او هر چه می‌آموخت در حافظه‌اش حک می‌شد آنها را به یاد داشت و در مقام مناسب و صحبت‌های رسمی و خصوصی آنها را بکار می‌برد. بسیار خوش برخورد و خوش‌بین بود. مخاطبینش از صحبت‌های او لذت می‌بردند سخنانش با آنکه همراه طنز و شیرین بود در عین حال پرمغز و آموزنده بود

۱- متن سخنرانی استاد دانشمند دکتر جواد هیئت در مراسم بزرگداشت یاد استاد فقید دکتر حمید نطقی در دانشگاه تهران.

۲- او در سال ۱۳۹۹ در تبریز بدنیا آمد. ابتدائی و متوسطه را در تبریز و دانشکده حقوق را در تهران و دورهٔ دکترای را در استانبول تمام کرد و عصر جمعه ۲۵ تیر ۱۳۷۸ در بیمارستان نابتینگام انگلستان از بیماری سرطان خون درگذشت.

دوستانش ترجیح می‌دادند که در محضر او شنونده باشند تا گوینده.

اگر در بحثی وارد می‌شد سعی می‌کرد طرف را با منطق مجاب کند بدون اینکه او را از خود برنجاند. در استانبول روزنامه‌ای به زبان فرانسه و بنام استانبول چاپ می‌شد که بیشتر خوانندگانش اعضای کولونی فرانسه و خارجیها بودند. مقالات نطقی که هنوز دکتر هم نشده بود در این روزنامه چاپ می‌شد. بعد از سالهای جنگ مدتی از هم دور بودیم. من به پاریس رفته بودم و او در آبادان خدمت فرهنگی اش را در شرکت نفت شروع کرده بود.

بعد از چند سال او به تهران منتقل شد. من هم از پاریس برگشتم و در تهران مشغول طبابت شدم. در ۳۰-۴۰ سال اخیر دکتر نطقی یکی از نزدیک‌ترین دوستان و معاشرین من بود. او ۱۳۵۰ با آوردن مرحوم استاد شهریار به تهران با حضور استاد شهریار و استاد نطقی و دیگر شعرای فاضل ایرانی منزل ما به محفل ادبی تبدیل شده بود. بعد از پیروزی انقلاب اسلامی و دادن آزادیهای فرهنگی به اتفاق ایشان و چند دوست ادب شناس آذربایجانی مجله فرهنگی دو زبانه وارلیق را منتشر کردیم.

دکتر نطقی از پایه‌گزاران مجله و سردبیر آن بود. نام وارلیق هم پیشنهاد او بود. مدت ۱۳-۱۲ سال که در تهران بود سرمقاله‌های مجله را می‌نوشت بعد از مسافرت به انگلستان و هنگام تدریس در دانشگاه ادینبورگ یعنی قبل از بیماری مقالات مجله را مرتباً می‌فرستاد.

دکتر نطقی در تمام عمرش برای من و سایر دوستان و همکارانش نه تنها یک دوست صمیمی و خردمند بلکه یک استاد دلسوز و مهربان بود. من همیشه از او چیز تازه می‌آموختم. در هر رشته صاحب نظر بود همکاری ۲۰ سال اخیر ما در مجله بیشتر در مسائل زبان‌شناسی و ادبیات ترکی بود. من و او هر دو در این رشته‌ها آماتور و او تودیداکت بودیم. من هر چیزی را که نمی‌توانستم به کمک کتابهایم بفهمم. از او می‌پرسیدم دکتر نطقی اکثراً جواب سئوالات مرا شخصاً می‌داد و یا از کتابهایی که در دسترس داشت جواب صحیح را پیدا می‌کرد مدتی برای تدریس به ترکیه رفت و من در غیاب او احساس تنهایی می‌کردم روزی در استانبول به ملاقات دوست مشترکمان پروفیسور محرم ارگین رفته بودم. محرم ارگین از دوستان دورهٔ دانشجویی ما بود و نطقی را هم خوب می‌شناخت. خودش هم از برجسته‌ترین اساتید ترکیه شده بود. به محرم ارگین گفتم از وقتی که نطقی به آنکارا آمده من تنها شده‌ام و کسی نیست که اشکالات مرا پاسخ صحیح بدهد. محرم ارگین بلادرنگ گفت: دکتر جواد نظیر نطقی در اینجا جم وجود ندارد!

آری مانند دکتر نطقی در آنجا و در هیچ جای دیگر هم نبود. او نابغه عصر ما بود و چون به ما نزدیک و در دسترس ما بود عظمت او را آن چنان باید احساس نمی‌کردیم. من در تمام عمرم نظیر او را نه در ایران و نه در خارج ندیده‌ام و بسیار مفتخرم که بیش از نیم قرن دوست نزدیک او بودم و محضر او را و شخصیت او را درک کردم. او ستاره فروزانی بود که در

آسمان تیریز طلوع کرد و به همه ایران و ایرانیان و حتی خارج از ایران روشنائی می داد. دکتر نطقی معلمی بی نظیر بود، شاگردانی را که تربیت کرده اغلب از اساتید برجسته امروزی ما هستند. به دکتر نطقی در دانشکده علوم ارتباطات پدر علوم ارتباط نوین ایران لقب داده اند این حق شناسی برای ما مایه دلخوشی است و برای دانش پژوهان جوان مایه امیدواری است.

آثار دکتر نطقی به همین چند کتاب ارزشمند و چند صد مقاله منتشره ختم نمی شود من که با او از نزدیک محشور بودم صندوقهایی را در خانه او دیده ام که پر از یادداشتهای ذیقیمت علمی اوست و نمی دانم این یادداشتهای و چگونه به زیور طبع آراسته و در دسترس مشتاقان قرار خواهد گرفت.

دکتر نطقی استاد دانشگاههای تهران (دانشکده ارتباطات)، ساکو، نخجوان و عضو افتخاری فرهنگستان زبان و ادبیات ترک بود. مدتی هم در انگلستان به عنوان عضو هیئت علمی تدریس می کرد.

او در عین حال شاعری خوش قریحه و توانا بود. بیشتر اشعار او به سبک شعر نو و سمبولیک سروده شده. اشعار فارسی و ترکی او در دو جلد در تهران، باکو و آنکارا چاپ شده است.

من اطمینان دارم خاطره و یاد این استاد دانشمند و انسان والا هرگز فراموش نخواهد شد. نام نیک و پر افتخار او در دل روشنفکران و دوستان علم و ادب جاودان خواهد ماند. هیئت تحریریه و خوانندگان مجله وارلیق هرگز او را فراموش نخواهند کرد و راه او را ادامه خواهند داد. همسر دکتر نطقی هم که یادگار دوران طلبه گی اش در استانبول می باشد نمونه وفا و تقوا و شایسته اوست. او علاوه بر تربیت ۵ فرزند برومند در هشت سال اخیراً که دکتر نطقی زمین گیر و روی صندلی چرخ دار زندگی می کرد همیشه همراه شوهرش بود و از او پرستاری می کرد و او را مانند بچه اش همه جا می برد.

از خداوند برای او رحمت ابدی و مغفرت تمنا می کنم و برای خانواده محترم و داغ دیده اش همچنین برای دوستان و دوستانش صبر و تحمل آرزو می نمایم. روحش شاد.

«باش ساغلیغی»

دوقتور جواد هیئت جناب‌لارینا

حۆرمتلی معلم، ائشیتدی ییمیز خبرین آجی لیغی و باش وئرمیش ایتگی نین بؤیوک لویوندهن هامی میز سارسیلدیق. هله پروفور زهتابی نین آرامیزدان گئتدی یینه اینانماغا قادر اولای بیلمه‌دی ییمیز بیر حال دا یئنی بیر ضایعه نین خبری هامی میزدا درین کدرلر اویاتدی.

سزین صمیمی دوست نینیز، وارلیق مکتب ینده یاخین همکار نینیز و خالق ییمیزین داهی عالیمی پروفور حمید نطقی نین دنیا میزدان کۆچ ائتمه‌سی یقین کی سیزی داها آرتیق دره‌جه‌ده ماتم‌لندیرمیش دیر.

پروفور حمید نطقی نین مالک اولدوغو علم‌لرین درین لیک و چوخ ساحه‌لی لیگی، اونون معنوی وارلیغی نین تصویره سیغما یان بیر دره‌جه‌ده زنگین اولماسی لا برابر، اسگی شرق عارف‌لری نی ذهن لرده جان لادیردی. استاد حمید نطقی اؤز آکادمیک حیاتی نین ذیروه‌سینه اوجالدیقجا، دوغما مدنیتی نه داهادا آرتیق بیر دره‌جه‌ده دقت یتتیریردی، بو ایسه مرحوم استاد ییمیزین آذربایجان گنج‌لرینه خطاباً ان مهم وصیتی کیمی گۆرونمه‌لی دیر.

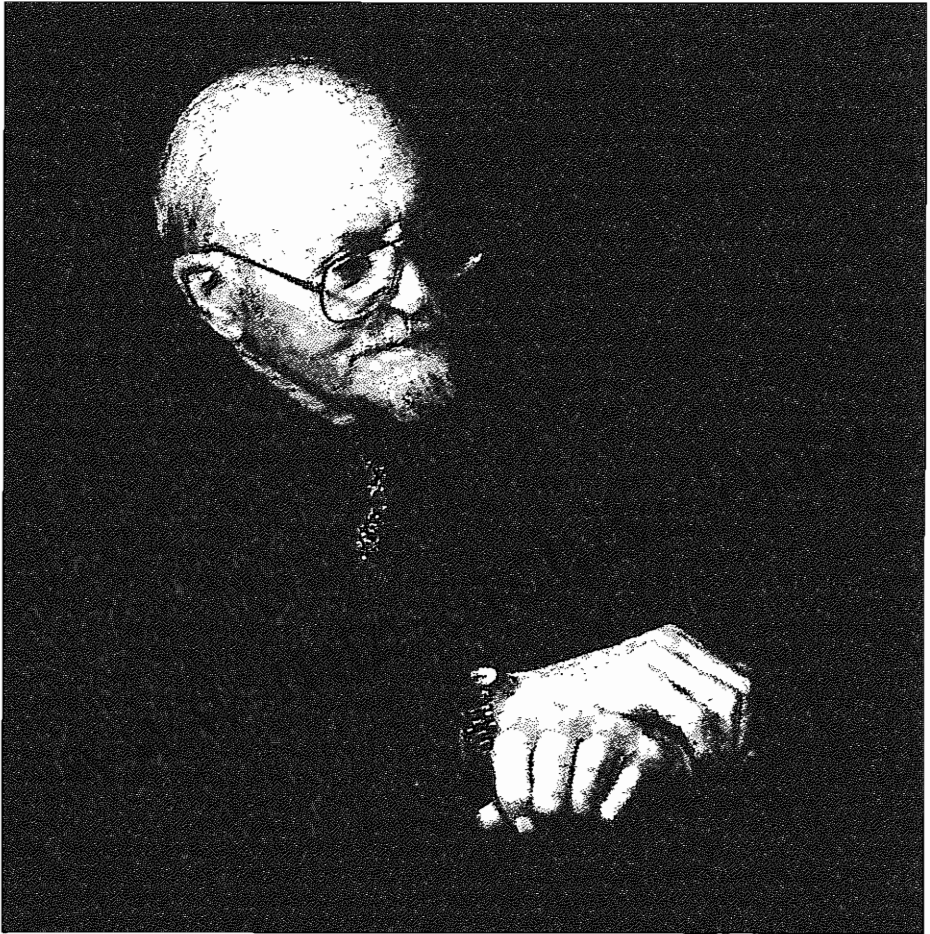
بیلدی ییمیز کیمی استاد نطقی نین یوکسک درجه‌لی تواضع کارلیغی اونون علم و مدنیت دنیا سینا تام سیماسی ایله تانیماسی اؤنونه بیر مانع کیمی عمل ائدیردی. سؤز سوز تایی برابری از گۆرونن بو بؤیوک عالیمین علمی-مدنی سیماسینی اولدوغو کیمی دنیا یه و خصوصیه اؤز خالق ییمیزا تانیتدیرماق ایشی بیزلرین چیین لریمزده اغیرلیق ائدیر. تریبون درگی سی نین بو یولدا وار قوه ایله چالیشاجاغینا امین اولای بیلرسیز.

بیز استاد حمید نطقی نین ایتگی سینی مرحومون عائله سیله برابر سیزه، «وارلیق» یارادماق دا سزینله یاناشی چالیشان همکار لاریزا، «وارلیق» اوخوجولارینا و بوتون ملت ییمیزه باش ساغلیقی وئریریک.

حۆرمتله،

استکچلم، ۲۶ یول ۱۹۹۹

تریبون درگی سی نین رد اکسیا هییتی

استاد دکتور حمید نطقی، عکس از خادمیان

نطق دن دوشمہ دی ایلر بویو سنله دیلیمیز
 وارلیقین حس ائله دی دادلی سؤزونده دیلیمیز
 سن کیمی نعمت اوچون جمله حمید اولمالیق
 یسوخلوقوندا نه قدر آخسادا گؤزدن سئلیمیز

اسماعیل جمیلی

دکتر حمید نطقی نین مختصر شرح حالی^(۱)

مبین درگی سی

حمید نطقی ۱۲۹۹ - نجی ایله تبریزین "سرخاب" محله سینده آنادان اولموشدور، آتاسی "شفائیه" داواخاناسینین صاحبی ایدی.

حمید نطقی ایلك تحصیلینی "اتحاد نویر"، "نجات" و "رشدیه" مدرسه لرینده اوخویاراق، ۱۳۰۸ - نجی ایله عائله سیله برابر آستارا شهرینه گئدیب و اورادا "حکیم نظامی" آدلی مدرسه یه وارد اولموشدور، همین ایل "نیما یوشیج" او مدرسه ده معلم ایمیش. سونرا حمید نطقی یئنه ده تبریزه قایتمیشدیر.

او، اورتا مکتب تحصیلینی "فردوسی" مدرسه سینده آلیب، اورادا بؤیوک شاعریمیز "حییب ساهر" حمید نطقینین معلمی اولموشدور. سونرا عالی تحصیل آلماق اوچون تهرانا گلیب، و بوردا حقوق دانشکده سینده گیره رک ۱۳۲۱ - نجی ایله ليسانس مدرکی ایله دانشکده دن مأذون اولور.

نهایت استانبولا گئدیب، ۱۳۲۷ - نجی ایله حقوق دوکتورلوغونو تاماملامیشدیر.

حمید نطقی استانبولدا چوخ شودیگی حیات یولداشی "آیتن" خانیم ایله ائولنیب، ایرانا قایدیب.

ایش حیاتی

۱- مبین، اؤزله سایبی ۲، شهریور ۱۳۷۸، دوکتور هیشتین تهران اونیورسیتیه سینده قورولموش مراسیمده کی چیخیشین متنیندهن علاوه، بوردا دوکتور حمید نطقی نین وفاتی مناسبتیه وئرلین مطلب لرین هامیسی «مبین» درگی سی نین همین سایندان گورتورولموش دور.

ایرانا قایتیدیقان سونرا نفت شرکتینده عمومی علاقهلر اداره سینده چالیشماغا باشلیر و بئله لیکله بیرمدت آبادان شهرینه گئتمه لی اولور. ۱۳۴۵ - نجی ایلده اولندنه گؤنده ریلیر، ۱۳۴۷ - نجی ایلده ایراندا یئنی آچیلیمیش اجتماعی علاقهلر (روابط عمومی) فاکولته سینده درس وئرمگه دعوت اولونور. ۱۳۵۱ ده فاکولته طرفیندن آمریکا یا سفر ائدیر و اوردا ۱۲ اونیورسیتده آراشدیرما ایشلری آپاریر، ایرانا قایدینجا فاکولته نین ریاستینه سئچیلیر و بو منصبی ایران اسلام انقلابیندان سونرا دا دوام ائدیر.

۱۳۶۲ - نجی ایلده علامه طباطبائی اونیورسیته سی ایله ایش بیرلیگینه دعوت اولونور. ۱۳۶۳ - نجو ایلده اؤز ایستگی ایله فاکولته نین ریاستیندن کنارا چکیلیک، آنجاق بیر اوستاد کیمی درس کلاس لارینی دوام ائتدیریر.

۱۳۶۸ - نجی ایلده انگلستانا گئدیر و ادینبورگ اونیورسیته سینده درس وئرمگه مشغول اولور.

یارادجیلیق عالمی

۱۳۱۴ نجی ایلدن باشلا یاراق تبریزده "شاهین"، "سهند" قزئتلرینده می محمد نطقی امضاسیله مقاله لری چاپ اولور، سونرا تهراندا اطلاعات، کیهان، اقدام، مردان کار، دماوند، قانون، خاور زمین قزئتلرینده ادبی، مدنی، اجتماعی، سیاسی مقاله لر یازیر. همین زاماندا ایکینجی دنیا ساواشی ایللرینده تهراندا قورولموش "جمعیت آذربایجان" ادلی سیاسی قورولوشون فعال عضوی کیمی او جمعیتین چیخاردیغی "آذربایجان" ادلی قزئتین باش یازاری ایدی. تورکیه ده درس اوخودوغو ایللرده "یاشارشناسی" ایله بیرلیکده "قآنی ایله بیر ساعات" ادلی کتاب یازیر. (بو کتاب سونرالار تهراندا چاپ اولموشدور).

همین ایللر تورک دیللی قزئتلرده تورکجه مقاله لری همده فیرانسیزجا باسیلان "استانبول" قزئتینده فیرانسیز دیلینده مقاله لری نشر اولونوردور.

عمومی علاقهلر علمینده بیر نچه درسلیک کتابلاری یازمیش. او جمله دن "عمومی علاقهلر"، "دونیانین ان مهم ۲۵ قزئتی"، "چاپ و ارتباطات"، "ایناندرما، پروپا قاند و تبلیغات"، "سیاسی علاقهلر اوزه ریته" و ...

همین حالدا بیر نچه ترجمه لری ده وار: "آتاتورک"، "چو غا زنبیل"، "قادین مسئله سی"، "... یازدیغی باشقا اثرلر بونلاردیر: "قارا تخته"، "اؤز آدلاریمیز"، "انسانلیق اورمانیندا" و... بونلار عموما ایران اسلام انقلابیندان قاباقکی ایللره عاید دیر.

اسلام انقلابیندان سونرا دوستلاری جواد هیئت و محمد علی فرزانه و... بیرلیکده وارلیق درگی سینی چیخاردیر. درگی نین باش یازاری اولاراق ۱۳۶۷ - نجی ایله قدهر تورکجه، فارسجا دولغون مقاله لری، اینجه احساسلی شعر لریله وارلیغی دها آرتیق دیریلندیره بیلیمشدی. اونون "یازی قایدالاری - املاقیلاووزی" آدلی مفصل یازسی وارلیق درگیسی طرفیتدن مستقل بیر کتاب کیمی ده چاپ اولموشدور.

حمید نطقی عین حالدا مختلف رسمی یا غیر رسمی کنفرانس لاردا اشتراک ائدیپ و آکادمیک اولچوده ده گری چیخیش لار ائتمیشدیر.

سون ایلر گۆرکملی شاعریمیز کریم مشروطه چی نین همتی ایله اونون "هر رنگدن" آدلی شعر چلنگی چاپدان چیخمیش. تورکیه ده ایسه "هر رنگدن، دونندن بوگونه" آدلی ایکی کتابی (بیر جیلیده) چاپ اولموش و اوچونجو شعر کتابی دا چاپ عرفه سینده دیر.

باشقا کتابلاریندان بیر نتیجه سی بونلار دیر: شراب جاده سی، گنجلیک گوناھلاری، منظومه لر، مین ایلین سونو و...

دکتر حمید نطقی سونکی نسیل لره زنگین بیر ادبی، مدنی میراث بوراخاراق آغیر بیر خسته لیکدن سونرا قیرخ گون، بوندان اؤنجه اؤز دونیاسینی ده گیشدی. اونون چاپ اولمامیش اثر لری نی یایماق، داغینیق یازیلارینی، مقاله لری نی توپلایب، ساھمانلاماق و چاپا و ترمک هامی میزین بورجو دور.

دیرلی وارلیق ژورنالی

درین تأسف و حزنله اونودولماز عالم، دیرلی ادیب، ادبیاتیمیزین سئوادلیسی، بیر عؤمور ائلیمیزین وارلیقی نین کشیگیکنده دوران، بوتون وارلیغی ایله وارلیق لار یارادان، کونول دولو آرزو و شوگیله خالقیمیزین باشی اوجالیغینا و خیرینه جان اتان، هامیمیزین سئویملیسی، دوقتور حمید نطقی حضرتلری نین وفاتی مناسبیله محترم عائله سینه، وارلیق یولداشلاری و یاسلی قلم داشلاری و بوتون سئولرینه باش ساغلیقی و تریب مرحومون روحونا اولو تانریدان رحمت دیله بیرم.

اسماعیل جمیلی

کپنھاک، یاز ۱۹۹۹

«هر رنگ دن» آدلی شعر مجموعہ سینین لؤن سؤزوندن تأثیر آلاراق

کریم مشروطہ چی (سؤنمز)

چلنگینی آلدیم، دوستوم
درینلره دالدیم، دوستوم
بو ایلاهی ایلهامینا
نتجه حئیران قالدیم دوستوم

هر رنگدن گوللو باغچا
اؤتوشکن بولبولو باغچا
گؤزه ل لیگین سرگیسی دیر
بو یاشیل لی - آل لی باغچا

بو چلنگین ساییز رنگی
هر رنگین وار اؤز آهنگی
نه ایسته دیم، چالدی منه
هم "دلغمی"، هم ده "جنگی"

هر نغمه بیر نادر اینجی
اینجه لیکدن ان بیرینجی
آینا کیمی عکس ائتدیریر
هم کدری، هم سئوینجی

سانکی شیمشک چاخیشی دیر
لام چایلارین آخیشی دیر
اوره گیمده چالین - چاپار

حسرتلرین ناخیشی دیر

دالیم شیرین رؤیالارا
جومدوم درین دریالارا
اوغرونجادا باخانمادیم
سن گزدیگین دونیالارا

سئوینج دریام آشدی - داشدی
سرخوشلوغوم حددن آشدی
بو سرگینی سئیر ائده رکن
روحوم دؤنوب جوانلاشدی

دونیامیزدان "شر" آزالمیر
المیزدن تر آزالمیر
گؤیرچین لر چوخالسادا
"باغوان ممی لر" آزالمیر

بو باغچانین گول لرینه
اؤتوشکن بولبول لرینه
اوره گیمی قوربان کسیم
او "باشاران ال لرینه"

اتگینه چاتمیر الیم
قانا د گؤندهر، بیر یوکسه لیم
چاغیردیغین "قونقالیغا"
قیسمت اولسا، من ده گلیم!

هر رنگ دن

حمید نطفی

دئمه

دئمه

گوللرین

هامیسی بیر.

هر رنگین

ده بییشیک بیر عطری وار.

آرزونون دورد یونوندن

اسن

هر یئل، هر کولک

باشقا بیر دلیل دانیشار.

گوزله بیر

عاشیق لرین

یولونو

سیخ

کولگه لی اورمانلاردا ایلک باهار.

سئودادان بیرآز داها

خومارلاشان

گوژلری

قیسقانارلار اولدوزلار.

گله جکدیر گنجه لر، گنجه جکدیر

گوندوزلر

کوچه جکدیر دورنالار

قاتار - قاتار...

آنجا ق بؤلوشدوگوموز

رؤیا

قالاجاق بیزه

بو مؤوسیمدن

یادگار

گل

هررنگدن رؤیالار

توپلایاق

قوجاق - قوجاق...

هررنگین

هرنعمه نین

بیر ده بییشیک عطری وار.

دکتر حمید نطقی و اونون ناطقلیک هنریندن بیر نئچه خاطره

مهندس علیرضا صرافی

ایلک گؤروش

دکتر نطقی ایله ایلک گؤروشوم، منده ائله درس حیات اویالتمیشدی کی او گنجه سحره دک سئوینجیمنن آییق قالمیشدیم

یادیمدادر او زامانلار بویوک شاعریمیز حبیب ساهرله چوخ گؤروشردیم. بیرگون (۱۳۵۵ - نجی ایلین پاییزیندا) اوستاد ساهر مندن سوروشدو:
- تهرانین هانسی محله سینده اگله شیر سینیز دئدیم: - شهر آرادا، پارکا یاخین.
- دئمه لی دوقتور نطقی ایله قونشوسوزمی؟
- خئیر بوگونه قدر اونونلا تانیش اولمامیشام.

سونرا رحمتلیک حبیب ساهر بیر کاغیذ یازیب قویدو پاکات ایچینه، اوستوننده یازدی: "شهر آرا - خیابان ۲۳ - پلاک ۱۰ دکتر حمید نطقی نین دولت منزلی" و دئدی:
- اوغلو منیم بیر نئچه سوالیم وار بو کاغیذا یازمیشام، آپارارسان دوقتور نطقی نین یانینا جوابین منه آلیب گتیره رس!...
بئله لیکله منیم ایاغیم دوقتور نطقی گیله آچیلدی، اونو ایلک گؤروشدو چوخ نزاکتلی، یاراشیقلی، گولر اوزلو، همده گؤزه ل نطق و بیانا صاحب اولان بیر عالیم کیمی گؤردوم.

سونرالار منه آیدین اولدو کی وقتيله دوقتور نطقی، حبیب ساهرین شاگردی اولموش و ایندی بو نابغه شاگرد ائله بیر مقاما گلیب چاتمیشدیر کی معلمی اوندان بیرشلی لر اؤیره نیر.

ناطق لیکه هنری

دوقتور نطقی درین بیلگی یه، گوجلو حافظه یه مالک ایدی، خصوصيله تورکولوژی، دیلچی لیک، فارس، تورک و فرانسیزجا شعر و ادبیاتی، حقوق و عمومی ایلشکیلر و... علم لرینده یوکسک

آکادمیک معلومات صاحبی ایدی. بیر چوخلاری اونا جانلی بیر انسیکلوپدی کیمی مراجعت ائدهردیلر. سؤز یوخ اونون چوخ جهتلی شخصیتی حقیقته مفصل مقاله لر، کتابلار یازماق اولار، آنجاق من بورادا اونون نطق و بیان قدرتیندن قیسا سؤز آچاچام.

او ائله گؤزه ل، سلیس و بلاغلی دانیشاردی کی انسان خیال ائدهردی بلکه بونلاری قاباقجا یازیب، نئچه یول اؤز - اؤزونه اوخویوب، ازیرله یییدیر. دانیشدیغی جومله لر تماما ادیبانه، شاعرانه، لحنی ایسه ملایم و آهنگین ایدی.

اونون کسگین، عین حالدا یوموشاق سؤزلری بیر او قدر مخاطبلرین اؤره گینه یاتار، و ائشیدنلر بیراوقدر بیاناتینا مسحور اولاردی کی اونلارا ائله گلردی بو فیکیرلر هامیسی اونلارین اؤز فیکیری دیر.

او ستین سوالینا هر طرفلی همده ییغجام جواب وئره، سؤز باشلایاندا هاردا قورتاراجاغینی بیلردی. گنتیش موضوعلاردان صؤحبت ائدهنده اولجه دینله ییجیه اؤز سؤزلرینن عمومی پلانینی اعلان ائدهردی، مثلا دئییردی:

- من سیزین جوابینیزی اوچ قیسمته وئره جگم، بیر...

چوخ وقت دونیانین بؤیوک یازیچی، شاعر و عالمرین دینلندنسه جواب تاییب وئرهردی. مثلا: سیزین بو سوالینیزین جوابین "ولتر" بئله وئرمیشدیر... دییه سؤزه باشلاردی.

جواب یوروجو اولماسین دییه اونو گؤزه ل لطیفه لرله بزهردی، ائله کی سؤزونه سون قویارکن دینله ییچی ایستهر - ایسته مز اؤز گولوشلریله اونو تائید ائدهردی. او همده تبریز شفاهی سنت لریندن اولان "طنزلی حاضر جوابلیق" قابلیتینه مالک ایدی.

بورادا شخصا ائشیتدیگیم سؤزلریندن بیرنئچه نمونه گتیرسم یترسیز اولماز: یادمدادیر قیزغین سیاسی بحثلر گئدهن انقلابین ایلیکلرینده بیرگون من بیر معاصر سیاسی مسئله حقیقته اونون نظرنی سوروشدوم:

جواب وئردی: من گون سیاستنه قاریشمارام. سیاستی قویارام قالار، کؤهنه لر نئچه ایل سونرا اونو شیریب تاریخده اوخویارام.

بیردفعه نسبتا ایتی بیر مقاله یازمیشدیم، اونو دوقتور نطقیه اوخویوب نظر ایسته دیم. قاشلارینین دویونلنمه سیندن آنلادیم کی نه ایسه اونو دوشوندورور، آز سونرا دئدی:

- یوموشاق لحن ایله ده یازا بیلردینیز.

دئدیم. - خئییر، منی عفو ائدهرسیز، یازا بیلمز دیم. اوستاد حتما ایسته بیرسین دییه سیز پامبیق ایله باش کسیم!

دئدی: استغفرالله... من دئیرم اصلا باش کسمه یین! آنجاق بونو دئیرم کی پامیقدان چوخ استفاده ائدین!

بیرگونده دیلیمیزین رسمی محافلده یاساق اولدوغوندان سؤز دوشدو. او فارس شووینستلرینه خطابا بلله دئدی:

- حق بودور کی منیم دیلیمی، منیم شخصیتیمین آیریلماز بیر پارچاسی کیمی قبول ائدهسیز. مندن ایستهمه یین کی بیر رسمی محفله گیرهنده، اولجه دیلیمی ده مزاحم بؤرک و پالتووم کیمی چیخاریب رختاویزدن آسلایب سونرا مجلسه گیریم.

سون دفعه ایرانا گلنده، اونولا چوخلو گؤروشلریم اولدو، گوروشلرین بیرینده، سؤز دئموکراسی دن دوشدو، دوستلاردان بیرسی دئموکراسی نین منافعینی قبول ائدهرکن اونون معاییندن سؤز آچدی، دوکتور نطقى اونا مشروحا جواب وئریب، قانع ائتدی و نهایت سؤزونو بو جومله لرله بیتیردی:

- دوغردور دئموکراسی نین بیربارا معایینی ده وار، آنجاق او معایینی ده بیرآز آرتیق دئموکراسی ایله آرادان قالدیرماق اولار!

سون گؤروش، سون مکتوب

اوگجه اوستاد حمید نطقى نى انگلستانا یولا سالماق اوچون مهرباد هاوا آلینا آپاردیم... سالوندا اونون گؤزوندن ايراق بیرکنارا چکیلیب گیزلینجه اونا باخیب، آغلادیم، سانکی بیری منه دئیردی: - یاخشی باخ بیرداها اونو گؤرمیه جکسن...

نچه ای سونرا بیرنچه یاخین دوستلارلا بیرلیکده مدنی - علمی بیر درنک قورماق قرارینا گلدیک و بلله تصمیم تودوق دوکتور نطقى دن خواهش ائدهک درنگین ریاستینی قبول ائتسینلر، انگلستانا مکتوب گؤندهردیک، لاکین اونون ایشیقلى جوابی، قارا اولوم خبرینه بوکوله رک الیمیزه چاتدی... او نچه گون اولومدن قاباق خسته خهنهدان ییزه یازدیغی بیر مکتوبدا، یشی قورولاجاق درنکده جدی فعال بیر عضو کیمی اولاجاق و ساکیت قالما یا جاغینی بیلدیرمیش و نهایت امضاسینی بلله ییزه باغیشلامیشدی.

گؤز لریمی یوموب اونو دوشونورم. اونون نجیب روحونو اؤز یانیمدا حیس ائدیرم. نطقى نین لام آخان چایلارین نجواسینا بنزه یین نشه لی سؤزلری هله ده قولاغیمدا سسله نیر، هله ده شهرآرادا پارکا یاخین بیر ائوجیکدن تانیش بیر مثلودی شهرین کوچه لرینه یا ییلماقدادیر...

دوقتور هیئت ایله لؤزهال پیر مصاحبه

مبین درگیسی

جناب دوقتور بؤیوک عالیم دوقتور نطقى جنابلارینین دونیادان کؤچمه سینی سیزه و بوتون آذربایجانلی لارا باش ساغلیغی وئره رک، خواهیش ائدیریک دوقتور نطقى نین حاقیندا اولان سوآل لاریمیزا جواب وئره سینیز.

مبین: دوقتورون حیاتی و علمی درجه لری باره سینده بیزه ایضاح وئرن.
- دوقتور نطقى تهران، باکو، نخجوان اونورسیتهلرینین پروفیسورو و آتاتورک دیل، کولتور و تاریخ بؤلومونون فخری عضوی ایدی.

مبین: دوقتور نطقى نین وارلیق درگیسی و آذربایجان فرهنگینده اولان تاثیرلرینی بیزه آچیقلایین.
- وارلیق و آذربایجان فرهنگینده اولان تاثیرلری:

دوقتور نطقى وارلیق درگیسی و مکتبی نین اساس قوروجولاریندان دیر. ایرندا ایکن درگی نین باش مقاله لری او یازار و منیمله برابر درگی نین اساس یولونو و پروگرامینی حاضرلاردیلار.

بوگون وارلیق دا و بیر چوخ تورکجه چیخان مطبوعاتدا ایشله نین املا و الیفبادا اونون اثری هامیدان چوخ دور. هابئله بوگون یئنی نسیل ده ملی شعور و فرهنگیمیز باخیمیندان اونون تاثیرى اونودولماز دیر. اساسا وارلیق مکتبی نین قوروجولاریندان و بو مکتبده ان چوخ تاثیر بوراخانلارداندیر.

مبین: سیز بوتون دانشیق لاریزدا رحمت لیک دوقتور نطقى دن بیر اوستاد کیمی آد آپارسیز، بونون سببی نه اولموشدور؟

- من دوقتور نطقى نی چاغیمیزین ان بو یوک عالیم و شخصیتلی انسانلاریندان حساب ائدیرم و تورکولوژی ده بیرینجی ششخصیت کیمی تانیرام. او اینسیکلوپئدیک بیر عالیم دیر و شخصیت باخیمیندان دا هامی میزا نمونه اورنک اولاجاق بیر آدام دیر. من اونونلا ۵۸ ایل دوستلوق و همکارلیق ائله میشم و اونو ان چوخ یاخشی تانیانلاردان بیریم و اونون دوستلوقو ایله فخر ائدیرم.

مبین: دو قنور باره سینده هر بیر تاثیرلی و اؤنملی نکتہ لر کی گنج چلره اؤرنک اولاییلر بویوراسینیز.

- دو قنور نطق یوکسک ذکالی، آغیر باشلی و دو یغولو، خوش اخلاق، بیر آز مزاح، گؤزهل خطیب، یاخشی معلم، وفالی دوست، یاخشی عائله باشچی سی، جدی و منتظم و اراده لی و چالیشان بیر آدم دیر.

اوخوما و اؤیره نملگی و اؤیره ندیگینی تمناسیز اؤیره تمگی هر شئی دن چوخ سئوره دی، بوتون حیاتی اوخوماق، اؤیره تمک و یازماقلا کئچمیش دیر. بو عالیم اولدوغو کیمی ذوق صاحبی گؤزهل بیر شاعر دی. شعر ی اوشاقلیق چاغیندان باشلامیشدی. ایکی دیلده (تورکجه - فارسجا) شعر مجموعله لی چاپ ائتمیشدیر. شعرده آزاد و سمبولیک اسلوبی سئچمیش دی. شعرلی دو یغولو و فیکیر باخیمیندان دولغون دور، و گنج لری میزه اؤرنک اولاجاق بیر شخصیت دی.

روحو شاد و نور ایچینده یاتسین.

کروان اولدوزو

اسماعیل هادی

قاراداغا آنادان اولوب، تبریزده بؤیوکمه ایدیم، طبیعی کی اؤزومو بیر تورک بیلیردیم. آمما تحصیل آلمایما باخما یاراق تورکجه ایله یازیب - پوزماق ممکن اولماسی عاغلیما بئله گلمه میشدی.

تورکجه بیر دددیل دیر، اونونلا دانیشارلار، ددوشونرلر... آمما دوشوندوکلرین ذهنیندن کاغیذا آخارسا فارسجا چئوریلیر! آنجاق دائما تورکجه دوشوندوکلریمیز فارسجا یازیلیمیشدی. یشین آردینی توتوب آختاراندا، چتین بارماق سای قده تورکجه کتاب تاپاردین. اودا قاتیشیق - دوشوک بیر دیلده یازیلیمیش نوحه - ناغیلدان باشقا ساحه لرده دئیل ایدی. و بو، البته بوگونکو مدرن احتیاجدان چوخ گئری ده ایدی.

انقلاب غلبه چالمیشدی. بعضی فداکار انسانلاریمیز، آنا دیلینده یازماغا جان آتیردیلار. آمما دؤیولمه میش، آچیلما میش تیکانلی بیر یولدا یشیمکده ایدیلر... خطالار آدیم لاردان چوخ ایدی! بئله بیر اورتامدا "وارلیق" دوغولموشدو، بورانلی گدی کلردن یول آچماق اوچون. ایشه یارایا بیلردی، اگر اخو جوسو ایله اؤز آراسیندا "آنلاشیلاییلن" بیر دیل اورتایا قویسایدی، آمما ندنسه بو هئچ ممکن گؤرو کوموردو! "وارلیق" بیزیم دیلیمیزی آنلاماغا نیتی اولمادیغی اوچون بیز

اورليغين "اوج جوت بيرتک" اوخوجو ملتي) اونون ديليني آنلاماغا جان آتيرديق. آمما بو بيزيم اوچون الي يالين ايکن بير سارپ قايايا ديرماشماق دئمک ايدى! گرک ديلي کؤک دن اویره نئيدىک. اصلى - کرم، نوحه - ناغيل کتاب لاريندان اوخويوب قازانديغيميز سيناق فايدا وئرمدى. ائله بوردا دوكتور نطقى دن اوزانان ال داديميززا دورود، اونون "کلمه لر اوزره" يازديغى آرديجیل يازى لار، تورکجه ايله تائيش اولماق اوچون ديليميزه توتولان ايلک علمى ايشيق لار اولدو.

من نطقى ايله بله تائيشديم. او ديلچى ليکده منيم ايلک رهبرريم اولدو. نطقى نين قلميندن آخان "ديل شهدي" وارليقلا سوزلور، جاننما اخيردى. اونون تورکجه يازديقلارى اغير، آزجادا "قورو" اولدوغونا باخمادان دولغون، ده يرلى، عالمانه ايديلر...

بو دامجى - دامجى آخيب گلن شهدين باشداكى بولاغينا گئديب قاووشماق ايسترديم. اونون اؤنونده ديزه چؤكوب، سرين ليگى ايله يانقين اوره گيمي توختاتماق ايسترديم. حمد اولسون آلاها، بو ديلک يوبانسادا گئچک اولدو. ايللر سونرا اوستاد نطقى نين "شهرآرا" داكى خيرداجيق ائوينده اونونلا گؤرؤشدوک. اصلا سيلنمه ين او گولومسه ييش منى قارشيلادى. اساسا نطقى نين شخصييتينده كى چارپيجى نقطه اونون هئچ اونودولمايان ايستى قانليغى، خوش محضرليگى ايدى. اونونلا اوتورارکن نه صؤحبتدن دو بوردون، نه يورقونلوق حس ائديردين. چونکو قارشيندا درين - دولغون شيرين دانئيشيqli بير علامه اوتورموشدو.

چوخ بۇنلو بيلگين يوموشاق گولومسه ييشى، عالمانه سؤزلرى، گئنيش معلوماتى ايله قورو بير علم ادامينى تحصيل، گوللو - چيچکلى بير دونياني گؤز اؤنونده سرگيله بيردى.

نطقى نين ايله ايلک گؤرؤش طبعى كى سون گؤرؤش اولاي بيلمزدى. اونون گوجلو جاذبه سيندن آسانجا ججان قورتارماق مومكون دئيبلىدى. آدى دوستلوق اولور اولسون، شاگرديک اولور اولسون، بيزيم ايليشكى ايللر بويو، آرا - سيرا، آنجاق آرا كسيلمه دن سوردو...

اؤن قيش ايللرين آرديندان بير گئجه ياريسى اونو "مهرآباد" هاوا آلانيندا قارشيلادىق. بو دؤنه چارخ (ويلچر) اوسته ايدى. سكين ايل سورموش بير قان كانسرى آرديندان آلدیغى مداوا اونو اوتوراق ائله ميشدى. آمما آند ايچيرم كى اوزونده كى او سحر يئلى قدهر يومموشاچيق سئحيرليگولومسه ييشى ذره جه اسكيلمه ميشايدى. احوال - روحيه باخيميندان هر زمان اولدوغو كيمي ديرى باش، گولر اوز، گوجلو ايدى. حتى اونو ياواش - ياواش اولومه سارى سوروشدورن كانسردن سؤز اچارکن بله سؤزلرى هنك ايله قارشير، سنه ظارافات كيمي گليردى. اونون ائوينده انسان "بورادا بير خسته واردير" گئچرگيندن هئچ اثر گؤره بيلمزدى!

پروفیسور دوکتور حمید نطقى نین د ګرلندیرمه مراسمی

مبین دن بیر ایضاح: بیزه گلن خیرلر اساسیندا ۳ ګون بوندان اونجه پروفیسور حمید نطقى نین دیرلندیرمه مراسمی سوئده قورولدو. بیز «جان آذربایجان» یازیچیلاری طرفیندن سوئده اولان دیلداشلایمیزا اوز مستدارلیغیمیزی بیلدیریریک.

سوئده دیرلندیرمه مراسمی قوران هیئتین بیلدیریشی

پروفیسور حمید نطقى، آراشدیرجی، اختاریجی، ادیب، شاعر، ایراندا ارتباطات علمی نین تملینی قویان و عؤمور بویو انسانلیق اولگوسو اولان انسان، قیرخ ګون اولا بیزیم آرامیزدان کؤچدو، او بیزلری ترک ائدهنده ایللرایدی اؤز خلقیندن و اولکه سیندن اوزا قدا یاشاییردی. غربت اولکه ده اونون مونسى اوستادین "ویل چرینی" دونیانین بوباشیندان اوباشینا چکن افتخارلی حیات یولداشی ایدی. نطقى بوتون علم و کمال درجاتی ایله غربته دونیادان گئتدی. پروفیسور دوکتور حمید نطقى بیلک و ادب دونیاسیندا آز تاپیلان سیمالاردهان و بیزیم ائلیمیز و اولکه میزین اونودولماز افتخارلاریندان ایدی. اونون غملى اولومو بوتون انسانلاری سئونلر و دوشونجه یه حورمت بسله ینلر اوچون آغیر بیر ایگی ایدی. بیز اوستاد نطقى نین دونیادان کؤچمه سینى اونون نجیب و افتخارلی حیات یولداشینا، عزیز اولادلارینا و بوتون اوستادی سئونلره و اونا حورمت بسله ینلره تسلیم و ثرمله، بوتون بیلک و انسانیت و آزادلیغا حورمت بسله ینلردن اوستادین ده ګرلندیرمه مراسیمینده شرکت ائتمگی آرزو ائدیریک.

● آذربایجان علم و آراشدیرما اوجاغی - یوتوبوری (سوئد)

● ایران و آذربایجان آدینا علمی، مدنی قورولوشلاری آدینا: م.ع.فرزانه

یئر: صلح و توسعه دانشکده سی بوگاتان ۴ (سوئد)

زaman: ۱ سپتامبر ۱۹۹۹ ساعات: ۳۰ / ۱۹ - ۱۸

وطنیم^(۱)

رضا پاشازاده

قویمارام خور باخا اغیار سنه بیرده، وطنیم
 اوزهم ال سندن اگر، قانا بویانسین کفنیم
 سنله الوان گول آچیب دیر حیاتین باغچا - باغی
 بولبول او یلاغی دی بو اؤلکه ده گوللو چمنیم
 داغلاریندا هله ده مین کره قافلان ایزی وار
 سنین اوغروندا باتیبیدی قانا مین تهمتنیم
 اؤلسم ای شانلی وطن من سنین اوغروندا، نه غم
 سنه قورباندی منیم ایستی قانیم، جان و تنیم
 قویمارام دوشمن ایاغی چاتا پاک توریاغینا
 اجنبی نی بوغارام اؤلکه ده، شانلی وطنیم
 توریاغیندا، هله باخ، بیر یله اسلان دولانیر
 آذری اوغلو یام، اود پار لاییر اودلو دهنیم
 ای منیم شان - شرفیم، شوکتیم، ای شانلی وطن
 "رضا" آغزیندا اولوبسان نئجه شیرین سخنیم

مراغا

زبان و جایگاه آن در چولمچ بشری

دکتر حمید دادیزاده

«کانون»، رشد و شکوفایی زبانهای متنوع کشور را از ارکان اعتلای فرهنگی و پیوند و تفاهم مردم ایران می‌داند و با هر گونه تبعیض و حذف در عرصه چاپ و نشر و پخش آثار به همه زبانهای موجود مخالف است.

(بند چهارم از منشور پیشنهادی کانون نویسندگان ایران، مصوبه ۱۳۷۷)

درآمد

هر چند دیر، به هر حال کانون نویسندگان ایران سکوت دیرینه را شکست و در منشور پیشنهادی خویش خود را متعهد دانست که در راه نشر و پخش آثار هنرمندان و قلم زنان ایران تلاش نماید. با این اقدام تاریخی و شجاعانه، آن هم تحت حاکمیت نظام مطلقه ولایت فقیه، این نهاد اهل قلم ایران از انحصار زبانی در یک کشور چند زبانه خارج شد و به عنوان نهادی که بتواند چهره‌های ادب‌پرور و دیگر آفرینندگان فرهنگی متناسب به قلمزنان محروم غیر فارسی زبان ایرانی را در صفوف خود جای دهد، مطرح گردید. باید در همین آغاز سخن از نقش برجسته شاعر و متفکر، از جان باختگان راه قلم، محمد مختاری و نیز مترجم روشنفکر، محمد جعفر پوینده یاد کنم که در طرح موضوع آزادی زبانها و پیشبرد ضرورت انتشار بیرونی آن پیش قدم شدند و هر چند جان در این راه نهادند، با این حال نام و نشان خود را در تاریخ مبارزات قلمزنان ایران علیه سانسور اندیشه و اختناق فرهنگی ثبت کردند. مطمئن هستم که نسلهای آینده و رهروان راه آزادی کار شجاعانه این جان باختگان زنده یاد را گرمی خواهند داشت. البته این آغاز کار است و به نظر من کانون باید در گامهای بعدی با دعوت از هنرمندان زبانهای غیر فارس ایران در ترکیب هیئت دبیران خویش نیز تجدید نظر نماید تا این نهاد اهل قلم ایران در عمل بتواند به عنوان ارگانی چند زبانه و غنی در راه اعتلای فرهنگی و پیوند و تفاهم هنر ورزان گام بردارد و بر سالها بی حرمتی و بی توجهی بر این گروه از اهل ادب و قلم پایان داده شود هر چند ضرورت ایجاد تشکلهای مستقل هنرمندان و

قلمزنان غیر فارس ایران زیر چتر سراسری کانون موضوعی است که به طور جداگانه باید با آن برخورد شود.

اما پدیده تک زبانی (monolingualism) چیست و در جوامع چند زبانه (multilingual) انحصار زبانی چه نقشی ایفا می‌کند بحثی است که در این نوشتار به طور چکیده بررسی خواهد شد. آیا دو زبانه (bilingual) بودن نشانه ثنیت و تک زبانی کردن یک جامعه چند زبانه نشانه وحدت ملی است و سیاست انحصار زبانی چه منافع و کدام مطامعی را نمایندگی می‌کند نیز از جمله پرسش‌هایی هستند که در ادامه به آنها پرداخته خواهد شد. در عرصه جهانی نیز به نقش زبان انگلیسی، به عنوان زبان مسلط اقتصاد جهانی (گلوبال) سرمایه و زبان حوزه‌های نظامی و تجاری استعمار نو اشاره خواهیم کرد. این که این زبان چگونه به سیستم آموزشی ما راه یافت و در شرایطی که می‌لیونها شهروند ایرانی از حق آموزش به زبان بومی خویش محروم بوده‌اند زبان انگلیسی را در آموزشگاههای خویش یافتند و نیز به بن مایه زبان و محتوای آموزشی آن نیز اشاره خواهد شد. بدیهی است که نقش دولتهای حاکمه و روشنفکران دولتی در زمینه برنامه ریزی سیاست گذاری زبان در ایران نیز از چشم دور نخواهد ماند.

البته بررسی تاریخی ریشه زبانهای رایج در ایران و روشن کردن محتوای سیاستهای زبانی حاکمان در این مقاله نمی‌گنجد. اما با توجه به شرایط به غایت خطرناکی که درگیری داخلی در یوگسلاوی و تجاوز نیروهای خارجی در آن جا به وجود آورده بهتر دیدم چکیده‌ای از پژوهشهای کارشناسان زبان‌شناسی را در مورد سیاستهای زبانی در یوگسلاوی بیان نمایم که ارتباط تنگاتنگی با مسایل امروز دارند. چراکه پدیده‌های اجتماعی همواره در ارتباط نزدیک قرار دارند.

طبیعی است که زبانها در مقیاس جهانی در ارتباط متقابل قرار دارند و با پیشرفت و توسعه ارتباطات برخی از زبانها جایگاه سلطه جویانه‌تری پیدا کرده و حتی سبب خموشی و مرگ برخی از زبانها می‌شوند. جایگاه زبان در روند تاریخ تحولات جوامع بشری و نظریات زبان‌شناسان و فلاسفه در مورد رابطه زبان با هویت انسانها درسهای گرانهایی هستند که سنت استبداد و اقتدار دین در جامعه ما مانع از آن شده است که در این عرصه کندوکاو گردد. اما بهتر است سخن را قبل از همه از خود زبان آغاز کنیم. زبان چه مقوله‌های است و ارتباط آن با سایر پدیده‌های اجتماعی در کجاست؟

زبان و تعریف آن در زبان‌شناسی

از آغاز تمدن بشری، به ویژه تمدن روم و یونان تا کنون همواره درک و تعریف زبان مورد نظر متفکران و فلاسفه بوده است. با این حال تعریف ساده و ثابتی برای زبان وجود ندارد، تعریفی که در برگیرنده مفهوم پیچیده و چند بعدی زبان باشد. اهمیت مسئله تا حدی است که تفاوت انسان با دیگر جانداران را با ویژگی زبانی او تعریف می‌کنند. بنابر این هر انسانی و یا هر ملتی حضور خود

را در صحنه جهان به قدرت زبانی خود اثبات می‌کند. از سوی دیگر تمام آثار ادبی و هنری و در کل موجودیت هر ملتی از طریق آثار زبانی (چه کتبی یا شفاهی) مشخص می‌شود. با این منطق ساده می‌توان به نقش زبان در جامعه بشری پی برد. برای عامه مردم زبان تنها به عنوان ابزار تکلم شناخته می‌شود. آنها دانش درستی از اجزای زبان و نقش زبان در دیسکورسهای اجتماعی و قوه استدلال ندارند. این همان درکی است که زبان‌شناسان عملی از زبان دارند. آنها زبان را جدا از جامعه و منفک از ارتباطات آن می‌نگرند، ابزاری خنثی و مجرد که متشکل از چندین حرف و یک الفباست. نگرش فوق به زبان به شکل یک چهارچوب منجمد و بسته می‌نگرد. این دیدگاه که خود حاکی از یک سیاست برنامه ریزی شده است، به زبان بار "مفهوم سازی" نمی‌دهد. به سخن دیگر زبان را یک پیکره بی جان می‌داند. در میان کسانی که در این عرصه نظریه پردازی کرده‌اند می‌توان از فردیناند دو سوسور نام برد. این زبان شناس سویسی که عده‌ای او را پدر زبان شناسی نیز خوانده‌اند زبان را مجموعه‌ای از کدها، نشانه‌ها یا رمزگان می‌داند. سوسور^(۱) جامعه و زبان را به صورت دو موضوع مجزا می‌بیند. ساختار درونی زبان را ثابت می‌انگارد و در نتیجه زبان را از جامعه جدا می‌نگرد.

شیوه برخورد سوسور سبب می‌شود که زبان از پیوندهایی که از نظر تاریخی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی با جامعه دارد جدا کرده شود. با این شیوه برخورد به زبان که شکل شناخته شده و رایج در محافل رسمی و آموزشی است شیوه بررسی زبان از حالت دینامیک و پویا خارج شده و هر زبانی به عنوان پیکری جدا از زمان و مکان و محیط اجتماعی نگریسته می‌شود. زبان‌شناسان دولتی هنگام بررسی زبانها آن را از متن جامعه خارج کرده و به دور از پیوندهای آن زبان با جامعه به پژوهش پرداخته‌اند. این اندیشه، یعنی دوگانه نگریستن زبان و اجتماع که سوسور آن را طرح نمود رفته رفته توسط متفکران عصر روشنگری در اروپا تقویت شد و حاصل کار به آنجا رسید که شکاف عمیقی بین زبان و اجتماع در نظر گرفته شود. با این درک بود که زبان شناسی عملی پایه‌های خود پی ریخت و زبان را به صورت نشانه‌های منجمد و کدهایی ثابت تصویر نمود. این دیدگاه از یک نظر زبان را تا حد یک کالا تنزل می‌دهد، نگرشی که در اغلب محافل رسمی و دولتی از آن دفاع می‌شود. کالایی نگریستن زبان سبب می‌شود که آن اهمیت خود را از دست بدهد و به صورت کالایی خرید و فروش گردد. اما زبان شناسان منتقد و جامعه شناسان مترقی با این نگرش موافق نیستند.

Моял эрбагдун

Гүжәти 12 гәлик

22 декабр

Цена 12' к.

Азәрбајҹан торуки: Аы қардаш лар мен қи дил сиз халқ олмаишам, бу дил лры Ағзима ние
сухорсуз...

Трқ Азәрбајҹан: ай браран! منكه бизбан خلق نشدهам, چرا اين زبانها (روسی، عربي و فارسی) را تو
حلقوم من مي کنيد...

(کاریکاتور در رابطه با مقاله «زبان و جایگاه آن...»، از مجله ملانصرالدین، سال اول، شماره ۳۸، ۱۹۰۶،

از کلکسیون دکتر حسن جوادی، انتخاب از تربیون)

این گروه از متفکران برآنند که زبان یک پدیده اجتماعی است. کسانی چون گونترکرس^(۱) و پنی کوک^(۲) استدلال می‌کنند که حتی نمی‌توان زبان و اجتماع را به عنوان دو واژه مجزا از هم در نظر گرفت. چرا که تجسم جامعه‌ای بدون زبان امکان‌ناپذیر است. هیچ اجتماع بشری بی‌وجود زبان معینی قابل تصور نیست. زندگی انسانها در قالب زبان جاری است و عرصه زبان میدان برخوردها و کشاکش‌هاست. به بیان واضح‌تر زبان نوعی آینه‌ای است شفاف، الگویی است نمادگونه، که نشانگر رمز و راز زندگی هر ملتی است. زبان با تمام اشکال و ویژه‌اش، با متون کتبی و شفاهی، وجه شنیداری یا گفتاری یا نوشتاری، چه در قالب گنجینه ادبیات عامه و چه در شکل امثال و حکم، میراثی است که بازگوکننده حضور انسانها در جوامع بشری، نمادی است از هویت خلقها و گردش و تنفس اندیشه‌ها و روند تحول انسانها. در همین رابطه است که مردم شناسان و جامعه شناسان در مطالعه تاریخ تمدن بشری و بررسی احوالات اقوام و ملل ابتدا به پیشینه زبانی توجه کرده و آن‌گاه به آثار باقی مانده از آن زبان مراجعه می‌کنند. از این رو جای تعجب نخواهد بود اگر درک شود که استعمارگران و قدرتهای متجاوز زبان را به عامل کنترل ملل تحت سلطه تبدیل کرده‌اند. در این رابطه می‌توان به نقش استعمارگران بریتانیایی در هند و برخی از ممالک آفریقایی پی برد که به آن اشاره خواهد شد.

عرصه دیگر کارکرد زبان در باز تولید آثار فرهنگی است. هر ملتی از طریق آثار خلاقه فرهنگی و انتقال آن به نسلهای آتی است که مهر و نشان خود را در تاریخ می‌کوبد. به سخن گونترکرس^(۳) "دلیل وجودی" (raison detre) زبان همین باز تولید فرهنگی به صورت عام است. بنابر این روشن می‌شود زبانهایی که از سوی حاکمان ممنوع اعلام می‌شوند چه اثرات زبانباری در تاریخ یک ملت بجا می‌گذارد. در این رابطه زبان شناسان انتقادی از محروم شدن و غیر قانونی شدن بعضی ملل از تمرین زبان خویش در مدارس و به عنوان نسل کشی فرهنگی یاد می‌کنند. بنابر این وقتی نورمان فیرکلا، (Norman Fairclough) زبان‌شناس منتقد انگلیسی، زبان را یک فرآورده اجتماعی می‌داند ره به خطا نمی‌رود.^(۴) او ضمن مردود دانستن نظریه زبان‌شناسان عملی معتقد است که هیچ زبانی را نمی‌توان در خلا و خارج از سیستم اقتصادی سیاسی جوامع بررسی کرد. او بر آن است که زبان فقط سیستمی از نشانه‌های ثابت نیست که برای همیشه یکسان و منجمد باقی مانده باشد. بلکه زبان جزئی از زندگی اجتماعی است و مدام در تغییر و تحول است. دوم این که زبان جزئی از پروسه جوامع بشری است و همواره در بده بستان قرار دارد و سوم این که هر زبانی که

۱- کرس، گونتر (نقش زبان Gunter) در فصل او کتاب خود زیر عنوان The Linguistic Expression of social meaning جایگاه زبان و جایگاه آن در جامعه را می‌کند و تبیین مسایل توجه به ناممکن می‌داند. تأکید او بر نقش زبان در آموزش و پرورش است.

۲- پنی کوک، الشئر (زبان را می‌دان مبارزه Alastair) متفکر بزرگ عرصه زبان‌شناسی انتقادی است. او در آثار Pennycook Towards a Critical Applied Linguistics for the 1990 می‌داند و به نقش زبان انگلیسی به عنوان اشاره می‌کند. برای مطالعه بیشتر می‌توانید به اثر او (S) حاکم بر اقتصاد سرمایه 1990 Linguistics for the

۳- همان منبع،

۴- اول لندن فیر کلا، نورمان (Norman Fairclough) زبان و قدرت، ۱۹۹۶ چاپ دهم، فصل

حاکم شود منبعث از ارزشها و نورمهای مورد علاقه قدرتهای حاکمه خواهد بود. او به طور مشخص می‌گوید:

«غیر معمول نیست که در کتب درسی و متون آموزشی که بحثهایی درباره زبان مطرح می‌کنند فصولی را هم به رابطه ما بین زبان و اجتماع اختصاص می‌دهند، گویا زبان و اجتماع دو پیکره جداگانه‌ای هستند که هر از گاهی با هم در تماسند. به نظر خارجی مابین زبان و جامعه وجود ندارد، بلکه این ارتباط درونی و دیالکتیک است. زبان جزئی از جامعه است. پدیده‌های زبانشناسی از نوع ویژه پدیده‌های اجتماعی هستند و پدیده‌های اجتماعی قسماً زبانشناسیک» (۱).

برای مثال عملی نیست هنگام بررسی زبان انگلیسی در هندوستان به نقش استعمار بریتانیا بی توجه ماند چرا که معرفی زبان در این ناحیه جزئی از دیسکورس جهان خوارانه انگلیس بوده است. اسناد تاریخی به جا مانده از سلطه انگلیس در هند نشان می‌دهد که آماج نهایی استعمار بر آن بود زبانهای بومی را در کل نابود سازد و به استحاله فرهنگی دست زند تا بتواند به سهولت جامعه چندین صد میلیونی را اسیر مطامع دراز مدت خویش نماید. یا موقع بررسی وضعیت زبان کردی در ترکیه که حدود ۱۲ میلیون کرد زندگی می‌کنند به سیاستها و برنامه ریزیهای دولت آتاترک و نقش زبان مهاجم انگلیسی بی توجه بود. البته بررسی همین موضوع در ایران نیز باید با در نظر گرفتن سیاست و برنامه ریزی دولتها و بررسی طرهای اقتصادی آنها بوده باشد. با توجه به قدمت تاریخی فرهنگی جامعه ایران و حضور تمدنها و ملیتهای مختلف با زبانهای متفاوت بررسی جایگاه زبان در ایران به پروژه تحقیقاتی بزرگی نیاز دارد. اما در عرصه برنامه‌ریزی زبان در ایران پس از مشروطیت اسنادی در دست است که پرده از سیاستهای فرهنگ ستیز و نژادپرستانه حاکمان بر می‌دارد.

بنابراین هیچ زبانی در خلا و فقط در چهار دیواری کلاسهای آموزشی مفهومی ندارد. مثال گویای دیگر را می‌توان از زبان و متون زبانی که در ایران دوران جنگ ۸ ساله با عراق استفاده می‌شد و کمابیش حالا هم ادامه دارد اشاره نمود. زبان عربی صدامی در عراق و زبان فارسی-عربی فقها در ایران به صورت جزئی از ارزشهای توجیه کننده منافع طرفین درگیر به حرکت در می‌آید و به بسیج نیرو و کوفتن در طبل جنگ مبدل می‌شود. زبان به یک ایدئولوژی تبدیل می‌شود که در خدمت کنترل شهروندان و سرکوب قرار می‌گیرد. در برش هشت ساله جنگ زبان انقیاد مذهبی تمام عرصه‌ها را تسخیر می‌کند و زبان شعر، هنر، و داستان به اسلامی نویسی تبدیل می‌شود. زبان در خدمت جنگ و سیاست حاکمه قرار می‌گیرد حتی آفرینندگان فرهنگی از کاربرد واژه صلح منع می‌شوند. (مراجعه کنید به اسلامی نویسی. اسد سیف، سلسله مقالات. آرش)

گوتنرکرس بر آن است که در مقاطعی از دیسکورس زبانی حاکمان برای به استعمار کشاندن مردم و

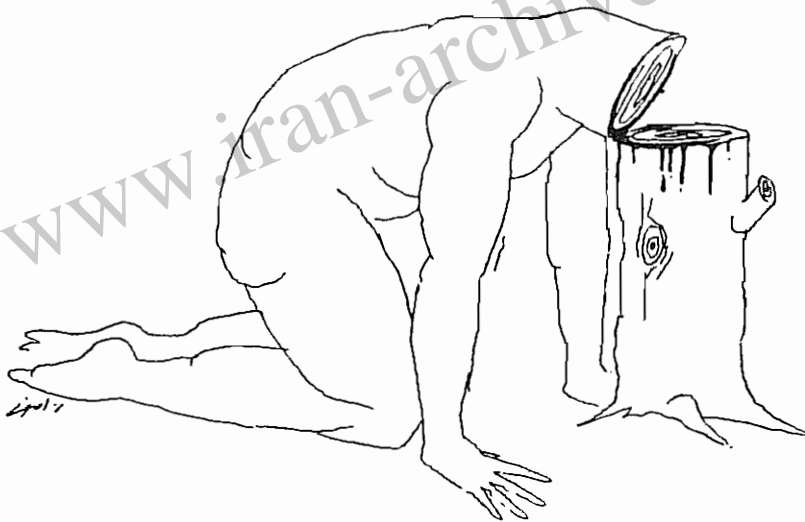
تهاجم امپریالیستی سود برده‌اند. در این وضعیت زبان از دسترس مردم خارج می‌شود و به ضد زبان تبدیل می‌شود. واژه‌ها از نو معنی می‌شوند و در خدمت اهداف آنان قرار می‌گیرند. بنابراین ما همیشه در سیر تحولات تاریخی با زبان محکوم روبرو بوده‌ایم. با توجه به این اصل که سیاست و برنامه ریزی زبان همواره در دست جریان سیاسی مسلط بوده، تدریس و تهیه متون درسی و آموزشی نیز مطابق با نیازها و منافع آنان پیش رفته است. بنابر این ضرورت دارد قبل از اینکه به بررسی خود زبانها در ایران بپردازیم و مطالعه مقایسه‌ای میان زبانها، آوا شناسی و دستور زبان آنها داشته باشیم، و از تاریکی هزاره‌ها تاریخ زبانهای رایج در ایران را مطالعه کنیم به جایگاه پیچیده زبان و مفهوم آن از بعد شناخت شناسی بپردازیم. وقتی روشن گردید که زبان در اجتماعات بشری تابعی است از ساختار حاکمیت، به سهولت می‌توان علت استاندارد یا رسمی اعلام کردن زبانی را در جوامع بشری درک نمود. اگر در واقعیت زبان مجموعه‌ای از نشانه‌ها بود و بس، دیگر نیازی به ممنوع کردن زبانهایی یا استاندارد و یا حتی جهانی اعلام کردن زبانی نبود. خصلت کنترل کنندگی زبان در دو عرصه مشخص عمل می‌کند. ۱- در کشورهای پیرامونی که رژیمهای غیر مردمی حاکم است که زبان استاندارد به عنوان زبان سلطه و کنترل عمل می‌کند و سرکوب زبانهای اقلیتها را سبب می‌شود.

۲- در گسترده بین المللی قدرتهای جهانی و در راس آنها امریکا که دست بالا را در عرصه اطلاعات، تکنیک و اقتصاد جهانی دارد از موقعیت فعلی زبان انگلیسی به مثابه زبان سرمایه و تجارت گلوبال در کنترل و سرکوب سایر زبانها سود می‌جوید. این کار به صورت سازمان یافته و متدیک عملی می‌شود. طوری که غالب مردم از شگردهای آن آگاه نمی‌شوند. در این مورد به نگرانی خوزه ساماراگو، برنده جایزه نوبل در ادبیات اشاره می‌کنم. او با احساس در خطر بودن زبان پرتغالی در نوامبر ۱۹۸۸ گفت: ^(۱) جایزه نوبل اگر چه نمی‌تواند زبان پرتغالی را از خطرات زیادی که تهدیدش می‌کند نجات دهد، اما این امکان را می‌دهد که گوشه‌های شنواتری برای حفظ این زبان پیدا شود. زبان پرتغالی که زمانی به عنوان زبان استعماری عمل می‌کرد اینک خود در محاصره زبان تجارت جهانی قرار گرفته است. این واقعیت نشان می‌دهد که زبانها در ارتباط تنگاتنگ با ساختارهای مسلط اقتصادی سیاسی هستند.

احترام به حقوق اولیه انسانها، و در وهله نخست زبان و فرهنگ اقلیتها در محاصره، و تلاش در راه حفظ و حراست از میراث ادبی آنها اگر چه در حرف ممکن است ورد زبان سیاستمداران باشد، اما در دنیای واقعی منافع اقتصادی بر همه چیز برتری می‌یابد. مهمترین و روشن‌ترین مثال زبان، فرهنگ و هویت سرخ پوستان امریکا و نیز حقوق ابتدایی میلیونها آفریقایی و اسپانیولی در امریکاست. حاکم بر آن است تا این ملل در کوره ذوب کنند (melting pot) سیستم مسلط از موجودیت اصیل خویش منفک شوند و وقتی که آنها در قالب جدیدی ریخته شدند و به رنگ فرهنگ موجود در آمدند آن گاه مورد پذیرش قرار می‌گیرند. البته برای رسیدن به این هدف

نظریه پردازی می‌گردد و بحثهای فراوانی دال بر، برای مثال، اصیل بودن و یا شیرین و پیشرفته بودن یک زبان مطرح می‌شود تا در یک روند دراز مدت میلیونها انسان را متقاعد می‌کنند تا ارزشهای حاکمان را ارزشهای خود حساب کنند. حال آن که زبانها از نظر زبان‌شناسی برتری بر یک دیگر ندارند. هر زبانی قابلیتها و توانمندیهای خاص خود را دارد که معمولاً در زبان دیگری نیست. (۱)

رشد و عقب ماندگی زبانها را نیز باید در ارتباط با سیاستها و برنامه‌ریزیهای آموزشی هر دوران مشخص بررسی کرد، و گر نه زبانها همه کامل حساب می‌شوند و می‌توان آنها را از سه جنبه: اصوات، دستور زبان و گنجینه لغات با گروههای زبانی هم ریشه یا غیر هم‌ریشه مقایسه نمود. در مقیاس ملی و کشوری بهتر است به وضعیت زبان و فرهنگ ساکنان غیر فارسی در ایران و غیر ترک در ترکیه اشاره کنم.

(طرح از هفته‌نامه «شمس تبریز»، شماره ۳۸، ۹ تیر ۱۳۷۸)

ایران و ترکیه، دو کشور فرهنگ ستیز

در ایران بی‌احترامی و طرد مطلق زبان و فرهنگ مردم غیر فارس طوری ریشه‌ای و عمیق بوده که بخش وسیعی از این مردم قادر به خواندن و نوشتن به زبان خویش نیستند. این وضعیت سبب شده که تولید فرهنگی نیز به این زبانها در جامعه وجود نداشته باشد. سیاستهای خشن انحصاری کردن یک زبان که از دوران رضا پهلوی آغاز شد، طوری بیرحمانه پیش رفت و توهین اقلیتهای زبانی طوری سازمان یافته عملی شد، که حتی روشنفکران ما نیز در این دام فرو غلطیدند. تکلم به سایر زبانها نشانه عقب ماندگی شناخته شد و تلاش گردید تا در اذهان مردم «تک زبانی» را نشانه «وحدت ملی» قلمداد کنند و زبان رسمی را همچون «واحد پول رسمی نشانه هویت ایرانیان بدانند». غافل از اینکه هیچ زبانی در برابر زبانهای دیگر کم ارزش یا بی ارزش نیست. با انحصاری کردن یک زبان، هم زبان و ادب میلیونها انسان دیگر که قرن‌ها در آن آب و خاک زیسته‌اند از بین نمی‌رود. دکتر زهتابی^(۱) در اثر پژوهش ماندگار خود به ریشه‌های زبانهای رایج در ایران از قبل از سلسله هخامنشیان اشاره کرده و به اثرات سیاست تک زبانی کردن جامعه ایران پرداخته است. او زبانهای رایج در ایران را به طور تاریخی با ظهور و سقوط تمدنها بررسی می‌کند و ریشه زبانهای کنونی ایران را با استناد به اسناد و مدارک آشکار می‌کند. این پژوهشگر سخت‌کوش زبان‌شناسی ساختار زبانها را در ایران قدیم بررسی می‌کند و اثرات تک‌زبانی کردن یک جامعه چند زبانه را روشن می‌سازد.

در ترکیه نیز میلیونها کرد با سیاست خشن تک‌زبانی کردن آتاترک از هویت زبانی و فرهنگی خویش با زور سرنیزه محروم شدند. کردها به عنوان ترک کوهی خوانده شده و زبان و فرهنگ آنان تا مرز انکار مطلق پیش رفت. جای تذکر دارد که دموکراسیهای دروغین غرب، و در راس آنها آمریکا در همگامی با سیاستهای نژادپرستانه آتاترکی سرکوب خشن مردم کرد را مجاز دانستند و هرگز در سخن از دموکراسی و حقوق بشر از حقوق ضایع شده حدود ۱۲ میلیون انسان حرفی نزدند. آمریکا، بر عکس برای تثبیت پایگاههای نظامی خویش در شرق ترکیه عملاً در سرکوب کردها که در مبارزه علیه دولت ترکیه درگیر بودند، مشارکت نمود. بنابراین سیاست تک زبانی کردن یک جامعه چند زبانی غالباً از روی یک برنامه حساب شده استبدادی انجام می‌گیرد. در این عرصه زبان به ابزار سیاسی مبدل می‌شود. اثرات همچو سیاستهایی، بر خلاف نظر کسانی چون چنگیز پهلوان و شرکا، نه به وحدت ملی که به دشمنی و تشنگی ملی می‌انجامد. با محروم کردن میلیونها انسان از ابتدائی‌ترین حقوق انسانی خویش بر دامنه تشنج و دشمنی ملی افزوده می‌شود. چراکه انحصاری اعلام کردن یک زبان و تکرار لاف گونه و افسانه‌وار برتری و آن گاه تصور یک نقشه جغرافیایی بزرگ و نامیدن آن «حوزه تمدن ایرانی» در واقع از یک خط و برنامه تجاوزگرانه سیاسی خیر می‌دهد. آقای پهلوان با نوعی اندیشه مالخولیایی ضمن بررسی محدوده کشورهایایی که فارسی

زبانند و در اثبات نظریه وحدت ملی در ایران حول زبان فارسی چنین خواب‌نما می‌شود:

...از درون چین می‌آید، کشمیر و فلات پامیر را در برمی‌گیرد، به آسیای مرکزی کنونی می‌رسد، کشورهای این حوزه را به انضمام افغانستان، پاکستان شامل می‌شود، ایران فعلی را در خود جای می‌دهد، از اقیانوس هند و دریای عمان و خلیج فارس و نواحی ساحلی آن در هر دو سو، خود را می‌رساند به قفقاز تا دریای سیاه و به مدیترانه (۱۷).

سیاست برنامه‌ریزی زبان در ایران که از سوی روشنفکران وابسته به دربار رضا شاه و به تقلید از ترکیه آتاترک می‌رفت بر شالوده «مدرسه سیاسی» دکتر محمود افشار استوار بود، مدرسه‌ای که سخنگوی استعمار بود در دست نیروهای دولتی در پی خاموش کردن صدای مردم و یکدست کردن جامعه ایران به بهانه وحدت ملی حول محور زبان بود. او باور داشت که تا همه مردم ایران به زبان فارسی سخن نرانند وحدت ملی «ناقص» است. پیامدهای این سیاست تنها در قانونی شدن آموزش و نشر و پخش آثار ادبی و هنری مردم و هنروران غیر فارس زبان خلاصه نشد، دامنه سیاست زبانی فوق خود را در اشکال دیگری نیز نمایاند. برای مثال در آذربایجان اول اینکه مسئولین رژیم سیاست تغییر نامهای شهرها، دهات و مراکزی را که ریشه ترکی آذری داشت آغاز کردند. سیاستی که در دوران قهها نیز ادامه یافت. در گام دوم اقدام به تغییر تقسیمات کشوری زدند. مثال روشن در مورد تغییر نام آبادی بزرگ آخماقیه (شن روان یا سنگ لغزان) در پنج کیلومتری تبریز بود. آنها برای یکنواخت کردن جامعه و بزرگداشت تمدن ایرانی به این ده نام «احمقیه» دادند. البته این نام و تابلوهای بزرگ روستاییان زحمتکش آذربایجان را از زبان و هویت خویش تهی نکرد و این تابلوها هم پیش از صبحی دوام نیاورد. از جمله این تغییرات نام روده‌های معروف تتو و جفاتو در میاندواب به سیمینه رود و زرینه رود و تغییر نام تاریخی شهر سلماس به شاپور بود. نکته مهم در این میان این است که سیاست برنامه‌ریزی زبان که برای تحریف واقعتهای تاریخی پیش می‌رفت نتوانست نام تاریخی این مناطق را عوض کند. تقسیم یک استان از نظر زبانی و تاریخی همگون به چند استان و ناحیه و یا گنجاندن چند شهر و ناحیه کرد زبان عمدتاً ترک آذری هم نتوانست طراحان ثوری پان‌ایرانیست را در نیل به اهداف خویش در پاکسازی قومی و زبانی یاری کند. ثوری یکدست کردن جامعه چند ملیتی از طریق تحمیل زبان حاکم به بهانه ایجاد «وحدت ملی» سیاست منحصر به کشورهای پیرامونی نیست. در امریکا سنای کشور شرط «اتحاد» (unity) در جامعه را کاربست زبان انگلیسی اعلام کرد و در نتیجه سرخ پوستان، اسپانیائیه‌ها و سیاهان از حقوق زبانی محروم شدند، و به استحاله فرهنگی امپریالیسم دچار شدند.

تحقیقات تاریخی نشان می‌دهد که سیاست و برنامه‌ریزی زبان در ایران همیشه به عنوان حذف و سرکوب اقلیتهای زبانی صورت گرفته است، اقلیتهایی که در مجموع اکثریت جمعیت را تشکیل می‌دهند. سیاست مرکزی حاکمان در ایران پس از مشروطیت بر حذف اقلیتهای زبانی و در راس

آنها فرهنگ و هنر اعتراضی مردم ترک زبان آذربایجان و کردها استوار بوده است. در شرایطی که کتب نوحه، عزاداری و دواوین نوحه‌سرایان و مداحان رژیمهای حاکم اجازه نشر به زبان ترکی را می‌یافت آثار شاعران و هنرمندان ناگزیر دست بدست می‌گشت و قهوه‌خانه‌های تبریز و در محافل خصوصی خوانده می‌شد. از حق ابتدایی تحصیل و آموزش به زبان خویش محروم بودند. آثار مخرب سیاستهای سرکوب زبان و فرهنگ مردم غیر فارسی زبان ایران در روح و روان میلیونها مردم این سامان برای دهه‌ها باقی خواهد ماند. عباراتی نظیر زبان رسمی، زبان ملی، زبان محلی، لهجه و زبان بین‌المللی همیشه برداشتهای گوناگونی داشته‌اند. بیشتر روشنفکران وابسته به محافل غربی نیز با درس آموزی از اروپاییان استعمارگر از این مفاهیم در راه تنفیذ منافع خویش سود برده‌اند و با اتکای به قدرت سیاسی زمان خویش اهداف ارتجاعی خویش را توجیه کرده‌اند. با توجه به اینکه در تمام طول این نوشتار به این الفاظ اشاره خواهد شد، بهتر است ابتدا به تعاریف آنها بپردازیم و درکهای متفاوتی را که از آنها می‌شود بیان کنیم:

اشاراتی به مفاهیم واژه‌های مورد اختلاف در زبان‌شناسی

دو برجسب مرکزی در میتولوژی فرهنگ استعمارگران جایگاه اساسی پیدا کرده، واژه‌های قوم یا قبیله (tribe) و لهجه (dialect) را می‌توان نام برد. رابرت فیلیپسن، زبان‌شناس معروف انگلیسی تبار ساکن دانمارک معتقد است که گروههای حاکمه یا بکار بردن این واژه‌ها تلاش می‌کنند دیگران را پست‌تر حساب کرده و آنها را زیر سلطه خود درآورند^(۱). با این واژه‌ها آنها اساس ایدئولوژی برتری نژادی خود را بازآفرینی می‌کنند. قانون و ارزشهای زبانی آنها چنین عمل می‌کند که ما ملتی هستیم با زبان کامل و آنها اقوام و قبایلی هستند با لهجه‌ها. این شیوه برخورد بی توجه به تعداد جمعیت و تاریخ دیگر ملل همچنان ادامه داشته است. ممدانی^(۲)، دانشمند علوم سیاسی اوگاندا، درک خود را از واژه‌های اروپا محورانه فوق چنین بیان می‌دارد:

باید پرسیم که منظور شما از قبیله چیست. زمانی بوده است که این واژه مضمون علمی داشت و به تشکیلات و فورماسیونهایی اطلاق می‌شد که دارای ساختار دولتی نبودند یعنی جوامع بی طبقه یا به سخنی کمونها، برای مثال قبایل ژرمانیک را می‌توان نام برد. امروز، به هر حال هر گروه نژادی در آفریقا بی توجه به تکامل اجتماعی آن قبیله نامیده می‌شود. چگونه است که دو میلیون نروژی یک ملت محسوب می‌شوند اما میلیونها اوگاندایی یک قبیله؟ یا چندین هزار ایسلندی یک ملت، حال ۱۴ میلیون هوسافالانیس (Hausafulanis) یک قوم؟ تنها یک توضیح برای این برخورد وجود دارد- نژادپرستی.

عده‌ای از زبان‌شناسان بر آن شده‌اند که این واژه‌ها را بر اساس روابط قدرت موجود معنی کنند، چرا که هیچ واژه‌ای آنهم واژه‌های جامعه شناسی را نمی‌توان بی توجه به روابط قدرت بررسی کرد. کالوت (calvet) مفهوم لهجه را به زبان شکست خورده ترجمه می‌کند و زبان را به معنای لهجه‌ای

که از نظر سیاسی موفق شده است می‌نامد. در گفتمان استعماری تمام زبانهای آفریقایی لهجه نامیده می‌شود^(۱). و منظور از این نام گذاری بی‌ارزش قلمداد کردن این زبانها و مهم جلوه دادن زبان مهاجم استعماری بوده است. کالوت معتقد است که زبان و لهجه را نمی‌توان به عنوان دو چیز متضاد بکار برد، چرا که گفتمان استعماری این ترهما را مسموم کرده و باید لهجه‌ها و زبانها را در روند رابطه‌های قدرت و رقابتهای زبانی جستجو کرد. وقتی لهجه‌ای به عنوان زبان استاندارد یا رسمی شناخته می‌شود سایر تنوعهای زبانی به عنوان لهجه به مقام پایین تری سقوط می‌کنند، برای مثال می‌توان در ایران از لهجه تهرانی سخن گفت که نسبت به سایر لهجه‌های فارسی رسمیت بیشتری دارد. حال آنکه اگر استاندارد بودن زبان را در طیفی از تنوعهای گویشی همان زبان بپذیریم، بر دامنه تفاهم‌ها و پیوندها افزوده خواهد شد.

دو واژه مشاجره آمیز دیگر زبان ملی و زبان رسمی است. یونسکو زبان ملی را به عنوان زبان سیستم سیاسی اجتماعی و زبان رسمی را به زبان دولت در امور قانون گذاری، اجرایی و حقوقی تعریف می‌کند. بنابراین قابل شمول دانستن یک زبان انحصاری دولتی یا سیاسی به عنوان زبان اجباری یک کشور چند زبانه اقدامی است که اعتبار علمی ندارد. با چه منطقی می‌توان زبانی را که زبان میلیونها انسان ساکن مرزهای واحد نیست زبان رسمی آموزشی و سراسری اعلام کرد؟ زبانی که از نظر تاریخی زبان مردم نبوده و میلیونها انسان قادر به تکلم آن نیستند را چگونه می‌توان زبان رسمی ملی کشوری دانست؟ بنابراین اجباری اعلام کردن زبانی در کشوری که میلیونها انسان به زبانهای تاریخی دیگری صحبت می‌کنند نقض آشکار حقوق بشر است. واژه دیگری که در ایران و دیگر نقاط جهان نیز بحث‌انگیز است و مورد اختلاف، واژه زبان بومی یا محلی (vernacular) است. در برداشت رایج ادبیات حاکمه و در افکار عموم زبانهای محلی در مقابل زبان رسمی قرار داده شده و در نتیجه بدون هیچگونه مهملم علمی یا پژوهشی از واژه محلی به عنوان تقلیل ارزش یک زبان استفاده می‌شود. حال آنکه واژه فوق از ریشه لاتین و به معنای «ریشه دار» است. این واژه به صورت تکنیکی و ناحیه‌ای به کار میرود و به زبانهایی گفته می‌شود که غیر استاندارد و غیر رسمی‌اند. در کنفرانس جهانی که در مورد زبانهای آفریقایی و زبان انگلیسی در تعلیم و تربیت، در نیجریه به سال ۱۹۹۳ تشکیل شد، شرکت کنندگان نتوانستند یک تعریف واحدی از واژه «ورنه کیولر» بدهند و بنابراین به ترم «زبانهای آفریقایی» بسنده کردند. تعریف گسترده یونسکو از واژه «زبان محلی» به این شرح است:^(۲)

«زبان محلی زبان مادری گروهی است که از نظر اجتماعی و یا سیاسی توسط گروه دیگری راکه به زبان دیگر سخن می‌گویند تحت سلطه قرار گرفته باشد. ما زبان اقلیتی را در یک کشور زندگی می‌کنند زبان محلی حساب نمی‌کنیم اگر آن زبان، زبان رسمی کشور دیگری هم باشد «یونسکو ۱۹۵۳:۴۳».

بنابراین تعبیر و تفسیرهایی که در ایران دهه‌هاست از واژه‌های زبان رسمی، زبان محلی، یا زبان بومی و زبان ملی می‌شود همه با داوریه‌های حاکمان و بر اساس منافع خاصی صورت گرفته است. نیز از همین قماش است بحث موسیقی ملی در یک کشور چند ملیتی. آنهایی که نوع خاصی از موسیقی در ایران به عنوان موسیقی ملی می‌نامند، موسیقی‌ای که نه زبانش، نه اجزایش، نه هارمونی و نه تمش برای میلیون‌ها انسان دیگر مفهوم نیست شناختی از ساختار آن جامعه ندارند و یا نامگذاریها نقشی نداشته‌اند، این نامها نه ریشه علمی دارند و نه محمل قانونی. این در واقع واژه نژادپرستانه حکمداران زمانه بوده است که بی توجه به نیات و آرزوها و هویت مردم موجودیت آنها را وسیله اهداف برتری طلبانه خویش قرار داده‌اند.

برای روشن شدن ابعاد گونه‌گون زبان و نمایاندن رابطه آن با هویت تاریخی ملل بحث را ادامه می‌دهیم. چراکه هر گونه بی توجهی به مسئله زبان در ایران می‌تواند پیامدهای ناگواری را در پی داشته باشد. امروز که در آستانه هزاره سوم میلادی هستیم بشریت بیش از هر زمان درگیر جنگهای منطقه‌ای، قومی، زبانی و ملی است. امروز بیش از هر زمان شاهد کشتار مردم بی‌گناه هستیم و بوق و کرناهای دول غرب به رهبری آمریکا در مورد تمدن بشری همه جز فریفتن، شستشوی مغزی و جنگ نظری نیست. امروز بیش از هر زمان حقوق ابتدایی مردم جهان نادیده گرفته می‌شود. امروز بیش از هر زمان حقوق اقلیتهای قومی و ملیتهای تحت ستم ضایع می‌گردد. هیچ یک از سیاستهای حاکم بر سازواره اقتصاد جهانی در این عصر ارتباطات سبب کاهش تشنج و تنش نشده است که هیچ، بر دامنه خونریزیها و دشمنیها در این دهکده افزوده است. به سخن زنده یاد محمد مختاری^(۱)، در عصر ارتباطات مردم از هر زمان دیگری بی‌ارتباط شده‌اند. نقش زبان و امکانات زبانی در این میان چه قدر است و چه رابطه‌ای بین زبان، هویت و مشارکت در امور اجتماعی وجود دارد؟

زبان، هویت اجتماعی و ارتباطات

برای این که هر انسانی (شهروندی) به طور عادلانه به منابع مادی و غیر مادی و نیز به اهرمهای قدرت در جامعه بومی خویش دسترسی داشته باشد باید بتواند در روند دموکراتیک کشور متبوع خویش مشارکت نماید. به سخن ساده‌تر، شرط اصلی مشارکت انسانها در امور جامعه و تأثیر گذاری و تأثیر پذیری در سرنوشت خویش فراهم بودن امکانات جهت استفاده از منابع موجود در جامعه است. برای مثال شرط اولیه مشارکت مردم در انتخاب نمایندگان خویش، یا شرکت در دادگاهها و دفاع از حقوق خویش، و یا شرکت در روند آموزش و نشر و پخش آثار خلاقه فرهنگی خویش در امکان دسترسی آن ملت به ابزار ارتباطی یعنی زبان خویش است. اسکوتناب کانگاش (Skutnab Kangas) بر آن است که برای این که هر انسانی بتواند در جامعه «صدا» داشته باشد، بتواند در جامعه تأثیر گذار باشد و در رابطه با مسائل جامعه بحث و گفتگو کند اولین ابزار او زبان

اوست^(۱). زبان یکی از اساسی‌ترین و بنیانی‌ترین منابعی است که شهروندان هر جامعه‌ای از طریق تسلط بر آن قادر می‌شوند در امور جامعه و تغییر و تحولات آن نقش مؤثری بازی کنند. از طریق زبان و ویژگی‌های زبانی است که انسانها مهر و نشان خود را در جامعه می‌کوبند و به عنوان سوژه خود در تعیین سرنوشت خویش تلاش می‌ورزند، نه این که به عنوان ابژه توسط دیگران حرکت داده شوند. از طریق زبان است که انسانها در روند تغییر شرایط در جامعه مشارکت می‌کنند و از هویت و انسان بودن خویش دفاع می‌کنند. بنابراین اساس ابراز هویت و ارتباط در جامعه زبان بومی انسان‌هاست. هویت هر انسان یا هر جامعه‌ای را نه با زبان رسمی یا زبان مورد نظر حاکمان بلکه از طریق زبان بومی یا مادری آن انسان یا جامعه می‌شناسند و از طریق مطالعه فرآورده‌های زبانی - یعنی ادب، شعر، و موسیقی و دیگر گنجینه فرهنگی هر ملتی است که می‌توان در باره تاریخ آن ملت اطلاعات گرفت. هر چه در جامعه‌ای تکثر زبان و تنوع فرهنگ باشد، زیبایی و غنای آن جامعه بیشتر است. و هر چه زبان و فرهنگها با هم در ارتباط باشند شکوفایی آن جامعه بیشتر خواهد بود. بنابراین بر خلاف نظر دکتر محمود افشار که می‌گوید: «اگر چه ملیت ایران به واسطه تاریخ پر افتخار چندین هزارساله و نژاد ممتاز آریایی از همسایه‌های زردپوست تورانی و عربهای سامی مشخص است ولی می‌توان گفت که وحدت ملی ما به واسطه اختلاف لسان، میان ترک زبانهای آذربایجان و عرب زبانهای خوزستان و فارس زبانهای سایر ایالات از حیث زبان ناقص است»^(۲). به هر حال تنوع زبانی نه موجب تشتت و قطع ارتباط بیشتر و پر معنی تر است. وگرنه در جوامع چند زبانی با انحصاری کردن یک زبان بر خلاف نظر فوق ارتباطات قطع می‌شود و ملیتها از نظر تاریخی و هویتی در داد و ستد و ارتباط قرار نمی‌گیرند. دیدگاهی که وحدت ملی در یک جامعه چند زبانه مثل ایران، در رسمی کردن یک زبان از سوی دولتها می‌داند در واقع نادانی و بی خبری خود را از اصول دموکراتیک حاکم بر جوامع چند زبانه به نمایش می‌گذارد. اختلاف زبانی را نمی‌توان با رسمی کردن یک زبان و غیر قانونی کردن سایرین حل کرد. حضور چندین زبان در یک جامعه نشان از یک پیشینه تاریخی دارد. محروم کردن انسانها از دسترسی به آموزش و تمرین زبانی خویش در واقع نادیده گرفتن هویت آن ملت است. با توجه به این اصل که انسانها از طریق اهرمهای زبانی است که هویت، آرزوها و احساسات خویش را بیان می‌کنند و با زبان خویش با سایر ملیتها ارتباط برقرار می‌کنند، ممنوع اعلام کردن هر زبانی در واقع قطع ارتباط آن ملت و سرکوب هویت و صدای آنها نشان می‌دهد. تاریخ معاصر نشان می‌دهد که قدرتهایی که در صدد تک زبانی کردن یک جامعه تاریخی چند زبانی بوده‌اند همواره در پی اجرای سیاستهای زورمدارانه خود بوده‌اند. تاریخ معاصر ایران گواه این مدعاست. تک زبانی کردن جامعه ایران نه مردم ایران را به هم نزدیک نمود و نه موجب وحدت ملی گشت. نه موجب تفاهم و ارتباط زبانها و فرهنگهای متفاوت شد و نه شناخت مردم را از فرهنگ و هنر هموطنان خویش افزود، بر عکس رابطه طبیعی فرهنگ و ادب خلقها را از هم گسیخت. استعدادها را کشت و ضربات روحی و روانی سنگینی بر پیکر میلیونها انسان به حاشیه رانده شده وارد ساخت. سیاست ارتجاعی تک زبانی و

Consent ۱- کانگاش، اسکوزاب، از از شرمساری (تا) مبارزه (Manufacture of)

۲- نگاه کنید به منبع ۱۰، همان نوشتار

یک صدایی سبب شد که برای مثال یک دانش آموز کرد که به کلاس اول می‌رفت هرگز اطلاعی از زبان و فرهنگ یک دانش آموز ترک آذربایجانی یا فارس تهرانی یا ترکمن گنبدی یا عرب خوزستانی نداشته باشد. چراکه سیاست تک زبانی مانع این ارتباط فرهنگی شده است. ردیف کردن زبان ملی، وحدت ملی و منافع ملی چیزی جز فریب مردم و ادامه سلطه و دام و توطئه نبوده است. زبان شناس متفکر جهان نوام چامسکی معتقد است که هدف رژیمهای توتالیتر کنترل مغز عامه است^(۱). یکی از روشهای کنترل تک زبانی و تک صدایی کردن جامعه چند زبانی است. اگر برای مثال به متن روزنامه‌ها و نشریاتی که در چهار دهه اخیر در ایران چاپ شده نظر افکنید به فلسفه فکری زمامداران دو رژیم شاهی و شیخی پی خواهید برد. زبان اسناد و زبان متون و مطبوعات به زبان اقتدار سیاسی حاکمه فرامی‌روید و زبان و صدای مردم قطع می‌گردد. همه اهرمهای زبانی به تثبیت قدرت حاکم مبدل می‌شود. در این جا به زبان و مضمون دو سند تاریخی از اسناد سازمان پرورش افکار توجه کنید:

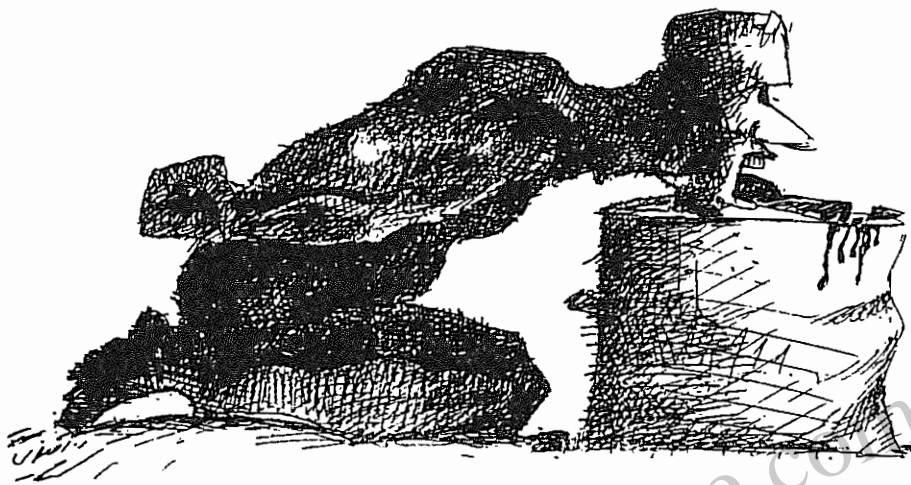
تهران روزنامه آینده ایران
 خدا، شاه، میهن، شماره ۵۱۰۴، سالمه ۱۳۱۹/۳/۳

پایگاه جناب آقای نخست وزیر

روزنامه آینده ایران که از آغاز سال ۱۳۰۸ شروع به انتشار نموده و دارای سابقه روشن و خدمات صادقانه‌ای در راه شاه پرستی و میهن دوستی و ایجاد غرور ملی است و جزو خدمتگزاران آزادی زن در کشور شاهنشاهی ایران می‌باشد، اکنون می‌خواهد به یاری پروردگار و با توجهات عالیه هیأت معظم دولت برای خدمت در راه پرورش افکار روزانه منتشر شود. چون عصر درخشان سلطنت پهلوی، عصر کار و کوشش و هدف هیأت معظم دولت تشویق از خدمتگزاران است انتظار دارم به نحوی که مقتضی می‌دانند در پیشرفت منظور مقدس بنده که خدمت مستقیم به مرام عالیه دولت شاهنشاهی است، مساعدت فرمایند تا دچار مشکلات اقتصادی نشوم. باقی بسته به رای و مرام محترم است.

مدیر روزنامه آینده ایران (امضا عادل خلعتبری)

در این سند زبان در خدمت حاکمیت است و خواسته‌ها، نیات و صدای مردم چهار گوشه ایران غایب است. تنها آماج روزنامه کنترل مغز مردم و انقیاد آنهاست در راه نیل به نیات دولت. زبان و واژه‌ها در راه در یوزگی از قدرت به کار رفته، زبان بازتاب دهنده یک صداست و آن صدای نخبگانی است که دل در سودای قدرت دارند. در سند دیگری که از اسناد سازمان پرورش افکار نقل می‌شود اندیشه تک زبانی کردن و نیات طراحان آن به روشن ترین شکلی بیان می‌شود. این سند تاریخی نامه وزیر کشور وقت (علی سهیلی) به نخست وزیر است:

(طرح از هفته نامه «شمس تبریز»، چاپ تبریز، سال ۳۸، ۹ تیرماه ۱۳۷۸)

وزارت کشور، اداره اطلاعات (۱)

شماره ۱۰۳۳۵۴-۷۸۰۸۰ تاریخ ۱۳۱۹/۱۱/۲۱

جناب نخست وزیر

استانداری سوم در باب سخنرانیهای پرورش افکار در تبریز گزارشی داده‌اند، دایر بر این که جلسات سخنرانی هفته‌ای یکبار تشکیل و برای تشویق اهالی در این جلسات قطعات موسیقی و نمایشهایی در برنامه منظور شده ولی چون اهالی استانیهای سوم و چهارم سواى عده و معدودی به هیچ وجه زبان فارسی نمیدانند، از این سخنرانیهای که منظور اصلی آن پرورش افکار توده‌است نتیجه حاصل نشده و موضوع بسط و توسعه تعمیم زبان فارسی در این نقاط آن طوری که باید پیشرفت نموده. به نظر استانداری نامبرده برای انجام منظور لازم دانسته که به تعداد کلاسهای شبانه و مراقبت در حضور سالمندان افزوده شده و همچنین کودکان استانیهای شبانه روزی برای کودکان تحت آموزگاران فارسی زبان تاسیس گردد و حتی المقدور اهتمام شود که در تمام مراحل تحصیلی، آموزش برای عموم به رایگان باشد، به علاوه پیشنهاد نموده‌است ترتیبی داده شود که کارمندان کلیه وزارتخانه‌ها و ادارات دولتی و بنگاهها فارسی زبان بوده و برای مأمورین نامبرده حرف زدن ترکی با ارباب رجوع ممنوع شود...

وزیر کشور - علی سهیلی

در سند فوق از زبان نه به عنوان وسیله دیالوگ بین انسانها، بلکه به عنوان چماق وحدت تحت اوامر ملوکانه استفاده شده است. اندیشه مدارس شبانه روزی هم اندیشه‌ای است استعماری، که تازگی ندارد و دهه‌ها در امریکا، کانادا و استرالیا برای هویت زدایی بومیان با طرح و برنامه خاصی پیش رفته است. استعمارگران اروپایی برای زدودن زبان و فرهنگ بومیان کانادا این قبیل کلاسهای شبانه روزی را دایر کردند و برنامه‌هایی در پیوند با کلیسا برای کومکان سرخ پوستان تلاش کردند آنها را به استحاله فرهنگی بکشاند و آن‌گاه از نیروی کار آنان استثمار کنند. شرح کامل این مدارس جداگانه خواهد آمد.

بنابراین انحصاری کردن زبان در هر جامعه چند زبانی سیاستی است ضد ملی و نادرست است که روند ارتباطات انسانی را قطع می‌کند، بازدارنده تنوع و تکثیر فرهنگی است و از سویی سبب شود که چهره واقعی آن جامعه عیان نگردد. کردها، بلوچها، ترکهای افغانستان و میلیونها کرد ترکیه در همین شرایط بی صدایی بسر برده‌اند. زمانی که سیاست تک زبانی رسمیت یافت ارتباط زبانی و انسانی بین خلقها منقطع می‌شود، هویتها پنهان می‌مانند و سرکوب می‌شوند و کودکان بیش از همه آسیب می‌بینند. آنان از همان اوان کودکی زبان و انسانیت خویش را لگد مال شده دیده و خود را در زادگاه خویش انسانهای درجه دو حساب می‌کنند. در این شرایط آنها به زبان رسمی نه به عنوان زبان شعر، ادب، هنر و زبان فرهنگ خودی بلکه به عنوان زبان مهاجم می‌نگرند. در این وضعیت سیاست تک زبانی چه در کل جامعه و چه میان افراد از بعد یک پدیده زبانی خارج شده و به یک پدیده روانشناسی تبدیل می‌شود. به یک جزیره روانی (psychological island) تبدیل می‌شود. اسکوتاب کنکاس همچو جامعه‌ای را یک حصار ثولوژیک می‌نامد. جامعه‌ای که در آن زبان حاکم به عنوان اهرم کنترل و وسیله القاء ایدئولوژی به کار میرود. جامعه‌ای که مریض است و مرضی که هر چه سریع‌تر باید از بین برده شود چرا که این مرض برای صلح جهانی خطرناک است. حصاری که فرهنگ حاکم با سلاح زبان اجباری بر دیگران مسلط کرده است. پائولو فریر، جامعه‌شناس نامدار برزلی اصل جهان پیامدهای محرومیت زبانی اقلیتهای تحت سلطه را در افزایش بیسوادی توضیح داده‌است من واژه‌ای را که زبان‌شناس برجسته فنلاندی در تصویر این وضعیت به کار برده درست میدانم، واژه‌ای (linguicide) که می‌توان به عنوان نسل‌کشی زبانی - فرهنگی از آن نام برد که معادل ژنوساید (genocide) یا قتل و عام است. در این شرایط که زبان رسمی حالت نورماتیو (normative) پیدا کرد، زبانهای غیر رسمی عقب مانده و بی ارزش قلمداد می‌شوند و این فشار روانی در یک روند طوری بر متکلمین زبانهای ممنوعه اعمال می‌شود که این افراد تکلم به زبان خود را نوعی با خجالت و شرمساری ادامه می‌دهند و سعی می‌کنند در حضور متکلمین زبان رسمی خود را وابسته به زبان ممنوعه ندانند. این مرحله شرمساری آغاز تخریب روانی و شخصیتی متکلم مورد نظر است. استعمارگران اروپایی با پیشبرد سیاست تک زبانی در دنیای واقعی سبب نابودی کامل و خاموش شدن زبانهای بومیان جهان شده‌اند، برای مثال میتوان

زبانهای بومیان کانادا و زبانهای مردم تاسمانیا در استرالیا و دهها زبان بومیان را در آمریکا نام برد. مرحله شرمساری از تکلم به زبان مادری یا زبان اولی آغاز مرحله بی‌هویتی و احساس گناه از خود است، آغاز مرحله پیچیده‌ای است که آثار ویرانگر روانی، اجتماعی و شخصیتی آن در یک روند دراز مدت دیده می‌شود. آغاز مرحله هویت زدایی استعماری از مدرسه آغاز می‌شود و جایگزینی زبان حاکم با زبان اقلیتها از طریق اهرمهای دولتی جزئی از سیاست از خود بیگانه کردن و فرهنگ کشی و سرکوب است که با برنامه ریزیهای دقیقی انجام می‌شود. زمانی که شهریار، شاعر بزرگ ایران شعر معروف خود را سرود و بیت پر مفهوم آن «در بسته باد مدرسه‌ای را که قصد از آن بر روی ملتی در ذلت گشودن است» در واقع به تصویرگری سیاست حاکم پرداخت.

البته نیروهای حاکم همواره سعی کرده‌اند که از طریق روشنفکران قدرت طلب و از خود بیگانه و نیز روحانیون خود فروخته وابسته به آذربایجانها و کردها و دیگر ملیتها سلطه خویش را هموارتر سازند. و ما شاهد بوده‌ایم که در تاریخ معاصر این قبیل روحانیون و روشنفکران دست در دست حاکمان در سرکوب و استثمار مردم برابر داشته‌اند که به آن پرداخته خواهد شد. اساس بحث ما بررسی ابعاد سیاستهای تک‌زبانی در جامعه چند زبانی است سیاستی که از تک‌زبانی آغاز می‌شود و به تک‌فرهنگی (monoculturalism) می‌رسد. سیاست که خود محور است، و برای ادامه قدرت خویش از سلاح انحصاری قدرت سود می‌جوید. تک‌زبانی کردن یک جامعه چند زبانی و چند ملیتی ناشی از سیاست ناشکیبایی و عدم تحمل است، سیاستی که حق حیات و ابراز هویت مستقل و تفکر به زبانهای دیگر قائل نیست. ادوارد سعید می‌گوید «سیاست یک هویت نه تنها غلط است بلکه نشانگر استبدادی است که می‌باید سرنگون گردد»^(۱) زبان چه رابطه‌ای با تفکر دارد و فکر چگونه تولید و توزیع می‌گردد؟ در بخش بعدی به طور چکیده به این پرسش می‌پردازیم.

رابطه زبان با تفکر

نه تنها زبان ارتباط ناگسستگی با هویت تاریخی ملل جوامع و نقش شاخصی در ارتباطات دارد گنجینه تفکر بشری نیز از طریق زبان و اجزای آن به نسلهای اتی منتقل می‌شود. هر چه میزان دانش انسانها از دستور زبان، گنجینه واژه‌ها بیشتر باشد. قدرت تفکر آنها نیز بیشتر خواهد بود. انسان از طرق زبان است که می‌اندیشد و خود را در ارتباطات اجتماعی نمایندگی می‌کند. بنابراین همان گونه که رابین برو (Robin Barrow) اشاره می‌کند منطقی است گفته شود که بیشتر مردم از طریق زبان مادری (بومی) می‌توانند به نحو بهتری اندیشه کنند و حقایق دگرگونه‌ای بسازند. و گر نه انسانهایی که مجبور شوند اندیشه و تفکرات خود را نه با زبان اول و بومی خویش بلکه با زبان دیگری بیان کنند به نوعی ترجمه شباهت خواهد داشت.

رابین برو^(۱) معتقد است که در این صورت آن انسان قادر نخواهد بود تمام دقایق و ظرایف اندیشه و بصیرت (insight) خود را ابراز دارد چرا که درکش و قوس ترجمه همان کیفیت اصلی پدید نخواهد آمد. هر چه میزان تسلط انسان به زبان بومی خویش بیشتر باشد، و به دستور زبان، واژگان و گنجینه لغات دسترس داشته باشد و امکان گفت و شنید و مباحثه بیشتر باشد، اندیشه و بیان او نیز با قدرت و استدلال بیشتری همراه خواهد بود. این بحث در رابطه با هر زبانی صادق است. طبق مطالعات انجام شده توسط جناتان کوزول، نویسنده معروف آمریکایی کودکانی که در خانواده‌های فرادست زیسته و از دوران کودکی به امکانات آموزشی دسترسی داشته و مهارت‌های بحث و استدلال زبانی مسلح بوده‌اند در تمام مراحل آموزشی رده‌های موقعیت و برتری را طی کرده‌اند. حال شما وضعیت میلیون‌ها دانش آموزی را در نظر بگیرید که هیچ گونه دسترسی به آموزش‌های زبان اصلی و اولی خود ندارند و ناچارند در یک تعلیق زبانی به سر برند.

قدرت و ضعف زبانها و امکانات آنها نیز درست به همین کارورزی زبانها بستگی دارد و گر نه در علم زبان‌شناسی همه زبانها برابرند. بنابراین زبانهایی که غیر رسمی اعلام شده و به حاشیه رانده می‌شوند در واقع امکان رشد و گسترش را از دست می‌دهند و اقلیتهایی که زبانشان ممنوع اعلام شود در دنیای واقعی از تفکر سلب می‌شوند. تاریخ استعمار انگلیس و کشورهای اروپایی نمونه‌های گویایی در این رابطه هستند. ابتدا زبان کتبی ملتها را غیر رسمی اعلام می‌کنند و بعد ارتباط آنها را با فرهنگ، هنر و ادب معترض خویش قطع می‌کنند. امکان ابراز هویت، تفکر و آفرینش فرهنگی را از آن سلب کرده، و از سوی دیگر با استدلالات مبنی بر پیشرفته بودن زبان و فرهنگ حاکم و طرح جهانی شدن اقتصاد و صنعت بر آن می‌شوند تا برای پیشبرد پروژه قتل عام فرهنگی نظریه پردازی کنند. حال آن که ریشه این عملیات و سیاستها در کسب سود و بردگی نوین مردم جهان است. در اینجا از زبان ادوارد سعید نمونه هندوستان را توضیح می‌دهم جایی که تعداد اندکی انگلیسی زبان، از طریق افسران و معلمین کنسولگری‌هایی بریتانیا بر سرزمینی با بیش از ۳۰۰ میلیون نفر تسلط پیدا کردند. آماج اولیه هویت زدایی و قطع ارتباط مردم با فرهنگ و ادب خویش بود، نیروهای نظامی از یک سوی بساط آموزش زبان انگلیسی را گسترده کردند، در کنار نیروهای نظامی، بیش از همه از روشنفکران قدرت طلب و فاسد سود جستند، «سیستم آموزش انگلیسی‌ها تبدیل به ابزار تعیین کننده‌ای گردید تا برتری انگلیسی‌ها را به هندی‌ها اثبات نماید. آنها باگذشت زمان ضرورت احترام به انگلیسی‌ها را قبول نمودند و احساساتی مغشوش و منفی در رابطه با فرهنگ خود در آنها رشد نمود.» در مدارس موسوم به شبانه روزی (residential schools) نیز که در آمریکا، کانادا و استرالیا برای فرزندان سرخ پوستان برقرار شد همان سیاست نسل کشی فرهنگی پیش رفت و فرزندان سرخ پوستان طوری آموزش داده می‌شوند تا از فرهنگ و آداب و رسوم خویش احساس انزجار کنند و بر عکس خود را در قالب انسان اروپایی جا بزنند. سیاست ضد انسانی و هولناکی که هنوز پیامدهای آن در نسل سرخ پوستان هویداست. آماج اصلی در این کارزار کسب سود بیشتر و غارت جهان است و آنرا از طریق بی هویت کردن ملتها، از خود

بیگانه نمودن آنها، و آن گاه با کاشتن ارزشهای حاکم عملی می‌کنند.^(۱)

فرضیه جهان واحد و زبان نیز در این راستا مطرح شده‌است، زبان واحدی که نیروی برتر اقتصادی جهان را قادر سازد تا سلطه سرمایه را بر جهان هموار سازد. جهانی که هویت انسانها را نه زبان و تاریخ و ادب آنها بلکه ارزشهای مورد نظر سرمایه رقم می‌زند. جهانی که مردم منافع حاکمان را به نفع خود حساب کنند. یکی از علل بیسوادی و عقب ماندگی کشورهای موسوم به جهان سوم را نیز در همین ارتباط باید جست. از این بحث می‌توان به نتایج کلی زیر رسید:

نخست این که زبان یک پدیده اجتماعی است و نمی‌توان آن را به طور خنثی و منفک از جامعه بررسی کرد. دوم این که زبان ابزار اندیشه ساز است که با هویت تاریخی ملل در ارتباط است. سیاست جهان واحد و زبان واحد سیاست است استعماری، که در نهایت بر بردگی نیروی کار و هویت زدایی مردم معترض می‌انجامد. در این رابطه زبان انگلیسی چه نقشی دارد؟ جایگاه این زبان در کجاست و چه عواملی سبب رشد افسانه‌ای این زبان شده‌است؟ و مهم‌تر از همه این پرسش مطرح است که رشد این زبان چه اثراتی در سایر زبانها داشته است؟ و در نهایت این که آیا می‌توان این زبان را به عنوان یک امکان مؤثر در خدمت منافع مردم به کار گرفت؟ کاری که کنگره ملی آفریقا بعد از فروپاشی رژیم آپارتاید آغاز کرد و با در خدمت گرفتن محتوای زبان جهت بازتاب منافع مردم از زبان انگلیسی نیز بهره‌مند شد و به آن نام (peoples english) داد.

جایگاه زبان انگلیسی در جهان

رشد و گسترش سریع زبان انگلیسی در جهان نظر آموزشگران مترقی و زبانشناسان منتقد را به خود جلب کرده‌است. در جهانی که وجه بارز و مشخص آن بی‌عدالتی و نابرابری و سلطه‌جویی است رابطه گسترش زبان انگلیسی با افزایش نابرابری در ممالک پیرامونی مورد توجه آکادمیسین‌های مترقی قرار گرفته است. بویژه معلمین زبان انگلیسی که این زبان را به عنوان دوم (ESL) در چهارگوشه جهان تدریس می‌کنند در مورد نقش خویش در این بازار جهانی به تفکر دوباره پرداخته‌اند. چرا که این قبیل از معلمین که دوره‌های آموزشی تدریس انگلیسی دیده و به نقاط مختلف جهان اعزام می‌شوند بار سیاسی فرهنگی ویژه‌ای را با خود حمل می‌کنند.

زبان انگلیسی در گذشته به این گستردگی نبوده‌است. زمانی که چندین دور، از ساکنان سیاره زمین فقط چهار میلیون به این زبان سخن می‌گفتند. از قرون وسطی به این سوی است که سیر تکوینی زبان انگلیسی آغاز می‌شود. بنابراین پراهمیت است که ما این سیر تکاملی را بررسی کنیم. اوتو جسپرسن (Otto Jespersen) تخمین زده که در سال ۱۵۰۰ میلادی حدود چهار میلیون نفر انگلیسی حرف می‌زده‌اند. این رقم در سال ۱۶۰۰ به شش میلیون، در ۱۷۰۰ به هشت و نیم میلیون،

در سال ۱۸۰۰ مابین ۳۰ تا ۴۰ میلیون و در سال ۱۹۰۰ مابین ۱۱۶ تا ۱۲۳ میلیون نفر بوده است. پژوهش‌های الستر پنی کوک (Alastari Pennycook) نشان می‌دهد که هر چه به قرن بیستم نزدیک تر شده‌ایم آمار کسانی که به انگلیسی صحبت می‌کنند ده برابر شده است. امروز تخمینهای منطقی نشان می‌دهد که حدود ۷۰۰ میلیون تا یک بلیون از سکنه زمین انگلیسی می‌دانند. البته پژوهشگر دانشگاه تورنتو، که خود سالها معلم زبان انگلیسی بوده و در کشورهای مختلف تدریس و تحقیق کرده است این جمعیت را به سه گروه بزرگ تقسیم می‌کند: ۱- کسانی که زبان انگلیسی زبان بومی و مادری آنهاست. ۲- کسانی که انگلیسی زبان دوم یا زبان بین‌المللی آنهاست. ۳- کسانی که انگلیسی را به عنوان زبان بیگانه تکلم می‌کنند.^(۱) یادگیرندگان زبان انگلیسی هر هدفی را که داشته باشند، آنچه که در این بحث مورد توجه است یافتن پاسخ به این پرسش است که صنعت موسوم به ای‌اس‌ال (English as a second language) یا تی‌ای-آف-آل (Teachinh English as a Foreign Language) یا تدریس انگلیسی به عنوان زبان دوم چه هدفی را دنبال می‌کند. عده‌ای برآنند که علت رشد و گسترش زبان انگلیسی توانمندی درونی این زبان را نشان می‌دهد. امروز زبان انگلیسی در سراسر جهان بازار گسترده‌ای پیدا کرده و آموزش آن به هدف پر درآمدی تبدیل شده است. طراحی و اجرای دوره‌های تافل و شیوه ارزشیابی آن یک کالای پر زرق و برق جهانی به حساب می‌آید. بنیاد فورد آمریکا همراه با دیپارتمانهای زبان دانشگاهها و نیز دستگاههای کنسولگری بریتانیا با شرکت کارشناسان متعدد برآنند تا حرفه صدور زبان را تسریع بخشند. بنیاد فورد، برای مثال از سال ۱۹۶۷ تا ۱۹۷۱ مراکزی را در کشورهای آفریقایی اتیوپی، کنیا، تانزانیا، اوگاندا و زامبیا تأسیس نمود. بنیاد فورد و سایر مراکز تدریس و گسترش زبان، که عمدتاً با یاری زبان‌شناسان علمی صورت می‌گیرد بر آن بوده‌اند این اندیشه را بگسترانند که کشورها پیشرفته صنعتی اکسیر نجات بخش زبان را در دست دارند و اگر کشورهای پیرامونی روشهای آنان را به کار گیرند می‌توانند رشد سریع تری کنند. این رابطه مرکز و پیرامون (Center and periphery) همچنان ادامه دارد. مرکز و در راس آن آمریکا و بریتانیا از طریق برنامه‌ریزی و پشتیبانی مالی، نظامی و فرهنگی و تحت نامهای فریبنده همکاریهای ادبی و علمی یا کمکهای ملی همچنان جهان پیرامونی را زیر سیطره خود نگه داشته است.

در اذهان عمومی مردم جهان چنین تبلیغ می‌شود که تنها زبان قدرتمند و با ارزش زبان انگلیسی است. زبانی که «بی طرف و خنثی» است، زبانی است که یادگیری آن سبب پیشرفت در عرصه‌های اجتماعی و صنعتی است، زبانی که در عرصه ۱- ساختاری ۲- منابع ۳- توانمندی درونی برتر از سایر زبان‌هاست. گالتونگ (Galtung) با اختصاص سه قدرت ویژه به زبان انگلیسی استدلال‌اند که این زبان به سبب قدرت درونی قادر است آموزندگان خود را تحت تأثیر قرار دهد. کسانی چون رئیس شورای مرکزی بریتیش کانسل زبان انگلیسی را «سرمایه خدادادی» نام می‌دهد^(۲). اما فرهنگ کمبریج زبان انگلیسی را به صورت زیر تعریف می‌کند:

۱- پنی کوک، الستر در کتاب تازه‌اش () به تفصیل نقش The Cultural Politics of English as an International Language قرار می‌دهد. International زبان را در ممالک ۲- همان منبع

«زبان انگلیسی امروز در بیش از ۶۰ کشور جهان به مثابه زبان رسمی مورد تکلم واقع می‌شود و در بیست کشور دیگر جهان نقش برجسته دارد. زبان انگلیسی در شش قاره جهان یا نقش مسلط دارد و یا کاملاً استقرار یافته است. زبان انگلیسی زبان کتب، زبان اصلی روزنامه‌ها، فرودگاه‌ها، کنفرانس‌ها، زبان علوم، تکنولوژی، زبان کنترل ترافیک هوایی، زبان طب، زبان دیپلماسی و سیاست بین‌الملل، ورزش، رقابتهای جهانی، موسیقی پاپ و زبان تبلیغات است»^(۱).

تعریفی که دایرةالمعارف کمبریج از زبان می‌دهد، زبان را تا حد یک کالا کاهش داده و آن را در معرض فروش می‌گذارد. از سویی زبان انگلیسی را به عنوان زبان بین‌الملل در برابر سایر زبانها قرار می‌دهد. متفکرانی نیز همدوش با فرهنگ کمبریج تلاش کرده‌اند تا زبان انگلیسی را جدا از سایر پدیده‌های اجتماعی در خلاء بررسی کنند و آنرا به عنوان «کیمیا» بخوانند. متفکر معروف زبان‌شناسی کاجرو زبان انگلیسی را کیمیای قرن بیستم دانسته و بر آن است که این زبان، زبان برتر قرن ماست و چون چراغ افسانه‌ای علاءالدین قدرت خارق‌العاده دارد. یا به سخن کوک Cook چون اسب تروا است، ملک نخبگان است. کوک زبان انگلیسی را زبان مهاجم اقتصاد نئولیبرال می‌داند. رابرت فیلیپس استاد پداگوژی زبان در دانشگاه راسکیلد دانمارک نقش تهاجمی زبانهای مسلط را مورد بررسی قرار داده و تلاش کرده که گسترش دامنه زبان انگلیسی را در جهان با ارتباطاتی که در عرصه‌های نظامی و سیاسی وجود دارد روشن نماید. مدیر زنجیره جهانی مدارس زبان انگلیسی که کل کنسولگری بریتانیا نیز است در بروشور خود می‌گوید: «زمانی ما به خارج سیاستمدار و دیپلمات می‌فرستادیم، اما حالا معلمین انگلیسی روانه می‌کنیم. آفریقا تشنه زبان انگلیسی است. حمایت از گسترش زبان انگلیسی باید جزو جدایی‌ناپذیر کمکهای فنی بریتانیا به آفریقای انگلیسی زبان باشد. جالب توجه است که با فروپاشی بلوک شرق دولت بریتانیا این واقعه را ستود و سیاست خود را در زنجیره کشورهای اروپای شرقی چنین اعلام کرد: وزارت امور خارجه در ماه مه ۱۹۹۰، که بلوک شرق در شرف نابودی و از پاشیدگی بود آمادگی خود را به جایگزین کردن زبان انگلیسی به جای زبان روسی در این کشورها اعلام کرد. آن‌گاه شرکت مک دونالد که نماد اقتصاد گلوبال سرمایه است به تحکیم موقعیت زبان انگلیسی می‌پردازد. سپس در عرصه‌های نظامی، تجاری، و فرهنگی زبان انگلیسی حضور خود را می‌نمایاند و با محاصره سایر زبانها همواره واژگانی را وارد این زبانها می‌کند و هر چه زمان پیش می‌رود عرصه استخدام لغات خارجی (neologisms) در زمینه‌های فنی بر ابعادش فزونی می‌یابد و در ادامه سایر زبانها را از رشد باز داشته و آن را در خطر آلودگی، تزلزل و حتی مرگ قرار می‌دهد. فیلیپس از نادر چهره‌های دانشگاهی است که فرایند رشد و گسترش زبان انگلیسی را از نزدیک در ابعاد متفاوت بررسی کرده‌است. او می‌گوید:

«در پداگوژی زبان انگلیسی رابطه‌ای که مابین زبان و قدرت نظامی، اقتصادی و سیاسی

وجود دارد، هرگز پی گیری نمی شود. آموزش زبان فقط در چهارچوب کلاسهای درس می ماند و تنها به اموری که مربوط به شیوه های تدریس باشد می پردازد. در محافل تدریس انگلیسی حرفه ای و فنی، زبان انگلیسی همچون یک کالای پر ارزش و مورد نیاز همه نگریسته می شود، درست همان سیاستی که از سوی سیاست گزاران بریتانیایی و آمریکایی دیکته می شود. بنابراین اگر زمانی زبان انگلیسی با فشار و نیروی استعماری بر جهان تحمیل می شد، سیاستهای کنونی زبان از طریق نیازها و تقاضاهای بازار و با نیروی بحث و استدلال گسترش می یابد. دیسکورس تدریس زبان و نیز توجیه و مشروع جلوه دادن آن طوری نافذ بوده که رشد و گسترش آن در جهان برابر با پیشرفت و سعادت بشری قلمداد شده است.»

مدیر پروژه های زبانی بنیاد فورد می گوید: آموزش زبان انگلیسی به عنوان زبان دوم (ESL) چه از سوی ایالات متحده آمریکا و چه کشورهایی نظیر اندونزی، فیلیپین، تایلند، هندوستان، ترکیه، افغانستان، مصر، نیجریه، کلمبیا و پرو عامل توسعه و پیشرفت قلمداد می شود. اما مطالعات انجام شده نشان می دهد که پروژه های زبان آموزی در اغلب موارد با اهداف ویژه ای صورت گرفته است. برای مثال آقای دی (Dey) نشان داده است که حضور کارمندان موسوم به سپاه صلح که جهت تدریس زبان انگلیسی به این جزایر اعزام می شدند نوعی تبلیغ امپریالیسم فرهنگی بود، سیاستهایی که ممکن است به محو آثار فرهنگی و زبانی این مردم منتهی شود. از جمله مطالعاتی که در مورد پی آمدهای روانی این کلاسها در جهان سوم شده اثر کراسنیک (Krasnick) رامی توان نام برد. او به سه تصویری اشاره می کند که این کلاسها در اذهان آموزندگان آن نه جامی گذارد: اول این چنان به دانش آموزان وانمود می شود که آنها عقب مانده اند و باید با آموزشهای زبان که عمال خارجی درس می دهند بر ناتوانیهای خود غلبه کنند. دوم این تصویر به آنجا منتقل می شود که آنها به تعلیم و تربیت و ویژه ای نیازمندند. سوم این تصویر در ذهن آنها شکل داده می شود که هدف از این کلاسها تغییر در رفتار آنهاست تا آنها بتوانند رفتار انسانهای متمدن را بیاموزند.

اما این اندیشه که یادگیری زبان انگلیسی سبب توسعه و پیشرفت می شود مورد انتقاد گروهی از متفکرین قرار گرفته است. تالسفان^(۱) بر آن است که توسعه کشورهای توسعه یافته به بهای عدم توسعه کشورهای عقب مانده صورت گرفته است که رابطه نابرابر و استثمار نیروی انسانی سبب توسعه این کشورها شده و استعاره زبان به عنوان عامل تجدد و پیشرفت نادرست است. الگوها یا مدلهایی که غرب برای توسعه کشورهای پیرامونی مطرح می کند و زبان این توسعه را که البته انگلیسی است تبلیغ می کند در واقع هدف تثبیت نابرابری و هرچه وابسته تر کردن این کشورها است. چرا که با الگوهای توسعه که در دست این کشورهاست و با نهادهای بین المللی و قراردادهای اسارت باری چون آم.آی و ایپک (Apec) که در دسترس است و زبان همه آنها ناگزیر انگلیسی است کشورهای پیرامونی در حصار ایدئولوژی سرمایه اسیر می شوند.

۱- جیمز تالسفان، استاد دانشگاه واشنگتن در اثر معروف خود (جایگاه زبان زنگلی را در Planning جهان مورد بررسی کشورهای حقوق زبانی Inequality قرار می دهد. به ویژه Language, Planning ملیتهای ساکن تاریخی چند ملیتی را با جزئیات بیشتری تشریح می کند.

حتی در درون کشورهای پیرامونی نیز مطابق چندین پژوهش گسترش زبان به نوعی به گسترش بی عدالتی و نابرابری فرا رویداده است. چرا که طبقات ممتاز شهری و اشراف که دسترسی به امکانات مالی و سایر منابع را دارند با یادگیری زبان و در دست داشتن منابع مادی و نیز پذیرش الگوهای دیکته شده به غارت و چپاول نیروی انسانی و منابع حیاتی جامعه می‌پردازند. در این قبیل از کشورها، مثل هنگ کنگ، کره جنوبی و فیلیپین زبان عامل نخستین در ارتقاء شغلی، موقعیت اجتماعی و پرستیژ تبدیل می‌شود. اما در کشورهایی که سابقه تاریخی طولانی داشته و مردمان آن با زبان و فرهنگهای متفاوتی زیسته‌اند حاکمیت یک زبان به عنوان زبان حاکم نه فقط سبب نزدیکی و تفاهم میان ملیتها نمی‌شود بلکه در دراز مدت به ستیز و کشاکشهای قومی نیز می‌انجامد. یوگسلاوی یک نمونه است. آگاهی از پیشینه اجتماعی و فرهنگی از حقوق شناخته شده ملت‌هاست. هر چه مردم عالی و فرهنگ خویش آگاه باشند و هر چه ملیتها بتوانند بر میزان دانش و سواد خویش از زبان و ادب خویش بیفزایند سطح آگاهی آن ملت بالا رفته و مشارکت انسانها در امور جامعه بیشتر خواهد شد و این مشارکت در سرنوشت خویش یکی از ارکان صلح و ترقی اجتماعی است. بنابراین حقوق زبانی جزو حقوق بشر است و به دلایلی که آغاز به آن اشاره شد هر گونه بی توجهی به این مسئله حساس که با هویت انسانها مرتبط است پی آمدهای خطرناکی خواهد داشت. کسانی که هر وقت بحث از حقوق برابر زبانی و انسانی ملیتها جلو کشیده می‌شود با مارکهایبی چون تجزیه طلب یا با شعارهای تو خالی چون ناسیونالیست و غیره به سرکوب این ملیتها می‌پردازند در واقع بر دایره دشمنها می‌افزایند. برای روشن شدن اهمیت حقوق زبانی بهتر است به یکی از حساس‌ترین مناطق جهان که اکنون درگیر یک جنگ بی ثمر است بپردازیم. من چکیده‌ای از پژوهشهای تالسفان و اسکوتاب کانکاش را در این مورد ذکر می‌کنم.

وضعیت زبان و فرهنگ در یوگسلاوی

یوگسلاوی کشوری است که ویژگی اصلی آن تعدد زبانی و تنوع فرهنگی است. ملیتهای ساکن یوگسلاوی را زبان، مذهب، تاریخ و فرهنگ از هم متمایز می‌سازد. یوگسلاوی نمونه بارز یک کشور چند ملیتی است، در دوران حاکمیت بلوک شرق تلاشهای ناموفقی شد تا نابرابریهای زبانی و اجتماعی بین ملتها کاهش یابد و حقوق زبانی و فرهنگی ساکنان این ناحیه حساس محافظت شود. اما از دهه هشتاد این سیاست به شدت مورد تهدید واقع شد و بار دیگر دشمنیها و زخمهای دیرین زبان باز کرد. اینک این جامعه چند ملیتی و دیرین در برابر آزمون تاریخی قرار دارد که آیا خواهد توانست پلورالیسم دموکراتیک را با گستردن آزادیهای برابر برای ملیتهای متفاوت مستقر کند یا این که با دیکتاتوری دیوان سالارانه و بوروکراتیک زبان و فرهنگ حاکم را به عنوان مکانیسم کنترل قرار دهد.

کشور فدرال یوگسلاوی به شش جمهوری: اسلووانی، صربستان، کرواسی، مونتنگرو، ماسادونیا و

بوسنی هرزه گوینا و دو ایالت صربستان تحت عنوان کاسوو و وجودینا (Vojvodina) تقسیم شده است. قانون اساسی یوگسلاوی ملیتهای این کشور را در دو مقوله تعریف می‌کند: ملت و ملیت که ترجمه (narod, narodnost) است. البته نوعی ابهام در این طبقه بندی وجود دارد، چرا که از واژه ملیت گاهی به مفهوم ژنریک ملت و ملیت نیز استفاده می‌شود. طبق تعریف رسمی «مسلمانها» نه به عنوان گروه مذهبی بلکه به عنوان گروه قومی و ملی شناخته می‌شوند که به طور عمده در بوسنی هرزه گوین زندگی می‌کنند. تمام این گروهها از حالت «ملت» برخوردارند چرا که یوگسلاوی سرزمین مادری آنهاست. «ملیتها» گروهایی هستند که در خاک یوگسلاوی زندگی کنند اما سرزمین اجدادی آنها غیر از این کشور است. اینها عبارت‌اند از آلبانیاییها، چکها، مجارها، و ایتالیاییها و دیگران.

دو گویش صربی-کرواتی زبان رسمی حدود بیش از ۱۶ میلیون صرب و اهالی موتنگرو و مسلمانهاست. چهار زبان اصلی دیگر عبارت‌اند زبان اسلوانیایی با ۱/۷۵ میلیون نفر، آلبانیایی ۱/۷۳ میلیون نفر، ماسادونیایی ۱/۳۴ میلیون و مجارها کمتر از نیم میلیون. تقریباً تمام ساکنان یوگسلاوی زبان صربی-کرواسی را صحبت می‌کنند زبانی که زبان مکالمه مابین ملیت‌هاست. اما نه زبان مشترکی که مردم داوطلبانه برگزیده باشند.

مرز بین جمهوریهایی طوری کشیده شده که ملیت‌ها در محدوده زبانی خویش قرار بگیرند. به این معنی که زبانهای عمده در جمهوریهایی و ایالات مشخصی متمرکز شده‌اند. برای مثال، ۹۶ درصد اسلاوها در اسلووینیا، و ۹۶ درصد ماسودونیاییها در ماسادونیا و حدود آلبانیایی‌ها در کاسوو و زندگی می‌کنند. با این حال میزان تمرکز برای همه برابر نیست. پراکنده‌ترین گروه صربها هستند که چهل درصد آنها در سایر جمهوریهایی حضور دارند و طوری که خواهیم دید این ویژگی نقش مؤثری در برنامه‌ریزی زبان خواهد داشت.

سلطه نسبی گروههای مختلف در حیطه مناطق مشخص سبب می‌شده که گروههای کوچک‌تر بتوانند در چهارچوب یک سیستم سیاسی اداری غیر متمرکز از یک خود مختاری نسبی برخوردار باشند. برای مثال ملتها سازمانهای سیاسی خود را کنترل می‌کردند و پلیس تحت اختیار آنها بود. از سال ۱۹۶۰ توانایی ملتها در تمرین این قدرت داخلی از ویژگیهای سیاست در یوگسلاوی بود. بیش از دیگران آلبانیاییها و مجارها قادر بوده‌اند که در ایالات خودمختار کاسوو (آلبانیاییها) و وجودینو (مجارها) از قدرت داخلی بیشتری برخوردار باشند. بحران کنونی در این منطقه بعضاً به سیاستهای کنترل گونه صربها و از بین بردن خودمختاری آلبانیاییها و مجارها بر می‌گردد. این ملتها در پی گرفتن حقوق زبانی و تحقق خواسته‌های ریشه‌دار در تاریخ خویشند. ساده نگری محض خواهد بود اگر مسایل کنونی را با طرح ناسیونالیسم خاتمه دهیم.

ریشه بحران کنونی را می‌توان بعضاً در توسعه نابرابر جمهوریهایی داخل یوگسلاوی دانست. هر چند که اسلووی نیاکمتر از ۹ درصد کل جمعیت کشور را دارد از درآمد خالص ملی ۱۵ تا ۲۰ درصد

برخوردار است و درآمد مردم این ناحیه شش برابر از مناطق محروم جنوبی بیشتر است. کرواسی نیز هر چند از نظر اقتصادی فقیرتر از اسلوی نیاست با این حال از استاندارد زندگی خوبی برخوردار است. شکاف عمیقی که بین مناطق ثروتمند شمال اسلوی نیا و کرواسی در شمال با مناطق محروم و فرودست موتنگرو، ماسادونیا، کاسوو و بوسنی هرزه گوین و صربها در جنوب وجود دارد سبب شده که تفاوت‌های ریشه‌ای در عرصه آموزش، و سایر زمینه‌های توسعه به وجود آید. برای مثال، در سال ۱۹۷۱ میزان باسوادی در اسلوی نیا حدود ۹۸ درصد بود حال آنکه در کاسوو و کمتر از ۷۰ درصد بوده است. (statisticni koledar jugoslavije 1976) تأثیر این نابرابری در توسعه سبب شده که هزاران کارگر مهمان از مناطق جنوبی در نواحی شمال به کار مشغول شوند. حضور مداوم این کارگران که از تبار آلبانی هستند در قلب کشور یوگسلاوی که تفاهم زبانی فرهنگی بطور تاریخی وجود ندارد همیشه مشکل آفرین بوده است.

تا دو دهه بعد از جنگ جهانی دوم لیگ کمونیست‌های یوگسلاوی (LCY) نقش برتر در برنامه‌ریزی اقتصادی کشور داشت اما این اتحادیه نتوانست مشکل عدم سایر جمهوریه‌ها را حل کند چرا که بر سیاست متمرکز دولتی باور داشت. اتحادیه کمونیست‌ها تحت حاکمیت تیتو بر آن شد که از طریق برخی از اصول و معیارهای قانون اساسی قدرت اقتصادی سیاسی بیشتری به ملتها و ملیتها بدهد که در برگیرنده حقوق زبانی و آموزشی آنها می‌شد. مکانیسم اولیه اعطای قدرت و حقوق در یوگسلاوی قانون اساسی است.

قانون اساسی و حقوق زبانی در یوگسلاوی

در یوگسلاوی سیاست زبان با جزئیات بیشتری در قانون اساسی توضیح داده شده است. از جنگ جهانی دوم به بعد، این قانون بارها با تغییراتی از نو نوشته شده است. سند نخستین که در سال ۱۹۴۷ نوشته شد در اساس مدرکی بود که بر تمرکز قدرت و ایجاد وحدت ملی متمرکز بود که بعد از ویرانیه‌ها و تقسیمات جنگ جهانی تهیه شده بود و بر سلطه «لیگ کمونیست‌ها» بر زندگی سیاسی کشور استوار بود. در سال ۱۹۵۳، تغییراتی بر این قانون داده شد که بازتاب دهنده جدایی تیتو از خط استالین و آغاز گرایش جامعه به سوی یک سوسیالیسم غیر متمرکز بود. از سال ۱۹۵۳ تا ۱۹۷۴ گرایش عمده به طرف یک نیروی سیاسی دولتی غیر متمرکز بود یعنی قدرت از سطح فدرال به سطوح جمهوریه‌ها در حرکت بود. (ایوانویچ ۱۹۵۹) علاوه بر قانون اساسی فدرال، هر ایالتی قانون اساسی خود را نیز با انطباق با سیاست‌های فدرال و با جزئیات بیشتری در مورد وضعیت زبان در جمهوریه‌ها داشت. بیش از ۵۰۰ کمون یا ناحیه اشتراکی نیز وجود داشت که مقررات و قوانین کمونی یا ناحیه‌ای خود را داشتند و در عرصه‌های سیاست‌گزاری و برنامه‌ریزی زبان محلات عمل می‌کردند.

در عرصه آموزشی، قانون اساسی این حق را تضمین کرده است که ملتها سیستم مدرسه‌ای خود را مستقر سازند زبان و فرهنگ قومی را وسیله آموزش قرار دهند. برای مثال زبان آلبانیایی در تمام

سطوح آموزشی در کاسووو زبان آموزش بود. در کمونهای ایتالیاییها نیز زبان و فرهنگ ایتالیایی مورد استفاده قرار می‌گرفت. تا زمان تیتو مشاجرات و کشمکشها بین جمهوریه‌ها و محلات با قدرت نیروهای نظامی تیتو حل می‌شد، پس از مرگ او به سبب پراکنده بودن قدرت در دست جمهوریه‌ها و نیز نخبگانی که حرف آخر را می‌زدند اختلافات ریشه‌دارتر شد و به علت نبود دموکراسی توده‌ای (popular democracy) حل اختلافات به نیروی ناسیونالیسمی عملی می‌شد که دولت را رهبری می‌کرد. با آغاز بحرانهای اجتماعی اقتصاد نیز به بحران فرو رفت و سه ناحیه دولتی: کاسووو، ماسادونیا و موتنگرو اعلام ورشکستگی کردند. در نتیجه شکاف بین فرودستان و فرا دستان به اوج رسید. با از هم پاشیدن بلوک شرق زخمهای دیرین سر باز کرد. صربها قدرت گرفتند و جنبش ملی به رهبری اسویدان میلانویچ بر صحنه سیاسی یوگسلاوی سلطه پیدا کرد. اولین اقدامی که او کرد ابتدا قدرت نظامی را در دست گرفت و آن‌گاه سیاست و برنامه ریزی زبان را اساساً تغییر داد. او ابتدا بر آن شد که در استان کاسووو که جمعیت آلبانیایی با صربها سالها روابط تیره‌ای داشتند دست به سیاست گذاری تازه کند. آلبانیاییها سالهای سال فشار سیاسی بر دولت جمهوری صربستان وارد می‌کردند تا بلکه بتوانند موقعیت خود را به سطح جمهوری ارتقا دهند. انگیزه اصلی حرکت مردم آلبانی تبار کاسووو این بود تا بتوانند با ارتقا به سطح جمهوری در دولت فدرال قدرت بیشتری داشته باشند. ابتدا تیتو تمایل مثبتی به آلبانیاییها نداشت، اما با اوج گرفتن مبارزه ملی آنها پس از ۱۹۵۰ دولت سیاست تمرکززدایی را در پیش گرفت و به این ملت بالاترین سهم کمکهای دولتی نصیب گشت. به آنها اجازه داده شد که مدارس، روزنامه‌ها، رادیو، مطبوعات و نشر و حتی سیستم قضایی و دادگاهها را به زبان آلبانی اداره کنند. نیروی پلیس را از آلبانیایی تبارها برگزینند و در سطح مدیریت نیز از وجود آنان استفاده کنند. زمانی که قانون اساسی فدرال در سال ۱۹۷۴ خودمختاری به کاسووو اعطا کرد آلبانیاییها در استان کاسووو که فقیرترین استان یوگسلاوی است از اختیارات بیشتری برخوردار شدند.

اما میلانویچ در جهت کسب قدرت بیشتر در سطح فدرال سیاست عمده کردن ریشه زبانی نژادی صربها را پیش کشید و از سیاست حل معضلات اقتصادی به سیاست صرب‌گرایی گروید، و مسائلی مانند هویت اسلاوی، (اصالت نژادی صربها) حقوق تاریخی و سرزمین مادری را مطرح ساخت. او در صربستان ائتلافی به وجود آورد و به کاهش حقوق سایر ملیتها پرداخت که محدود کردن زبانی و فرهنگی آلبانیاییها و سرکوب هویت آنها در راس سیاستهای او قرار گرفت. تشکیل این ائتلاف آغاز تهاجم میلانویچ به حیطه حقوق و آزادیهای آلبانی تبارها شد و آتش دشمنی و تخاصم قومی شعله‌ورتر شد. چرا که تفاهم و پیوند بین ملیتهای ساکن یک کشور نه از طریق سرکوب موجودیت برخی و تأکید بر برتری موجودیت دیگران، بلکه با رشد و گسترش ارتباط و احترام به زبان و فرهنگ یکدیگر عملی است.

تلاشهای میلانویچ در واقع ادامه حرکات موفقیت آمیز حامیان او در ماسادونیا بود. آنها در این جمهوری از طریق سازماندهی یک سری تظاهرات و آکسیونها بر آن شدند که کنترل را در دست گیرند و با پاکسازی و یک دست نمودن اتحادیه کمونیستهای ماسادونیا بر آن ناحیه مسلط شوند.

آن گاه هواداران میلان سوویچ علل ورشکستگی اقتصادی این ناحیه را حضور کارگران آلبانی تبار دانسته و بر تنور احساسات ضد قومی و ضد آلبانی دمیدند و از آنها به عنوان قربانی (Scapegoat) استفاده کردند. آن گاه آثار زبانی فرهنگی آلبانیایی از منطقه زدوده شد، نام و تابلوهای دو زیانه از خیابانها برجیده شدند و آموزش و پرورش به زبان آلبانیایی در دوران متوسطه برداشته شد و دانش آموزانی که به سیاستهای پاکسازی زبانی و فرهنگی اعتراض می کردند از مدرسه اخراج شدند. هر یک از این اقدامات نیاز به توضیح و بررسی دارد چرا که امروز بازتاب سیاستهای فرهنگ ستیز دیروزی را در برافروخته شدن آتش دشمنی قومی نظاره می کنیم. این اوضاع یک شبه سر بر نیاورده است.

در صربستان، میلان سوویچ با سازماندهی تظاهرات توده ای و همگانی و با اجبار رهبران استانی وجودینو و کوسوو را بر آن داشت تا استعفا بدهند و آن گاه نیروهای وفادار به منافع صربها را سر کارها گماشت. بنابراین او از یک طرف حمایت صربها را با خود داشت که در دهه ۶۰ ترک کرده بودند و از سویی مورد حمایت کسانی بود که در کاسوو مانده و ترس داشتند که کاسوو به سطح جمهوری ارتقا پیدا کند. وقتی که او در این کار موفق شد و در حزب صربستان به پاکسازی دست زد، (۱۹۸۷) موفق شد نیروهای وفادار خود را بر سر کارها بگمارد. آنگاه انتقاداتی که بر سیاستهای او از طرف سایر جمهوریها می شد او چنان وانمود می کرد که اعتراضات با جوهر ملیت گرایی آغشته است و حملات علیه صربهاست. او هرگز نتوانست حساسیت مسایل فرهنگی و زبانی را درک کند.

مبارزه علیه آلبانیاییها طوری سازماندهی شد که رهبری استانی کاسوو و سپس رهبران فدرال این استان استحاله کاسوو در درون جمهوری صربستان را بپذیرند و کاسوو به طور تمام عیار زیر کنترل صربها برود. میلان سوویچ با سازماندهی چندین تظاهرات بزرگ و با بسیج هواداران خود کوشید تا رهبران سطوح فدرال را متقاعد سازد که تغییرات را بپذیرند. در سال ۱۹۸۸، رهبران فدرال موافقت کردند که رهبران وفادار به آلبانیاییها را در برابر میلان سوویچ مقاومت می کردند در کاسوو از کار برکنار کند.

بدون توجه به اعتراضات آلبانیاییها و اسلوینها (slovens) و سایر ملتها و ملیتها، در پایان سال ۱۹۸۹، پارلمان صربستان حق خود مختاری اهدا شده به کاسوو و وجودی نا (Vojvodino) را تحت قانون اساسی ۱۹۷۴ لغو کرد. این تغییر به این معنی بود که صربها کنترل مطلق بر پلیس، دادگاهها، سیستم دفاعی و عزل و نصب مأموران دولتی کاسوو را در دست گرفتند. صربستان این حق را پیدا کرد که محدودیتهای تازه ای بدون تصویب پارلمان فدرال، جایی که اسلوانها و دیگر اقلیتهای زبانی می توانستند مقاومت کنند را بر کاسوو اعمال کند. کاسووییها در چندین شهر به مراکز پلیس حمله کردند که در عملیات بیش از ده نفر کشته و صدها نفر زخمی شدند. روز بعد از این خشونت بزرگ، در کاسوو حکومت نظامی اعلام شد. مدارس، دانشگاهها، تئاترها و مراکز خرید عمومی بسته شده و مردم از حرکت گروهی در خیابانها بیش از سه نفر منع شدند.

از آوریل ۱۹۸۹ صربستان تغییر سیاستها و برنامه ریزی‌ها را در کاسوو و آغاز کرد. سیاستهای جدید استفاده از زبان آلبانی را دادگاهها و مراکز دولتی منع نمود. زبان و هویت مردم در رأس برنامه‌ها قرار داشت. پاکسازی معلمین آلبانیایی زبان آغاز شد و استاد دانشگاه، مدارس مؤسسات آموزشی، مدیران مدارس و معلمین از سر کار برکنار شدند. در تمام اتحادیه‌های کارگری و پستهای دولتی در سراسر استان صربها جایگزین شدند.

با این کار خلاء قدرت در مرکز سیاستهای یوگسلاوی از مرگ تیتو در سال ۱۹۸۰ به وجود آمده بود با میلاسویچ به عنوان رهبر صربها پر شد. تغییر قدرت در بالا سبب شد که سیاست زبانی کشور نیز تغییر کند. با لغو و ممنوع کردن حقوق زبانی و فرهنگی مردم کاسوو، ماسادونیا و اسلوری نیا، میلاسویچ و هواداران او نشان دادند که قدرت اتخاذ تصمیم را در سطح فدرال دارند. صربها سلطه خود را اعمال کردند. این اعمال سلطه با از بین بردن اجباری حقوق ابتدایی مردم غیر صرب آغاز شد. نابرابریهای اقتصادی نیز بر این مسئله دامن زد و سبب شعله ور شدن آتش خصومت‌های قومی شد. با این حال هارمونی صربها با خود ریسک‌های زیادی نیز داشت. به علت نقش با اهمیت آنها در ارتش، و دولت، صربهایی که به صورت کارگر مهاجر در سراسر کشور پراکنده بودند و دنبال کار، از مزایای بیشتری برخوردار شدند. در واقع، اشتغال میلاسویچ تا حدودی به این جهت بود که او توانست منافع صربها در سراسر کشور و خارج از مرزهای جمهوری در نظر بگیرد و نوعی امتیازات بیشتری به آنها قائل شود. با این حال، صربها به سبب سیاست بالکانی‌اسیون (تقسیم کشور به واحدهای مختلف سیاسی اجتماعی رقیب تحت یک فدرالیسم ضعیف) همیشه آسیب پذیر بوده‌اند. در یوگسلاوی تقسیم شده صربها خارج از صربستان در معرض خطر بودند. با این حال تقسیم کشور به قطعات بیشتر هنوز محتمل است. بنابراین میلاسویچ برای پیشبرد سیاست سلطه صربها و در هم کوبیدن مقاومت‌های سایر ملیتهای به حاشیه رانده شده سیاست به غایت سرکوبگرانه‌ای را در پیش گرفت. هر چه بر قدرت تمرکز گرای صربها افزوده شده و مقاومتها کاهش یافته، حقوق زبانی و فرهنگی و حقوق انسانی اقلیتها نیز هر چه بیشتر تضعیف شده است.

فاجعه یوگسلاوی و درس‌هایی برای سایر کشورهای چند ملیتی

آن چه که از مطالعه دقیق پژوهش فوق و از بررسی مسئولانه کشتارهای یوگسلاوی حاصل شود درک پیچیدگی و عمیق بودن مسایل زبانی و ارتباط آن با هویت ملل است. و نیز روشن می‌شود که حقوق زبانی و فرهنگی ملت‌ها رابطه مستقیمی با ساختار قدرت در ممالک جهان دارد. گرایش قوی صربگرایی یا به سخنی نژادپرستی رهبری صربها و نابرابریهای اقتصادی در سطح فدرال سبب شد که حقوق ابتدایی سایر ملیتها به روشن‌ترین صورتی نادیده گرفته شود. ضمناً این نوشتار به نکته دیگری پرتو افکنی می‌کند و آن ضرورت سازمانیابی اقلیتهای تحت ستم و تداوم مبارزه دموکراتیک در راه حقوق انسانی خویش است. نمونه یوگسلاوی نشان می‌دهد که زبان و فرهنگ و هویت ملل پدیده‌های به غایت حساسی هستند و در جوامع چند ملیتی نمی‌توان با جعل تاریخ، با

تحریف واقعیات و یا با فشار سرنیزه برای همیشه مردم را خاموش کرد. افسانه پردازی در باره اصالت یک نژاد و نادیده گرفتن زبان و فرهنگ و در یک کلمه موجودیت یک ملت در یک جامعه‌ای که ساختار تاریخی چند ملیتی دارد بر دایره دشمنیها و تنفرهای میان اقوام منتهی شود. وحدت ملی در همچو کشورها و مناطقی از کانال ارتباط برابر و ادامه دیالوگ مستمر با نمایندگان این ملیتها و با زبان و صدای آنها عملی است.

رویدادهای یوگسلاوی بسان آیینهای است که نشان می‌دهد سیاست و برنامه ریزی زبان و آموزش در ممالک چند زبانی با اعطای حقوق برابر برای صاحبان گویشها و زبانها همراه باشد. اعمال هژمونی بر اساس نظریهٔ یک ملت یک زبان بلاهت محض و سیاست خطرناکی است که تخم دشمنی میان ملل می‌کارد. سیاستهای برتری طلبانه نیز سازش بین ملیتها و احترام به زبانها و تفاوتها را مخدوش می‌کند و سبب ایجاد دیکتاتوری دیوان سالاری می‌گردد. با رشد این اختلافات مبارزه برای کسب قدرت برتر سبب می‌شود که حقوق دیگران نادیده شود. یک گروه زبانی بخاطر دسترسی به اهرمهای قدرت و منابع اجتماعی و با در دست داشتن انحصاری رسانه‌ها و تبلیغات و نیروی نظامی موجودیت دیگران را نادیده می‌گیرد و جامعهٔ چند ملیتی را به نیروی فشار و ارباب زیر کنترل داشته باشد. در همچون سیستمی فساد و خشونت درونی می‌شود و لایه‌ای از روشنفکران متمایل به قدرت حاکمه در تائید سیاستهای موجود بر ادامه سلطه کمک می‌کنند در نتیجه صلح و سازش میان ملتها و ملیتها و اقوام به کشاکش و ستیزه مبدل می‌شود. صدای ملت یا ملیتها به حاشیه رانده شده خاموش شده و گنجه زبان و فرهنگ آنها به نیستی می‌گراید و تفاهم و پیوند ملیتها و فرهنگها و زبانهای متفاوت جایگزین نفرت، اهانت و خشونت می‌گردد. تاریخ نشان داده که اتهام زنی به مبارزات ملیتها و سرکوب حرکات آنها تحت نام تجزیه طلبی و وطن فروشی و بیگانه پرستی و غیره هیچ گونه کمکی به حل مشکل نمی‌کند. این قبیل برخوردها از جهل و نادانی حاکمان ناشی می‌شود. این قبیل برخوردها ریشه در عظمت طلبیهای دیکتاتورمنشانه دارد که از درک حضور دیگران عاجز است. این برخوردها بر سیاست حذف دیگران استوار است که از مراحل مختل حذف زبانی، حذف فرهنگی تا حذف فیزیکی (مرحله نسل کشی) نیز می‌تواند پیش رود. برعکس، دفاع حقوق زبانی فرهنگی اقلیتها و هموار کردن راه مشارکت آنها در امور جامعه خویش با زبان و ابزارهای تمدنانه راه پیوند و تفاهم را میان ملل باز می‌کند. باید از وقایع امروزی درس گرفت و رابطه برابر بین ملیتها را رعایت کرد.

بارماقلار (۱)

حبیب فرشباف

هر بار ماغین اوجوندا
 مین لر سوال یئرلشیر.
 کلاس بارماق، بارماق اوجالیر،
 بارماق، بارماق اؤیره نیر.
 منسه بو فیکیرده ییم:
 منیم هانسی جاواییم
 بارماق لاری یئنه ده
 گۆیه قالدیر اچاق؟

داش (۲)

عزیز سلامی

حاق سیز قینادی سنی انسالار
 ای داش!
 هئج اولاردی می بو قدر گؤزل
 ماوی نغمه لرین، آخار سولارین
 اولماسایدین سن؟
 حاق سیز قینادی سنی انسان لار.

آمما من سنی سئویرم
 ای اوزو برک

اوره یی یوموشاق داش!
ای آخار سولارا ابدی یولداش.

اوره ییمین سوچو^(۱)

داود اثلین

منیم قفسی مین، قاپی سی آچیق،
پنجره سی، شیشه سیز دیر
اونون حصاری یوخ، دیواری یاتیق
سانکی ساده ائومیز دیر.

گؤیونون اوزونده، آبی - ولدوزو
آچیق - آیدین گؤر مک اولور
آما اوزلرینده یوخ ایشیق ایزی
هر باخاندا گؤروم دولور.

منیم قفسی مین هر بوجاغیندا
توز - تور پاقلی اینالار وار
اونلارین ایچینده، آلتون یاتاغدا
قوتور - قوجا بایقوش اولار.

منیم قفسیمین قوناغی گنجه
دیره یینده هؤرومچک وار
روحومو دینجلدن، بیر سوچ، دوشونجه
اوره ییمده مشعل یانار.

محمد پیرپائین استنطاق نامہ سی

دوقتور محمد علی فرزانه

من اؤلسم باخ بو اوراقه، تحسرله منی یاد ائت،
توپور چرخ جفاکاره، معذب روحومو شادا ائت ا

ایلک سطیردن اوخوجودا درین اورک آغریسی و جان گیزیلتیسی دوغوران بو
"استنطاق نامہ"، وقتیلہ (۱۳۲۵-۱۳۲۰ نجی ایللرده) ایران آذربایجانیندا آلولو آنتی فاشیست
شعرلرین وجوشغون ملی-دموکراتیک دویغو و دوشونجه لرین قدرتلی چارچیسی اولان و
سؤیله دیگی اجتماعی-انقلابی شعرلری ال به ال دولاشان محمد بی ریائین آجیتاجقلی حیاتی
قاوریان و طالع سیز یاشامی نین سونونا قدر دوام ائدن فاجعه نین ماجراسی در.

شاعر، ایراندا یاشارکن، خصوصیلہ یوخاریدا اشاره ائتدیگیمیز ایللرده، هر یترده سوت اتقاقی نین
و قیزیل اوردونون آمانسیز مدافعی کیمی تانیندیغی و قیمتلندیریلدیگی حالدا، ۱۹۴۶ نجی ایلده،
ایران آذربایجانیندا باش وئرن حرکاتین دئوریلمه سیله اوتایاکئچدیکن سونرا چوخ اوزون
سورمه دن ینی دن ایرانا قایتماق فکری ایله آلیشیر و بئله بیر ایسته گه جان آتدیغی و ایاق
دیره دیگی خاطرہ، میر جعفر باغیروف "عدالتینی" قورویان امنیت دایره لری طرفیندن سوت
قورولوشونا قارشى خیانتہ، یالانچی لیغا، صمیمیت سیزلیگه، افشاچی لیغا و بونلارلا بیرلیکده
اجنبی جاسوسلوغونا تهمتله رک جزالاندیریلیر و جزالاندیرما دؤنه دؤنه اوسته لنیر.

ساعاتلار و گونلر تکرار ائدیلن و بیر چوخ حال لاردا یوروجو و بئزیکدیرجی شکیلده امنیت
مأمورلاری طرفیندن یثنی دن ایرلی سورولن بو استنطاق لارا او، تام شهامت و قطعیت له جواب
وئیر و مستنطق لرین اتهام لاری نئجه یوزدوقلارینا، اونلاردان هانسی نتیجه لری چیخارماغا
چالیشدیقلارینا باخمایاراق، عینی جوابی وئرمکدن و حادثه نین نئجه باش وئردیگینی

سؤیله مکدن، اؤزونون اشتباهلارینی (خسیانت و جاسوس لوغو یوخ) بویونا آلماقدان چکینمیر. استنطاقچی لارین تهدیدلری و چاشدیرمالاری اونو نه سارسیدیر و نه قورخودور. او ایناملا و نتیجه هر نه اولورسا اولسون، دئدیکلری اوستونده دایانیب و قالیر.

بو دؤنه دؤنه تکرار ائدیلمن قویوقلو اتهاملار و اونلارین "اثباتی" ایچون دولانجاج یول لار آراندیغی حالدا بی ریانین بوتون پسیکولوژیک وارلیغی نی قاپسایان و باشینی دیک توتماقد اونا معنوی گوج و ثرن دینی مذهبی اینانج لاری، عائله باغلی لیغی و اؤز یورد - یوواسینا دؤنمک علاقه سی (اورادا اونو گؤزله یز هر جور تهلهکنی نظرده آلماقلا) از و اؤتری ده اولسون نظره آلینمیر. اونون دوستاق ائدیلمیگی تاریخده (۱۳ سپتامبر ۱۹۴۷)، (منزلینده کی املاکینین (اثاثین) سیاهه سی اونا گوره توتولماییب کی، شخصاً اونا مخصوص املاک و قیمتلی اشیا یوخدور)) گزارشی بئله اونو محاکمه ائدنلری دوشوندوروب اوتاندیرمیر.

بیز بورادا بی ریا یا ۲۰ ایل زندان و سورگون فلاکتی دوغوران اتهاملاری آچیقلامادان اول، شاعرین پسیکولوژیک دورومونو جانلی فاکت لارلا گؤسترمگی یئرلی سانیریق.

۱- آذربایجان ادبیاتچی سی یحیی شیدا بی ریانین ایرانا قایتدیقدان سونرا شعرلریندن ۳۶۰-نجی ایلده، تبریزده نشر ائدیلمیگی "اورک سوزلری" مجموعه سینین باشلانیشیندا، بئله چیخیش ائدیر: قتید ائتمک یئرلیدر کی: بیرینین ۱۳۲۴-۱۳۲۰ ایلرینده یازدیغی شعرلری، همین ایلر، ایلک دفعه "اورک سوزلری" عنوانی آلتیندا، محمد سعید اوردوبادینین باش سؤزو ایله باکیدا نشر ائدیلمیشدر.

"بی ریا ایمانلی، مهربان و اعتقادلی شاعرلردن دیرکی، حتی غربت اؤلکه سینده ده اؤز ماهییتی نی دگیشدیرمه دی و بو ایش سبب اولدی کی، او بئترین ایدئولوژی سیندا تحلیل اولماسین و دیگر شخصیت لر کیمی ماسک عوض ائتمه سین!"^(۱)

۲- منیم ایلردن بری اوستونده ایشله دیگیم جنوبی آذربایجان شعر آرشوینده بی ریانین ترجمه حالیندا اونون دینی اینانج لاری باره ده بو سؤزلری اوخویوروق:

"بی ریانین عؤمور بویو مذهبی اینانج لارا باغلی اولدوغونو، اونون ان کیچیک یاش لاریندا تا قوجا باشلارینا قدر، حتی اونون بیر چوخ سیاسی انقلابی مضمونلو شعرلرینده گؤرمک اولار:

من فطرتاً مبارز دوران یارانمیشام
حققین یولوندا ناطق قرآن علی کیمی
یوخسول لارا امید و نگهبان یارانمیشام
اؤز قانیما زمانه ده غلطان یارانمیشام

۳- ملی حکومت عرفه سینده و بی‌ریانین معارف وزیر ی اولدوغو سیرادا من شخصاً اونو تاسوعا گنجیسه تبریزده شمع پایایاندا (مسجدلرده شمع یاندیراندا) گوروب و گوروشموشم. حتی او منی گورونجه دندی: دئیسه سن نده شمع پایلیرسان؟ من دئدیم: یوخ منیم ندریم یوخدو. سنین ندرین وارسا الله قبول ائله‌سین! او، یوللاتاندان سونرا بیرداها دؤنوب دندی: سالدون‌ها! بیردانا منیم طلبیم!

۴- همین ایللرده سید احمد کسروی دینی - مذهبی اینانج‌لارا قارشی چیخدیغیندا تبریز شاعرلریندن نئچه‌لری اونو لعن ائتمیشدیلر. بو لعنت‌نامه‌لر ایچریسینده بی‌ریانین یازدیغی شعر هامیدان گوجلو ایدی.

۵- "استنطاق نامه" ده اولان سوال - سورغولار عمومیتله بی‌ریانی تهمتلندیرمک و قارالماق مقصدی داتیدییی حالدا، اوردا ایکی شاهدین بی‌ریا حقتنده یازدیقلاری شهادت نامه‌لر ده یئرلشمیشدیر. بی‌ریا دوققوز ایل زندان شکنجه‌لرینه قاتلاشانندان سونرا یازیلان بو شهادت نامه‌لرده شاعرین کیملیگینه و اینانج‌لارینا اشاره‌لر وار.

بیرینجی شهادت‌نامه‌نی یازان میررحیم ولائی (دموکرات فرقه‌سی‌نین مسئول کادرلاریندان) بی‌ریادان اولدوقجا ساغلام بیر ترجمه حال وئریشدر. استنطاق نامه‌ده اوج صفحه‌دن چوخ یئر توتان بو صمیمی شهادت‌نامه‌ده بی‌ریا حقتنده هر شئی صداقتله و آجیق آیدین گؤسترلمیشدر. بو شهادت‌نامه‌ده دئییلر:

"سبزین سوال‌لارینیزا جواب اولراق بیلدیریم کی، باقرزاده بی‌ریا دینه ایناناندر. تبریزده قالان عائله‌سینی چوخ سئویر. اروادینی و اوغلونو - فائق چوخ سئویر. اوغلونون ۱۰ یاشی تمام اولور. بیر نئچه دفعه عائله‌سینی باکی‌باگتیرمک ایسته‌میشدیر. ممکن اولمادیقدا اوزو تبریزه گئتمگی آرزولامیشدیر."

استنطاق‌نامه‌ده ایکی صفحه‌ده یئرلشن عباسعلی اوغلو، آذربایجان دمکرات فرقه‌سی‌نین عضو و سووت آذربایجانلی علملر آکادمیاسی تاریخ انستیتو تونون علمی امکداشی‌نین شهادت نامه‌سیدیر. بو شاهده محمد بی‌ریانی همیشه رهبر و وظیفه‌لرده چالیشان، اوزونو ناموسلو، قابلیتلی، دوزوملو رهبر و فعله مبارزه‌سی‌نین گؤزل تشکیلات‌چیسی کیمی تانینمیشدیر... بی‌ریانین چاتیشمایان جهتی اونون دیالکتیک ماتریالیزمی پیس بیلمه‌سی، دینه اینانماسیدیر. او عائله‌سینی چوخ سئویر و همیشه بیلدیریرکی، عائله‌سیز اونون حیاتی معناسیز دیر. او عائله‌سینی ده باکی‌باگتیرمک ایسته‌دی. بو ممکن اولمادیقدا یثنی دن تبریزه قایتماق ایسته‌دی. سیاسی فعالیتینه گوره اوردا اونو آساجاقلاریندان بئله چکسینمه‌دی."

البته، تام گووه و صداقتله یازیلیمیش بو شهادت نامه لر، فرقه امکداش لاری و یثرلی مسئول لارین تلاش لاری ایله بی ریا ایلک زنداندان وقتیندن اونجه بوراخیلیب باکی یا گلیر. اونون بوراخیشینا امک صرف ائندلر بونونلا کفایت لندیکلری حالدا، بی ریا یئنه ده ایرانا قاییتماغا ایاق دیره بیر و بونونلا ایلیگی آناشیلمازلیق لار اونون یئنی دن زندانا و تبعیده محکوم ائدیلمه سیله نتیجه لئیر و بئله لیکله ده بی ریا ۲۵ ایل اؤز دو یغولارینین دوستاخی اولور. لکن استنطاق نامه نین هامیدان ماراقلی و هامیدان بارماق قویولاسی یثری و دئمک اولارکی بوتون بی ریا قضیه سینین باشلانیش نقطه سی ۱۹۴۲ - نجی ایلهده تبریزده چیخان "آذربایجان" روزنامه سینده بوراخدیقلاری انقلابی -دموکراتیک شعرلر و مقاله لر خاطره گوؤز آلتینا آلینیب توتولماق تهله که سینده اولدوقلاری گوئلر قیزیل اوردونون گوؤستریش و یاردیمی ایله سووت آذربایجانینا -باکی یا کوچورولور. البته بو گئدی ش دن اول، بی ریا عائله سی ایله ایللر بویو بیر ایرانلی کیمی باکی دا اولموش، اوردا مکتبه گئتمیش و عائله سیله ده ایرانا قاییتمیشدیر. بو گئدی ب گلیش لرده هئج بیر مسئله یارانمامیش دیر. لکن ۱۹۴۲-نجی ایل سفرینده بی ریا ایرانا قاییتماق اوچون ایاق دیره یینجه ان.ک.و.د. ایله اوز-اوزه گلیر. بونلار بی ریانین ایرانا قاییتماق علاقه سینین دو یونجا اونا امکداشلیق التزامی و ثرمک مسئله سینین اورتا یا آتیرلار و بو التزامی دا اونا یازدیریرلار. آشاغیداکي دیالوق "استنطاق نامه" دن بو مسئله ایله ایلیکلیدیر:

«سؤال: سیزینله «ان.ک.و.د.» امکداشلاری آراسیندا صحبت نه دن عبارت ایدی؟

جواب: «ان.ک.و.د.» امکداشی قبا قجا منیم ایرانا قاییتماق نیتیمین سببلی ایله ماراقلاندی. اؤز فکریمدن دؤنمیه جگیمی گوؤردن سونرا «ان.ک.و.د.» ارگانلاریله امکداشلیق ائده جگیم باره ده التزام و ثرمک مسئله سینین اورتالیغا آتدی. من ایران تبعه سی اولدوغومو بهانا ائدی ب، «ان.ک.و.د.» ارگانلاری ایله امکداشلیق باره ده التزام و ثرمکدن بویون قاچیردیم. آنجاق اراده مین عکسینه اولراق، منیمله صحبت آپاران «ان.ک.و.د.» امکداشینین تأکید ی ایله امکداشلیق حقیقنده التزام و ثردیم.

سؤال: «ان.ک.و.د.» ارگانلارینا و ثردیگینیز التزامین مضمونونو دانیشین.

جواب: همین التزام منیمله صحبت آپاران «ان.ک.و.د.» ارگانی امکداشینین دیکته سی آلتیندا آذربایجان دلیقنده عرب حروفاتی ایله شخصاً منیم طرفیمدن مضمونو بئله ایدی: "من، باقرزاده محمد، غلام اوغلو، حاضرکی التزامی «ان.ک.و.د.» ارگانلارینا اونا گووره و ثردیم کی، سووت اتفاقینین دو شمنلری ایله مبارزه آپارماغی عهده مه گوؤتوردوم. بو التزامی یوزماق و یا اونو یایماغا گووره مسئولیت داشیرام."

سؤال: استنطاقا معلوم دورکی، سیز همین التزامی یایمیسینیز؟

جواب: بونو بونوما آلیرام کی، «ان.ک.و.د.» ارگانلارینا امکداشلیق باره ده مندن زورلا آلینان التزام حقیقنده ایرانا گئتمگه اجازه آدیغیم زمان ایرانین باکیداکي سفیری زنده صحبت ائله میشم. من زنددن همین التزامین منیم و عائله مین ایرانا گئتمگه مانع اولوب

- اولماماسی بارهده سوروشدوم. او بیلیدی کی، همین التزامین منیم ایرانا گتتمگه مانع اولماماسینا چالیشاجاق.

سؤال: باشقا سؤزله دتسک، سیز ایرانین باکی داکی باش کنسولی واسطه سیله اؤزونوزون «ان.ک.و.د.» ارگانلارینین گیزلی امکداشی اولدوغونوزو افشاء ائتمیسینیز.
جواب: دوغرو دور.

سؤال: سیزین همین التزامی زورلا وئردیگینز بارهده سؤزلرینیز غیر صمیمی دیر. اگر التزام سیزین اراده نیزیضدینه الیمیشسا، سیز یوکسک وظیفه لی سووت مامورلارینا مراجعت ائده بیلر دینیز.

جواب: من بو بارهده یوکسک وظیفه لی سووت ایشچیلرینه مراجعت ائتمگی درک ائتمه میشم. استنطاق ۱۲ اوگوست ۱۹۴۸ - نجو ایلده ساعت ۱۰-۴ دقیقه کسیدلی. استنطاقی آپاردی: استنطاق شعبه سینین مدیری پادارف.»

البته بو سؤال - جوابلار بیر یا ایکی دفعهده سونا چاتمیر و هر دفعه آیری بیچیمده و اولکیندن دها کسگین و دها بوروشدوروق و کنایه لی سؤال لار دایر لشدیر یلدیکده، بی ریا چکینمه دن ماجرانی اولنلارین ایسته دیگی سایاق یوخ، بلکه اولدوغو سایاق بیان ائدیر. بو سؤال - جوابلاردان نمونه اولاراق آشاغیداکیلار دفته لایق دیر:

«سؤال: سیز «ان.ک.و.د.» اورگانلار یله امکداشلیغیا اراده نیز علیه نه جلب اولوندوغوز باره ده کی فکرین اوستونده دورورسونوزمو؟

جواب: بلی، فکریمین اوستونده دورورام. ۱۹۴۲ - نجی ایلین نو یابریندا «ان.ک.و.د.» اورگانلاری امکداشلیق باره ده التزام مندن ارادم علیه نه، باشقا سؤزله، زورلا آلینب. بو التزام حقیقته ایرانین باکی داکی باش کنسولوسوندا معلومات وئرمگیمین ایکی سببی وار:

- ۱- «ان.ک.و.د.» اورگانلار یله امکداشلیق بارهده التزام مندن مجبوری آلینمیشدی.
- ۲- من ائله فکریم اوستونده کی، همین التزام منیم ایرانا قایتماغیم مانع اول بیلر.

سؤال: دوز دئیر سینیز. سیز بونونلا ساتقینلیغینیزا بیر نوع برائت قازاندیرماق ایسته بیر دینیز.

جواب: من دوز دئیریم. «ان.ک.و.د.» اورگانلارینا وئردیگیم التزامی آچیقلاذیغیم ایچون گناهییمی آزالتماق فکرینده دئیم.

سؤال: سیزین «ان.ک.و.د.» اورگانلار یله گؤنوللو امکداشلیغینیز باره ده التزامینیز اؤز لیتزله، دوغما آنا دیلینده، عرب حروفاتی ایله یاز یلمیشدیر.

ایندی ایسه سیز غیر صمیمی شکیلده بیلدیریرسیز کی، التزام سیزدن مجبوری شکیلده، سیزین اراده نیزیین علیهینه آیینمیشدیر. منطق هاردادیر؟

جواب: «ان. ک. و. د.» اورگانلاریله امکد اشلیق حقیقده «ناطق» لقبی ایله امضالانمیش التزامی حقیقتاً من یازمیشام، آنجاق فامیلیاسینی بیلمه دیگیم «ان. ک. و. د.» امکد اشینین دیکته سی ایله.»

ماراقلی بوراسیدیر کی، بو التزام ۱۹۴۲-نجی ایله آیینمیشدیر و بی ریا همین ایله ایرانا قایتماق قصدیله کنسولالتا مراجعت ائذنده اونو «افشا» ائتمیش و بئله لیکله ده اولدوقجا آیدین دیر کی، ایستر شوروی و ایستر سه ده ایران امنیت دایره لری هم بو التزاممین وئریلمه سیندن و هم ده اونون «افشا» ائدیلمه سیندن خبردار ایمیشلار. بونولا بئله، بی ریا ایرانا قاییداندان سونرا سیاسی - اجتماعی فعالیت لرینه، هم ده ان یوکسک مقاملاردا دوام ائتدیریر و کیمسه اونون گؤزونوده پوفله میر. لاکن او ۱۹۴۸-ده ایکینجی دفعه ایرانا قایتماغا ایاق دیره دیکده بو «التزام» و اونون «افشا» ائدیلمه سی بیر خیانت و جنایت کیمی اونون بونونا یوکلتیر و بونون سیراسیندا یئنی «اتهاملاردا» عنوان ائدیلیر.

ایران و شوروی حکومت و امنیت مأمورلاری گؤزو اؤنونده! اؤنجه ایرانا قایتماق اوچون ایران سفارتینه گئتمک و اونون آردینجا «ان. ک. و. د.» ایله امکد اشلیق حقیقده زورلا یازیلیب امضالانمیش التزامی افشا ائتمک اتهامی یاپیلدیقدان سونرا بونلارلا یاناشی آمریکا کونسولی و مطبوعاتچی لاری ایله مصاحبه آپارماق دا بیر جاسوسلوق اتهامی کیمی اورتایا قویولور.

استنطاق لاردان اؤیره نیلدیگینه اساساً بی ریانین ملی حکومت ایش باشیندا اولدوغو سیرادا آمریکانین تبریزده کی کونسول لاری و هابئله آمریکا مطبوعات مخبرلریله مصاحبه لری اولور. بو مصاحبه لر «استنطاق» دا اشاغیداکي بیچیمده عنوان ائدیلیر:

«سؤال: ایران آذربایجانیندا دموکراتیک حکومتی زمانیندا سیز تبریز شهرینده آمریکا کونسولو ایله گؤروشموسونوزمو؟

جواب: بلی، بیرنجی آمریکا کونسولو کاندئرسونو اؤز کابینتیمده (دفتریمده) ایران آذربایجانیندا دموکراتیک حکومتین معارف ناظری اولدوغوم زمان قبول ائتمیشم. کاندئرسون یانینما تبریز شهرینین ساکینی اولان ترجمه چیسی اصفله گلمیشدی. همین قبول دا دموکراتیک حکومتین تکجه نماینده سی من ایدیم. آمریکا کونسولو ایله ایکینجی گؤروشم ۱۰-۹ آیدان سونرا اولدی. او واختلار من آرتیق ایران آذربایجانین همکارلار اتقاقی نین صدری ایشله بیردیم. او واخت آرتیق آمریکا کونسولو مستر ستون ساتن ایدی.

همین گوروش - نیم ایش او تاغیمدا اونون ترجمه چیسی اصفین اشتراکی ایله کئچدی. معارف ناظری اولدوغوم زمان یانینما ایکی آمریکا ژورنالیستی (آدلارینی بیلمه دیگیم

ملییتجہ ائرمنی اولان ترجمہ چیلری ایلہ) گلمیشدی. همین ایکی گوروش دن علاوه، من ایران آذربایجانی نین حکومت عضولری نین سیراسیندا آمریکا کونسول لوغوندا قوناقلیقدا اولموشام.»

بو جوابین آردینجا "استنتاج" بٹله بیر سئوال اورتایا قویور:

«سئوال: سیز آمریکا کونسولو و ژورنالیستی ایلہ نہ بارہ ده دانیش می سینیز؟ بو سورغونون جوابیندا بی ریا مفصل حالدا بیرینجی کونسولون آذربایجان دموکراتیک حکومتی ایشلریله ماراقلاندیغی و بونونلا علاقہ دار نتیجہ گون اول ایران آذربایجانی دموکراتیک حکومتینین باش ناظری پیشہ وری ایلہ گوروشو و حکومتین باشقا ناظرلریله تانیس اولماق آرزوسوندا اولدوغونو قئید ائدیر...»

(بیرایانین بو سورغویا وئردیگی جواب مفصل اولدوغوندان بورادا نقل ائدیلیمیر.. اونو بو باشلانیشلا بیرلیکده اوخوماق ایستہ یئلر ۶۰-۵۶ صفحہ لردہ گؤره بیلرلر). بو باشی ایراندا و قویروغو شورویده اولان سوروشکن اتهاملار، تہمتلندیریلندن چوخ، تہمت وورانی افشا ائدیر. اؤزلرینی ایران آذربایجانیندا باش وئرن حرکاتدا وصی-قییوم قرار وئرن و اونون ایشلرینہ قاریشماقدا اؤزلرینہ حق قازاندیرانلار بیرگون میر جعفر باغیروفون محاکمہ سیندہ آذربایجان دموکرات فرقه سی و پیشہ ورنین شہبہ لی اولومو بارہ ده شہادتلرین شہادتلری دینلہ نیرکن مسکودان گلن مدعی العموم بومسئلہ لرین خارجی ایشلرہ عاید اولدوغو، شورااتفاقی نین داخلی ایشلرینہ داخل اولمادیغی عنوانیلہ بو شہادتلرین اؤنونو آلیر. لاکین بیر آیری یئردہ محمد بیرایانین ایران آذربایجانیندا و ملی حکومت ایشلری چرچیوہ سیندہ بیر مسؤل مقام کیمی اصلاحی نظرلرینی فلان دیپلومات یا ژورنالیستہ سؤیلہ مگی جاسوسلوق اتهامی ایلہ نتیجہ لئیر.

ایندیکی کیمی یادیمدادیر. او گونلر تبریز اونیورسیتہ سینین آچیلیشیندا فرانسه کونسولودا اوردا ایدی. اونون گؤزو ملی حکومتین اوردو و فدائیی باشچی لاریندان جعفر کاویان و غلام دانیشیان ساتاشینجا، مترجمی ایلہ اونلارا یاناشیب و تعارفاتدان سونرا اونلارلا بیر دیالوق آپارماق آرزوسوندا اولدوغونو بیلدیردی. اونلار بو ایستہ بی رد ائتمہ دیلر. أمما، اونلار ہر ایکسی بوتون ایللر بویو شورویده اولدوقلاری زمان بو مصاحبہ دن ساری استنتاج ائدیلہ دیلر و اجنبی جاسوس لوغو ایلہ تہمت لندیریلہ دیلر.

اسلامی انقلاب باش وئرندن سونرا، بی ریا ایللر بویو بوتون حیاتیندا جان آتدیغی دوغما شہری تبریزہ قایتماق آرزوسونا نائل اولدو. لاکین اوتوز ایلدن چوخ آجی دربدرلیکلر و اوغورسوز دیدرگین لیکلر چکن شاعر، اؤز آرزوسوندان بارینمادی. اونون نہ عائلہ اوچاغی و نہ دوغما خلقی ایچون بسلہ دیگی عؤمور رؤیالاری یوزولمادی. شاعرین علیہنہ آپاریلان ہر طرفلی شانتاژلار و چامیر سپمہ لر، اونون اسلامی اینانجلا ریندان و دوغما یوردونا قایتماغا جان آتدیغیندان ساری

چکدیگی بوتون آجینا جاقلا ری و آچالدیلمالاری حسابا آلینمادی. اونون سینیق و کؤوره ک اورهینه بیر محبت و همدردلیک مرهمی قویولمادی. حتی اونو تبریزده جمعه نامازینا یول وئرمه دیلر. بلکه ده اونون مزاری بئله ایتگین قالدی...

شیخ لوله (۱)

محمد قاضی

گنجنه نین قانادلاریندان،

اولدوزلارین آخیر قانی!

چوخدان یوخلاییب یارپاق لار

دیوارلار سس سیز،

باشدان - باشا

سؤنموش چراغ لار

من قالمیشام

دئیهن یوخدور

هانکی بوداق لارا

سریم مرثیه لریمی؟

محبت (۱)

هریسلی

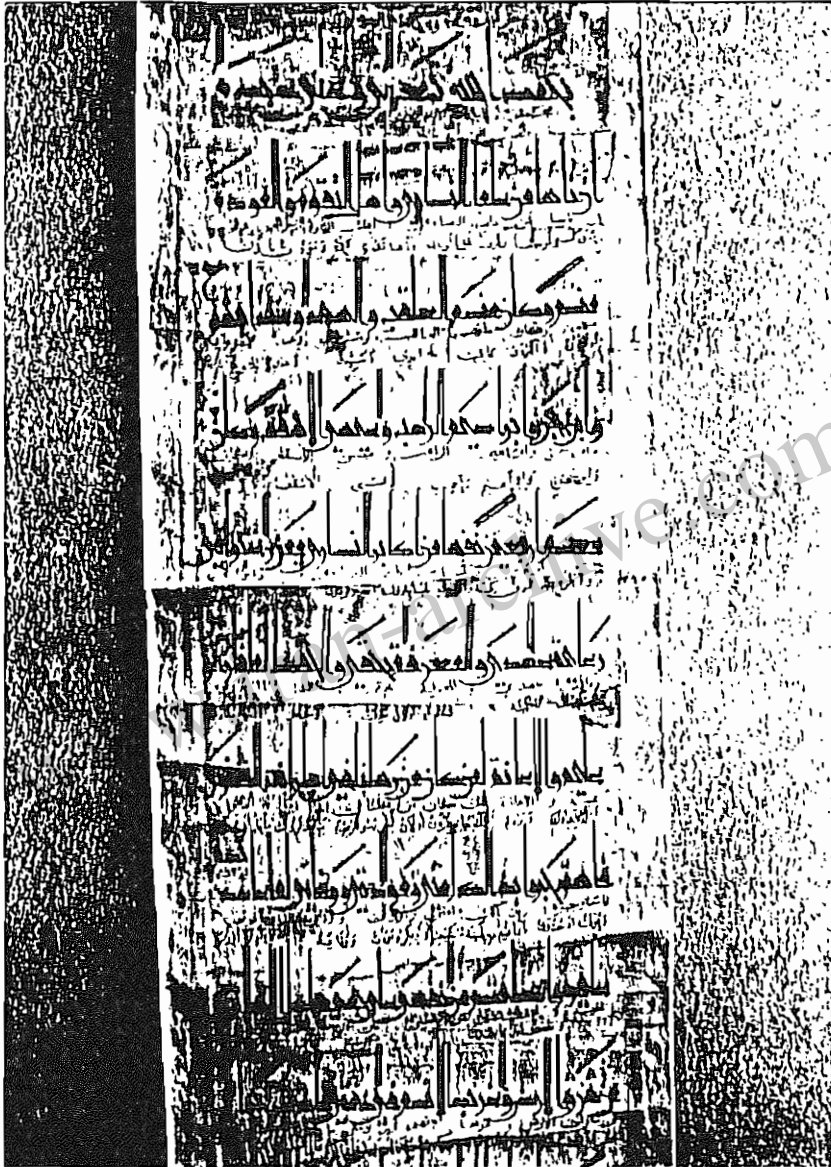
چیلیق گؤرونه جک کونول پریمی
سئوگی لباسی نا چولغالانماسا.
سوسماغی یاخشی دیر، سینهده اگر
اوره ک محبته دالالانماسا

محبت سیز حیات، بو نه دئمک دیر؟
محبت سیز اوره ک نه یه گرک دیر؟
داش دیر او سینهده، دئمه اوره ک دیر،
محبت، ایچینده چالخالانماسا.

حیات دان آیرسان محبت سؤزون
انسان یاشایش دا ایتیره اؤزون.
آجی اولار حیات، اوره کده هرگون
دنیز تک، محبت دالغالانماسا.

ضدیله تانیماق گرک هر زادی،
نفرتله ائکیز دیر محبت آدی،
دونیا دا بیلینمز سئوینجین دادی
اوره کده غم اوسته غم قالانماسا.

ای اوره ک! نه قدر چوخ اولسا نفرت،
سن ده آراتا جاق دیر سئوگی، محبت.
دئسه لر بو نه سوز؟ آج بئله صحبت:
سولار دورولار می هئج بولانماسا؟

«حزقیل ذی الکفل» مقاله سینی اوزو/ تصویری از متن قرارداد «حزقیل ذی الکفل»
 کوفی و نسخ خطی ایله عراقه و آشغی دا تورکجه ترجمه/ عربی با خط کوفی و نسخ همراه ترجمه ترکی

حزقیل ذی الکفل مقاله سی

عربچه - تورکجه تاریخی پیر سند

آراشدیرانلار:

دوؤقتور حسین محمدزاده صدیق

ابراهیم رفرف

ایسفاهان - تهران، ۱۳۷۷ - ۱۳۷۸ (۱۹۹۹)

باشلیقلار:

- حزقیل ذی الکفل مقاله سی حاققیندا عمومی معلومات
- مقاله نین فارسجا مقدمه سی
- مقاله نین تورکجه متننی
- مقاله نین عربجه متننی
- حزقیل مقاله سی چاغداش آذربایجان دیلینده

حزقیل ذی الکفل مقوله‌سی حاققیندا عمومی معلومات

ایسفاهان شهرینین چهل ستون موزه‌سینده ساخالنیلان بو مقوله مسیحیلرین اسلام اولکه سینده دینج شرائطده و باریش ایچینده یاشاماغینا امکان یارادان، امیرالمومنین علی (ع) ایله فلسطین مسیحیلری آراسیندا باغلانمیش اولان اسکی بیر آنلاشمانین داها سؤنراکی عصرلرده اوزونون کؤچورمه سی و عین زاماندا تورکجه یه ترجمه سیندن عبارتدیر. خان بالیق کاغیذینین اوزرینده کوفی خطله یازیلیمیش، ۳۵/۵ سانتیمتر اینده و ۶۸۷ سانتیمتر بؤیوندا اولان سندین متنی عرب دیلینده دیر و آدی معلوم اولمایان بیر کاتبین طرفیندن تبریز شهرینده یازیا آلینمیشدیر و عین زاماندا تورکجه ترجمه سی ده وریلیمیشدیر. چوخ احتمال کی، حاضیرکی سند داها اسکی بیر سندین اوزونون کؤچورمه سیدیر. سندین فارس دیلینده اولان بیر ترجمه سی بونون هق. ۴۴۵ - جی ایلده تبریز شهرینده یازیا آلیندیغینی قید ایدیر. جمله لرین عربجه قۇرولوشوندا بیر چوخ یانلیشلیقلار و پوزونتولار وار. چوخ احتمالاً گوره، سندین کاتبی عرب دیلینی چوخ دا یاخشوی بیلتمن بیر تورک دیللی شخص اولمالیدیر. کاتبین بعضاً عربجه جمله نین معناسینی دوزگون باشا دوشمدیگی ترجمه سیندن آیدین گورونور. سندین سؤن ایگیرمی ایلین ایچینده معین شخصلر طرفیندن بللی مقصدله اللشدیریلمه سی و اونون متنیته تحریفلر گتیریلمه سی تامامیله آیدین طرزده گورونور. بو تحریفلرین باشلیجاسی و ان کؤبودجاسی «ارمنی» سؤزونو اؤیوشمایان خط و مرکبله متنین ایچینه یرلشدیرمکدن عبارتدیر.

سندین تورکجه متنی دیلچیلیک باخیمیندان اولدوقجا ماراقلیدیر و آذربایجان تورکجه سینین کچمیشده روم تورکجه سی ایله نه قدر یاخین مناسبتده اولدوغونا، بو ایکی شیوه نین اصلینده واحد بیر شیوه اولدوغونا دلالت ایدیر. متنی اؤخویارکن آشاغیداکی نوکته لره فیکیر ورمک لازمدیر:

۱ - «□» اشاره سی بیر دؤرغو اشاره سی اولاراق لازم اولان برده آراشدیریجیلارین طرفیندن متنه آرتیریلیمیشدیر.

۲ - اؤخوناقسیز اولان حصه لرین یرینه آراشدیریجیلارین طرفیندن اونریلمیش حصه لر دیرناق داخلینده یازیلیمیشدیر.

مقوله نین فارسجا مقدمه سی

این عهدنامه ایست در دیر حزقیل ذی الکفل در چهل سال از هجرت گذشته در حضور صاحب ولایت کلیه مطلقه امیرالمومنین علی ابن ابیطالب علیه السلام با اعتماد و اشراف نصاری معقود شده

بر جمیع مسلمین فرض است که به این عهد و میثاق موکداً عمل شود
حرره الاحقر السید ابوالقاسم الدهکردی النجفی فی شهر رجب المرجب فی شور سنه ۱۳۳۶ سته و
ثلثین و ثلاث مائه بعد الالف الهجری

• مقاله‌نین تورکجه متننی

بسم الله الرحمن الرحيم

بو مکتوب (عهدنامه^(۱)) دیر حزقیل ذی الکفل^(۲) علیه السلامه) الله (تعالی نک و بنده سنک
حمدی) اوزره (یزلدی و اوکا اعتماد و اشراف ایلدر) کیشیلر^(۳) عیسا یلروک علمالردنن و اهل
تقوی دن و موؤتدن اولندن و آلردن عاقب یله ایدی و سید و عبدالشوع و ابن حجن و ابراهیم
راهب و عیسی الاسقف و آلرایله قرق کیمسنه وار ایدی □ عیسا یلروک ده اکابرلردن رغبت ایدن
رعایانین رعایتته و حقمده اولان معرفت و حظ اوزر مه مفارقت ایلدکلری اوزره و یردیم جانبزدن
اولان ایجی رسولرمزه بندرلروک اطرافینده و بونک اوجندن امانوم و یریلیمینه مستوجب اولدیلر و
موؤت و وفایه عهد ایلدکوم اوزره و کندی جانبمدن جمیع اهل اسلامه مشرقدن مغربه
وارینجه دک که بوییمده اوله لر مادامکه حال حیاتدیم و وفاتمدن صُکره^(۴) که الله تعالانک امرینه
کیدرایسم مادامکه دین اسلام ثابت اوله و دعوة ایمان ظاهر اوله لازم اولنده عهدومه و میثاقمه
جمیع پادشاهلروک ولایتته و غیرلره مسلمانلردن و دکیز^(۵) اصلدغی^(۶) یروی و کوکدن ایشان
قطره دک و یرده یاتان نباتدن و کیجه یلدزینک آیدنلق ایلدوکی و یوریا نلره صباح کوردوغی هیچ
یر کیمسنه یوظمیه^(۷) و تبدیل ایلمیه و نه ایچنده زیاده ایده و نه نقصان ایلیه زیرا ایچنده اولان
زیادت عهدمی فساد ایدر و ایچندن اکسلمسی امانمی اکسلدور زیرا تبدیلی ایله لازم قیلورکه عذر
و یرمک کندو و یردیکوم منوالی اوزره و هر کیمکه کندو ملتمدن باکا^(۸) مخالفت ایدرایسه
عهدالله بوزمش کیبی در^(۹) □ تقدس اسمندن و میثاقیندن اضلال ایدرایسه حق تعالی حجتی

۱- بو سند «فرمان» آدلاندیرماق دوزگون اؤلماز، سندین «هذا کتاب العهد» سؤزویله باشلاندیغی بونون بیر
«کتاب العهد یا عهدنامه یا آنلاشما» اولدوغونو آیدینجا گؤستریر.

سوره لرینین ۲- حزقل (حزقیل) ذی الکفل: (بیری همین, Ezekieli) بنی اسرائیل پیغمبرلریندن دیر. توراتین انبیاء
پیغمبرین سوره سینده «ذالکفل» سؤزونه اشاره اولموشدور: Ezechiel آدینی داشیماقدادیر. قرآن مجیدده انبیاء
(و اسمعیل و ادريس و ذالکفل کل من الصابرين». بعضی تاریخچیلر قراندا آدی چکیلن ذولکفل پیغمبرین همان
حضرت حزقیل اولدوغو فیکینی ایرلی سورموشلر، بورادا ایسه «حزقیل ذی الکفل» سؤز بیرلشمه سی همین فیکری
قطعیلشدیریر.

۳- «کیبی» سؤزو اسکی تورکجه ده اولدوغو کیمی، انسان، نفر، ناس معناسیندا ایشلنمیشدیر: ناساً من
علماء النصارى. ۴- صُکره: سؤزنا. ۵- دکیز: دنین.

۸- باکا: بانا، منه.

۷- یوظمیه: یوزمایا.

۶- اصلدغی: ایسلادیغی.

۹- بوزمش کیبی در: بوزموش کیمیدیر.

اوزرینه عزمی اونه و حق تعالانک شهادتله کفایت اولنور و سید و استقف مذبورین و عیساپلروک اکابرلری التماس ایلدلر کتابمزی تاکه عهدنامه کندولردن دُکلی (۱) عیساپلره و اسلامک کولکه سی آلتینده توطن ایدنلره و ایجنده امانت و کفایت آرالرینده و مسلمانلروک آرالرینده عهد اوله اونلره دایما و بندک وفا اولمق ایلدیکوم اوزره و کندو رضای خاطر ایله ویرسیسم و دِلیمکه (۲) بونک ایله تمام ایلیم دَمتمده اولان ایشی (۳) هر کیمکه حال استقامت اوزره اوله بِنمله اوللروک مایینلرنده و بر وجهله اوزرمه اذالری اولمیه و اهل مذهمدن اولنلره و بونی شرط ایلمک ایستیرم و مُصئلجه (۴) عهد اوله و بللو امان اوله قبول و امتثال ایدلر اونی مسلمانلر و مومنلر آنوک ایله ایدلر... و مسلمانلروک اولرنی (۵) احضار ایلدوم و دوستلرومک اولرنی و اوزرومه عهدی تأکید ایلدوم اولکه ایستیوب دِلکلرنی و شرط یَزُوم (۶) کندولره قاله ذریتلرنده اگر کمسنه عهده خلاف ایدرایسه مسلمانلره اهتتار ایدرلرایسه کیمکه اولردن پادشاه اولسه و یاخود پادشاه اولسه و پادشاهک اوزرینه تنفیذ ایلیه امر ایلدکمى تاکه تمام اوله موافقت وفا ایله و تجلی ایلمک عهدمه دک و الجا ایلدوم ذمه ایله شرطی کندومدن و یردیکومی تاکه انوک اوزرینه حجة اولنمیه امرومک مخالفتینه و مسلمانلروک اوزرینه واجیدرکه استاذان ایلیملر و عهدلرنی اتمام ایلیملر اولکه اوللره ایتمیشم تاکه وفا قاپوسنه داخل اولملر و خیر اوزره باکا یردمجی (۷) اولملر اولکه انوک ایله اکتفا اولنمشدر و هر کیمکه بنم یئمده (۸) بونا مستوجب اولورایسه معین اوله دعوتک اوزرینه و غیظ اوله تکذیب ایدنلره و شک ایدنلره و تاکه حجة اولنمیه نصرانیلره کمسنهک اوزرینه که مسلمانلردندر (۹) و هر کیمکه دین اسلامه ابتهحال ایدرایسه ذکر ایلدیکومه خلافاً بو کتابده و اللره وفا ایلمک بنم یئمده مستوجب و مستحق اولدوکلرینه و بو خصوص ایلیکن (۱۰) اتمامنه دعوت ایتمیش اولور و زیاده ایدر مکارم اخلاق ایلیکنه (۱۱) امر ایدر و کُئلکه (۱۲) نهی ایدر و ایجنده دغرولقه (۱۳) تابع اوله و حق و یرمک انشالله

۱- دُکلی: (توکمنک سوزوندن) جمیع، بونون، عومر، دُکلی عیساپلر (توکللی عیساپلر)، بونون عیساپلر.

۲- دِلیمکه: دیلدیم کی.

۳- ایشی: ایشی.

۴- تورکجه مصمیل (میصمیل: تمیز، دورو)، میصیللاماق (تمیزلیک)، میصیللاشماق (تمیزلشمک)، مُصئلجه عهد اوله (عهداً مرعیاً)، کسکنلیکلکه، قطعیتله عهد اوله.

۵- اولرنی: اولولارینی.

۶- یَزُوم: یازدیم.

۷- یردمجی: یاردیمجی.

۸- یئمده: یانمدا.

۹- سندده «کی ارمنیلردندر» سوز گوزونور، بو ایسه بللی سببلردن سونرالار (سون ایگیری ایلین ایچینده) متنین ایچینه برلشدر یرلمیشدیر. اصلینده: «که مسلمانلردندر». لئون میناسیانین حاضرلادیغی کیتابجادا نصرانیلردن موراد ارمنیلرین اولدوغو فیکری ایرلی سورولوموشدور. بو ایسه عهدنامهنین اساس فیکرینه تامامله قارشیدیر. هرگاه موراد سادهجه ارمنیلر اولسایدی، بو او آنلاما گلردی کی، حضرت امیر علیه السلام ارمنیلرله باریش آنلاشماسینا گلیمشیدیر و باشقا نصرانیلره دوشمن گوزویله باخمیشدیر. بو ایسه او حضرتین مفکوره سینه تامامله قارشیدیر.

عهدنامهنین ایچینده ده اونون مادهلرینی دیششمک و بوزماماق و آرترماماق و اسکیتممک اوزره تأکید وار: «و دکیز اصلداغی یری و کورکدن ایتان قطره دک و یرده باتان نباتدن و کیجه بلدنزینک ابدنلق ایلدوکی و بوریانلره صباح کوروندوغی هیچ پر کسته بوظمیه و تبدیل ایلیمیه و نه اجنده زیاده ایده و نه نقصان ایلیمیه زیرا اجنده اولان زیادت عهدمی فساد ایدر و اجندن اکسلمسی امانمی اسکلدور زیرا تبدیلی ایله لازم قیلورکه عذر و یرمک کندو یردیکوم منوالی اوزره و هر کیمکه کندو ملتعدن باکا مخالفت ایدرایسه عهدالله بوزمش کبی در».

۱۰- ایلیک، ایبیلیک، ایلیکن: ایلیگین.

۱۱- ایلیکنه: ایبیلیکنه.

۱۲- متنده: «کملکه»: چوخ احتمالاً گوره «کُئلکه» (گزتولرکه) اولمالیدیر.

تعالی □ بشلدم ایجنده کندومک اوزرینه ویرم عهد و میثاقلری اوکه بندن سوال ایلدلر و دُکلی (۱۴) اهل شیعتمدن مسلمانلردن که اوللره ویرم عهدالله و میثاقتی و ذمتی و پیغمبرلرون و اصفیانون ذمتلرنی و اولیالرین مومن لردن و مسلمانلردن اوایلین ده و اواخیرین ده و عهدمی و میثاقتی و شهادتی حق تعالی نک آلدوغی مرسل پیغمبرلرون اوزره و یاخود مقرب فرشته لروک اوزره طاعت حقدن اتوری و فریضه و یرمک الله تعالی نک عهدینه زیرا رعیتلر مدر و اهل ذمتدیر و اوزرلرینه بسطه ایاد ایلدیلر و بوندن اتوری رعایتلری اوزر مه واجب اولور و حفظ ایتمه لری دُکلی (۱۵) مکروهلردن و اذا ایریشمیه کندولره تاکه بانا ایریشمینجه و یولداشلرومه که دین اسلامه نصرت و یرنلره و از لرلندن اذابی آیریروم معیتلرنده اولکه (۱۶) اهل عهد تحمل ایلیه غزا ایدنلردن ذکر ایده جکومدن ماعدا بو شرطک اجنده و هیچ اوزرلرینه جبر و آکراه اولنمیه بر نسنه نک اوزرینه بوندن و نه تغییر اولنه بیر اسقف اسقفلیغیندن و نه راهب رهبانلیغیندن و نه نصرانی نصرانی لیغیندن و نه زاهد صومعه سندن و نه سیاحت ایدن سیاحتندن و نه یقه (۱۷) بر اوی بیعه لرینک اولرلندن و دیارلرلندن (۱۸) و نه ادخال ایلیه اولرلندن بیر نسنه مسجدلروک بناسنه و نه مسلمانلروک قوناقلر نه (۱۹) و نه معطل ایلیه اوزرلرینه بیر نسنه ناقوسلرلندن و دُرُشْتُم (۲۰) عاقب ایله و سید ایله و عبدالیشوع و ابن حجن و ابراهیم الراهب و عیسی الاسقف ایله که جزیه و یره لر هر بر نصرانی اوزره هر ییل ده تبلیغدن اتوز اوج درهم و ثلث درهم یعنی اتوز آقجه و بر آقجه مثلث و بونی اوزرلرینه مقاطعه و شرط ایلدوم و عهد مرعوب و سچل یاییلمش و اونلره سته محفوظ اوله و اوکا دعا ادن اسلام ایله متمسک اولمش اولور و اجنده (۲۱) اولان خیردن مستاهل و هرکیمکه بو یزدغوم (۲۲)

۱۳- دغرولقه: دُغرولوغا.

۱۴- دُکلی: (توکمک سوزوندن) جمع، بوتون، عموم. دُکلی عیایلر (توکلی عیائلر)، بوتون عیائلر.

۱۵- دُکلی: (توکمک سوزوندن) جمع، بوتون، عموم. دُکلی عیایلر (توکلی عیائلر)، بوتون عیائلر.

۱۶- ترجمه نین جاتیشماز جهتلریندن بیری مترجمین عرب صرف - نحوین قیدینده اولماغیدیر. مرکب جمله لر عمومیتیه عرب دبلیبن صرف - نحو قایدالارینا تابعدیر: وکدت علی نفسی العهدالذی طلبوا و ارادوا (و اوزرومه عهدی تأکید ایلدوم ایستیب دلیکلرنی). حال بوکی، بوتون دوزگون ترجمه سی بله اولمالییدی: و ایستیب دلیکلری عهدی اوزرومه تأکید ایلدوم. متین بیر جوخ حصه لرینده عربجه نین باغلابیجیلاری اولان «الذی» و «الذی» سوزلری «اولکه» بیجیمینده ترجمه اولموشدور: ان یکملوا لهم العهدالذی جعلته لهم: و عهدلرنی اتمام ایلیه لر اولکه اوللره ایتمیشم. (اوزگون افاده سی: و اوللره ایتدیکوم عهدی اتمام ایلیه لر). هابله: لیدعوننا من اعوانا علی الخیر الذی کافات به: و خیر اوزره باکا بردمجی اوله لر اولکه انوک ایله اکتفا اولنمشدر. (دوزگون افاده سی: و اکتفا اولنمش خیره باکا بردمجی اوله لر).

۱۷- یقه: بیخا.

۱۸- دیارلریندن: دیرلریندن.

۲۰- دُرُشْتُم: دُروشدوم. بیر ترجمه چیلیک سهوی اولمالیدیر. عربجه سینده «واقفتُ» (مواقفت اتدیم، اناشدیم) سوزو ترجمه جینین طرفیندن «واقفتُ» اناشیلاراق «دُرُشْتُم» ترجمه ادبلمیشدیر، حال بوکی، سوزون دوزگون ترجمه سی «اونلارلا اناشدیم» اولمالیدیر.

۲۱- سندده اوج نقطه لری ج حرفیندن باشقا «عجمی» حرفلر (گ، پ و سایر). دن استفاده اولمامیشدیر. قید اتمک برینه دوشرکی، دهه قورقود کیتابینین درسدن نسخه سینده ج و پ حرفی ایشکلدیر، آنجاق گ حرفینه تصادف ادبلمیر (چال قیلیجینی قارداش قازان بتدیم، فؤپوز، چقورماق...) دیوان لغات ترک (ه. ق. ۴۶۷). ده ایسه آردی گلن صحیفه ده

شرط ضایع ایدرایسه و خلاف ایدرایسه غیرسنه (۲۳) و تعدی ایدرایسه امر ایلدیکومه آلهک عهدنی بوزمش اولور و میثاقنه بوزمش اولور و دینینه اهانت ایتیش اولور و لعنته مستوجب اولور کرک پادشاه اولسون کرک غیرسی مومتلردن و مسلمانلردن و هیچ مخیر ایلمییه بیر کمسنه ملة نصرانیه دن خیر ایله اسلامه و نه مجادله ایلیه آلا ایلک (۲۴) ایله و شفقت قنّدنی (۲۵) اوللره کوستره و اوزرلردن کتلیکی (۲۶) و مظالمطری رفع و منع ایلیه نه‌رده بولنورلر ایلسه و هر نه‌رده اولورلر ایلسه و اوللره اگر احتیاج اولورلر ایلسه بیعلری موته‌لرینه و مصلحت دیرلرینه و صومعه‌لرینه و یا امور دینلردن بیر مصلحت مسلمانلروک پر یردینه (۲۷) و قوه اوله کندولره اگر ذمه اوزره یا طورلر (۲۸) ایلسه بیر ذم اوله امور مصلحتلری اوزره و ذمتلرنده اوله و وفا اوله اوللره و وهبه موهویه اوله اوللره و الله و رسولدن ذمه اوله اوزرلرینه و هر کمسه بو شرطه مخالفت ایدر ایلسه ظالم اولوری و پیغمبره عصیان ایتیش اولور و ستندن (۲۹) متخلف اولمش اوله و اتمامی لازمنددیر اوللره و وفا ایلک بو شرطلر ایله که اوللره شرط انمشدر و امیرالمومنین اوزره علی ابن ابی طالب اونلره ایلدوکی عهده وفا کندی نفسی اوزره و مسلمانلروک اوزرینه رعایتی لازمدر و حفظلری و اوکا انتها اولنه دایما تا که قیامت اولنجیه‌دک و دنیا تمام اولنجه و یزمیشدی بونی هشام ابن عتبه ابن الوقاص حضرة امیرالمومنین علی ابن ابی طالب حضورونده اولمشدر و بو دیر حزقیل ذی الکفل علیه‌السلامده واقع اولمشدر شهر صفر سنه قرق هجره‌دن □
نسخه خطوط المحتململردن و شاهدلردن و نقبا دولت قاهره منصوره که شهادت‌لرینه دلالت ایدر □

مقاله نین عربجه متنی

بسم‌الله‌الرحمن‌الرحیم

هذا کتاب العهد المكتوب بدير حزقیل ذی الکفل علیه‌السلام بحمد الله تعالى و علی عبده ان ناساً من علماء النصارى و اهل التقوة والمودة منهم و كان منهم العاقب والسید و عبدالیشوع و ابن حجن و ابراهیم الراهب و عیسی الاسقف و كان منهم اربعین نفساً من اکابر النصارى من رغباتی رعایة

اؤتن صحیفه‌نین آردی عجمی حرفلردن استفاده اولمامیشدیر. بو ایسه سندن یازیا آلیما تاریخی هجری دوردونجو یا بشینجی عصره عابد ایملک اوچون تو تارلی بیر ثبوت اولایلر.

۲۲- یزدغوم: یازدیغیم.
۲۳- غیرسنه: باشقاسینا.

۲۴- ایلک: ایبیلک، ایلکن: ایبیلگین مننده نجه دونه «حسن» و «احسن» سوزو ایشلنمیشدیر و آذربایجانا مخصوص اولان «یاخشى» سوزو ایشلنمیشدیر. بیلدیگیمیز کیمی آذربایجاندا «ایبی» سوزو «یاخشى» سوزونه نسبت داها اسکیدیر. بوردان ایسه سندن قدمتی حاققیندا معین نتیجه‌لری جیخارماق ممکندر.

۲۵- قنّدنی: قانادینی.
۲۶- کتلیکی: کؤتولوگو.

۲۷- یردینه: یاردیمینا.
۲۸- یاطورلر: یاتیرلار.

۲۹- مننده: «ستندن متخلف اولمش اوله». چوخ احتمالاً کؤره: «ذمتندن متخلف اولمش اوله» اولمالیدیر.

عهدى والمعرفة بحقى والحظ لما فارقونى عليه والاعانه لمن كان من رسلنا فى اطراف الشغور فاستوجبروا بذلك امنى و مودتى و وفائى لما عاهدتهم عليه و اعطيتهم من نفسى على جميع اهل الاسلام من مشرق الارض و غربها لانهم فى ذمتى ما دمت حيات و بعد وفاتى اذا امانتى الله ما ثبت دين الاسلام و ما ظهرت دعوة الايمان لازم ذلك من عهدى و ميثاقى جميع ولاة السلاطين و غيرهم من المسلمين ما بك بحر صرفه و ما جات (جاءت؟) السماء بقطرة و الارض بنبات و ما اعضاء (اعضاء) نجوم انليك ابلين الصباح تلسايرين (لسايرين؟) ليس لاحد نقضه و لا تبديله و لا الزيادة قيد و لا الانتقاص منه لاي الزيادة فيه تفسد عهدى والنقصان منه ينقض امانى و لاي تبديله يلزمين العذر (عذر: خيانت، ايلقارى پوزماق) على ما اعطيت على نفسى و من خالفنى من اهل ملتى فقد نكث عهدالله تقدس اسمه و اظلم (اضل؟) من ميثاقه و صارت عليه حجت الله و كفى بالله شهيدا و ان السيد و الاسقف و المذكورين و اكابرالنصارى التمسوا كتابنا ليكون عهدا و ميثاقا لجميع النصارى انقلا؟) طئين تحت ظل الاسلام و فيه امانة و كفايت بينهم و بين المسلمين عهداً لهم ابدا و وفا منى بما عاهدتهم عليه و اعطيتهم من طيب نفسى واجبت بذلك ان اتهم الضيعه فى الذمة من كانت حاله حال استقامت فيمايتنى و بينهم و كفى الاذيه عنى و عن اهل مذهبى و ان اجعل ذلك شرطاً و عهداً مرعياً و اماناً معروفاً يمثله المسلمون ياخذ به المومنين (المومنون؟) فاحضرت ذلك روءاء المسلمين و افضل اصحابى و (؟) وكدت على نفسى العهد الذى طلبوا و ارادوا و كتبت لهم شرطاً يكون عند اعقابهم بهم (؟) فاذا نكث احدالعهد ليضهره (ليضهدوه؟) عندالمسلمين من كان منهم سلطاناً او غير سلطاناً و ان على السلطان انفاذ ما امرت به ليستكمل موافقة الوفا و التجلى الى عهدى و الجات الذمه و الشرط الذى اعطيت من نفسى لئلا تكون الحجة عليه بمخالفة امرى و على المسلمين واجب ان لا... باذنتهم و ان يكملوا لهم العهد الذى جعلته لهم ليدخلوا فى باب الوفا و ليدعونوا من اعواناً على الخير الذى كافات به ضمن استوجب ذلك عندى و معين عوناً على الدعوة و غيظاً لاهل التكذيب و التشكيك و ليلا... يكون الحجة لاحد من اهل النصرانية على احد لمن بتتجك دين الاسلام مخالفة ما وصفت فى هذا الكتاب و الوفا لهم بما استوجبو عندى و استحق و كان ذلك يدعو الى استتمام المعروف و يحسن الى مكارم الاخلاق و يأمر بالحسنى و ينهى عن لسوء و فيها اتباع الصدق و ايتان الحق انشالله تعالى فيدات فيه باعطاء العهد على نفسى و المواثيق التى سالو (سالوا؟) عنى و من جميع اهل شيعتى من المسلمين بان اعطيهم عهدالله و ميثاقه و ذمتى و ذمة الانبيائه و اصفيايه و اوليايه من المومنين و المسلمين فى الاولين و الآخرين و عهدى و ميثاقى و اشهد ما اخذالله على نبي مرسل او ملك مقرب من حق الطاعة و ايتان الفريضة و الوفا بعهدالله لانهم رعيتى و اهل ذمتى و ايدادو البسطه عليهم و بذلك يحسب على رعايتهم و حفظهم (حفظهم؟) من كل مكروهه و لاتصل الان ايتهم حتى يصل ذلك الى دالى اصحابى الذابين من ينصه الاسلام و ان اعزل عنهم الا اذا فى اللون (اللون؟) الذى يحمل اهل العهد من الغاذه سوا اذكره فى هذا الشرط و ليس عليهم قهرا و لا اكراه على شئ من ذلك و لا تغيير اسقف عن اسقفيه و لا راهب عن رهبائنته و لا نصرانى عن نصرانيته و لا زاهد عن صومعه و لا ساير عن سياحته و لا يمدر بيت من بيوتى بيعهم و دياراً لهم و لا يدخلون شئ من

بیوتهم فی بناء المساجد ولا فی منازل المسلمین ولا یعطل علیهم شیئاً من نواقسهم و وافقت العاقب والسید و عبدیشوع و ابن حجن و ابراهیم الراهب و عیسی الاسقف ان یدالجزیه من کل نصرانی کل عام مبیع ثلاث و ثلاثین درهماً و ثلث فضة و جعلت ذالک علیهم مقاطعه و شرطاً لهم و عهداً مرعياً و سجلاً منشوراً ستة لهم محفوظة من دعاها كان بالاسلام مستسکاً و لما فیہ من الخیر مستاهلاً و من ضیع هذا الشرط الذی کتبه و خالف الی غیره و تعدی فیہ ما امرت کان لعهدالله ناکثاً و لميثاقه ناقصاً و بدیت (و بدیئته) مستهیناً و للعنة مستوجباً سلطان کان او غیره من المومنین و المسلمین و لا یخیر احد کان علی ملة النصرانیه کرهاً علی الاسلام ولا یجادلو الی بالاحسن و یخفض لهم جناح الرحمة و یکف عنهم ایدی المکروه حیث و..... کانوا و لهم ان یتحاجو (یتحاجوا) فی موته بیعهم و مصلحة دیاراتهم و صوامعهم او شیئاً من مصلحة دینهم الی ... من المسلمین و تقویة... و قدرا علی ذمه و ان تعانو (تعانوا؟) و لا یكون ذالک علیهم دیناً بک تقویة علی مصلحة امرهم و ذمتهم و وفا لهم و هبة موهوبتة لهم و منه لله و لرسولک علیهم و من خالف هذا الشرط کان ظالماً و لرسولک الله و من ذمته متخلفاً و لا یسعه الاالاتمام و الوفا لهم بهذه الشرايط التی شرطت لهم و علی امیرالمومنین علی ابن ابی طالب علی نفسه و علی المسلمین رعایة ذالک و حفظ و الانتها الیه ابداً حتی تقوم الساعة و تنفضی الدنیا و کتبه هشام ابن عتبة ابن الوقاص بحضرة امیرالمومنین علی ابن ابی طالب و ذالک من دیر حزقیل ذی الکفل علیه السلام فی صفر سنة اربعین للهجرة و الحمد لله تعالی

نسخة خطوط المحتشمن و الشهود و نقبا الدولة القاهرة المنصورة الدالة علی شهاداتهم

حزقیل مقالوه سی چاغداش آذربایجان دیلینده

بسم الله الرحمن الرحيم

بودور، هجرتین قیرخینجی ایلینده، الله تعالی نین و بنده سینین حمدی اوزره، حزقیل ذی الکفل علیه السلامین دیرینده یازیلیمیش اولان عهدنامه. عیسائیلرین علمالریندن و اهل تقوادن و مودتدن اونا اعتماد و اشراف ایلدیر، او جمله دن عاقب و سید و عبدیشوع و ابن حجن و ابراهیم راهب و عیسی الاسقف و اونلارلا یاناشی عیسائیلرین اکابرلریندن اولان قیرخ نفرکی، عهدیمین رعایتینه و حسیقیمی تانیماغا رغبت گؤستریدیر و حظ اوزر مه مفارقت ایلدکلری اوزره و سرحدلره گؤندر دیکیمیزده بیزه یاردیمچی اولدوقلارینا گؤره امانیم و مودتیم و صداقتیمه لایق اولدولار و مشرق دن مغربه دک یاشایان بوتون مسلمانلار کیمی اونلار دا، نه قدر کی من یاشایرام و تانینین امری ایله وفات اتدیگیمدن سونرا، نه قدر کی اسلام دینی ثابتدیر و نه قدر کی، ایمان چاغیریشی دوام ایدیر، منیم ذمتیمده اولاجاقلار. بو عهد و ميثاقه رعایت اَلْمک بوتون مسلمانلارا، هارالارداکی، دنیز پری ایسلادیر و گؤیدن قطره لر اینیر و یرده بیتکیلر بیتیر، هارالارداکی، اولدوزلار یؤلچولارا یؤل گؤستر نلیک ایدیر، هامی اوچون، ایستر پادشاه اول، ایستر غیر پادشاه، هامیا لازم دیر. بیر

كىمىسە اونى ئىقتىسادىنى، ئونى دىيىشمەلى، ئونى دىيىشمەلى، قىدلارنى ئارتىرمامالى و ئوندىن نە ايسە اسكىلتىمىلىدىر، چونكى اونا بىر شى ئارتىرماق عھدىمى پوزماق، اوندان بىر شى اسكىلتىمىك ايسە امانىمى ئىقتىسادىنى و اونى دىيىشمىك اوز طرفىمدىن وردىگىم عھدە خىياتن انلامىنا گلىر. اوز ملتىمدىن هر كىم مەنە قارشى چىخىرسا، اولو تانرىنىن حجتى اوزره و اۇنون شھادىتى ايله آدى گوزل تانرىنىن عھدىنى پوزموش و ميثاقىندىن آزمىش كىمىدىر. و سىد و اسقف و عىسائىلار بىر آدى چكىلن اكا بىرلىرى، اىستىدىلر كى، بو عھدنامە بوتون عىسائىلار بىر ايجىندە و اسلامىن كۆلگەسى آلتىندا ياشايدانلار اوچون بىر ايلقار اولسون و بو عھدنامە اوزره اۇنلاردا مسلمانلار كىمى مسئوليت داشىيىر و اۇنلار اوچون بىر ھمىشەلىك عھد و منىم اوچون كۆنوللو اولاراق وردىگىمە صداقت بلگە سىدىر و دىلدىم كى، بونونلا ذمتىمدە اولان ايشى بىتتىرمىش اولام. منىملە اۇنلار بىر آراسىندا هر كىم كى، دوزگون يۇلدا يوروسە و منى و اھل مذهبىمى ايداء اتمىكدن آل چكسە، بو شرطى و آيدىن عھدى و بىللى امانى قۇيورام كى، بوتون مسلمانلار و مومىنلەر اۇرنىك اولسون. و مسلمانلار بىر بۇيوك باشلارنى و اوز يۇلداشلارىمىن اولولارنى چاغىردىم و مىندن اىستىدىكلرى عھدى اۇنلاردا تاكىد ائدىم و گلە جىك نىسلىرىندە قالسىن دىيە اۇنلاردا شرط يازدىم. و هر كىمە بو عھدى پوزسا، اىستىر پادشاھ اولسا، اىستىر غىر پادشاھ، مسلمانلار تانىتدىرلىسىن. پادشاھلار ايسە، موافقت وفا ايله تمام اولسون دىيە، امرىمى پىرىنە پىتىرسىنلر و عھدىمە يوكسك قىمەت ورسىنلر. و منىم امرىمە قارشى مخالفت اوچون ھرھانسى بىر حجت اولماسىن دىيە اوز طرفىمدىن وردىگىم ذمەت و شرطە الحاق ائدىم. و وفا قاپسىنا داخل اولماق اوچون و خىر اوزره مەنە ياردىمچى اولماق اوچون مسلمانلار و اجبىدىر كى، اۇنلارنى سىخىنتىدا قۇيماسىنلار و اۇنلارلا باغلايدىم و كفاتلىدىگىم عھدى تمام ائتىنلر و بونا مستوجب اولانلار و منىم چاغىرىشىما ياردىمچى اولانلار تانىسىن و تەكذىب ائىنلر و شىبھە ائىنلرە قارشى غضب اولسون و نصرانىلر مسلمانلار بىر قارشىسىندا بو عھدنامەنىن مضمونىدا ضد اولاراق ھرھانسى بىر حجتە معروض قالماسىنلار و منىم يانىمدا مستوجب اولدوقلارنى و حق ائىدىكلرىنە وفا اولسون، بو ايسە، اللە دىن اولسا، ياخشىلىغى اتمام ائىمگە و اخلاق كرامىتىنە چاغىرىش و كۆتولوكدىن چكىنمىك و بونونلا دۇغرىلوغا تابع اولماق و حقى قۇروماق انلامىندا دىر. و اۇدەمگە باشلايدىم اللەھىن عھدىنى و ميثاقىنى و اوز ذمتىمى و پىغمبىرلرىن و اصفىيانىن و اوليانىن ذمتىنى كى، مىندن و اھل شىعتىمدىن اولان بوتون مسلمانلاردان اىستىمىشىدىلر. و اللەھىن اوز گۇندردىگى نىبى ايله و ياخىن ملىكلرى ايله اطاعت بۇرچونو پىرىنە پىتىرمىك اوزره باغلايدىغى عھدە شاھد كىچىرم كى، اۇنلار منىم رعىتىم و ذمت اھلىمدىرلر و من اۇنلار بىر ايشىندە اچىلىش ياراتمالى و اۇنلارنى بوتون مكر و ھارلاردان قۇرۇمالىيام و بو ھدف اۇغرىوندا چالىشماقدا بىر ان دايانماياجام. و اۇنلاردان بىرىنىن اوزرىنە بو سىبدن قھر و اجبار يۇخدور و اۇسقوف اۇسقوفلۇغوندىن، راھب راھبلىگىندىن، نصرانى نصرانىلىگىندىن، زاھد صومعه سىندىن و سياحتچى سياحتىندىن محروم اولمامالىدىر. و اۇنلار بىر ملكىتىندە اولان اولردىن و اۇنلار بىر دىرلرىندىن بىر شى مسجىدلرە يا مسلمانلار بىر اويىنە داخل اولمامالى و ھىچ كىمە اۇنلار بىر ناقوسلار بىر بىرىنى سۇسدر و مامالىدىر. و عاقب و سىد و عبدالشووع و ابن حجن و

ابراھیم الراحب و عیسی الاسقف ایله راضیلاشدیم کی، هر نصرانی، اوچده بیرى گوموش اولماق شرطیله، ایلده اوتوز اوچ دیرهم، یعنی اوتوز آقجا و بیر آقجانین اوچده بیرى، جزیه ورسین، و بونو اوتولارین اوزرینه مقاطعه و شرط ایلیم و یازیلی اوتلاراق یایدیم و کسکین عهد باغلا دیم. اوتلارین طرفیندن تقاضا اولورسا، بو مبلغدن آلتی دیرهم اسلامین ادینا خیر ایشلرین اوغروندا صرف ایدلمه لیدیر. و هر کیمسه بو یازدیغیم شرطی پوزسا و اونا قارشى چیخسا، ایستر پادشاه اولسا، ایستر عادى مسلمان یا مومن، آلاھین عهدینی و میثاقینی پوزموش و دینینه اھانت اتمیش و لعنته مستوجب اولور. و هیچ کسین بیر نفر نصرانینی اسلاما مجبور اتمگه حاققی یوخدور و هر کس آنجاق یاخشیلیق اوغروندا چالیشمالی و اوتلارا شفقت قانادینی آجمالی و اوزرلریندن کوتولوگو و مظالمی قالدیرمالیدیرلار و اولوم زامانی، آلیش - وریش زامانی، دیرلرینی و صومعه لرینی اداره اتمک اوچون یا دینلرینین مصلحتینه گوره بیر زادا احتیاج اولورسا، اوتلاری تأمین اتملیدیرلر. و اوتلارین ایشلرینین مصلحتینی یاریتماق اوچون و اوتلاری ذمته گوتورمک اوچون و ایلقارین اوستونده دایانماق اوچون و اوتلارا آلاھ و رسولون طرفیندن باغیشلانمیش موھبتلر اوچون اوتلارین اوزرینه هرھانسی بیر بوزج دوشمیه جک. و هر کیمسه بو شرطه مخالفت ادرسه، و هر کس اوز ذمتینی پوزسا و اوز ایلقارینین اوستونده و اوتلارلا باغلا دیغیم بو شرطین اوستونده آنجاق تمام - کمال دایانماغا چالیشماسا، پیغمبرین حاققینا ظلم اتمیش کیمیدیر. و امیرالمومنین علی ابن ابی طالب و بوتون مسلمانلارا، آخرالزمان یتیشیب دونیا سونا چاتانا کیمی، بو شرطلره رعایت اتمک و اوتلاری قورماق و سونونا یتیرمک لازمدیر. بو عهدنامه نی هشام ابن عتبه الواقص هجرتین قیرخینجی ایلینین صفر آییندا حضرت امیرالمومنین علی ابن ابی طالبین حضوروندا، اولو تانرینین حمدی اوزره، حزقیل ذی الکفل علیه السلامین دیرینده یازمیشدیر.

بو نسخه منصور و مظفر دولتین بویوک باشلارینین و شاهدلرین و معتمدلرین خطیدیرکی، اوتلارین شهادتینی گوستیریر.

بیلدیرمه دن^(۱)

علیرضا صرافی

بیر گنجه یئل لرله آشا جاغام داغلاری
بیر گنجه یئل لرله دؤیه جه یم قاپی نیزی
کیم اولدوغومو،

هارادان گلدی می بیلدیرمه دن
یادلاش میش بیر تانیش کیمی.

بیر گنجه یئل لرله چیخا جاغام قارشینا
کؤکسومه سیغما یان قووشماق حسرتیمی بیلدیرمه دن
کوسگون بیر باریش کیمی.

و یاری قال میش شعریمی
بیرده آغلا یاخاغام.

.....

و همن

سس سیز - سوو سیز

اوزوشو.....ب.....گنده جکم.

آلا توراندا

اوره گیمین کده رینه بنزه یهن

دومان یا شماغی آلتیندان

قاچدی سحرین دوداغی.

گوئی بوتون گنجہنی سیز۔ سیز آغلامیش دیر۔

.....

.....

ھاوالار سویوق

سولار بولانلیق

اوققلر دار

یول لار یولداس سیز...

دوشونورم:

یوردومون اوجاغی می دیر سؤنہن

یوخسا اورہ کدہ کی آلووم؟

.....

سیز دئیین ائی

منی ایزلہ مگہ دوزولن سیم قوش لاری

من نہیی ایتیر میشم؟

سیز دئیین ائی

دیل سیز ایتگین لر

سیز دئیین ائی ایتگین دیل سیز لر

بو یاش تور یاقی لاردا

بو قارپیز قوخولو سرین شئح لی ھاوادا

بو یول بویون، بورویہن سیس دومان دا

من نہیی ایتیر میشم.

آراز ۶۵ تیر

بحثی در باب

تعايير ملی گرایانه از هویت ایرانی^(۱)

مهرزاد بروجردي^(۲)

ترجمه علی صدیق زاده^(۳)

انقلاب اسلامی سال ۱۳۵۷ مشکلات فرهنگی را به صف مقدم تأملات پژوهشگران مسائل ایران آورد. مهم اینکه، این تأملات در میان مدافعان دو دیدگاه متضاد دربارهٔ هویت ملی شکافی پدید آورد. مدافعان دیدگاه غالب در عرصه سیاسی، اسلام شیعی را همچون ستون اصلی خیمهٔ هویت ملی ایرانی مطرح کرده‌اند. در مقابل، تعداد فزاینده‌ای از اندیشمندان سکولار ایرانی، با پیش کشیدن مفهومی از هویت، مبتنی بر میراث قومی - زبانی ایرانی در برابر تأکید تجدیدنظرطلبان اسلام‌گرا بر مذهب موضع گرفته‌اند. از آنجا که من پیشتر، در نوشته‌ای دیگر^(۴) به نادرستی‌های دیدگاه نخست

۱- این مقاله از چاپ ترجمهٔ حاضر در شمارهٔ ۴۷ مجلهٔ «کیان» تاریخ خرداد - تیر ۱۳۷۸ برداشت شده است. این نشریه به انعکاس نظرات طیف موسوم به «نوگرایان دینی» چون عبدالکریم سروش و دیگران می‌پردازد. تمامی توضیحات و زیرنویسهای بعدی متعلق به نویسندهٔ مقاله است. با تشکر از نشریهٔ «کیان» چاپ این مقاله در تریبون با جازه‌ای که در تاریخ ۱۶ سپتامبر ۱۹۹۹ از دفتر این نشریه در تهران گرفته شد، صورت می‌پذیرد. تریبون

۲- دانشیار علوم سیاسی در دانشگاه سیراکیوز

۳- دوست عزیزم آقای مهرزاد بروجردي، از سر لطف، اصل مقاله را در اختیار مترجم قرار دادند و دست‌نوشتهٔ ترجمه را از نظر گذراندند و علاوه بر افزودن نکاتی تازه به آن، پیشنهادهای اصلاحی ارزنده‌ای ارائه کردند. از ایشان سپاسگزارم.

۴- رجوع کنید به:

پرداخته‌ام، در نوشتار حاضر این موضوع را بررسی خواهم کرد که چگونه روشنفکران ملی‌گرا و دگراندیشان سکولار ایرانی نیز، به صورتی مشابه، قربانی تعریفی غیر تاریخی از هویت اصیل ایرانی بوده‌اند. این روشنفکران مفهوم مورد نظر خود از هویت را بر قالب‌هایی از زبان، تاریخ‌نگاری گزینشی و ملی‌گرایی فارسی مدار بنا کرده‌اند که اقلیتهای قومی را نادیده می‌گیرد.

روشنفکران غیر مذهبی بر مفهومی رمانتیک از ملیت تکیه دارند که زبان را وجه شاخص جامعه و منبع هویت ملی می‌داند بر این اساس، آنها حفظ زبان فارسی، زبان مشترک ایران، را در حکم اکسیری می‌دانند که بقای هویت را تضمین خواهد کرد. کاوش در فلسفه سیاسی هویت، نادقیق بودن پیش‌بینی آنها را روشن خواهد کرد. به نظر می‌رسد در عصر مدرنیته، راهبرد آنان در برابر انبوهی از چالش‌ها، که جامعه امروزی ایران با آن مواجه است، پاسخ مناسبی نیست. من، به عنوان راه حل، به پژوهشگران مسائل ایران برنامه پژوهشی جدیدی عرضه می‌کنم که در آن، به موضوع مناقشه برانگیز هویت ملی از دیدگاه تئوریک نقادانه‌تری پرداخته شده است. پیشنهادهای فعلی من، به عنوان نخستین گامها در این راه، از این قرار است: پژوهشگران مسائل ایران باید: (۱) از مواجهه با تاریخ همچون میراث صرف بپرهیزند، (۲) سهم خود را در جابجا کردن کانون هویت و وفاداری ایرانیان، از ابتدای بر زبان و قومیت به «ملیت» ادا کنند و (۳) از راه بررسی تبار، آداب و باورهای اقلیتهای قومی و مذهبی، به تقاضاهای موجه و مشکلات آنان نیز توجه کنند.

در نگارش این مقاله، دو بحث از «هویت ملی» ایرانیان، از نظریات اریک جی هابزبام و بندیکت اندرسن و نیز نظریه پردازان پست مدرنیست الهام گرفته شده است. هابزبام و اندرسن بر این باورند که پدیده ملت نه طبیعی است و نه جاودانه، هویت ملی مورد بحث، چیزی نیست جز مجموعه‌ای از «آداب و رسوم ابداعی»، ملی‌گرایی چیزی بیش از مصنوع فرهنگی حاصل از تخیل نیست، و ملیت بیشتر در باورهای ذهنی ریشه دارد تا واقعتهای عینی.^(۱) در عین حال، اعتقاد به دیدگاههای پست مدرنیستی، مدل سنتی تاریخ به مثابه «مطالعه گذشته‌انگونه که بوده است، را مناقشه برانگیز می‌سازد. استدلال آنها این است که مفروضات اساسی تاریخ‌دانان نیز در حصار هویت فرهنگی خود قرار دارند، تاریخ ماهیتی ناپیوسته دارد، و بالاخره اینکه، دانش تاریخی شکلی از گفتمان است. به علاوه، آنها ادعا می‌کنند هویت ذهنی، خود افسانه‌ای است برخاسته از زبان و جامعه، به عبارت دیگر، هویت ملی و آگاهی ملی نه ماهیت ذاتی زیستی دارند و نه ماهیتی فوق طبیعی، بلکه

Mehrzad Boroujerdi, *Iranian Intellectuals and the West: The Triumph of Nativism*

(Syracuse: Syracuse University Press, 1996)

۱- رجوع کنید به:

Eric Hobsbawm and Terence Ranger (eds.) *The Invention of Tradition* (New York, Cambridge University Press, 1983); Benedict Anderson: *Imagined Communities: Reflections on the origin and Spread of Nationalism* (London: Verso, 1989); and Anderson, *Long Distance Nationalism: World Capitalism and the rise of Identity Politics* (Amsterdam: Center for Asian Studies, 1992)

کاملاً ساختگی اند. (۱)

تاریخدانان، در مقام کسانی که روشن‌مندتر از دیگران به «بازسازی» گذشته می‌پردازند، تنها کسانی هستند که مجازند «تاریخ را از دست ملت نجات دهند» (۲) و یا، به عکس، ملت را به اعتیاد پرهزینه‌اش به تاریخ دچار کنند به بیان هابزبام:

نسبت تاریخدانان به ملی‌گرایان، نسبت پرورش دهندگان خشخاش در پاکستان به معتادان هروئین است؛ ما نیز، به نوعی، مواد اولیه ضروری بازار را تأمین می‌کنیم. ملت‌های فاقد گذشته از اساس تناقض آمویند. آنچه به یک ملت موجودیت می‌بخشد گذشته آن است، آنچه ملتی را بر دیگر ملل برتری می‌بخشد گذشته آن است و تاریخدانان کسانی هستند که چنین گذشته‌ای را می‌سازند. (۳)

اگر چه نگارنده نه تاریخدان است و نه زیان‌شناس، تا آنجا که تاریخ و زبان، نشانی از قدرت، یعنی موضوع اصلی علم سیاست رشته تخصصی من - بر پیشانی دارد، خواهم کوشید به برخی از مسائلی که پیش می‌آورند بپردازم.

درباره تاریخ‌نگاری

ریزارد کاپوشینسکی تمدن‌های باستانی، مانند ایران، را چنین توصیف می‌کند:

«جوامعی که ذهنیتی تاریخی دارند، روی به گذشته دارند. همه توان و احساسات چنین جوامعی معطوف به زمانه‌ای پر عظمت است که مدت‌هاست سپری شده است. آنها در دنیای افسانه‌ها و شجره‌های آغازین روزگار می‌گذارند. جوامع تاریخی قادر به صحبت کردن از آینده نیستند. زیرا آینده در آنها شور گذشته را بر نمی‌انگیزد. آنها به کهنه سرباز نبردی قدیمی می‌مانند، همه آنچه او می‌خواهد درباره‌اش حرف بزند از نو زنده کردن جنگی است که چنان احساس عمیقی در وی بر می‌انگیزد که او هیچ‌گاه نتوانسته است آن را از یاد ببرد.» (۴)

۱- به عنوان مثالی خوب از تاریخ‌نگاری پست مدرن ر.ک به:

Francois Furet, *Interpreting the French Revolution* (Cambridge: Cambridge University Press, 1981).

۲- مقصود من از نجات دادن تاریخ از دست ملت ظهور تاریخ‌نگاریهایی است که لزوماً درون محدوده‌های تنگ ملی‌گرایی، به عنوان ایدئولوژی راهنما، عمل نمی‌کنند. من این عبارت را از پراسنجیت دوارا، و از این کتاب او وام کرده‌ام:

Prasenjit Duara, *Rescuing History From the Nation: Questioning Narratives of Modern China* (Chicago: University of Chicago Press, 1995).

3 - E.J. Hobsbawm, " Ethnicity and nationalism in Europe Today", *Today*, no.1, (February Anthropology vol.8, 1992):3.

4 -Ryszard Kapuscinski, "One World, Two Civilizations", *New Perspectives Quarterly*, vol.5, No. (Fall 1988): 39.

تاریخدانان معاصر ایران تمایل دارند نقش همان کهنه سرباز کاپوشینسکی را بازی کنند.^(۱) آنها در نقش فرآورده‌های جامعه‌ای تاریخی که تنها بازمانده‌هایی از شکوه گذشته برایش باقی مانده است، توجه خود را به گذشته معطوف می‌کنند، به این امید که از آشفته‌گیهای قرن مدرنیته و حریم ناشناسیها، تردیدها و پراکندگیهای آن در امان بمانند. آنها، در مسیر بازگشت به گذشته، تاریخ را تا حد بررسی میراث‌های بازمانده از گذشتگان تقلیل می‌دهند. یکی از نتایج ناگوار این روند «میراث‌گرایی»، شیفتگی نسبت به گذشته است.^(۲) آن چنان که پیترگرن به درستی بیان می‌کند، «متمرکز کردن توجه میراث‌گذشتگان، ذهن فرد را از توجه به سیر تاریخ آزاد می‌کند، البته به این بها: میراث فرد، بر خلاف تاریخ او، در نهایت بررسی‌ناپذیر است.»^(۳) به علاوه، تمرکز فرد بر فتوحات گذشته او را به رختی شدید نیز دچار می‌کند. «میراث‌گرایی»، به این ترتیب، از طریق اصرار بر حفظ مصنوعی نظم، سنت، تداوم، تجانس و هویت به تعصب فرهنگی می‌انجامد. در نتیجه، تاریخ‌نویسی در سابه «میراث‌گرایی» به نادیده گرفتن ناپهنجاریها، ناسازگاریها، دگرگونیها و گسستگیها متمایل است.^(۴) مختصر اینکه، و گفت و گو از «میراث‌گرایی» مطالعه تاریخ را به امری جنبی و پیش پا افتاده تبدیل می‌کند.

در مورد ایران، خصلت تعلیمی «میراث‌گرایی» اجرای وظیفه شکل دهی به آگاهی ملی را بر عهده داشته است. در اوایل دهه ۱۹۶۰، گویی همبلی وجود چنین تمایلی را در میان روشنفکران ایرانی تشخیص داده است:

تقریباً در غالب موارد، فرد روشنفکر به تمدن گذشته ایران بسیار افتخار می‌کند، هر چند ممکن است چیز زیادی هم درباره آن نداند. کافی است فتوحات کورش کبیر یا داریوش اول یا شکوه تخت جمشید را به خاطر آورد، در جزئیات، چیزی در مورد تمدن هخامنشی بدانند. با نگرستن به گذشته، تاریخ کشور را همچون سلسله‌ای از دوره‌های باشکوه در نظر می‌آورد که، بر حسب تقدیر، شکستهایی هم داشته است: سرنگونی امپراتوری هخامنشی به دست اسکندر، سرنگونی امپراتوری ساسانی به دست اعراب، نابودی خلافت ایرانی شده به دست مهاجمان آسیای مرکزی،

۱- تاریخدانانی نظیر محمد ابراهیم باستانی پاریزی، عباس اقبال آشتیانی، قاسم غنی، محمدقزوینی، غلامرضا رشید یاسمی، ذبیح‌الله صفا و حبیب یغمایی به طور اخص، در چنین قالبی جای می‌گیرند.

۲- به بیان منگول بیات فیلیپ، «بیان متفاوت از خودآگاهی ملی ایرانیان، از سکولار و مذهبی، بیانگر تمایل مشابهی به این باور است که دوران معاصر، در قیاس با گذشته، کم اهمیت و ناقص است.»

Mangol Bayat - Philipp, "A Phoenix Too Frequent: The Concept of Historical Continuity in modern Iranian Thought", Asian and African Studies, no.12 (1978): 203.

3- Peter Gran, "Studies of Anglo-American Political Economy: Democracy, Orientalism in Theory, and the left", Politics and the Arab World: Critical Responses, edited by Hisham Sharabi (New York: Routledge, 1990), p.234.

۴- به بیان بیات فیلیپ: «اکثر طرفداران ملی‌گرایی ایرانی برای نیل به یک هدف ملی معین به بسیج تاریخ می‌پردازند- تضمین حسی از تداوم.»

که اوج هجوم فاجعه بار آن مغولان بودند، عقیم شدن دولت صفوی در نتیجهٔ تاریک اندیشی و بی‌کفایتی، و سرانجام تابلوی آخر: ایران سدهٔ نوزدهم به عنوان مهرهٔ میدان بازی دو امپراتوری روس و بریتانیا.^(۱)

روشنفکران ملی‌گرای ایرانی، علاوه بر نشستن در ماتم «هوسبازیهای تقدیر بدسرنوشت»، در تلاش برای درک تاریخ و به خصوص آسیبهای جمعی خود، اشتهایی قوی برای «نظریه توطئه» در خود به وجود آورده‌اند.^(۲) افسانه‌ها، ضرب‌المثلها و بیان بلاغت آمیز توطئه، در مقام مکانیسم‌های انکار تاریخی، نقش نازدودنی خود را بر روح و روان ایرانیان حک کرده‌اند. داریوش آشوری، از متفکران علوم اجتماعی معاصر ایران، حسرت «تاریخ نویس هوشمندی» را دارد که، به جای آه و ناله کردن از مطامع و مظالم استعمار، بتواند تاریخ دوران پوسیدگی نهایی و زوال یک فرهنگ آسیایی را با نگاه تیزبین یک روانشناس اجتماعی و با باریک بینی هنرمندانهٔ یک رمان نویس ببیند و بنویسد.^(۳)

آشوری تنها کسی نیست که در آرزوی تاریخ نگاری باریک‌بینانه است. این گسستگی در مطالعات مربوط به ایران مرا واداشت که چهار پرسش زیر را پیش بکشم:

۱) دلیل علاقهٔ وافر تاریخدانان ایرانی به سرزنش کردن دیگران بابت مشکلات فرهنگی، سیاسی،

1 -Gavin Hambly, "Altitudes and Aspirations of the Contemporary Iranian Intellectuals," Journal of the Royal Central Asian Society, vol.50, no.2 (April 1954):137 - 138.

۲- برای مطالعهٔ تحلیلی تئوری توطئه در ایران ر.ک:

Ahmad Ashraf, "Conspiracy Theories" in Encyclopedia Iranica, edited by Yarshater, Vol VI, fascicle 2 (Costa Mesa, CA: Mazda Publishers, 1992), 138-147.

برای بحث گسترده‌تر و تئوریک‌تر دربارهٔ تئوری توطئه ر.ک:

Charles Pigden, "Popper Revisited, or What Is wrong With Conspiracy Theories?" Philosophy of the Social Sciences, vol.25, no.1 (1995):3-34.

به عنوان نمونه، اظهار نظر یکی از ادبای تبعیدی شنیدنی است:

«وظیفهٔ ما ایرانیان که در خارج از ایران به سر می‌بریم... در این مرحله چیزی جز این نیست که تنها به عنوان «ایرانی» بودن -بی توجه به مذهب و مسلک سیاسی که بدان پایبندیم- از میراث فرهنگی ایران و از تمامیت ارضی ایران دفاع کنیم، هموطنان خود را از توطئه بزرگی که ساخته و پرداختهٔ خارجیان در این زمینه‌ها هست به صورتهای مختلف آگاه نماییم و از رسوا ساختن دایگان بیگانهٔ مهربان‌تر از مادر نهراسیم و، بی‌پرده بگوییم، هرگاه دولتی بیگانه و یا آبادی آن دولت برای ملتی و قومی و اقلیتی دیگر دل می‌سوزانند، به احتمال بسیار قوی ممکن است در زیرکاسه نیم‌کاسه‌ای باشد.» جلال متینی، «ایران در آئینهٔ دیگران»، ایران‌شناسی، سال ۱، شمارهٔ ۱ (بهار ۱۳۶۸)

۳- «کجاست آن تاریخ نویس هوشمندی که، به جای آه و ناله از «مطامع و مظالم استعمار»، تاریخ این دوران پوسیدگی نهایی و زوال یک فرهنگ آسیایی را با نگاه تیزبین یک روانشناس اجتماعی و با باریک بینی هنرمندانهٔ یک رمان نویس ببیند و بنویسد؟ تاریخ نویسی که تاریخ را همچون واقعیت تاریخی ببیند و بشناسد و نه آنکه شرفی‌وار تاریخ را هنوز پهنهٔ عمل اخلاقی ببیند و، به نام اخلاق، یکی را بستاند و یکی را بکوهد.» داریوش آشوری، «جان پریشان ایران»، فصل کتاب، شمارهٔ ۱۰-۱۱ (زمستان ۱۳۷۰).

اجتماعی و اقتصادی خود چیست؟، (۲) ایرانیان چه عذری بابت فقر تاریخ‌نگاری خود دارند؟، (۱) (۳) به چه دلیل بسیاری از تاریخ‌دانان ایرانی نقش پاسداری از گذشته پرشکوه خود را بر عهده گرفته‌اند؟ و (۴) قلت کتابهای تاریخی‌ای که در آنها به پرسشهای زیر پرداخته شده باشد از چه روست؟ (۴) سؤلهایی از این قبیل که چه وقت و چرا تفکر علمی در ایران رو به اضمحلال گذاشت؟، چرا ایرانیان، به رغم نزدیکی جغرافیایی و دادوستد با یونان باستان، در نتیجه تأملات فلسفی همسایگان خود برانگیخته نشدند؟ و دلیل فقر علمی ایران در مقایسه با دیگر تمدنهای بزرگ آسیایی - چین، هند و ژاپن چیست؟ تاریخ‌دانان ایرانی باید به پرسشهای مهم و ادعاهای بزرگی که تاکنون به اثبات نرسیده است رسیدگی کنند. فقط برای نمونه می‌توان از نظریه یک عالم الهیات نام برد که هنوز مورد واریسی جدی (یا شاید انتقادی) تاریخ‌دانان ما قرار نگرفته است. مرتضی مطهری، در کتابش به نام خدمات متقابل اسلام و ایران، از جمله چنین مدعی می‌شود:

«خدمات اسلام به ایران و ایرانی منحصر به قرون اول اسلامی نیست. از زمانی که سایه اسلام بر این مملکت گسترده شده است، هر خطری که برای این مملکت پیش آمده به وسیله اسلام دفع شده است. اسلام بود که مغول را در خود هضم ساخت و از آدمکشانی آدمخوار انسانهایی دانش‌دوست و دانش‌پرور ساخت و از دوره چنگیزی، محمد خدابنده تحویل داد و از نسل تیمور، بایسنقر و امیرحسین بایقرا به وجود آورد. امروز نیز اسلام است که در مقابل فلسفه‌های مخرب بیگانه ایستادگی کرده و مایه احساس شرف و عزت و استقلال این مردم است. آنچه امروز ملت ایران می‌تواند به آن افتخار کند و به رخ دیگران بکشد، قرآن و نهج‌البلاغه است نه اوستا و زند.» (۳)

مطهری همچین می‌افزاید:

«ایرانیان بیش از هر ملت دیگر نیروهای خود را در اختیار اسلام قرار دادند و بیش از هر ملت دیگر در این راه صمیمیت و اخلاص نشان دادند. در این دو جهت، هیچ ملتی به پای ایرانیان نمی‌رسد، حتی خود ملت عرب که دین اسلام در میان آنها ظهور کرد.» (۴)

۱- عباس امانت می‌نویسد: «بنابراین، به استثنای گروه بسیار اندکی از تاریخ‌دانان حرفه‌ای، مطالعه و ثبت جدی تاریخ در معنای جدید آن دوران شیرخوارگی خود را می‌گذراند.» ر.ک:

Amanat, "The Study of History in Post - Revolutionary Iran: Nostalgia, Illusion or Historical Awareness?" Iranian Studies, vol.22, no.4 (1989): 17.

۲- در واقع بسیاری از کسانی که در ایران «تاریخ» می‌نویسند، از سایر حوزه‌ها، و بویژه ادبیات، به این حوزه آمده‌اند. در نتیجه، وقایع‌نگاریها و تاریخ‌نامه‌های ادبی ایشان شاید سرگرم کننده باشد، اما از نظر اصول علمی با حد کمال بسیار فاصله دارد. برای مطالعه ادعای نام‌های قوی علیه تاریخ‌نگاری در مقام سرگرمی یا فعالیتی زیبایی شناسانه در ایران ر.ک:

Fereydoun Adamiyat, "Problems in Iranian Historiography", Iranian Studies, vol.4, no.4 (1971):132-156.

۳- مرتضی مطهری، خدمات متقابل اسلام و ایران، (تهران، انتشارات صدرا، ۱۳۶۶)، ص ۳۶۹.

۴- همان، ص ۳۷۳.

رابطه‌ای مستقیم بین اشتغال ذهنی ایرانیان با هویت، و شیفتگی آنها نسبت به خاطره باشکوه گذشته وجود دارد.^(۱) بسیاری از تاریخدانان ایرانی و نیز افراد عادی، در جست و جوی آرامش خاطر عصر طلایی تنعم، گوشه‌نشینی تاریخی مبتنی بر افسانه و دنیای تفکرات ایدئولوژیک، به این اعتقاد پناه برده‌اند که ایران مشمول الطاف الهی، فرشته تاریخ، قهرمانان بزرگ و عقلاست. قلیلی دریافته‌اند که سرمایه معنوی به ارث مانده از نیاکان به اتمام رسیده و بلکه بیش از موجودی از آن برداشت شده است. احتمالاً شیفتگی نسبت به زبان - مثلاً زیبایی شعر فارسی - مانع اصلی تاریخدانان و روشنفکران ایرانی در ترک جهان بینی افسانه‌ای آنها بوده است.

درباره زبان

زبان نقشی اساسی در بحث از میراث فرهنگی ایرانیان دارد. بسیاری از تاریخدانان فرهنگی و منتقدان ادبی ایران بنا را بر این گذاشته‌اند که قوام ملت ایران در درجه اول براساس زبان فارسی تعریف شده است. در نظر این پژوهشگران، زبان مظهري از افکار، تجارب و آمال هر ملتی است. احسان یارشاطر، به رساترین وجهی، به بیان این دیدگاه پرداخته است:

«ایران، برای حفظ خودی خود و پرهیز از گمنامی، وسیله‌ای در اختیار دارد که از دیرباز وی را در پاسداری از هویت ملی یاری کرده و، از زمان برافتادن هخامنشیان تاکنون، پیوسته دستگیر و مددکار ما بوده است. و آن تجارب مشترک تاریخی و حاصل آنهاست که به صورت میراث ملی به ما رسیده است. ظرف این میراث و پاسبان قوام آن زبان فارسی است که، صرف نظر از زبانهای محلی، از روزگار ساسانیان زبان رسمی و ادبی ایران بوده است. زبان فارسی بستر فرهنگ و تمدن و تاریخ ما، گنجینه افکار ما و دست مایه شاعران و نویسند. تنها باگرامی داشتن زبان فارسی و آموختن و آموزاندن آن و مهر ورزیدن به آن و بارورتر کردن آن است که می‌توانیم امیدوار باشیم که از تنگنای بحران کنونی نیز برهیم و خطر را از سر بگذرانیم و از زوال هویت دیرپای خود مصون بمانیم.»^(۲)

به نحوی بدیهی، برخی پیشنهاد می‌کنند که پاسداری از زبان فارسی مؤثرترین اسلحه‌ای است که ایرانیان در برابر بسط تمدن غرب در اختیار دارند.^(۳) دیگران، از جمله ذبیح بهروز (۱۳۵۰-۱۲۶۱)، بیشتر رفته‌اند و زبان را در حکم انعکاسی از ساختار نژاد و ذهنیت ملت ایران قلمداد کرده‌اند.^(۴)

۱- برای اطلاع از دو بحث نظری درباره رابطه میان حافظه و تاریخ رک:

Maurice Halbwachs, *On Collective Memory*, (Chicago: University of Chicago Press, 1992); and Patrick H. Hutton, *History As An Art of Memory* (Hanover, NH: University Press of New England, 1993).

۲- احسان یارشاطر، «هویت ملی»، ایران نامه، سال ۱۳، شماره ۳، تابستان ۱۳۷۳، ص ۴۲۹.

۳- برای مثال به بحث من درباره فخرالدین شادمان در روشنفکران ایرانی و غرب، صص ۵۴-۶۳ مراجعه کنید.

۴- ذبیح بهروز که از مبلغان سخت پاکسازی زبان فارسی از واژگان عربی بوده، قریب به ۶۰ سال پیش،

متأسفانه این اعتقاد به هیچ وجه عقیده فردی استثنایی و غیر معمولی نیست، بلکه از بنیان نژادپرستانه بهروز در ادبیات ایرانی موارد مشابه فراوانی می‌توان سراغ داد. اعضای فرهنگستان اول و روشنفکران وارث آن،^(۱) با نزدیک شدن به سنت برتری طلبانه نخستین بنیانگزاران ملی‌گرایی-یوهان گوته‌فرد فون ون هررد (۱۸۰۳-۱۷۴۴) و یوهان گوته‌لیب فیخته (۱۸۱۴-۱۷۶۲) - مصرّ بودند که زبان فارسی حیات جمعی ملت ایران را به وجود آورده و تعریف کرده است، و از این رو، لازم است آن را از واژه‌های بیگانه پیراست.^(۲) موارد مربوط به احساس برتری طلبی و رفتار تحقیرآمیز ما نسبت به همسایگان عرب، ترک و افغان چندان مکرر در ادبیات و گفتار روزمره آمده که نیازی به ذکر همه آنها در اینجا نیست. کافی است اشاره‌ای کنیم به نقل قولی از یکی از مدافعان سرسخت «ایرانیت» که چنین می‌گوید:

من بدترین نوع نظام سیاسی را زمانی که در حوزه تمدنی ایرانی است و می‌خواهد این حوزه را حفظ کند به بهترین سیاسی که در حوزه تمدن غیر ایرانی قرار دارد و حتی می‌خواهد در جهان عدالت را برقرار کند ترجیح می‌دهم.^(۳)

به اعتقاد من، شاهرخ مسکوب (۱۳۰۴-)، تاریخدان فرهنگی و مترجم معاصر، عالمانه ترین دیدگاه را از ارتباط بین زبان و هویت ملی ارائه کرده است. مسکوب، در کتاب ملیت و زبان، می‌گوید ایرانیان، به اعتبار زبان و تاریخ متفاوتی که دارند، از دیگر مسلمانان متمایزند. وی، با اختصاص دادن بخش عمده‌ای از کتاب خود به زبان، می‌نویسد:

اوتن صحیفه‌نین آردی چنین نوشته است: «در هر صورت ما جوانان وطن خواه دانش دوست خود را مژده می‌دهیم که کلمات عربی، چون سخت است و کسی فرصت آموختن آنها را ندارد، پس از چند سال رخت اقامت از این جهان بر بسته و در کنار زبانهای سخت قدیم به گور خواهد رفت. این موضوع، نه تنها در ایران صورت می‌گیرد، بلکه در خود ممالک عربی زبان، مانند مصر و بیروت، آخرین رمق زندگی این زبان از کالبد آن بیرون و به جایش زبان شهرها، مثلاً قاهره و اسکندیه، مستعمل خواهد گردید.» ذبیح بهروز، زبان ایران، فارسی یا عربی؟، نهران، چاپخانه مهر، ۱۳۱۳، صص ۵۱، ۵۲.

۱- به عنوان مثال، رمان‌ها و شعرهای چهره‌های ادبی، همچون مهدی اخوان ثالث، صادق هدایت، محمدعلی جمالزاده و نادر نادرپور، آکنده از مین‌پرستی افراطی فارسی و زخم‌دار از بدگویی درباره قوم عرب است. ر.ک: Joya Vlondel Saad, *The Image of Arabs in Modern Persian Literature* (Lanham, MD: University Press of America, 1996).

۲- مدافعان اولیه این نوع پاکسازی روشنفکرانی چون میرزا فتح علی آخوندزاده و میرزا ملکم‌خان بودند. برای بحثی درباره نارسایی‌های این طرح، ر.ک:

Mohammad Ali Jazayeri: "Western Influence in Contemporary Persian: A General View: Bulletin of School of Oriental and African Studies, vol.29, no.1. (1966): 79-96; and Jazayeri, "Observations on Loanwords as an Index to Cultural Borrowing", pp. 80-96 in *Studies in Language, Literature and Culture of the Middle Ages and late*, edited by E. Bagby Atwood and Archibald A. Hill (Austin: University of Texas at Austin, 1969).

۳- چنگیز پهلوان، «ملیت، مذهب، آینده تمدن ایرانی»، ایران فردا، سال ۱، شماره ۳ (مهر و آبان ۱۳۷۱)، ص ۲۱.

ما ملیت یا شاید بهتر باشد بگوییم هویت ملی، «ایرانیّت» خودمان را از برکت زبان و در جان پناه زبان فارسی نگه داشتیم.^(۱)

مسکوب شاهنامه، شاهکار حماسی فردوسی، را سنگ بنای تفکر و احساس هویت فردی خود می‌داند. او، در توضیح این موضوع می‌نویسد:

شاهنامه تاریخ (حماسه) و زبان ماست. بگذریم از اینکه بعداً همین کتاب نقش دیگری هم پیدا می‌کند و مهمترین عامل فرهنگی نگهدارنده ملیت ما می‌شود.^(۲)

تأکیدات و نتیجه‌گیریهای مسکوب از چند جهت محل اشکال است. نخست اینکه، اعتقاد وی دربارهٔ زبان - که در عباراتی نظیر «پناه روح و روان» و «ذات اندیشه» تجلی پیدا کرده است - بیش از آنکه بر واقعیت مبتنی باشد، خیال پردازانه است. شکی نیست که زبانها و اشعار محلی نقشی محوری در شکل‌دهی به حیات جمعی گروههای قومی و اعتقادات ملی‌گرایانه ایفا می‌کنند. یقیناً، ابداع ماشین چاپ، رسانه‌های جمعی و نظام آموزشی نوین به نقش زبان در شکل‌دهی به هویت ملی برجستگی داده است. با این همه، اینکه زبان را مظهري از روح جمعی یک ملت بدانیم، نوعی بیگاری گرفتن از این مفهوم است. پژوهشگران امور ایران باید از این نکته آگاه باشند که، در عین اینکه زبان مقدم بر - و سازنده - ذهنیت است، به هیچ وجه نباید آن را برابر با لوح سفید نانوشته‌ای دانست. پژوهشگران مردم‌شناسی زبان، زبان‌شناسان نظری و فیلسوفان، از جمله پیر بوردو، ژاک دریدا، میشل فوکو، هانس گئورگ گادامر و یورگن هابرماس، نیز بر این نکته صحه گذاشته‌اند.^(۳) به علاوه، مسکوب، با تأکید بیش از اندازه بر نقش زبان، کارکرد تخیل را دست کم گرفته است. وی، جدای از کلی‌گویی، از حال و هوای فرهنگی ایران باستان و یا آمال جمعی مردمی که در ابتدا الهام بخش فردوسی بودند و بعدها به اثر حماسی وی اقبال کردند تحلیلی ارائه نمی‌کند. به عکس، او صرفاً به مشاهدهٔ این واقعیت می‌نشیند که چگونه فردوسی با تبخّر تمام آرزوها و آمال ایرانیان را به شعر در آورده است، بدون اینکه در همان حال به بررسی این موضوع بپردازد که به چه دلیل احساسات و تخیل جمعی هم میهنان فردوسی نیز همزمان برای پذیرش اثر حماسی وی آماده بوده است.

در سال ۱۳۴۶، پژوهشگر و ادیب ایرانی، مجتبی مینوی، همکاران خود را بر حذر داشت از اینکه

1 - Shahrokh Meskub, *Iranian Nationality and the Persian Language*, translated by Michael C. Hilmann (Washington DC: Mage Publishers, 1992), p.31.

2 - Ibid. p.40.

۳- به عنوان مثال، فوکو می‌نویسد: «تصور من این است که در هر جامعه‌ای، تولید گفتمان بر مبنای معینی کنترل، گزینش، سازماندهی و توزیع می‌شود.»

Michel Foucault, *The Archaeology of Knowledge and the Discourse on Language* (New York: Pantheon Books, 1972), p.216.

در ارزیابی خدمات فردوسی و دیگر شاعران به زبان فارسی به ورطه اغراق بیفتند:

«مرادم از مبالغه این است که گاهی می‌گویند فردوسی بانی استقلال ایران بود و زمانی گفته شده است که براندازندهٔ یوغ استیلای عرب از گردن ایرانیان و ضامن استقلال مملکت زبان فارسی بوده است. بعضیها حتی معتقدند که نشانه ملیت و وحدت ملی ایرانیان زبان فارسی رسمی است.»^(۱)

موضوع دیگری، که مسکوب از آن غافل بوده، این است که «تسلط» زبان فارسی، به یاری بسیج همه جانبهٔ دولتی، ترویج نوعی ملی‌گرایی بیمارگونه را امکان‌پذیر ساخت. این نکته را باید به خاطر سپرد که، طی نیمهٔ قرن بیستم، هنگامی که ایران در حال گذار از یک امپراتوری باستانی کهنه به دولتی سکولار و مدرن بود، درصد ایرانیانی که به فارسی تکلم می‌کردند، چندان بیشتر از ۵۰ درصد کل جمعیت نبوده است. به علاوه، نزدیک به ۸۰ درصد از فارسی‌زبانان نیز خود بی‌سواد بوده‌اند و حداقل خواندن و نوشتن به فارسی را نمی‌دانسته‌اند. به عبارت دیگر، حتی در دورانی که زبان فارسی، زبان سیاسی و ادبی نخبگان بوده، هرگز جایگزین زبانهای محلی، که دستور و اصطلاحات خاص خود را دارند، نشده است. نیاز به گفتن ندارد که تلاش برای تبدیل «فارسی» به ستون اصلی ملی‌گرایی ایرانی به از خودبیدگانی ترکهای آذری، کردها و دیگر اقلیتهای قومی ایران انجامید.^(۲)

مرکزی‌تری که مسکوب برای زبان قائل است، در اواخر قرن بیستم، حتی از این هم ناموجه‌تر می‌شود. امروزه، نه تنها زبان، بلکه عواملی چون نژاد، مذهب و تاریخ مشترک را نیز دیگر نمی‌توان فی‌نفسه از شاخصهای وحدت بخش ملی برشمرد. کشورگشایی امپراتوری‌ها و پیامهای غیرنژادی مذاهب بزرگ، در کنار سایر عوامل، از برجستگی نژاد، به عنوان عامل وحدت بخش ملی کاسته است. تولد دولت - ملتهای مدرن، در طول قرن هفدهم، همراه با سکولار شدن هویت ملی از نقش متحد‌کننده مذهب کاست. برخورداری از سالها تاریخ مشترک از انسانها، ملت نمی‌سازد، چنان که مثالهای ایران و روم باستان و نیز امپراتوری‌هایی مدرن عثمانی، اتریش و بریتانیا نمونهٔ آنند.

به علاوه، مدرنیته، تا جایی که به زبان مربوط می‌شود، زمینه را برای تعریف معیار ملیت دگرگون کرده است. شواهد حاکی از آن است که برجستگی زبان، در مقام عامل اصلی تعریف یک ملت، رو به کاهش است. این مثالها را در نظر بگیرید: در بلژیک، سوئیس و کانادا، جمعیتهای قومی - زبانی متفاوت، هر یک مسائل مورد علاقهٔ خود را ابراز می‌کنند و به روشهای مردم سالارانه به بیان مخالفتهای خود می‌پردازند. معلوم شده است که ترکیب چند زبانی مجموعهٔ شهروندان، گرچه در مواقعی تنش‌زا بوده، صلح‌آمیز و پایدار است. قارهٔ اروپا، با وجود چندگانگی زبانی، ولو به کندی، به سمت اتحاد پیش می‌رود. احتمالاً، یک بریتانیایی، یک امریکایی یا یک استرالیایی چنین

1- مجتبی مینوی، «مقام زبان و ادبیات در ملیت»، راهنمای کتاب، سال ۱۰، شماره ۵، (۱۳۴۶)، ص ۴۴۶.

2- Amir Hassanpour, Nationalism and Language in Kurdistan, 1918-1985 (San Francisco: MellonResearch University Press, 1992).

تصوری نداند که، به صرف اینکه به انگلیسی صحبت می‌کنند، متعلق به یک ملتند. این واقعیت که روشنفکران نخبه در پاکستان، هند، مراکش، الجزایر و تونس دوزبانه‌اند، از ملی‌گرایی آنها نمی‌کاهد. فراخوان برخی از نخبگان ترک برای تشکیل توران بزرگ، متشکل از تمام مردم اورال - آلتایی زبان بی ثمر ماند و جمهوریهای تازه استقلال یافته آسیای مرکزی و قفقاز تشکیل دولتهای مجزا را برگزیدند و سرانجام مردمی که به یک زبان واحد تکلم می‌کنند نیز گاهی حتی با توسل به انقلاب و جنگ داخلی - اصرار دارند هویت مستقل خود را حفظ کنند.

در عصر مدرنیته، هویت ملی را دیگر نباید امری ذاتی، واقعی، نظام‌مند، تثبیت شده و اساساً تغییر ناپذیر دانست. با شتاب گرفتن آهنگ زندگی، گسترش و روند پیچیده‌تر شدن جوامع مدرن، هویت‌های فردی و جمعی روز به روز به سمت فردیت، ناپایداری، چندگانگی و شکنندگی میل می‌کنند. توسل به تعریفی قومی - زبانی از هویت به معنی عدم درک ماهیت چند وجهی و بنیادی چالش‌های مدرنیته است. همان‌گونه که ایدئولوژی چیزی بیش از مجموعه‌ای از عقاید است، به طریقی مشابه، زبان نیز چیزی بیش از مجموعه‌ای از مباحث و یا «لشکری از کلمات» است. از این رو، مرزهای فرهنگ نسبت به زبان گستردگی بیشتری دارد. به عبارت دیگر، زبان تشکیل دهنده هیچ فرهنگی نیست. زبان در نهایت محصول واقعیت اجتماعی است و به همین دلیل، منطق درونی مباحث فرهنگی را باید حوزه اعمال و روابط اجتماعی دانست. اگرچه زبان شکل دهنده فرهنگ است، «فرهنگ نیز به رشد زبان شکل می‌دهد. از این رو، زبان بازتابی از فرهنگ نیست و رشد فرهنگ نیز به رشد ساختار زبان شباهتی ندارد.»^(۱) به عنوان مثال، سخن به گزاف گفته‌ایم اگر ادعا کنیم که، صرفاً به دلیل اینکه کسی صحبت کردن به زبان ژاپنی یا پرتغالی را فرا گرفته، به فرهنگ‌های مربوطه نیز به همان اندازه تسلط پیدا کرده است.^(۲) انسانها واجد کیفیاتی پیچیده‌تر از توانایی تکلم هستند. این کیفیات شامل توانایی برقرار کردن ارتباط غیر کلامی، تجسم، تحلیل و درک احساس است. یک فرد لال نیز می‌تواند ارتباط برقرار کند. از این مهمتر، چنین کسی می‌تواند تجسم کند، احساس دارد و قادر است قاطعانه برای رسیدن به اهداف خود بکوشد. در یک کلام، زبان و فرهنگ - همچون هر پدیده انسانی دیگر نفوذپذیر و انعطاف پذیرند.

مسکوب، در مقام روشنفکری جهان وطنی، این گرایشها را نیز به رسمیت می‌شناسد. در نتیجه، تصدیق می‌کند که «ما دیگر از این پس نمی‌توانیم مسأله هویت ملی ایرانی را فقط از دیدگاه زبان و تاریخ به تنهایی تحلیل کنیم، یعنی به نحوی که من در این کتاب عمل کرده‌ام» و اضافه می‌کند که زبان بهترین، ولی نه تنها، ابزار شکل دهنده به یک ملت یا گروهی از مردم است.^(۳) احتمالاً او این نظر هوشمندانه نویسنده اهل پرو، ماریو وارگاس یوسا، را تأیید می‌کند:

۱- ادوارد ساپیر، متخصص در مردشناسی زبان، در کتاب کلاسیک خود، زبان: مقدمه‌ای بر مطالعه گفتار، توضیح می‌دهد که فرهنگ عبارت از افکار و اعمال جامعه و زبان عبارت از طرز فکر افراد است.

2 - Bassam Tibi, *Islam and the Cultural Accommodation of social Change* Westview Press, 1991), p.86. (Boulder: 3- Meskub, pp. 17-18; p.41.

«این روزها، دیگر حتی زبان را، که احتمالاً از هوشمندانه‌ترین شاخصهای اجتماعی است، نمی‌توان ویژگی مختص یک ملت به شمار آورد، زیرا در تمام کشورها به زبانهای متعددی تکلم می‌شود - حتی اگر یکی از آنها زبان رسمی آن کشور باشد - و نیز تقریباً تمام زبانها از مرزهای ملی بیرون می‌زنند و بر روی سیاره زمین از جغرافیای خود تبعیت می‌کنند.»^(۱)

به گفته استیون پینکر، اکثر «مردم را می‌توان بابت بیش از اندازه بها دادن به زبان بخشید.»^(۲)

دربارۀ ملی‌گرایی و ملیت‌ها

درست مانند زبان و فرهنگ، قومیت نیز همیشه به دولت وابسته نبوده است. امروزه، بسیاری از دولتها چند ملیتی و اکثر آنها چند قومی یا چند زبانه‌اند. با این همه، هنوز هم سیاستمداران و مشاوران دانشگاهی آنها، اغلب به مدلی معتقدند که ملت را پدیده‌ای ازلی، دائمی، متجانس و طبیعی در نظر می‌گیرد. آنها با توسل به مجادلات و تاریخ‌نگاری میهن پرستانه، مفاهیم مربوط به سقوط تاریخی ملت را حفظ می‌کنند. در عین حال، امواج ملی‌گرایی قومی، که از نتایج قهری تکوین ملت - دولتهاست، در حال اوج‌گیری است. به عنوان مثال، در خاورمیانه، دولتهای فعلی، چهل تکه‌ای از گروههای قومی، فُزُق و دیگر منافع‌اند. در این منطقه، به ندرت می‌توان کشوری یافت که وجود «ملت» در آن با حد مرزهای «دولت» منطبق باشد. از آنجا که مرزها و نهادهای دولتی منعکس‌کننده منافع قدرتهای استعماری است، خاورمیانه و مردمش تجربه نآرامیهای قومی و انواع آشوبهای داخلی، تولید ایدئولوژی‌های وحدت‌بخش و یا میهن پرستانه و بحرانهای هویت را پشت سر گذاشته‌اند.

بررسی گزارشهای «تاریخی» شکل‌گیری دولت - ملت در ایران حاکی از فقر تئوریک این پژوهش علمی است. دوران رواج «مکتب تاریخ‌نگاری شرم - تفاخر»^(۳) ارائه پژوهشهای دانشگاهی‌ای را که با تیزی به مسائلی از قبیل مفهوم «ملت بودن» در حکومتی چند قومی نظیر حکومت ایران پردازند با کندی روبرو کرده است. پژوهشگران و نخبگان سیاسی آشکارا گرفتاریهای اقلیتها را

1 - Mario Vargas Llosa, "Democracy Today" Newsletter of the Vienna Institute for Human Sciences, no.40, (May-June 1993), 2.

2 - Steven Pinker, The Language Instinct (New York: Morrow and CO.1994),p.67.

وارگاس یوسا، خود با اشاره به بی پایه بودن این ادعا می‌نویسد: «هر ملت دروغی است که زمان و تاریخ رفته‌رفته بر آن جامه‌ای از حقیقت پوشانده‌اند چنانکه در مورد اسطوره‌های باستان و افسانه‌های کلاسیک چنین کرده‌اند. هیچ ملتی به طور طبیعی پدید نیامده است. انسجام و اخوتی که هنوز معدودی از آنها از خود بروز می‌دهند، واقعیت‌های مهمی را، که پایه هویت آنهاست، در زیر افسانه‌های ادبی، تاریخی و هنری ظریفی پنهان می‌کند. در این ملتها نیز آن «تناقضات و تفاوتها» آیینها، نژادها، رسوم، زبانها و نه همیشه زبان اقلیتها نبوده است، زیرا درست مانند کالیگولای آبر کامو، ملت آنها را نابود می‌کند تا در برابر خطر پاره شدن احساس امنیت و آرامش کند.

۳- من این مفهوم را از عباس امانت، وام گرفته‌ام. ر.ک:

نادیده گرفته‌اند و جالب است که تعریف غالب از عناصر تشکیل دهنده «ملت» در ایران از دیرباز تعریفی قومی - زبانی بوده است.^(۱) بر خلاف تعریف سیاسی «ملیت»، که بر معیارهایی نظیر - آزادی، حقوق و شهروندی مبتنی است، تعریف قومی - زبانی بر نژاد، خون، فرهنگ و زبان تکیه دارد.^(۲)

چنان که اشاره شد، بنابر تصور رایج، زبان عنصر بنیادین ویژه‌ای است که مایه همبستگی ایرانیان بوده است. زبان فارسی، مطابق نظر روشنفکران ملی‌گرای ایرانی، زبان مشترک جامعه چند قومی ایران است و باید در آینده نیز چنین بماند. این استدلال دو سؤال مطرح می‌کند. اول اینکه مدافعان دیدگاه قومی - زبانی ملیت، «ایرانی بودن» را چگونه در عصر حاضر تعریف می‌کنند؟ آیا تعریف آنها از «ایرانیان» منحصر به کسانی است که در درون مرزهای محدود کننده «دولت - ملت» ایران زندگی می‌کنند یا مهاجران به خارج از کشور و یا جوامع زبانی ساکن افغانستان، کشورهای عربی، آسیای مرکزی، هند، پاکستان و غرب را نیز در بر می‌گیرد؟ به عبارت دیگر، تأثیرات قومی مهاجرت بی‌وقفه به درون ایران و به خارج از آن چه بوده است؟^(۳) دوم اینکه، با در نظر داشتن این نکته که روشنفکران ایرانی مطلقاً علاقه‌ای به فراگیری گویشها و زبانهای محلی ندارند، چگونه وجود ریشه‌های تاریخی عمیق و تداوم آنها را در تاریخ نامه‌های ایرانیان تبیین می‌کنند؟^(۴)

برای من تعجب برانگیز است که برخی از روشنفکران و نخنگان سیاسی ایران از رهایی ملت‌های تحت فشار اتحاد شوروی سابق شادمانند و، در عین حال، خواسته‌های اقلیت‌های قومی ایران را، به بهانه خیانته آمیز بودن، به باد انتقاد می‌گیرند. چگونه است که آنها بابت ضایعات فرهنگی ناشی از سیاست روسی کردن دولت شوروی در آسیای مرکزی و قفقاز سوگواری می‌کنند، اما هیچ‌گونه تشابهی بین این موضوع و تحمیل زبان و فرهنگ فارسی به اقلیت‌های قومی در ایران نمی‌بینند؟ تفسیر اولی به عنوان نوعی خودپسندی فرهنگی بسیار زشت و قلمداد کردن دومی به عنوان غلبه طبیعی «زبان مشترکی» با شکوه امری مزورانه است.^(۵)

۱- دیگر غایب بزرگ در تاریخ‌نگاری ایرانی فعالیتهای زنان است. برای مطالعه استثنایی امیدوارکننده، ر.ک: Afsaneh Najmabadi, *The Story of Daughters of Quchan: gender and National Memory Iranian in* (forthcoming, Syracuse University Press). History,

۲- برای مطالعه ملاحظاتی قومی - زبانی ملیت در شعر فارسی ر.ک: حمدرضا شفیعی کدکنی، «تلفی قدما از وطن»، الفبا، (دوره اول، تهران)، شماره ۲، ۱۳۵۲.

۳- دیدگاه ژرمن، که متفکرانی چون فیخته، هردر و هرمان هسه از بنیانگذاران آند، نمونه‌ای است از تعریف قومی ملیت. براساس این دیدگاه، عشق به سرزمین مادری در قلب و خون جای دارد.

۴- در پاسخ به این سؤال، من معتقدم باید نکته‌ای را که بسام طیبی درباره شکاف عمیق موجود میان عربی امروزی و لهجه‌های محلی آن بیان کرده است، در نظر داشت، زیرا این موضوع درباره زبان فارسی نیز صادق است. «اشاره به این نکته مهم است که این لهجه‌ها چنان که مثلاً در زبان آلمانی یا فرانسوی دیده می‌شود، اشکال گوناگون یک زبان نیستند بلکه، علی‌رغم شکل غیر مکتوب آنها و اینکه کاربردشان در محاوره محدود است، در واقع، هم به لحاظ واژگان و هم به لحاظ دستور، زبانهای کاملاً مجزایی هستند.»

Tibi, *Islam and the Cultural Accommodation*, p.88.

۵- برای مطالعه مجادله‌ای فلمی درباره نقش زبان فارسی به عنوان زبان مشترک ایران ر.ک چنگیز پهلوان، «زبان

بی توجهی زمامداران سیاسی و فرهنگی فارسی زبان به مشکلات اقلیتهای قومی صرفاً به موضوع زبان منحصر نمی‌شود. یکی از صاحب نظران معاصر، در موضوع ناراضیان سیاسی و شورش، می‌نویسد:

در ایران، هر یک از دوره‌های بی ثباتی سیاسی ملی طی قرن بیستم به بروز ناآرامیهای در میان اقلیتهای دور از مرکز انجامیده است.^(۱)

چرا چنین بوده است؟ این موضوع را نمی‌توان تماماً نتیجه توطئه و تحریکات دشمنان خارجی و ایادی آنها دانست. به طور حتم، روشنفکران و نخبگان سیاسی ایرانی نمی‌توانند این ناآرامیها را صرفاً نتیجه توطئه گریهای دشمنان خارجی بدانند، بلکه لازم است به شناخت عامل اصلی ناراضیهای اقلیتهای قومی بپردازند. و تازه در این میانه بسیارند (فوق) ملی‌گرایانی که از این نگرانند که بحث از معضلات اقلیتهای قومی تبعات ناخواسته و مهارناپذیری داشته باشد که، ولو غیر مستقیم، در نهایت به از هم‌پاشی ایران بینجامد.

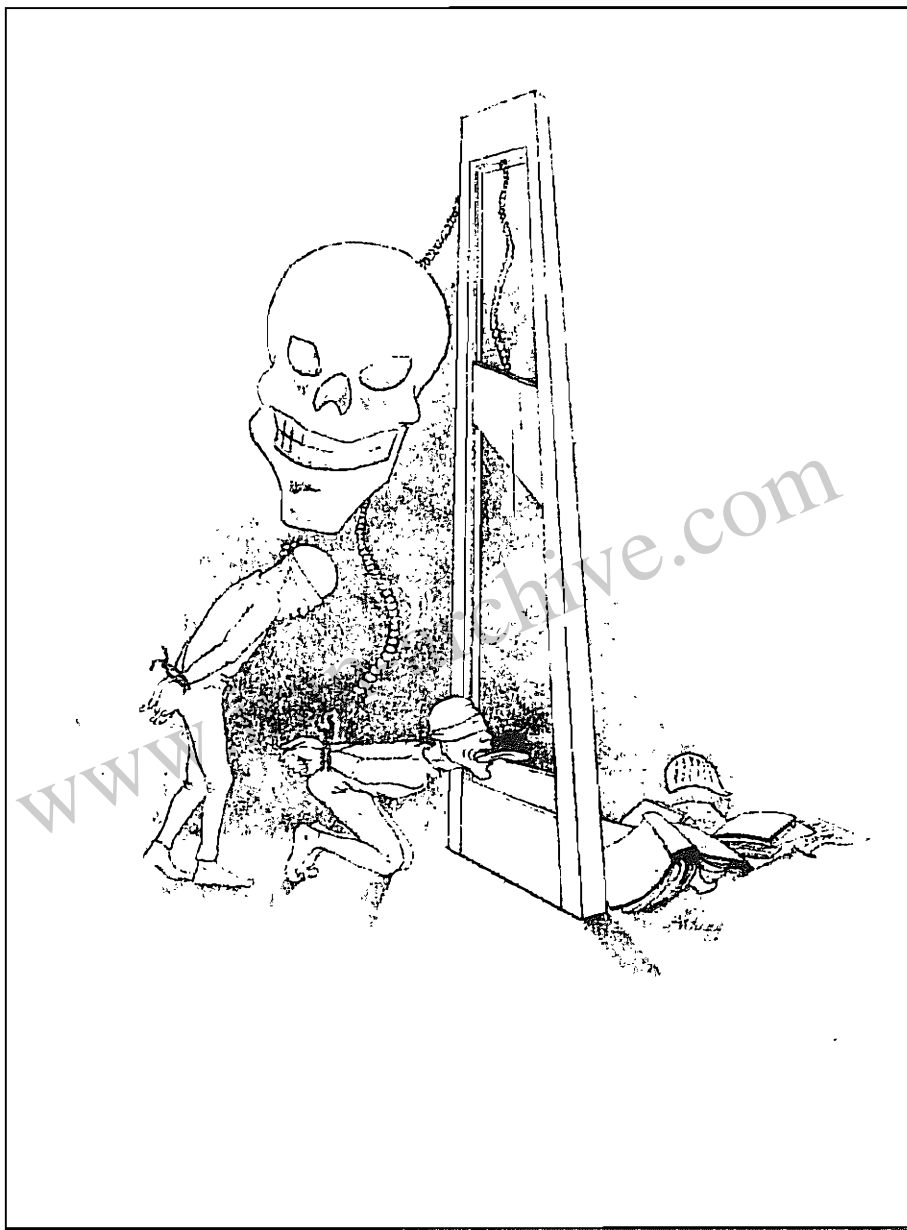
گرچه تلاشهای نخبگان حاکم بر ایران، در پدیده آوردن نظام اقتصادی فراگیر، بنا کردن دستگاههای سیاسی و حفاظت از تمامیت ارضی، با توفیق همراه بوده، اغلب در ایجاد احساسی واقعی از یکپارچگی ملی در میان شهروندان خود ناموفق بوده است. زمان آن رسیده که بپذیریم بسیاری از این اقلیتها - بلوچها، کردها و ترکمنها - هرگز به طور کامل با جامعه ایرانی یکی نشده‌اند.^(۲) در نتیجه تبعیضهای اقتصادی و سیاسی دائمی، این اقلیتها صرفاً در ظاهر از نخبگان فارسی زبان حاکم پیروی می‌کنند، اما احساسات آشکار و نهان جدایی طلبانه در سر می‌پرورانند. نخبگان سیاسی ایران، که تا امروز به اقلیتهای قومی خود به مانند رعایا یا اتباع، و نه شهروند نگریسته‌اند، بارها نشان داده‌اند که اغلب در مواجهه با اقلیتهای قومی بیشتر به دنبال بهانه بوده‌اند. دولتهای محلی، به عوض جلب رضایت اقلیتهای قومی، اغلب با توسل به تهدید یا نیروی نظامی آنها را مهار کرده‌اند. در پایان قرن بیستم، آن چنان که از حوادث اطراف و اکناف جهان بر می‌آید، یکپارچه نگه داشتن یک ملت، با توسل مداوم به دستگاههای سرکوبگر دولتی، روزبروز مشکلتر می‌شود.^(۳)

اُتن صحیفه‌نین آردی فارسی و توسعه ملی»، ایران نامه، سال ۷، شماره ۳ (بهار ۱۳۶۵): صص ۵۰۷-۵۲۵، و نجف دریابندی، «زبان مشترک»، ایران نامه، سال هفتم، شماره ۴ (تابستان ۱۳۶۵): صص ۶۷۸-۶۷۴.

1 - Ed Robert Gurr, "Third World Minorities at Risk Since 1945", in Resolving Third World Conflict: Challenges for a New Era, edited by Sheryl J. Brown and Kimber M. Schraub (Washington, DC: United States Institute of Peace, 1992), p. 78

۲- مورد آذربایجان بسیار پیچیده‌تر و خارج از حوزه بحث این مقاله است.

۳- در این مورد، درسهای درگیریهای فرقه‌ای و نژادی در افغانستان، بنگلادش، برمه، قبرس، هند، اندونزی، لبنان، پاکستان، تایلند و سریلانکا آموزنده است.

(طرح بدون شرح از امید زنجان، ویژه نامه دانشگاهیان آذربایجانی دانشگاههای تهران،
خرداد ۱۳۷۸، انتخاب طرح از تریبون)

به موازات اینکه مدرنیته به پدید آوردن اشکال تازه‌ای از شیوه‌های زندگی، ارزشها و هویت‌های جدید ادامه می‌دهد، بحثها و شیوه‌های کشورداری جدیدی را نیز طلب می‌کند. تنها تضمین درازمدت حفظ تمامیت ارضی و وحدت ملی ایران، ایجاد زمینه‌های مؤثر لازم با این هدف است که شهروندان - به عنوان یک مجموعه، نه توده‌های سازمان نیافته‌ای از مردم - به احساس مشترکی از هویت ملی، وفاداری به سرزمین اصلی و سرنوشت تاریخی (رفاه اقتصادی، عدالت اجتماعی و آزادی سیاسی) دست یابند.^(۱) البته، برای نیل به این منظور، ایرانیان نیاز دارند که به تقویت جامعه مدنی و تعلیم مبانی آن پردازند تا آنجا که حقوق مردم را ایفا کند و اختیارات قانونی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی شهروندان را به رسمیت بشناسد. به قول ارنست رنان، زیانشناس و تاریخ‌نگار فرانسوی، در مقاله کلاسیک خود به نام «ملت چیست؟»:

«احساسی درونی که انسان در گذشته و در آینده چه فداکاریهایی برای آن کرده و خواهد کرد. ملت مستلزم یک گذشته است، اما در حال حاضر، در واقعیتی ملموس خلاصه شده که همان احساس رضایت قلبی و اظهار تمایل به ادامه زندگی مشترک است. اگر این استعاره را بشود به کار برد، هستی یک ملت یک همه پرسی است که به طور روزانه انجام می‌پذیرد، درست به همان صورت که هستی یک فرد تأیید روزانه حیات مستمر اوست.»^(۲)

به نظر می‌رسد تعریف ارنست رنان از ملت به میزان زیادی متأثر از الگوی «ژاکوبینی» دولت - ملت است که اول بار با انقلاب کبیر فرانسه در سال ۱۷۸۹ مطرح شد. الگوی ژاکوبینی مبنی بود بر ایده‌هایی چون:

«حق حاکمیت مردم به عنوان یک ملت، دولت به عنوان مجموعه افرادی که به صورت شهروند شناخته می‌شوند، نهادهای نمایندگی، یک قانون اساسی که حقوق و وظایف شهروندان را ضمانت می‌کند و یک سیستم قانونی که در برابر آن همه شهروندان مساوی محسوب می‌شوند.»^(۳)

تنها در این صورت است که ایرانیان می‌توانند امیدوار باشند که حقوق اقلیتها (هم قومی و هم مذهبی)، به طور اخص، و حقوق شهروندان، به طور اعم، به روشی مسئولانه و مردم‌سالارانه مورد توجه قرار بگیرد. با پیدایش اشکال تازه‌ای از آگاهیهای مدنی، خاص‌نگریهای محلی، مذهبی

۱- اریک فروم می‌گوید: «ملی‌گرایی، زنا با محارم، بت‌پرستی و جنون زمانه ماست، و «میهن‌پرستی» کیش آن بعید می‌دانیم لازم باشد توضیح دهم که مراد من از «میهن‌پرستی» عقیده‌ای است که میهن را برتر از انسانیت، و برتر از اصول حق و عدالت می‌نشانند، نه به وطن، که در واقع علاقه به رفاه معنوی و البته مادی ملت است - و به هیچ وجه با سلطه آن ملت بر دیگر ملل ارتباط ندارد. همان گونه که عشق به فردی، اگر مانع عشق به دیگران شود، عشق نیست، عشق فرد به کشور نیز، اگر بخشی از عشق به انسانیت نباشد، نه عشق که بت‌پرستی است.»

Erich Fromm, *The Sane Society*, (New York: Holt, Rinehart and Winston, 1955), pp. 58-59.

2- Ernest Renan, "What is Nation?" in *Nation Narration*, ed Homi K. Bhabha (London & New York: Routledge, 1990).

3- Sami Zubaida, *Islam, the People, and the State*, (London: Routledge, 1989).

و فرقه‌ای تمایلات مخرب و غیر جمع‌گرایانه خود را از دست خواهد داد. اما اگر به نحوه شکل‌گیری «دولت - ملت» در ایران نگاهی بیندازیم درمی‌یابیم که «ملت» ما چندان با تعریف ارنست رنان و مدل ژاکوبینی انطباق ندارد. به سختی می‌توان ادعا کرد که وجود ملت ایرانی، همچون یک همه‌پرسی روزانه بوده و ایرانی‌ها خود آزادانه پای میثاق وحدت ملی را امضا نهاده‌اند. به باور من، دلیل اصلی این است که برداشت ما از یک «دولت - ملت» بیشتر ملهم از عوامل دیگری چون نژاد، وابستگی خونی، دین، سرزمین و زبان بوده تا عواملی از قبیل اراده آزاد، حقوق و اصالت شهروندی. میهن‌پرستی افراطی یا توسل به دستورات حکومتی، روشی برای یکپارچه‌سازی و ایجاد ملتی واحد در مملکتی چند قومی نظیر ایران، که در آن اقلیتها بین ۴۰ تا ۵۰ درصد جمعیت را تشکیل می‌دهند، نیست.

نتیجه

در این مقاله بر آن بودیم که ما ایرانیان با ارواح ارنست رنان و یوهان فیخته در کشاکش هستیم. اشاره کردیم که تخیل جمعی ماست که محور هویت ملی‌مان را می‌سازد، نه یک زبان منحصر به فرد و لذا پناه بردن به «هویت ملی ایرانی» را تمهیدی ناکارآمد برای رویارو شدن با مدرنیته تلقی کردیم. مهمتر اینکه کوشیدیم نشان دهیم گفتمان غالب «ایرانی‌گری»، با وجود هاله فیروزمندی که به دور خود کشیده است، همزمان محل جدل و منازعه‌ای است که از درون، آن را می‌درد. بدین سبب، این گفتمان را در شکل فعلی خود برای حفظ یکپارچگی ملی ایران در آینده چندان توانا ندانستیم. و سرانجام بر این ادعا فشردیم که غالب روشنفکران ما به اندازه کافی درایت این را نداشته‌اند که حجم خطیر چالشهایی را که عصر مدرن بر سر راه هویت ملی و فرهنگیشان نهاده دریابند. لذا باور دارم سؤال از «هویت ملی ایرانیان» را باید براساس اصول موضوع و ضرورت‌های عصر مدرنیته صورت بندی کرد. بر این اساس، استدلال من این بود که روشنفکران سکولار ایرانی باید درک خود را از ملیت، که در حال حاضر تا حد زیادی به زبان وابسته است، مورد ارزیابی دوباره قرار دهند. چنین کاری باید بخشی از مجموعه اقدامات اصلاحی گسترده‌تری باشد که به منظور تقویت خودآگاهی بحران‌زده تاریخ‌نگاران ایرانی ضروری می‌نماید. اگر روشنفکران ایرانی، به طور اعم، و ایران پژوهان، به طور اخص، به دنبال پاسخهایی صحیح به سؤال از هویت ملی هستند، نباید خود را در دالانهای تودرتوی مسائل غریب و نامفهوم، عقاید دقیانوسی کهنه، تأملات گذشتگان، حدسها و گمانها و جروب‌بسته‌های رازورزانه محبوس کنند. آنها باید بدانند که رویگردانی از رویکردهای نظری تازه، پرستش گذشته، تفاخر به نیاکان، نگاههای توطئه‌باورانه داشتن نسبت به تاریخ و «کیش وطن‌پرستی» رهیافتهای سودمندی نیستند. باز کردن باب بحث درباره هویت ملی ایرانیان، بدون این ملاحظات پژوهشگرانی تربیت خواهد کرد که هم و غمشان، و رای تأسف خوردن بر گذشته، خیال‌پروری، ساده‌انگاری، پراکنده‌گویی و لفاظی خواهد بود.

هما قوشی (۱)

ناصر مرقاتی

بیر پارا ملت لرین میتولوژی لرینده مشهور اولان کیمی، تورکلرین میتولوژی سینده ده هما قوشونون گؤرکملی یئری وار. میتولوژیه گؤره هما قوشو هر زامان یوکسکلره اوجالان و یئره قونمایان بیر قوش دور. او گویون اوزونده یومورتلاییب و یومورتاسی یئره یشته نه قدر ایچیندن هما جوجه سی چیخیب و تکرار گوی لره اوجماغا باشلار. یئرله قونمایان بو قوشون آباق لاری یوخ دور. هما قوشو هیندوستان، چین و قیبچاق گوی لرینده یاشار. بیر اینانیشا گؤره، سترچه دن بیر قدر بویوک اولوب و یئره ده قونا بیلر. بیر پارا خالق لار آراسیندا و اونلاردان اولان بعضی آلتای تورکلرینه گؤره بو قوش همان عنقا و یا قارتال دیر.

بیر پارا خالق لارا گؤره ده هما قوشونو اؤلدورن کیمسه قیرخ گوندن آرتیق یاشایا بیلیمه جک. هما قوشو تورک ائل لرین ادبیاتیندا تکرار گورونور. مثلا:

یونس امره دئییر:

"نه ارنلر گلدی کتچدی، بونلار یوردو قالدی کؤچدو

پرواز ووروب حاققا اوچتو، هما قوشودور قاز دئییل."

و قاراجا اوغلان دا بئله دئییر:

"قاراجا اوغلان دیر کی کؤنول اوغرانا

گؤی ده ملک یئره ده هما یاوروسو."

گوهری ایسه دئییر:

"دیلم دامه گرفتار اولاسین

هما گیبی یوکسکلردن اوچار یار."

تورک و خصوصیله آذربایجان ناغیل لاریندا هما قوشو خوشبخت ائدیپ و سعادت گتیرن و هردن ده شاهلیق وئرن قوش دور. بلکه ده بئله بیر ناغیل لاری دؤنه دؤنه ائشیدمیشیک. بو ناغیل لارین بیرینده دئییر کی: ناغیلین قهرمانی بیر شهره چاتدیقدا گؤرور کی، او شهرین خالقی قارا گئینیب و شهرین مئیدانینا بیغیشیب لار. اونلارین بیریندن احوالاتی سوروشور. معلوم اولور کی، او شهرین شاهی اؤلوب و اونون ولیعهدی اولمادیغینا گؤره ایندی دؤولت قوشو (هما قوشو) اوچوردولار. بو قوش کیمین چیگنینه قونا او شخص شاه اولاجاق. اوچ دؤنه هما قوشونو اوچوتدولار و ائله اوچ بولدا قوش گلیب ناغیلین قهرمانی نین چیگنینه اوتوردو. بئله لیکله قهرمانی میز شاه اولدو!

ایران:

«افزایش تمایلات قومی‌گرایی»

ناصر اهوازی

از: مجله «المشاهد السياسي» (چاپ لندن)^(۱)

مترجم: فریدون شریعت

در چند هفته گذشته دو حادثه مهم در صحنه ایران روی داده که از زمان انقلاب تاکنون سابقه نداشته است. حادثه اول برگزاری انتخابات شوراهای شهر و روستا بود که اهمیت آن از آنجا ناشی می‌شود که اولین گام در جهت تحکیم عدم تمرکز در ایران است. حادثه دوم دیدار پرزیدنت خاتمی از ایتالیا و ملاقات او با پاپ‌ژان پل دوم در واتیکان بود که اهمیت آن به این علت است که اولین دیدار یک مقام ایرانی در چنین سطحی از یک کشور اروپایی از زمان روی کار آمدن روحانیون در ایران به شمار می‌رود. تردیدی وجود ندارد که هر دو حادثه به منزله دستاورد بزرگی برای خاتمی در کوششهای او برای اجرای برنامه‌های سیاسی که طرح کرده است تلقی می‌شود، برنامه‌هایی در جهت گسترش مشارکت مردم در تصمیم‌گیری‌ها و برقراری جامعه‌ای مدنی و تحکیم روابط با غرب و آغاز گفتگوی تمدن‌ها در جهان، بر این حال این دستاورد به آن سطحی نرسید که پاره‌ای از رسانه‌های ایرانی و جهانی، که هر دو حادثه را یک پیروزی قاطع برای خاتمی در زمینه اصلاحات داخلی و مناسبات خارجی دانسته بودند، تصویر کردند. چرا که واقعیت به میزان زیادی با این تصویر تفاوت داشت.

آن چه در عمل از اهمیت دستاورد خاتمی می‌کاهد، این است که هنگامی روی داد که با توجه به اوضاع داخلی به نظر می‌رسد دیر شده باشد، چرا که اوضاع داخلی تا حدود زیادی علاج ناپذیر

۱- این مقاله از شماره‌های ۳۱، ۳۲ و ۳۳ نشریه «ایران تایمز» به تاریخ اکتبر و نوامبر ۱۹۹۷ چاپ واشنگتن برداشت شده است، با اجازه مؤلف مقاله و با تشکر از ایشان در این مجله چاپ می‌شود.

می‌نماید و چیزی نمانده است که کار به مرحله انفجاری و یک درگیری خونین میان جریان‌های رقیب برای دستیابی به قدرت بکشد.

چیزی که این اعتقاد را تحکیم می‌بخشد، مفاد گزارش اخیر آقای موریس کاپیتورن فرستاده ویژه کمیته حقوق بشر وابسته به سازمان ملل متحد است که در آن آمده بود: «نه تنها به نظر نمی‌رسد که مخالفان برنامه‌های خاتمی عقب نشینی کرده باشند، بلکه نگرانی‌هایی وجود دارد که اختلافات داخلی بالا بگیرد و کار به مرحله یک برخورد خونین بکشد.» این چیزی است که دستاوردهای خاتمی را چه در زمینه‌های دموکراسی و عدم تمرکز و چه در زمینه بهبود مناسبات با جهان خارج به وضعی در آورده است که گویا به میزان زیادی محتوا و قدرت خود را در تاثیری‌گذاری از دست داده است.

در مورد انتخابات شوراهای شهر و روستا، علاوه بر این که این انتخابات در شرایطی برگزار گردید که اهمیت سیاسی آن را کاهش می‌دهد، حتی از لحاظ آماری نیز آن گونه که دستگاه‌های تبلیغاتی رواج داده بودند، فاطعانه به نفع هواداران خاتمی نبود. این دستگاه‌ها نتایج به دست آمده در تهران و برخی دیگر از شهرهای بزرگ را مأخذ قرار داده و به تمامی مناطق ایران تعمیم داده بودند، در حالی که در این انتخابات شخصیت‌های مستقل که به هیچ یک از دو جناح قدرت وابستگی ندارند اکثریت آرا را به خود اختصاص دادند (حدود ۵۵ درصد آرا) در مناطق و استانهایی که ملت‌های غیر فارس در آنها سکونت دارند نیز افراد مستقل وابسته به این قبیل ملت‌ها حدود ۷۰ درصد از آرا را به دست آوردند. این حکایت از آن دارد که اعتماد ایرانیان به هر دو جناح اصلاح طلب و تندرو کشور و در مجموع به رژیم، به نفع نظرات قومی گریانه کاسته شده است. بسیاری از دلایل نشان می‌دهد که بر اثر تشدید مداوم بحرانهای سیاسی و اقتصادی کشور از یک سو و به کار بردن احساسات دینی که هر دو جناح رقیب مرتباً به آن متوسل گردیده و باعث دوری مردم از چنین احساساتی شده‌اند از سوی دیگر، نظرات قومی‌گری رو به گسترش گذاشته است، و این در دراز مدت می‌تواند نه تنها خطری برای رژیم حاکم، بلکه برای وحدت کشور نیز به وجود آورد چرا که ملل غیر فارس (آذربایجانی‌ها، کردها، عرب‌ها، بلوچ‌ها و ترکمن‌ها) حدود ۶۰ درصد از جمعیت ایران را تشکیل می‌دهند.

در مورد دیدار اخیر پرزیدنت خاتمی از ایتالیا نیز باید خاطر نشان ساخت با وجود این که دیدار وی دستاوردهایی تجاری و سیاسی کسب کرد، معهذاً در تحقق بخشیدن به دومین هدف اصلی مسافرت یعنی فراهم آوردن مقدمات بهبود روابط با واشنگتن به شکست انجامید.

مقامات آمریکایی همزمان با دیدار پرزیدنت خاتمی از ایتالیا، اظهارات خصومت آمیزی علیه ایران به عمل آوردند که از نظر صراحت و شدت از زمان انتخاب خاتمی به عنوان رئیس جمهوری تاکنون سابقه نداشته است. گویا واشنگتن از یک سو خواسته است که اهمیت نقش اروپا را در این مورد کاهش دهد و از سوی دیگر راه را در برابر کوششهای تهران برای نزدیک شدن به آمریکا ببندد.

به این ترتیب به نظر می‌رسد که برآورد‌های خاتمی و هواداران اصلاح طلب او درست نبوده و آنها در کوشش اخیر خود با شکست مواجه شده‌اند. این نکته این اعتقاد را تقویت می‌کند که واشنگتن، حداقل در حال حاضر، تمایلی به بهبود روابط خود با ایران ندارد. سر سختی آمریکا در برابر ایران، تنها در رابطه با اوضاع داخلی ایران و موقعیت اصلاح طلبان که در صحنه رقابت بر سر قدرت خواهان عادی سازی روابط با آمریکا هستند نیست بلکه در مجموع با کاهش اهمیت استراتژیکی و ژئوپلیتیکی ایران برای غرب به طور کلی و برای آمریکا به طور اخصی ارتباط دارد. این به معنای آن است که واشنگتن دیگر اهمیت چندانی برای سرنوشت ایران، مانند زمانی که به عنوان یک کشور حایل بین اتحاد جماهیر شوروی سابق و آبهای گرم و منابع انرژی خلیج (فارس) از موقعیت استراتژیکی خاصی برخوردار بود، نیست.

ایران اهمیت خود را از دست داده است

برخی از دانشگاهیان ایران که در آمریکا اقامت دارند و در سالهای اخیر نقش میانجی را میان تهران و واشنگتن ایفا کرده‌اند، خاطر نشان ساخته‌اند مشکل اصلی که در برابر کوشش‌های آن‌ها برای ترغیب واشنگتن به تجدید نظر در مواضع خود در قبال تهران وجود دارد، مسائلی نظیر تحریم تجاری ایران و مهار این کشور در صحنه بین‌المللی و منطقه و یا بر خلاف آن چه که انتشار یافته است دشواری متقاعد ساختن دولت آمریکا نسبت به مقاصد ایران در رابطه با تروریسم و روند صلح خاورمیانه نیست مشکل آن‌ها شکست در متقاعد ساختن آمریکا نسبت به این نکته است که ایران در پی فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و استقرار نیروهای غرب در منطقه خلیج (فارس)، باز هم به کلی اهمیت خود را از دست نداده است.

از اینجا روشن می‌شود که امروزه ایران نه تنها بهای سنگینی برای مواضع و سیاست‌های تند خود در صحنه بین‌المللی و در منطقه می‌پردازد، بلکه از بابت افت موقعیت استراتژیکی و اهمیت ژئوپلیتیکی خود نیز باید بهایی بپردازد. به ویژه آن‌که در کوشش‌های خود برای جبران این افت، و اقدام به ایفای نقش منطقه‌ای جدیدی در متصل کردن جمهوری‌های جدا شده از اتحاد جماهیر شوروی سابق به آب‌های بین‌المللی در خلیج (فارس) و دریای عمان، به امید آن‌که به صورت یک دالان استراتژیکی برای این جمهوری‌ها در آید، نیز شکست خورده است.

شکست اخیر، در مخالفت واشنگتن با عبور لوله‌های نفت و گاز این جمهوری‌ها از ایران نیز نمودار گردید. شکست ایران در رقابت با سایر کشورهای منطقه و به ویژه ترکیه در نفوذ در این مناطق را نیز باید به عوامل بالا افزود.

واقعیت این است که ایران به طور فزاینده‌ای فشار نتایج منفی تحولات بین‌المللی و منطقه‌ای در یک دهه اخیر را (در رأس آن‌ها فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و پایان جنگ سرد)، بر موقعیت

ژئوپولیتیکی خود احساس می‌کند. نتایجی که نه تنها به کاهش اهمیت ایران برای آمریکا منجر گردید، که موقعیت منطقه‌ای ایران را نیز تضعیف کرده است. هم اکنون وضعیت منطقه به این صورت در آمده است که ایران از یک قدرت منطقه‌ای مسلط به کشوری که تنها کوشش در حفاظت از وجود و وحدت خود دارد تبدیل گردیده است. ایران خاصه در پی از دست دادن بسیاری از ورق‌های منطقه‌ای از هر سو خود را در شرف محاصره انواع خطرها و رقابت‌ها می‌بیند.

بیداری تمایلات قومی‌گرایی

در شمال ایران موضوع استقلال جمهوری آذربایجان که در مجاورت استانهای آذری زبان ایران قرار دارد، به گونه قابل ملاحظه‌ای تمایلات قومی‌گرایی و استقلال طلبی مردم این استان‌ها را تقویت کرده است به طوری که تاکنون تشکیل ده‌ها حزب و دسته بندی سیاسی که خواستار جدایی از ایران و الحاق به جمهوری آذربایجان هستند اعلام گردیده است. لازم به یادآوری است که در ایران، آذربایجانی‌ها (ترک‌ها) را به عنوان یک اقلیت قومی مانند سایر اقلیت‌ها نمی‌شناسند، در صورتی که آذربایجانی‌ها حدود یک سوم جمعیت کلی ایران را تشکیل می‌دهند (یعنی بیش از بیست میلیون نفر) در خود تهران پایتخت ایران بیش از سه میلیون آذربایجانی سکونت دارند که بیشترین تعداد آذربایجانی در یک شهر در مقایسه با هر شهر دیگر جهان است.

نکته‌ای که اهمیت ملت آذربایجان و اهمیت مسایل آن را در ایران افزایش می‌دهد این است که آذربایجانی‌ها بیش از شصت درصد افراد نیروهای مسلح ایران و به ویژه ارتش منظم این کشور را تشکیل می‌دهند. به همین جهت احتمال بروز تمایلات قومی‌گرایی و جدایی خواهی نزد نظامیان آذربایجانی مایه نگرانی مقامات سیاسی و هم چنین مقامات امنیتی ایران شده است به نظر می‌رسد که وجود همین نگرانی، مقامات ایرانی را وادار کرده است که نفوذ آذربایجانی‌ها در نیروهای مسلح را با دور کردن آن‌ها از پست‌های فرماندهی و حساس کاهش دهند. به این ترتیب هم اکنون بیشتر فرماندهان ارتش منظم ایران و حتی نیروهای سپاه پاسداران انقلاب را افرادی وابسته به قومیت‌هایی غیر از آذربایجانی‌ها و کردها تشکیل می‌دهند. این بر عکس وضعیت در دوران شاه و با سال‌های اولیه استقرار جمهوری اسلامی است.

آنچه که بر میزان تهدیدهایی که از ناحیه شمال متوجه امنیت ملی ایران است می‌افزاید، اول ادامه تشنج در روابط ایران با جمهوری آذربایجان است. علت این تشنج اتهاماتی است که ایران در مورد پناه دادن به برخی از سازمانها و شخصیت‌های جدایی‌خواه آذربایجان ایران و کوشش در ایجاد تحریکات قومی‌گرایی در استانهای آذری زبان ایران و شرکت در توطئه علیه ایران از طریق همکاری‌های امنیتی و نظامی با پاره‌ای از دشمنان بین‌المللی و منطقه‌ای ایران به ویژه آمریکا و ترکیه، به جمهوری آذربایجان وارد می‌آورد. دوم، ادامه اختلاف میان آذربایجان و ارمنستان بر سر منطقه قره‌باغ علیا است که تشدید آن ممکن است گرفتاری‌های امنیتی نظیر تحریک احساسات

قومی‌گرایی نزد آذربایجانی‌های ایران و احتمال بروز برخوردی خونین بین آنها و و اقلیت ارامنه برای ایران به وجود آورد. خاصه آن که این اتهام به ایران وارد آمده است که از ارامنه (مسیحی) در برابر آذربایجان (اسلامی و شیعه) حمایت می‌کند.

در شمال غربی کشور ایران نسبت به فعالیتهای سیاسی و نظامی ترکیه در منطقه و همکاری موثق این کشور با آمریکا و به ویژه بر عهده گرفتن موقعیت نیروی مرکزی در منطقه از سوی ترکیه که نقش منطقه‌ای ایران را بیشتر در معرض تضعیف قرار داده است، احساس خطر فزاینده‌ای می‌کند.

در غرب ایران، مسئله کردها با توجه به گسترش قومی‌گرایی کردها که به تمایلات استقلال طلبی در مناطق کردنشین ایران خاصه در پی بین‌المللی شدن این مساله پس از ربودن عبدالله اوچالان رهبر حزب کارگران کرد ترکیه و بیش از آن، خروج کردستان عراق از چارچوب اقتدار حکومت مرکزی دامن زده است، ابعاد خطیری پیدا کرده است. آنچه که خطر این پدیده را در ایران بیشتر کرده است، افزایش احساسات قومی‌گرایی کردها در استان‌هایی است که اکثریت ساکنان آنها را کردهای شیعه تشکیل داده‌اند (مانند کرمانشاه و ایلام) و تاکنون به دور از تمایلات قومی‌گرایی و جدایی خواهی بوده‌اند و وفاداری خود را به دولت مرکزی در تهران چه در دوران شاه و یا دوران جمهوری اسلامی حفظ کرده بودند.

شعارهای ضد ایرانی توسط کردها

مسئله کردها در ایران یک بار دیگر از مرحله ابراز نگرانی تجاوز کرده و وارد مرحله‌ای از عمل شده است. اخیراً و در پی بازداشت اوچالان، مناطق کردنشین شاهد تظاهرات خشونت باری بود که چند روز به طول انجامید و اغلب مناطق کردنشین را در بر گرفت. با توجه به نگرانی ایران از مساله کردها، مقامات محلی به خشونت متوسل شدند که قتل چند تن از تظاهرکنندگان کرد را در پی داشت. کردها به جای ترکیه، اقدام به دادن شعارهای خصومت آمیز علیه ایران کردند در حالی که اصولاً در آغاز تظاهرات، ایران هدف نبود. اقدامات خشونت بار مقامات ایرانی علیه کردها، حاکی از آن است که محاسبات داخلی اخیر نشان می‌دهد که ایران دیگر نمی‌تواند ریسک کرده و اجازه هر گونه فعالیت سیاسی به کردها را بدهد چرا که ممکن است به تمایلات قومی‌گرایی کردها در کشور دامن بزند. افزون بر این، چندی است که برخوردهای نظامی بین نیروهای دولتی و سازمانها و احزاب مسلح کرد و به ویژه حزب دمکرات کردستان ایران و حزب چپگرای «کومله» به گونه قابل ملاحظه‌ای گسترش پیدا کرده است. این امر دولت ایران را وادار به تقویت نیروهای نظامی خود در مناطق شعله‌ور کردنشین و انجام مانورهای نظامی نه تنها در مناطق کوهستانی و بلکه در داخل برخی از شهرهای کردنشین کرده است!!

هشت میلیون کرد ایرانی

شایان ذکر است که هم اکنون تعداد کردهای ایران به حدود هشت میلیون، یعنی تقریباً دو برابر کردهای عراق، بالغ می‌شود. با این حال کردها مانند سایر قومیت‌های غیر فارس از حقوق فرهنگی و قومی خود مانند آموزش زبان مادری و یا مشارکت در اداره امور محل محروم هستند.

در غرب کشور نیز سازمان مخالف مجاهدین خلق هم چنان از خاک عراق در مجاورت مرزهای ایران به عنوان پایگاه خود استفاده می‌کند. با توجه به این که این سازمان از لحاظ تشکیلات و تسلیحات نیرومندترین سازمان مخالف ایران به شمار می‌رود و بیش از هر سازمان دیگری به خشونت و شدت عمل متوسل می‌شود، تهدید بزرگی را متوجه ایران کرده است، به ویژه آنکه محدوده عملیات نظامی این سازمان تنها مناطق مرزی نیست و تقریباً سراسر ایران را در بر می‌گیرد، سازمان مجاهدین خلق مسئولیت برخی از اقدامات خشونت باری را که اخیراً در ایران روی داده است، از جمله ترور لاجوردی رئیس سابق اداره زندانهای ایران و حمله مسلحانه به مقر وزارت امنیت ایران در تهران، بر عهده گرفته است. علاوه بر موارد بالا، روابط ایران و عراق نیز هم چنان و به علت ادامه اختلافات میان دو کشور دستخوش تشنج و عدم ثبات بوده و باعث شده است که با وجود سپری شدن بیش از ده سال از اعلام پایان جنگ بین دو کشور، قرارداد نهایی صلح بین آنها هنوز امضا نشود. با وجود آن که تحولات بین‌المللی و منطقه‌ای اخیر بسیاری از محاسبات سابق ایران و عراق را بر هم زده است، با این حال تشنج درگیری جنگ همچنان بر فضای مناسبات دو کشور حاکم است.

... و اعراب خوزستان

در جنوب غربی ایران، استان خوزستان که اکثر ساکنان آن را عربها تشکیل می‌دهند و تعداد آنها به حدود چهارمیلیون تن بالغ می‌شود به علت آزار قومی که هم چنان علیه عربها اعمال می‌شود، در حالی از سرخوردگی بسر می‌برد. آزار قومی، عربها را از بسیاری از حقوق مشروع قومی و فرهنگی خود محروم کرده و به میزان زیادی به تمایلات قومی‌گرایی در این استان دامن زده است. این تمایلات در چند ماه اخیر و همزمان با افزایش احساسات قومی‌گرایی نزد کلیه ملتها و قومیت‌های ایران و به ویژه فارس‌ها و هم چنین وخامت اوضاع اقتصادی و سختی زندگی و تشدید رقابت‌های سیاسی در کشور، سریعاً رو به گسترش گذاشته است.

آنچه که وضعیت را بدتر و دچار پیچیدگی بیشتری کرده، اقدام دولت ایران به مصادره پاره‌ای از زمین‌های کشاورزی در دو سوی رود «کارون» و یا مجبور کردن صاحبان عرب این زمین‌ها به فروش زمین‌های خود به دولت به قیمت‌هایی است که دولت خود تعیین می‌کند. این امر به قدری به اختلافات میان عرب‌ها و مقامات محلی دامن زده که برخوردهای خونی بین طرفین روی داده و چند نفر از کسانی که به این قبیل اقدامات دولت اعتراض داشته‌اند کشته و یا زخمی شده‌اند. یک چنین وقایعی، برخی از نمایندگان استان در مجلس شورای اسلامی و از جمله آقای «فرمند هاشمی‌زاده» یکی از نمایندگان شهر اهواز در مجلس را وادار کرده است که علناً در پارلمان نسبت به

آن چه که آن را «اقدامات ارباب آمیز و تهدید کننده مقامات محلی در برابر صاحبان زمینهای کشاورزی که دولت آن را به نفع طرح توسعه کشت نیشکر در استان تصاحب کرده است» نامیدند اعتراض کنند. این نمایندگان با ارائه درخواستی خواهان انجام تحقیقاتی پیرامون اقداماتی که در جریان اجرای طرح به عمل آمده و «مصوبه مجلس شورای اسلامی در این باره را نقض کرده است شده‌اند، چرا که مجلس تصویب کرده بود که طرح حتی‌الامکان در زمینهایی غیر مزروعی پیاده شود ولی در عمل، فقط زمینهای کشاورزی هدف قرار گرفته است.» نماینده یاد شده در این مورد گفت: «قرار بود که قیمت زمینها طبق نظر کارشناسان برآورد شود، اما در اصل شیوه‌های غیر قابل قبولی مانند تهدید و ارباب و حتی در یک مورد قتل به کار برده شد.»

در همین استان، اوضاع امنیتی دو مناطق نزدیک به مرزهای ایران و عراق به گونه قابل ملاحظه‌ای رو به وخامت گذارده به طوری که جاسم چادری نماینده شهر خفاجیه (دشت آزادگان) از آیت‌الله خامنه‌ای رهبر انقلاب به عنوان فرمانده کل نیروهای مسلح ایران خواست که «نسبت به مسلح شدن اهالی منطقه موافقت کند تا آنها بتوانند از خود در برابر حملات مسلحانه اشرا و در پی شکست ارتش ایران در انجام این مأموریت دفاع کنند.»

درخور اشاره است که استان خوزستان، غنی‌ترین استان کشور از لحاظ منابع نفت و آب به شمار می‌رود چرا که حدود نود درصد تولیدات و صادرات نفتی ایران را تأمین می‌کند و بزرگترین رودخانه‌های کشور نیز در این استان جریان دارد. نقش حضور نظامی غرب ایران در جنوب کشور را نه تنها عاملی قاطع در کاهش نقش منطقه‌ای خود می‌داند، بلکه با توجه به تیرگی مداوم مناسبات ایران و آمریکا و بیم فزاینده از «برنامه‌های آمریکا در منطقه» تهدید رو به افزایشی علیه امنیت ملی خود نیز به شمار می‌آورد.

آنچه که بر میزان تهدیدهایی که از ناحیه جنوب متوجه امنیت ملی ایران است می‌افزاید، اقدامات و فعالیت‌های تحریک آمیز برخی از مقامات هیأت حاکمه ایران در منطقه خلیج (فارس) و به ویژه جزایر سه گانه است که ایران و امارات عربی متحده بر سر مالکیت آنها اختلاف نظر دارند. این اختلافاتی است که ممکن است دو کشور را در آستانه یک برخورد نظامی قرار دهد که بدون تردید به نفع هیچ یک از طرفین نیست.

در جنوب شرقی کشور، استان بلوچستان که اغلب اهالی آن را بلوچهای اهل تسنن تشکیل می‌دهند در سالهای اخیر دست خوش ناآرامی و برخوردهای نظامی بین مقامات محلی و رزمندگان بلوچ بوده است. آن چه که به میزان زیادی در تشدید این قبیل ناآرامی‌ها و برخوردها سهمیم بوده، اقدامات دولت علیه روحانیون و طلاب علوم دینی اهل تسنن بوده که به عنوان اقداماتی «ظالمانه» توصیف گردیده و هم چنین اتهام وارده از سوی برخی طرفهای بلوچ به مقامات امنیتی دربارہ کشتن چند هزار نفر از شخصیت‌های دینی و سیاسی بلوچ در استان بلوچستان است.

شایسته یادآوری است که روزنامه‌های ایران چندی است که مرتباً نسبت به خطر افزایش تمایلات قومی‌گرایی و مناقشات طایفه‌ای در بلوچستان هشدار می‌دهند برخی از این روزنامه‌ها از دولت خواسته‌اند پیش از آن که اوضاع استان بلوچستان به مرحله انفجار آمیزی برسد، در سیاستهای جاری خود در این استان تجدید نظر کند.

روابط ایران و پاکستان نیز چندی است به علت مواضع پاکستان در حمایت از جنبش طالبان از یک سو و گسترش برخوردهای طایفه‌ای (میان سنی‌ها و شیعیان) در پاکستان که حمله به برخی از مراکز ایرانی در این کشور را نیز در برداشته است. از سوی دیگر، رو به تیرگی فزاینده‌ای گذارده است.

اگر نظری به طرف شرق که مرزهای ناآرام ایران و افغانستان در آن واقع شده است بیفکنیم، جنبش بنیادگرای اهل تسنن طالبان را می‌بینیم که ایران آن را بدترین دشمن خود در منطقه می‌داند و اختلافات چند ماه پیش با طالبان، چیزی نمانده بود که ایران را به یک جنگ نظامی مستقیم با طالبان سوق دهد. ایران کماکان نیروی نظامی عمده‌ای در مرزهای خود با افغانستان دارد چرا که هم چنان دولت طالبان را مقابله جویی بزرگی برای امنیت قومی خود به شمار می‌آورد.

از دشواری‌های جدیدی که ممکن است به گرفتاریهای ایران در رابطه با افغانستان بیفزاید، توافق اخیر طالبان با مخالفان خود است که پیش بینی می‌شود نقطه پایانی بر مناقشات داخلی در این کشور بگذارد.

آخرین مورد در این زمینه که با مطرح کردن آن می‌بینیم که ایران از هر طرف در محاصره قرار گرفته است، اوضاع وخیم مناطق مجاور جمهوری ترکمنستان در شمال شرقی ایران است که ترکمن‌های اهل تسنن، که یک فرهنگ و زبان و نژاد و مذهب آن‌ها را به ترکمنستان وابسته کرده است، در آن سکونت دارند. استقلال جمهوری ترکمنستان از اتحاد جماهیر شوروی سابق، نقش عمده‌ای در افزایش تمایلات استقلال طلبی در این مناطق ایفا کرده است. اختلافات حاصله بین دولت و مردم این مناطق، در پی اقدام دولت به مصادره زمین‌های کشاورزی، نیز در دامن زدن به این قبیل تمایلات مؤثر بوده است.

اوضاع اقتصادی بزرگترین خطر

با وجود تمامی آنچه که گذشت، به نظر می‌رسد بزرگترین خطری که هم اکنون امنیت و وحدت ملی ایران را تهدید می‌کند اوضاع نابسامان اقتصادی است که به گفته برخی از خود مقامات ایرانی، به مرحله «فاجعه» رسیده است. کشمکش مداوم بر سر قدرت نیز که چندی است به برخوردهای خونینی منجر گردیده است و ممکن است نتوان پی آمدهای آن را در کنترل در آورد، یکی دیگر از این خطرها است. به ویژه آن که اختلافات و برخوردهای داخلی دیگر منحصر به جناحهای سیاسی

رقیب نیست و به مؤسسات و دستگاههای امنیتی و نظامی نیز سرایت کرده است. خطرناکتر از همه، وجود این واقعیت است که به نظر می‌رسد رهبران کشور به تدریج تسلط خود را بر سیر مبارزه برای کسب قدرت حتی بر پاره‌ای از جریانهای وفادار به خود از دست می‌دهند. این نکته‌ای است که ممکن است باعث شود که زمام امور از دست رهبران خارج شود و کشور به سوی یک جنگ تمام عیار داخلی پیش برود و روزنامه‌ها و شخصیت‌های سیاسی مستقل ایران نیز این روزها در قبال آن هشدار می‌دهند

زمینه‌های گرایش به خشونت

زمینه‌های گرایش به خشونت چیزی است که در چند ماه اخیر نمایان شده است. هنگامی که سر لشکر رحیم صفوی فرمانده سپاه پاسداران انقلاب علناً تهدید کرد که گردن برخی از دشمنان سیاسی خود را قطع خواهد کرد و زبان عده‌ای دیگر از آن‌ها را می‌برد، گرایش به خشونت در بالاترین ابعاد نمایان گردید. او از هواداران خاتمی به عنوان «منافقین» و «افعی‌های مسموم کشنده‌ای» که باید «هنگامی که وقت آن فرا می‌رسد سر آن‌ها را قطع کرد» یاد نمود.

متعاقب آن آیت‌الله خزعلی عضو شورای نگهبان قانون اساسی و یکی از نمادهای جناح تندرو نیز اظهاراتی در این باره به عمل آورد و گفت: «خاتمی رئیس جمهوری باید صریحاً و در ملاء عام به اشتباهات خود اعتراف کند و گرنه من از آن بیم دارم که او در معرض سیلی خدا و ملت قرار گیرد... رئیس جمهوری باید آشکارا اعتراف کند که اشتباه کرده است و آن چه را که او خواهان آن است، چیزی از قبیل خواسته‌های کلیسا است.» در هفته‌های اخیر نیز و به عنوان تهدید مستقیمی علیه دانشجویان هواخواه پرزیدنت خاتمی، فرمانده نیروهای بسیج دانشجویان در دانشگاه «شهید رجایی» به طرفداران خود گفت: «... ما از هیچکس و اهمه‌ای نداریم چرا که چیزی نداریم که از دست بدهیم. به همین جهت نام من باعث وحشت دانشجویان و اساتید دانشگاه‌ها می‌شود... برای رسوا کردن افراد کافر و زندقه پر شما واجب است آن چه را که به شما امر کرده‌اند خرد کنید و به آتش بکشید... و هر گاه نیاز به آن باشد، در فشار دادن به ماشه تفنگ درنگ نکنید...»

از سوی دیگر، مجله تندرو «صبح» در شماره اخیر خود در ماه مارس جاری برخی افرادی را که از آنها به عنوان «لیبرال‌ها و منافقین جدیدی که در پشت پرده خاتمی پنهان شده‌اند» نام برد، خطری برای امنیت ملی کشور دانست چرا که آنها «از حمایت سیاسی و مالی و تبلیغاتی دستجات خارجی برخوردار هستند» و در واقع به منزله سربازانی در خدمت سرمایه داری غرب هستند و بنابراین نباید در نابود کردن کلیه آن‌ها تردید به خرج داد!!

این‌ها نظرات کسانی است که به جناح محافظه‌کاران تندرو وابستگی دارند. حال باید دید نظر هواداران خاتمی که از آنها به عنوان «اصلاح طلبان» یاد می‌شود چیست. سعید حجاریان رایزن

رئیس جمهوری و یکی از نمادهای جناح اصلاح طلبان نظام اخیراً به روزنامه «ایران» که از سوی خبرگزاری ایران در تهران منتشر میشود گفت:

پیروزی خاتمی در انتخابات ریاست جمهوری باعث شد جبهه‌ای که خواستار قدرت ملت است تا اعماق خطوط دفاعی دشمن نفوذ کند. حجاریان در ادامه سخنان خود، با به کار بردن زبان نظامی برای نشان دادن میزان تشدید اوضاع، تنها اکتفا به صحبت درباره، به قول خودش، نفوذ در صفوف دشمن نکرد و بلکه مانند نظامیانی که در حال جنگ هستند به شیوه دفاعی نیز اشاره کرد و گفت: «وظیفه ما به عنوان طراحان استراتژی نظامی، ایجاد سنگرهایی مستحکم است که بتواند جلو حملات دشمن را بگیرد، هم چنین باید راههای امداد خود را تقویت کنیم که در قدرت حرکت و مانور به ما کمک کند. در صورت لزوم باید از حمایت و تقویت خطوط عقب نیز غفلت نکنیم... کلیه روزنامه‌ها و مؤسسات مدنی وفادار به ما نیز باید از طریق یک خط دفاع با ستاد فرماندهی در تماس دائم باشند!!!»

حال با توجه به اختلافاتی که شرح آن گذشت، سؤالی که مطرح می‌شود این است: آیا آن چه که هم اکنون در صحنه ایران روی می‌دهد به منزله یک درد زایمان طبیعی پیش از تولد مرحله جدیدی از انقلاب ایران است و کشور از این به بعد شاهد ثبات و امنیت و برقراری جامعه‌ای مدنی که پیروان خاتمی خواهان آن هستند خواهد بود، و یا آن که اختلافات بالا مقدمه یک جنگ داخلی است که تروخسک را خواهد سوزاند و کشور را در شعله‌ها فرو خواهد برد؟!!

ایگیت لیکلر، قهرمان لایق لار، هنرلر و یارادجیلیق لار بوردو قارداغین قوجامان شاعیری، اوستادی میر "عباس بارز" جناب لاری کی، اؤزوده آنا بوردو موزون داغلاری تک باشی اوچا، قارلی و اردملی دیر، آشاغیدا گلن احتوالی و احساسلی شعری اؤز آنا بوردو "قاراداغ" و "بیانو" غزئتی نین ایستکلی اوخوجولارینا اتحاف ائتمیشدیر.

هئشتمه سر (۱)

عباس بارز

آزادلیق سنگری، آی قوجامان داغ
 قودوز غاصبلردن آی باج آلان داغ
 آدی تاریخ لرده هئی اوجالان داغ
 دوشمنه بیر بؤیوک بلا، هئشتمه سر

اوندا کی، باشینا یاغار بوز - دومان
 قورزانار توز گؤیه، قوپار الامان
 دیری لهر کئچمیش لر، دگیشیلر زامان
 گلهر یئردن - گؤی دن نداء، هئشتمه سر

هئیکل لر یونوبدور سن ده طبیعت
 هنر معناسی سان، سن ان حقیقت
 هر داشین بیر دنیا دقت، ظرافت
 هر سسین بیر عالم نوا، هئشتمه سر

چمن - گؤل یا بلاغین بنزهر بهشته
 سانکی او یا ییلاق داگزیر فرشته
 اولارمی من اوردا چیخام بیر گشته؟
 آی دنیا دولوسو صفا، هئشتمه سر

قولون قووتلی دیر، قلمین کسگین

بویانیب قان لارا اولوب سان رنگین
اؤزگه لر نوکری ساتیلیمیش افشین
سن اوچون ائتدی چوخ جفا، هئشته سر

هوجوملار قارشیندا دؤزوملو قالدین
باسقین هالای لارین قاباغین آلدین
"معتصم" قصرینه زلزله سالدین
یاشا دونیا بویو، یاشا، هئشته سر

مدّاح دئلم من تعریفین یازام
اولام، آرمیش لار تک یولومو آرام
دؤشونده من گرک بیر ناققیش قازام
باخا "مانی" دئییه اعلا، هئشته سر

هله ده "بابکین" گلیر نعره سی
قووزانیر گوئی لره اؤلدورون سسی
قار تال گؤر نهمه رم لش خوار کرکسی
گؤرسم، شعریم اولار هاوا، هئشته سر

خیالیم یورغون دور، عؤموروم دوشگون
منیم چین فرصت دیر قالان بو بئش گون
سنی اونوتما رام هئچ زامان هئچ گون
آی وطن دردیمه داوا، هئشته سر

اوزوندن ایندی ده غضب گؤرسه نیر
تورباغین های وورور، داشین سسله نیر
قالخان لار قووزانیر، قلینج لار ائنیر
گوئی لری تیتره دیر صدا، هئشته سر

زامان یویانمادی اوزون دن قانی
آلنینا حک اولوب مردلیک نیشانی
قاراداغ دریادیر سن سئل وریانی

گره ک سئل لر سندن آخا، هئشته سر

کول آلتیندا یوز ایل قالا، اود سؤنمز
ایگیت اولورسه ده، حق یول دان دؤنمز
عوام دئمیش: باتمیش اولدوز گؤرونمز
قارانلیقدان دوغماز ضییأ، هئشته سر

من بو حماسه نی یازدیغیم زامان
حیات یولداشیمی گؤردوم پریشان
دئدیم: داریخما، دؤز، دولانیر دؤوران
آز قالیر انتقام آلا هئشته سر

اویان، یاتما، دور داغلارا هارای سال
قووزا قولون، ال کسن دن قیصاص آل
گون، اوگون دور، شور اوشوردو، حال، اوحال
قویما خلقین حال سیز قالا، هئشته سر

آنا نجیب اولسا، اصیل سون دوغار
اصیل سون، دشمنی نطفه ده بوغار
"بارز" ین فیکرینده اوندا اود یاغار
کی، سندن سون پایین آلا، هئشته سر.

کیم دیر گوناهاکار (۱)

مظفر سعید

بیر چیخیش یولونون تامارزی سی یام،
هاچان دیر یول چکیر اوره گیم، گؤزوم.
داها توکنیب دیر دؤزوموم منیم،
چوخاندیر گزیرم دؤزومه دؤزوم.

گیلئی - گوزار یئری هئج یوخذو منده،
 اؤزوم ائيله ميشم نه ائيله ميشم.
 هر دن سوروشورام اؤزؤمدن - اؤزوم:
 - گوناھيم نه اولوب، من نئيله ميشم؟
 هئج نه گنتمير آخی اؤز قاي داسی لا،
 هار داسا عيب وار، نقصان وار يقين.
 هامی باش قاچيرير ائله دييه نندن،
 بيری من،

عيبی مين تايميرام بيرين.
 بئله گنتسه اگر بترلشه جک،

دئيرم:

- ايندی کی بئله گليب دير
 اوره گيم سن بير آز گوناھلا اؤيون.
 گوناھين وار ديسا چيخيش يولو وار
 يوخسا نه آختاريب نه يی گزيرم.
 گوناھکارام بلی،
 گوناھکارام من.
 تسلیم واردی کی بئله دؤزوره م:
 سن ده گل اوخوجوم قينا ما منی،
 سن ده گوناھکار سان، والله گوناھکار.
 آلساق بوينوموزا نقصانی میزی
 دونیانی دوز يولا قاي تارماق اولار.
 يوخسا نه آختاريب، نه يی گزيریک؟
 ائله اولسا بير آز اميد یئری وار.
 سن منی، من سنی قينا ما ياق چوخ!
 سن ده گوناھکار سان،
 من ده گوناھکار.

قهوه‌خانه‌های تبریز

ماشاءالله رزمی

تنها جزئیات جالب هستند.

«توماس مان»

چایخانه‌های عمومی شهر تبریز که اصطلاحاً قهوه‌خانه^(۱) نامیده می‌شوند و اکثراً نیز قهوه نمی‌فروشدند ویژگی خاصی دارند که با نظایر خودشان در شهرهای دیگر متفاوت است. بسیاری از این قهوه‌خانه‌ها صنفی هستند و محل تجمع و ارتباط فعالان صنف بخصوصی می‌باشند. آدرس بسیاری از کارگران صنوف نیز همین قهوه‌خانه‌ها هستند. در مجموع می‌توان گفت که قهوه‌خانه‌های صنفی برای کارگران و پیشه‌وران نقش مختلط غذاخوری، محل کاربایی و استراحت و تفریح را بازی می‌کنند یا به زبان امروزی نوعی کلوب سنتی هستند با تمام مشخصات آن.

۱- درختچه‌ای که از میوه آن قهوه درست میشود بطور طبیعی در یمن و شاخ آفریقا می‌روید. در افسانه‌ها آمده است که خاصیت قهوه را برای اولین بار یک چوپان یمنی متوجه شده‌است. باین ترتیب که این چوپان شبها برای مواظبت از گوسفندان، دانه طبیعی قهوه را میخورد و است ناخوابش نبود. پیدایش قهوه توسط هرکسی باشد مسلم اینستکه در دوران امپراتوری عثمانی قهوه از یمن به سایر ممالک رفته و رقیب جای هندی شده‌است. آمدن قهوه به تبریز نیز توسط عثمانیها بوده و در کاروانسراهای تبریز قبل از اینکه چائی متداول شود قهوه ترکی عرضه می‌شده. همانطور که اصطلاح کباباره از کلمه «خرابات» گرفته شده‌است، لغت اروپائی «کافه» نیز تلفظ لاتین قهوه می‌باشد. در دوران سلطنت لویی چهاردهم اولین قهوه‌خانه در پاریس توسط یک تاجر ترک بنام سلطان پاشا تاسیس شده است. رئیس پلیس پاریس گزارش محرمانه‌ای به شاه داده و ضمن آن تأکید کرده است که یکی از اتباع امپراتوری عثمانی در محله سن ژرمن پاریس قهوه‌خانه‌ای دایر کرده که پاتوق متجددین و هنرمندان شده‌است. در این قهوه‌خانه مشتریها بعد از خوردن قهوه با هم از سیاست حرف می‌زنند و بعضی از مخالفان شاه نیز به آنجا رفت و آمد میکنند. این سند تاریخی هم‌اکنون مورد استفاده مورخین فرانسوی می‌باشد. در اواخر قرن هیجدهم و روزهای انقلاب کبیر فرانسه نیز قهوه‌خانه‌های زیادی در پاریس دایر بوده و انقلابیون فرانسوی چون نمی‌خواستند سیاست و مذهب را با هم قاطی بشود لذا بجای کلیسای قهوه‌خانه‌ها جمع می‌شدند. بعضی از این قهوه‌خانه‌ها به همان سبک و سیاق قرن هیجدهم در پاریس باقی هستند و علاقه‌مندان زیادی از سراسر جهان برای قهوه خوردن به این کافه‌ها می‌آیند.

در تبریز قهوه‌خانه زیاد است و تبریزیها خوب می‌دانند که چگونه از این قهوه‌خانه‌ها استفاده بکنند. بویژه در فصل سرما که قهوه‌خانه مناسب‌ترین محل ملاقات و گفتگوست. در نگاه غیر تبریزیها زیادی قهوه‌خانه‌ها بخاطر زیادی بیکار و تنبل است که اوقات خود را عاطل و باطل در قهوه‌خانه‌ها می‌گذرانند اما این قضاوت کاملاً نادرست است. قهوه‌خانه‌ها یکی از مراکز اصلی تجمع جامعه، سنتی است. شهر تبریز که در محل تلاقی فرهنگها قرار گرفته و بخش بزرگی از تاریخ آن با جنگ و محاصره و قحطی و نیز سیل و زلزله مشخص می‌شود، بیش از شهرهای دیگر احتیاج به تجمع و خبرگیری داشته است و قهوه‌خانه‌ها در کنار مساجد و تکایا و خانقاه‌ها این نیاز حیاتی را برآورده می‌ساخته‌اند. در تبریز وقتی دو نفر بهم می‌رسند بعد از سلام می‌گویند: «نه وارنه یوخ» یعنی تازه چه خبر؟ و این اصطلاح که جای احوالپرسی را گرفته نشان می‌دهد که مطلع شدن از اوضاع و اخبار محلی مقدم بر اطلاع از وضعیت شخصی و سلامتی افراد بوده است. در ضمن قهوه‌خانه‌ها بیش از مساجد و خیلی بیشتر از خانقاه‌ها مراکز مقاومت فرهنگی بوده‌اند و بدلیل ماهیت مختلط افراد قهوه‌خانه رو می‌توان آنها را بیانگر و در عین حال مدافع فرهنگ قومی و محلی در مقابل فرهنگهای مهاجم شناخت. کثرت صنفها و پیشه‌ها نیز یکی از دلایل زیاد بودن قهوه‌خانه‌هاست. در اواسط دهه چهل بسیاری از قهوه‌خانه‌ی تبریز پاتوق روشنفکران جوان و چپ تبریز شد. اگر بنیانگذاران تبریزی سازمان مجاهدین خلق نظیر «محمد حنیف نژاد»^(۱)، «جلیل سید احمدیان»^(۲) و «موسی خیابانی»^(۳) مساجد را کانون بحث و یارگیری کردند! بسیاری از پیشگامان فدائیان خلق قهوه‌خانه را به مراکز ارتباط با مردم عادی تبدیل ساختند. به عنوان مثال «صمد بهرنگی»^(۴) قهوه‌خانه بازار شیشه‌گرخانه را که بیشتر محل تردد کارگران چاپ و صحافی بود برای ملاقات با دوستانش انتخاب کرده بود. «بهرروز دهقانی»^(۵) اغلب قرارهای خود را در قهوه‌خانه «بارون اوک» تعیین می‌کرد و «علیرضا نابدل»^(۶) بیشتر به کافه «فیروز» در مغازه‌های سنگی (داش ماغازالار) می‌رفت. کافه «فیروز» که مشابهت اسمی با کافه «فیروز» تهران واقع در خیابان نادری پاتوق روشنفکران داشت، بعدها محل بحث و جدل شده بود و اکثر دانشجویان و جوانان چپ به آنجا می‌رفتند و ساواک نیز آتن‌های خود را در آنجا کاشته بود تا مخالفان رژیم و سردهسته‌هایشان را شناسایی کند.

در این دوره چندین کافه قنادی مدرن نیز در تبریز باز شده بود که به سبک کافه‌های اروپایی بودند. این کافه قنادی‌ها از آغاز مورد توجه افراد متجدد و پاتوق ملی‌گراها و چپ‌ها بودند، حسن این کافه قنادی‌ها در مختلط بودن آنها بود که دختر و پسر می‌توانستند با هم به آنجا بروند و ضمن خوردن

- ۱- محمد حنیف نژاد ثورسین و بنیان‌گذار سازمان مجاهدین در سال ۱۳۵۱ همراه با یاران دیگرش اعدام شد.
- ۲- جلیل سید احمدیان بعد از انقلاب در رابطه با گروه بیکار دستگیر و توسط جمهوری اسلامی اعدام شد.
- ۳- موسی خیابانی از فرماندهان مجاهدین در سال ۱۳۶۰ درگیری با پاسداران در تهران کشته شد.
- ۴- صمد بهرنگی نویسنده قصه‌های کودکان در شهریور ماه ۱۳۴۷ هنگام آب تپ در رودخانه ارس غرق شد.
- ۵- بهروز دهقانی در سال ۵۰ زیر شکنجه ساواک کشته شد.
- ۶- علیرضا نابدل شاعر و نویسنده و از پیشگامان فدائی در زمستان سال ۱۳۵۰ اعدام شد.

چای و بستنی با هم بحث کنند و به مبادله خیر بپردازند. من قرارهای خودم را با «مرضیه اسکویی»^(۱) و «صبا بیژن‌زاده»^(۲) در کافه قنادی «شعاع» کمی پائین‌تر از چهار راه شهناز تعیین می‌کردم. اغلب قهوه و شیرینی سفارش می‌دادیم و حدود یک ساعت در بالکن داخلی (نیم طبقه) نشستیم و بحث سیاسی می‌کردیم. مدتی نیز قهوه‌خانه «گازران» (گزیران) پاتوق من و «مناف فلکی»^(۳) بود. این قهوه‌خانه حیاط بزرگی داشت که قنات گازران از وسط آن می‌گذشت و گل‌های زر بسیار زیبایی کنار آب کاشته شده بود. اغلب کارگران دباغ‌خانه‌های اطراف به آنجا می‌آمدند و ناهار و چایی می‌خوردند. این قهوه‌خانه با صفا بعداً بسته شد من دوستان دباغ خودم را در آن قهوه‌خانه پیدا کردم.

ذکر این نکته ضرورت دارد که انتخاب پاتوق از روی برنامه و تصمیم‌گیری جمعی نبود. اصولاً تشکیلاتی وجود نداشت که برنامه ریزی کند. اما قصد رفتن به میان مردم و تماس با توده‌ها برای روشن کردن آنها از وضعیت حاکم، وجود داشت و قهوه‌خانه طبیعی‌ترین کانونهای تجمع مردم بودند و روشنفکران لائیک بدون مشکل خاصی در قهوه‌خانه با مردم تماس می‌گرفتند. از طرف دیگر چون اکثریت روشنفکران جوان چپ این دوره از خانواده‌های سنتی و فقیر جامعه بودند. قهوه‌خانه، خانه دسته جمعی آنها محسوب می‌شد.

قهوه‌خانه‌های تبریز خصلت کاملاً مردانه‌ای داشتند. مگر قهوه‌خانه‌هایی که محل رفت و آمد روستائیان بود نظیر قهوه‌خانه‌هایی که در میدان کاه فروشان (سامان میدانی) قرار داشتند و یا قهوه‌خانه‌های پشت مسجد کبود و قهوه‌خانه‌هایی که در خیابان فردوسی جنب گاراژهای مسافری قرار گرفته بودند که زن و بچه همراه با مردان برای استراحت و خوردن چایی و ناهار به آنجا می‌رفتند. خانواده‌های سنتی تبریز رفتن زنان به قهوه‌خانه را عیب می‌دانستند و در صورت ضرورت مثلاً هنگامی که زن همراه شوهرش یا پسرش برای خرید به بازار می‌رفت و خسته می‌شد و احتیاج به کمی استراحت و تنفس داشت، در سکوتی خارج از قهوه‌خانه یا در گوشه‌ای که رفت و آمد نباشد می‌نشست و از قهوه‌خانه برایش چایی می‌آوردند و همانجا می‌خورد. بارها اتفاق افتاده بود که مادر من وقتی جای مناسبی برای نشستن پیدا می‌کرد در گوشه‌ای از بازار می‌نشست و به من می‌گفت که برو یک استکان چایی از قهوه‌خانه بیاور و اغلب نیز ایراد می‌گرفت که این آب دباغ‌خانه است و چایی نیست. خانواده‌های تبریزی تازه به دوران رسیده نیز قهوه‌خانه را جای امل‌ها و لاینها و بیسوادها می‌دانستند. در چنین جو نامناسب رفتن دختران دانشجو و معلم بدون چادر و چاقچور به قهوه‌خانه یک کار خارق‌العاده بود. اما در سالهای ۴۷-۴۸ بعضی از دختران روشنفکر دل به دریا می‌زدند و زیر نگاههای کینه‌توزانه مردان غیرتی و نگاههای ناباورانه بسیاری دیگر به قهوه‌خانه می‌رفتند که سنت شکنی بزرگی بود. چایی بزرگ که در تهران چایی ترکی نامیده می‌شود

۱- مرضیه اسکویی معلم فدائی و دختر مبارز در سال ۱۳۵۳ در درگیری مسلحانه با مأموران ساواک سیانور خورد و کشته شد.

۲- صبا بیژن‌زاده، معلم فدائی و از یاران مرضیه اسکویی در سال ۱۳۵۵ در درگیری مسلحانه با مأمورین ساواک در تهران کشته شد.

۳- مناف فلکی کارگر فدائی در سال ۱۳۵۰ اعدام شد.

و در لیوان و یا استکان‌های بزرگ خورده می‌شود، در تبریز چائی درشکه‌چی نامیده می‌شود که بیشتر کارگران می‌خورند. بقیه مردم استکان‌های کوچک کمر باریک را ترجیح می‌دهند که در قهوه‌خانه دو تائی عرضه می‌شود یعنی بلافاصله بعد از صرف اولین استکان، قهوه‌چی استکان دوم را می‌آورد تا سال ۱۳۴۸ قیمت یک چائی بزرگ یا دو چائی کوچک قند پهلو یک ریال و نیم بود (اوج پنابات^(۱)) و اکثر مردم با همین خرج از قهوه‌خانه خارج می‌شدند.

قلیان در تمام قهوه‌خانه‌ها حاضر بود و بعضی‌ها چندین سر قلیان (تنباکو) را عوض می‌کردند و هنگامیکه می‌خواستند حساب پردازند قهوه‌چی با صدای بلند به دخل‌دار می‌گفت که سه تا سر دارد! عصرها در قهوه‌خانه‌ی پر مشتری صدای غل غل قلیانها با صدای قناریهایی که در قفسهایی متعدد از سقف آویزان شده بودند و با صحبت‌های پر صدای مشتریها قاطی می‌شدند و فضای دودآلود قهوه‌خانه را به حالت خاصی در می‌آورد. قلیان و تنباکوی بعضی از قهوه‌خانه معروف بود از آنجمله قلیانهای کافه حاج محمود (کافه شعرا) در «میار میار» بی‌نظیر بودند. زغال آن مرغوب بود و اخگر یا جرقه نمی‌انداخت. این قهوه‌خانه پاتوق «شعرا»ی تبریز بود و هر کدام از آنان که کتابی منتشر می‌کرد نسخه‌ای از آنرا به قهوه‌خانه هدیه می‌کرد و کتابخانه دیواری زیبایی در این قهوه‌خانه ایجاد شده بود. شعرا و اهل ادب تبریز در این قهوه‌خانه جمع می‌شدند و در ضمن دود کردن قلیان با هم بحث ادبی می‌کردند. در آنجا می‌بایست با صدای بلند حرف زد زیرا صدای قلیانها چنان درهم پیچیده بود که صدای آهسته در آن میان شنیده نمی‌شد. در سال ۱۳۴۹ من یکی از دوستان فارس خودم را به کافه «شعرا» بردم که خیلی از محیط آنجا خوشش آمد و خودش نیز سه سر قلیان کشید. وقتی می‌خواستم حساب قهوه‌چی را بدهم شاگرد قهوه‌چی از ته سالن داد زد که آقایان سه تا سر دارند. من این جمله را برایش ترجمه کردم. از خنده روده پر شده بود. بعدها در روزنامه‌ای به مسافرت تبریز اشاره کرده و نوشته بود که همه مردم تبریز قلیان می‌کشند.

قناری‌ها در قهوه‌خانه‌ها نقش دود سنج را بازی می‌کردند وقتی دود سیگار و قلیان و چیق غیر قابل تحمل می‌شد، قناری‌ها ساکت و افسرده می‌شدند و شاگرد قهوه‌چی بلافاصله پنجره‌ها را باز می‌کرد تا هوای تازه وارد بشود و حتی اگر هوا خیلی سرد بود پنجره‌ها می‌بست باز می‌شد. در دهه چهل قهوه‌خانه‌ای در تبریز پیدا نمیشد که قناری نداشته باشد و همین امر موجب رونق کار قناری‌بازها بود و قهوه‌خانه قناری‌بازها در کوچه پاساژ محل خرید و فروش این پرندۀ زیبا و خوش الحان محسوب می‌شد. قهوه‌خانه کبوتربازها (قوش بازلار قهوه سی) نیز در همان نزدیکی قرار داشت که محل خرید و فروش کبوتر و تخم کبوتر بود. کبوترهای تبریز از نسل کبوترهای نامه بر هستند که

۱- پناه خان از خان‌های قدرتمند قره‌باغ علیا بود. وی دستور داد تا شهری محتشم بنا نهند. این شهر بنام خود وی «پناه آباد» نامیده می‌شد و پولی که آنجا ضرب می‌شد نیز بدین نام خوانده می‌شد. تا سالهای قبل از انقلاب در آذربایجان یک «پناه‌آباد» (تلفظ ترکی پناه‌آباد) به ۳۰ شاهی یا یک و نیم ریال اطلاق می‌شد. پناه‌آباد همچنان بعنوان یکی از زیباترین شهرهای آذربایجان در شمال غرب جمهوری آذربایجان است و بنام «شوشا» نامیده می‌شود. این شهر در عین حال زادگاه خاندان حاجی بیگ‌ها، شوشینسکی‌ها، بلبل و بسیاری از موسیقیدانان آذربایجان است و از ایترو گهواره موسیقی آذربایجان لقب گرفته است.

در میان آنها کبوترهای معلق زن معروفند که موقع پرواز معلق می‌زنند و (مایاللاغی) نامیده می‌شوند. قهوه‌خانه نوازندگان (چالقیچی لار قهوه‌سی) واقع در کوچه نعل‌بندان (نال چیلار) نیز از قهوه‌خانه‌های پر رونق این دوره است. در این قهوه‌خانه گروه‌های موسیقی مرکب از خواننده، نوازنده و رقاص وجود داشتند و هر کس عروسی یا جشن و سروری داشت به آن قهوه‌خانه مراجعه می‌کرد و گروه موسیقی را به خانه‌اش می‌آورد. گروه‌های موسیقی این قهوه‌خانه مرد بودند ولی دسترسی به گروه‌های موسیقی زنانه نیز داشتند که «سازاندا» نامیده می‌شوند و می‌شد از طریق آنها گروه‌های موسیقی زنانه نیز دعوت کرد. در قهوه‌خانه نوازندگان، اغلب هنرمندی مشغول نواختن تار یا آکاردئون بود.

قهوه‌خانه «عاشیق‌ها» در مقابل باغ گلستان که بعدها معروفیت بی نظیری یافت در آغاز پاتوق پهلوان‌ها، مارگیرها و شعبده‌بازها بود و چون مردم برای تماشای نمایشات این هنرمندان دوره‌گرد به درب گجیل (گجیل قابوسی) می‌آمدند و مکانی بود برای عرضه هنرهای نمایشی سنتی، لذا عاشیق‌ها نیز در قهوه‌خانه مستقر شدند و وقتی نمایش پهلوانان در میدان گجیل تمام می‌شد، تماشاچی‌ها برای خوردن چائی به قهوه‌خانه می‌رفتند و در ضمن از ساز آواز عاشیق‌ها نیز استفاده می‌کردند. این قهوه‌خانه بخاطر ترکیب ویژه مشتریهایش نظر تعدادی از روشنفکران چپ تبریز را بخود جلب کرده بود. یکی از معلمین چپ تبریز که خود روستا زاده بود و هنر عاشیقی را می‌شناخت به بکر بودن ارزش هنری این قهوه‌خانه پی برده بود و دسته دسته دوستان خود را به آنجا می‌برد. هم او بود که پای «عاشیق حسن» و «عاشیق عبدالعلی» را به محافل روشنفکری کشید و این دو «عاشیق» گمنام را به هنرمندان ملی تبدیل کرد. این شخص بعد از انقلاب پاکسازی شد و کارش را از دست داد. به همت محافل روشنفکری تبریز هنر «عاشیقی» چنان تازه‌ای گرفت و «عاشیق‌ها» در عروسیهای شهر ظاهر شدند. پیشگامان فدائیان در تبریز اشعار انقلابی و حماسه‌هایی ملی را در دهان این «عاشیق‌ها» گذاشتند و پیام خود را در شهر و روستا با آواز عاشیق‌ها بمردم رساندند تا جایی که مردم به ساز عاشیق قسم می‌خوردند (سنی سازین ای عاشیق) ترا بخاطر سزات قسم میدهم ای عاشیق.

بتدریج عاشیق‌های دوره «پیشه‌وری» نیز هر چند پیر شده بودند جرئت دوباره یافته و در مجامع ظاهر میشدند و در محفلهای خصوصی آوازهایی در وصف کمونیسم و سوسیالیسم می‌خواندند عاشیق «قشم» یکی از آنها بود که آواز معروف «من فدائیم» او همیشه در یادها خواهد ماند. در مقطع انقلاب عاشیق «حسن» این آواز را باز خوانی کرد و در تهران و ترکمن صحرا و کردستان با صدای بلند و در اجتماعات چندین هزار نفری می‌خواند: «زحمتکش انسانا من فدائی ام». عاشیق‌ها که قبلاً دو بیتی و داستانهای عشقی می‌خواندند اکنون حماسه کوراغلو و بابک و قاچاق نبی، از دهانشان نمی‌افتاد و مردم هم آواز با آنها می‌خواندند که: «بابکین فالاسین تازادان قوراخ» یعنی قلعه بابک را از نو بر پا کنیم.

بعد از آنکه ترمینال اتوبوسها در میدان «گجیل» ایجاد شد، قهوه‌خانه عاشیق‌ها رونق بیشتری گرفت

و کفاف مشتریها را نمی‌داد. از این رو قهوه‌خانه عاشیقی دیگر در «چای کنار» و دامنه «اینالی» دایر شد و تبریزها میهمانان خود را که از شهرهای دیگر می‌آمدند به قهوه‌خانه عاشیق‌ها می‌بردند و بوجود عاشیق‌ها افتخار می‌کردند. قهوه‌خانه‌ی عاشیقی دیگر نیز که از قدیم در میدان «کاه فروشان» و دروازه «مرند» بودند دوباره فعال گردیدند.

کشف مجدد هنر عاشیقی و کشانده شدن عاشیق‌ها از گوشه روستاها به قلب شهرها و دانشگاهها دو حُسن بزرگ داشت: اول اینکه جوانان و تحصیل کرده‌ها با فولکلور و هنر سنتی مردمی آشنا می‌شدند و دوم اینکه بتدریج عاشیق‌ها دستگاههای موسیقی ملی را یاد می‌گرفتند و کیفیت هنر عاشیقی را بالا می‌بردند و فرهنگ روستائی و فرهنگ شهری درهم ادغام می‌گردیدند.

در ضمن عاشیق‌ها که در ترکیه «اوزان» و در ترکمن صحرا «بخشی» نامیده می‌شوند و بر حسب سنت خواننده آوازهای حماسی بودند، زمینه مناسبی برای خواندن آوازهای انقلابی داشتند و با روحیه انقلابی جوانان چپ آنروز هماهنگی کاملی داشتند و حتی تعدادی از روشنفکران تحصیل کرده ساز زدن یاد گرفتند تا هنر عاشیقی را باز هم ارتقاء دهند.

غیر از عاشیق‌ها که در چند قهوه‌خانه تبریز ساز می‌زدند و آواز می‌خواندند، نقالها و دراویش نیز مجلس آرای قهوه‌خانه بودند و قبل از اینکه سینما عمومیت پیدا کند، نقالها کارشان پر رونق بود. دراویش عموماً قصیده می‌خواندند و وصف علی می‌کردند و بعد از جمع آوری انواع به قهوه‌خانه دیگری می‌رفتند. اما نقالها در قهوه‌خانه پایگاه درست می‌کردند و بعضی از آنها استادان با ارزشی بودند. قهوه‌خانه‌ی معروف نقالهای مشهوری داشتند که انواع و اقسام داستانهای حماسی، تاریخی، اسطوره‌ای و حتی خرافاتی را بزبان توده مردم در قهوه‌خانه نقل می‌کردند. بسیاری از قهوه‌خانه بعد از ظهر روزهای جمعه برنامه نقالی داشتند و علاقه‌مندان زیادی را به طرف خود جلب می‌کردند. شبهای زمستان نیز قهوه‌خانه‌ی بزرگ برنامه نقالی داشتند و گاهی نقل بعضی از داستانهای تاریخی چهل روز طول میکشید. نقال‌ها معمولاً یک قطعه شعر فارسی، ترکی یا عربی مربوط به موضوع می‌خواندند و سپس بطور مفصل در اطراف آن شعر توضیح داده و تفسیر می‌کردند. من داستانهای شاهنامه، جنگهای شاه اسماعیل و حکایات امیرحمزه را از نقال‌ها شنیده‌ام. البته داستانهایی که نقال‌ها تعریف می‌کردند هیچ قرابتی با اصل مکتوب آن داستانها نداشت. تکه‌های بریده‌ای از داستان را که سینه به سینه نقل شده بود شنیده و حفظ کرده بودند و در ضمن تعریف آنها شاخ و برگ‌های زیادی بر آن اضافه می‌کردند و مردم را مشغول می‌ساختند. بعضی از نقال‌ها سواد خوبی داشتند و ضمن تعریف داستان رشادت، میهن پرستی و آداب و رسوم به شنوندگان یاد میدادند. بعضی از کتابهای ترکی نظیر رستم نامه، گرشاسب نامه و نیز امیرارسلان نامدار و حسین کرد شبستری مأخذ اصلی داستانهای نقالی بودند و نقالانی نیز بودند که خود کتاب چاپ کرده بودند.

معروف‌ترین نقال تبریز در دهه‌های چهل و پنجاه آقای شاکری بود که بعدها برای اجرای برنامه به رادیو تبریز دعوت شد. آقای شاکری با ریش سفید بلندش که تا سینه میرسید در قهوه‌خانه درب

گجیل (گجیل قاپوسی) نقالی می‌کرد و طرفدارانش از تمام مناطق شهر تبریز برای شنیدن نقالی او می‌آمدند. ما پنج نفر از بچه‌های محله حکم آباد روزهای جمعه برای ورزش باستانی به باشگاه تهمتن (میرزا بادام زورخاناسی) میرفتیم و در بازگشت به نقالی آقای شاکری گوش می‌دادیم. اما شاهنامه‌ای که او میخواند روح فردوسی نیز از آن خیر نداشت. اولاً تمام داستانهای شاهنامه در اطراف تبریز رخ میداد ثانیاً اشعار نیم ترکی، نیم فارسی بود ثالثاً چنان اغراق می‌کرد که دود از کله رستم بلند می‌شد، آقای شاکری میگفت دره‌ای که کوه «اینالی» را به دو قسمت میکند و جاده قدیمی «تبریز» به «اهر» از آنجا میگذرد در اثر ضربه گرز افراسیاب بوجود آمده، افراسیاب با گرز هفتاد خرواری خود ضربه‌ای به کوه «اینالی» زده، کوه را دو شقه کرده تا قشون از میان آن راحت بگذرد.

شاهنامه در مجموع یک اثر ضد عرب و ضد توران است و تورانیان به تعبیر آزاد فردوسی همان اجداد ترکها می‌باشند. اما نقالهای تبریز شاهنامه را طور دیگر تعریف میکردند و معتقد بودند که رستم ترک بوده و حسن شمالی پهلوان معروف تبریز که در میدان گجیل زنجیر پاره می‌کرد از نوادگان رستم است! در این مورد دو دستگی وجود داشت. دسته دیگر میگفتند که رستم مدت زیادی در تبریز بوده ولی نتوانسته در سرمای تبریز دوام بیاورد و عاقبت به زابلستان رفت و گرز معروف خود را نیز در تبریز جا گذاشته است و حوضچه‌ای کوچک (۱۷×۲۸×۱) متر از سنگ چخماق در حیاط مسجد جامع وجود داشت که معروف به سپر رستم بود که در سالهای چهل مفقودالایر شد. قهوه‌خانه‌ای که آقای شاکری در آنجا نقالی می‌کرد در قدیم شیره کش خانه بوده و در اویش خراباتی در آنجا قصیده میخواندند و علی‌علی میگفتند. اما از آنجائیکه استعمال تریاک قدغن شده بود بصورت قهوه‌خانه معمولی در آمده بود و ترکیب مشتریهایش نیز عوض شده بود. دکتر ساعدی هروقت از تهران به تبریز می‌آمد، جلسه نقالی آقای شاکری را از دست نمیداد. باوجود آنکه در اویش و خانقاه‌ها نقش برجسته‌ای در مبادرت اجتماعی در طول تاریخ داشته‌اند که از آنجمله هدایت فکری قیام سرداران، نهضت حروفیه، تأسیس سلسله صفویه و بالاخره نهضت نقطویه است که پس از سرکوب بصورت نهضت باب سربرآورد، در تحولات اجتماعی دهه‌های چهل و پنجاه دیده نمی‌شدند و در مبارزه مسجد و میخانه (قهوه‌خانه) با دربار ظاهراً بیطرف بنظر میرسیدند. متأسفانه یک مطالعه جدی در باره هنر نقالی صورت نگرفته تا ارزش اجتماعی آن نشان داده شود. فعالان هنر و سینما و تئاتر از مشتریهای مجالس نقالی بودند، بعضی از نقالان رجزخوانهای قهاری بودند و بدون شک از بازماندگان رجزخوانهای قرون گذشته محسوب میشدند که در میدانهای جنگ برای تقویت روحیه لشکریان اشعار حماسی میخواندند.

بعضی از نقال‌ها پرده نقاشی شده بر دیوار قهوه‌خانه آویزان میکردند و صحنه‌های جنگی را از روی پرده نقاشی توضیح میدادند و دهان بینندگان از دیدن قیافه شخصیت‌های داستان بر پرده نقاشی باز میماند.

در قهوه‌خانه‌ئی که برنامه نقالی ترتیب داده می‌شد معمولاً تابلوهای نقاشی متعددی که توسط

نقاشان گمنام کشیده شده بودند وجود داشت که صحنه‌هایی از داستانهای نقالان و یا «پرتره»‌های قهرمانان داستانهای معروف بودند که از چایی و دود قلیان رنگ بخصوصی بخود گرفته بودند. در اواسط دههٔ چهل، بعضی از کلکسیونرها و نیز عتیقه فروشان شروع به خریدن این تابلوها کردند و حتی بعضی از نقاشان مدرن از روی این تابلوها کپی‌هایی ساختند که خیلی بهتر از اصل بنظر میرسیدند و سبک نقاشی قهوه‌خانه‌ای را بوجود آوردند که محبوبیت هنری زیادی پیدا کرد. معروفترین نقاش این سبک «قوللر آقاسی» بود.

با توسعهٔ سینما و آمدن تلویزیون بخانه‌ها، هنر نقالی در معرض خطر نابودی قرار گرفت و سبک نقاشی قهوه‌خانه‌ای نیز بهمراه نقالی عملاً سقوط کرد. از طرف دیگر مردم بتدریج باسواد میشدند و می‌توانستند داستانهای واقعی را در کتابها بخوانند و یا بزبان فارسی از رادیو بشنوند. بهمین جهت صاحبان قهوه‌خانه تلویزیون را جایگزین نقال‌ها کردند و فقط نقال‌هایی که هنرمند واقعی بودند توانستند موقعیت خودشان را همچنان حفظ بکنند.

لوطی‌ها نیز در قهوه‌خانه برویائی داشتند. لوطی‌های تبریز در نهضت مشروطیت نقش مثبتی بازی کرده‌اند و سنت جوانمردی در میان آنها قوی تر از خصلت داش مشدی بازی است و در میان قشر قهوه‌خانه رو از احترام نسبی برخوردار بودند. بعضی از لوطی‌ها که شغل آبرومندی داشتند نظیر، قصابی، کله پزی و بار فروشی، وقتی وارد قهوه‌خانه میشدند برای جلب نظر دیگران به شاگرد قهوه‌چی میگفتند که بحساب آنها به همه حاضرین چائی بدهند و البته همه نیز تشکر میکردند و کسی چائی لوطی را رد نمی‌کرد. اهل قهوه‌خانه هرگز از چائی سیر نمی‌شوند و می‌گویند: «گچدی بشه وور اون بشه. چای نه دی، سای نه دی» یعنی نباید چائی را شمرد. شاید معروفترین قهوه‌خانه تبریز برای غیرتبریزی‌ها قهوه‌خانه بذله‌گویان (دوبه‌لر قهوه‌سی) تبریز باشد که در بازار سرای دو دروازه (ایکی قاپوللی) قرار داشت. اهل تفریح و شوخ طبع‌ها در آن قهوه‌خانه جمع میشدند و لطیفه تعریف میکردند و به شوخی می‌پرداختند. روزنامه «توفیق» که سوژه‌ای بنام حزب خران درست کرده بود به این قهوه‌خانه لقب کافهٔ خران داده بود و از آن به بعد این قهوه‌خانه به کافهٔ خران معروف شد. در این قهوه‌خانه چند نفر پای ثابت داشتند که مانند هنرپیشه‌های واقعی مردم را مشغول میکردند و اگر یکی از آنان غیبت می‌کرد صاحب قهوه‌خانه کسی را بدنبالش میفرستاد تا قهوه‌خانه از رونق نیافتد. معروفترین متلک‌گوی این قهوه‌خانه حاج محمد علی یزدانی بود که بعد از انقلاب رئیس زندان تبریز شد و متأسفانه دستش بخون بیگناهان آلوده گردید.

این قهوه‌خانه جای هرکسی نبود و رفتن به آنجا مستلزم آن بود که تحمل هر توهین و حتی تحقیری را داشته باشد. ما همسایه‌ای داشتیم که کربلائی حسین نام داشت و بگفته خودش یکصد و یازده سال عمر کرد. این پیر مرد که قادر به راه رفتن نبود همیشه بمن اصرار می‌کرد که او را به کافهٔ بذله‌گویان ببرم. او راز طول عمر خودش را در این میدانست که همیشه اهل شوخی و تفریح بوده و خود را با غم و غصه بیگانه‌می‌دانسته است. من به او میگفتم که این قهوه‌خانه جای ما نیست. من از شوخی جنسی و کلمات رکیک خوشم نمی‌آید و از طرف دیگر بلد نیستم جواب متلک‌های آنها را

بدهم و او همواره میگفت عیب ندارد جوابشان را من میدهم. بالاخره روزی دست کربلائی حسین را گرفتم و رفتیم به قهوه‌خانه بذله گویان. بمحض اینکه از در وارد شدیم یک نفر از ته قهوه‌خانه بلند شد و با صدای بلند گفت: «الفاتحه» غسل میت بر همه واجب شد. من تازه متوجه شدم که پیرمرد را مرده‌ای فرض کرده‌اند که از قبر فرار کرده و از ترس عزرائیل به قهوه‌خانه بذله گویان پناه آورده است. نیمساعتی نشستیم و آنان هر چه متلک داشتند بار ما کردند. کربلائی حسین گوشش نمی شنید و چشمانش نیز سونداشت. مرتب از من میپرسید که چه می‌گویند بمن بگو جوابشان را بدهم. منمهم میگفتم مهم نیست چائی ات را بخور. وقتی بخانه برگشتیم توضیح میدهم.

یکی دیگر از قهوه‌خانه‌ی مهم تبریز، قهوه‌خانه چاه‌کن‌ها بود (کان‌کانلارقهوه سی). این قهوه‌خانه در محله اهراب قرار داشت و چاه‌کن‌ها، لایروبی کنندگان قنات و تخلیه کنندگان فاضلاب در آنجا جمع میشدند. در آن زمان تبریز علاوه بر چشمه‌های متعدد، چهارده قنات بزرگ داشت که آب شهر را تأمین میکردند. چهار دهه از این قنات‌ها در خود شهر ظاهر میشدند که عبارت بودند: گازران، اهراب، سرچشمه و امیرخیز (امیره قیز) و بقیه قنات‌ها در محلات غرب تبریز یعنی آخونی، حکم آباد (حکم آوار) جمشید آباد (گامیش آوان) و قراملک و شب‌غازان (شام‌غازان) ظاهر میشدند و ضمن تأمین آب آشامیدنی این محلات مزارع و باغات آنها را نیز آبیاری میکردند. مادرچاه و مخزن اصلی قنات‌های تبریز تماماً در قسمت شرقی شهر بودند و سرچشمه‌ها و مظهر قنات‌ها عموماً در غرب شهر و یا در خارج از شهر قرار داشتند. طویل‌ترین قنات تبریز در نزدیکی قراملک و در فواصل مختلف روی چاههای این قنات چرخ چوبی گذاشته بودند و مردم با دلو از این چاهها آب میکشیدند و برای آشامیدن و چائی درست کردن استفاده میکردند.

چاه‌کنی یکی از سخت‌ترین کارها بود که خطر جانی داشت و چاه‌کن‌ها آدمهای مظلوم و سخت‌کوشی بودند و در قهوه‌خانه اکثراً چتی میکشیدند. قهوه‌خانه خارکن‌ها نیز در محل مغازه‌های بزرگ: (یکه توکانلار) قرار داشت. در این منطقه که خارج از شهر محسوب می‌شد، لولهنک، خمره، لوله آب (گونگ) و نیز اسباب بازی از قبیل کلک و سوتک سفالی و همچنین خرمره تولید میکردند. کوره‌های آنها که بسیار ساده و ابتدائی بنظر میرسید با خار بیابانه‌های اطراف گرم میشدند و خارکن‌ها با الاغ خارهای بیابان را جمع میکردند و به این کارگاهها میفروختند. بعدها برای حفظ پوشش گیاهی منطقه کندن خار و گون خشک ممنوع شد.

قهوه‌خانه خروس بازها در میار میار یکی دیگر از قهوه‌خانه‌ی معروف تبریز بود. این قهوه‌خانه محل تجمع خروس بازان حرفه‌ای بود که خروسهای خود را برای نمایش به انجامی آوردند و قرار جنگ خروس‌ها را در آنجا تنظیم و برنامه ریزی میکردند. خروس بازها برای اینکه خروس جنگی تربیت بکنند خروسی از نژاد خوب «لاری» یا «هراتی» میخریدند و ضمن اینکه آنرا خوب تیمار میکردند و کشمش میخوراندند، آموزش نیز میدادند باین ترتیب که یک خروس معمولی میخریدند و میگذاشتند که با هم جنگ بکنند. در عرض چند دقیقه خروس «لاری» خروس معمولی را میکشت و مغرور می‌شد. از آن پس هر خروسی را میدید میخواست بکشد حتی اگر

رقیب قویتر از او بود، از میدان بدر نمریفت تا کشته می‌شد. محل جنگ خروسها در میادین بزرگ تعیین می‌شد تا تماشاچی بیشتری داشته باشد. برای تماشاچی‌ها نمایش مجانی بود. و فقط خروس بازها بین خودشان شرط بندی میکردند. اغلب جنگالهای خروس‌ها را تیز میکردند و دیده شده بود که به پای خروسها تیغ ریش تراشی نیز بیندند تا جنگ خونین تر بشود.

من همراه «اسماعیل پسندی» به قهوه‌خانه خروس‌بازها رفته بودم. اسماعیل از فدائیان فرقه دموکرات بود و کینه بی‌پایان نسبت به رژیم پهلوی داشت. او عطش جنگ جویی خود را با به جنگ انداختن خروسها فرو مینشانند. اسماعیل مرغ و خروس لاری نگهداری می‌کرد و تخم مرغ لاری برای جوجه کشی میفروخت اما به غریبه‌ها نمیداد و برای اینکه نژاد خروس‌های او بدست دیگری نرسد. اغلب تخم مرغ‌ها را در آب می‌انداخت تا نشود از آنها جوجه کشی کرد.

اسماعیل خواندن و نوشتن بلد نبود اما اصول سوسیالیسم را تا اندازه ای یاد گرفته بود و در قهوه‌خانه و میان خروس بازها سوسیالیسم و کمونیسم تبلیغ می‌کرد. علاقه زیادی به خبر داشت و هر خبری می‌شنید به همه جا جار میزد. اولین باری که من و مناف فلکی، صمد بهرنگی را بخانه اسماعیل بردیم. اسماعیل روبروی صمد ایستاد. دو قدم به عقب رفت. صمد را کاملاً و رانداز کرد. آنگاه نزدیک شد و در چشمهای صمد خیره شد. سپس رو بمن کرد و گفت ولش کنید بدرد نمیخورد. ما با هم خندیدیم ولی اسماعیل جدی بود و میگفت این آدم با این قد و قواره‌اش نمیتواند مبارزه کند. اسماعیل این نوع معاینه کردن و ارزش گذاری را از فرمانده خودش در فرقه یاد گرفته بود و با ما مثل افراد تحت فرماندهی اش حرف میزد. چند ماه بعد وقتی خبر غرق شدن صمد را در رودخانه ارس به اسماعیل دادم، آتش گرفت. به زمین و زمان فحش میداد و میگفت که من فقط از روز مرگ خودم خبر ندارم. من بشما گفتم که این آدم سر خودش را بیاد می‌دهد. گفتم ولش کنید. دیدید چکار کردید؟

اسماعیل مبلغ بی‌ظنری بود. قهوه‌خانه میدان سبزی فروشان حکم آباد پانوق او بود و کم نبودند کسانی که برای شنیدن خبرهای روز از زبان اسماعیل به هوه‌خانه می‌آمدند. وقتی زن و بچه‌هایش مریض می‌شد و هزینه دوا و درمان زیاد بود میگفت اداره کردن خانه ای که در آن مریض وجود داشته باشد از اداره کردن جنگ ویتنام مشکل تر است.

در ماههای محرم و رمضان قهوه‌خانه وضعیت ویژه‌ای داشتند. دهه عاشورا عملاً کسی به قهوه‌خانه نمی‌رفت و همه برای سینه زنی و زنجیر زنی و قمه بدست گرفتن و «شاه حسین، وای حسین» گفتن می‌رفتند و یا در مساجد جمع میشدند. اسماعیل پکر می‌شد و میگفت: من در طول سال آدمها را یک به یک براه می‌آورم و آدمشان میکنم، محرم که میرسد دوباره ملاها هزارتا هزارتا آدمها را خر میکنند.

در ماه رمضان قهوه‌خانه روزهای بستند و شبها تا موقع خوردن سحری باز بودند.

قهوه‌خانه‌های محلات تبریز در شبهای رمضان محل تفریح و ترنا بازی و گل بازی بود و عملاً نمیشد حرف جدی زد. یا می‌بایست قاطی دیگران بشوی و در بازی‌های دسته جمعی شرکت بکنی و یا اینکه بخانه پناه ببری و در کتابهای غرق شوی، بر خلاف قهوه‌خانه‌ی اورمی که بدون استثناء تخته نرد بازی و شطرنج بازی در آنها رواج کامل دارد، در قهوه‌خانه‌ی تبریز بندرت شطرنج بازی و تخته نرد بازی می‌شود و فقط در قهوه‌خانه‌های خلوت در ساعات کم مشتری تخته بازی می‌کنند.

قهوه‌خانه‌های بازار و خیابانهای خلوت و تیمچه‌ها، ماه رمضان را کاملاً تعطیل میکردند و عده‌ای از روشنفکران چپ که می‌توانستند از کار دست بکشند و یا مرخصی بگیرند هر چه قهوه‌چی و کله‌پز و کباب‌پز بود با خود برمیداشتند و برنامه‌ی کوهنوردی پانزده روزه یا حتی یک ماهه ترتیب میدادند و به قله‌های نقاط دور می‌رفتند. باین دستاویز هم با هم روزه شان را می‌خوردند و هم در مدت مسافرت به اصطلاح تبلیغ اساسی میکردند. در دهه‌ی چهل بعضی از صنوف مراکز تجمع داشتند که با نام صاحب قهوه‌خانه مشخص می‌شد. مثلاً در نقاط مختلف شهر قهوه‌خانه درشکه‌رانها (داشک‌چیلار قهوه سی) وجود داشت که بنام قهوه‌خانه حاج علی، قهوه‌خانه قره یوسف و غیره نامیده میشدند. در واقع نام صنف، نام دوم قهوه‌خانه بود. نام اصلی همان نام صاحب قهوه‌خانه بود. در آن دوره درشکه مسافربری از دور خارج شده ولی درشکه‌های باری فعال بودند که اغلب مصالح ساختمانی و توله بار و سبزیجات حمل میکردند. زغال فروش‌ها نیز قهوه‌خانه‌ی مختلف داشتند. روستائیان قره داغ زغال را با قاطر می‌آوردند و در حیاط این قهوه‌خانه جمع میکردند و مردم بار زغال را مستقیماً از روستائیان می‌خریدند و برای کرسی‌ها و منقل‌های خود مصرف میکردند. بتدریج که وسائل حمل و نقل مدرن زیاد می‌شد وسائل حمل و نقل سنتی از دور خارج میشدند. پاتوق‌های جدید باز میشدند. وقتی درشکه‌های مسافربری (فایتون‌ها) از دور خارج شدند، تاکسی‌های جای آنها را گرفت و قهوه‌خانه تاکسی رانها (تاکسی‌چی‌لار قهوه‌سی) در «میدان ساعت» بوجود آمد و وقتی شتر بخارج شهر رانده شد، قهوه‌خانه کامیون داران در «قونقاباشی» ایجاد شد. کافه رانندگان در خیابان فردوسی نیز همواره از قهوه‌خانه‌ی معروف تبریز بود. در این قهوه‌خانه علاوه بر تجمع راننده و شاگرد راننده و صاحب ماشین که محل کارشان در خیابان فردوسی بود، هنرمندان و افراد متجدد نیز بود که در محوطه ارک تاریخی تبریز قرار داشت و خود اثر تاریخی ارزشمندی بحساب می‌آمد که به سبک تئاترهای قدیمی اروپا ساخته شده بود.

اهالی شهرهای نزدیک تبریز نیز در نقاط مختلف شهر بویژه در دروازه‌های متعدد تبریز قهوه‌خانه‌ی مخصوص خود را داشتند که بنام ساکنین همان شهر نامیده میشدند مانند قهوه‌خانه‌ی مرنندی‌ها، اسکوئی‌ها و غیره. معمولاً این قهوه‌خانه ایستگاه اتوبوس یا مینی‌بوس (قایدی، قاشدی) و تاکسی‌بارهایی بود که بین تبریز و شهر مربوطه مسافرکشی میکردند. مثلاً قهوه‌خانه آذر شهری‌ها در خیابان تربیت جنب ایستگاه مینی‌بوس‌های آذر شهر قرار داشت.

صنف نانوا و کارگران نانوائی قهوه‌خانه‌ی متعددی داشتند که قهوه‌خانه شاطرها (شاطرلار قهوه سی) مخصوص کارگران سنگک پزی و قهوه‌خانه نانوائان مرکز تجمع کارگران لواش پزی و بربری

پزی بود. تقریباً تمام قهوه‌خانه‌ی تبریز برای نهار دیزی می‌فروختند که سابقاً «پیتی» گفته می‌شد و اکنون اصطلاح آبگوشت جایگزین آن شده است. صبحانه نیز عموماً نان و پنیر و چائی شیرین و یا کره و مربا دارند. این غذاهای مقوی کارگری و ارزان قیمت موجب می‌شود که اکثریت کارگران و پیشه‌وران هنگام ناهار در قهوه‌خانه جمع بشوند و روشنفکران چپ که علاقه‌مند به تماس گیری با طبقه کارگر بودند حداکثر استفاده را از آنها می‌کردند و ضمن نان و نمک خوردن با این کارگران سر صحبت را یاز می‌ساختند و به درد دل کارگران گوش میدادند و رابطه برقرار میکردند. همراه بودن با یک کارگر آشنا به برقراری رابطه کمک می‌کرد و خیلی زود اعتماد متقابل ایجاد می‌شد. من هر وقت با علی مکانیک برای خوردن نهار به قهوه‌خانه میرفتم، علی مرا به سایر کارگران گاراژ و مکانیک‌ها معرفی می‌کرد و اتفاق می‌افتاد که میزها را کنار هم می‌گذاشتیم و ده، دوازده نفره با هم غذا می‌خوردیم و در ضمن از هر دری سخن گفته و شوخی می‌کردیم.

در میان کارگران کارگاههای تبریز و پیشه‌ورها کم نبودند که در گذشته کار سیاسی کرده بودند و حتی سابقه زندان سیاسی داشتند. این کارگران مانند روشنفکرها، محتاط و مخفی کار بودند و آشکارا و با صدای بلند علیه حکومت تبلیغ می‌کردند و از تجربیات مبارزاتی خود حرف می‌زدند. آنها در گذشته کار سندیکائی کرده بودند و قدرت تشکل کارگری را میشناختند و علاقمند بودند که متشکل بشوند. کارگران بعضی از صنوف نظیر کفاشان و خیاطها عضو سندیکا بودند. اما سندیکاهای آن دوره عموماً از بالا ساخته شده بود و توسط اداره کار و سازمان امنیت کنترل میشدند. با اینهمه کارگران عضو سندیکا میشدند و سعی می‌کردند سندیکا را از تسلط سازمان امنیت خارج سازند. آنها بموازات جلسات هیئت مدیره رسمی سندیکا، خودشان در قهوه‌خانه جمع میشدند و مسائل صنفی خود را بررسی می‌کردند و باصطلاح سعی می‌کردند فراقسیون خود را در سندیکا داشته باشند و معتقد بودند در هر صورت «چاره کارگران وحدت و تشکیلات است».

بعضی از کارگران سیاسی سواد خواندن و نوشتن نداشتند و هر وقت خبر داغی وجود داشت نظیر تشدید جنگ ویتنام یا وقوع زلزله، روزنامه می‌خریدند و به وه‌خانه می‌آوردند تا کسی آنرا برایشان بخواند. خواننده هر تفسیری هم به خبر اضافه می‌کرد جزء مقاله محسوب می‌شد و توسط کارگران به دیگران منتقل میگشت.

بعضی از قهوه‌خانه که محل رفت و آمد روستائیان و کارگران فصلی بود چند بسته لحاف و تشک نیز در بالکن داشتند و روستائیان و کارگران با پرداخت مبلغ مختصری می‌توانستند شب را در قهوه‌خانه بخوابند و این امکان مناسبی بود برای کسانی که تحت تعقیب ساواک بودند و چون نمیتوانستند به مسافرخانه یا هتل بروند، شب را در قهوه‌خانه بیتوته می‌کردند. چون قهوه‌خانه شناسنامه نمیخواست و دفتر یادداشت اسامی مشتریها را نداشت و قابل کنترل نبود. «اصغر عرب هریسی»^(۱) در سال ۱۳۴۹ مدتی در یکی از قهوه‌خانه‌ی بلوار منجم می‌خوابید. شاگرد قهوه‌چی‌ها

نیز شب را در قهوه‌خانه می‌خوابیدند. چون قهوه‌خانه شب تا دیروقت باز بود و نزدیکهای نیمه شب می‌بست و صبح موقع اذان دوباره باز می‌شد و شاگرد قهوه چی‌ها میبایست قهوه‌خانه را نظافت میکردند و سماورها را تمیز میکردند و لپه و نخود برای دیزیها پاک میکردند و در همان حال به مشتریان آخر شب و نیز سحرخیزها میرسیدند. قهوه‌خانه‌ئی که رختخواب داشتند بیشتر در محل کاروانسراهای قدیم ایجاد شده بودند و تبریز که در طول تاریخ محل تلاقی راههای کاروان رو و یک شهر تجاری مهم در مسیر جاده ابریشم بود کاروانسراهای زیادی دارد که حتی در دههٔ چهل تعدادی از آنها دایر بود و عشایر و روستائیان با دامها و چهارپایان خود در کاروانسراها اطراق میکردند.

یکی از عادات شناخته شدهٔ قهوه‌خانه‌روها تسبیح بازی و تسبیح انداختن بود. البته تسبیح قهوه‌خانه یا تسبیح مسجد فرقه‌های اساسی داشت. تسبیح مسجد صد و یک دانه دارد در حالیکه تسبیح قهوه‌خانه که برای تفریح و مشغولیت است دانه‌هایش از سی و سه عدد تجاوز نمی‌کند و «چَرَکه» نامیده می‌شود. این تسبیح‌ها از سنگهای معدنی درست می‌شود و بعضی از انواع آنها بسیار پرقیمت می‌باشد. تسبیح بازها بخصوص موقع کشیدن قلیان تسبیح نیز می‌انداختند. من دقت کرده بودم که در موقع بازی با تسبیح افراد حالات روحی خود را نشان میدادند. وقتی هیجان زده بودند و با کسی جدل میکردند، تسبیح را تند و تند و خشن می‌انداختند و هنگامیکه بفکر فرو رفته بودند و نی قلیان بر لب داشتند به آرامی تسبیح را میچرخانیدند. در آن سالها ما سعی میکردیم برای هر کاری توضیح علمی پیدا بکنیم و در مورد تسبیح نیز می‌گفتم که نوعی اعتیاد مکانیکی است. حالا باید روانشناسان قضاوت بکنند که این نظر تا چه حد علمی است.

معلوم نیست تسبیح انداختن از چه تاریخی در ایران متداول شده و چرا اکثر کسانی که با دست راست دسته قلیان را میگیرند دوست دارند با دست چپ تسبیح را بچرخانند و شادروان کسروی که تاریخچهٔ چیتق و قلیان را نوشته، به این نکته اشاره نکرده است. ملاهای آن دوره بیشتر چیتق میکشیدند و تسبیح صددانه میچرخانند و دعا میخواندند و با قلیان و قهوه‌خانه و تسبیح دانه درشت مخالف بودند و چون ملا یا به قهوه‌خانه نمی‌گذاشت، لذا تسبیح اندازه‌ها (چَرَکه بازلا) با خیال راحت قلیان میکشیدند و تسبیح می‌انداختند. داش مشدی‌ها تسبیح‌هایی می‌انداختند که صدایش در قهوه‌خانه می‌پیچید. لوطی محلهٔ ما «کریم قوشداش»^(۱) تسبیحی داشت که هفت دانه داشت و دانه‌ها به اندازه گردو بودند. ملاهای کم سواد و روضه خوانها مخالف حرکات و عادات مردم نبودند که یک نمونه‌اش روضه خوان محلهٔ حکم آباد میرزا عباسعلی بود. وی که خود در جوانی از فدائیان فرقهٔ دموکرات بوده بعد از پانزده سال دربدری بالاخره در سال چهل عبائی بردوش انداخته و روضه خوان شده بود. او نسبت به محفل ما سمپاتی داشت و خود خاطراتی از دوران فرقه برای ما تعریف می‌کرد. میرزا عباسعلی بعد از انقلاب دعاخوان قبرستان وادی رحمت شد و سر قبرها آیت‌الکرسی میخواند و برای چپها و کمونیستها نماز میت میخواند. نماز میت

۱- کریم قوشداشی هنگام فرار از دست زندانها در منطقه «یام» بین مرند و تبریز تیر خورد و کشته شد.

«بیریا»^(۱) را میرزا عباسعلی خواند.

قهوه‌خانه نوحه‌خوان‌ها (نوحه‌خوانان قهوه‌سی) در نزدیکی مسجد جامع (جمعه مسجد) واقع شده بود این قسمت از بازار تبریز یعنی بازار صفی نجارا بازار، اماله بازار و تیمچه‌های نزدیک نسبت به سایر قسمت‌های بازار رنگ مذهبی غلیظ تری داشت و چون مسجد جامع حوزه علمی آذربایجان بود بدینجهت وجود طلاب و مدرسین روحانی آن حدود را شبیه بازار قم مینمود چند کتابفروش نیز در آنجا بودند که منحصرأ کتب دینی می‌فروختند. بعضی از کاسبکاران محل نیز لباس روحانی می‌پوشیدند، و یا حداقل عبائی بر دوش می‌انداختند و چند تائی نیز کلاه استوانه‌ای عثمانی و شال سبز سیدها را داشتند. از جمله کسانی که لباس و قیافه آخوندی داشتند چلوپز اماله بازار بود که شرح احوالات وی در شعر هنرمندانه بیوک آقا ملجائی جاودانه شده است. قهوه‌خانه نوحه‌خوان‌ها بخاطر اینکه در یک محدوده مذهبی واقع شده بود محل تبادل اخبار سیاسی مذهبی بود. اعتصابات و بستن بازار معمولاً از این نقطه شروع می‌شد و اخبار رسیده از قم و مشهد و دو دستگی آخوندها در آنجا دهان بدهان می‌گشت.

قهوه‌خانه نوحه‌خوان‌ها متناسب با تقویم مذهبی رنگ عوض می‌کرد. در نیمه شعبان و عید قدیر چراغانی می‌شد و در ماه‌های محرم و صفر و وفات امامان یکسره با علم‌ها و پرده‌های سیاه پوشیده می‌شد. جو قهوه‌خانه نیز متناسب با تزئینات آن تغییر می‌کرد. در ایام عزاهمه عابد و زاهد می‌شدند و نوحه‌خوان‌ها بجای چائی آبجوش شیرین (قند داغ) می‌خوردند تا صدایشان باز شود و تعارفات مذهبی از قبیل، التماس دعا و اجر شما با خدا از هر طرف شنیده می‌شد اما در روزهای عادی و یا جشن‌های مذهبی همه شوخی می‌کردند. نوحه‌خوان‌ها در شوخی‌های دستی و تعریف شوخی‌های رکیک معروف هستند و مزه‌پرانی متلک‌گوئی و مضمون‌کوک کردن و «دکان درست» کردن از عادات متداول قشر نوحه‌خوان است. در دهه چهل نوحه‌خوانی حرفه مستقلی محسوب نمی‌شد بلکه نوعی فعالیت مذهبی و کار اعتقادی بود که داوطلبانه و اکثراً بدون مزد بود. بغیر از ماه محرم که نوحه‌خوان‌ها با هئیت‌های عزاداری محلات قرار مشخص می‌گذاشتند و علاوه بر اجر دینی مبلغی نیز اجرت مادی می‌گرفتند.

بیشتر نوحه‌خوان‌ها از دلال‌های بازار کاسبکارها و یا مباشرین و پاکارهای تجار بازار بودند، اهمیت هئیت‌های مذهبی بیشتر با نوحه‌خوان اصلی آن هئیت بود. نوحه‌خوان‌های معروف آن دوره، ذبیح مؤذن زاده اردبیلی و دلریش بودند که استاد شهریار در دیوان ترکی خود چند جا از دلریش تمجید کرده است. نوحه‌خوان‌ها اکثراً طبع شعری داشتند و وردها و نوحه‌ها را خودشان می‌سرودند بعضی از این نوحه‌ها از نظر صناعت شعری جزو شاهکارهای ادبی محسوب می‌شوند و نوحه‌خوان‌هایی نظیر صراف نیز از مشاهیر ادبی آذربایجان می‌باشند. بعضی مؤذنها و همه

۱- بیریا مشول آموزش و پرورش در زمان پیشه‌وری که به باکو مهاجرت کرده بود. بعد از انقلاب به تبریز برگشت و توسط جمهوری اسلامی زندانی شد و در زندان تبریز درگذشت.

چاووش‌ها نیز نوحه‌خوانی می‌کردند.

بعد از حکومت ملی در آذربایجان چاپ آثار ادبی بزبان ترکی ممنوع بود اما کتاب‌های نوحه استثناء بودند و بخشی از ادبیات مکتوب این سال‌ها در کتب نوحه حفظ شده است و نوحه‌خوانی چون کریمی مراغه‌ای نیز کارش را از دایره نوحه‌گسترش داده و اشعار توده‌ای فراوانی سروده است که بعضی نصیحت و بعضی دیگر هزل و هجو می‌باشند.

روشنفکران چپ بخاطر اینکه مذهب را افیون توده‌ها می‌دانستند نظر خوبی نسبت به نوحه‌خوان‌ها نداشتند و قضاوتشان بیشتر شبیه قضاوت ایرج میرزا درباره این طایفه بود اما عداوت خاصی نیز بین آنها وجود نداشت. بعضی از نوحه‌خوان‌ها معلم تعلیمات دینی، قرآن و عربی در مدارس بودند و مناسبات شغلی دوستانه‌ای بین آنها و معلمین چپ وجود داشت بویژه بعد از قیام پانزدهم خرداد چهل و دو که چپ‌ها و مذهبی‌ها در مخالفت با دربار همصدا شده بودند. همچنانکه هفت باب شعر قدیم همخوان با هفت دستگاه موسیقی ایرانی است. همه نوحه‌ها نیز در دستگاه‌های موسیقی خوانده می‌شود و آهنگ‌های نوحه اعم از سینه‌زنی، زنجیرزنی یا مجلسی با دستگاه‌های آواز یکی است در واقع کلنل وزیری با تدوین و تنظیم همین نوحه‌ها بوده که موسیقی کلاسیک ایرانی را بنظم درآورده است و چون خشت اول بر غم و اندوه نهاده شده لذا موسیقی ایرانی همچنان محزون و غم‌انگیز اجرا می‌شود درست بر عکس موسیقی‌های محلی که عموماً شاد و پرتحرک می‌باشند.

نوحه‌خوانها هنرپیشه‌های جامعه مذهبی هستند و هنرشان نیز اینست که هر لحظه برنگی درآیند. وقتی جمع جدی است سنگین و متین هستند و موقعیکه جمع خودمانی باشد به دلچک‌بازی و هرزه‌گویی و شوخی‌های دستی می‌پردازند. بهمین خاطر از نظر اخلاقی شهرت خوبی در میان مردم ندارند. بسیار دیده می‌شود که زنان و دختران عاشق صدای نوحه‌خوانی می‌شوند و کارشان به رسوائی می‌کشد.

می‌گویند در زمان قاجاریه به نوحه‌خوانهای تکیه، دولت قرب و منزلت هنرپیشه‌های امروزی را داشته‌اند که از آن میان حاج بارک‌الله از همه محبوب‌تر بوده است. او را بدین جهت حاج بارک‌الله می‌گفتند که ناصرالدین شاه بعد از شنیدن صدای او گفته بود (بارک‌الله)، و این شده بود نام و لقب افتخاری بر آن نوحه‌خوان. زنان اندرونی و دختران محجبه اعیان و اشراف آن دوره کشته و مرده حاج بارک‌الله بوده‌اند. هر وقت که او در نقش حضرت عباس سوار بر اسب رجزخوانی می‌کرده داد از نهاد دل زنان و دختران درباری بلند میشده و آنان برای ابراز احساسات در حال جیغ زدن و گریه کردن دستمال و روبند بطرف حاج بارک‌الله پرتاب می‌کرده‌اند و چون رسوائی در اندرون از حد گذشته بود بدستور ناصرالدین شاه حاج بارک‌الله را مسموم می‌کنند. در قیام‌های شهری نقش نوحه‌خوانها زیاد است. آنها فی‌البداهه شعارهایی می‌سازند که زبان حال مردم است. بعد از انقلاب با تسلط یافتن مذهب نقش نوحه‌خوانها نیز مهم شده است. در جریان قیام طرفداران شریعتمداری

در آذربایجان من از نزدیک شاهد نقش هدایتگر نوحه‌خوانها در تظاهرات بودم که بعضی هایشان از همبازیهای دوران کودکی من بودند.

قهوه‌خانه خوانندگان در نزدیکی دانشگاه یکی دیگر از قهوه‌خانه‌های استثنائی تبریز بود. بر خلاف قهوه‌خانه عاشیقها که دوستانان موسیقی فولکلوریک و ساز و آواز عاشیقی را جذب می‌کرد، قهوه‌خانه خوانندگان بیشتر محل رفت و آمد و ملاقات اهل هنر و موسیقی بود. مشتریهای دائمی این قهوه‌خانه با فنون خوانندگی و نوازندگی آشنائی داشتند.

بعد از ظهرها معمولاً از استادان موسیقی در قهوه‌خانه حضور داشتند و علاقه‌مندان ضمن عرضه هنر خود می‌توانستند نکته‌هایی از رمز و راز موسیقی را از آنان سؤال بکنند. بعضی‌ها نیز قبل از آمدن به قهوه‌خانه در باغات اطراف قدم می‌زدند و با خواندن سه‌گانه و چهچه زدن حنجره خود را جلا میدادند. همچنانکه رقص و آواز برای درویش‌ها عبادت است، برای بسیاری از تبریزی‌ها نیز آواز خواندن نوعی عادت است. میدانیم که آواز خواندن هوس ملی آذربایجانی‌هاست و در این میان اهالی قره‌داغ به خوش صدائی و تبریزی‌ها به تصنیف خوانی معروفند. بسیاری از نوایغ موسیقی ایرانی از تبریز برخاسته‌اند مانند استاد ابوالحسن‌خان اقبال‌آذر که از بنیانگزاران موسیقی علمی در ایران می‌باشد. رادیو تبریز نیز در دوره پیشه‌وری و زمانی که استاد اقبال‌آذر شهردار تبریز بود تأسیس شده است. استاد بیگجه‌خانی و حاج محمود قوالچی نیز که از نوادر موسیقی آذربایجان محسوب می‌شوند پایه‌های مکتب تبریز را استوار ساخته‌اند.

از خواننده‌های مردمی دهه چهل می‌توان فاطمه زرگری و مصطفی پایان را نام برد. مصطفی پایان کافه‌ای نیز در خیابان استانبول تهران داشت که پاتوق طرفداران صدای او و علاقه‌مندان موسیقی آذربایجانی بود. استاد ابوالحسن‌خان تعریف می‌کرد که روزی مصطفی پایان پیش او رفته و بعد از خواندن یک قطعه موعظانه نظر استاد را نسبت به صدا و آواز خود جویا می‌شود. استاد نیز بدون رودربایستی جواب می‌دهد که: پسرم آواز که چه عرض کنم اما تو خوب حرف می‌زنی!

قهوه‌خانه معماران در میدان ساعت یکی از قدیمی‌ترین قهوه‌خانه‌های صنفی تبریز بود. در فصل ساختمان یعنی از اواسط بهار و بعد از بارندگی‌های نیشان تا اواسط پاییز که یخبندان شروع می‌شد، این قهوه‌خانه ساکت و کم مشتری بود. اما بعد از فصل ساختمان مخصوصاً در زمستان در این قهوه‌خانه جای نشستن پیدا نمیشد. در آن زمان هنوز دفترهای مهندسی مشاور و آرشیکت در خیابانهای شهر به چشم نمی‌خورد و اغلب مهندسی‌ها در کارهای ساختمانی دولتی و طرحهای بزرگ مشغول کار بودند و خانه سازی بویژه در اطراف شهر که در حال گسترش بود توسط بناها و معماران محلی انجام می‌گرفت و قهوه‌خانه معماران محل ملاقات و نیز کاریابی معماران و بناها بود. استادان معمار تماماً از بناهای قدیمی بودند که اصول ساختمانسازی را نه در مدارس و دانشگاه بلکه در عمل و زبردست استادان قدیمی یاد گرفته بودند.

شهر تبریز بدلیل اینکه چهارراه تمدن‌ها و محل تلاقی فرهنگها بوده و نیز ساکنان مختلط از ارمنه، آسوری‌ها، مهاجرین قفقازی و مردم محلی داشته دارای معماری مختلطی نیز میباشد. بازار تبریز که یکی از بزرگترین بازارهای سرپوشیده ایران میباشد از دوران صفویه محل معماری ظریف و هنرمندانه بوده که بیش از ۴۰۰ سال است مرکز کسب و کار میباشد و همچنان استوار و قابل استفاده باقی مانده است. ساختمانهای قدیمی و خانه‌های اعیانی تبریز عموماً از آجر پخته درست شده‌اند. در غرب تبریز بین محله آخونی و قاراملیک منطقه ای وجود داشت که قره بیک نامیده می‌شد. خاک این منطقه بسیار مرغوب و خاک چینی نامیده می‌شد. در این منطقه کوره‌های آجریزی ساخته شده بود و آجر پخته تولید میکردند که بسیار مرغوب و مقاوم بود. افسانه‌ها می‌گویند که قارابیک و قارا ملیک (قارا=قره=خارا=کارا بمعنی بزرگ است.) دو برادر بودند که مالک زمینهای این منطقه بوده‌اند و محله قاراملیک بنام برادر بزرگتر بنا شده است و این همان قاراملیک ارمنی پدر اصلی در داستان معروف اصلی وکرم می‌باشد. خود این داستان نیز بیان هنرمندانه اختلافات قومی و دعوای ارمنی مسلمان در آذربایجان و ارمنستان و آسیای صغیر می‌باشد.

قهوه‌خانه قله در منطقه شرقی شهر نیز از قهوه‌خانه‌های تاریخی و بسیار معروف تبریز بود که رد پای سه نسل از مبارزان و بزرگان شهر تبریز را در خود داشت. بر دیوار این قهوه‌خانه جای مال بندها که برای بستن اسب بود نشان از قدمت آن داشت. شکارچی‌ها و ورزشکاران زیاد به این قهوه‌خانه رفت‌وآمد می‌کردند عسل و سرشیر (بال قیماخ) آن برای صبحانه زبانزد خاص و عام بود. بعضی از تجار سرشناس بازار قبل از رفتن به بازار برای خوردن صبحانه به این قهوه‌خانه می‌آمدند. محیط آرام، هوا و منظره دلپذیر قله نیز به یک استراحتگاه درجه یک بیشتر شبیه بود تا قهوه‌خانه معمولی متأسفانه بدون توجه به ارزش تاریخی این قهوه‌خانه آنجا را در دهه پنجاه تخریب کردند و در توسعه ارضی شهر قله چنان ناپدید شد که گویی هرگز وجود نداشته است.

بی‌مناسبت نیست به موقعیت بعضی از قهوه‌خانه‌های حومه شهر تبریز نیز اشاره‌ای بشود. این قهوه‌خانه نظیر قهوه‌خانه وینار در جاده اهر، قهوه خانه بام، قهوه‌خانه خسروشاه و قهوه‌خانه سعیدآباد(سیداو) عموماً قهوه‌خانه‌های روستایی بودند که در دامنه کوهی واقع شده بودند و در دهه چهل به سمت گروههای کوهنوردی که اکثراً از عناصر چپ و دانشجویان دانشگاه تبریز تشکیل میشدند معادگاه جوانان مبارز شد. در خود شهر نیز قهوه‌خانه‌هایی بودند که کوهنوردان در آنجا جمع میشدند مانند «ایوانلی قهوه‌خانا» در نزدیکی سید حمزه که رفقای ما مرتب به آنجا سرمیزدند ولی قهوه‌خانه‌ی حومه از این نظر اهمیت داشتند که محل ارتباط با روستائیان بودند. صاحبان این قهوه‌خانه‌ها با بعضی از کوهنوردان دوستی پایداری داشتند. معلمین روستایی نیز این قهوه‌خانه‌ها را پاتوق خودشان کرده بودند. رفت و آمد روشنفکران و تحصیلکردگان به این قهوه‌خانه‌ها باعث شهرت و محبوبیت آنها شده بود و روستائیان با علاقه‌مندی و از روی کنجکاوای به این قهوه‌خانه‌ها می‌آمدند. معمولاً گروههای کوهنوردی شب را در این قهوه‌خانه‌ها میخوابیدند و صبح زود بطرف قله کوهی که مورد نظرشان بود حرکت میکردند.

جدا از قهوه‌خانه‌های حومه شهر بطور خلاصه قهوه‌خانه‌های تبریز به سه دسته مجزا تقسیم می‌شوند که عبارتند از قهوه‌خانه‌هایی که صنفی هستند و مانند کلوب، صنف بخصوصی عمل میکنند و قهوه‌خانه‌های محلی که محل تجمع و خبرگیری اهل محل می‌باشند و بعد از اینها قهوه‌خانه‌هایی هستند که ویژگی بخصوصی ندارند و همه گونه آدم از اهل شهر یا مسافر و غریبه برای استراحت و خوردن چایی و غذا به آنهاجا میروند. خارج از این تقسیم بندی استثناهایی نظیر کافه مایاک که قهوه‌خانه مخصوص تحصیلکرده‌ها محسوب می‌شد وجود داشتند که به کافه‌های اروپایی بیشتر شباهت داشتند تا قهوه‌خانه‌های سنتی شهر تبریز.

علاوه بر قهوه‌خانه‌ها، تعدادی از میخانه‌های کوچک و خلوت نیز پاتوق روشنفکران چپ بود. در آن روزها عرق خوردن نوعی تجدد و مخالفت با خرافات بحساب می‌آمد معلم‌ها با شاگردان خودشان به میخانه می‌آمدند و به آنها آبجو خوردن یاد میدادند. هم‌پایه شدن نوعی همبستگی ایجاد می‌کرد. صاحبان میخانه‌های تبریز عموماً از ارامنه بودند و آدمهای با تجربه و روشن از نظر سیاسی در میانشان کم نبود. یکی از این میخانه‌های کوچک در جنب گاراژ و تعمیرگاه ماشین آلات سنگین راه سازی در مقابل درب ورودی باغ گلستان قرار داشت. کارگرانی که در کارگاههای این گاراژ کار میکردند عموماً کارگران متخصص ارمنی بودند که در استخدام نمایندگیهای ماشین آلات سنگین بودند و ناهارشان را در این میخانه کوچک میخوردند. این میخانه را یک پیرزن ارمنی اداره می‌کرد که کارگران او را مامان صدا میکردند و غذاخوری را نیز هتل مامان میگفتند. محیط میخانه بسیار صمیمانه بود. مامان همه مشتریها را می‌شناخت و عادات غذاخوری آنها را میدانست. با ارمنی‌ها بزبان ارمنی و با ما بزبان ترکی با لهجه غلیظ ارمنی حرف میزد و عرق را «عاراخ» تلفظ می‌کرد و شراب را «شاراپ» اولین بار من با رزاق که راننده بولدورز بود به هتل مامان رفتم. مامان بدون اینکه از ما سوال بکند چه میخوردید یکی یک بشقاب دلمه کلم جلوی ما گذاشت با نیم بطر عرق خانگی. مامان مواظب بشقاب مشتریها بود. بمحض اینکه بشقاب کسی خالی می‌شد زود یک ملاقه غذا در بشقابش میریخت و بشوخی میگفت:

- بخورید و گرنه غذای اضافه را دور نخواهم ریخت و فردا آنراکتلت درست کرده و دوباره بخوردتان میدهم!

رزاق خودش نیز آدم جالبی بنظر میرسید. سالها راننده غلتک آسفالت بود و بعدها راننده بولدورز شد. چپ نبود اما تمام خصوصیات یک آدم چپ را داشت. بعد از انقلاب مریض شده بود. بدیدنش رفتم. میگفت در اثر انقلاب همه چیز بر عکس شده. سابق بر این ما نماز را در خانه میخواندیم و عرق را در بیرون میخوردیم ولی حالا نماز را در بیرون میخوانیم و عرق را در خانه میخوریم!

کافه مستان یا می‌خانه‌نو در مغازه‌های سنگی تبریز نیز بیش از بیست سال پاتوق روشنفکران

چپ بود. این می‌خانه کوچک توسط دو زن مهاجر قفقازی اداره می‌شد و تنها می‌خانه‌ای بود که منحصراً توسط زنان اداره می‌شد. یکی از آن دو زن نینا نام داشت که بطور مخفف نینو نامیده می‌شد. این زن‌ها همراه ارتش سرخ در زمان جنگ جهانی دوم به تبریز آمده و ماندگار شده بودند. نینو رابطه دوستانه‌ای با مشتریها داشت. آنها را خوب می‌فهمید و با یکایک آنها خوش و بش نموده و شوخی می‌کرد. آشپزی نینو رودست نداشت. قره‌چورلو میگفت که نینو آشپز مخصوص استالین بود. بسیاری از جوانان چپ تبریز در دهه چهل اولین گیلاس مشروب را در می‌خانه نینو به لب برده‌اند و پشت سرش چند خیارشور را تندتند جویده‌اند. نینو از بازارها خوشش نمی‌آمد و زیر لب بد و بیرا به آنان میگفت بویژه بازاریهایی که قیافه مذهبی داشتند ولی عرق سگی را بدون مزه می‌خوردند. رفتار نینو باعث شده بود که بازاریهای زیادی به می‌خانه او بیایند و نیش زبان نینو را نوش جان کنند و در حال مستی قربان و صدقه‌اش بروند. این رفتار غیرمتعارف و ناخودآگاه شاید بخاطر این بود که در دنیای بازارها زنی که با مردها دست و پنجه نرم کند وجود نداشت.

هسته اصلی محافل روشنفکران چپ تبریز را در دهه چهل معلمین و دبیران دانشسرای تربیت معلم تشکیل میدادند و همه افراد مرتبط با محفل به نوعی با چپهای سنتی شهر که عموماً از فعالان رده پائین فرقه دموکرات بودند تماس داشتند و تا اندازه‌ای از آنها تأثیر می‌گرفتند و قهوه‌خانه رفتن را نیز از فرقه چپی‌ها یاد گرفته بودند. در اواخر دهه چهل محافل دانشجویی چپ هم در دانشگاه تبریز بطور وسیعی شکل گرفته بود. این محافل بیشتر به کار سازمان یافته و مخفی گرایش داشتند و با مردم کوچه و بازار زیاد قاطی نمیشدند. در این زمان نقش معلم و مبلغ درهم ادغام شده بود. ما با خود کتاب به قهوه‌خانه می‌بردیم و به آشنایان علاقمند امانت می‌دادیم. گاهی نیز وقتی که قهوه‌خانه خلوت بود، می‌شد در گوشه‌ای نشست و نوشت.

قاطی شدن صدها و در مرحله بعد هزاران معلم و روشنفکر چپ و تحصیل کرده با مردم عامی در قهوه‌خانه فرهنگ جدیدی ایجاد می‌کرد که تا آنزمان ناشناخته بود. در تهران قهوه‌خانه‌ئی که پاتوق روشنفکران بود، در نقاطی از شهر قرار گرفته بود که عمله و فعله به آنجا نمی‌رفت و یک نوع مرز ممنوع نامرئی بین روشنفکران با مردم کوچه و بازار وجود داشت که همدیگر را درک نمی‌کردند. اما چپهای تبریز مرزها را شکسته بودند. اگر به صفحه آخر بعضی از کتابهای صمد بهرنگی توجه شود ملاحظه می‌گردد که نوشته است: این کتاب در فلان تاریخ و در فلان قهوه‌خانه تمام شد. تیراژهای باور نکردنی کتابهای صمد بهرنگی را باید در همین نکته‌های ظریف جستجو کرد و نیز در تلاش شبانه روزی، هزاران جوان چپ که کتابهای صمد را مانند اعلامیه‌های سیاسی علیه وضع موجود توزیع میکردند. در اواخر دهه چهل صفوف جوانان تحصیل کرده تبریز با موضع سیاسی - ایدئولوژیک از هم جدا می‌شد. چپ‌ها به قهوه‌خانه و میخانه و مذهبی‌های مخالف رژیم به مسجد می‌رفتند. طرفداران رژیم و ساواکی‌ها به کاخ جوانان می‌رفتند و هزاران هزار جوان بدون موضع سیاسی نیز میان «مسجد و میخانه» در نوسان بودند. در سال ۱۳۵۰ که قلع و قمع محافل روشنفکری چپ از طرف حکومت شروع شد، شهر تبریز بیشترین زندانی سیاسی و بیشترین اعدامی سیاسی را داد و از آن بیعد هرگونه تفاهم بین حکومت و روشنفکران از بین رفت تا اینکه

اکتبر - ۹۷ - پاریس

کیمین سوروشوم (۲)

یاشار اؤزگور

ایل لردی من ایتیرمیشم اؤزلویومو
 گوجوم یوخ، تاپام من اؤزلویومو
 هارا باخیرام هامی ایتگین،
 هامی پوزغون
 کیمین سوروشوم، هانی وارلیغیم؟
 چوخ چتین دیر - چوخ چتین دیر
 اؤز اوباسیندا
 اؤز ائلینده

ایتیره انسان اؤزونو

یول لار دومان دی، هاوالار سرین
 قدم لر آغیر، فیکر لر درین
 دیل لر باغلی دی، کیمین سوروشوم
 اؤزلویومون یولون

اوندا شیرین اولار بو حیات منه
 آچار اول لام قیفیل لانمیش دیل لر
 ملحم اول لام قبابار چالمیش ال لر
 جان لا باش لا قوللوق ائدهم ائل لر

۱- در این نوشته اسامی تعدادی از روشنفکران که پیشکورت ما محسوب می شدند و نیز رفقای که در ایجاد محفل ها نقش جدی داشتند، آگاهانه ذکر نشده است تا مشکلی برایشان ایجاد نشود. تقریباً تمامی این پیشگامان سابقه زندان سیاسی دارند و هم اکنون «هزارگانه سخن در دهان و لب خاموش» در ایران زندگی میکنند. گروهی نیز در خارج از ایران زندگی میکنند که ذکر نامشان ضروری نبود. ۲- امید زنجان اردیبهشت ۷۸

اوندا شیرین اولار بو حیات منه

یولداس اول لام آرزوسونا چاتانا
 اؤلوم اول لام اؤز یوردونو ساتانا
 زیندان اول لام دوست آراسین قاتانا
 اوندا شیرین اولار بو حیات منه
 بیر گونش اول لام بوزلاری اریدم
 بولبول اول لام بایقوش لاری کیریدم
 ریاکارین عؤمور گونون چورودم
 اوندا شیرین اولار بو حیات منه

هارا؟ (۱)

قربان علی پاشازاده

یلان لارین الینده قاپاز اولوب قورخو
 قورخودور منی
 سئوینتجیمی یاخالیر، اینامیمی بیخیر، سؤزومو
 قایتاریر
 دایانمادان سارسیدیر، منی سندهن کوسدورور
 گؤزلریمی اویوب منه بیر گوزگو وئریر
 هله باخاچاقسان دا دئییر
 قیچلاریمی کسیب تاختا بیر قیچ تاخیر
 بیر باشا قاچاچاقسان دا دئییر
 هارا قاچیم؟ نییه قاچیم؟ کیمه قاچیم؟

بیر خالچانین ماجراسی^(۱)

ابوذر آقازاده

بیر گنججه قوهوملاریمین، دهیرلی و دوشونجهلی آغ ساققالاریندان بیرری بئله صحبته باشلادی:
- او زامان کی، یول آچیق ایدی، او تایدان بو تایا گئت گل وار ایدی. بیزیم ائودن نئجه آدم ایش
اوچون اوتایا گتدیلم. نئجه ایل سونرا قایدیب گلدیلر. او زامان من ده بؤیوموشدوم. قوهوم،
قونشولاریمیزلا قیش گنجهلری بیر یرته بیغیشیب اوتایدان گلن کیتابلاری چراغین ایشیغیندا و
سماورین حزین حزین قاینارتنی سسینده دینله بیردیک.

هابئله اونلارین گوردوکلی و دوشوندوکلی نی سینیه بیغاردیم.
بئله دانیشیردیلمار کی، بیر گنججه اوتای کندلرین بیرینده بیرسی بیزه قوناقچی اولدی. یئیب
ایچدیکن سونرا، سؤز صحبت آچیلدی. نه ايسه بیردن چراغین آلا تور ایشیغیندا، یاری
توخنوموش بیر خالچا، دزگاه اوستونده گوزومه دهیدی. ایرلی گتدیب گوردوم چوخدان بری
توخنومور. توز تورپاق بیر قات اوستون آلیب. سببی نی سوروشدوم. قوناقچی بئله سؤیله دی، هه
اونون ماجراسی وار. بئش ایل دیر کی، اونا یاخین گئدهن یوخدور. دئمه لی یم بو خالچانی
توخویاندا الیمزده بیر بیت شعر وار ایدی. اوتو گوردویون کیمی بیر مصراع سی توخونوب باشا
یئتمه میش کاغاذ اییب یوخا چیغدی. چوخ گزدیم، حاضر اولدوم باهاسینا آم. شعرین سون
مصراع سینی بیلن بیر کس اولمادی. بئله اولوب بو داردا قالان خالچانین ماجراسی. گورورسن
رنگی سولوب ایلمکلری آزالا آرادان گتدیر. آرتیق دقت ائتدیم، الیمله خالچانین توزونو سیلدیم.
ایلمک مصراع بئله توخنوموشدو:
- کلاهون سات گیلن خرج ائت، طفیلی اولما نامرده.

حایف لاندیم. گنجهدن خئله ک گئچن دن سونرا باشقا مصراع سین یاراتدیم:
- جهاندا کله ساغ اولسون، کلاه اسکیک دئیل مرده.

بیر پارچا کاغذ بیرده قلم ایسته دیم یازماغا، دئدیم: خالچانی توخو اولسون کی، بیز قایدان باش
داردان آچیلما. اوره کدن سئوینیب دئدی: منه بؤیوک هدیه گتیریب سین، منت دارام. کیشی کیمی
سؤز وئیرم سحر حیوانلاردان بیرین قوربان کسه جگم. ائله سی ده اولدو. نئجه گون سونرا بیزی
حورمتله یولون آخار باخاریندان یولا سالدی.

تبریز بعد از دور دنیا^(۱)

رضا براهنی

رضا براهنی یکی از جهانی‌ترین چهره‌های آذربایجانی است. او تنها «زاده و پرورده» آذربایجان نیست، که آثار تمامی آفرینش‌های ادبی وی در عین حال تابلوهایی از زندگی مردم، فرهنگ و جغرافیای آذربایجان هستند. آذربایجان در این تابلوهای بزرگ و کوچک گالری براهنی بازآفرینی شده، جلوه‌گر و عشوه‌فروش می‌شود، مرموزتر و کهن‌تر می‌نماید، دوست‌داشتنی‌تر می‌شود و به جولانگه بی‌حد و مرز خیال بدل می‌شود. آذربایجان اگر با ساخت و ساز مادی خود مردمان خود زنده است با آثار فرزانه فرزندان چون براهنی ابدی می‌شود...

تریبون در مشورت با استاد براهنی در حال فراهم ساختن کلکسیون از آثار ایشان برای تقدیم به خوانندگان خود است. هنوز این کار به حد مطلوب نرسیده است. اما واقعاً حیفمان آمد که در همین شماره نوشته زیر را تقدیم خوانندگان تریبون نکنیم.

آنهایی که مرا خوب می‌شناسند گمان می‌کنند که من یک نفرم، و به تبع آن فکر می‌کنند تبریز من هم یک شهر است. آن اوایل نزدیک‌تر از آن بود که بینم. بخشی از خودم بود و نه هنوز به صورت تجزیه شده به دو بخش محیط و من. البته بادهای پاییزی‌اش بود که خاک را بیرحمانه توی چشم می‌پاشید و برف زمستانهای سختش که وقتی در خانه را باز می‌کردی سینه به سینه‌ات ایستاده بود. یا تو خیلی کوتاه بودی یا برف سرکش و بلند. و بعد یکی راه می‌افتاد با پارو و راه باز می‌کرد تا تو از در خانه و کوچه باریک می‌رسیدی به بازارچه؛ و از مدرسه که برمی‌گشتی نور چشم نداشتی که آفتاب روی برف نگاه تو را از تو ریزوده بود. اما فاصله‌ای در کار نبود تا آدم بتواند فاصله بگیرد و ببیند و بگوید: این ارک علیشاه، این مسجد کبود، این باغ گلستان، این درب گجیل، این شنبه غازان، این سید حمزه، این صاحب الامر، این عون بن علی [اینالی] والی آخر. بعدها فهمیدم که چه ظلمی به شهر می‌کرده‌ام. فقط بعضی بوها بودند، و بعضی حرکتها. مثلاً موقعی که ایستاده بودم بالای گود، صبح زود، جلوی مغازه پسر خاله پدرم، علی اکبر که هم رضایت‌نامه برای مدرسه ما می‌نوشت و هم کفن‌های مرده‌هایی را که روانه قبرستان «شاوا» بودند، تحویل صاحبان مرده می‌داد. خب! احساسی که من داشتم این بود که این‌ها یعنی همین. و یا مثلاً وقتی که کوچولوی

کو چولو بودم، اندازه‌ی میخچه‌ی کف پای پدر، و همانقدر هم موزی، که از "قونقا باشی" تا "وازال" صبح زود با برادر بزرگم و پدرم می‌رفتم. پدرم در "وازال" در کارخانه‌ی چای کار می‌کرد و از طرف مدیر کارخانه مأموریت بسیار مشمشر کننده‌ای هم داشت و به حالتی عذر خواه موقع تعطیل کارخانه دم در می‌ایستاد و دست به جیب‌های کارگرها می‌زد تا مبادا آنها چای دزدیده باشند. و از آنجا که بیرون می‌آمدیم دشت گسترده بود که می‌رفت تا لاله و رواسان، که بعدها زیبایی همه‌شان، هم برکه‌ها و هم آن درخت‌های بادام و زردآلو و امروود و سیب رفتند توی شکم راه کمریندی و یا شکم قبرستان تازه‌ی "وادی رحمت" که حالا اگر از بالای سر قبر پدر زخم در همان وسط‌های ردیف چهارم قبرها نگاه کنید آن پایین، تقریباً بقایای همان کارخانه‌ی چای - مخلوط کنی ۱۳۲۰ را می‌بینید و بعد ماشین سازی و تراکتور سازی و آن دورتر ها، خیلی دورتر، خانه‌های سازمانی و شاید حتی جاده‌ی دوطرفه و سراسر "تصف راه" هم آن دوره و هم این دوره را، و از همین راه بود که شخصیت‌های رازهای سرزمین من برای رساندن خود به پایان رمان راه "کندوان" را در پیش گرفتند، برای رسیدن به سر خاک "تهمینه‌ی ناصری" اسفندیار و سهراب و ناصر از دست داده که در پای آن کلبه‌های عمودی، خوفناک و طبیعی که درست از سینه‌ی کوه روئیده‌اند، در آخرین صفحات آن رمان خفته است؛ و بعدها، همین چند سال پیش شنیدم که مردم واقعاً به زیارت تربت "تهمینه" - گمان کرده‌اند که واقعت داشته است - به زیر پای آن معجزه‌های کوه می‌روند؛ در حالی که انتقال تهمینه "سمنگان" شاهنامه‌ی هزار سال پیش به کندوان رازهای سرزمین من، همین چند سال پیش، آن هم فقط بر روی کاغذ صورت گرفته است. در این جا هم انگار مردم دنبال مخفی‌گاه‌های کهن می‌گردند. ولی "تصف راه" هست، از همان جا، درست از بیخ گوش "لاله" و "رواسان" [ده زادگاه مادرم]، حالا هم جاده‌ی بزرگ به طرف "اسکو" و "سردرور" کج می‌شود و ناگهان باغ‌های اطراف آن پایین‌ها، و آن بالاها، همه رنگ طلا... این جاها پاییز زودتر می‌رسد. انگور را می‌چینند و پاییز می‌رسد، و گاهی هنوز نچیده‌اند که می‌رسد. حالا بادای که درمیان شاخه‌های درخت‌ها [می‌پیچد] انگار گوشواره‌های طلا را زیر هزاران گوش نامرئی تکان [می‌دهد]. دورتر، دریای لیره‌های طلاست. آسمان، آبی روشن... تکه ابرها، بی‌شکل و بی‌قواره...^(۱)

البته در آن زمان که ما به آن کارخانه‌ی چای - مخلوط کنی می‌رفتیم، و چند سال پیش که کارخانه به علت اشغال روسها دیگر تعطیل شده بود، و حتی گاهی پس از سقوط فرقه، از بالاخانه‌ی آن خانه‌ی زادگاه مادر در "رواسان" هم صدای گرگ را در شب از اطراف ده می‌شنیدی، هم برکه‌های خفته در حصار سپیدارهای خنک را به شهود حس می‌کردی، و هم صدای خرناسه‌ی کشدار کامیون را می‌شنیدی که از جنوب - میان‌دوآب، مراغه یا مهاباد - کوبیده بود و چون دیر کرده بود دهات اطراف را بیدار می‌کرد و می‌رفت. در سال ۱۳۲۸ یک بار هم به صورت یک خراز دوره‌گرد به "رواسان" رفتم، با مقداری عطر و پودر و کرم که همه را در برابر هشت تومان سرمایه‌ی اهدایی پدر خریده بود. خاله و مادر بزرگ مادر هرچه می‌توانستند از این خرت و پرت‌ها خریدند. بعد از ظهر به طرف شهر راه افتادم. تابستان بود فکر کردم وسط راه سوار گاری یا الاغ کسی می‌شوم. نشد. یکی از

۱- برگرفته با تغییراتی جزئی از رازهای سرزمین من به همین فلم (تهران، نشر مغان، سال ۱۳۶۶)، ص. ۱۲۶۴.

آن کامیون‌ها خرناسه کشان می‌آمد. ایستادم، اول توقف نکرد ولی بعد صد قدم دورتر ننگه داشت. دویدم که سوار شوم. دو نفر توی کامیون نشسته بودند. سی و پنج شش ساله. می‌خندیدند. گفتند بیا بالا. چهار تومان پول نقد داشتیم با آن صندوقچه مانند که به دور گردنم آویزان بود. دور و بر را نگاه کردم. دویست قدم آن‌ورتر همان کارخانه‌ی متروکه‌ی چای بود. سوار نشدم. هنوز نمی‌دانم چرا. مرداد تبریز و اطرافش بسیار گرم است. از آنجا تا گور "مرده شورخانه" پیاده و گاهی با گاری آمدم. وقتی که به خانه رسیدم و سر دستگاه خرازی‌ام را باز کردم، غوغای غریبی از عطر و کرم آب شده و رنگ‌های مخصوص بزرگ زنانه که همه را از دم بازار با حوصله و دقت انتخاب کرده و خریده بودم از توی صندوق بیرون زد، عشق واقعی من به عطر از آن غوغای سحرآمیز آغاز شد ولی پیرونده آن خراز نوجوان برای ابد بسته شد.

"شمس تبریزی" حرفی زده است که دربارهی من صادق‌تر است تا خود اف: "برای آن تا یک چشم دوست بینم صد چشم دشمن می‌باید دید." ده‌ها کتاب تاریخ و رمان و شعر مربوط به جنگ دوم جهانی خوانده‌ام و صدها فیلم دیده‌ام، اما حقیقت این است که وقتی درست‌تر فکر می‌کنم می‌بینم که جنگ دوم از همان "گور مرده شورخانه"ی تبریز شروع شد، ولی برای درک حقیقتی به این روشنی دور دنیا را باید می‌گشتم و "صد چشم دشمن" باید می‌دیدم. دور دنیا را گشته‌ام تا تبریز را بهتر بفهمم. مسئله‌ی تعصب نیست. کسی که به زادگاه خود برنگردد، دنیا را ندیده، یا بهتر از مادر نزاده، ولی این را در آن روزهای اول نمی‌توان فهمید. نه اینکه آدم شعورش قد ندهد، نه! حسی مرود در پایین قلب و بالای معده کمین می‌کند و می‌ماند. انتظار می‌کشد و می‌ماند. تا این که گشتن دور دنیا و تجربه کردن آدم‌های دست‌های آدم را بلند می‌کند و می‌گذارد روی آن حس. مرد هم باشی آن آستنی را حس می‌کنی و بعد می‌بینی اگر حتی معنی هم نداشته باشد، چیزی به مراتب بالاتر از معنی دارد. به همین دلیل ناگهان فواره می‌زند خودت را ده‌بار کوچک‌تر می‌کنی، شصت‌ساله که هستی، شش ساله می‌شوی در سال ۱۳۲۰، و ناگهان اسب‌گاری پدر در اصطبل خانگی وقفی را با پوزه و سر توی تو بره‌اش باز می‌کند و می‌زند بیرون و چون در حیاط بسته است دور حیاط وقفی "گود" دیوانه‌وار می‌دود و آخر سر می‌رود کنج حیاط، کنار دیوار باغ "میرزا رفیع" می‌ایستد و ما از "کاغذ پنجره"ی جرخ‌ورده، تنبان به‌پا و ترس‌زده اسب بیچاره را تماشا می‌کنیم و دو عبارت "قبیستان حیطی" [حیاط قبرستان] که همان خانگی وقفی مسکونی تست و "پنجره کاغذی" [کاغذ کاهی و روزنامه که موقع شکستن شیشه‌ی پنجره با سریشم روی پنجره ره با آن می‌گرفتند] در ذهن حک می‌شود و بعد مادر بزرگ همه را هدایت می‌کند به داخل چشمه‌ی سی‌چهل پله‌ای و همسایه‌ها را می‌برد آن تو و در را می‌بندد تا اسب آسمان غرمبه‌ی تبریز جنگ دوم را به تنهایی بشنود. و بعد هیچ سر و صدایی نیست. در آب انبار را باز می‌کنند و همه می‌آیند بیرون؛ و بعدها که تابلوی "رورای" مکزیکی را می‌بینی، در کتاب‌ها و موزه‌های آمریکا و اروپا، دوباره به یاد می‌آوری، چرا که پدر و پدرهای دیگر از بالای گود کنار هم، با دست‌های حلقه شده در جلو یا عقب، با آن کپی‌های کارگری که بعداً دو نسل کارگر و روشنفکر سرشان می‌گذارند، پایین می‌آیند و بعد معلوم می‌شود "صلح" شده و هفته‌هاست که افسرها و سربازها با لباس مبدل از کوره‌راه‌ها در می‌رفته‌اند. و همه می‌روند پشت بام، که از پشت سپیدارهای سر به فلک کشیده‌ی باغ بزرگ کناری

می توان آن اسب‌های چاق و بلند "مجار" را دید که "یلینکا" [گاری روسی] های بزرگ را می‌کشند که چند برابر "داشقا" [گاری به ترکی تبریز] های تبریزند. و همین طور می‌آیند و بعد همه جرأت می‌کنند و توهم کنار دیگران از گود می‌زنی بیرون تا سر از چهارراه "قره‌آغاج" و "منجم" شاهد ورود ارتش خارجی باشی. بعضی‌ها عین آدمهای خود شهر هستند؛ چرا که هنوز نام رنگ چشمشان را نمی‌دانی، ولی بعضی‌های دیگر صورت‌های شیت و ویر دارند با چشمهای منتظر و مبهوت و کمی ترس‌زده، و بعضیها دندان‌های طلا دارند که از زیر سیبل کلفت برق می‌زنند و تانک‌ها که می‌آیند این همان شهر یور بیست معروف است. و همگی یک پدر هم دارند که چشم و ابرو و گیس و سیل مشکلی دارد که عکسش را با احترام تمام می‌آورند و تو صدای قلب پدرت را می‌شنوی که دستت را گرفته، کبی به سر دارد و تماشا می‌کند و روز از نو روزی از نو؛ و برمی‌گردد به همان گود مرده شوخانه و خانه وقفی، همانطور که چند سال بعد برمی‌گردد و بعد در سالهای بعد هر کجا که رفتی به آنجا برمی‌گردد و حتی حالا داری پس‌زا مرگ مادر در سال ۷۴ برمی‌گردد و می‌بینی که پدر با چند سالدات روس وارد حیاط وقفی شده‌اند و مادر بزرگ عجله دارد که متکای تورا زیر شلیته و تنبان مادرت بچپاند و یل رنگ و رو رفته‌ی خودش را هم از روی آن تنش کند و چادر را بیندازد روی سرش و سالدات‌ها برسند به هشتی و سرک بکشند به اتاق، مادر بزرگ چنان زن حامله‌ای از مادر ساخته که بی زن مانده‌ترین مرد دنیا هم رغبت نمی‌کند نگاهی به سوبش بیندازد، و بعدها که تو سیمیشکا [تخمه آفتابگردان به روسی و ترکی] می‌شکنتی یاد آن کلمه‌ی عوضی "ماتیشکا" می‌افتی و یاد کاسه‌ی آب چشمه‌ای که از حیاط رد می‌شود و پدر آن کاسه را می‌دهد دست سرباز روسی که آن کلمه را گفته، و روسه خنده‌اش می‌گیرد و دندان‌های طلاش می‌زند بیرون و پدر آب متعفن را می‌گیرد جلو دهان او تا بنوشد و وانمود می‌کند که معنی کلمه را ملتفت نشده است. نشریه معروف "ایسکرا"ی سوسیال دموکرات‌های روس از راه مخفی تبریز به روسیه می‌رفته؛ هم در آن زمان که ستارخان به کنسول روس می‌گفت من زیر پرچم روس نمی‌روم و می‌خواهم هفت کشور بیابند زیر پرچم ایران. و تبریز زن و مرد بزرگ فراوان دیده ولی از ستارخان بزرگ‌تر ندیده. مسئله این است چگونه یک غیرت فردی سراسر پرچم یک کشور را در حساس‌ترین لحظه به تن و روح خود می‌پیچد. و چرا آدم نمی‌تواند بی ستار از کوی و برزن تبریز، حتی در خیال و حافظه بگذرد؟

از گود که بیرون می‌آمدیم از آن سوبش می‌رفتیم به کوی "ویجویه" که بخشی از تاریخ مشروطیت است و از این سوبش می‌آمدیم طرف "گجیل قاپوسی" [دروازه‌ی گجیل] که در نسل ما و نسل بعدی، تبریزی واقعی کسی است که از "دانشگاه گجیل" فارغ‌التحصیل شده باشد. پس از فارغ التحصیلی دیگر از هیچ غول و هیولا نخواهد رسید. میوه‌فروشی‌ها و خشکیارفروشی‌ها اینجا هستند. پرنده‌فروشی‌ها، نه دوتا و سه‌تا، که ده‌ها، با مهمانان شاد همیشگی‌شان پرنده‌ها و پرنده‌بازها و رنگ مو و آواز پرنده و اسامی پرنده و حریر نرم و تصادفی کلمات و همه زنانه و کودکانه؛ و من برای نوشتن صفحاتی از آواز کشتگان اول خود را به شاگردی این رنگ و بو و صدا مباحی کردم و بعد از دوستم "مجید سیف‌الدینی" کمک خواستم. گجیل یک بوی منتشر ویرانی، ترکیبی از شهر "پدرو پارامائی" و "کوماندویی" ولی از هر دو جالب‌تر، و شیرمردها همه شکل

"بورخس". فضای تقسیم زمان و زندگی با چاقوها و انحرافها عشقها، جنایتها و خیانتها و افسانه‌های منتشر از جیب‌بری‌ها و شیره‌کشیدن‌ها و اشیای عتیقه و هنزر پنز رکهنه و نو و معرکه‌گیری و مرکز فروش اموال مسروقه و محل نمایش همه اعتیادها. و چیزهای غریب چنان فت و فراوان، و مرکز چنان قطامه‌هایی که زبان آپاردی و پاچه‌ورمالیده‌ی هیچ محل دیگری به گرد پای زبانشان نمی‌رسد. و کاروانسراهایی با پیرترین بوقلمون‌ها، همسن "بورخس"‌های بیرون کاروانسراها؛ و پیچیده و پرهیجان، پاتوق پاتیل‌ها و لوطی‌ها و نوچه‌هایی که ایستاده یا نشسته دوره می‌بینند تا دور دستشان بیفتند، و همه دنبال شکار یابو - از تحصیل کرده و شهری تا دهاتی و سرباز و تابومی و بیگانه.

فکرش را بکنید که برای رسیدن به مدرسه‌ی "پرورش" در خیابان تربیت از آن گود مرده‌شوخانه، بچه مدرسه باید از این مجموع رد می‌شد. و در "پرورش" همه تر و تمیز و تیتیش مامانی بودند و ما بر خورده بودیم و زجر می‌کشیدیم. علت این بود که ما را پسر "حاج محمد علی بادامچی" فرستاده بود به این مدرسه که از یک سو خویش پولدار پدر بی‌پول ما بود و از سوی دیگر پسر نزدیک‌ترین رفیق خیابانی، حالا، بزمجه‌ی گود مرده‌شوخانه همکلاس پسر استاندان، پسر فرمانده لشکر، پسر رئیس دادگستری و پسر پلیس شهربانی و بچه پولدارهای دیگر بودی. و هم معلم‌ها می‌زدند و هم بچه پولدارها، و هم تو می‌زدیشان. البته جای بدی نبود. از "گود تا پرورش" مثل "از پاریز تا پاریس" بود. و کینه نسبت به سرمایه نه مال؛ خواندن "مارکس" و "انگلس" و "لنین" بود نه میراث "مالکوم ایکس" و "کاسترو" و "چه‌گوارا"، بلکه پس از این که این‌ها را خواندی می‌فهمی که محصول همان مدرسه بود. ساعت دوازده به سرعت از مدرسه می‌رفتم وسط بازار به یکی از تیمچه‌ها که در آن پدر چای را غریبال، وزن و بسته‌بندی می‌کرد. در کارخانه‌ی حاجی قنادان. دوباره به مدرسه برمی‌گشتی به همان تیمچه یا تیمچه‌ی دیگر. و تجربه من از بازار برمی‌گردد به آن سال‌ها، و چون در جاهای مختلف کار کرده بودم، روح آن سنت مکالمه، کار، و به دنبال آن کینه نسبت به خرید و فروش، داد و ستد، تجارت و بورژوازی، از همان دهنی بازار "امیر" تا کنار "ققوری چای" و یا "مهران رود" با من ماند. بازاری که جالب بود و همه‌ی ساعات تفریح من نوجوان را با شکنجه‌ی کار طاقت‌فرسا از من می‌گرفت. ولی حقیقت این است که آدم باید احمق باشد تا همیشه در آن بازار بماند. همه گذشته بودند. من هم باید می‌گذشتم. از جایی به آن پیچیدگی و عظمت "مارکوپولو" "حمدالله مستوفی" "تاورنیه" "شاردن" کشیش‌های "یسوعی" و "مسیو فلاندن" فرانسوی و روس‌ها و هدایت *خاطرات و خطرات*، انگلیسی‌ها و مستشارهای نظامی آمریکا. از ده‌ها دهنه‌ی کوچک و بزرگ و سوراخ و سنبه‌های مخفی کوچه‌ای باریک و تاریک و پیچاپیچ می‌شد وارد بازار شد و از آن بیرون آمد. و روزهای عزاداری شلوغ‌ترین دوره‌ی بازار بود و من رنگ و بو و حالت جمعی جماعات بزرگ را نخست در آن تیمچه‌های سقف بلند فرش فروشی‌ها دیدم که زنجیر و اشک و سینه‌ی برهنه و سرخ شده‌ی مردها با ماهی‌های پنج و هفت و نه متن قالی‌های خوی و تبریز اختی و انطباق متقابل می‌یافت و تا چشم کار می‌کرد چشم دودوزن و نفس خستگی‌ناپذیر بود و بعدها که بخش "صفا" و "مروه"‌ی *حسی در میقات جلال آل احمد* را خواندم، نوشته را زیبا یافتم، ولی غریب نیافتم، چرا که آن چشم‌ها را پیش از آن به چشم

خود در زیر آن سقف‌های بلند دیده بودم.

لم رفتن از بازار "امیر" و "دله زن" و "صفی" و یا از دور و بر مسجد جامع را هم خوب یاد گرفته بودم تا سریع خود را به محل کار و یا به "پرورش" و بعد به "لقمان" برسانم. نوشته‌اند که بازار شرقی هوای خفه‌ای دارد، ولی باید آنجا کار کنی تا بفهمی خفه یعنی چه. ولی تا روح این بازار را نفهمی قلم شرقی نمی‌توانی بزنی. البته دبیرستان لقمان به بازار نزدیک‌تر بود. آن ور میدان استانداری بود. و در سال ۲۵ هنوز مدرسه‌ی لقمان نبود، ولی یک بار همه‌ی شاگردان مدارس را به استانداری بردند برای دیدن پیشه‌وری. ولی اواخر لقمان و در "فردوسی"، دیگر جز برای خرید بازار نمی‌روی. پدر در بازار کار نمی‌کند. ولی در سالهای قبل از گود که می‌آمدی بیرون از گجیل رد می‌شدی می‌آمدی بالاتر و بالاتر تا می‌رسیدی به "دیکباشی" و بعد می‌رفتی تو بازار "صفی" و یا می‌رفتی پایین و از جلو دبیرستان "سعدی" که راه می‌افتادی یا می‌رفتی کوچکی پستخانه که یک طرفش می‌خورد به کوچه‌ای که خانه‌ی تیمسار "مهرداد" در آن بود و بعد ادامه می‌دادی و اگر دست راست می‌پیچیدی می‌خوردی به "ناچرلر" [ناچارها] که مرکز زنان بیچاره‌ی شهر بود که از سر ناچاری به آن محله راه یافته بودند، و یا مستقیم می‌رفتی که "پاساژ" بود و بعد خیابان "پهلوی" که چون در سال ۲۵-۲۴ آسفالتش کردند، ترجمه‌ی ترکی آسفالت مان روی خیابان: "قرم" [قیرشن]، و باز اگر از بغل مدرسه‌ی "سعدی" می‌رفتی می‌خوردی به "تربیت" که اگر مستقیم می‌رفتی باز وارد "پهلوی" می‌شدی که دست چپ "میدان شهرداری" یا "میدان ساعت" بود و در دوران بچگی و نوجوانی تو آنجا می‌رفتی، به تماشای اعدام شده‌ها، و شاه هم که تبریز می‌آمد از بالکن شهرداری خود را به تماشا می‌گذاشت. اگر از کنار شهرداری به طرف جنوب می‌رفتی از پادگان سر درمی‌آوردی و اگر به طرف شرق می‌رفتی می‌آمدی و می‌رسیدی به یک مدرسه‌ی بزرگ دیگر تبریز: دبیرستان "منصور" که ساعدی و فرج‌صبا آنجا درس خوانده بودند، ولی اگر از میدان ساعت به طرف شمال می‌رفتی می‌خوردی به همان استانداری و از دست راست می‌رفتی میدانی که دانشرا بود و بعد "ششگلان" و "حیدر تکیه‌سی" و در همین آخری بود که "حیدرخان عموغلی" می‌نشست و قلیان چاق می‌کرد. ولی اگر همان اول تربیت می‌پیچیدی توی بازار خود را در شیشه‌گرخانه می‌یافتی، که همه‌ی کتابفروشی‌های تبریز اول آنجا بودند. کتابفروشی "سروش" همه‌ی کتاب‌های تو و برادرت را مفت و مجانی می‌داد، به سفارش همان پسر بادامچی، و گاهی توی کتابفروشی‌ها یک جفت چشم درشت و جذاب می‌دیدي در زیر ابروهای پرپشت و صورتی دراز و کشیده. "شهریار" را یا اینجا می‌دیدي و یا روبروی استخر اول باغ گلستان که همان چهره‌اش با شمعدانی‌های اطراف استخر با هم در استخر منعکس می‌شدند. استخر جان می‌داد برای آب‌تنی، شاعری و خودکشی و تو آن‌ور استخر می‌نشستی و زیرچشمی آن چهره‌ی معکوس میان شمعدانی‌های معکوس را می‌بایدی. و شاید می‌گفتی کی نوبت من می‌رسد! در بازار "شیشه‌گرخانه" شهریار نشسته دست می‌داد و تو می‌رفتی بازار "امیر" و یا باز می‌رفتی طرف شهربانی با آن شیرهای بدریختش و یا نرسیده می‌پیچیدی دست چپ و می‌رفتی توی بازار زرگرها و یا بازار کفاش‌ها که تهش می‌خورد به "دله زن" و "امیر". و در اینجا همه به هم تنه می‌زدند و ناگهان زنی دستش را بلند می‌کرد و محکم می‌زد توی سر مردی که از فرصت سوء استفاده کرده بود.

و سرو صدا به پا می‌شد، و یا می‌دیدید که فروشنده‌ای بومی دنبال قالب کردن چیزی بدل به جای اصل به زن و مردی خارجی است و گوش می‌خواباندی ببینی زبانشان را می‌فهمی، و ناگهان می‌دیدید داری ترجمه می‌کنی. در آن زمان که ما بچه بودیم تقریباً یک چهارم کل شهر را بازار تشکیل می‌داد. صنعتی شدن، امر بازار را از بازار بیرون کشید و به مرکز خیابان‌های شهر رساند. با سینماها و مغازه‌ها. و دانشگاه که می‌رفتیم سر "سه‌راه شهناز" می‌ایستادیم. و چشم از تماشا سیر نمی‌شد. نسل من این را خوب می‌داند. خیابان‌های بزرگ و میدان‌های وسیع مال بعدهاست. و واقعاً آیا لازم است یک تبریزی، برای هزارمین بار از ششگلان و سرخاب و شتران و ویجویه و راسته کوچه و میارمیار و منجم و امامیه و طویاییه و باغ گلستان و شنبه - غازان و "ارک" صحبت کند؟ کسروی در این مراکز و محلات ده‌ها عکس از آدم‌ها چاپ کرده و بعد عکس‌های دوران رضاخان و محمدرضاشاه آمده و بعد عکس‌های انقلاب و بعد از انقلاب. هر محله‌اش تاریخ است. ولی خواننده‌ی تاریخ تصویر غریبی از تبریزی‌ها دارد. تفنگ به دست و یا قطار فشنگ حمایل دوش‌ها. و یا بالای دار، تنها و یا دسته جمعی. تاریخ هیجده ساله را که به یاد می‌آرید؟

ولی گفتم که تاریخ بعداً بود. اگر به راسته کوچه رفتیم، برای این بود که پدر که امین همه بود، قرار بود همه‌ی اهل خانه را در منزل حاجی غلامعلی سکونت دهد. و من اولین نگاهم را به زندگی درونی نجبای بورژوازی تجاری تبریز انداختم: سه خانه‌ی تودرتو. طرف از ترس دموکرات‌ها در رفته بود، و پدر نگهدار این مجموعه. و چه عیشی کردیم من و برادر بزرگم در آن سه حیاط تودرتو، یکی مال مرغ و خروس و بره و بزغاله و طویله، دیگری با حوض بزرگ و آب تلمبه و هزاران پرمانه و خوشه‌های انگور توی کیسه‌ها و زنبورها و انواع پرنده‌ها و آدم احساس می‌کرد که اگر فرشتگان در آن رفت و آمد می‌کردند دوران پیش از تبعید بشر به روی زمین همین جا می‌شد، و سومی بازهم پر از دار و درخت، ولی محل سکونت، و شب‌ها شبچره، و شنیدن رستم‌نامه و اسکندرنامه و مختارنامه در منزل همسایه که سواد داشت، به ترکی این‌ها را می‌خواند، و برای پدر و پدران و پسران دیگر که سواد نداشتند. و در روز لذت بردن از کوچی نجبای تبریز و دیدن خانه‌های تجار دیگر که خانواده به آنها رفت و آمد می‌کرد و بیشتر برای کار. و ناگهان بازگشت حاجی غلامعلی همان و بازگشت ما به گود مرده‌شوخانه همان. تا این که دری به تخته بخورد، پدر خود و پول و پله‌ای جمع کند و خانه‌ی محقری در کوی "سنجران" همان راسته کوچه بخرد؛ و از این بابت احساس دین به پدر، که جوان شانزده ساله‌ی تازه "هدایت" خوانده در بازارچه‌ی "راسته کوچه" شاهدانه می‌خرد و می‌ریخت توی جیبش و در می‌آورد و می‌ریخت روی زبانش، و بعد از ظهر از کنار مغازه‌ی حاجی صمد، زنی زیبا را در کنار سرگردی شیک در درشکه تماشا می‌کرد و نمی‌دانست که زمانی از دختر کوچولو موجه‌لویی که بین آن دو نشسته صاحب سه پسر خواهد شد. حالا نصف آن خیابان راسته کوچه، حتی مسجد آقا میرزا قاسم شبستری را هم کوبیده‌اند تا خیابان را وسیع تر کنند. و این اواخر هروقت از آنجا رد شده‌ام فقط نیمی از سرم با من بوده.

و «ایکی قالا». دور دنیا در خانه‌ها، گاهی پا روی فرش‌هایی گذاشته‌ام که خاله‌ها و دایی‌های بیشمارم گره‌های آن را انداخته‌اند. «ایکی قالا» در فاصله‌ی گود مرده‌شوخانه و راسته کوچه، از

جنوب هم مرز "جوخورلار" و "گجیل"، از شمال، نزدیک به "قوری جای". مرکز قالی‌باف‌ها، آوازخوان‌ها، تارزن‌ها و نمایش‌های ارتحالی و نقالی. مرکز اولین تولدها، اولین عیدی‌ها، اولین مرگ‌ها، اولین چشم‌های عاشق و منتظر و عریده‌کشی‌ها و چاقوزدن‌ها و افسانه‌ها. در سال ۶۶ پس از چاپ رازهای سرزمین من، موقعی که یکی در حضور مادرم گفت آن هجده بچه‌ی "نایب محمد" در "ایکی قالا" از صد سال تنهایی "مارکز" برداشت شده، و من جمله‌ی او را برای مادرم ترجمه کردم، گفت: "تو ببخود هجده تا نوشتی، بیست و چهار تا بودند." اتهام زنده نمی‌دانست که پیش از بیدایش چیزی بنام "رنالیسم جادویی" در پشت خاکریز تمدن در دنیای سوم، در عصر پیش عمل در گجیل، باغ گلستان، ایکی قالا و گرد مرده‌شوخانه، زندگی عین جادو بود. مثلا ما به بقعه‌ی صاحب‌الامر به این خاطر نمی‌رفتیم که ببینیم آنجا چه می‌گذرد، و یا همینطور که در تواریخ نوشته‌اند در زمان امیرکبیر گاوی از دست قصابی در رفت و به بقعه پناه برد و قصاب جان به جان آفرین تسلیم کرد و گاو را اهل شهر تقدیس کردند. من سیاح خارجی نیستم که این‌ها برایم اهمیت داشته باشند. بین آن رفتن به غرفه‌های اطراف آن بقعه و مثلا پیش "قره سید" که آسمان و ریسمان تخیلش را بهم می‌یافت و در واقع ترکیب بدیعی از خضر نبی و فروید و یونگ و پزشکی و بیطار و روانپزشک بود و آن نقش چلیپای فرش، و یا "ماندالا"ی وسط ماهی پنج، هفت، نه یا یازده متن، و شعر هجایی بومی پنج هجایی، هفت هجایی، نه هجایی و یازده هجایی یک رابطه بود که بر آن حاکمیت "سوژه" این سو و "اوبژه" آن سو وارد نبود. بین صدور نفت و صدور قالی تبریز یک فرق اساسی هست. دومی صدور نقشه‌ی روح آدمی است. در چنین دنیایی، جهان به "سوژه" و "اوبژه"ی دکارتی قسمت نشده. انگشت‌های خاله‌ی شصت ساله‌ی من شاهد این است. حضور در مسجد جامع در بچگی با پدر بزرگ و پدر و دایی‌ها و برادر بزرگ برای تمرین عربی و یا تمرین خط نبود. نوجوان نمی‌خواست خوش‌نویس شود. خوش‌نویسی افاده‌ی ذهنی و سوبژکتیو بعدی است، بلکه آن "یای" "علی"ی به آن درازی و به آن زیبایی در مسجد یاعلی و یا آن حروف فیروزه‌ای "مسجد کبود" طراوتی داشتند که با آسمان می‌خواند و مثل لوح وسط ماهی پنج متن. در پشت سر همان مسجد جامع بود که من گذاشتم حسین میرزای رازها... سرش را روی شانهِ آن مرد کمی مسن تر از خود بگذارد. بین آنها و زنی که از گوشه‌ای مخفی آن‌ها را در آن لحظه تماشا می‌کرد، فاصله‌ای نبود. پدیده را بی‌فاصله با خود داشتن یعنی جادو، و حرکات انقلابی شهر هم در همان بی‌فاصله‌گی واقع می‌شد، و تبریز انقلابی‌ترین شهر کشور است.

فاصله‌ی انتقادی مال بعدهاست. دوست دارم شما را با بزرگترین مظهر شهر به صورت دیگری آشنا کنم. اول باید آن پدیده را از روند خاص "غریب‌گردانی" مخصوص آن رد کنم. همه جا عکس‌ارک را دیده‌اید. پدرم از عشق اولش می‌گفت: "آلوده (عاشق) بودم، از این کوچه به آن کوچه می‌رفتم، یواش یواش. همه چیز یواش یواش، چشم‌ها درشت و سبز، آلوده بودم. شب و روز اگر خودش نبود فکرش بود. ولی چهار ماه بعد یکی دستم را گرفت، سوار درشکه کرد، از دوه‌چی (شتریان) رفتم "باغ ملی". و بعد پرده‌ها را روی چشمم برداشت. سر میز آن‌ورتر یک فزاق نشسته بود، عرق می‌خورد." خب. ارک به آن بزرگی را کوبیدند تو سرم، با شنیدن این فاجعه که یک سال پیش از ازدواج پدرم با مادرم پیش آمده بود، با همین شکست عشق اول که در شانزده سالگی من برایم

تعریف می‌شد، من به ارک معرفی شدم. یک روز بعد از ظهر رفتیم. صاف و پاک و حجیم بود. چطور امکان داشت در این جا خیانتی صورت گرفته باشد؟ بعد رفتیم تئاتر و همانجا بود که عاشق تئاتر شدم. تئاتری دیدم که بعدها در هیچ جای دنیا ندیدم. از تئاتر بیرون آمدم، از یک نفر پرسیدم چطور می‌توانم خود را به بالای ارک برسانم. سر از پا نشناس بالا رفتیم. سراسر شهر زیر پایم بود. کوه با برق خورشید بر سینه سرخش، و آن بالا مسجد "عون بن علی" که مردم به آن "عینالی" یا "آینالی" می‌گویند. حس پرتاب‌شدگی غریبی پیدا کردم. سال‌ها بعد، نمی‌دانم چرا در آواز کشتگان "ماهنی" زیبای دیوانه و عاشق را از بالای ارک به پای ارک انداختم. بعدها وقتی که کتاب شهرهای نامرئی را خواندم که زیباترین و رؤیایی‌ترین کتابی است که در باره شهرهای جهان و غیرجهان از زبان دو رؤیایگر بزرگ یکی "مارکو پولو" و دیگری "قوبیلای قآن" نوشته شده است، گریه‌ام گرفت، چرا که روح نویسنده‌اش "ایتالو کالوینو" را در زیر ارک علیشاه دفن کرده‌اند که به نظر من او تنها پس از دیدن ارک "تاج‌الدین علیشاه" وزیر غازان خان، خویش آن قوبیلای قآن، و شاید شنیدن این خبر که ذیلاً نقل خواهیم کرد رؤیای شهرهای زیرزمینی‌اش را در آن مشافهه‌ی طولانی دو رؤیایگر افسانه‌ای نوشته است: در زیر ارک سه نقب طولانی در عمق زمین کنده‌اند که یکی به سوی شرق می‌رود که "باغمیشه" است و از باغ‌ها و عمارات قدیمی شهر است، دیگری به "شنیه - غازان" می‌رود که برج و بارو و قلعه‌ای منهدم شده است که "غازان" آن را ساخته بوده و حالا تنها نام محله‌اش باقی مانده است، و سومی از وسط بازار از اعماق زمین رد می‌شود، حتی در "میدانچایی" [مهران رود] که در شمال بازار است، رو نشان نمی‌دهد و ادامه می‌یابد تا از زیر "آجی چای" (تلخه رود) بگذرد و از جایی که اکنون پایگاه است سر درآورد. شهری زیر شهر با این نقب‌ها جان می‌گیرد تا اگر دشمنی از بیرون حمله کرد، قشون از زیر زمین برود و از سه سو بیرون بیاید و بر آن شبخون زند. هیچ شهر کهنی بدون شهر زیرزمینی نبوده است. تهران نیز نمونه‌ی دیگری است. در مورد تبریز ممکن است این افسانه‌ای بیش نباشد و شاید برخاسته از آن همه زلزله، که از زمان‌های کهن، از زمان زبیده، زن هارون الرشید که می‌گویند یکی از چند سازنده‌ی احتمالی شهر بوده، تا سال ۱۳۱۳ یعنی یک سال پیش از تولد من شهر را تکان داده و بر آن گاهی تا حد نابودی مطلق خسارت وارد کرده است. ولی این افسانه از یک سو ضمیر ناخودآگاه مشترک مردم را نشان می‌دهد که برای دفاع از جان خود حتی اعماق زمین شهرشان را به صورت اعماق ناخودآگاه جمعی خود شکل داده‌اند؛ و از سوی دیگر انگار قورخانه‌ای دفایی را از زیر زمین احضار می‌کنند تا سلامت و بقای تن و روانشان را تضمین کند. چنین باشد "داوریز" - "تاوریز" - "توریز" - "نوریز" - "نورژ" - "دوروز" - "تربیز" - و در جای خواندم که Taurus که لاتین و یونانی تبریز است، معریش "ثور" است: "گاونر. بقر [گاو فلک - گاو گردون. یکی از صور دوازده گانه‌ی منطقه البروج میان حمل و جوزا و آن چون نیم گاوی تخیل شده که روی سوی مشرق و پشت به مغرب دارد و یک صد و چهل ستاره بر آن رصد کرده‌اند و ثریا و عین‌الثور در این صورت باشد و بودن آفتاب در این برج باردیبهشت (نیسان سریان) باشد." (۱)

و به تقریب سال ۶۶۱، سال مرگ بزرگ‌ترین شخصیت فرهنگی تبریز است. بیش از هفت قرن پیش غوغا بر او شوریدند، چرا که او جان مولوی روم و بلخ و قونیه را از جهان به نام خود مصادره کرده بود. همیشه گمان این بود که اهانت به مردمان یک شهر سوغات فرنگ و ملیت بازی و عصبیت نژادی و قومی است و برخاسته از نژادپرستی قرون اخیر. ولی به نظر می‌رسد چنین نیست. نمی‌دانم جاهلان و بی‌خبران عصر شمس و مولوی با شمس که به قول مولوی از "انوار حق" بود چه کرده بودند که او در صفحات مقالاتش به این صورت فریاد به آسمان برداشت:

"آن از خری‌ی خود گفته است که تبریزیان را خر گرفته است. او چه دیده است؟ چیزی که ندیده است و خبر ندارد چگونه این سخن می‌گوید؟ آنجا کسانی بوده‌اند که من کمترین ایشانم، که بحر مرا برون انداخته است، همچنان که خاشاک از دریا به گوشه‌ای افتد. چنینم تا آنها چون باشند!"^(۱)

* * *

وطن سئوگیسی

رقیة امامی "آشقین" - ۱۶ یاشیندا (قوشا چای)

ایسته، سنه وئرله‌جک، سئوینج
 آختار، تاپاجاق‌سان، یاردیم ائدن
 دانیش، دینله‌ین اولاجاق سسی‌نی
 آل‌گیلن، وئره‌ن اولاجاق، سئوگی‌سین
 سئو، آنلایاجاق‌لار دویغولارینی
 باغیر، سس وئره‌ن اولار سسی‌وه
 ال‌اوزاد، دوتان اولار ال‌لریوی
 قاچ، یاردیم ائده‌جک آباق‌لارین
 بیرآز صبر ائبله، آچیلجاجاق‌دیلین
 باغیراجاق‌سان داغلاردا؛
 کی، سئویره‌م وطنی، بونو بیلین.

۱- شمس‌الدین محمد تبریزی، مقالات شمس تبریزی به تصحیح و تعلیق محمد علی موحد (تهران خوارزمی،

نمک بر زخم

علی‌رضا اردبیلی

- ۱- طرح موضوع
- ۲- اشتراک فرهنگی
- ۳- اشتراک تاریخی
- ۴- پیوندهای انسانی
- ۵- منافع اقتصادی
- ۶- نمک بر زخم
- ۷- برخورد آذربایجانی‌های ایران با سیاست جمهوری اسلامی

۱- طرح موضوع

عامل مهمی که احساس ناخوشایندی در مناطق غیر فارس نشین ایران بوجود می‌آورد، به سیاست خارجی و منطقه‌ای حاکمیت کنونی مربوط می‌شود. در اینجا به نمونه آذربایجان که بی‌شابهت به دیگر موارد نیست، اشاره می‌شود.

روحانیون ایران سالها در مورد «مسلمانان شوروی» بر سر منابر سخنرانی کرده‌اند. سرنوشت این بود که همین روحانیت به هنگام آزادی این مسلمانان از سلطه مسکو، در ایران در حاکمیت باشند. ۸ میلیون از «۷۰ میلیون مسلمان شوروی» که ۷۰ سال در باره آنها در مساجد ایران سخنرانی می‌شد، اهالی جمهوری آذربایجان هستند. مناسبات جمهوری اسلامی با این جمهوری جوان نمی‌تواند برای آذربایجانی‌های ایران بی‌اهمیت باشد. طبق عرف دیپلماسی بین‌المللی حکومت جمهوری اسلامی ایران نیز در تنظیم مناسبات خود با جمهوری آذربایجان نمی‌بایستی وجود یک جامعه بزرگ آذربایجانی در داخل مرزهای خود را نادیده بگیرد. اما تجربه موجود از روابط دولت ایران با این جمهوری جوان طی ۷ سال استقلال این کشور همسایه چندان خشنود کننده نیست.

جمهوری آذربایجان صرفنظر از مناسبات آن با ایران، کشوری است که کارشناسان اقتصادی دنیا (واز جمله متخصصین جمهوری اسلامی) روشنترین آینده اقتصادی و سیاسی را برای آن پیش‌بینی می‌کنند. این جمهوری با ۸ میلیون جمعیت از نظر جذب سرمایه خارجی در میان تمامی

کشورهای بلوک شرق سابق مقام اول را دارد. طی سالهای گذشته موفق به مهار تورم شده و ارزش پول ملی خود نسبت به پول همسایگان از جمله ریال ایران را حداقل دو برابر بالا برده است. پایتخت این جمهوری (باکو) بزرگترین بندر دریای خزر است و مهمتر از همه اینکه این کشور یک صادر کننده نفت خام نیست بلکه با توجه به پالایشگاهها و صنایع پتروشیمی موجود در دوره قبل از فروپاشی شوروی سابق، علاوه بر استفاده از نفت خام خود مقدار زیادی نفت خام از روسیه و قزاقستان وارد می‌کند. هرچند بخش اعظم تکنولوژی به ارث رسیده از دوران گذشته فاقد ارزش است، اما فرهنگ صنعتی و کادری متخصص (در همه سطوح) که هردو مهمتر از تکنولوژی هستند، موجود هستند.

از نظر مناسبات مردم جمهوری آذربایجان با آذربایجانیهای ایران، می‌توان سه زمینه عمده را برشمرد:

۲- اشتراک فرهنگی

ج. آذربایجان دومین کشور جهان بعد از ایران با اکثریت شیعه مذهب است. در تمامی زمینه‌های فرهنگی پاره غیرقابل تفکیک آذربایجانیهای ایران است. زبان، موسیقی، رقص، فولکلور و آداب و رسوم مردم در دو سوی ارس بنحو غیرقابل تفکیکی یکی است. از لائسی و نفرین مادران تا ضرب‌المثل و بایاتی و موسیقی عاشقیها یکی است. تمامی ترانه‌های ملی، افسانه‌ها و قصه‌ها با تمامی قهرمانانشان، مراسم عروسی و عزا، روزهای مهم سال، اعتقادات سنتی و هر چیز دیگری که رنگ فرهنگ مردم را دارد، یکی است. هرچاهم که فرقی است، این فرق بین شمال و جنوب ارس نیست، بلکه محلی است. به عنوان مثال نیمی از آذربایجانیها به گوچه فرنگی «پامیدور» یا «پامادور» می‌گویند و نیمی دیگر «قیرمیزی بادمجان» اما مرز این نیمه‌ها ارس نیست بلکه کل جمهوری آذربایجان به استثنای یک (منطقه کوچک)، مغان، آستارا، اردبیل، خلخال، سراب، اهر، مشکین شهر و نصفی از اهالی تبریز «پامادور» می‌گویند و اهالی شهرهای غربی آذربایجان «قیرمیزی بادمجان». در مورد لهجه‌های محلی مسئله جالبتر از این است. ابتدا آنکه علیرغم جدایی رسمی ۱۷۰ ساله، اختلاف لهجه از اختلاف لهجه‌های موجود در سوئد بمراتب کمتر است.^(۱) و مهمتر اینکه ارس دو لهجه «شمالی» و «جنوبی» بوجود نیاورده است، بلکه لهجه‌ای در آستارا، خلخال، مغان، اردبیل، مشکین شهر، سراب، میانه و بسیاری از شهرهای دیگر آذربایجان صحبت می‌شود به لهجه شماخی و باکو نزدیک‌تر است تا لهجه تبریز.^(۲) حتی وجود کلمات روسی در

۱- با اعتراف به اینکه این مسئله یک امر تخصصی است و من صلاحیت علمی برای اظهار نظر قطعی در این مورد را دارا نیستم ولی بعنوان فرد متکلم به هردوی این زبانها می‌توانم بگویم که در تجربه روزمره خود بارها به لهجه‌های سوئدی که تا حد ایجاد اشکال در تفاهم متقابل هستند، برمی‌خوریم. در صورتی که تشخیص اینکه یک آذربایجانی از شهر میانه آمده‌است، صرفاً بخاطر لهجه وی بسیار دشوار است.

۲- مقاله مفصل «بیوک رسول اوغلو» در شماره ۳ تربیتون به مسئله لهجه‌های ترکی در آذربایجان جنوبی و بررسی آردی گلن صحیفه‌ده

زبان ترکی آذربایجان در مرز ارس متوقف نمی‌شود و از نواحی مرزی تا اعماق آذربایجان جنوبی هر چند کم‌رنگ‌تر می‌شود اما ادامه می‌یابد. همین‌طور که وجود کلمات عربی و فارسی در این زبان در ارس متوقف نمی‌شود و گاه در شمال این مرز ساختگی از سوی دولتها، از جنوب آن بیشتر است. نامهای عربی و فارسی هم شامل همین قاعده است.

۳- اشتراک تاریخی

تمامی آنچه در بالا ذکر شد، محصول یک تاریخ مشترک است و حاصل یکی دو دهه یا حتی یکی دو قرن نیست. نکته بسیار جالب آن است که اینهمه نزدیکی از تاریخ قراردادهای گلستان و ترکمنچای دچار یک سیر نزولی ممتد نشده است، بلکه در پایان قرن ۱۹ و دو دهه اول قرن بیستم دوران نوبنی از شکوفائی و تعمیق را تجربه کرده است. با تسلط بلشویکها بر آذربایجان شمالی این روابط کاهش می‌یابد و در سال ۱۹۴۵ به حداقل می‌رسد. اما هرگز قطع نمی‌شود. چراکه در جنوب به واسطه امواجی که صدای رادیو باکو و بعدها تلویزیون باکو را با خود به همراه می‌آورد و در شمال به واسطه کارهای علمی و ادبی اندیشمندان و محققینی که منشأ جنوبی داشتند، ادامه پیدا می‌کند. رابطه معروف شهریار از قزاق سیمهای خاردار با همکاران قلمی خود در آن سوی ارس شاهد دیگری بر زنده ماندن روابط انسانی و فرهنگی حتی در سیاه‌ترین سالهای حاکمیت دیکتاتوری و توتالیترسم در دوسوی ارس است.

فصل بسیار درخشان روابط در ۱۷۰ سال جدایی رسمی گذشته مربوط به انقلاب مشروطیت است. در ماههای محاصره تبریز از سوی ارتجاع مردم شهرها و روستاهای شمال ارس برای دعا و جمع‌آوری کمکهای مادی برای مردم تبریز، در مساجد جمع می‌شدند. متمولین باکو و در رأس آنها ملیونر اومانیست و فرهنگ دوست آذربایجان، حاجی زین‌العابدین تقی‌یف به تدارکات پشت جبهه رزمندگان مشروطه خواه تبریز کمکهای بی‌شائبه‌ای میدول می‌داشتند. اگر گردآوری و ارسال نیروهای رزمنده بعهدۀ نیروهای انقلابی سوسیال دمکرات آذربایجان بود، تأمین هزینه مالی برای خرید تسلیحات ارسالی برای مشروطه خواهان تبریز را حاجی زین‌العابدین تقی‌یف و دیگر ثروتمندان بعهدۀ می‌گرفتند. در عوض به هنگام حملۀ نیروهای داشناک ارمنی به اهالی مسلمان شهرهای باکو، گنجه و شماخی، موجی از همدردی در آذربایجان جنوبی برانگیخته می‌شد. شرکت روشنفکران و مطبوعات و انقلابیون آذربایجان شمالی چون میرزا جلیل محمدقلی‌زاده، روزنامه‌های ملا نصرالدین، ارشاد و ترقی، محمدامین رسول‌زاده و دهها و صدها مورد دیگر از این دست، همه نمونه‌های درخشان کمک شمال به جنوب در روزهای بحرانی است که در تاریخ هر ملت روی می‌دهد و علیرغم آنکه بندرت اتفاق می‌افتد و زمان زیادی نمی‌یابد، در خاطره

اوتن صحیفه‌نین آردی - مقایسه‌ای آنها با لهجه‌های موجود در شمال آذربایجان و دیگر لهجه‌ها و دیالکت‌های ترکی چون ترکی اوغوری (ترکستان چین) و ترکی ترکیه پرداخت است. تریبون ۳، «لهجه‌های ترکی در آذربایجان جنوبی»، ص ۲۰۸-۲۲۴.

مشترک هر ملتی تأثیرات طولانی بر جای می‌گذارد.

۴- پیوندهای انسانی

میزان مهاجرتها از روی ارس چنان زیاد بوده است که میلیونها خانواده در دوسوی ارس، خویشانی در آنسوی ارس دارد. بنا به تخمینی از هر ۴ نفر باکوی یکی ریشه در جنوب ارس (آذربایجان جنوبی و دیگر مناطق ایران) دارد. معنی این مسئله آن است که همه اهالی این شهر یک و نیم میلیونی قوم و خویشی در آنسوی مرز دارند. این واقعیت که سالانه یک میلیون نفر از مردم ۸ میلیونی جمهوری آذربایجان از ایران دیدن می‌کنند تنها در این رابطه قابل فهم می‌شود.

۵- منافع اقتصادی

آذربایجان ایران تا شروع دوران نکبت‌بار رضاخانی، به تنهایی از بقیه ایران ثروتمندتر بود. بسته شدن مرزهای شمالی ایران در کنار دیگر سیاستهای دیکته شده از سوی بریتانیا، از عوامل رکود اقتصاد آذربایجان و مهاجرتها بزرگ به مناطق دیگر کشور چون مشهد و تهران شد. اینک با استقلال جمهوری‌های جنوبی شوروی، ایران برای اولین بار، مرز مشترک با روسیه ندارد و بجای آن با کشورهایی با پتانسیل رشد اقتصادی بالا و بلحاظ فرهنگی نزدیک به خود همسایه است. این تحولات شانس جدیدی برای مردم منطقه است تا فکری به حال و روز خود به لحاظ اقتصادی بکنند. آذربایجان و بقیه مناطق مرزی ایران در شمال کشور، از اینجهت شانس زیادی برای ترقی دارند. هم اینک بخش بزرگ محصولات خارجی مورد مصرف در ایران از طریق جمهوری آذربایجان وارد ایران می‌شود و علیرغم همه کارشکنیها و شانسهای از دست رفته، بهبود اوضاع اقتصادی در مناطق مرزی شمال ایران از سوی مردم این نواحی قابل لمس است.

۶- نمک بر زخم

شعار جمهوری اسلامی در سالهای اخیر، مبارزه با تهاجم فرهنگی غرب بوده است. از این جهت باید انحلال شوروی و آزادی ۷۰ میلیون مسلمان شوروی نعمت بزرگی برای ایران بوده باشد. چونکه این کشورهای جدید از طریق ورود به مرادوه فرهنگی با ایران می‌توانستند خلاء ناشی از حذف بخش مکروه و حرام فرهنگ غربی در ایران و جای خالی ناشی از محدودیت ورود فرهنگ تحمیلی قدرت اشغالگر قبلی (روسیه) در کشورهای خود را پرکنند. جمهوری اسلامی از همان اوان بجای اینکه مشوق اینگونه روابط دوجانبه باشد به دیواری در برابر آنها تبدیل شد. از این داستان تأسف انگیز همین بس که هنرمندان جمهوری آذربایجان تنها در شرایط استثنایی اجازه تماس با علاقه‌مندان خود در ایران پیدا می‌کنند. اما بسیار معنی‌دار است که این تماسهای محدود در شهرهایی چون تبریز، ارومیه، زنجان و اردبیل مجاز نیست! حتی هیئتهای دولتی جمهوری

آذربایجان از سفر به شهرهای آذربایجان منع شده و در عوض به قم، مشهد، شیراز و اصفهان هدایت می‌شوند!

به کمک‌های بی‌شائبه مردم آذربایجان شمالی به مشروطه‌چی‌های تبریز و دیگر نزدیک‌های تاریخی اشاره شد. حال مردم و روشنفکران آذربایجان جنوبی که یاد آنهمه همدردی و مهربانی آذربایجان شمالی را در یادها دارند، از حکومتی که در چهارگوشه جهان با ذره‌بین دنبال «مسلمانان» گشته و آنان را مهمان انواع کنفرانسها و کنگره‌ها می‌کند، برخورد ناشایستی نسبت به ۸ میلیون شیعه جعفری جمهوری آذربایجان را شاهد هستند. جمهوری اسلامی از بدو بازیابی استقلال جمهوری آذربایجان ابتدا سیاست صدور انقلاب اسلامی و ایجاد جمهوری اسلامی شماره ۲ در این کشور را تعقیب کرد و بلافاصله متوجه همکاری استراتژیک با روسیه و دولت وابسته آن در منطقه یعنی ارمنستان شد.

جمهوری اسلامی اصولاً بایستی به کشورهای تازه استقلال مسلمان در شمال سرحدات خود، در جهت تحکیم استقلال و ایستادگی در قبال زورگویی‌های روسیه کمک می‌کرد. ولی متأسفانه تهران به یک همکاری استراتژیک با روسیه بر علیه آذربایجان دست زده است و در قبال جنایاتی که ارمنستان طبق سفارش روسیه در آذربایجان آفریده است، موضع جمهوری اسلامی اگر عبارت ملایمی بکار ببریم، ناجوانمردانه بوده است. ۴ شهر آذربایجان درست هم‌زمان با حضور رهبران این جمهوری در مذاکرات «صلح» تهران که به ابتکار جمهوری اسلامی تشکیل می‌شد، از سوی ارامنه اشغال شد. نیروی اشغالگر ارامنه رسماً با اشغال شهرها و روستاهای جمهوری آذربایجان مرز مشترک خود با ایران را از؟؟؟ کیلومتر به؟؟؟ کیلومتر افزایش داده است. در سالهایی که شهرها و روستاهای آذربایجان یکی پس از دیگری مورد اشغال و قتل‌عام وحشیانه ارامنه واقع می‌شد، حتی برگزاری مراسم ترحیم شرعی در مساجد آذربایجان و مناطق آذربایجانی نشین چون تهران ممنوع بود. یکبار هم که به علت سببیت بیش از حد ارامنه در قتل‌عام خوجالی، اجازه برگزاری یک مجلس ترحیم محدود در تهران صادر شده بود، رسماً تعهد گرفته بودند که بلندگوهای مسجد به بیرون از اول تا آخر مراسم، بسته بمانند. بدینسان ارامنه به نمایندگی از سوی سردمداران کرملین و با استفاده از دو میلیارد دلار اسلحه اهدایی روسها ۲۰ درصد اراضی آذربایجان را اشغال کرده و با آواره کردن یک میلیون نفر از خانه و کاشانه خود، بزرگترین فوج مهاجرین در جهان کنونی (به نسبت جمعیت کشور) را باعث شده‌اند. اما در آنسوی مرز، پاره دیگر این ملت از احوال آنان کمترین خبر را داشته‌اند. سران جمهوری اسلامی با این کار، روسیه و مزدوران منطقه‌ای آنها را تا حد امکان از نفرتی که در افکار عمومی آذربایجان و بقیه ایران شایسته آن بودند، رهانیده است.

تهران در قبال باج خواهی‌های روسیه، آذربایجان را که هنوز یاد سالهای اشغال خاطره جدیدی برای شهرونداننش بحساب می‌آید، دعوت به تمکین و تسلیم می‌کند. مشاور وزیر امور خارجه و رئیس دفتر مطالعات استراتژیک وزارت خارجه جمهوری اسلامی عنوان مقام رسمی یک کشور همسایه، از نامیدن جمهوری آذربایجان به نام رسمی و شناخته شده آن امتناع کرده و این کشور را

«جمهوری اران»؟! (۱) می‌نامد و تهدید می‌کند که دوری آذربایجان از روسیه «وسوسه یک اشغال نظامی را موجب» خواهد شد. (۲)

ایران علاوه بر روسیه با یونان و ارمنستان نیز روابطی بهتر از حسنه برقرار کرده است. در سال گذشته وقتی رئیس جمهوری مستعفی ارمنستان طرح صلح گروه مینسک را پذیرفته بود، خبرگزاری رسمی جمهوری اسلامی دائماً مخالفت داشناکها و دیگر نیروهای افراطی ارمنی با این طرح را یادآور می‌شد. در آلمان ارگان مطبوعات وزارت خارجه از زبان «مدیر داخلی» خود آشکارا اعلام کرد که در مسئله تجاوز نظامی ارمنستان به آذربایجان، در صورت صلح، این مسئله به ضرر مسکو و تهران تمام خواهد شد و حتی اگر روسیه چنین صلحی را بپذیرد، ایران با آن مخالفت خواهد کرد! یعنی اگر چنانچه دل روسهای کافر و خدا نشناس به حال ۸ میلیون شیعه جعفری در جمهوری آذربایجان بسوزد، ایران اسلامی این دل‌رحمی و نرمش روسیه را تحمل نخواهد کرد. به جمله زیر دقت کنید:

«در مذاکراتی که برای استقرار صلح و ثبات در منطقه برگزار می‌گردد ایران حضور ندارد. در هر صورت جمهوری اسلامی به طور حتم با هرگونه توافقی که براساس آن جمهوری آذربایجان قوی‌تر شود و روسیه بالعکس ضعیف‌تر شود مخالفت می‌کند.» (۳)

در جملات فوق نکات ظریف زیادی وجود دارد از جمله اینکه ایران و روسیه در تجاوز ارمنستان به آذربایجان منافعی دارند که میتواند با صلح از میان برود. بعلاوه ایران خواهان ضعیف‌تر شدن روسیه و قوی‌تر شدن جمهوری آذربایجان نیست و بالاخره اینکه جمهوری اسلامی ایران در این مسئله مصمم‌تر از روسیه بدنبال منافع خودش است و اگر روسیه هم سازش کند، تهران ول‌گن معامله نخواهد بود. بالاخره معلوم نیست از نظر وزارت خارجه جمهوری اسلامی بین روسیه ارتدوکس به عنوان بزرگترین کشور دنیا و یک ابرقدرت اتمی و جمهوری آذربایجان با ۸ میلیون شیعه جعفری کدام «مستضعف» و کدام «مستکبر» هستند! در محافل آذربایجانی‌های تهران شایع است که سید عبدالکریم موسوی اردبیلی بعلت اظهار همدردی با «۸ میلیون شیعه جعفری در جمهوری آذربایجان» و انتقاد از عملکردهای نادرست جمهوری اسلامی در آخرین خطبه نماز جمعه خود در چند سال قبل در دانشگاه تهران مغضوب واقع شده است.

۱- عبارات داخل گیومه از مقاله فیروز دولت آبادی مشاور وزیر امور خارجه و رئیس دفتر مطالعات استراتژیک وزارت خارجه جمهوری اسلامی در منبع زیر نقل می‌شود:

«فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز»، سال پنجم، دوره دوم، شماره ۱۶، زمستان ۱۳۷۵، ص ۴۴-۴۱

۲- همانجا

۳- مقاله فاسم ملکی بنام سیاستهای نفتی در قفقاز: «فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز»، سال ششم، دوره سوم، شماره ۲۰، زمستان ۱۳۷۶، ص ۲۸-۱۹.

از زبان مشاور وزیر امور خارجهٔ جمهوری اسلامی ایران نقل شد که چگونه بر خلاف ساده‌ترین عرف روابط بین‌الملل، کشور همسایه را با نام من‌درآوردی می‌نامد. اما این همه حکایت بی‌احترامی به مردمی که از هر جهت شایسته بهترین روابط از سوی ایران هستند، نیست. تمامی نمایندگیهای دوول خارجی در جمهوری آذربایجان طبق عرف دیپلماسی تابلوی خود را به زبان کشور خود و زبان کشور میزبان نوشته‌اند. اما سفارت ایران هنوز ۷ سال بعد از استقلال این کشور از نوشتن تابلویی به زبان ترکی خودداری می‌کند! در صورتی که در دورانی که ۷۰ میلیون مسلمان شوروی در بند کفار روس بودند، کنسولگری ایران در باکو تابلویی هم به روسی داشت. متن تابلوی سفارت جمهوری اسلامی در آذربایجان هم چیز عجیبی است: «سفارت جمهوری اسلامی ایران در یاکو!» در حالی که سفارتخانه‌های کشورهای بزرگ دنیا چون آلمان، ایالات متحده آمریکا، فرانسه، چین، بریتانیا و غیره همه تابلویی به ترکی دارند و متن آنها هم «سفارت... در جمهوری آذربایجان» است و نه چیز دیگری.

مسئلهٔ فوق به سفارتخانهٔ مزبور ختم نمی‌شود و البته آنجا هم شروع نشده است. در مطبوعات رسمی و غیررسمی ایران هنوز عبارت «آذربایجان شوروی» با گشاد دستی مورد استفاده قرار می‌گیرد. در متروهای باکو علیرغم آنکه آفیش‌های تبلیغاتی معروفترین شرکتهای جهان به ترکی (بالفبای لاتین و سیریلیک) نصب شده است، محدود آفیش‌های تبلیغاتی محصولات ساخت ایران به زبان روسی است! حتی بسیاری از عناصر مورد اعتماد ارگانهای دولتی که در باکو مشغول تحصیل هستند، به زبان روسی تحصیل می‌کنند.^(۱) همهٔ اینها بیکار دیگر نشان می‌دهند که سیاست داخلی و سیاست خارجی دولتها نمی‌توانند بی‌ارتباط باهم باشند. بی‌حقوقی آذربایجانیها در داخل، سیاست مشابه خود را در بی‌احترامی به یک کشور همسایه که هنوز آثار زخمهای سلطهٔ روسی را برتن دارد، نشان می‌دهد.

در زمینهٔ مناسبات اقتصادی سیاستهای غیرمعتولانهٔ جمهوری اسلامی در ترغیب و تشویق روسیه به باج‌خواهی از آذربایجان در مسئلهٔ بهره‌برداری از منابع طبیعی در منطقه، بجای همکاری و دوستی به سوءظن و روابط سرد در منطقه منجر شده است.^(۲) سعی در ایجاد اتحادهای منطقه‌ای

۱- دوستی تعریف می‌کند که در برخوردی که با چندتن از این افراد در چند سال پیش در کتابفروشی جمهوری اسلامی (الهدی) در باکو داشتم، متوجه مکالمهٔ جوانان ریشوی ایرانی به یک روسی دست و پاشکسته با کارکنان آذربایجانی این محل شدم. اینان با یک روسی مملو از اشتباهات خنده‌آور، سعی در تبلیغ موضع اعتقادی خود داشتند. پرسیدم شما که اینهمه معتقد به دین اسلام هستید، چرا اصرار دارید برای تحصیل در اینجا و تماس با مردم بجای زبان مردم مسلمان اینجا، زبان اشغالگران سابق (روس) را یاد بگیرید؟ آیا این مسئله عجیب نیست؟ اینان جوابی نداشتند.

۲- مهمترین مورد این مسئله همکاریهای منطقه‌ای و بین‌المللی در دریای خزر مربوط می‌شود. جمهوری اسلامی خود ابتدا با دریافت یک سهم ۵ درصدی در قرارداد بزرگ معروف به «قرارداد قرن» شرکت کرد. اما بعد تحت فشار شرکتها و مقامات آمریکایی که حاضر به همکاری با رژیم ایران در این پروژهٔ عظیم و استراتژیکی آردی گلن صحیفه‌ده

برای منزوی ساختن جمهوری آذربایجان را هم باید به این تصویر ناخوشایند از اوضاع سیاسی منطقه افزود. همه اینها مردم آذربایجانی منطقه را از برخورداری از پتانسیلهای اقتصادی موجود محروم کرده است که در غیر اینصورت این منطقه میتواند هم خود را از بحرانهای اقتصادی موجود و عقب ماندگی نجات دهد و هم الگویی از همکاری و دوستی برای مردم دیگر نقاط این منطقه باشد. (۱) امروز ۵ هزار انگلیسی و هزاران تن از متخصصین کشورهای دور و نزدیک صنعتی چون آمریکا، ژاپن، چین، کره جنوبی و... در جمهوری آذربایجان مشغول کار هستند. در حالی که از آذربایجان و دیگر نقاط ایران که از هرجهت شایسته یک حضور گسترده در پروژههای صنعتی، تجارت و خدمات این کشور بودند، افراد اندکی به عنوان سوداگران خرده‌پا و صاحبان مشاغل فنی کم اهمیت را می‌توان دید.

۷- برخورد آذربایجانی‌های ایران با سیاست جمهوری اسلامی

آذربایجانی‌ها نمی‌توانند نارضایتی از این سیاست جمهوری اسلامی پنهان سازند. آذربایجانی‌ها تاکنون از هر فرصت ممکن برای برخورد با این سیاست نادرست جمهوری اسلامی استفاده کرده‌اند. این برخورد هم به صورت مثبت بوده است و جنبه اعتراضی داشته است. یعنی هم از طریق رفت و آمد، تجارت، توریسم و همکاریهای اقتصادی و فرهنگی بدون توجه به سیاستهای دولتی حاکم، تأکید بر طبیعی بودن روابط مردم آذربایجانی در دوسوی مرز داشته‌اند و هم در صحبت‌های روزمره و بحثهایی که در سطح جامعه صورت می‌گرفته است، اعتراض خود به این سیاست جمهوری اسلامی را پنهان نکرده‌اند. به چند نمونه در زیر اشاره می‌شود:

اؤتن صحیفه‌نین آردی نبودند، کنار گذاشته شد. جمهوری آذربایجان بعنوان جبران مافات سهم مهم دیگری در قراردادی جدید بنام «شاه‌دیز» به جمهوری اسلامی پیشنهاد کرد. اما ایران بجای قبول واقعیت اختلافات سیاسی عمیق خود با آمریکا، آذربایجان را هدف انتقادات خود قرارداد و پروژه‌ای را که خود در آن شرکت کرده و مایل به ادامه شرکت در آن هم بود، «غیرقانونی» اعلام کرد. در حالی که روسیه و همه کشورهای ساحلی خزر این قراردادها را معتبر می‌شناسند. جالب است که در این مورد هم در مقایسه با روسیه که کشور استعمارگر سنتی و تاریخی منطقه است، همچون موضوع تجاوزات نظامی ارمنستان موضع ایران حکم کاسه داغتر از آتش را دارد. به گفته فریدون خواند متخصص مسائل اقتصادی در پاریس: «در شرایطی که دیگر کشورهای ساحلی دریای خزر (از جمله روسیه) قراردادهای منعقد کرده با شرکت‌های نفتی را برای بهره‌برداری از منابع دریای خزر معتبر می‌شناسد، ایران چگونه میتواند به تنهایی مشروعیت این قراردادها را زیر سؤال ببرد؟ و تازه اگر ایران از ابتدا امضای قراردادهای یک جانبه با شرکت‌های نفتی را کان‌لم‌یکن تلقی میکرد، پس چگونه حاضر شد در سال ۱۹۹۵ پنج درصد سهام کنسرسیوم نفتی آذربایجان را بپذیرد (پیش از آنکه زیر فشار آمریکا کنار نگمارده شود)؟»
نشریه راه آزادی، شماره ۵۶، اردی بهشت ماه ۱۳۷۷، چاپ پاریس، مقاله «ترکمنچای دوم» به قلم فریدون خواند، ص ۲۰-۲۲.

۱- این مسئله در اکثر صفحات ارگان مطبوعاتی وزارت خارجه جمهوری اسلامی در مورد آسیای میانه و قفقاز مورد تأکید سیاست‌گذاران جمهوری اسلامی است. بعنوان نمونه فیروز دولت آبادی، مشاور وزیر امور خارجه در مقاله «دورنمای روابط ایران و گرجستان چگونه باید تعریف شود؟» آشکارا با اشاره به «استقبال روسها از توسعه همکاریهای جمهوری اسلامی ایران با کشورهای قفقاز»، هدف کشاندن گرجستان به مثلث موجود روسیه، ارمنستان، ایران، را برای ایزوله کردن «جمهوری اران» (۱) خواستار می‌شود. فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، سال پنجم، دوره دوم، شماره ۱۶، زمستان ۱۳۷۵.

جمهوری اسلامی در رابطه با جمهوری آذربایجان روابط طبیعی دیپلماتیک را به قطع (یا محدودتر شدن) رابطه بین جمهوری آذربایجان با اسرائیل (و حتی آمریکا) مشروط می‌کند. در مطلب طنزآمیزی در یکی از روزنامه‌های تبریز نویسنده از زبان سیاست رسمی تهران به سراغ قضیه می‌رود:

... «اولاً من با آن دولت مخالفم. برای این که دولت آنجا با آمریکا و اسرائیل رابطه دارد و صهیونیسم جنایتکار و آمریکای جهان‌خوار، در آنجا سفارتخانه درست کرده‌اند. من فقط طرفدار دولت‌هایی هستم که نه با اسرائیل و آمریکا رابطه دارند و نه تا امروز در امور داخلی ما دخالت کرده‌اند. مثلاً دولت انگلستان که از اول خلقت تا امروز، هیچ دخالتی در امور کشور ما نکرده و هیچ ارتباطی هم با آمریکا و اسرائیل نداشته است. دلیل حرفم هم، این است که روز اولی که آذربایجانی‌ها می‌خواستند یهودیان صهیونیست را از تمام دنیا جمع کنند و به سرزمین فلسطین بیاورند و سرزمینهای عربی را غصب کنند، انگلستان اولین کشوری بود که با موجودیت صهیونیسم مخالفت کرد، ولی توطئه‌های آذربایجان باعث شد که اسرائیل نیرو بگیرد و اعراب را شکست دهد. با روسیه هم، مناسبات خیلی نزدیک داریم، به این دلیل که روسها هم، هرگز به ایران تجاوز نکرده و هیچ دخالتی در امور داخلی ما ننموده‌اند. ضمناً، روسیه هم از جمله کشورهایی است که با آمریکا و اسرائیل روابط سیاسی و میاسی ندارد و می‌خواهد سر به تن این جنایتکاران متجاوز نباشد. اصلاً در میان همه کشورهای دنیا، فقط آذربایجان و ترکیه هستند که با آمریکا و اسرائیل رابطه دارند.»

در همانجا دفاع استراتژیکی جمهوری اسلامی از سیاست تجاوزگری ارمنستان به سخره گرفته می‌شود:

«... با اقدامات سازنده‌ای که کشور دوست و برادر بنده - ارمنستان - انجام می‌دهد، امیدوارم به همین زودی زود، همه شهرها و بخش‌هایی آن آذربایجان کذایی شما را آزاد(!) کنند و کشور انسان دوست و صلح طلب (!) «ارمنستان بزرگ» - از قفقاز تا اصفهان و از مدیترانه تا خزر را تشکیل دهد و آن وقت، نام همه شهرها و بخش‌هایی این مناطق را عوض کنند تا خیال همه راحت شود.»

حمید سخامهر (سخا)

ادعا ائتدین کی، فارسام، نور چشمم ایرانا
 سونرادا نفرت گؤزویله باخدین آذربایجانا
 بیلمه ییب سن، بیل، داداش! ایران فقط تهران دئییل
 تهرانی یا تبریزین، هتج فرقی یوخ دور ایرانا
 باش دیر آذربایجان ایرانه باخسان نقشه ده
 من لیگ اولسا، ایرانین دا باشی نی وئر تهرانا
 ئیله ییب فارسا آذربایجانی خدمت دن ساوای؟
 خدمتین تاریخ ده بیر-بیر یوخلاسان، گلمز سانا
 روستم استبداد ایله جنگ ائتمه ییب شهنامه ده
 بورچلودور ایرانلی لار آزادلیغی ستارخانا
 گر قبول ائتسن بو معناتی، داها لازم دئییل
 حمله ائتسین لشکر ایران زمین تورکوستانا
 سن آذربایجانلی یا قویسان دا یان تورکیست آدی
 یوخ دور امکانی آذربایجانلی اوژ اصلین دانا
 عاری از مهرین ده عصرینده بیزه آد قویدولار
 بو شیرین آزدردیلی نسبت وئر یلدی تورانا
 یاخشی دیر کی، شر یا پان لار اوژ مکافاتین گؤرور
 زیرپی سسی کاخ گلستان دان گئدیر قبرستانا
 بیز گره ک هر اختلافی حل ائده ک چون قارداشیق
 باخ، سبجیل لینده یازیب آدم آتا، حوآ آنا
 ساکن ایک بیز دونیا خلقی جمله بیر سیاره ده
 دونیانین هر نقطه سی آنجاق وطن دیر انسانا
 سن ده بو دور د-بشش گون عؤمرونده، گل انسان اول باری
 قارداش ایله قارداشین سالما ایچینده فیر تانا
 معلوماتین یوخ دور، آما ادعان چوخ دور سنین
 چوخ دا یونگول تخته سیز سن، تئز دوشور سن مئیدانا
 سن ائده نده فخر او قبرستان دا کی اجدادینا
 داندیغین اصل و نسب سیز چیخدی گئتدی کئیوانا
 صاندیغی سن ده "سخا" آچما تۆکولسون پامبیغی
 آغزینی چوخ دولدوراندا، لعنت ائیله شیطانا!

تأثیر «مکتب ملا نصرالدین» بر مطبوعات ایران^(۱)

دکتر حسن جوادی

ادوارد براون^(۲) در مطبوعات و شعر جدید ایران فهرستی از ۳۷۱ نشریه می‌دهد که تا حدود ۱۹۱۲ انتشار یافته بودند. از این عده شش نشریه به ترکی آذری، شش به ارمنی، چهار نشریه به زبان آسوری، یکی به فرانسه و یکی به چهار زبان فارسی، عربی، ترکی و فرانسه و بقیه به فارسی انتشار یافته‌اند. (...)

یکی از قدیمترین روزنامه‌های طنزآمیز و انتقادی منتشره در خارج روزنامه شاهسون بود که انتشار آن را به حاجی عبدالرحیم طالب‌اوف و بعضی از همکاران او و مخصوصاً سیدمحمد شبستری ابوالضیاء، که بعدها ایران نو را منتشر کرد، نسبت می‌دهند. شاهسون، که از قرار معلوم یک شماره بیشتر از آن بیرون نیامد، با چاپ ژلاتینی و به خط ابوالضیاء در سال ۱۳۰۶ قمری (۹ - ۱۸۸۸) در استانبول منتشر شد و با شیوه‌ای مضحک و پر از ریشخند حکومت استبدادی ایران را به باد انتقاد قرار گرفت. تعداد نسخ آن محدود به سیصد نسخه بود و هر شماره را مانند نامه‌ای در پاکتی گذاشته و با دقت و احتیاط بسیار برای رجال دولت و اولیای امور ایران و مجتهدین و بازرگانان می‌فرستادند. ناشرین برای اختفای محل نشر، اغلب اوقات نشریه خود را به پاریس و لندن و غیره می‌فرستادند، و از این شهرها به سوی ایران ارسال می‌داشتند. بالای صفحه اول روزنامه به طنز نوشته شده است: «در هر چهل سال یکبار منتشر می‌شود.»^(۳) برای اطلاع از محتویات شاهسون یک خبر آن ذیلاً نقل می‌شود:

۱- این مقاله بخشی از کتاب «طنز در مطبوعات ایران» است. کتاب مزبور به انگلیسی منتشر شده است و در انتظار چاپ فارسی است. در اینجا بخشی از کتاب که به موضوع انتخاب شده مربوط است تقدیم خوانندگان تریبون می‌شود. متن اصلی در یکی دو جا که متن اصلی از موضوع انتخابی تریبون فاصله می‌گرفت دچار اختصار شده است که با سه نقطه مشخص شده‌اند.

۲- E. G. Browne, Press and Poetry of Modern Persia.

3- Browne, op. it, p. 106.

مخبر خبرگزاری تلگرافی اخبار خارجه ما در تهران، شاهد فعالیت عظیمی در خیابانهای عمده تهران بوده است و شتاب و هیاهوی سختی مشاهده کرده است. توضیح این که گروه کثیری از رجال و زمامداران و وزیران کشور شاهنشاهی، در کالسکه‌های خود به سرعت تمام، در جهت خاصی در حرکت بودند. مخبر ما پیش از تحقیق ماهیت واقعی این جریان، تلگرافی به لندن خبر داده بود، که در روز مزبور، بحران سیاسی مهمی در تهران به وجود آمده است و در محافل رسمی جنب و جوش سختی مشاهده کرده است.

پس از ارسال تلگراف مذکور، مخبر ما وارد تحقیقات شده و درصدد کشف حقیقت قضیه برآمده است، و بالاخره با کمال شرمساری تلگراف دیگری که متناقض با خبر اول بوده، مخبره کرده است و طی آن متذکر شده که اینک به تحقیق پیوسته است که تمام این «بزرگان» فقط به سوی یک مجلس روضه‌خوانی، که توسط یکی از مجتهدین در تهران منعقد شده بود، شتاب داشته‌اند. (۱)

(...)

در اینجا درباره آنها و خاصه روزنامه مشهور ملانصرالدین باید بحث مختصری کرد.

با وجود اشغال قفقاز به وسیله روسها در اوایل قرن نوزدهم رابطه فکری و معنوی‌ای که بین آن سامان و ایران وجود داشت از بین نرفت و این رابطه متقابل و پرتیر تا برقراری حکومت کمونیسم و قطع ارتباط مستقیم برقرار بود. سنت طنزنویسی در ادبیات آذربایجانی سنتی ریشه‌دار و قوی بوده است. از فضولی گرفته تا نویسندگان قرن هیجدهم چون ملا واقف پناه و ملاولی ودادی و در قرن گذشته سید عظیم شیروانی، قاسم بیک ذاکر و میرزا فتحعلی آخوندزاده کم و بیش بخاطر آثار طنزآمیز خود شناخته شده بودند. اما اوج ادبیات طنز آذربایجانی در اوایل قرن بیستم بود که نویسندگانی چون جلیل محمد قلی زاده، طاهرزاده صابر روزنامه مشهور ملانصرالدین را به وجود آوردند، و عبدالرحیم حق‌وردیوف، نجف بیک وزیرلی، محمد سعید اردوبادی، عظیم عظیم‌زاده، کاریکاتورست مشهور، در صحنه مطبوعات قفقاز ظاهر شدند و عصر طلایی طنز آذربایجانی را به وجود آوردند.

به علت نزدیکی بیشتر با اروپا آشنایی با فرهنگ روس نویسندگان قفقازی پیش از ایرانیان اقدام به نشر روزنامه کردند. اولین روزنامه به سال ۱۸۲۸ به نام اخبار تفریس به زبان روسی در آن شهر منتشر شد، و یک سال بعد همین روزنامه به زبان گرجی، و در ۱۸۳۰ به ترکی آذربایجانی انتشار یافت. ۲۱ سانسور مطبوعات امکان آزادی کلام به نویسندگان نمی‌داد و تنها بعد از شکست سخت دولت تزاری از ژاپن در سال ۱۹۰۵ بود که اجباراً آزادی نسبتاً بیشتری به مطبوعات داده شد. از این تاریخ تا ۱۹۲۰ که کمونیسم بر آذربایجان مستولی گردید و آزادی بیان دوباره محدود شد دوره شکوفایی مطبوعات بود. از همان اوایل انتشار روزنامه، در قفقاز نویسندگان زیادی قطعات منظوم

و منثور طنزآمیزی انتشار دادند، و بعضی از روزنامه‌های فکاهی و طنزآمیز به وجود آمدند. از ۴۰۵ مجله و روزنامه که از ۱۸۳۲ تا ۱۹۲۰ به روسی یا دیگر زبانهای محلی و گاهی نیز به فارسی نشر یافته‌اند، ۱۴۰ نشریه به ترکی بود. از این میان فقط ذکر اسامی روزنامه‌های فکاهی سیاسی نشان می‌دهد طنز نویسی تا چه حد رواج داشته است.

در باکو مجلات فکاهی بابای امیر (هفتگی، ۱۹۱۶ - ۱۹۱۰)، بهلول (دو هفتگی و مصور ۱۹۰۷)، زنبور (هفتگی و مصور ۱۰ - ۱۹۰۹)، مزه‌لی (هفتگی و مصور ۱۵ - ۱۹۱۴)، پالاندوز (هفتگی ۱۱ - ۱۹۱۰)، طوطی (هفتگی و مصور ۱۷ - ۱۹۱۴)، چاریخچی (هفتگی و مصور ۱۲ - ۱۹۱۱)، شیپور (هفتگی ۱۹ - ۱۹۱۸)، مشعل (هفتگی ۲۰ - ۱۹۱۹)، مرآت (هفتگی و مصور ۱۹۱۰)، و آری (هفتگی و مصور ۱۱ - ۱۹۱۰)، و در تفلیس کَشکول (ماهانه ۱۸۹۱ - ۱۸۸۳)، و تارتان پارتان (هفتگی و مصور ۱۹۱۸) منتشر می‌شدند. ملانصرالدین که مهمترین و پیشقدمترین همه این روزنامه‌های مصور و هفتگی بود، و از ۱۹۰۶ تا ۱۹۱۷ در تفلیس منتشر شد، بعداً جلیل محمد قلی‌زاده به قصد اقامت به ایران آمد و در تبریز مجله را در ۱۹۲۱ منتشر کرد، ولی ایرانیان قدر او راندانستند و او دوباره به قفقاز بازگشت، و از ۱۹۲۲ تا ۱۹۲۹ ملانصرالدین را در باکو منتشر ساخت. مجله فکاهی دیگری به نام لک‌لک به طور هفتگی در ۱۹۱۴ در ایران نشر می‌شد. در بعضی از جراید قسمتی به فارسی داشتند و یا مقالاتی درج می‌کردند. مثلاً کَشکول هم به فارسی و هم به عربی مقاله داشت، و یا روزنامه ارشاد، که توسط احمد بیگ آقاییف ناسیونالیست افراطی قره‌باغی منتشر می‌شد، بعدها یک ضمیمه فارسی به همان نام به مدیریت سید محمدصادق ادیب‌الممالک فراهانی انتشار داد.

شاید در مقام مقایسه تعداد جراید فکاهی منتشره در ایران کمتر بود، و یا مدت انتشار اکثر آنها طولانی نبود، با این همه از لحاظ بیدار ساختن اذهان مردم این روزنامه‌ها نقش مهمی داشتند. در این دوره جراید زیر را می‌توان نام برد که تماماً و یا قسمتی از آنها فکاهی و طنزآمیز بودند. صوراسرافیل (تهران ۱۹۰۷)، که از ستون «چرند و پرند» آن قریباً بحث خواهد شد، آذربایجان (تبریز ۱۹۰۷) که به دو زبان فارسی و ترکی منتشر می‌شد و کاریکاتورهای جالب رنگی داشت و از بسیاری لحاظ از ملانصرالدین تقلید می‌کرد، ناگور (اصفهان ۹ - ۱۹۰۸)، که ستون «زشت و زیبای» آن فوق‌العاده خواندنی و طنزآمیز بود، تیاتر (تهران ۱۹۰۸) که از مجلات انتقادی بود و مسائل را به صورت گفتگو بین اشخاص مطرح می‌کرد، کَشکول (اصفهان ۱۹۰۹) و بهلول (تهران ۱۹۱۱) هر دو از لحاظ اسم یادآور دو مجله به همین نام در قفقاز هستند، نسیم شمال، که به مدیریت اشرف‌الدین گیلانی در ۱۹۰۷ در رشت شروع به انتشار کرد و بعدها در تهران ادامه یافت و بسیاری از اشعار طاهرزاده صابر را از ملانصرالدین به فارسی ترجمه و چاپ می‌کرد. روزنامه‌های دیگر از قبیل حشرات الارض (تبریز ۱۹۰۸)، چنته پابرهنه (تهران ۱۹۱۱)، جنگل مولا (تهران ۱۹۱۱)، شیخ چغندر (تهران ۱۹۱۱) و جارچی ملت (تهران ۱۹۱۰) همه فکاهی و طنزآمیز و سیاسی

بودند. (۱)

روزنامه ملانصرالدین، که به گفته کسروی «باید یاد آن در تاریخ بماند»^(۲) به مدیریت جلیل محمد قلی زاده در ۱۹۰۶ در تفلیس تأسیس گردید و با مقالات و اشعار خوب و کاریکاتورهای بسیار خوب که توسط عظیم عظیم زاده کاریکاتوریست بزرگ آذربایجانی و دو هنرمند آلمانی کشیده می شدند، انتشار یافت. سالهای سوم و چهارم آن بهترین و درخشانترین دوره عمر آن بود، و شهرت روزنامه از قفقاز گذشت و در ایران، عثمانی و مصر و هندوستان پیچید. روی سخن ملانصرالدین با تمام مردم عقب مانده شرق و خصوصاً «برادران مسلمان» بود، ولی چون هم جلیل محمد قلی زاده و هم طاهرزاده صابر، نویسندگان مؤسسين اصلی آن، دلبستگی خاصی به ایران داشتند و خود را متعلق به این آب و خاک می دانستند مسائل ایران بیش از همه در مد نظر بود.

در صفحات پیش از روزنامه ملانصرالدین و مخصوصاً از شاعر مشهور طنزپرداز آن طاهرزاده صابر بحث شد. در اینجا به بعضی از اشعار او که مربوط به وضع سیاسی و اجتماعی ایران در دوره مشروطیت می شود، و بطور کلی تأثیر ملانصرالدین در مطبوعات فارسی دوره مشروطه می پردازیم.

پرفسور بومباچی^(۳)، دانشمند ترک شناس ایتالیایی، می نویسد: در شعر صابر خشم و نفرت جورنال، تلخی طعن شاعر فرانسوی برانژه^(۴)، و انسان دوستی بی حد نکراسف روسی را در یک جا جمع می بینم. هم از لحاظ اصالت موضوع و نوع شعر و هم از جهت شخصیت بزرگ و صداقت و پایداریش در مبارزه به خاطر حق و حقیقت، صابر شاعر بزرگی است. شعر او آینه تمام نمای ملل خاورمیانه در آن عصر است. به گفته عباس صحت، که اشعار صابر را پس از مرگ جمع کرده به چاپ رسانید، «صابر چنان فاصله ای بین اشعار قدیم و جدید آذربایجانی به وجود آورد، که پس از او کسی جرأت پیروی از سبک قدیم را نتوانست به خود راه دهد.»^(۵) بگفته دهخدا: «صابر طفل یکشبه ای بود که دوره صدساله را پیمود و از افکار و از نویسندگان عصر خود قرنهای پیش افتاد و در تشریح مسائل اجتماعی و سیاسی ید بیضاء کرد.»^(۶) رئالیسم قوی و زنده او حکایت از زندگی سخت و پرملال شاعر می نماید و آگاهی او را از تمام زوایای اجتماع با تمام زشتیها و اجحافات آن

1- Browne, Press and Prety of Modern Persia.

۲- احمد کسروی در تاریخ مشروطه ایران، بخش یکم، ص ۱۹۴، یحیی آریز پور در از صبا تا نیما، ج ۲، بخش اول، فصل ۳، مفصلاً و به خوبی از روزنامه ملانصرالدین بحث کرده اند، من در این جا فقط در مورد نقشی که این روزنامه در انتقاد از استبداد سلطنتی و اوضاع ایران داشته است بحث خواهم کرد.

- Alessio Bombaci.

4- Beranger.

۵- هوپ هوپ نامه، چاپ باکو، ۱۹۶۳، ص XII

۶- لغت نامه، حرف ط، طاهرزاده صابر، ص ۱۰۱

می‌رساند. یکی از این «تخلصها»ی او «گریان و خندان» بود که تنها یک عنوان مضحک نیست بلکه نشان‌دهنده حقیقتی است عمیق از آثار و زندگی شاعر. خنده او تلخی گریه و فریاد اعتراض کسی است که به اجتماعی که در خواب غفلت و جهالت غوطه‌ور است نهیب می‌زند.

طنز صابر وسعتی عظیم دارد، و نه محدودیتی جغرافیایی و نه ملی برای خود قائل است. او گاهی مغلوبیت تزار را در جنگ با ژاپن و یا کوه‌فکری محمدعلی شاه که ملک ری و تمامی تاج و تخت ایران را به حراج گذاشته است به باد استهزاء می‌گیرد، و زمانی از سفاکیهای سلطان عبدالحمید، سیاست استعماری انگلیس در هند، از بی‌رحمیهای ویلهلم که دنیا را به خاک و خون می‌کشد سخن می‌گوید. او در لفاظی طنز فریاد اعتراض کارگرانی که در جستجوی کار از ایران به باکو رفته‌اند، دهقانانی که گرفتار ظلم و جور ارباب خود هستند به گوش خودکامگان هم‌عصر خود می‌رساند و می‌کوشد مردان و زنانی را که گرفتار تعصب و خرافات و جهل‌اند بیدار و آگاه سازد. در این وقت است که خنده و طنز او مملو از حسن غضب، کینه و نفرت به مسیبن این بدبختیها می‌گردد. بی‌مناسبت نیست که صابر عنوان اشعار ۱۹۱۰ و ۱۹۱۱ خود را «تازیانه‌ها» گذاشته است، زیرا که در بسیاری از اشعار انتقادیش طنز صابر، با وجود غیر مستقیم بودن، نفوذکننده و کوبنده می‌شود و چون تازیانه‌ای بر سر صاحبان قدرت، خودکامگان، مردم‌فریبان و زاهدنمایان فرود می‌آید.

صابر به آزادی کلام و اهمیت رسالت شاعر و نویسنده در رهبری اجتماع خود سخت معتقد بود. با وجود این که بعد از تسلط کمونیسم به قفقاز از او به عنوان شاعری بزرگ و خلقی تجلیل بسیار شده است، ولی بی‌شک اگر او زنده می‌ماند نمی‌توانست از نبودن آزادی بیان و محدودیتهای یک نویسنده در اتحاد جماهیر شوروی سابق شکوه نکند، و بر زوال و از بین رفتن ادبیات طنزی آذربایجانی حسرت نخورد. این مطلب قابل ذکر است که پس از تسلط کمونیسم ملانصرالدین مدت نه سال منتشر گردید، ولی البته دوران طلایی این روزنامه، و بطور کلی دوران طلایی طنز آذربایجانی سپری شده بود. از ۱۹۲۹ تا ۱۹۵۲ هیچ روزنامه طنزآمیزی در آذربایجان شوروی نشر نیافت، و در تاریخ اخیر به اشاره مسکو مجله‌ای فکاهی به نام کیرپی (خاریشت) شروع به انتشار کرد. ولی موضوعات این مجله به هیچ وجه اصالت و گیرایی طنز ملانصرالدین را نداشت، و همه انتقادات متوجه مدیران مغازه‌ها، حسابدارانی که از شرکتهای تعاونی پول می‌دزدند، و یا سوداگران بازار سیاه و این قبیل چهره‌های به اصطلاح کلیشه بود، ولی ابداً و اصلاً از رئیس و اعضای حاکمه حزب حرفی به میان نمی‌آمد. این روزنامه و مقایسه آن با جراید طنزآمیز گذشته به خوبی نشان می‌دهد که طنزنویسی به صورت فرمایشی و در زیر رژیمی محدودکننده مقدور نیست.^(۱)

صابر در روزنامه‌های حیات، فیوضات، رهبر، دبستان، الفت، ارشاد، گوش، صدا، حقیقت، ینی

۱- نگاه کنید به:

حقیقت و معلومات شعر می‌نوشت، ولی بیشتر اشعار او در ملانصرالدین چاپ می‌شد، و دوران شکوفایی شعر او از ۱۹۰۵ تا ۱۹۱۱ بود که مصادف بود با انقلاب مشروطه ایران، و بسیاری از اشعار او به این موضوع مربوط می‌شود. در این مدت قریب بیست قطعه شعر دربارهٔ انقلاب ایران سروده که در آنها از دلیری مجاهدین، از مراحل مختلف انقلاب، عکس‌العمل طرفداران محمدعلی شاه، از کارهای خود او، از اقدامات بعضی از روحانیون ضد مشروطه و خلاصه از جزئیات وقایع آن سالها سخن می‌گوید. همان طور که آریز پور می‌گوید: در طنزهای صابر ماهیت حکومت مطلقه، ظلم و فساد اجتماعی، سیاست داخلی و خارجی دولت و چهرهٔ شاه مستبد و سران و سرداران و روحانی‌نمایانی مانند ضل‌السلطان میرهاشم و دیگران همچنان که بوده‌اند، تصویر شده است.^(۱) گذشته از بعضی دیگر از اشعار صابر که در ستایش مشروطه‌خواهان و خصوصاً ستارخان می‌باشند و در تیریز و سایر شهرهای آذربایجان ورد زبان آزادیخواهان بودند و شوق و شور خاصی در آنها به وجود آوردند، عده‌ای دیگر از اشعار او طنزآمیز هستند و در عین حال که مربوط به اوضاع مسلمانان قفقاز می‌باشند، آنها را می‌توان به تمام ممالک اسلامی اطلاق کرد. زیرا که از مفاسد اجتماعی مشترک بین تمام آنها پرده برمی‌دارد.

محمدعلی شاه یکی از موضوعات عمده طنز سیاسی صابر است و در اشعار متعدد خویش قیافهٔ واقعی این سلطان حيله‌گر و طمّاع را به خوبی ترسیم می‌نماید. در اوایل سلطنت او با غرور خاصی می‌گوید:

من شاه قوی شوکت، ایران مال خودمه. آباد بشه یا ویران، همه‌اش مال خودمه! قانون اساسی چیه؟ فرمان مال خودمه، شوکت و فخر مال خودمه! اگر پدرم قانون اساسی به شما داد، او مردی بود ملا، با حلم و حیا، و بی‌خبر از امور سیاسی! ای همشهری تو برو لباس پر شپشت را تنت کن، تو را چه به این کارها! خلعت مال خودمه، تخت زرافشان مال خودمه، شوکت و فخر مال خودمه!^(۲)

او که اسلاف خود را نمی‌پسندد سلطانی است به مراتب پست‌تر، زبون‌تر و فاسدتر از آنها. در شعری به عنوان «می فروشم» (ساتیرام) او تمامی ایران را به حراج گذاشته است و در «ری» مغازه برزگی باز کرده و هر چه به دستش رسیده از جام جم، رایت کی، تخت قباد به فروش گذاشته است.^(۳) پس از بمباران مجلس صابر با لحنی تلخ شعر «حلالیت باد» را می‌نویسد:

راستی هم، ممدلی، غیرت به تو باشد حلال!
باغشاه و آن همه عشرت به تو باشد حلال!

۱- آریز پور، از صبا تا نیما، ج ۲، ص ۵۶.

۲- «ایران اوزومکدر»، هوپ‌هوپ نامه، ص ۱۴۱ - ۱۴۰، ترجمه فارسی هوپ‌هوپ نامه از احمد شقایب، باکو ۱۹۶۵، ص ۱۸۶.

۳- «ساتیرام»، ایضا، ص ۱۹۱ - ۱۹۰، مقایسه این شعر را با شعرا «حراج» از سید اشرف گیلانی، نگاه کنید به ص ۵.

شاه دولتمندها، دولت به تو باشد حلال!
بخششت - مشروطه ملت به تو باشد حلال!

آنگاه با لحن نیشخند آمیزی که گزنده تر از هر فحشی است، می گوید:

آفرینها بر تو و بر عهد و پیمانهای تو / آفرین بر هفتگی سوگند قرآنهاى تو!

و او را بخاطر سر سپردن به بیگانگان، کشتن آزادیخواهان سرزنش می کند. پس از این که ورق برمی گردد و محمدعلی شاه فرار می کند، صابر با ریشخند از او طرفداری می نماید و زبان حال او می شود که می گوید:

جدّ ایرانی بسوزد، چون ز من سوزد جگر!
باز هم آید خبر از ممدلی، آن بی پدر:
تخت را بگذاشته، دررفته است این تاج سرا
رفته در قنسولگری خاقان ایرانیان^(۱)
در حقیقت بوده بدبنیان این ایرانیان!
اهل ایران اینقدرها بنیشرف باشد چرا؟
دشمن رفتار و کردار سلف باشد چرا؟
مثل این عثمانی نو ناخلف باشد چرا؟
ای خدا، گردد خراب ایران این ایرانیان!
در حقیقت بوده بدبنیان این ایرانیان!

بهر چه ملت دخالت می کند در کار شاه؟
چارچشمی می کند بر شاه و بر کارش نگاه؟
باید آگه باشد از کار خود آیا شخص شاه
یا که خیل سلسله جنبان این ایرانیان؟
در حقیقت بوده بدبنیان این ایرانیان!
شاه خود داند چه برمی دارد و چه می نهد

جیب می بزد، بخواهد، پوست از سر می کند
خانه تالان می کند، دیده درآرد، سر برد.

۱- به پناهنده شدن محمدعلی شاه در سفارت روس ۲۷ جمادی الثانی ۱۳۲۷، اشاره می کند.

گو رود بر آسمان افغان این ایرانیان!
 به جهنم، سوخت یکسر جان این ایرانیان!
 بنده شاه است هر انسان این ایرانیان!
 در حقیقت بوده بدبختان این ایرانیان!^(۱)

تأثیر اشعار صابر و بطور کلی اثر روزنامه ملانصرالدین بر روی جراید این دوره ایران فوق‌العاده زیاد بود. در ملانصرالدین شخصیتی بود به اسم ملا دایی یا ملا عمو که اغلب روی سخن با او بوده اشعار را او به نام خود امضاء می‌کرد، به سؤالات جواب می‌داد، به جوانان نصیحت می‌کرد و گاهی با ریشخند نقطه‌نظرهای مخالفان را بازگو می‌کرد. در کاریکاتورها نیز این ملا عمو سرک می‌کشید و همیشه حاضر و ناظر بود. روزنامه آذربایجان که به پیروی از ملانصرالدین از ۱۹۰۷ (محرم ۱۳۲۴) در تبریز شروع به انتشار کرد شخصیتی داشت به نام حاجی بابا، و او در روی جلد شماره اول با احترام و مانند شاگردی ایستاده و منتظر شنیدن حرفهای ملا عمو است. در روزنامه فکاهی و مصور دیگر به نام حشرات‌الارض (تبریز ۱۳۲۶ - ۱۹۰۸) بازیگر اصلی دیوانه‌ای است بازارگرد به نام غفار وکیل، و همین خصوصیت در روزنامه‌های فکاهی شیدا (استانبول ۱۳۲۹ - ۱۹۱۱)، بهلول (تهران ۱۳۲۶ - ۱۹۰۸) و شیخ چغندر (تهران ۱۳۲۹ - ۱۹۱۱) با شخصیتهایی با همین اسامی وجود دارد. در صوراسرافیل نیز در سلسله مقالات دهخدا به نام «چرند و پرند» نویسنده خود را «دخو» می‌خواند و گاهی طرف خطایش اسامی مضحک چون «دم‌می» و «ملا اینکعلی» و غیره می‌باشند. در تمام این موارد از طرفی از تکنیک تیپ‌سازی و از سوی دیگر از سنت عقلای معجانی در طنزنویسی استفاده شده است.

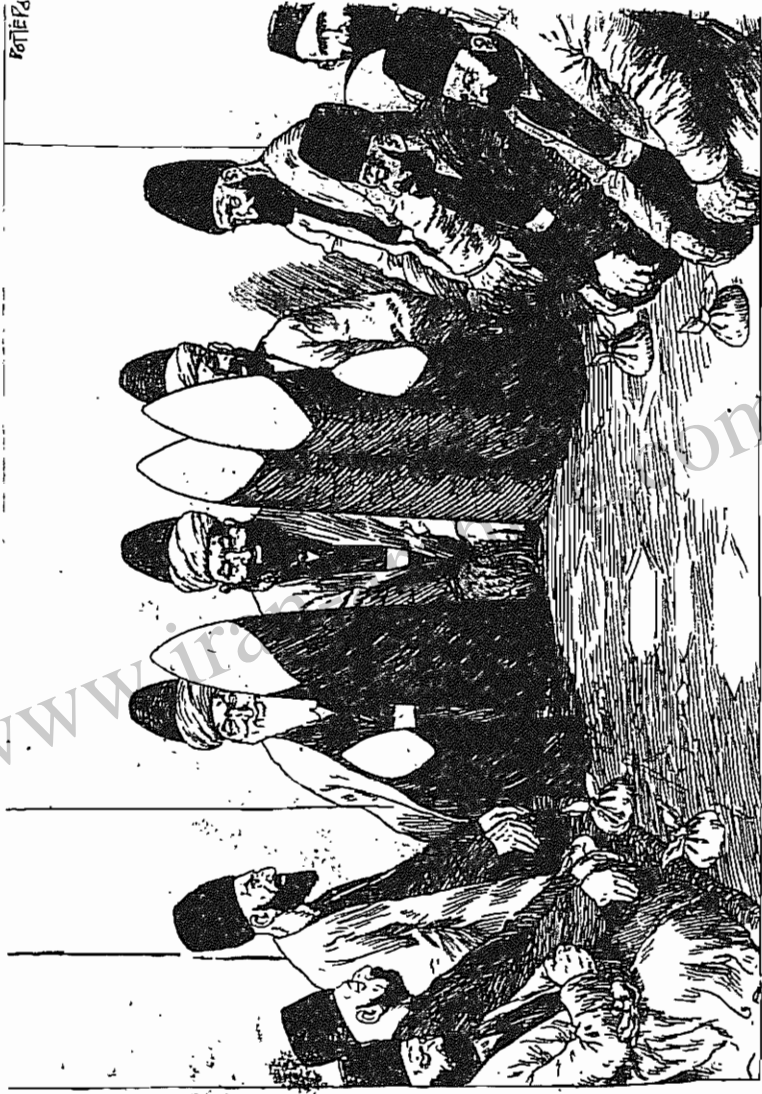
ترجمه و یا اقتباس از اشعار ملانصرالدین، و خاصه صابر، در این جراید رواج زیادی داشت. شعر مشهور صابر به مطلع «ملت نجه تاراج اولر، اوسون نه اشیم وار» در شماره دهم سال اول آذربایجان توسط میرزا مهدی‌خان مدیر روزنامه حکمت به شعر فارسی ترجمه شده و دو بیت اول آن چنین است:

اگر رفت ایران به من چه به من چه
 اگر گشت ویران به من چه به من چه
 اگر رفت پامیر و فرغانه باهم
 بلاد بدخشان به من چه به من چه

در ضمن گفته نشده که این شعر تقلیدی است از شعر صابر. سید اشرف‌گیلانی نیز که اکثر اشعار صابر را بطور آزاد به فارسی ترجمه کرده در نسیم شمال چاپ می‌کرد، هرگز اسمی از اصل آنها نمی‌برد. گرچه این عدم امانت ادبی را نمی‌توان توجیه کرد، ولی شاید علت این بوده باشد که اشعار صابر را اکثر مردم می‌شناختند و ترجمه آنها را نیز باز می‌شناختند و فقط اسم مترجم فارسی کافی بود. به هر تقدیر ترجمه فارسی شعر فوق اصلاً با اصل ترکی آن، که فوق‌العاده منسجم و زیباست،

قابل مقایسه نیست. تعداد ابیات اصل ۱۴ است که در ترجمه فارسی به ۵۹ رسیده است و جالب این که با وجود حجم شعر بسیاری از مطالب اصل حذف گردیده است. ترجمه نسبتاً دقیق شعر صابر چنین است:

هر جور که ملت شده تاراج، به من چه!
یا آن که به دشمن شده محتاج، به من چه!
من سیرم و با هیچ کسی کار ندارم،
دنیای گرسنه بدهد باج، به من چه!
بگذار بخوابند، نزن جیغ و نکش داد،
بیداری اینها نکند خاطر من شاد.
تک تک شده بیدار، اگر،
وای، خدا، دادا من سالم و شادم، همه دهر فنا بادا! هر
جور که ملت شده تاراج، به من چه!
یا آن که به دشمن شده محتاج، به من چه!
تکرار مکن صحبت تاریخ جهان را،
بریند، فلانی، تو ز بگذشته زبان را،
حالا تو بیایور بخورم دلمه و نان را،
ز آینده بزن دم، تو غنیمت شمر آن را،
هر جور که ملت شده تاراج، به من چه!
یا آن که به دشمن شده محتاج، به من چه!
گر طفل وطن سر به سر آواره بگردد،
آلوده به پستی و به بدبختی بی حد،
سائل شود از بیوه زن، از پای درآید،
باشد، فقط آوازه و شانم به فزاید.
هر جور که ملت شده تاراج به من چه!
یا آن که به دشمن شده محتاج، به من چه!
هر خلق ترقی کند امروزه به دنیا،
آثار ترقی است به هر مسکن و مأوا،
مانیز به خفتن ز ترقی بکنیم باد،
در راه ترقی بشتابیم به رؤیا.
هر جور که ملت شده تاراج، به من چه!
یا آن که به دشمن شده محتاج، به من چه!^(۱)

(کاریکاتوری از ملانصرالدین)

نکاح مجلسی / عقد کنان (کارکاتوربست با شباهت کله قند و زن باحجاب در مجالس عقدکنان بازی کرده است)

تنها کسی که تعداد قابل ملاحظه‌ای از اشعار صابر را تقلید یا ترجمه کرد سید اشرف‌الدین گیلانی بود، که خود از طنزنویسان و روزنامه‌نویسان مهم این دوره بشمار می‌رود. از لحاظ وارستگی، صمیمیت و وطن‌پرستی او و صابر شباهت زیادی به همدیگر داشتند، ولی از لحاظ جهان‌بینی، دوران‌دیشی و وسعت اطلاع از امور، اشرف به پای صابر نمی‌رسید. اشرف مدتهای مدیدی یکه و تنها با دست خالی روزنامه نسیم شمال را انتشار داد، و تمام کارهای آن را خودش انجام می‌داد و تمام اشعار و محتویاتش را خودش می‌نوشت. مرحوم سعید نفیسی شرح حالی از سید اشرف نوشته است که درخور نقل کردن است، زیرا کم پیدا می‌شوند کسانی که هر چه می‌نویسند و می‌کنند برای مردم خرده‌پا و بی‌کس باشد. نفیسی می‌نویسد:

«این روزنامه نه چشم پرکن بود، نه خوش چاپ، مدیر آن وکیل و سناتور و وزیر سابق هم نبود. پس مردم چرا اینقدر آن را می‌پسندیدند؟ از خود مردم بپرسید. نام این روزنامه به اندازه‌ای بر سر زبانها بود که سید اشرف‌الدین قزوینی مدیر آن را، مردم به نام نسیم شمال می‌شناختند و همه او را آقای نسیم شمال صدا می‌کردند. روزی که موقع انتشار آن می‌رسید، دسته دسته کودکان ده دوازده ساله که موزعان او بودند، در همان چاپخانه گرد می‌آمدند و هر کدام دسته‌ای بزرگ می‌شمردند و از او می‌گرفتند و زیر بغل می‌گذاشتند. این کودکان برستی مغرور بودند که فروشنده نسیم شمال هستند.»

«روزی نشد که این روزنامه ولوله‌ای در تهران نیندازد. دولتها مکرر از دست او به ستوه آمدند. اما با این سید جلنبر آسمان جل و ارسته بی‌اعتنا به همه کس و همه چیز چه بکنند؟ به چه دردشان می‌خورد او را جلب کنند؟ مگر در زندان آرام می‌نشست؟ حافظه عجیبی داشت که هر چه می‌سرود، بدون یادداشت از بر می‌خواند. در این صورت محتاج به کاغذ و قلم و مرکب و مداد نبود و سینه او خود لوح محفوظ بود... او در آن گیرودار و گیراگیر اختلاف مشروطه‌خواهان و مستبدان به میدان آمد. اشعار معروفی در نکوهش زشتکارهای محمدعلی شاه و امیر بهادر و اعوان و انصار ایشان گفته بود که دهان به دهان می‌گشت. در این حوادث هیچ کس مؤثرتر از او نبود... یقین داشته باشید که اجر او در آزادی ایران کمتر از اجر ستارخان، پهلوان بزرگ نبود. حتی این مرد شریف بزرگوار در قزوین تفنگ برداشت و با مجاهدان دسته محمد ولی‌خان تنکابنی، سپهدار اعظم، جنگ کرده و در فتح تهران جانبازی کرده بود.»

«آزادگی و آزاداندیشی این مرد عجیب بود. همه چیز را می‌توانستی به او بگویی، اندک تعصبی در او نبود. لطایف بسیار به یاد داشت، قصه‌های شیرین می‌گفت، خزانهای از لطف و رقت بود کینه هیچ کس را در دل نداشت. از هیچ کس بد نمی‌گفت، اما همه را مسخره می‌کرد و چه خوب می‌کرد! ای کاش باز هم مانند او پیدا می‌شدند که همین کار را با مردم این روزگار می‌کردند!»

«او در سراسر زندگی مجرد زیست و سرانجام گرفتار عواقبی شد که نتیجه طبیعی و مسلم این گونه مردان بزرگ است. او را به تیمارستان شهرنو بردند و اطفاقی در حیات عقب تیمارستان به او

اختصاص دادند... من نفهمیدم چه نشانهٔ جنون در این مرد بزرگ بود! همان بود که همیشه بود!»^(۱)

سید اشرف در فقر و مسکنت در تیمارستان شهرنو در ۱۳۱۳ در سن شصت و پنج سالگی درگذشت. زندگی او نشان می‌دهد که طنزنویس مؤمن و مصمم چه سرنوشتی می‌تواند داشته باشد.

سید اشرف از نمونه‌های بارز روح خستگی‌ناپذیر مردم روزگار مشروطیت است. حربهٔ او طنزگیرا و بڑای اوست که گاهی به صورت غزل و زمانی به صورت مستزاد و تصنیف می‌نویسد. در دیوان اشعار او که به نام هشت بهشت چند بار در هندوستان و ایران چاپ شده است شعر صوفیانه و یا غنائی یافت نمی‌شود و تمام توجه او با واقع‌بینی خاصی معطوف مسائل اجتماعی و سیاسی است که مردم گرفتار آنند. برای اشرف شعر وسیله‌ای بود برای انتقاد سازنده از اجتماع و آگاهانیدن مردم. بدین جهت بود که از زبانی ساده و عامه‌پسند استفاده می‌کرد، و مخصوصاً از تصنیف، که رواج فوق‌العاده‌ای می‌توانست داشته باشد، سود می‌جست.

کسانی که مخالف پیشرفت و تعلیمات به طرز جدید بودند، خوش‌باوری و خرافه‌پرستی مردم، مأمورین زورگویی دولتی مورد انتقاد بی‌پروای اشرف قرار می‌گرفتند. به گفتهٔ ماخالسکی،^(۲) مستشرق لهستانی، در اشعار اشرف دو موضوع کلی به چشم می‌خورند: یکی تأسف و تحسّر بر بدبختیهای کشور، و دیگری تشویق و ترغیب مردم به اصلاحات و انتقاد طنزآمیز در مورد مسائل سیاسی و اجتماعی. مستزادهای «گردید وطن غرق اندوه» و «دوش می‌گفت این سخن دیوانه‌ای بی‌بازخواست - درد ایران بی‌دواست»، و غزلهای «امروز چو ما هیچکس انگشت‌نما نیست» و «اشرف از این بیش جسارت مکن» و غیره از نوع اول و «قیمه با غین نیست»، «فال نخود» و «شکایت تازه عروس» از نوع دوم را می‌توان به عنوان مثال آورد.

تعداد زیادی از اشعار سید اشرف تقلید و یا ترجمه آزادی است از هوپ هوپ نامه صابر، و حتی در اشعاری که مستقلاً نوشته شده‌اند، اغلب او تحت تأثیر سبک شاعر آذربایجانی می‌باشد. فرق اساسی بین آنها در این است که اشعار صابر کوتاه، منسجم و ظریفتر و دقیقتر است، در حالی که شعر سید اشرف شعر مطبوعاتی است و ارزش ادبی چندانی ندارد. گاهی او به قدری به ترجمه خود مطالب زیاد می‌افزاید که گیرایی و زیبایی شعر صابر از میان می‌رود. و البته گاهی نیز فوق‌العاده خوب از عهدهٔ ترجمه برمی‌آید. در اینجا احتیاجی به مقایسه دقیق اشعار این دو شاعر نیست، چون مرحوم آراین‌پور چند نمونه را دقیقاً در از صبا تا نیما مقایسه و تحلیل کرده است. در اینجا به نقل سه نمونه از اشعار سید اشرف مبادرت می‌شود:

1- See Franceszek Machalski, La Litterature de l'Iran Contemporaine, (Warsaw Zaklad Narodo Ossolimskich, 1965), 2 : 56.

۲- در مورد این دو شعر، نگاه کنید به از صبا تا نیما، ج ۲، ص ۶۷.

شعر اول ترجمه‌ای است خوب از یک شعر صابر:

دست مزن! چشم ببستم
حرف مزن! قطع نمودم سخن
لال شوم کور شوم کور شوم
چند روی همجو خران زیر بار؟
دو دست‌راه مرو! چشم، دو پایم شکست
نطق مکن! چشم ببستم دهن
لیک محال است که من خر شوم
سر ز فضای بشریت برآر؟ ۳۸

دومی شعری است که صابر به عنوان «می‌فروشم» در حق محمدعلی شاه گفته، و یک ماه بعد، هنگامی که اولین دسته مجاهدین وارد تهران می‌شدند، سید اشرف از آن تقلید کرده است و شعری به نام «حراج» درباره‌ی شیخ فضل‌الله نوری نوشته است: (۱)

حاجی، بازار رواج است رواج
می‌فروشم همه ایران را
رشت و قزوین و قم و کاشان را
بازد و خوانسار حراج است حراج!
کو خریدار؟ حراج است حراج
دشمن فرقه احرار منم
شیخ فضل‌الله سمسار منم
مال مردار حراج است حراج!
کو خریدار؟ حراج است حراج!
با همه خلق عداوت دارم
از خود شاه وکالت دارم
دارم
وقت افطار حراج است حراج!
کو خریدار؟ حراج است حراج!
شهر نو اردوی ملی زده رج،
گر که دیوانه شوم نیست حرج
رخت زر تار حراج است حراج
کو خریدار؟ حراج است حراج!
طبل و شیپور و علم را کی میخاد؟
تخت جمشید عجم را کی میخاد؟
شیر خورشید رقم را کی میخاد؟
تاج کی مسند جم را کی میخاد!

اسب و افسار حراج است حراج!
 کو خریدار؟ حراج است حراج!
 می‌دهم تخت کیان را به گرو
 می‌خورم قیمه پیلو قرمه چلو
 رشته خشکار حراج است حراج!
 کو خریدار؟ حراج است حراج!
 آن شنیدم که حجج در عتبات
 شده عازم به عجم تا صلوات
 زده چادر به لب شط فرات
 جز حراجم نبود راه نجات
 دین به ناچار حراج است حراج!
 کو خریدار؟ حراج است حراج!
 گر ز اسلام بشد قطع اثر
 و ربه تبریز ارس کرد مقر
 و ر بپا گشت به گیلان محشر
 هر چه شد شد، به جهنم به سقر!
 فوج افشار حراج است حراج!
 کو خریدار؟ حراج است حراج!
 جد مرحوم شه از مهر و وداد
 آنچه از مال پدر مانده زیاد
 همه یک بار حراج است حراج!
 کو خریدار؟ حراج است حراج!
 می‌کشد صیحه سروش از طرفی
 ملت رشت به جوش از طرفی،
 بختیاری به خروش از طرفی
 شیخ را عزم فروش از طرفی
 فرش دربار حراج است حراج!
 کو خریدار؟ حراج است حراج!
 در همه مکر و فریب استادم من
 قاضی سلطنت آبادم من
 مفتی بصره و بغدادم من
 آی، عجب در تله افتادم من!
 گرگ و کفتار حراج است حراج!
 کو خریدار؟ حراج است حراج!

سومین شعر قسمتی است از یک مسمط که سیداشرف در مورد وکلای دوره چهارم گفته است:

آمد وکیل تازه دیدن کنید دیدن
 از باغ عارضش گل چیدن کنید چیدن
 از شهرها به تهران شد منتخب روانه
 آمد برای بعضی پیغامها شبانه
 یک دسته آشکارا یک دسته محرمانه
 گر کفتر نگارم آید به بام خانه
 از صحن خانه تا بام ارزن کنید ارزن
 آمد وکیل تازه مانند ماه تابان
 روشن شد از جمالش بس کوچه و خیابان
 با کله سیاسی بر پارلمان شتابان
 ما ایم همچو گندم او همچو آسیابان

گندم برای ارباب خرمن کنید خرمن
 زین باغ تازه امروز هر یک گلی بچینید
 هر یک برای تفریح در گوشه‌ای نشینید
 تنگ است بس دهانش خواهید اگر ببینید
 صد شمع ماه و خورشید روشن کنید روشن
 معلوم شد یکایک شغل معین ما
 گر تیغ برکشد یار از بهر کشتن ما
 مجموع عضو ما را گردن کشید گردن
 دور افکنید یکسر آن حرف مفتها را
 آتش زیند یک جا این طاق و جفتها را
 در پارلمان چو دیدید گفت و شفتها را
 بیرون کشید از آنجا گردن کلفتها را
 از روی آتش جهل جستن کنید جستن
 ایزد به ما عطا کرد حریت و مساوات
 از اجنبی بترسید در وقت انتخابات
 می‌گفت ملا باقر با یک نفر دیموکرات
 ایرانی و مساوات هیات ثم هیات
 بر قول ملا باقر احسن کنید احسن (۱)

یکی از روزنامه‌های فارسی که شباهت خاصی به ملانصرالدین داشت صوراسرافیل بود، که ۳۲ شماره آن از ۱۷ ربیع‌الاول ۱۳۲۵ (۳۰ مه ۱۹۰۷) تا سه روز پیش از به توپ بستن مجلس (۲۰ جمادی‌الثانی ۱۳۲۶، ۲۰ ژوئن ۱۹۰۸) منتشر شد، و بعد از قتل میرزا جهانگیرخان صوراسرافیل سه شماره آن در ایوردن سوئیس توسط دهخدا در محرم و صفر ۱۳۲۷ انتشار یافت. البته صوراسرافیل کاریکاتورهای گویا و پر از نیشخند ملانصرالدین را نداشت، ولی در طنزنویسی ستون «چرند و پرنده» آن با مندرجات روزنامه قفقازی برابری می‌کرد. مرحوم دهخدا، که پس از تحصیل در تهران مدت دو سال و نیم همراه معاون‌الدوله غفاری، وزیر مختار ایران در ممالک بالکان، در اروپا و خاصه اتریش بسر برده بود، مقالات «چرند و پرنده» را می‌نوشت، که شباهت زیادی به شیوه نوشته‌های جلیل محمدقلی‌زاده مدیر ملانصرالدین داشت. در مقالات جدی‌تر صوراسرافیل از شیوه ساده‌نویسی میرزا ملکم خان پیروی می‌کرد. دهخدا اشعار طنزآمیز نیز می‌سرود که برخی از آنها یادآور اشعار صابر می‌باشند، مانند شعر

مردود خدا رانده هر بنده آکیلای
 از دلقک معروف نماینده آکیلای

و یا

خاک به سرم بچّه بهوش آمده
 بخواب ننه یک سر دو گوش آمده

که هر دو را سابقاً نقل کردم. تعداد اشعار طنزآمیز دهخدا زیاد نیست، ولی آنچه مقام خاصی در تاریخ طنزنویسی ایران به او می‌دهد همان مقالات «چرند و پرنده» است.

جهنم اول کنت ائوه سنين اوينامان وقتين کنجدي، ملا عمه گلب سنه کين کورن

(کاریکاتورى از ملانصرالدین)

- جهنم اول کنت ائوه، سنين اوينامان وقتين کنجدي، ملا عمه گلب سنه کين کورن.
- گم شو برو خونه، ديگر وقت بازی کردن تو گذشته، عمو ملا او مده عقدت کنه.

آرین پور در از صبا تا نیما نشان می‌دهد که دهخدا میتوانسته در بعضی موارد از نوشته‌های طنزآمیز جلیل محمد قلی‌زاده متأثر باشد. محمد قلی‌زاده علاوه بر مقالات طنزآمیز نمایشنامه و داستان کوتاه می‌نوشت که آنها نیز انتقادی و طنزآمیز بودند. او معمولاً از ساده‌لوحی و نادانی مردم عادی به عنوان وسیله‌ای برای پروراندن طرح داستان و یا نمایشنامه استفاده می‌کند. در داستان کوتاه «صندوق پست» محور داستان بر روستایی ساده و بی‌اطلاعی می‌گردد که به گفته‌ی اربابش در شهر نامه‌ای را به صندوق پست می‌اندازد و بعداً فکر می‌کند که در آنجا باید بایستد و از نامه محافظت نماید. هنگامی که پستی روستایی برای بردن نامه‌ها می‌آید به رگ غیرت روستایی مسلمان برمی‌خورد که نامه ارباب به دست کافری بیفتد و دعوایی مفصل به راه می‌افتد. به همین ترتیب در داستان «آزادی در ایران» دو کارگر که از دهات آذربایجان مانند هزاران نفر دیگر برای کار به باکو رفته‌اند، توسط آخوند مکتبدار دو نامه به خانواده‌های خود نوشته‌اند ولی او آنها را در پاکت‌های عوضی می‌گذارند، یکی از آن دو، کربلایی محمدعلی در باکو صیغه‌ای گرفته است و چون می‌شنود که شاه مشروطه را به ملت داده است و کنسول ایران «همشهریان» را در مسجد جمع کرده است که به جان شاه دعا کنند که به ملت آزادی داده است، خوشحال می‌شود که «ان شاءالله بعد از این پول و پله‌ای گیر ما خواهد آمد...»^(۱) این است که کربلایی محمدعلی در نامه‌اش خواهش کرده است که هر چه زودتر سهم مشروطه او را برایش بفرستند. ولی اشتباه نامه رفیقش که در آن صحبت از زن گرفتن خود می‌نماید به جای نامه او فرستاده می‌شود. در نتیجه بعد از مدتی به عوض «سهم آزادی» زن کربلایی محمدعلی با برادر خود سوار بر الاغ از ایران می‌رسند و او را به باد کتک می‌گیرند.

همین متد به وسیله‌ی دهخدا نیز به کار برده می‌شود. در مقاله او به عنوان آزاد خان کرنندی، که سابقاً قسمتی از آن نقل شد، کرد بچه نادان و بیسوادی را می‌بینیم که پیش آدم‌های مختلف به عنوان نوکر یا شاگرد کار می‌کند، و همه به علل مختلف به او می‌گویند که «دین رفت!» آن وقت او سرگردان می‌ماند که این دین چیست؟ آیا چیزی است که آخوند مکتبی وصف کرده است، یا ملک وقفی است که علما میل فرموده‌اند، یا احمد قشنگ قهوه‌چی است که سالارالدوله با خود به عربستان برده است، و یا صیغه و یا دختر سمساری است که اولی را از خانه ربوده‌اند و دومی را خدیجه مطرب برای عین‌الدوله برده است؟ خلاصه کدام یک از اینها دین است که مردم می‌گویند: «دین رفت»؟

شیوه دیگری که هر دو نویسنده از آن استفاده می‌کنند این است که نویسنده خود را به سادگی و عوامی می‌زند و آنچه باید بگوید می‌گوید، هر چند که اغلب انتقاد به صورت غیرمستقیم انجام می‌گیرد: مثلاً دهخدا در شماره ۱۶ «چرند و پرند» می‌نویسد:

«برای آدم بدبختی از در و دیوار می‌بارد. چند روز پیش کاغذی از پستخانه رسید و باز کردیم دیدیم

به زبان عربی نوشته شده، عربی را هم که غیر از آقایان علمای گرام هیچ کس نمی‌داند، چه کنیم؟ چه نکنیم؟ آخرش عقلمان به این جا قد داد که ببریم خدمت یک آقا شیخ جلیل‌القدر فاضلی که با ما از قدیمها دوست بود، بردیم دادیم و خواهش کردیم که زحمت نباشد آقا این را برای ما به فارسی ترجمه کن، آقا فرمود حالا من مباحثه دارم برو عصری بیا من ترجمه می‌کنم می‌آورم اداره.

عصری آقا آمد صورت ترجمه را داد به من، چنانکه بعضی از آقایان مسبقند من از اول یک کوره سوادى داشتم، اول یک قدری نگاه کردم دیدم هیچ سر نمی‌افتم، عینک گذاشتم دیدم سر نمی‌افتم، بردم دم آفتاب نگاه داشتم دیدم سر نمی‌افتم، هر چه کردم دیدم یک کلمه‌اش را سر نمی‌افتم...

آنگاه بین دوست دخو به نام او یارقلی که می‌گوید که نوشته به زبان عبری است و آقا که معتقد است فارسی سره می‌باشد، دعوی سختی درمی‌گیرد و نزدیک است به جان هم بیفتند. دخو محض ختم غائله عین نامه را از ترجمه «فصیح» جناب شیخ نقل می‌کند. در این مقاله دهخدا هم زبان ترجمه «علمای گرام» را مسخره می‌کند، که سبک مصنوع و مضحکی دارند، و هم تهدید بعضی از علمای مرتجع را نشان می‌دهد که برای صوراسرافیل خط و نشان می‌کشند:

«ای کاتبین صوراسرافیل، چه چیز است مر شمار را که نمی‌نویسید جریده خودتان را همچنانی که سزاوار است مر شما را که بنویسید آن را؟...»

«پس به تحقیق ثابت شد ما را به دلایل قویمه به درستی که آن چنان اشخاصی که می‌نویسند جراید خود را مثل شما آنانند عدو ما، و عدوهای ما آنانند البته عدو خدا.»

پس حالا می‌گوییم مر شما را که اگر هر آینه مداومت کننده باشید شما بر توهین اعمال ما یعنی اشاعه کفر و زندقه پس زود است که می‌بینید باس ما را هر آینه تهدید می‌کنیم شما را اولاً تهدید کردنی، و هر آینه می‌زنیم شما را در ثانی زدن شدیدی، و هر آینه تکفیر می‌کنیم و می‌کشیم شما را، در ثالث و رابع کشتن کلاب، خنازیر، و هر آینه آویزان می‌کنیم شما را بر شاخه‌های درخت توت آن چنانی که در مدرسه ماست تا بدانید که نیست مر عامیان را بر عالمین سبیلی والسلام»^(۱)

گریز زدن یکی از خصوصیات اصلی سبک دهخدا می‌باشد، و این می‌تواند به دو صورت انجام گیرد. اولی گریز طنزآمیزی است که در ضمن موضوع اصلی به مسائل دیگر اجتماعی می‌زند. مثلاً در مقاله «کلام الملوک الملوک الکلام»^(۲) که قبلاً نقل شد می‌گوید «ترک عادت موجب مرض است»، آنگاه مثالهای متعددی می‌زند که هر یک اشاره‌ای است پر معنی به فساد حکومت و نابسامانیهای اجتماعی. نوع دوم عبارت است از چیدن یک مقدمه و گریز زدن به مطلب اصلی. مثلاً دخو در

۱- چرند پرند دهخدا، چاپ کتابهای جیبی، ص ۵۳.

۲- چرند پرند دهخدا، چاپ کتابهای جیبی، ص ۱۲۹.

شماره اول دوره اول صوراسرافیل به «تمام برادران مسلمان غیور تریاکی خود» اعلان می‌کند که ترک تریاک ممکن است. بعداً شرح می‌دهد چگونه باید عمل کنند و مقدار آن را کم کنند و در ضمن گریز می‌زند به نحوه عمل اولیای امور «وقتی که فکر می‌کنند که مردم فقیرند و استطاعت نان گندم خوردن ندارند و رعیت همه عمرش را باید به زراعت گندم صرف کند و خودش همیشه گرسنه باشد.» آنها روز اول سال نان را با گندم خالص می‌پزند. روز دوم در هر یک خروار یک من تلخه، جو، سیاهدانه، خاک اره، یونجه، شن... می‌زنند، معلوم است که در یک خروار گندم که صد من است یک من از این چیزها هیچ معلوم نمی‌شود. روز دوم دو من می‌زنند» و در عرض سه ماه و ده روز به یک خروار گندم یک خروار از این چیزها اضافه شده است و هیچ کس هم ملتفت نشده و «عادت نان گندم خوردن از سر مردم افتاده است.» دهخدا مثال دیگری می‌زند و موضوع مریضخانه حاج شیخ‌هادی مرحوم را پیش می‌کشد که ورثه آن مرحوم به همین طریق عمل کرده‌اند و عادت مریم داشتن از سر مریضخانه افتاده است. همین شیوه با ظرافتی فوق‌العاده در شماره دوم «چرند و پرند» به کار برده شده است. «چکیده غیرت و نتیجه علم و سیاست، معلم مدرسه قزاقخانه جناب میرزا عبدالرزاق خان مهندس پس از سه ماه پیاده روی نقشه جنگی راه مازندران را» برای روسها کشیدند و دخو و دوستانش پی لقب مناسبی می‌گردند که به او بدهند. متأسفانه هیچ کلمه‌ای در زبانهای فارسی، عربی و ترکی نیست که لااقل ده بار لقب نشده باشد، و متأسفانه جناب مهندس خوش سلیقه هستند و لقبی می‌خواهند که بکر باشد. بالاخره دخو نام «افیالتس» را که به یونانیان خیانت کرده و راهنمای ایرانیان شده بود به عنوان لقب پیدا می‌کند. در این میان حاجی ملک‌التجار راه آستارا را به روسها واگذار می‌کنند و بر سر این لقب بخصوص بین دو بزرگوار مرافعه شدیدی درمی‌گیرد.

جلیل محمد قلی‌زاده نیز از این شیوه در طنزنویسی استفاده می‌کند، و او نیز از مطالب بسیار پیش پا افتاده و به ظاهر نامربوط به موضوعات اساسی می‌پردازد. وجوه اشتراک این دو بسیار است: هر دو به صورت غیرمستقیم انتقاد می‌کنند، و یا می‌گویند حیف که نمی‌شود و الا می‌نوشتیم که فلان کس چه کار کرد و علت فلان قضیه چه بود. در واقع آنچه ناگفتنی است به این صورت بیان می‌دارند. جلیل محمد قلی‌زاده در مقاله‌ای تحت عنوان «جواب نامه دمدمکی» می‌نویسد: «دمدمکی راستی تو دیوانه هستی، چطور ترسیدی و این چیزها را به من نوشتی؟ مگر از جان خود سیر شده‌ای؟ اگر آمدیم حرفهای ترا در روزنامه چاپ کردیم می‌دانی چه می‌شود؟ مردم باکو ترا سنگسار می‌کنند و دیگر کسی روزنامه ما را نمی‌خرد. آخر فکر کن، مگر من می‌توانستم بنویسم که در قرائت‌خانه‌های باکو جغدها آشیانه کرده‌اند؟»^(۱) و غیره و غیره. دخو خطاب به رفیقش در شماره ۵ «چرند و پرند» می‌نویسد: «خوب عزیزم دمدمی بگو ببینم... تو بلکه فردا دلت خواست بنویسی پارتیه‌های بزرگان ما از روی هواخواهی روس و انگلیس تعیین می‌شود. تو بلکه خواستی بنویسی بعضی از ملاهای ما حالا دیگر از فروختن موقوفات دست برداشته به فروش مملکت دست گذاشته‌اند... آن وقت چه خاکی به سرم بریزم و چطور خودم را پیش مردم به دوستی تو

معرفی بکنم؟»^(۱) هر دو طنزنویس از امثال و حکم و اعتقادات و خرافات عامه استفاده می‌کنند. با این کار هم با تصویر ساده و عامه پسندی که از خود می‌دهند هماهنگی دارد، و هم برای بار اول هر دو از گنجینه بی‌نظیر فولکلور و ادبیات خلقی سود می‌جویند. دهخدا می‌نویسد: «گفت نخور، عسل و خریزه با هم نمی‌سازند. نشیند و خورد. یک ساعت دیگر یارو را دید مثل مار به خودش می‌پیچید، گفت نگفتم نخور این دو با هم نمی‌سازند. گفت حالا که این دو تا خوب با هم ساخته‌اند که من یکی را از میان بردارند.»^(۲) آنگاه با استفاده از این اعتقاد عامیانه اولیای دولت را به عسل و رؤسای ملت را به خریزه تشبیه می‌کند که با هم ساخته‌اند تا ملت را از میان بردارند.

مسلماً دهخدا و محمد قلی‌زاده در بسیاری از موارد از شیوه طنزنویسی یکدیگر سود جسته‌اند، ولی آنچه در نوشته‌های آنها اهمیت دارد سبک خاص و پر از لطف و ظرافت هر یک است، که مهمترین وجه متمایزه آنها به شمار می‌رود و به هر یک خصوصیت و شخصیت خاصی می‌بخشد. بین تقلید این دو از یکدیگر و تقلید اشرف گیلانی از اشعار صابر فرق عمده‌ای وجود دارد. اشرف شعر صابر را ترجمه می‌کند و اغلب مقداری هم بدان می‌افزاید، در صورتی که الگوی اصلی کار دهخدا و محمد قلی‌زاده به هم شبیه است.

هیچ بحث و تحلیلی به اندازه نقل کردن تمامی یکی از مقالات دهخدا زیبایی و ظرافت طنز او را نشان نمی‌دهد. اینست که با وجود نقل کردن چند مثال از او یکی از «چرند و پرند»‌های او را در این جا نقل می‌کنم:

اکونومی پلیتیک

ای آدم اسمیت! که اسمت را پدر علم اکونومی گذاشته‌ای. یعنی که مثلاً در روی زمین کسی بهتر از تو علم اکونومی نمی‌داند. اگر تو واقعاً پدر اکونومی هستی پس چرا لوازم تولید ثروت را منحصر به طبیعت، کار، و سرمایه قرار داده‌ای و در معنای این سه چیز هم دراز دراز مطالب نوشته‌ای.

ازین حرف تو همچو درمی‌آید که اگر انسان ازین سه چیز منفعت نبرد، باید دیگر از گرسنگی بمیرد، هی هی! بارک‌الله به عقل و معرفت تو، بارک‌الله به فهم و کمال تو، حالا یک کمی نگاه کن به علم اکونومی پادشاه ایران، و آن وقت پیش خودت اقللاً خجالت بکش! و بعد ازین خودت را اول عالم علم اکونومی حساب نکن.

مرد عزیز تو خودت می‌دانی که پادشاه ما کار نمی‌کند. برای این که او شاهنشاه است. یعنی در دنیا و عالم هر جا شاه هست او بر همه‌شان شاه است.

(کاریکاتوری از ملا نصرالدین)

پس به همچو آدمی کار کردن نمی‌برازد. آمدم سر طبیعت آن را هم البته شنیده‌ای که شاهنشاه ایران از آن وقت که به شبی یک حب تریاک عادت کرده طبیعتش آنقدرها عمل نمی‌کند. و اما آن که سرمایه است، آن را هم لابد در روزنامه‌های پارسال خوانده‌ای که در ماه ذی‌قعدة گذشته آنقدر از سرمایه ناک بود که دار و ندار عیالش را برد گذاشت بانک روسی گرو که چهار روز چرچر بچه‌ای میدان توپخانه را راه انداخت.

پس حالا به عقیده تو باید شاه دستش را بگذارد روی دستش و بربر تماشا کند به امیربهادر و امیربهادر هم به قول ترکها مال مال نگاه کند به روی شاه.

نه عزیزم آدم اسمیت، تو اشتباه کرده‌ای. علم تو هنوز ناقص است تو هنوز نمی‌دانی که غیر از طبیعت و کار و سرمایه ثروت به چیزهای دیگر هم تولید می‌شود.

بله، نه شاه بربر نگاه می‌کند به روی امیربهادر و نه امیربهادر مال مال نگاه می‌کند به روی شاه. شاه وقتی دید دست و بالها تنگ است: ستارخان از یک طرف زور آورده. بچه‌های خلوت هم از یک طرف برای مواجب نق نق می‌کنند.

می‌دانی چه می‌کنند؟ می‌دهد در دربار کیوان مدار یک سفره پهن می‌کنند. تمام وزراء، امراء، سردارها، سرتیپها و مجتهدها را جمع می‌کنند کنار سفره، ولیعهد را می‌نشانند میان همان سفره، دلاک را هم خبر می‌کنند، یک دفعه مثلاً از لای عمامه شیخ فضل‌الله یا مثلاً از پر شال صدراعظم مشیرالسلطنه در می‌آید یک گنجشک و می‌پرد میان اتاق، ولیعهد چشمش را می‌دوزد به طرف گنجشک، دلاک خرج عمل را تمام می‌کند. آن وقت یک دفعه می‌بینی که یک صد و پنجاه و دوهزار دست رفت توی جیبها می‌شاهی، پنج شاهی، پناه باد و قران است که به مثل باران می‌ریزد توی سفره. وقتی پولها را می‌شمرند، خدا بدد برکت، شده است هفت صدوهفت تومان و دوهزار و یازده شاهی.

حالا به من بگو ببینم این پولها از کجا پیدا شد؟ طبیعت این جاکمک کرد؟ پادشاه دستش را از سیاه به سفید زد؟ یا یک سرمایه برای این کار گذاشته شد؟

بعد از آن باز می‌بیند عین‌الدوله این پولها را ریخت توی یک جانخانی و با چهل هزار قشون ظفرنمون رفت تبریز و ستارخان هم نه گذاشت و نه برداشت یک دفعه با دو بیست سوار آمد به میدان. این طبیعی است که آدم از هول جان هفت صد تومان که سهل است هفت هزار تومان هم باشد می‌گذارد و فرار می‌کند. عین‌الدوله هم هر چه ازین پولها مانده بود گذاشت و فرار کرد و ستارخان آنها را برداشته قسمت کرد میان فقرای گرسنه و تشنه تبریز.

ای آدم اسمیت! حالا باز به اعتقاد تو باید دیگر شاه بنشیند به امان خدا و پاهاش را به قول بابا

گفتنی دراز کند رو به قبله. هی هی آفرین به این عقیده آفرین به این عقل و هوش. خیر عزیزم شاه باز این طور نمی‌کند. شاه محرمانه می‌دهد تفنگهای دولت را می‌ریزند توی میدان سال‌فروشها، یک چراغ حلبی هم روشن می‌کنند می‌گذارند روی تفنگها، های بابا شام شد. ارزان شد!

تفنگهای صدتومانی را می‌فروشد پانزده تومان. شب وقتی حساب می‌کنند سیصد و چهل و پنج تومان تفنگ فروخته‌اند. آن وقت فردای همان روز شاه می‌نشیند سر تخت کیانی که خدا به او عطا فرموده است! و سیف قاطع اسلام، ستون محکم دین مبین و حامی اسلام و مسلمین اعنی سیدنا جنرال لیاخوف را هم صدا می‌کند و می‌فرماید از قراری که به حضور اعلیحضرت اقدس! همایون ما عرض شده است جمعی از مفسدین آشوب طلب که جز خرابی دین و دولت و هدم بنیان اسلام و سلطنت قصدی ندارند در خانه‌های خود برای اشتعال فتنه و فساد تفنگ ذخیره کرده‌اند البته تمام خانه‌ها را مخصوصاً با قزاقهای روسی خودتان تفتیش کنید (برای این که قزاقهای مسلمان نامحرمند می‌ادا چشمشان به زن و بچه مسلمانها بیفتد) هر کس تفنگ دارد تفنگش را ضبط و یکی پانزده تومان جریمه کنید. آن وقت از فردا جنرال لیاخوف هم با قزاقهای روسی خودش می‌افتد توی خانه‌های مردم یعنی میان زن و بچه مسلمانان تفنگها را به اضافه پانزده تومان جریمه و ده تومان پول و تکا یعنی عرق برای مجاهدین اسلام پس می‌گیرد. آن وقت آن سی صد و چهل و پنج تومان می‌شود شش صد و نود تومان. این هم مخارج یک اردوی دیگر.

حالا ای آدم اسمیت، به من حالی کن ببینم این پولهای حاضر از طبیعت تحصیل شده، یا از کار یا از سرمایه؟

پس تو هنوز خامی، هنوز علم تو کامل نیست، هنوز تو لایق لقب پدر اکونومی پلیتیک نیستی. پدر اکونومی پلیتیک پادشاه جم جاه ملایک سپاه پدر والا گهر ما ایرانیها اعلیحضرت قدر قدرت، فلک حشمت، کیوان شوکت، رستم صولت، محمد علی شاه قاجار است و السلام.^(۱)

یکی از قدیمترین جراید فکاهی ایران که از بسیاری لحاظ تحت تأثیر ملا نصرالدین بود مجله هفتگی «آذربایجان» بود که به مدیریت علیقلی خان مشهور به صفراوف به فارسی و ترکی آذری انتشار می‌یافت. کسروی آذربایجان را بعد از ملا نصرالدین دومین روزنامه مهم این دوره می‌داند و می‌گوید وقتی که ستارخان اولین شماره آن را دید از فرط شادی چشمانش پر از اشک شد.^(۲) به گفته ادوارد براون اولین روزنامه کمیک ایران طلوع چاپ بوشهر بود که به سال ۱۳۱۸ (۱ - ۱۹۰۰) به مدیریت عبدالحمیدخان متین السلطنه شروع به انتشار کرد.^(۳) اولین روزنامه فکاهی فارسی که در خارج از ایران چاپ شد روزنامه شاهسون استانبول بود که قبلاً ذکر آن رفت و همین علی قلی

۱- ایضاً، ص ۱۳۷ - ۱۳۳.

۲- کسروی تاریخ مشروطیت ایران، تهران ۱۹۴۲، ج ۱، ص ۷۲ - ۷۰.

خان صفراوف را از جهتی می‌توان پدر مطبوعات فکاهی ایران دانست. چون او قبلاً روزنامه‌ای احتیاج را در تبریز به سال ۱۳۱۶ قمری (۱۸۹۸) انتشار داده بود، که فقط هفت شماره آن انتشار یافته بود. به علت مقاله‌ای که در آن احتیاج ایرانیان را به کالای فرنگی به نحو مضحکی نشان داده بود روزنامه را به دستور امیر نظام گروسی توقیف و صفراوف را به فلک بستند. بعد از چندی صفراوف روزنامه اقبال را انتشار داد که از آن هم جز چند شماره چاپ نشد. حتی قبل از این دو روزنامه انتقادی و فکاهی صفراوف شب نامه‌ای در تبریز به سال ۱۳۱۰ (۱۸۹۲) با چاپ ژلاتین منتشر می‌کرد که حاوی انتقادات زیاد از اوضاع اجتماعی بود. در یکی از شماره‌های آن می‌نویسد:

«یک قطار شتر در خیابان مرکزی مقابل عالی قاپو به گل فرو رفت و از نظر ناپدید شد. مدتی بعد از کنار آجی چای - یک فرسنگی - از زیر باتلاق بیرون آمد...»^(۱)

صفراوف^(۲) با وجود این که به جرم آزادیخواهی به فلک بسته شده بود، برای مدتی رئیس پلیس محفی محمد علی میرزا در تبریز شد، که شغلی بسیار متفوق بود. بعد از اعلان مشروطیت او اظهار ندامت کرد و به مشروطه‌خواهان پیوست و روزنامه آذربایجان را به تقلید از ملانصرالدین درآورد. در بعضی موارد صفراوف کاملاً با نظریات ملا نصرالدین موافقت نداشت و در ستونی تحت عنوان «ملا نصرالدینه جواب» با شعر به جواب‌گویی به آن برمی‌خاست. کاریکاتورهای آذربایجان به صورت رنگی چاپ می‌شدند و در نوع خود بسیار جالب و بی‌سابقه بودند، ولی البته به خوبی کاریکاتورهای ملا نصرالدین که توسط عظیم عظیم زاده، هنرمند مشهور آذربایجانی، و دو کاریکاتوریست آلمانی به نام رومر و شلینگ کشیده می‌شدند نبودند. خط و مشی آذربایجان لیبرال و آزادیخواهانه بود. علاوه بر اخبار که به صورت کوتاه و طنزآمیز گزارش می‌شد و سرمقاله‌هایی که به همین شیوه نگارش می‌یافت، اغلب به ترکی و فارسی اشعار جالب سیاسی در آن درج می‌شد. شعر زیر که اعتراضی است دقیق به مداخله آلمان در امور ایران، در شماره هفدهم مورخ یازده اکتبر ۱۹۰۷ انتشار یافته است:

عرض تشکر و خیر مقدم به مهمان معزز و محترم،

قدمت خیر مقدم اهلا و مرحبا بک یا آلمانیا!

مهمان تازه وارد ایران خوش آمدی!

بالای چشم جای تو، آلمان خوش آمدی

ایران به خوان مانند و بیگانگان به ضیف،

ناخوانده میهمان سر این خوان خوش آمدی

صبح وصال شکر خدا را نمود رخ،

آمد به سر لیالی هجران، خوش آمدی

۱- به نقل از مقاله دکتر باستانی پاریزی. «جراید فکاهی در ایران»، در نای هفت بند، تهران ۱۳۵۰، ص ۱۲۵.
 ۲- صفراوف در ۱۳۲۶ (۲۹۰۸) فوت کرد و آذربایجان تعطیل شد. من چهارده شماره از این مجله را در سایه

از بهر صید مرغ دل عاشقان زار،
 در دست دام و دانه، به دامان خوش آمدی
 با دعوی حمایت اسلام و مسلمین،
 گشتی دخیل حوزه دزدان خوش آمدی
 لیکن چو برده‌اند حریفان هر آنچه بود،
 ترسم شود نصیب تو حرمان، خوش آمدی
 اسلام بود بی‌کس و بی‌دادرس، کنون
 صد شکر یافت چون تو نگهبان، خوش آمدی

یکی از روزنامه‌های طنزآمیز و فکاهی این دوره حشرات الارض است که در تبریز به مدیریت حاج میرزا آقا بلوری و به نویسندگی میرزا آقا ملقب به ناله ملت در ۱۴ صفر ۱۳۲۶ (۸ مارس ۱۹۰۸) شروع به انتشار کرد و تا چهارده شماره آن تا آغاز شورش و جنگ در تبریز ادامه یافت. شماره آخر آن مورخ ۲۲ شوال همان سال می‌باشد. بعداً نیز در دوره دوم مشروطیت یک شماره دیگر به عنوان شماره پانزدهم، سال سوم، در ۲۱ محرم ۱۳۲۹ (اواخر ژوئیه ۱۹۰۹) نشر یافت.^(۱)

حشرات الارض روزنامه‌ای بود هفتگی در چهار صفحه که صفحات اول آن اختصاص به کاریکاتورهای رنگی جالبی داشت. بعد از عنوان در صفحه دوم حشرات الارض چنین معرفی شده است: «روزنامه‌ای است مصور و مقید که در سیاسی عالم حیوانات سخن می‌گوید. ماهی غیر از ایام هفته عجالتاً چهار نسخه طبع و توقیف خواهد شد. مقالات مختصر به امضا معروف قبول و درج می‌شود.» چنانکه گذشت حشرات الارض از روش ملا نصرالدین تقلید می‌کرد و در ضمن تأثیر مقالات «چرند و پرند» صور اسرافیل در آن و خاصه در سرمقاله‌هایی که به قلم غفار وکیل، دیوانه‌ای بازارگرد، نوشته می‌شد، مشهور است. روزنامه صور اسرافیل در شماره ۳۱ سال اول خود مشترکین خود را به «طلوع کویبی سفید از افق آذربایجان به نام روزنامه حشرات الارض مژده» می‌دهد و آن را یکی از «لحظه‌های دوره جدید تاریخ ما و بهترین زمینه و محرک صفات حسنه و اخلاق نیک» می‌داند، و می‌نویسد «کمتر روزنامه‌ای تا به حال از حیث نظم و نثر دارای این قدر از عذوبت کلام و شیرینی ادا بوده. گذشته از این که روزنامه مزبور حاوی خیلی از دقایق و شامل بسی از حقایق است و به صورتهای رنگین مصور می‌باشد و در تصویر همین صور آن ذوق و سلیقه به کار می‌رود که در نظم و نثر آن به عمل می‌آید.»^(۲) در مقابل حشرات الارض نیز بارها ذکر صور اسرافیل را می‌کند. برای مثال شعر زیر را از شماره ۸ نقل می‌کنم که جوابی است به کبابی دخو یا دهخدا:

۱- به گفته مرحوم محمد صدر هاشمی ۱۱ شماره از دوره اول حشرات الارض انتشار یافته است، ولی نگارنده جمعا پانزده شماره آن را در دست دارم که از مجموعه آقای دکتر رضوانی عکسبرداری کرده‌ام.
 ۲- تاریخ جرائد، هاشمی ۲، ص ۲۱۶. این شماره صور اسرافیل، مورخ الجمادی الاولی ۱۳۲۶ می‌باشد.

ای پیر جهان دیده و فرزانه آکبلای!
 دارم به تو یک پسند حکیمانه آکبلای!
 ایران اگر از فتنه سراسر بزند جوش
 بیگانه اگر مام وطن را کشد آغوش
 گر عسکر ترکی به طمع تاخت به ایران
 و ر سلب شد از شاه و گدا غیرت اوطان
 آن یار که من دانم آشوب جهان است
 صد مرتبه سوگند خورد باز همان است
 آیا به تو چه ملت ایران شده پامال
 یا همدم دمساز شهتیه شده شاپسال
 گیرم که (امیر اعظم ما) دوش به تهران
 تا رفت به گیلان بشکست آن همه پیمان
 گر ظلم نمود حاکم کرمان به اهالی
 بگذار فرستد به تو قالیچه و قالی
 برگویی که مقصود تو زین زمزمه‌ها چیست
 بیچاره در این دوره یکی مرد خدا نیست

وی بامزه روشن دل و مردانه آکبلای!
 آیا بپذیری ز منش یا نه آکبلای!
 دربارگر از مفسد و خائن شده مغشوش
 سهل است تو بر ریش بزن شانه آکبلای
 زین غائله گر گشت وطن بیشه غولان
 اینها همه بر من بود افسانه آکبلای
 ویرانی ما باعث آبادی آن است
 پیمان شکنند در سر پیمان آکبلای
 یا دولتیان عهد نموده است بر اخلال
 یسا مسحرم راز آمده بیگانه آکبلای
 مشروطه طلب گشت قسم خورد به قرآن
 بر سوخت دو صد خانه و کاشانه آکبلای
 شهزاده بود نیست بر او بحث و سؤالی
 بلکه تو هم فرش کنی خانه آکبلای
 آنکو که به آواز تو آواز دهد کیست؟
 بیهوده مخوان قصه مزین چانه آکبلای

یکی دیگر از روزنامه‌های قدیمی دوره مشروطه روزنامه استبداد است که به طور مخفیانه در ۱۳۲۵ (۱۹۰۷) منتشر می‌شد و به طنز از مستبدین طرفداری می‌کرد. مثلاً در شماره اولش

می‌نویسد:

«این مجله که موسوم به «استبداد» است تا هزار نفر با رقعہ امر نفرمایند اسم او را تغییر نخواهیم داد... وقتی که هزار رقعہ ممضی از ارباب دانش رسید، آن وقت مسمی به مجلهٔ مشروطیت خواهد شد. و الا بر استبداد خود مثل هزاران نفر دیگر باقی خواهد بود.»^(۱)

از روزنامه‌های انتقادی مشهور دیگر بهلول را باید نام برد که در تهران ابتدا به مدیریت شیخ علی عراقی و بعد به مدیری اسد الله خان پاریسی در اوایل سال ۱۳۲۹ (۱۹۱۱) شروع به انتشار کرد و جمعاً گویا ۳۴ شماره از آن بیرون آمده است. بهلول مطالبی چون «فلسفهٔ تنبلی»، «مکتوب مزدک از عالم برزخ»، «استخراج از کهنه تقویم بهلول» و اخبار کوتاه طنزآمیز دارد. بهلول نیز مانند بعضی از نشریات فکاهی این دوره چون جنگل مولا، جارچی ملت و شیدا مصوّر بود و کاریکاتورهای انتقادی داشت، و یک بار این روزنامه به علت قرمز بودن رنگ کاریکاتور که علامت انقلاب بوده دچار توقیف گردید.^(۲) البته بهلول از روزنامه‌هایی بود که بارها به عناوین مختلف توقیف می‌شده است. بهلول ناشر افکار حزب دموکرات بود و مخالف آن روزنامهٔ شیخ چغندر بشمار می‌رفت که از حزب اعتدال و ترقی طرفداری می‌کرد. برای نشان دادن سبک اشعار بهلول شعر زیر از شمارهٔ ۶ آن نقل می‌شود:

خواهند حکومت نظامی	گویند که دسته‌ای ز جهال
این ملت بسینوا تمامی	تا مثل زمان شاه مخلوع
چون آل علی به دست شامی	باشند اسیر دست قزاق
بی‌واهمه رشتهٔ غلامی	بسرگردنشان نهاد حکومت
هر جا بسینند مرد نامی	مشروطه طلب کنند توقیف
ببندند ابواب شادکامی	در ضمن به فرقهٔ دموکرات
هر پخته ستایدش به خامی	بهلول اگر این سخن پذیرد
بی‌مدرک این گروه عامی	فرضاً که بوند چون بهایم
خر خسته شود ز بی‌لگامی	عاقل نکند تصوّر ایزراک

از لحاظ کاریکاتور حشرات الارض و آذربایجان هر دو بر روزنامه‌های فکاهی تهران برتری داشتند. مجلهٔ عالم اسلامی، که مقالات متعددی در بارهٔ جراید آن دوره ایران و سایر ممالک مسلمان، چاپ کرده است، در شمارهٔ نوامبر - دسامبر ۱۹۰۷، در مقاله‌ای به قلم نیکلا، کنسول سابق فرانسه در رشت، تحت عنوان «کاریکاتور در تهران» می‌نویسد: «جای بسی تعجب است که روزنامه‌های پایتخت خواه از لحاظ تصویر و خواه از جهت کاریکاتور به اندازهٔ شهرستانها پیشرفت نکرده‌اند و

۱- از این روزنامه ۱۷ شماره نشر یافته است، به نقل از مقاله فوق‌الذکر باستانی پاریزی، ص ۱۴۸.

۲- هاشمی، تاریخ جراید. ج ۲، ص ۳۸.

نواقص زیادی دارند. اگر باکو با ملا نصرالدین خود موقعیت شامخی احراز کرده است، تبریز نیز با آذربایجان، هر چند در سطحی پایینتر قرار دارد... پیشرفتی را نشان می‌دهد که انتظارش از یک روزنامه شهرستانی نمی‌رود. من از نقطه نظر ترسیم تصاویر که واقعاً خوب نیست گفتگو نمی‌کنم، بلکه منظوم ترکیب تابلو، قراردادن شخصیتها، و موضوع اصلی آن است که تمام مطلب از آن به وجود می‌آید. می‌توان گفت که روزنامه‌های تهران فعلاً در بدو طفولیت این هنر هستند، مثلاً چه چیز کودکانه‌تر از این می‌شود که در شماره ۱۲ آیینۀ غیب نما مردانی تصویر شده‌اند که دارای دو چهره هستند یکی به طرف ملت و دیگری به طرف شاه. «آنگاه نیکلا می‌افزاید: «با این همه گرچه این جراید از لحاظ هنر کاریکاتور نواقص بسیاری دارند، اما از نقطه نظر صداقت و اخلاص وظیفه‌ای را که به عهده گرفته‌اند به خوبی انجام می‌دهند و از درد دل مردم حرف می‌زنند.»

www.iran-archive.com

ايرندا تورككـلرين فارس لاشماسى سببلر و مكاتيزم لـر

علی رضا اردبیلی

آتا بابالارین هی سوچ؟

بوگونکو ایران تورکونون فاجعه سینه کیم مسؤل دور؟ مین ایل تورک حاکمیتی تاریخینه مالک اولان ایران نه دن تورک دیل و مدنیته نین قتلگاهینا چشوریلیمیش دیر؟ بلکه تورک لـر بوگونکو اسارت لری اوچون ایران دا واختیله تورک دیلی نین استاتوسونو یئنیلیمز بیر درجه یه قالدیرمامیش آتابابالارینی سوچلامالی (گناه لاندیرمالی) دیرلار.

ژنه گروسه نین دوزگون وورغولادیغی کیمی تورک لـر تاریخ بو یو ایمپریالار یاراتماق هنرینی باجارمیش لار. تورک لـر مختلف ایتیک ترکیب لی اهالی نی بیرلشدیریب بؤیوک دوولت لـر و امپراطورلوق لار یارادمیش لار. ژنه گروسه به هنرین سرلرینی آچارکن تورک لـرین باشقا ایتیک قورولارین اشغال اولموش و زورگوجونه اؤز حاکم لرینه بویون این انسان لار کیمی یوخ، اؤزنو یثنی بؤیوک اقتدارلارین بیر حیصه سی کیمی گؤره بیلمه لرینه امکان یارادیردی لار. مثل اوچون تورک لـر باشقا دینی ایناملار لار قارشی یوموشاق و تولرانت بیر موقع توتوردولار:

«تورک لـرین مؤمن و اینانمیش مسلمان لار اولدوقلارینا بازما یارق، هیچ واخت کافرله قارشی گشدن جهادلاری رهبرلیک ائتمه یه حاضر اولمادی لـر. البته اؤز اولکهلرینه صلیبی لر قارشی سیندا دوروب و بیر سیرا اوغورلار آلدله ائتدی لـر. آما بوندان سوی صلیبی لره قارشی دینی جهاد آپارمادی لار. تورک لـر مثبت فکولی و هر جور رجز اوخومادان اوزاق اییدی لار... بونودا ارتیراق کی روم [عشمانلی] سلطان لاری مردم مسیحی خانم لارلا ائولنیردی لـر (مثل اوچون گورجی شهزاده لری) و بودا گؤستری کى اونلاردا کمال آتاتورک کیمی دینی تعصب دن اوزاق ایدی لار... عشمانلی مسلمان لار حتی اؤز غلبه لری نین قیزغین چاغلاریندا بئله... هیچ واخت مسیحی و یهودی اجماع لاری اسلام دینی نی

قبول ائتمک مجبوريت ينده قويماديلار... [عثمانلى] خليفه لى پي نين اراضى سينده ينى باخيمدان اسپانيانين انكيزاسيون محكمه لرينه بنزهر بير شى يوخ ايدى»^(۲)

آسيا - آوروپا قطع لر ينده باش وئرميش بوتون بؤيوك كؤچ لر ين استقامتى (جهتى) كيمى توركلر ده دائما شرق دن غربه و شمال دان جنوبا آخميش لار. اولار يىنى اراضى لرده تاج و تخت صاحب لرى اولماق اوچون اؤز زمانه لر ينده رسم اولدوغوندان قات - قات اومانست متدلار گوؤتوردولر. اسپانيول لار اورتا عصر لرده لاتين آمريكانى فتح ائده ركن، يئرلى اهالى نى فيزيكى و معنوى محو ائتمك سياستى نى ايره لى سوروردولر. قتل عام لار، مسيحي ائتمك لر و اسپان لاشديرمالارين نتيجه لرى بوگونده گوورونمك ده ديرلر. بيرداها ژنه گروسه نين سؤزلرين خاطر لاياق:

«توركلرين تاريخى نين بو حيصه سيني ووروغولاماق، دنيا نين معنويت له دولو اولان بؤيوك دين لرى نين اولار ين روح لاريله اويغون لاشماق قابليت نى گوستر مگ و بو قابليت ين نه درجه ده مدنيت له باخين اولدوغونا اشاره ائتمك دير. ... توركلرين ايکينجى كاراكتري، اولارين رهبر ليک ائتمک و با داها دقيق دئسه ک، تشکيلات چى ليق لارى دير. يعنى بير ايرق دن اولمايان قوم لارى تشکيلات لانديرماق»^(۳)

سونرا ژنه گروسه ابرهارد ين^(۴) دليل ينده ن، توركلرين شمالى چين، پامير، افغانستان، ايران و هندوستان دا ياراتديقلارى بؤيوك امپراطور لوق لارين نئجه ياراتديقلار ينى نقل ائدير.

بوگونكو ايران و اونون قونشو اولكله لر ينده ياشايان مختلف جغرافيا و اتنيک تركيبى اولان انسان لارى بيرلشديريب، او زمان لار دنون يادا حاکم اولان نورم لار اساسيندا بؤيوك ايمپريالار ياراتماق كيمى چتين ايش ده توركلرين بوينونا دوشدو. غزنوى لر، سلجوق لار، آتابى لر، ائلكخانلى لار، صفوى لر، افشارلار و قاجارلار هر بيرى بؤيوك معمار لارايديلار. بو معمارلار كهنه دونيا نين كهنه قايدالارى اساسيندا دؤولت لر ياراديرديلار و بخت اولدوزلارى پاريلتى لار ينى ايتيره نه كيمى، يئر اوزونون مقتدر آلله لارى كيمى حکم سوروردولر.

توركلر فتح ائتديكلرى اراضى ده مغلوب اهالى ايله ديل تاپيب، اولاردا اؤزلرينه قارشى اوزون مدت عمر ياشايان تابع ليک و صادق ليک ياراديرديلار. ينى اراضى ده موجود اولان امكان لار او جمله ده ن يئرلى توركلرين وجود يندان استفاده ائديب، دين لر و ايناملار ارا قارشى تورلانس ليق و يئرلى مدنيت و موجود كادرلاردان استفاده ائديرديلر. يئرلى گلديكده ينى دين قبول ائديب و ينى ايناملا اويغون آدلار و لقب لر سئچيرديلر. مغلوب شاه لارين؛ كاتب لر، وزير لر، روحانى لر،

۱- ژنه گروسه /زُرر دنيكر، چهره آسيا، انتشارات فرزانه، تهران، غلامعلی سيار، صفحات ۶۱ تا ۶۹.
۲- ژنه گروسه /زُرر دنيكر، چهره آسيا، انتشارات فرزانه، تهران، غلامعلی سيار، صفحات ۶۱ تا ۶۹.

حکیم لر، طالحه باخان لار و مداح شاعر لرین ایشه گو تورمک، رنه گروسه نین تورک هنری کیمی به یندی بی سیاست لرین کنکرت مضمونو ایدی. بوتون بونلار تورک لرین اوز اراضی لرینده یاراتدیقلاری هارمونینین رمز لری ایدی. (۱)

ایکی نظریه

اگر بیز بوگون ملی ظولمه معروض قالماغیمیزدا اوز آتا-بابا لاریمیزی دا (= اوزوموزوده) گونه لاندیرساق، اوندا فرض بو اولمالی دیر کی، اونلار اوز لری ایران حاکم لری اولان-اولا بو مسئله ده غفلت ائدیبلر. بو غفلت ایکی جور باش و ئرمیش اولاییلر: بیر: ایران حاکمیت ینده اولان تورک لر «دیل» ین سیاسی رولونو گؤره بیللمه ییبلر یا ایکی: اونلار بو رولو گؤروب لر آما بو میدان دا دوزگون و اوزون گؤره لیک له اوینا یا بیللمه ییبلر.

«دیل» سیاسی بیر وسیله کیمی هانسی تاریخه مالک دیر؟ بو حاق دا ایکی نظریه آریا قویماق اولار:

۱- قدیم زامان لاردا «دیل» بوگونکو اهمیت ینه مالک دئیل دی. چاپ صنعتی، مطبوعات، رادیو، تلویزیون، الکترونیک سیستم لر و بوکیمی بشر مدنیت ینده کی انقلاب لار یا هله باش و ئرمه میشلر و یا هله اوز کؤریه چاغلارینی یاشا ییردی لار. بو سبب ده ن هله ساواد و دیل له باغلی اولان مدنیت ساحه لری هله کوتله وی لشمه میشلر دیر لر. نتیجه ده نه سیاسی سیستم لر «دیل» دن مهم بیر استفاده ائتمه یه قادر اولوردولار و نه کوتله نین مدنی حیات یندا دیل بوگونکو رولونو اوینا ییردی.

۲- «دیل» قدیم دؤور لرده زامانه یه او یغون مهم سیاسی-اجتماعی رولا مالک ایدی آما دؤولت لر اوندان یا استفاده ائتمیردی لر و یا بئله بیر استفاده نی با جار میردی لار.

بو ایکی نظریه نین هر ایکی سی بیر یئرده مشترک دیر لر: «دیل» ین سیاسی مبارزه لر، حاکمیت و سیاسی اقتدار موضوع لاری نین بیر اوبیکتی اولماسی یشنی بیر فنومن دیر. بو او دئمک دئیل کی اسگی زامان لاردا دیل ین سیاسی حیات دا هئچ بیر رولو یوخ ایدی. مثل اوچون اطراف محیط ین انسان حیات یندا کی رولو و اونون تمیزلی بی نین انسان لار ین ساغلام یا شاماسیندا کی تأثیری یشنی

۱- پان فارسیسم کهنه دنیانین بو نابغه معمار لاری نین هنر لری نی رنه گروسه ده ن فرقلی اولراق اوز ایسته دی بی کیمی یوزور (تفسیر اندیر) گویا تورک لر اوز درین گؤرنلیک و انسان توپلوم لاری نین (جامعه لری نین) پیکولوژی سینی بیللمک ده ن یوخ، اونلار ین آشاغی بیر مدنیت صاحبی اولمالار یندان ایره لی گلیردی. پان فارسیسم مکنبی آما «آشاغی» مدنیت صاحبلری نین بیزانس، هند، مصر، ایران و اسلام خلافتی کیمی دؤولت لر و ایمبر یالار ین یئرینده مقتدر حاکمیت لر یاراد ماسی نین نجه ممکن اولدوغونو ایضاح ائده بیلیمیر. نظره گلیر کی پان فارسیسم بو مدعاسیندا ایلمک اؤنجه اوزونون تاریخی فاکت لار قارش ی سیندا حقارت حس لرینه غالب گلمه یه چالیشر.

بیر حادثه سایلمیردی آما همین مسئله بوگون بام - باشقا بیر سیاسی اهمیت تاپیب دیر. دیل ده مدرن تاریخ دؤورینده تام یئنی بیر سیاسی اهمیت یی یه سی اولوب دور.

همین دؤورده باشقا اساس فاکت ملی دؤولت لرین هله عرصه یه چیخمادیغی ایدی. نمونه اوچون اروپا روم ایمپریاسی و کلیسائین لاتین دیل لی اقتدارینا تابع ایدی. داها فرانس، انگلیس، آلمان و حتی ایتالیا دیلی نه اؤز ادبیاتینا مالک ایدیلر و نه فرانس، انگلیس و سایر ملی دؤولت لرین، دؤولت دیل لرینی تشکیل ائدیردیلر. سونرالار ژنسانس دؤورینده مشترک لاتین دیل لی، و دینی مضمونلو مشترک مدنیت ایچیندن ملی دیل لره اساسلانا مدنیت لر و ملی دؤولت لر یاراتدیلار.

ایراندا قوشون، ساری (دریار) و اشرافیت تورک دیلی؛ دیوان و شعرین یؤیوک قسمی فارس دیلی؛ علم و دین عرب دیلی اساسیندا اداره اولونوردولار. مدرن تحصیل سیستمی تبریزی میرزا حسن رشیدیه طرفیندن ایجاد اولارکن هابئله شمالی و جنوبی آذربایجان دان باشلایان تاتر تورک و فارس دیل لی ایدیلر. مدرن دؤولت چی لی بین اساسی نی قویان مشروطه انقلابی ایالت و ولایت انجمن لرینه آرخالانان فدراتیو دؤولت اداره سیستمی اورتایا چیخارب، اؤز آنا یاساسیندا (اساسی قانوندا) هئچ بیر دیله «رسمی دیل» استاتوسو وئرمه دی. مشروطه انقلابی نین رهبرلری تهران دا ارتجاع حاکمیتی نین مشروطه اؤرتویو آلتیندا یئنی دن حاکمیته قایتدیغینا قارشی آز فاصله ده ایکی آذربایجان انقلابینا باشچی لیق ائتدیلر. (آزادیستان حرکتی و سید جعفر پیشه وری نین رهبرلیک ائتدی یی ملی حکومت)

مشروطه انقلابی تورک قاجار سلاله سی نین سلطنت حق لرینی سوآل آلتینا آلمادی. تورک دیلی نین فارس دیلی ایله پارالل یاشاماق حاکی و تورک قاجارلارین باشدا اولارکن تورک آریستوکراسی سی نین سؤزسوز حاکمیتی ایران تورک لرینده اؤز دیل و مدنیت لرینی گله جه یی اوچون نگران چی لیغا بیر یئر قویموردی.

بئله بیر حالدا ۱۹۱۹- جی ایلین مقاله سینی حیاتا کئچیرمک ده و آذربایجان لی لارین آزادیستان یاراتماق کیمی جسارت لرینه قارشی قطعیت گؤستره بیلمه یین احمد شاه اقتدریندان غضبه گلمیش انگلستان، آنتی تورک و آنتی عرب تعصب لی اردشیر ریپورتیرین سناریوسی و رژیسورلوغوا یله فارس دیلی نین مطلق مونوپولو اساسیندا بیر رژیم ایش اوسته گتیرمک اوچون دؤولت چه ورلیشی (کودتا) ائتدی.

بوتون بو تاریخ بوگونکو ایراندا تورک مدنیتی نین محو اولماق خطری ایله قارشی لاشماسی کیمی فاجعه لی وضعیت یین کؤک لرینی هارالاردا اولدوغونو گؤستریر. بیز ایران تاریخی نین تورک سلاله لرینی بوگون بیزیم دنیا میزدا سیاسی مسئله یه چئوریلیمیش «دیل» مسئله سی حاقدان گؤرمه دیکلری ایش یا وئرمه دیکلری فرمان لار اوچون قینا ماغیمیز، حاقلی بیر مدعا یا بئزه میر.

ایرانددا تورکلره قارشلی اعمال اولونان ملی ستم زامان اؤتدوکجه اؤز ماهیتینی ساخلاماق شرطیله، مکانیزملرینی دهیشیر، داها مرکب، داها اینجه، داها معصوم و داها گؤرونمز اولور. شوینیزمین مکانیزمی او جمله دن اونون فونکسیونل مرکزی نین کۆچمه سیله مومکون دور. باشقا سؤزله تورک مدنیتینی محواتتمک فرمانینی صادر ائدن مرکز زامانلا دؤولت دایره لریندن انسان لارین ایچهریلرینه کۆچور و بوندان سونرا شوینسیسمین پیلان لاری حتی دؤولت فرمانی اولمادان آذربایجانلی عائله لرین اؤزلی طرفیندن، ائوین ایچینده حیاتا کئچیریلیر. بو ایکی حالا بیر نظر سالاقت:

۱- رضاخان «ایران نوین» یارادارکن تورک دیلی لی مطبوعات و تئاترلاری باغلایب، تورک دیلی نی تحصیل سیستیمیندن چیخاریب و مکتبلرده تورکجه دانیشان اوشاقلارا جریمه صاندیغی قویوردو. بو دؤورده آنتی تورک مقصدلی تدبیرلرین فرمانی رژیمین اورقان لاریندا یترلشیردی. بئله حالدا دؤولت زوراکلیغی چیلپاق (عریان) دیر و اونو گۆرمک اوچون هئچ بیر هنر لازم دئییل دیر. بو زورلا قارشلی لاشماق اوچون مختلف یول لارلا سیاسی مبارزه یه گیرمک لازم دیر.

۲- او ایل لردن چوخ سونرا بیر سیرا تورک عائله لری اؤز ائولرینده معصوم اوشاق لاری ایله آنادان اولاندان فارس دیلینده دانیشیرلار. بوردا فارس دیلی نین بیر تورک ائوینی فتح ائدیپ او ائوده مین اییل لردن بری یاشاییب، دوشونوب، یاراتمیش نسیل لرین معنوی وارلیغی نین غارت اولونماسی «کۆنول لو» گۆرونور. بوردا پان فارسسیسمین زوراکلیغی اؤرتوک آلتیندا دیر. بو زوراکیلیق بو ائوه گلمه دن بیر زامان مرکب یول لاری کئچمیش و اؤزوده مرکب لشیب، اینجه لشمیش دیر. جریمه صاندیق لاری قویماق کیمی سیاست لردن فرقلی اولراق، بوردا عائله نین گلن نسیلی نین معنوی وارلیغیندا، تورک دیلی و اونونلا تورک لویو اعدام ائتمک حاقدا «راضی لیق» ائوین دیوارلاری نین چرچیوه سینده و والدین لر طرفیندن حیاتا کئچیریلیر. بو حالدا والدین لر هئچ واخت حس ائتمیرلرکی اونلارین اجرا ائدیگی بو اعدامین فرمانی بام باشقا یترده امضالانمیش دیر. اؤز آتا-بابا مدنیتی نین اعدام جوخه سینته چئوریلن والدین اؤز گونده لیکالی یی و «ساده منطقی ایله» گۆتور-قوی ائدی کده بو ایش ده بیس بیر شی گۆرمور. بو عائله لر گۆردوک لری عمل دن آز-چوخ اوتانیرلار و یشی گلنده اصیل حقیقتی سؤیله یه بیلمه سه لرده کفایت قدهر توجیه تاپا بیلیرلر.

مسئله نین ظاهری گۆرکمی اعتباریله البته ۱- جی عاملی «خارجی» و ۲- جی عاملی «داخلی» آدلاندیرماق اولار؛ آما ایکینجی عامل ده ۱- جی کیمی «خارجی» دیر و تکجه «مرکب» لشمیش بیر مکانیزم له عمل ائدیر و آنجاق ظاهری گۆرکمی «داخلی» دیر.

بو مقاله ۸ بؤلومه بو مرکب عاملین مکانیزمی و فونکسیاسیندان دانیشماق ایسته ییر.

- ۱- آسیملاسیون سیاستی نین باشلانیش مرحله سی،
- ۲- آسیملاسیون زامان پرسپکتوینده
- ۳- زهرلی آسیملاسیون آغاجی نین بار وئره ن ایلیری
- ۴- تورک مدنیته نی محو ائتمه یه دوغرولدولموش سیقنال لارین مضمونو
- ۵- آسیملاسیون سیاستی نین قوربانلاری
- ۶- تهران دان گلن سیقنال لاری آلماق اوچون لازم اولان کیفیت لر:
- ۷- پان فارسیمین آنتی تورکیستی سیقنال لارینا تسلیم اولماق اوچون لازم اولان کیفیت سیزلیک لر
- ۸- اؤزونو سونسوز ائتمک
- ۹- موقورتلوق

۱- آسیملاسیون سیاستی نین باشلانیش مرحله سی،

اولجه دؤولت فرمانلاری و قانون لار یولوایله توپلومدا (جامعه ده) دگیشیک لیکلر یارانیر. رضاخان-ریپورتور رژیم اؤنجه فارس دیلینی «رسمی» و اونونلا تورک دیلی نی غیررسمی اعلان ائتدی. سونرا تورک دیلی نین قدغن اولماسی آریا گلدی. بوتون ایراندا تورک کؤکلی توپونیمک آدلار فارسلاشدیریلدی، تورک دیلی مطبوعات و تئاتر باغلائیپ و تورک دیلی تحصیل سیستمی نده قدغن اولدی. اویدورما ایران تاریخی، اؤتن مین ایل لرده کی شرایط یین رضاخان ایرانیندا حؤکم سورهن دورومدان کچی ائتمه یی، سیستم حالینا گتیردی. بوتون بو تائیش پروسه نی دوغرونداندا آنتی تورک ماهیتلی «ایران نوین» آدلی یثنی بیر ایران یاراتماق ایشی، آدلاندیرماق اولار. عمومی مکانیزم، بیر سؤزله باشقا بیر ملتی محو ائتمک پروسه سی نین آچیق دؤولت سیاستی نین ترکیب حیصه سینه چئوریلمه سی دیر. بوتون بونلارلا شوونیست رژیم تورک لره معین سیقنال لار یول لاییر. سیقنال لارین مضمونو بودور: بیرنجی درجه لی عادی وطنداش اولماق / یستیر سیزسه، فارسلاشین! تورک دیلی سیزه تحقیر و گشری قالخماقدان سیوا ی بیر شئی وئرمیه جک دیر!!

۲- آسیملاسیون زامان پرسپکتوینده

زامان اعتباریله اؤنجه آچیق شوینیستی سیاست باشلاییر. بو مرحله ده چیلپاق دشمن چی لیک سیاستی یئریدیلیر. ایراندا مثل اوچون بو دؤورده «پهلوی پاپاغی» تورکمن لرین باشینا میخ لا چالینیردی. آنجاق دیکتاتورلوق خالق عصیان لارینا مانع اولوردی. بو دؤورده قوربان لار اؤز مدنیت لرینین محو ائتمک عزمینده اولان دوشمنه قارشی آنجاق اوره ک لرینده نفرت و غضب تونقال لاری قالا ییردی لار. دوشمنه تسلیم اولماق و اونون ایسته دیگینه بویون اگمک دن

سۆز - صحبت اولایلمزدی. تورک لرین تهران رژیمین آسیملاسیون سیاستینه تسلیم اولماغینا سوسیال - پسیکولوژی شرایط تکجه آذربایجان ملی حکومتینه قارشى اعمال اولان تجاوزلر و قتل عاملارین خاطرہ سی نین کوتله نین یادداش یندان محو اولماسی ایله حاضرلاندى. بو ایسه ۵۰ - ۱۳۴۰ - جی ایلره تصادف ائدیر.

۳- زهرلی آسیملاسیون آغاجی نین بار وئره ن ایلیری

۱۳۵۷ - جی ایلین انقلابی و آنتی تورکیسمین آرشیستک و معماری اولان پهلوی رژیمین دئوریلیب محو اولماسی، یوخاریدا اشاره اولان تورک لرین آراسینداکی عناد و مقاومت روحیه سینى تام ضعیف لندیردی. یثنی رژیمین انقلاب دان سونراکی ایلرده «ایران ملت چی لیگی» یثرینه «اسلام امت چی لیگی» تیزینی ایره لی سورمه سی، تورک لری داها دا چاشدیردی. یثنی رژیمین پان فارسستی سیاست لریندن خبرسیز اولان تورکلر فارسلاشدیرماغی حاکم قدرتین دکتربنی یثرینه، کئچن رژیمه قارشى اویاتان نوستالژیک حس لرله باغلا بیردی لار. فارسلاشدیرماق و فارسلاشماق معصوم و دؤولت - ملت مناسبتی نده نئوترال گؤرونمه یه باشلادی. ادعا ائتمک اولارکی بو فاصله ده (یثنی رژیمین اسلام امت چی لیگینه اینانماقدان بو حاکمیت ین پهلوی لرین آنتی تورکیسمی نین صادق داوامچی سی اولماغی نین آیدین اولماسینا قده) ایران تورک لری نین ان چوخ ایتیردیک لری و اوتوزدوق لاری ایلیر اولموش دور. اگر شاهپور ریپورتر لندنه قاچدیس، اونون عنایت الله رضا کیمی صادق صحابه لری بیر قیسا کئچید دؤوری باشدان کئچیریب، ایران دؤولت دایره لرینه یثنی دن حاکم اولدولار. داها رضاخان رژیمینى توجیه ائتمک، یالتاق لیق کیمی یوخ، حاکم رژیمین ایسته ییندن آسلی اولمایان «تاریخی حادثه لره اویکتیو قیمت وئرمک» کیمی گؤرونمه یه باشلادی. چنگیز پهلوان ۱۲۹۹ - جی ایلین انگلیس کودتاسی نی «برقاراری آندیشه ملی» (۱)، جواد شیخ الاسلامی ؟؟؟ و سایر. بوتون بونلار زامان یین طبیعی آخماسی ایله برابر پهلوی لر دؤورونده اکیلن آغاجلارین زهرلی بارلاری نین اسلام رژیمینى حاکمیت ایلیرینده یثیشمه سینه باعث اولدولار.

۴- تورک مدنییتی نی محو ائتمه یه دوغر ولدولموش

سیقتال لارین مضمونو

آسیملاسیون سیاستی ایراندا ۳۵ ملیون تورکو آردیب، فارسلاشدیریب، مدنی قتل عام * ائتمک

* - مدنی قتل عام: ایرندا تورک لرین بؤیوک سایى دا اولماسینا گؤره اونلاری تانینمیش ائتمک تمیزله مک یول لاری یعنی اؤلکه ده ن چیخارماق یا قیرماق لا قورنارماق ممکن دئیل دیر. اودور کی پان فارسیم ایرانی آریائی لرین فارسستان بنا چه ویرمک پلانتلارینی تکجه بیزیم تورک روحوموزا اؤلدوروب مفلوک جسم لریمزه فارس روحو (دیلی) حلول ائتدیرمک له ممکن سانیر. بیزیم اوچون بو فاجعه یاردان بو سیاستین دهشتلی و تحقیر آردی گلن صحیفه ده

ایسته بیر. حکومت دایره لرینه باغلی شخص لرین یازیلارین نظرده آلماساق، پان فارسیت رژیتم بو مقصدی آیدین اعلان ائتمه بیر. یوخاریدا اشاره اولدوغو کیمی رژیتم بو مقصدینی سیقتال لار یول لاماق لا تورک لره چاتدیرماق ایسته بیر. تورک لر اؤزلری بو سیقتال لاری آلیب، باشا دوشمه لی دیرلر. سیقتال لارین مضمونونا بیرده دقت ائدین: **بیرنجی درجه لی عادی وطنداش اولماق ایستیر سیزمه، فارسلاشین! تورک دیلی سیزه تحقیر و گئری قالخماقدان سیوای بیر شنی و ترمیه جک دیر!!** ایراندا یاشایان هر تورک بو مضمون لا مین بیر طرفدن و مین بیر فورمدا بو مباردمان اولدوغونو خاطرلایا بیلر. اؤز شجاعتی و قیلینج گوجایله ساواش میدانیندان تاج و تخته چاتمیش تورک شاهلارلا مقایسه ده، تاجینی مین بیر ذلت باهاسینا انگلستان دان ترحفه آلمیش رضاخان «لیاقت لی» شاه معرفلیق اولونور؛ دیوان لار صاحبی اولان تورک شاه لار، آدینی یازا بیلمه یین همین شاه لا مقایسه ده «ساوادسیز» قلمه و ثریلیرلر؛ ایرانا فیکیر رنسانسی، مشروطه انقلابی، مدرن تحصیل سیستمی، مدرن ثناتر، مدرن مطبوعات و مدرن سیاسی پارتیا لاری گتیره ن تورک لر افغانلی لار و تاجیک لرله مقایسه ده «گئری قالمیش» (!) معرفلیق اولونورلار؛ مدرن تورکیه جمهوریتی دونیادا ۲۰-جی آخرینده تئوکراتیک رژیتم یاراتماسی ایله تانینان ایران لا مقایسه ده «گئری قالمیش» اولدوغو ادعا اولونور! و سایر.

۵- آسیملاسیون سیاستی نین قوربانلاری

- آسیملاسیون سیاستی نین قوریان لاری ایکی مهم خارا کتره مالک اولمالی دیرلر:
 - ائله کیفیت لر صاحبی اولمالی دیرلر کی رژیتم دن گلن سیقتال لاری آلیب و باشا دوشه بیلسین لر.
 - ائله کیفیت سیزلیک لر مالک اولمالی دیرلر کی بو سیقتال لارین مضمونونا تسلیم اولسونلار.

○ طبیعی دیر کی تهران دان اوزاق کئنده یاشایان بیر ساوادسیز انسان تهرانین یول لادیغی سیقتال لاری آلمیر. بو سیقتال لاری آلماق اوچون فارسجا دوولت رادیو-تلویزیونوندان یاییلان آنتی تورک تبلیغاتی باشا دوشمه لی دیر، تهراندا یاد فارس دیلینی اؤز دوغما لهجه سیله دانیشماق اوچون تحقیر اولمالی دیر، سیجلی سی نین آذربایجان دان صادر اولماسی یا آد-فامیلیاسی نین بوتونو یا بیر حصه سی تورکجه اولماغی اوچون اهانت لر ائشیتمه لی دیر، تهران شهری نین جنوبوندا فلاکت ایچینه یاشایان لارین تورک اولدوغونو گورمک له اوندا آشاغی لیق (کؤله لیک) کمپلکسی یارانمالی دیر و سایر.

اؤتن صحیفه نین آردی اندیجی اولدوغونو آنلاماق اوچون فرض ائدین کی هیتلر یهودی لری آدم یاندیران کوره لر یرینه لابرآتوردا اونلارین قانلارین و ژنلرین ده ییشدیریب و بیین لرین بوبوب اونلارین جسمین ساخلایب آما معنویات و روحلارینی اونلاردان آبردی. بو قانسیز قتل عامین اوپیری سیندن آز درجه ده غیر انسانی اولمادیغی آیدین دیر. بو آنلامدا پان فارسیم یین ایران تورک لری فارس لاشدیرماق سیاست لرینی مدنی قتل عام آدلاندیرماق تمامیه دوزگون دیر.

۶- تهران دان گلن سیقنال لاری آلماق اوچون لازم اولان کیفیت لر:

- معین درجه ده ساواد صاحبی اولماق،
- رادیو تلویزیون دان استفاده ائتمک،
- فارس لارین یاشادیق لاری شهر لرده خصوصی ایله تهران دا یاشاماق،
- ایش محیطی نده، قوهوم لار ایچینده و باشقا مناسبت لرده فارس لار لا کونتاکت دا اولماق،

بو شرایطین بیر، نئچه سی یا هامی سینا مالک اولان لار، تهران دان گلن آنتی تورکیستی سیقنال لاری آلا یی لر. بو سیقنال لار ا تسلیم اولماق اوچون آما باشقا شرایط لازم دیر.

۷- پان فارس سیمین آنتی تورکیستی سیقنال لارینا تسلیم اولماق اوچون لازم اولان کیفیت سیز لیک لر

۱- معنویات و مدنیت قارشسی سربوخ مناسبت؛ او جمله دن دیل، آنا دیلی، لهجه، ایفبا، گراماتیکا، موسیقی، ناغیل و بو کیمی مسئله لر حاقیندا یوخ سوییه سینده معلومات صاحبی اولماق، خصوصاً بونلارین اوشاق پسیکولوژی سی، اوشاق و انسان شخصیتی نه و توپلوما (جامعه یه) قوبدوغو تأثیر حاقیندا بیر شئی بیلمه مک.

۲- عمومی شخصیت ضعیف لیگی و اوزونه اینامین (اعتماد بنفسین) اولما ماسی: اگر بیر شخص بوتون ال و ئریشلی اولمایان شرایطه رغماً اوزنه اینانیر سا و گوجلو فردی خارا کتری وارسا اوندا هئچ واخت اوزونو، اوز دیلی و مدیتی نی دانماق فیکیرینه دوشه بیلمز.

۳- تهراندا یاشاییب، مادی یوخسوللوق چکمک و بو یوخسوللوقا گوره اوتانیب، حقارت حس ائتمک. بو حس لری کئچیره نلر چوخ واخت بیلمیر لر کی تهرانین جنوبوندا یاشایانلار یوخسول اولدو ق لاری اوچون تحقیر اولور لار یا خود تورک اولدو ق لارینا گوره. هر حالدا اولار بو ایکی مسئله دن بیرینی ده گیشدیره بیلمک اقتداریندا دیر لار. بیر اقتصادی صنیف دن (طبقه دن) یوکسک بیر صنیفه یوکسکمک ایشی نین چوخ چتین اولدوغو حالدا، بیر-ایکی نسیل ایچینده فارسلاشماق و اوز تورک کؤک لری ندن «منیم والدین لری م تورک دیر لر آما من...» کیمی ایفاده لر له یاد ائتمک تامامیله مومکون بیر حال دیر.

۴- معنوی یوخسوللوق: بو مسئله ائوده یئنی یئتمه نسیلین فارسلاشماسی نی حتی والدین لر بیله رک دن (آگاهانه) سرعتلندیریر. معنوی یوخسوللوق والدین لری ن ناغیل، شعر و اوشاق ایله نورمال دانیشماق قابیلیتی ندن محروم اولماسی دئمک دیر. بئله عائله لرده اوشاق ناغیل، شعر و نورمال دانیشیق لار یرینه امر و نهی سؤزلری ائشیدیر: ده یمه! یی!، دورا، اوتورا! دانیشما! و

سایر. همین اوشاق اگر ائودن کناردا باشقا دیلده نورمال دانیشیق ائیشیتمه گه امکائی وارسا، اوندا بیر انسانی راکسیا کیمی او دیلده دانیشماغا میل گؤستریر. بعضی آدمالارین اؤز آنا دیلرینده تکجه سؤیوش وئرهنده دانیشمالارینی دا بئله باشا دوشمک اولار. تهراندا اوشاق باغچاسی و مکتبده فارس دیلینده نورمال دانیشیق لاری و دیالوق لاری اؤز والدین لری نین تورکجه امر و نهی لریله مقایسه ائدهن اوشاغین آنا دیلینه ماراغینی ایتیرمه سی تمامیله طبیعی بیر راکسیا سایبلا بیلر.

هر اوشاق طبیعی حالدا آنا دیلینده سؤز بومباردمانینا معروض قالمالی دیر. حتی اگر اوشاق ایکدی دیلده دیل اچماق ایسته سه، هر ایکدی دیلده سؤز بومباردمانینا معروض قالمالی دیر. آما اگر مثل اوچون والدین لرین آراسیندا اولان اختلاف لارا گؤره، اوشاغین ائوده ائیشیتدیگی سؤزلرین سایب لازم اولان نورمادان آز دیرسا، اوشاق گنج دیل اچیر و دیلی گنج انکشاف ائدیر. ائوده اؤزون دن بؤیوک باجی - قارداشی اولمایان و یاخود معنوی کاسب لیغا دوچار اولان عائله ده، اگر اوشاق ائودن کناردا (اوشاق باغچاسیندا، کوچه - بازاردا، یاخین قوهوم لارین آراسیندا) آنا دیلی ایله کنکورن س ده (رقابت ده) اولان بیر دیل له تماس دا دیرسا، بو مسئله کنکورن ت دیلین غلبه سیله نتجه لنه بیلر.

۸- اؤزونو سونسوز ائتمک

اؤزونو «کونولو» (داوطلب جه سینه) سونسوز ائتمک مهم بیر تصمیم دیر. هر والدین طبیعی حالدا اؤز اولادی ایله اؤز آنا - بابا دیلینده دانیشماغدان طبیعی بیر شئی گؤره بیلمز. بوتون دری رنگ لری نه منسوب اولان لار و بوتون دنیا قطع لرینده (قاره لرینده) یاشایان بشر اولادین هامیسی اوچون اؤز دوغما اوشاق لاریله باشقا دیلده دانیشماغا چوخ غیر عادی بیر حرکت دیر. ایران تورک لری اوچون ده وضعیت بئله دیر. اؤز بالاسی ایله تورکجه دانیشان بیر تورک، هئچ سیاسی یا مدنی بیر قرار وئرمه دن (تصمیم توتما دان) سو ایچمک، یاتماق و نفس چکمک کیمی طبیعی بیر ایش گؤرور. آما اؤز دیلی نین یئرینه یاد بیر دیلده اؤز جان - جییری ایله پرواز/قوندارما بیر مناسبت یارادماق تمامیله سیاسی و (ضد) مدنی بیر اقدام دیر. بئله بیر والدین لر البت کی چوخ اولچوب بیر بیچمه لی اولورلار. اونلار فیزیکی معنادا دنیا دا اؤزلرینده ن یادگار قویورلار آما مدنی معنادا مین لر ایل ده ن بری قیریلما دان آخیش تورک مدنی تی نین قان جریانی نین دوام ائتمه سینه مانع اولورلار، بو قانی لاختالانما غا و قورودما غا باشلا بیلرلار. اونلار بیولوژیکی اولادلاری اولسادا مدنی باخیمدان سونسوز قالیرلار. بئله بیر طالعی سئچمیش آدم چوخ اولچوب بیر بیچمه ده، پراکتیک و پرنسیب مسئله لری باخیمندان، بوتون عؤمور بویو اؤزونون سئچیمی حاقیندا فکرلشمه لی اولمالی دیر. بو چتین (چوخ حال لاردا عؤمورلوک داشینان آغیر روح یوکو) سایبلان قاره گلمیش انسان لاری بو ایشه مجبور ائدهن شرایط و بورداکی مکانیزم لرین اچیق گؤستریمه سی بو مقاله نین اساس مسئله کیمی قویولموشدو.

اؤزونو کۆنوللو سونسوز ائتمک یوخاری دا شرح ائدیلن پروشسین بیر محصولو دور آما بو شیطان کرخاناسی نین داها بیر نوع تحفه سی نین آدی «مونقورت» دور. معصوم جاسینا اؤز آنا دیلی کیمی سئوگیلی سیندن و معنوی پارچاسیندان آیریلماغا مجبور اولماق، یوخاریدا دئیلن کیمی بیر آکتیو سیاسی و (ضد)مدنی اقدام دیر. ایران تورکلری نین آنتی تورکیسم زهریله مسموم اولان لاری نین طالعی بونولا بیتیر. بوندان سونرا اولارین گلن نسیل لری «من پدرم ترکه» کیمی افاده لرله اؤز تورک کۆکلریندن یاد ائدیرلر. آما دئیلن شیطان کرخاناسی نین باشقا بیر محصولو «مونقورت» اؤزونو لاریجانی نین «عمده فرهنگ» نین قارشى سیندا «آغا-نؤکر» و «آغا-قول» مناسبت ینده حس ائدیر. اوندان آغاسینا قوللوق ائتمک دن اؤزونه قارشى رضایت یارانیر، اؤزونه قارشى هر تحقیری قبول ائدیر آما آغاسینا قارشى هئچ کیمسه نین اهیری باخماسینا دؤزه بیلمیر. آغانین دئدیگی اونا حجت دیر، آغاسینا اوخشاماق، آغاسی کیمی دانیشماق ایستیر. اؤز تورک اولدوغونو ائله چاتیشمازلیق و ائله بیر گونا بیلیر کی، اؤزونو عؤمور بویو تحقیر و عذابه لایق گؤرور. اؤزونو، اؤزوکیمی یوخ، «آغانین قولو» کیمی تانیر و تانیدیر. اؤزنه تکجه آهانین مهربان لیق و رحم دیل لیگینده یارانمیش کولگه سینده آرخاین ائدیر. اونا بنزه مهین تورکلری قارشى اوندان نفرت حس لری یارانیر. اؤز تورک اولدوغونا گوهن/فخر ائنه تورک یا قول اولماغین دادیندان خبر سیز غافل دیر یا اونون آغاسینا عصیان قالدیرمیش آغیل سیز. او اؤز آغاسینا سیغینارکن اؤزونده آرخاین لیق دویور، ترقی قاپی لاری نی اؤز اؤزونه تاي-به-تای آچیق گؤرور. اونون باخیمیندا بوتون تورکلر اونون کیمی دیرلر، هرکس اونون بویوندوروق آلتیندا ترله دیندهن حاصل اولان عفونت ایسی نی وئرمه سه، پان تورکیست و خارجی قوه لرین عاملی دیر. اساساً اونون اوچون «داخل» و «خارج» میزانى اونو آغاسی دیر. هر نه بی آغاسی ایسته سه او داخلی و دوغما دیر و آغاسی نین سئومه دی بی یاد و اؤزگه دیر. آغاسی بیز زامان آنتی سوئت ایدی، آغاسی نی سئومه ین لرده شوروی آدمی اولماقلا اتهام لانیلار، بوگون آغاسی روس سئور اولوب، آغاسینا اهیری باخانلاری پان تورکیست گؤرور.

کرونولوژیکه ترتیبه

اگر بو کرخانانین استحصال/تولید پروشسین صنعتی استحصال پروشسینه بنزه ده بیلسک، اوندان کرونولوژیکه ترتیبه «مونقورت لار» «فارس لاشان لار» دان داها اثرکن (قاباغ) بیر محصول دیرلار. اگر آنتی تورکیسم آغاجی نین «فارس لاشمیش تورک» آدی میوه سی بیر نسیل عؤمرو عرضینده عمله گلیر، تورکون «مونقورت ا» چئوریلمه سی فارسلاشمامیش نسل ده باش وئیر. توری باخیمیندان اؤز ائولادلاری نی فارسلاشدیرماق نیت ینده اولان، اؤزو مونقورت اولایلر. یوخسا آرتیق فارسلاشمیش بیر شخصین مونقورت لاشماسی آزاراق باش وئره ن حادثه دیر. دئمه لی بو کرخانانین سون کرونولوژیکه باخیمدان سون محصولو (فارس لاشمیش تورک) اونون اهن زهرلی محصولو دئیل. فارسلاشمیش تورک دن داها اؤنجه عمله گلله بیلن مونقورت، آکتیو آنتی تورک بیر عنصر دیر. حالبوکی «من بابام ترکه»-دین فارس لاشمیش تورک عین حالدا

آنتی تورک بیر عنصر اولوب - اولماماسی آچیق بیر مسئله دیر. بوردا مهم بیر فرق بودورکی، مونقورت، اؤزو اؤز شعور و ایله بو «شامخ» مقاما چاتماغا قرار وئریر آما فارس لاشمیش تورک آنادان اولان گوننده، شیطان کرخاناسی نین دیل - آغیز سیز قوریانی اولور. چوخ طبیعی حال دیر اگر بو فارس لاشمیش انسان هچده آنتی تورک اولماسین و حتی اؤز والدین لری نین تورک اولدوغو اوچون، تورک سئورلیکله بورونموش معین نوستالژی صاحبی اولسون.

بوتون بو پروسس لرده تک - تک عائله لری و والدین لری بابا لاریمیزین قورویوب، ساخلا ییب بیزه چاتدیردیغلاری دیل و مدنیتی اؤز اولاد لارینا چاتدیرما مقادا گنا هلاتدیرما قلا بو فاجعه نین کؤکلرینی گؤزده ن یاییندیرماق اولماز. بوتون وارلیغی ایله پان فارسیمین تضییق لرینی (فشار لارینی) حس ائده ن و اؤز اولادینی بو ظلم ده ن آزاد ائتمک اوچون چالیشان آتا - آنانی سیاسی بیر مبارزه ده سهو ائده ن آکتیور کیمی یوخ، بیر تراژیک ادبی اثرین چاره سیز قهرمانی کیمی گؤرمک لازم دیر. بو فاجعه یه بیر مثال کیمی ملی ادبیات یمزدا خان چویان ین سه وگیلی سی سارانین آتاسی نین اؤز آلی ایله قیزی نی آرپا چایینا تاپشیرماسینی یاد ائتمک اولار. ایران تورک لری نین معاصر تاریخ ده کی تراژدی لرینده تورک دیلی سارا کیمی قوریان وئرلییر. بو فاجعه ده اصیل گناهکار والدین لر دئیل لر، اولنلاری اؤز دوغما بالالارینی اؤز اللریله قوریان وئرمه یه مجبور ائدن شرایط دیر.

امید زنجان هفته‌لیگی نین تیریزده گی، دفتری نین آچیلیشی مراسمی^(۱)

گزارش چی: الف.ق

تبریز شهرینده امید زنجان هفته‌لیگی نین دفتری مختلف شخصیت‌لرین حضورلریله آچیلاراق اؤز فعالیتینه باشلادی. بو مراسمه کلام‌الله مجیددن نتیجه آیه اوخوندوقدان سونرا، میرزه علی‌اکبر صابرین شعرله برنامه‌نین آپاریجی سی و ثریلیشی باشلایاراق، امید زنجان هفته‌لیگی نین نماینده‌سیندن ایسته‌دی کی، بو آچیلیش حاقدان صحبت ائتسین‌لر.

امیدزنجان هفته‌لیگی نین نماینده‌سی قوناق‌لارینا خوش گل‌دین ائتدیکدن سونرا دئدی: من امید زنجان هفته‌لیگی نین بیر کیچیک خادمی کیمی بیله دئمه‌لیم کی، "امید زنجان" نشریه‌سی اؤزوموزون بوخ، بلکه بوتون آذربایجان ملتی و آزاد یاشایان انسان‌لار اوچون دور. یثنه بو مراسمه اشتراک ائده‌نلردن تشکورو مو بیلدیرمک‌له، ارتیرمالی‌بام:

امید زنجان نشریه‌سی ۱۳۷۰- اینجی ایلهده زنجان شهرینده ایشینه باشلایاراق، همین ایل ایلیک سایبی چاپ‌دان چیخدی. بو نشریه‌نین امتیاز صاحبی حورمتلی حکیمی جناب‌لاری اولموشدور. حکیمی جناب‌لاری کئچمیش‌ده زنجان‌دا مجلسین نماینده‌سی سئچیلمیش‌دیر و حال حاضریدا دارایی وزارت‌خاناسیندا ایشله‌ییر. "امید زنجان" شهریمیزین آزادلیق سئوون و آزاد یاشایان انسان‌لاری‌نین چک‌دیکگی زحمت‌لر و تلاش‌لاری‌نین اثریله بورا گلیب چاتیب‌دیر. بو مدت‌ده سعی میز بو اولوب کی، نشریه‌میز خاص بیر کس و خاص بیر جناحین تاثیر‌لری آلتدا قرار تاپماسین، بلکه یثری گل‌دیکده مخالف‌لریمیزده احترام گؤزیه باخاراق اونلار اوچون‌ده نشریه‌میزده بیله بیر فضا یارادایلیمیشیک کی بوتون جبهه‌لر و سیاسی جناح‌لار بیر بیرلریله

دانشماق لای فیکیرلرینی ایره لی سورسون لر، نه کی ساواش سینلار،...همه شه چالیش میشیق بیر بیریمیزله جنگ و جدال سیز دانشیق لار آپاراق و بیرده سعی گوستر میشیک خالقی میزین سؤزون بیر بیرینه چاتدیراق.

لاکن بوگون دوست لاری میز بئله قرارا گلیب لر کی، بو نشریه نین بیر دفتری ده تبریزده اچیلماق لا، امید زنجان آدیله یاییلان هفته لیک آردیجیل اولاراق واختیندا بورداکی اوخوجولارین الینه چاتسین. بیزه معلوم دورکی، تبریزده خئیلی عالیملر واردیر کی، گوجلو فیکیر صاحبی دیرلر، بورادا یاشایان انسان لارین عالی فیکیر صاحبی اولماسی بیزه معلوم دور. او دور کی بیز مستقل بیر نشریه کیمی بئله قرارا گلمیشیک کی، تبریزده و بوسوتون آذربایجاندا یاشایان بوتون سیاسی، فرهنگی، علمی و آیری-آیری شخصیت صاحب لرینین سؤزلرین و فیکیرلرین ال وورمادان خالقی میزا چاتدیراق.

امید زنجان هفته لیگی نین نماینده سی آرتیردی: بیزیم قصدیمیز واردیر اوستانی میزدا، منطقه میزده و اولکه میزده اولان چتین لیک لری بیرلیک ده آراشدیراق، نئجه کی مملکتی میزین حورمتلی جمهور رئیس سئچیلمه دن اؤنجه مدنی قورولوشا اشاره ائتمیش دیر، بو یثنی بیر مفهوم اولدوقدا بئله معلوم اولور بئله بیر ایشین یئرلی اولماسی سبب اولور بوتون همشهری لریمیزین حاققی محفوظ قالسین، مدنی بیر قورولوش دا هئج بیر کیمسه نین حاققی یوخدور هئج کسین فیکیرین، حاققین محدود ائتسین، بو سؤزدن اسیلی، بیزیم تلاشی میز بو اولوب کی سیاسی دوشونجه لر رشد ائتسین و بئله دئییم کی آلتی ایل مدتینده بیزیم تلاشی میز بو اولوب کی مردم بیر فیکیره فیکیر ایله جاواب وئرسین لر، بیر فیکیره چوماق ایله جاواب وئرمه سین لر، انشالله کی تبریزده ده تانیدیغی میز قدرتلی نیرولار، گوجلو فیکیرلی انسان لارین حمایه سیله بو فضائی یارادا جاغیق.

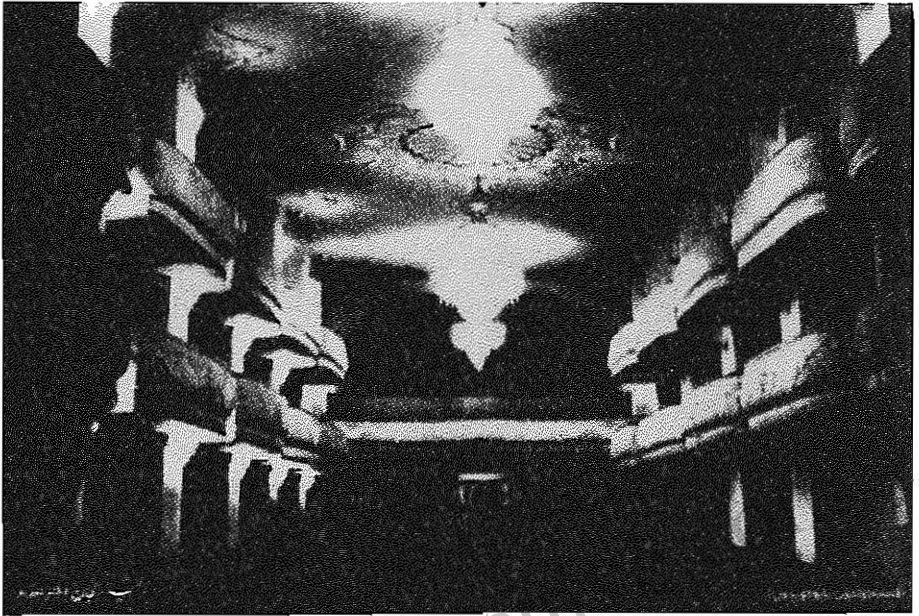
نئجه کی بیلیرسینیز شورالار انتخاباتی قیاقادیر، سعی میز بودور نشریه میز مستقل نیرولارین الینده بیر تریبون کیمی اولسون تا اونلار سؤزلرین دییه بیلسین لر. بیز باجاردیغی میز قدر اونلاردان حمایت ائده جه بیک. آنجاق بونودا دئمه لیمیک کی، اونلار کی بیزیم فیکیریمیزله مخالف دیرلر اونلاردان حمایت ائده جه بیک. امید زنجان هفته لیگی نین نماینده سی سؤزلرین باشا آپاردیقان سونرا، دلی حاققین و حقیقتین کسگین قیلینجی اولان، گنج معلم یثنی جه آله نین رحمتینه گئده، اوره ک لری میزی هجران آتشی نده یاندیران اصغر حسن پور امید زنجان هفته لیگی نین تبریزده کی دفتری نین مدیر مسئولی او مراسیمه گلن لره خوش گلدین ائدیپ آرتیردی: لازم اولان سؤزلری حیدری جناب لاری دئدلر، منیم داها سؤزوم یوخدور، یئنه هامی نیزدان اؤز تشکورو مو بیلدیریم. سونرا عاشیق حجت ابراهیمی، قوجامان عاشیق و شاعیر غافار ابراهیمی نین اوغلو سازیله و سؤزیله مراسم ده اشتراک ائده ن لرین روح لارین اوخشادی. گنج عاشیق آلتیش لاندیقان سونرا ائل شاعیرلری: شاعیر عاطف، نقی آذر مقدم، تانیش، کریم شهرک اؤز یازدیقلاری شعرلرین اوخودولار، لاکن کریم شهرک جناب لاری بیر یئرده آرتیردی: بیز سئوینیریک بونا کی، امید زنجان هفته لیگی نین دفتری تبریزده اچیلیر. ایسته ییمیز بودور کی امید زنجان امید آذربایجان اولسون. بو سؤزده دئییم کی هر نه به بویون اگمه بیریک، او اگیر بیزی!...

بو مراسمه گنج صنعتکار، استعدادلی هئیکل تراش حسن روحی جنابلاری یاراتدیغی هئیکل لردن بیر نئچه سینئی نمایشه قویدو. سونرا آذربایجان عالیملریندن بیر نئچه سی تورک دلیلی، تورک مدنییتی حاققیندا اولان سوأل لارا جاواب وئردیلر. ایلک سوأل عالیمی میز هریمی نژاد جنابلاریندان بئله سوروشولدو: اوستاده، ایران دا اولان دؤرت (۴) تورک اوستائیندا دلیلی میزین و مدنییتی میزین انکشافی اوچون هانسی جهت لرده و نئجه حرکت ائتمک گرکلی دیر؟ اولار بئله جاواب وئردیلر: بیز بیر دلیین و بیر مدنییتین باره سینده سؤز اچمادان اول اونون تاریخنه اشاره ائتمگی اؤزوموزه بیر وظیفه کیمی بیلیریک. بئله دئییم کی مسلک لرین تاریخی بیر خئیلی مسئله لری آیدین لاشدیریر. بیز بئش مین ایلدن او طرفه اولان نوحون طوفانینا دقت ائتسک اوندا معلوم اولاجاق دیرکی، تورک لر کیم ایمیش لر و او تاریخدن بو یانا تورک میلیتی نئجه آذربایجان دا و ایرانین آیری یئرلرینده کؤک سالمیش لار. بو باره ده من بیر کتاب یازمیشام کی، چالی شیرام اونو چاپدان چیخارتدیکدان سونرا خالق میزین ایینه چاتدیرام تا بوجور سوآل لارا تورک میلیتی اوندا جاواب لارین تاپابلسین لر. ایکنجی سوأل "جوالدوز" مجله سی نین سردبیری خانیم وفا یی دان بئله سوروشولدو: بوتای آذربایجاندا هانسی ایلف - بابایا یازیب یاراتماق یاخشی اولاییلر و لاتین ایله کیریل ایلف - باسی ایله یازانلار نه دئمک ایسته بیرلر؟ او دئدی: حقیقت بودورکی آذربایجانلی تورک حساب ائدنده اکثریت بوتایدا یا شاییر لار. بوتایدا یا شایانلارین ۹۰٪ محاوره یی ۱۰٪ ادبی دیلده دانیشیب یازماغا قادریدیلر. بیز یاخشی دیرکی ۹۰٪ نظره آماقلا ایش لری ایره لی سوره ک. ایندی گؤرورک کی، بو ۹۰٪ عرب ایلف - باسی ایله چتین لیک له تورکی یازیب اوخویا بیلیرلر، پس عرب ایلف - باسی ایله یازیب یاراتماق ایران تورک اوستان لاریندا داها فایدالی اولاییلر. کیریل و لاتین ایلف - باسی بورادا ایش وئره بیلمز، بیرده کی بیزیم بؤیوک موشگول لری میزدن بیری بورادا فرهنگستان و تورک دیلینده لغت نامه نین اولما ماغی دیر، بئله دئییم کی بیر مرجع یوخدور کی هر سؤزون ریشه سین اوردان تاپماق اولای، بو ترپه نیش امید زنگان طرفیندن باشلانار سا داها یئرلی اولاییلر. اگر بیر فرهنگستان اولور سا، بیز خئیلی سؤزلر اورادا اؤیره نه بیله ریک. اگر بیرگون علامه ده خدا بیر بؤیوک ایشه ال ووروب، تورکی ده ۲۰ برابر بو ایشی گؤرمک اولار. بر نامه نین آپاریجی سی بو آرادا آرتیردی: من ده بونا امینم کی، خالق میز لا آدیم آتماق و خالق میز لا حرکت ائتمک یاخشی دیر، بوگون اونلار کی، اؤزلرین خالق میزدان اوستون سایاراق "کیریل" و "لاتین" ایلف - باسی ایله یازیب و آیری - آیری تورک اؤلکه لرین میلیتی نین دلیلی دن آلینان بعضی آنلانیماز سؤزلری جمله لرین ده ایشله دیرلر، اونلارین خیانتین آیدین جا دویماق اولور. بو مراسمه ده دوكتور چهرگانلی دن ده بو سوأل سوروشولدو: بوتایدا دیل و یازی قایدالاری هانسی اساسدان آسلیلی و هانسی روکنه باغلی در؟ او دئدی: سوأل یاخشی سوأل اولدوقدا بیر آزا اینجه لمه لی و آراشدیریلما لیدیر، آنجاق بئله دئییم کی، دیلچی لیک علمیندن منیم بو قده خبریم واردیر کی، بیر دیل، خصوصاً ۱۹ - اونجو عصر قورتولدوقدان سونرا دونیانین چوخلی منطقه لرینده و اؤلکه لرینده ایسته یه ادبی عنوانیندا و علمی عنوانیندا رسمی اولا اونون معیارلاری اولمالی و ایستاندارد اولماسی گره کدر،... دیل بیر میلیتین هر شئی در، دیل بیر شالدر باغلا تیب بیر میلیتین کوره گینه، او میلّت دوغولان گوندن، آباق دوتوب یئرینه ن گوندن. نئجه کی دلیلی میزین تاریخنه

باخساق گۆره‌ریک کی، چوخ شئی لر اوردا معلوم دور. بیرده فارس لار دئییرلر: "تخم دزد شتر دزد میشود" بو معین ائدیر کی، فارس لار یاشایان منطقه لرده ده وینین آرتیق تاثیر ایلوموش ایمیش، آنجاق تورکلر یاشایان یئرلرده بونا اوخشارین دئییبلر: "فیلانی ائله بیل آت اوغروسودور!" بو سؤزو من اوشاقلیق چاغ لاریندا آنامین دیلیندن چوخ شولوغ اولدوغوم اوچون دفعه لرله ائشیت میشم. بو نیشان و اثریر تورکلر آت ایله دوغولور و آت اوسته بویویور. و بیر مثل وار دئییرلر: آت اوستونده ائولنیر، آت اوستونده بویلو اولور، آت اوستونده دوغولور، آت اوستونده یاشاییر و آت اوستونده اولور،... دیل بودور، دیل بئله ساده بیر شئی دئییل. دیل بیر انسانین تمام اعضاسی دیر، بو باره ده تاریخی بیر موضوعا اشاره ائدیم کی، هیتلر ایکینجی دنیا حربی نده قوشونونا تاپشیریر کی، بو دؤنه هانسی بیر مملکته تسلط تاپدینیز دیل لرین تصرف ائله یین، دیل لرین چئویرین، سیز اونلارین دیل لرین چئویرسه نیز هر شئی لرین ال لریندن آلابیلیب سینیز. نجه کی بوگون یزه معلوم اولور آتمیش ایل بوندان قاباق آفریقا قاره سینده ایندی کی و کئچمیش (اولر) دیل لرین هامی سینی موطالعه ائدیب قورتولوب لار، و ایندی میمون لارین اوستونده اللی ایل دیر کی موطالعه ائدیرلر تا، بیلر مئیمونون مغزی نه قدهر و نه حدود سؤز قبول ائله یه بیلر و میمونون گوجو وار کی کلمه لردن جمله دوزه لده بیلسین (یایوخ). آنجاق هله بورادا دیل لرین اوستونده بئله بیر بحث وار کی، بو آذری دیر؟ بو تورکودور؟ دونیادا اگر ۱۸۶ اولکهنین بایراغی ملل سازمانیندا اسیر، و یا اگر آلتی میلیون میلّت قول کیمی یاشاییر هامی سینین دیل لری ایستاندارد اولوبدور، آنجاق هله بیزیم دیلی میز ایستاندارد اولمایب دیر!...

قالدی بیزیم تورکوموز. آذربایجان مملکتی نین تورکو دیلی ملل سازمانین دا ثبت اولونوب دور، اونلار ۷۰ ایل اؤنجه دیل لرین ایستاندارد ائده نده یالنیز باکی و شاماخی منطقه لرین نظره آلمیش لار، بو تایدا یاشایان آذربایجان منطقه لرینین دیلین نظره آلمامیش لار. اودور کی بیز هله لیک اونلارین قایدا و قانون لاریندان فایدا لانیب و یازیب - یارادا بیلر کی تا اؤز دیلی میزی بیر گون بته یئتیریب ایستاندارد ائده ک.

بو مراسیمین واختی آز اولدوغو اوچون باشا یئتدی، و حؤرمتلی آذر مقدم، ایمانی نی نین نظر لریندن فایدا لنامدیق، و هم چنین علی مهری، مهندس جعفری زاد جناب لارینین دانشیق لاریندان استفاده ائده بیلمه دیک، حؤرمتلی دوکتور فرزدی جناب لاری بیر نئچه طلبه لرله بیرگه مراسمی میزین سونوندا حضور لاری اولدی، تاسف لر اولسون او بسیلیک لی عالیمین دانشیق لاریندان فایدا لانا بیلنمه دیک، لاکین اؤزه ل اولاراق حؤرمتلی دوکتورون صحبت لریندن فایدا لار آپاردیق، کی مراسیمین بر نامه لریندن آیری اولماغی اوچون بو صحبت لره اشاره ائتمک دن چکینیریک.

عکس مربوط است به تالار استبه تالار (ک شیر و خورشید - پالایغ) که پس از تبدیل شدن گورستان به باغ ملی (ارک) مورد بهره‌برداری قرار گرفت. این تالاریکی از باارزترین بناهای تاریخی - فرهنگی شهر تبریز محسوب می‌شد. در عین حال اولین سالن تئاتری بود که نمایش‌های بزرگی چون آی بسا کلاه، آی بی کلاه - اکتلو و ... در آن به اجرا درآمد. تالار ارک در ضلع شرقی بنای ارک قرار داشت. مشابه آن در شهر بعلربورگ هم اکنون در حال اجرای نمایش‌های مختلف است.

تاریخ احداث: ۱۳۰۶ تاریخ تخریب: ۱۳۵۹
مجریان تخریب: مهندس همدان لو - مهندس قدری
مشخصات سالن: شش هزار متر مربع زیر بنایه ظرفیت ۶۰۰ نفر. سری در خروجی جهت تخلیه سریع در مواقع اضطراری. برخورداری از آگوی کامل بدون استفاده از تجهیزات آبپاش‌رفته و وجود جایگاه مخصوص اراکستر نمایش‌ها، وجود پاشهای معلق در بالای سن (جهت تسریع در تغییر دکور صحنه‌های نمایش و ...)

۱۳۷۸

تاریخ		مکان		نوع		موضوع		توضیحات	
۱۳۷۸/۰۱/۰۱	تبریز	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس
۱۳۷۸/۰۱/۰۲	تبریز	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس
۱۳۷۸/۰۱/۰۳	تبریز	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس
۱۳۷۸/۰۱/۰۴	تبریز	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس
۱۳۷۸/۰۱/۰۵	تبریز	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس
۱۳۷۸/۰۱/۰۶	تبریز	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس
۱۳۷۸/۰۱/۰۷	تبریز	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس
۱۳۷۸/۰۱/۰۸	تبریز	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس
۱۳۷۸/۰۱/۰۹	تبریز	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس
۱۳۷۸/۰۱/۱۰	تبریز	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس
۱۳۷۸/۰۱/۱۱	تبریز	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس
۱۳۷۸/۰۱/۱۲	تبریز	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس
۱۳۷۸/۰۲/۰۱	تبریز	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس
۱۳۷۸/۰۲/۰۲	تبریز	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس
۱۳۷۸/۰۲/۰۳	تبریز	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس
۱۳۷۸/۰۲/۰۴	تبریز	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس
۱۳۷۸/۰۲/۰۵	تبریز	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس
۱۳۷۸/۰۲/۰۶	تبریز	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس
۱۳۷۸/۰۲/۰۷	تبریز	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس
۱۳۷۸/۰۲/۰۸	تبریز	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس
۱۳۷۸/۰۲/۰۹	تبریز	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس
۱۳۷۸/۰۲/۱۰	تبریز	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس
۱۳۷۸/۰۲/۱۱	تبریز	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس
۱۳۷۸/۰۲/۱۲	تبریز	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس
۱۳۷۸/۰۳/۰۱	تبریز	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس
۱۳۷۸/۰۳/۰۲	تبریز	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس
۱۳۷۸/۰۳/۰۳	تبریز	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس
۱۳۷۸/۰۳/۰۴	تبریز	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس
۱۳۷۸/۰۳/۰۵	تبریز	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس
۱۳۷۸/۰۳/۰۶	تبریز	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس
۱۳۷۸/۰۳/۰۷	تبریز	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس
۱۳۷۸/۰۳/۰۸	تبریز	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس
۱۳۷۸/۰۳/۰۹	تبریز	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس
۱۳۷۸/۰۳/۱۰	تبریز	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس
۱۳۷۸/۰۳/۱۱	تبریز	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس
۱۳۷۸/۰۳/۱۲	تبریز	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس

تصویر کوچک شده تقویم دیواری هفته‌نامه «امید زنجان» - دفتر تبریز، در بالا عکس ساختمان معظم تئاتر شیر و خورشید تبریز قبل از تخریب آن در سال ۱۳۵۹ است. در زیر عکس تاریخچه و مشخصات تئاتر همراه دو نفر از مجریان تخریب بناهای مهندس همدان لو مهندس قدری درج شده است. جای نام آمران تخریب بطرز معنی‌داری خالی است. این تقویم دیواری در بسیاری از خانه‌های آذربایجان در سراسر ایران و اماکن عمومی در آذربایجان نصب شده است.

آنا ديليم (۱)

ياشار اوزگور (خوى)

يور دومدا هاوالار سرين له شرکن
 اسگى يارالاريم درين له شيرى
 کده رليک گورمويهن، ائليم ده کيم دير؟
 "ياشاييش ياساق دير" قور خودور منى.
 گوزلريم دولو قان
 اووجوم دولو قان
 ديليم ده، آغزيم دا، پوسگورور قان قان
 هونکوروب، آغليرام، هاراي لا ييرام
 يازيلير قانيم لا قاراتور ياغا:
 ياشاسين وارليغيم.
 ياشاسين ائليم.
 ياشاسين دونيادا،
 اوزر آنا ديليم.

بحث‌های دیگری از «دادنامه آذربایجان»

علی‌رضا اردبیلی

چاپ مقاله طولانی «دادنامه آذربایجان» با استقبال زیادی مواجه شد. ماهها بعد از انتشار تریبون ۴ هنوز در این باره هم نامه‌های و پیام‌های زیادی به دفتر مجله‌مان می‌رسد. علیرغم تصمیم قبلی‌مان در این شماره نیز چند مبحث از متن کتاب اصلی را به اطلاع خوانندگان مجله می‌رسانیم. این مباحث از کتاب مزبور براساس مضمون نامه‌های رسیده انتخاب شده‌اند. تصور ما این است که چاپ این چند صفحه پاسخگویی سوالات بیشماری که در این نامه‌ها مدام تکرار شده‌اند خواهد بود.

تریبون

توطئه‌های اجانب

گفته می‌شود که قدرتهای جهانی برای تفرقه در میان ملل ضعیف و حاشیه‌ای تلاش می‌کنند، و بهتر است برای خنثی کردن نقشه‌های شوم آنان از طرح مسائل «تفرقه‌انداز» اجتناب کرد و تا اطلاع ثانوی به مسائل «عمومی» مثل کسب آزادیهای اجتماعی و برقراری دموکراسی سیاسی پرداخت ...

به بخشی از این مسئله در مبحث «مصادره به دلان مسئله اصلی» اشاره شده است. در مورد اینکه کدام قدرتها و چگونه و با چه نیتی در کدام سو مشغول توطئه هستند باید بر اساس اسناد و شواهد به طرح مسئله پرداخت.

● آیا قدرتهای بزرگ برای اعمال سلطه بر کشورهای کوچک الزاماً از در تجزیه این کشورها وارد می‌شوند؟

دادن جواب ساده به این سوال پیش از اینکه روشن‌گر باشد، نشان ساده‌نگری جواب دهنده خواهد بود. واقعیت آن است قدرتهای سلطه‌گر حتی در مورد یک کشور واحد بسته به ارزیابی‌شان از لحظه و استراتژی درازمدتی که تعقیب می‌کنند، می‌توانند خواهان وحدت سیاسی یک کشور باشند یا طرفداری از شعار تقسیم آن کشور به واحدهای سیاسی کوچکتر بکنند. برای هر دو این تاکتیک‌ها مثالهای فراوانی وجود دارد.

در رابطه با اینکه این قدرتهای استعماری بودند که افسانه «نژاد آریا» را ساخته و مهر «مرغوبیت» و «کیفیت فرد اعلا» بر آن زدند در بخشهای نخستین این نوشته به تفصیل پرداخته شد. در مورد ایران به پیشینه نظری، ساختن ایده‌نولوژی و نظارت مستقیم بر پروژه «یک کشور، یک زبان» در آغاز اشاره شد.

با اینکه در این چند سطر حق این مطلب ادا نشد (و چنین قصدی هم نبود) برای ممکن کردن استدلالی روشن در مسئله، فرض کنیم هم توطئه برای تسلط بر کشورهای عقب‌مانده از زمین و آسمان می‌بارد و هم تصور کنیم که این توطئه‌ها در صدد از هم پاشانیدن این کشورهای ضعیف است.

● به فرض واقعی بودن این توطئه‌ها، راه خنثی کردن آنها چیست؟

هیچ عقل سلیمی نمی‌تواند مدعی شود که راه جلوگیری از عملی شدن توطئه‌های خارجی برای ازهم‌پاشی یک کشور، در به تفاهم رسیدن مردم آن کشور در میان خود است؛ آیا راهی غیر از به رسمیت شناختن موجودیت معنوی و فیزیکی یکدیگر می‌تواند مردم یک کشور را به سوی «تفاهم» راه نماید؟ آیا می‌تواند زبان، تاریخ، فرهنگ و هویت یکدیگر را انکار کرد و یا برای نابودی آنها نقشه کشید و ادعای «تفاهم» و برادری داشت؟

بدینسان اگر دچار نگرانی (واقعی یا ادعایی) از توطئه‌های اجانب هستیم، راه منطقی خنثی کردن این توطئه‌ها اعتراف آشکار به وجود زبان‌ها و فرهنگ‌های غیرفارسی در ایران و تضمین حق حیات آنها و متوقف کردن برنامه‌های یکسان‌سازی قومی و قتل‌عام فرهنگی در ایران است.

«من خودم آذربایجانی هستم اما...»

در طول تاریخ ننگ‌آور پروژه قتل‌عام فرهنگی علیه ترکان ایران از همان ابتدا وجود افراد ترکی آذربایجانی یک واقعیت مسلم است. از این فاکت تاریخی برای توجیه این پروژه غیرانسانی استفاده می‌شود.

وجود نمایندگانی از قربانیان هر جنایتی در میان عاملان و حتی آمران جنایت امری است هرچند غیرمنطقی اما معمول. از دواران قدیم که بگذریم در همین صد سال اخیر تاریخ جهان و ایران شاهد‌های زیادی بر این مدعا می‌توان یافت. طی سال‌های سیاه استعمار بریتانیا در شبه قاره هند، جمعیت زیادی از ملل استعمارزده به «غلامی» ارباب درآمده بودند و تداوم حیات سیستم عریض و طویل استعمار را ممکن می‌ساختند. در دوران جنگ جهانی دوم در اردوگاه‌های مرگ نازی‌ها یهودیان بسیاری در اطاق‌های گاز در کشتار همدینان خود مشغول عملگی بودند. در ایران امروز هر جا که قانونی علیه زنان تصویب شده است، زنان متعددی در هیئت مؤلفان و تصویب‌کنندگان آنها فعالانه نقش داشته‌اند. در زندانها در دوران متوالی که بنام دوران حاکمیت «تواین» نامیده شده است، عناصر زندانی به کنترل، شکنجه و حتی اعدام هم‌زمان خود پراخته‌اند. امروز در میان زنانی که در ایران از حقوق انسانی خود در چارچوب خانواده، چار دیواری خانه، در محل کار و در سطح جامعه محرومند، عناصر زیادی تأییدکننده و حامی سیستم حاکم بر آنها هستند.

راستی آیا وقتی بخشی از قربانیان یک ستم، خود به عاملان و توجیه‌کنندگان آن ستم تبدیل می‌شوند، چیزی از کراهت آن ستم کاسته می‌شود یا برعکس سیستم مبتنی بر این ستم را گریه تر نشان می‌دهد؟

کسانی که به اعتبار تعلق نسبی خود به ترکان ایران، ستم فرهنگی و تبعیض اقتصادی آشکار علیه آذربایجان را انکار می‌کنند ظاهراً از درک نکات فوق عاجزند. معلوم نیست که اگر دشمنی کوردلانه با فرهنگ آذربایجان از سوی یک آذربایجانی صورت بگیرد، چه امتیازی در این کردار ضد فرهنگی وی بوجود می‌آید و یا اگر یک فارس از روی خرد و انصاف از حق حیات فرهنگ آذربایجان دفاع کند، فارس بودن وی، چه امتیاز منفی در این حرکت انسانی او را باعث می‌شود؟!

در جاهای دیگر این نوشته فرهنگ‌کشی با نسل‌کشی مقایسه شده است. در اینجا هم می‌توان چشم پوشی از حق تملک زبان و فرهنگ خود را چون یک «خودکشی» توصیف کرد. بعنوان مثال در میان ایرانیان ساکن خارج از کشور، کسانی آگاهانه جذب تام و تمام فرهنگ میزبان می‌شوند و در دور جدیدی از زندگی خود تنها به زبان جامعه میزبان تکلم می‌کنند و غیره. کسانی هم فرزندان خود را (خواه عمداً و خواه در نتیجه سهل‌انگاری) از تسلط به زبان آبا و اجدادی‌شان محروم می‌کنند. من در جای دیگری از این نوشته پدیده اولی را «خودکشی» فرهنگی و پدیده اخیر را «مقطع النسل» کردن فرهنگی خود نامیده‌ام. با این تعاریف آیا چنانچه کسی اقدام به خودکشی می‌کند می‌تواند جوازی برای قتل دیگران هم صادر کند؟ گفتن اینکه چون من ترک هستم و منکر زبان و فرهنگ آذربایجانی هم تشریف دارم، پس رژیم هم حق دارد زبان ترکی را از سیستم تحصیلات حذف کند! معادل این است که کسی بگوید: چون من با خودکشی‌ام حق حیات را از خودم سلب کرده‌ام، پس کسان دیگری هم می‌توانند حق حیات را از هم‌نوعان من سلب کنند!!

آنچه در این تردستی سیاسی نهفته است اینست که فرد مدعی محرومیت و اطلبانه خودش از حق تملک زبان و فرهنگ خودش را معادل با سیاست فرهنگ‌ستیزانه دولت جا می‌زند. غافل از آنکه این فرد مدعی حق دارد که خود را از هر حقی ولو حق زیستن محروم کند، اما نمی‌تواند کس دیگری را به محرومیتی مشابه مجبور کند یا اعمال چنین محرومیتی از سوی شخص ثالث را توجیه کند.

مثال دیگر در این زمینه می‌تواند رابطه حق رأی همگانی در انتخابات آزاد با استفاده یا عدم استفاده افراد از این حق باشد. میدانیم که در هیچ کشوری میزان شرکت مردم در انتخابات صد در صد نیست. در بسیاری از کشورها این رقم به کمتر از نصف دارندگان حق رأی یا حتی نزدیک به یک چهارم آن است. در صورتی که در همین کشورها نمی‌توان فرد سالمی را یافت که مخالف حق رأی عمومی باشد. یعنی افراد به صرف اینکه خود از حق رأی قانونی‌شان استفاده نمی‌کنند، با اصل مسئله یا استفاده دیگران از حق رأی مخالفت نمی‌کنند.

جان کلام آنکه شرکت آذربایجانی‌ها و آذربایجانی‌تباران در صفوف مخالفان دموکراسی فرهنگی در ایران بجای آنکه توجیه‌گر ستم ملی بر علیه ترکان ایران باشند، نشانه عمیق این درد و افشاگر پیچیدگیهای سیستم مبتنی بر اقتدار یک فرهنگ علیه فرهنگهای دیگر در ایران است. از سوی دیگر هیچکس نمی‌تواند مجوز ستم و ظلم صادر کند، حتی اگر خود، قربانی این ستم باشد.

www.IranLib.com

در پاسخ دو نامه

تریبون

دوستان زیادی مطالب چاپ شده در تریبون را مورد نقد، پرسش یا تأیید قرار داده‌اند، بسیاری چک بانکی (و اسکناس در پاکت نامه) بعنوان کمک به آدرس تریبون ارسال کرده‌اند و خیل بزرگی از خوانندگان ما دست‌اندرکاران تریبون را تشویق کرده و مورد تقدیر قرار داده‌اند. در همینجا از یکایک این عزیزان بخاطر دقت و حساسیت و لطف‌شان سپاسگزاری می‌کنیم. مدت‌ها بود که در انتظار چاپ این شماره از تریبون بودیم تا در این فرصت‌گزیده‌هایی از صد نامه انتخابی از میان نامه‌های رسیده به دفتر مجله را به چاپ برسانیم. بالاخره این روز رسید اما از جمله به دلیل ضرورت بیش از حد انعکاس مطالب مندرج در مطبوعات آذربایجانی در داخل کشور، حجم مجله این اجازه را نداد و حتی بزرگتر کردن قطع مجله نیز گشایشی در این کار نیافرید. با وجود این ضمن پوزش از عزیزانی که باید نام، آثار یا خبر دریافت وجوه ارسالی‌شان در این صفحای چاپ می‌شد، پاسخ به دو نامه را در ب به خاطر اهمیت عمومی و مضمون جدلی آنها، در اینجا ضروری می‌دانیم:

• آیا روشنفکران و سیاستمداران آذربایجان نسبت به سرنوشت فرهنگ خود بیگانه هستند؟

آقای حمید حدادفر از خوانندگان تریبون از لوس آنجلس در پی دادن جواب مثبت به سوال فوق برآمده و ادعا نموده‌اند که «بسیاری از شاعران و نویسندگان و فعالین احزاب سیاسی متعلق به آذربایجان هیچ علاقه‌ای به چیزی که شما آنرا مسئله ملی، حقوق ملیتها و اقلیتها و چیزهایی از این قبیل ندارند...» این نامه در ادامه تعدادی از روشنفکران آذربایجانی را به عنوان مصداق ادعای خود برشمرده است.

جواب: در اینکه در میان آذربایجانی‌ها (و روشنفکران متعلق آنها) افراد بیگانه با سرنوشت ملت خود، فرهنگ و زبان مادری و ستم اقتصادی و فرهنگی بر علیه آذربایجان وجود دارد، ما با شما عقیده‌ایم. اما آیا شما می‌توانید قبول کنید که در میان هموطنان فارس هم افراد بیگانه با امروز و فردای زبان و فرهنگ فارسی وجود دارند؟

اما در انتخاب لیستی از اسامی آذربایجانی‌های بیگانه با فرهنگ و زبان خود موفق نبوده‌اید. در مورد زنده‌یاد ساعدی در شماره گذشته تریبون اشاراتی وجود دارد، از دکتر براهنی مقاله‌ای در این شماره به چاپ می‌رسد و برای شماره آینده مجموعه کاملی تدارک دیده‌ایم. در مورد آقای حسن شریعتمداری هم به اقبال سخنانی از ایشان که در زیر به استحضار می‌رسد، انتخاب موفق‌تری نکرده‌اید.

روبهرمرفته با اعتراف به وجود آذربایجانی‌هایی که با ملت و فرهنگ خود بیگانه‌اند باید تأکید کنیم که نقض حقوق انسانی هیچ ملتی با استناد به وجود این یا آن فرد بیگانه با هویت خود، مشروعیت پیدا نمی‌کند. دیگر آنکه حساسیت نسبت به فرهنگ، زبان و سرنوشت مردم خود، امری طبیعی عادی است و آذربایجانی‌ها نیز در این مورد استثنا نیستند. عشق ورزیدن به معنویات ملی خود، به زبان مادری و سرزمین خود، یک «فعالیت سیاسی» نیست و بسیاری از عاشقان زبان و فرهنگ آذربایجان این عشق را نه چون یک برنامه حزبی بلکه چون بخشی از هویت انسانی و دنیای عاطفی‌شان می‌دانند. اینکه نیروهای سیاسی، روشنفکران و فعالین فرهنگی آذربایجان برای احقاق حقوق ملی خود تلاش می‌کنند، خود مسئله دیگری است. مطمئناً نسل‌های فردای آذربایجان از شایسته‌ترین‌های خود یاد خواهد کرد و نام از خودبیگانگان را در بهترین حالت به فراموشی خواهد سپرد.

گزیده‌ای از سخنان آقای حسن شریعتمداری در سمینار «آذربایجان در آستانه سال ۲۰۰۰» در برلین^(۱)

«دِ سترالیسم و آئندهٔ سیاسی ایران»

حسن شریعتمداری

[...]

امروز در آنسوی ارس یک واحد مستقل جغرافیایی بنام جمهوری آذربایجان تأسیس شده است و در اینسوی ارس یک استان بزرگ قدیمی بنام آذربایجان وجود دارد و ساکنان هر دو ناحیه خود را آذری میدانند و دلیلی نمی‌بینند که هویتی را که خود در اعماق وجودشان احساس می‌کنند از لابلای نوشته‌هایی نه چندان جدی و شبه‌علمی الهام بدهند. آنان امروزهویت خود را باز می‌سازند. آذربایجانی در اینسو و آنسوی ارس وابستگی و مشترکات بسیار زیاد و نکات اختلاف فراوانی [دارد].

[...]

۱- برلین، ۲۰-۲۱ نوامبر ۱۹۹۸، سخنرانی آقای شریعتمداری تحت عنوان «دِ سترالیسم و آئندهٔ سیاسی ایران»، در اینجا صرفاً بخشهایی از سخنرانی مزبور که به سوال آقای حمید حدادفر از لوس آنجلس مربوط می‌شود، از نوار ویدئویی مراسم پیاده شده است.

از فردای انقلاب مشروطه به اینسو با آمدن سلسله پهلوی آزادی فرهنگی نیز در کنار سایر آزادیها از مملکت ما رخت بریست. آذربایجان ولیعهدنشین عهد قاجار محروم از تعلیم و تعلم به زبان مادری خود شد. آذربایجانی در دوره معاصر ایران در همه نهادهای مهم مملکتی شرکت مؤثر داشت ولی هیچ جا خودش نبود. زیرا بزرگترین وسیله ارتباط یعنی زبان را از او دریغ داشتند. شما خوب میدانید که انسان هویت خود را از طریق زبان و ادبیاتش درست میکند. هرکس در خارج از مملکت خود زیسته است خوب میداند که بدون تسلط به زبان خود انسان اطمینان به نفس ندارد و موجودی در حاشیه [است]. آذربایجان زبان فارسی را قبل از اینکه از نوشتن زبان خود محروم شود داوطلبانه انتخاب کرده است. اگر به تاریخ ایران مراجعه کنیم در بیش از هزار سال حکومت اقوام ترک، زبان فارسی زبان فراگیر و سراسری ایران بوده است. اگر در سیستم آموزشی زبان مادری را در ابتدا به او میآموختند، او بسیار آسانتر باسواد می شد. از لحاظ روانی کسی که مجبور است امور مهم زندگانی خود را اداره کند که باندازه کافی بدان مسلط نیست به هر درجه‌ای از ترقی که پرسد خود را در سیطره صاحبان زبان غالب میداند و اطمینان به نفس ندارد. این حرف من را آذریهای ما خوب می‌دانند که تکلم اجباری به زبان فارسی در مدرسه و عدم انکشاف زبان آذری در نتیجه محرومیت این قوم از ترویج ادبیات و فرهنگ خویش یک نوع حس ناخودباوری و عدم اطمینان به خویشان جمعی به آنها میدهد. باوجودیکه با رنج و سختکوشی و لیاقت در همه نهادهای مملکتی شرکت دارند ولی هر جا که هستند دیگر خود نیستند. این اشتباه است که اگر فکر کنیم که فقط فارسیها ما را تحقیر کرده‌اند نشین نیست. ریشه این نکته روانی در عدم انکشاف شخصیت قوم آذری نهفته است که خود ریشه در عدم رشد و توسعه فرهنگ و زبان قوم ما دارد. ما باید در بازیابی هویت قومی مهمترین خواست خود را آزادیهای فرهنگی بدانیم. ما باید بتوانیم به زبان آذری بخوانیم، بنویسیم، تحصیل کنیم، شعر بگوییم و ترانه بسراییم.

[...]

برابری اقوام مختلف و اقلیتهای مذهبی و قومی ساکن ایران فقط برای آن نظام سیاسی قابل قبول است که ساکنین ایران صرفنظر از زبان، مذهب و عقیده، به صرف ایرانی بودن از حقوق مساوی برخوردار باشند. صرفاً چنین نظامی میتواند عقیده و برابری حقوق اقوام و اقلیتهای مختلف نیز داشته باشد. بعبارت دیگر اصولاً تصور حل مسئله اقوام و اقلیتها در یک نظام استبدادی و توتالیتر تصوری بسیار بعید است. حکومتهایی از این نوع احتیاج به تمرکزی قوی دارند و تمرکز تنوع را برنمی‌تابد. تنوع قومی، تنوع فرهنگی، تنوع دینی و تنوع زبانی در جهت تمرکز زدائی است. دیکتاتوری و آیینی یکپارچه، فرهنگی یکسو، زبانی فراگیر و یکه و مذهب رسمی است. هیچ حکومت خودکامه‌ای فقط به زور و غلبه صرف مسلط نیست. او باید مشروعیت خود را یا از آسمان بگیرد و در نتیجه نه تنها به دینی یکپارچه بلکه به تفسیری یکپارچه از این دین را احتیاج دارد. یا باید مشروعیت خود را از تاریخ بگیرد پس مجبور است به تفسیری خود خواسته و یکسو و متعصبانه از تاریخ و باید به آن تکیه کند و ناسیونالیسم را تبلیغ نماید. خواست و حقوق اقوام و اقلیتها در ذات خود در جهت عکس تمرکز و بالنتیجه مخالف با استبداد است. من مبارزه برای حقوق اقوام و اقلیتها را جزء مهمی از مبارزه برای استقرار دموکراسی و

توسعه سیاسی در ایران میدانم و بالعکس حقوق اقلیتها و اقوام ایرانی را نیز جز در ایرانی آزاد و مستقل و دمکرات قابل تصور نمی‌بینم. این پیوند تنگاتنگ ضروری است که از هر دو سوی قضیه خوب درک شود. از یکسو همه اقوام ایرانی باید بدانند که بدون استقرار نظام مبنی بر دمکراسی پارلمانی و معتقد به حقوق بشر، تصور رعایت حقوق اقوام توهمی بیش نیست. از دیگر سو مبارزان دمکراسی و دگراندیشان ایران باید درک کنند که مبارزه برای تحقق آزادیهای سیاسی و فرهنگی و مبارزه برای رفاه و برابری شانس اقوام مختلف ایرانی جزء لاینفک هرگونه مبارزه در جهت توسعه سیاسی، فرهنگی و اجتماعی ایران در جهت استقرار یک دمکراسی پیشرفته است. به عقیده من تمرکززدایی در جهت استقرار یک نظام دمکراسی و غیرمتمرکز با توجه به مختصات ایران، راه صحیح توجه به مسئله اقوام و اقلیتهای ایرانی است. (در کتاب «ایران و آینده ایران به تفسیر نوشته ام»).

[...]

• آیا گناه موقعیت اسفبار زنان در ایران بر گردن عربها و ترکان است؟

خانم «مهردخت ایرانی» از هلند چنین ادعایی را در یک نامه طولانی پیش کشیده‌اند. در شماره گذشته تربیتون بحث مفصلی پیرامون این مسئله وجود داشت. هانجا در مورد موقعیت زن در جامعه ساسانی و حرمت زن در شاهنامه در «دادنامه آذربایجان» مطالبی آمده است. آنچه خانم مهردخت ایرانی به ریش «اعراب بادیه‌نشین» و... بسته‌اند، همان موقعیت زن محکوم دوره ساسانی است. به گفته کریستیان بارتمله خاورشناس آلمانی:

«در امپراطوری ساسانی بنا بر قوانین متداول از قدیم زن شخصیت حقوقی نداشت؛ یعنی زن شخص فرض نمی‌شد، بلکه شئی پنداشته می‌شد. وی شخصیتی که صاحب حقی باشد به شمار نمی‌رفت، بلکه چیزی که می‌توانست از آن کسی و حق کسی شناخته شود، به شمار می‌رفت. بطور خلاصه زن دارای حقوقی نبود. وی از هر لحاظ تحت سرپرستی و قیمومت رئیس خانوار که «کنک ختای» نامیده میشد قرار داشت. این رئیس خانوار ممکن بود که پدر یا شوهر و یا در صورت مرگ آنها جانشین آنها باشد... تمام هدایایی که احياناً به زن یا کودکان داده می‌شد و یا آنچه که آنها بر اثر کار و غیر آن تحصیل می‌کردند، عیناً مانند درآمدهای اکتسابی بردگان، متعلق به این رئیس خانوار بود»^(۱)

از آثار دیگر این این «دوران سروری زن ایرانی» (به ادعای خانم مهردخت ایرانی) «ازدواج استقراضی (اختیار موقت زنی به همسری که در قید ازدواج شوهر دیگری است) می‌باشد. در

۱- کریستان، بارتمله: زن در حقوق ساسانی، ترجمه دکتر ناصرالدین صاحب‌الزمانی، تهران، عطائی، ۱۳۳۷، ص ۲، نقل از کدیور، جمیله: زن، انتشارات اطلاعات، ۱۳۷۵، ص ۱۲۶.

اینمورد شوهر اصلی حتی می تواند این عمل را بدون جلب رضایت زن خود انجام دهد.»^(۱) یا «زن هر روز می باید سه بار از شوی و آقای خود بپرس که شه باید بیندیشد، چه باید بگوید و چه باید بکند»^(۲)

اما ارتباط «آریائی ها» و غیرآریائی ها با مسئله مورد بحث در نامه خان مهردادخت ایرانی بصورت ادعای صرف است. چنین استنتاجاتی ابتدا محتاج روشن شدن ارتباط، نحوه و مکانیسم تأثیر موقعیت زنان در هزاران سال پیش بر موقعیت زنان امروز ایران است. در مورد اصطلاحاتی چون «زن فرهمند آریائی» یا «نجیب زنان آریا نژاد» و کلاً داعیه ای که نژاد موهوم آریا را می ستاید و ضد ترک و عرب است به نقل جملات از کتاب خانم جمیله کدیور اکتفا می کنیم:

خانم کدیور ابتدا به موقعیت زنان در تمدنهای منطقه ای در عهد باستان اشاره می کنند. در مورد ایلامیان می نویسند:

«در تفکر ایلامی نیز زن جایگاه انسانی و به حق خود را داشته و هرگز به نام فرودست ظاهر نشده است. علاوه بر آن کلیه آراء حقوقی نیز به نام خدایانی صادر شده که در غالب موارد جنسیت زن داشته اند. در احکامی هم که از خدایان زن در مقام خدایان برتر نام دره نشده، آنها همکار و دستیار دائمی خدایان مرد بوده و بدون ذکر نام آنها احکام قضایی ضمانت اجرا نداشته است.»^(۳)

در ادامه به دگرگونی بزرگ موقعیت زنان با ورود اقوام آریایی زبان به منطقه اشاره می شود:

«از سده هفتم پیش از میلاد با حضور نخستین گروههای آریایی به ایران، بتدریج سیمای ایران دستخوش دگرگونی شد و صلح و سکون جوامع گشته به جنگهای پایان ناپذیر تبدیل شد. حضور انحصاری خدایان مذکر در انگاره های دینی آریاییان متقدم، نشانه نظام پدرسالاری ایشان بود. به این ترتیب جامعه ای مردسالار مبتنی بر اقتصاد شبانی و خصلت جنگجویی شکل گرفت. به اعتقاد بسیاری از آگاهان و مطلعین مسائل ایران، مبانی فرهنگی و اعتقادات آریایی تأثیر بلاواسطه در موقعیت زنان در سرزمینی که کشور ایران نامیده شده داشته است.

پیش از ورود اقوام آریایی به ایران، اقوام بومی، مذهب مادرخدایی داشتند و در نوحی مختلف پرستش الهه - مادر رایج بود. اقوام آریایی پس از آغاز مهاجرت خود به سوی غرب، روش پدرشاهی خویش و به همراه آن مذهب پدر خدایی را در سرزمین های مفتوحه رواج دادند.»^(۴)

۱- همانجا صص ۲۹ و ۲۸ در منبع اصلی و ص ۱۲۷ در منبع دوم

۲- همانجا، ص ۳۴ در منبع اصلی، ص ۱۲۷ در منبع دوم

۳- شهلا لاهیجی، مهرانگیز کار: شناخت هویت زن ایرانی، تهران، انتشارات روشنگران، ۱۳۷۱، صص ۲۳-۱۹، نقل از کدیور، جمیله: زن، انتشارات اطلاعات، ۱۳۷۵، ص ۱۲۳.

۴- قانون حمورابی، نقل از کدیور، جمیله: زن، انتشارات اطلاعات، ۱۳۷۵، صص ۱۲۴، ۱۲۳.

سن (۱)

ی. صلاحلو

سن
منیم غم بوقجامینیالئیز
اومود ایپی سنسن
قورولوق کویریمین

حسرتده قالان سئلی سن

سن
دونیا مین وارلیغی نین

گووه نین ائلی سن

سن
اغیز آجمایان اوشاق لارین
گلجک دیلی سن.

شمالی آذربایجان دؤولتی

جنوب مشالی مهاجرت

علی رضا اردبیلی

هر بیر سیاسی - اجتماعی حرکتیین شانسی لاری و شانسی سیزلیق لاری اولور. دونیادا و بؤلگه ده اولان سیاسی - ایدئولوژیک بلوک لانمالار و هر حقیقی یا فرضی قوهوم لوق، دوست لوق، دشمن لیک و رقابت، بیر ملتین ملی آزادلیق مبارزه سی منافع ی باخیمیندان او ملته «شانسی» یا «شانسی سیزلیق» کیمی سایلا بیلر. مین بیر مثال دان بیری افغانستان اولا بیلر. روس اشغالی زمانی آللهی تانیمایان مسکو رژیمین اشغالی قارشی افغانلارا بوتون کاپیتالیست دونیاسی یاردیم ایتدی. نتیجه کی ویتنام لارین آمریکا تجاوزینه قارشی ووروشدوغو زامان شوروی و سایر کمونیست اولکه لر اونا یاردیم ائدیردیلر. اما سونرا شرق - غربین قارشی دورمالاری و بلوک لارا بؤلونمه لری ارادان گئدهندن سونرا افغانستان، ویتنام یا کوبالی لارین اولوم - دیریم مسئله لری سیاست و گوج دایره لرینی چوخ آز ماراخلاندریر.

آذربایجانا گلدیکه ایراندا بیزه قارشی حکومت چئوریلیشی حیاتا کئچن تاریخدن بوگونه کیمی بیزیم ان بویوک پتانسیل امکانلاریمیزدان بیری شمالی آذربایجانین موجودیتی اولموش دور. بعضاً بیز بو مهم فاکتی یاددان چیخاراندان دشمن بیزه یاردیمچی اولوب، بیزی بو مهم فاکتوری یاددان چیخاراماغا چاغیریب دیر. ایلر بویو محمود افشارین صحابه لری شمالی آذربایجانین موجودیتی نی و بو موجودیتین جنوبون آزادلیغیندا پتانسیل رولونون اهمیتی نی بیزه آنلاتماغا چاغیرمیش لار. بوتون «آران»، «آلبانیا»، «آذری دیلی» و بو کیمی اویدورمالار هامی سی بیزی آییق لیغا چاغیریری.

۱- جی دنیا محاربه سیندن سونرا گله جک دونیایین مستقل دؤولت لری آراسیندا بیر مستقل تورک

دولتی نین بایراغی نین اسمه سی هله آیدین دئیلدی. بو مسئلهده تورکیه تورکلری نین خارجی اشغالچی لارا قارشى جسارتلی مبارزه لریندن سونرا آیدین لیق یارانندی. همین ایللرده قیرمیزی بورونموش روس ایمپریاسی مستقل لیک سحرى نین شیرین لیگینی هله تام دادمامیش تورک دولت لرینی بیر - بیرى نین آردینجا اشغال ائتدی. مستقل آذربایجان ۷۱ ایل لیک اوزون بیر مدت اوچون گونده لیک دن سیلیندی. باشقا بیر مسئله آما گونده لیک ده دوردو: اشغال اولموش شمالی آذربایجان دا مسکو ایمپریاسی نین اقتدارى نی اؤرت - باسدیر ائتمک نیتی له یارانمیش سیاسی قورلوش دا بو ملت نئجه تمثیل اولمالی دیر؟ «آذربایجان خالقى» و نتیجه ده «آذربایجان رسپوبلیکاسی»، یوخسا باشقا اوی دورما بیر پاسپورت ایله یوزلرله باشقا خالقلارلا بیرلیکده روسیه ترکیبینه داخل ائدیلمه سی. سؤز سوز ارمنی و سایر آنتی تورک المنت لرین آذربایجان اوچون گوردوکلری یوخو ایکینجی واریانت ایدی. آما آذربایجان یین محمد امین رسول زاده نین رهبرلیگی آلتیندا یاشادیفی ایکی ایل مستقل لیگی نین تاریخی خاطره سی بو واریانتی غیر ممکن ائتمیش ایدی. بیر گره استقلال بایراغی قالدیرمیش ملتین بو تاریخی خاطره سی نی مصادره ائتمک ممکن دئیلدی. بئله لیکله جنوبی آذربایجان اؤز شمالی یاریسی نین دونیا ژئوپلیتیک خریطه سیندن سیلینمه مه سی تهله که سی نی باشدان کئچیردی. بو آما هله بیر «پتانسیل» امکان ایدی. باشقا سؤزله بو امکان سوونت اتفاقی نین دمیر پرده لری آرخاسیندا محبس ده ایدی. ۱۹۹۱ - جی ایلده بو دوستانغین قاپیلاری رسمی اولاراق آچیلدی. بورا قده دئیلن لری بئله خلاصه ائتمک اولار:

۱- شمالی آذربایجان یین موجودیتی جنوب اوچون بیر تاریخی شانس دیر. بو امکان سوونت دؤورونون باشلانیشیندا الدن گئتمک تهله که سینده ایدی. شمالی آذربایجان یین او دؤورده «سوونت سوسیالیست آذربایجان رسپوبلیکاسی» کیمی سوونت لر اتفاقینا داخل اولماسی بو تهله که نی آرادان قالدیردی.

۲- بو شانس ۱۹۹۱ - جی ایله کیمی «پتانسیل» بیر کاراکتر داشیردی. شمالین آزادلیق و استقلالینی احیا اولماسی ایله، بو امکان تام یعنی بیر کیفیت تاپدی.

بو گون جنوب دا گئدهن ملی آزادلیق حرکاتی و بو حرکات یین مهاجرت قولو هرابکی سی نین نه درجه ده بو امکان دان استفاده ائده بیلمه سی ماراخلی بیر موضوع دور. البته بو مسئله بیر چوخ آسپکت لره مالک دیر؛ او جمله دن شمالین جنوب دا و خارج ده اولان ۳۰ میلیون لوق آذربایجانلی نین گوجوندن نه درجه ده اؤز استقلالینی محکم لندیرمک ده یارارلانديغی دا مباحثه اولونمالی دیر. بو مقاله آنجاق خارج ده کی اساساً جنوب منشالی مهاجرت ایله شمالی آذربایجان اقتدارلاری نین مناسبت لری نی اراشدیرماق ایسته ییر.

بوخاری دا قئید اولان ۷۱ ایل لیک بیر پریدو عرضینده شمال - جنوب مناسبت لری یوخ درجه سینه یئندیریلدی. هم تهران و هم مسکو بو مناسبت لرین دوامیندا اؤز اقتدارلارینا بیر خیر گؤرموردولر. حتی شوروی ایرانا کمونیزم صادر ائتمک ایشینی چوخ طبیعی ساییلایلن آذربایجان - آذربایجان

یولو یثرینه، روس - «فارس» یولونا اوستون‌لوک و ثریردی. (۱)

خارجده یاشایان آذربایجان مهاجرتی‌نه اوچ مهم فعالیت قائل اولماق اولار:

۱- خارجده یاشایان و بوردا بویاباشا چاتان نسیل آذربایجانلی لارین معنوی قیدالانماسی و آذربایجان روحلو تربیه‌سی.

۲- ایراندا تورکلرین ملی آزادلیق مبارزه‌لرینی ایزله‌ییب بو مبارزه‌نی حمایه ائتمک.

۳- شمالی آذربایجانا هومانستی یاردیم لار ائدیب دونیا ایله آذربایجان جمهوریتی آراسیندا مدنی ایلگی لرین یارانماسینا یاردیمچی اولماق.

خارجده یاشان آذربایجان مهاجرتی ایله بیر نوع یوخاری سویه‌لی مناسبت‌لر هله استقلال‌دان قاباقکی ایل‌لردن باشلامیش‌دی. بو مناسبت اؤنجه «دوستلوق جمعیتی» و سونرا «وطن جمعیتی» طرفیندن ایره‌لی سورولوردی. ۱ - جی تشکیلاتین رهبری شاعر «نبی خزری» و وطن جمعیتی‌نین صدری ایسه یازیچی «ائلچین افندی‌یف» ایدی. وطن جمعیتی‌نین اهمیتی داها بویوک و گؤردویو ایشلرین حجمی داها آرتیق ایدی. وطن جمعیتی اؤزونون ارمنستاندا اولان اوخشار نمونه‌سی اساسیندا یارانمیشدی. بو تشکیلات سؤزون اصیل معناسیندا غیر سیاسی و غیر ایدئولوژیک ایدی. بیر نوع بیر طرفلی مناسبت‌لر اساسیندا خارجده فورمالاشماق‌دا اولان آذربایجان تشکیلات‌لاری‌نین مدنی (کولتورل) قیدالانماسینا یاردیم ائدیردی. بو اورقان حکومت بودجه‌سی ایله اداره اولدوغو حالدا معین بیر سیاسی خط یا ایدئولوژی ایشی قاباغا آپارماغا مجبور دئیلدی. خارجده یاشایان آذربایجانلی لاردان «رومانتیک» بیر تصویرله ایشه باشلایان وطن جمعیتی گئتدیکجه رئال لاشماق و تجربه‌لی لشمک‌له برابر فعالیت دایره‌لرینی گئنیش لندیریردی. هر اوچ ایقبادا «اودلار یوردو» ادلی بیر ایلیق قزئتین منتظم نشری ده بو جمعیت‌ین ایشلربندن بیری ایدی. بو جمعیت‌ین ان گوجلو جهتی اونون مالیه امکان‌لاری ایدی: بول‌لو کتاب و موسیقی وال‌لاری پست ائتمک، آذربایجانا سفر ائتمک اوچون ویزا و حتی هتل‌لرده یئرلشمک یاردیمی، گلن قوناق‌لارین آذربایجان اجتماعیتی‌له تانیش ائدیب، گؤروشدورمک، آذربایجان اهالی‌سینه مطبوعات و رادیو تله‌ویزیو واسطه‌سیله اونلارین فیکیرلرین چاتدیرماق، بو مقصدله «وطن» ادلی بیر پاپولیو تله‌ویزیو و ثربلیشی یاراتماق، بلدچی و حتی ماشین و شوفر و ثرمک، هر بیر خرچی

۱- باشقا مثال بوتون آذربایجان - آذربایجان سرحدلری بویوروس سرحدچی‌لرین دوزولمه‌سی ایدی. نهایت ۱۹۸۸ - جی ایلین تاریخ ده «سرحد حرکاتی» کیمی ثبت اولموش حادثه‌لری باش وئردی. بویابل‌لرده هله آذربایجاندا مستقل حاکمیت اقتداردا اولمادیغینا باخمیاراق بو مقاله‌نین موضوعو اولان مناسبت‌لر هله آکتورل دئیلدلر. بو مناسبت‌لر اوندان اؤنجه‌ده باشلانمیش ایدی.

اؤز بونونا گؤتورمکله دونیانین بیر چوخ اولکه لرینه موسیقی قوروپ لاری یول لاما، خارچ دن گلن قوناقلارین اشتراکی ایله کنفرانس لار و مدنی گؤروش لر تشکیل ائتمک، بیر سیرا غیر آذربایجانلی قوناقلارین آذربایجانا دعوت اولونماسی و بیر چوخ باشقا ایشلر وطن جمعیتی نین ده گرلی تاریخی ایشلری نین سیاھی سینه داخل اولایبلر.

بو ایشلرین مهم جهتی وطن جمعیتی نین اینانیلماز بیر درجه ده نئچه مهم پرنسیبلره صادق قالماسی ایدی:

۱- خارجه یاشایان آذربایجانلی لار و اوردا فعالیت ائدهن تشکیلات لارین داخلی ایشلری و داخلی اختلاف لارینا قاریشماماق.

۲- اونلاری آذربایجانین داخلینده گندهن سیاسی چکیش-برکیش لره داخل ائتمک یا اونلاردان هانسی سا سیاسی بیر خط یا سیاسی تشکیلات ین خیرینه یا ضررینه استفاده ائتمه مک.

۳- آذربایجان رسپوبلیکاسیندا رشوت خورلیق و مین بیر نوع سواستفاده لرین باش آلیب گئتدیگی حالدا وطن جمعیتی اؤز فعالیت لرینی بو خسته لیک لردن کناردا ساخلا ماقداموفق اولموشدور.

دئمک اولارکی مهاجرت ین یوخاریدا ساییلان ۳ مهم فعالیت یندن وطن جمعیتی هر اوچونو اؤز ایش پلان لاریندا نظره آلیردی. البته دوزگون اولاراق ۳-جو فعالیت یعنی شمالی آذربایجانین خارجه کی سسی اولماق مسئله سی حاقدانکنکرت بیر تاپشیریق یا پلان یوخ ایدی و بو مسئله تکجه فعالیت لرین عمومی روحوندا و جنوب منشألی آذربایجانلی لارین دوغما وطن لرینین شمالی پارچاسی ایله تائیش ائدیلمه سینده تجسم تاپیردی.

وطن جمعیتی نین ایشینده اولان بؤیوک چاتیشمامازلیق بو تشکیلات ین تازا اولدوغو و درین عنعنه لره دایانما سینا قایدیردی. بو مسئله بو اورقانین مختلف اتهام لار و یئرسیز تنقیدلره معروض قالماسینا باعث اولوردو. چوخ حالدا بو هئچ بیر سیاسی بلوکا باغلی اولمایان و عموم خالق حورمت و حمایه سیندن فایدالانان بو اوجاق بنی اسرائیلی ایرادلارا و موهوم اتهام لارا توش گلیردی. سؤز سوز اگر بو اورقان همان سوییه ده ایشلرینی بو گونه کیمی دوام ائده بیلسه ایدی، اؤزونو تثبیت ائتمیش تاریخ ده اؤزونه دانیلماز بو یوک یئر آلمیش بیر انستیتوت کیمی یئر آلمیش اولاردی. تأسفکی آذربایجاندا اکونومیک بحران بو تشکیلاتی دا باشقا اجتماعی اورقان لار کیمی سارسیتدی.

شمالی آذربایجانین استقلال یولو ارمنی تجاوزی قوربانلاری نین قانلاری و آذربایجان شهر و کندلری نین اودا چکیلیمه سیله مرکب لشدی. بو مسئله گنج آذربایجان جمهوریتی نین مهاجرت له مناسبت لرینه تأثیرسز قالا بیلمز ایدی. ارمنی تجاوزی روسیه و خارجه یاشایان ارمنی لرین

تبلیغات، لوبی چی لیک، اکونومیک و حتی حربی یاردم لاریندان استفاده ائدیردی. آذربایجان حتی تهران رژیمین اسیری اولان ۳۰ میلیون آذربایجانلی نین گؤز یاشلارینه گؤستمک ایسته دیگی همرا ی لیک دن بئله محروم اولورودی. * شمالی آذربایجاندا ارمنی لرین آغی، قارا و قارانی آغ گؤستره بیلن شیطانلی لوبی اپاراتلاری نین زهرلی فعالیت لرینی اثر سیزلشدیرمک (خنثی ائتمک) اوچون خارج ده یاشایان آذربایجان مهاجرتی نین گوجونه برک احتیاج دویولوردی. اونا گؤره کیمین حاکمیت ده اولدوغوندان آسیلی اولمیاراق، مهاجرت ین یوخاریدا ساییلان ۳ وظیفه سیندن تکجه بیرینه (شمالین سسی اولماغا) اهمیت وئر یلدی. داها بو مهاجرت ین اؤزو و یشی یئتمه نسلی نین مدنی تربیه مسئله سی و یا مهاجرت ین ایران دا گئده ن ملی آزادلیق مبارزه سینه حمایه - چی اولماسی یاددان چیخیردی. بو دگیشیک لیک ایکی طرف دن شدت لنیردی:

۱- آذربایجان رسوبلیکاسی نین او جمله دن محاربه نتیجه سینده معروض قالدیغی اکونومیک بحرانی، چوخ خرج آپاران مهاجرت له مدنی مناسبت لری دؤولت بودجه سی نین مایه سیندن محروم ائتدی.

۲- مهاجرتی تکجه شمالین خارج ده کی سسی کیمی گؤرمک، «ایران اسلام رسوبلیکاسی» ایله مناسبت لره بحران یاراتمیردی. تهران دؤولتی همیشه بؤیوک حساسیت له خارج ده یاشایان آذربایجانلی لارین شمالی آذربایجان لا اولان هر بیر سوییه ده مناسبت لرینی ایزله میش و هر بیر فرصت دن بو علاقه لره قارشى ناراضی لیغینی بیلدیرمه یه استفاده ائتمیش دیر.

بئله لیکله آذربایجان ین رسمی سیاست دایره لرینده یشی بیر «مهاجرت سیاستی» فورمالاشیر. بو سیاست ین اساس جیزگی لرینی آشاغی دا بئله ترسیم ائتمک اولار:

● مهاجرت ین ۳ فونکسیاسیندان آنجاق ۳- جی سینی (شمال ین سسی اولماق) گؤرمک. مهاجرت ین یئرده قالان ۲ فونکسیاسی نی دانمادان یا اونلارا قارشى دورمادان، ساده جه بو اونلاری مهاجرت ین «اؤز ایشی» کیمی گؤرمک.

● حتی مهاجرت ین بو تک فونکسیاسیندان استفاده ائتمک اوچون ده آذربایجان دؤولت دایره لرینده هئچ مشغول اولان بیر اورقان یوخ دیر. مثل اوچون آذربایجان ین ان مهم مسئله سی اولان ارمنی اشغالی حاقیندا بوگونه کیمی ۱۰ صحیفه لیک بیر جزوه ده بو حاقدا چاپ اولوب مهاجرت ین اختیاریندا قویولما میشدیر. هئچ بیر ویدئو کاستی هئچ بیر نت صحیفه سی، هئچ بیر

* - ارمنی لرین آذربایجانا قارشى یاراتدیقلاری سوی قیریملاری زامانی ایران رژیمی حتی معجیلدرده بو گناه سیز قوربانلارا ترحیم مراسیمی توماغا اجازه وئر میردی.

کنفرانس و هئچ باشقا بیر کنکرت ایش.

● مهاجرت اؤز انکشاف بول لاری، ضدیت لری و تاریخی یئرینه باشقا حاضر نمونه لرله مقایسه اولونوردی. دایما یهودی و ارمنی دیاسپورالاریله مقایسه اولونان مهاجرت، بو مقایسه لرده ن اودوزموش (!) و علیل (!) چیخیردی. ائله بیل بیر فوتبال چی اوشاق اؤزونو بیر تجربه لی فونبال اوستاسی ایله مقایسه ائدیر. بو مقایسه البته ناامیدلیک دن باشقا بیر نتیجه وئرمز. بئله لیکله مینلر ایل عرضینده انکشاف ائتمیش یهودی و ارمنی دیاسپورالاری له مقایسه ده جنوب منشألی آذربایجان مهاجرتی، شمالی آذربایجانین رسمی دایره لری گؤزونده ناامید ائدیجی بیر فورم دا گورونور. شمال دا، بو مهاجرت اولدوغو کیمی تانینمیر و چوخ حال لاردا شمال دا گؤزله نیلن «ایده آل مهاجرت» له «رئال مهاجرت» آراسیندا اولان بویوک فاصله، بویوک زحمت لر، ساختا کارلیق لار و شیشیرتمه لرله اؤرت - یاسدیر ائدیلیر.

● تکجه خارج ده یاشایان هر بیر آذربایجانلی دان گؤزله نیلیرکی اؤز وطن داش لیق بورجو کیمی بو ساحه ده بیرسیرا ایشلر گورسون و باجارسا معجزه لر گؤسترین!

بس مهاجرتین اؤزونون ملی - مدنی قیدالانماسی و مهاجرت ده بویا باشا چاتان یئنی یئتمه نسلین ملی روحو تعلیم تربیه مسئله سی؟ بو مسئله مهاجرتین «اوز مسئله سی» دیر! مهاجرت اوچون نه بیر مطبوعات اورقانی، نه بیر ایقبا کتابی، نه بیر رادیو تله ویزیا وئرلیشی، نه بیر معلومات کتابچاسی (Yelo Pages)، نه آذربایجان دا بیر مرکز یا گوروش یئری کیمی بیر بنا. بیر سؤزله مهاجرت اؤزو «اؤز ایش» لریله مشغول اولمالی دیر. بو سؤزون معناسی او دیر کی بیر موسیقی کاستی، بیر ویدئو کاست، بیر قزئت، بیر کتاب، بیر خبر، بیر تلفن نؤمره سی یا بیر آدرس و هر باشقا بیر ایمنتار امکانی الدهه ائتمک مومکون اولسادا ۲۰ - جی عصرین آخیرینا یارامایان چوخ چتین لیک لرله باشا گلیر.

مهاجرتین ۲ - جی فونکسیاسی یا ایراندا گئده ن پروسه نی ایزله ییب اونا تأثیر قویماق مسئله سینده ده آذربایجان دؤولتی نین «مهاجرت سیاستی» یوخ دیر. بو مسئله ده مهاجرتین «اؤز ایشی» دیر.

مهاجرتین رئال وضعیتینی آرایا قویماق البته بو مهاجرتین اؤزو و نماینده لری نین بونونا دوشن مسؤلیت دیر و بونا گوره ده، مهاجرت حاقیندا شمال دا حاکم اولان غیر دوزگون تصویری رئال لاشدیر ماغا چالیشماق لازم دیر. بوگونه کیمی مهاجرتین شمال لاکوتناکت دا اولان نماینده لری اؤز شمالی باجی - قارداش لاری نی «مایوس» ائتمک یئرینه، اونلارا «گؤزلنیلن» تصویری وئرمیش لر.

ہارالی یام؟^(۱)

آلتای

بیلیرم کی، ہارالی یام
 ایزیم۔ توزوم ہاردا بیتیب
 غملی گونلر
 تار گنجهلر
 سویوق یئل لر
 ایتیریب دیر ائل اویامی
 بیلیرم کی، یارالی یام
 دلیجم۔ گوزوم قان لا بیتیب
 اورہ بییمده قانا دولوب
 اینتظارین یول لارین دا

گۆی دن گلن آلمانا...^(۲)

زھرہ وفاہی

گنیریم یئنہ گنچمیش لری
 ایستہ بیرم تزه دن اوشاق اولام
 او عالمین ناغیلی نا قوشولوب
 اونون گۆزل حصہ لریندن دولام
 ایستہ بیرم صبیر داشین آختاریب
 چاره سیز قول تک اونا دردی سایام
 بیر جادی قیلینجی آلام الیمہ

از داهادان ائلين سويونو آلام
 ايسته بيرم دئوين جانيني تاپام
 گؤي دن يئرە چاليب سينديرام اونو
 حيات وئرەم داش اولان انسان لارا
 ناغيل لارين كؤكوندن قيرام اونو
 بلکه دايماً قارانليق شهرين
 گونشين ايبيلدام گوندوزون تاپام
 مينه م بير قانادلي آتين كؤكسونه
 شور سولاردا تيكانلي چؤلده چاپام
 گيرەم بير اوج سوز بو جاق سيز باغ ايچره
 توشلانام اوردا بير ايتگين سرايه
 قارتالين لئله گين توتام اود اوسته
 قورتولماغا بلکه گل سين هرايه
 قيرخ گون تامام دوزوم ايله، صبر ايله
 جادی ايگيدين باشي اوسته دايانام
 بير بير چه کم قيفيل لارين جانين دان
 حياتە قوشولان نفسين انام
 گندهم دؤيوشونه هر نه پيس ليگين
 ظفرله قايبديب ائله قوشولام
 اورە ک لری آلدان قيزيل قوشون
 يالانچي قاناتين سووورام - يولام
 بير کره اولسادا ائليمي گؤرم
 يئددی گون يئددی گنجە شن ليکده
 گؤي دن قيرمیزی آلمالار تۆکولسون
 من - سن دئييل مه دن يئيه ک بير ليکده.

هتل پیاده‌رو...

سپریوسن...، بیر خالقین ایستک‌لری، آنا دیلی، هنلیک و وارلیخی

آیشین

پروفئسور دوكتور محمد تقی زهتابی، شانلی اوستادیمیزین "ایران تورکلرینین اسکی تاریخی" کیتابی اساسیندا، آذربایجان تورکجه‌سینده اولان دیلین حیاتی ۷۰۰۰ ایل بوندان قاباغا قایدیر. بودیل بوتون فونشو اولکه‌لرین التصافی دیللرینه گئیش ائگیسی اولوب، ایستر-ایسته‌مز ایراندا اوتوز میلیون یاخین خالقین دیلی اولوبدور.

بو مملکتده ایگیری می ایل اؤنجه اسلام انقلابی نتیجه‌سینده، پهلوی رژیمی داغیلدیقا، ایراندا یاشایان تورکلر اؤز مدنی ماراقلارینا چاتاغاغینا ایناندىلار. آنجاق ایران و عراق ۸ ایلیک ساواشیندا اساسا بو ساواش کولتور، مدنی، اقتصاد، سیاست و بوکیمی ساحه‌له داها اؤنملی یئر تودو. بوتون خالق و تدبیرلر بو موضوعا باغلی اولوب اونا غلبه چیخماغا پلانلاشدی. تورک خالقیدا باشقا قومیت‌لر کیمی تام فیکیر، گوج، جان و مالینی بو یولدا قویوب، الیندن گلنی اسیرگه‌مه‌دی. باشقا قومیت‌لردن چوخ دا اولماسا، آرزو شادت گؤسترمه ییب و همیشه کیمی آیدین وجدان و مبارز دوشونجه‌سینی بیر داها ثبوت ائتدی.

نهایت بو ساواشدا قورتاردی. آنجاق بئله گؤرونور بو اوتوز میلیون یاخین خالق هله اؤز طبیعی و مدنی حق‌لرینه مالک اولما ییلمه‌یبیدیر. یازیب، اوخوماق؟ دیل اؤیره‌تمه مرکزی؟ اوشاق آدی؟ و...

داها دوغروسو نه‌اینکه انسانین بیرینجی حق بیانیه‌سی اساسیندا بو کیمی حق‌لره مالک اولما ییلمه‌یب، بلکه هله‌لیک جوربه‌جور یوللارلا اؤز فرهنگینی، مدنی وارلیغینی ثبوت ائتمه‌ده و بیر سیرا اجتماعی تضییق‌لردن باش قالدیرماق مجبورتینده قالب، چالیشمالیدیر. بو آرادا سؤزوسوز

تدقیقات چیلار، تاریخ چیلر، رژیسورلار و بیر کلمه ده ضیالی لارین رولو انسانی - مدنی دوشونجه سینی گوجلندیریب، یارناماسینی داها آیدین، اؤنملی و اونون یاخشسی - پیس نتیجه سی داها قالقلی دیر. بئله لیکله ایران کیمی مسلمان اولکده کی انسانلیق، عرفان، معنوی دوشونجه لر و بو کیمی گوزل معنالار داها اوستون گورونور بیر سیرا گیزلین و آشکار تضییق لر نه ایسکی یاراشمامالی دیر، بلکه ۲۱ - نجی عصرین مدنیت ینده انسانین طبیعی حق لریندن قات - قات اوزاق دیر.

بو ایلرده بعضی قومیت لرین خصوصیه تورک خلقی مدنی تضییق لرله اوز - اوزه اولوب، اونلارین عنعنه لری، تارریخی زیروه لری، دلیل لری عمومیت له قایناق و اؤنملی کیتابلاردا، بعضا درسلیک کیتابلاردا تحریف اولونوب. آنادیل لرینه ماراقلانیب، اونون دوزگون دانیشیب، یازیب، اوخوماسینا جهد گؤستمک لری "پان تورکیسم" و "ناسیونالیسم" آدلانیر. انسانلیقدان اوزاق و چیرکین عمل لرله اتهاملانیب، جور به جور فورمالاردا رادیو و تلویزیادا لاغا قویولوب، استهزایا توتولوبدور. کینولادا، تلویزیادا، رادیودا یایلان نمایش و تریلسه ده بوکیمی استهزالار گیزلین و آشکار جاسینا آردیخیل قورونوب و قورونور.

اونلار اعتراض عکس عملرده مختلف باهانالارلا توجیه اولونور. حال بوکی اونلار اساسا سناریو باخیمیندان دا سورغو اولورلار. ((باخین: نوشین موسوی. "ضعف های مشابه: نگاهی به فیلم های نیاز، همسر و سریال آپارتمان". جهان اسلام، ۲۸ - ۱۰ - ۱۳۷۳ (۱۸ - ۰۱ - ۱۹۹۴: ۸)). او جمله دن اوشاقلار اوچون یایلان شهرتلی "کلاه قرمزی (قیرمیزی پاپاق)" و "نیاز (احتیاج)" فیلم لری، "همسر (حیات یسولداشی)" فیلمی، "آپارتمان"، "خاله خانم (خالای خانیم)", "روزگار جوانی (گنجلیک زامانی)", و بو ایل "هتل پیاده رو" سریال لاریندا کی تلویزیادا یاییلیر، رادیودا جومعه سحر لرین طنز (ساتیریک) و تریلیش لرینده و ... تورک خلقی اوشاقدان بو یوگه قده، جور به جور باخیش لاردان جدیت له تحقیر اولور.

تورک آکتورلارین تیپ و رولی عمومیت له منفی، تاریخ باخیمیندان آلقاق، منطقی سیز، قولو زوربالی، چوماقلی، قانماز و یا آزی گنج قانان و آنلایان، تثر اینانان، آدلاری اوره گه یاتمایان، پشه لری سوپورگه چی، گؤرتی ساتان و ... تورک دیلیندن فایدالانماسی تام شکیده و تریلیش لرین داها گولونج اولماسی و لهجه باخیمیندان جماعتی گولدرمک هدفی له یاییلیر. بئله نظره گلیر هر بیر فلسفی یا ان چوخ جدی موضوعدا بو لهجه ایله دانیشیلسا، جماعات اؤیرندیگی عادت اساسیندا اونا هئج بیر فیکیر و ثرمه دن گوله جکدیر. داها تاسفلی بودورکی بو اثر لره بو باخیشدان هر قده تنقیدلر یازیلیمیش اولسادا یا هئج بیر درگی، قزتلرده یثری اولمور یا کسلیمیش حصه لر یله چوخ چتین وضعیت ده یاییلیر. عین حالدا بوکیمی اثرلر اؤنملی مکافات لارا مالک اولوب، اؤزونه یثر آچیپ باشقا اولکله رله گنبدیب، دفعه لرله نمایش و تریلیر. هر بیر اعتراض عکس عملده جور به جور انگل لر یاپیشدیریلیر.

بو خلقين اوشاغى، يثنى يثمه سى و عموم جماعتين بئله بير پروگراملاردان هانسى اتگينين آلاجاقدير؟ بوكيمى اتگى لرين نتيجه سينده دئييل كى تورك اوشاغى اوز هوييتى نى من ليگينى دانماغا ميل گؤسترير؟ پسيكولوژى باخيميندان بوكيمى اتگى لر انسانين طبيعتيله اويغونلاشير. آنچاق اونون مسئوليتى كيمين بونونداير؟ كئچميش حاكمييتين سيخيتتى وضعيتينده بوتون ملت لر و قوميت لرين آسيميله ائتمك هدف لرينى اساس توتاراق، ۲۰ ايل بوندان اونجه اسلام انقلابينين اوز وئرمه سى و اونون آنا ياساسيندا آليان اصل لرين نتيجه سى نه اولويدور؟

۱۳۷۶ - جى ايلين خرداد آيى نين (ايون ۱۹۹۷) سئچگى لرينده تورك خلقى ده باشقا قوميت لريله بيرليكه اشتراك ائديب پريژيدنت سئچگى لرينده قانون و انسان حقلر لرينى نظره آليب، عينته چاتماسينا سس وئردى. اوندان علاوه يازيچى لار، شاعر لر و ژورناليست لر طرفيندن طومار لار و آچيق مکتوبلار يازيليب، حاضر لانيب، حورمتلى پريژيدنته گؤندريليمشدير. اونلاردا مدنى حقلرينين قورونماسى، هويتلى كولتورل تضييق لر و مانع لردن قالدريلماسى، اوزه ل ليكله آنا ياسانين ۱۵ - جى اصلى نين عينيته كئچيريلمه سى ايسته نيلميش دى. آنچاق بو آرادا نوروز بايراميندا راديو و تلويزيون چوخ آلچاق محتوالى اولان پروگرام لار نين اوستون اؤرتمك اوچون بو خلقين موقعيندن و ديليندن منفي استفاده ائدهرك مثال اولاراق طنز (ساتيريك) وئريلش حاضر لانيب، جماعاتى فولكلديرمك ايسته بير لر. بئله نظره گلير هله ليك يا طنز سؤزونون معناسى دوزگون يثينه دوشمه ييب، ياكى باشقا مفهوم لار يلا ترسيه دوشور.

وحدت مى هدفينى گوجلنديرمك اوچون سياست چى و ضيالى لارين رولو حدسيذير. راديو و تلويزيونا كيمي رسمى اورقانلار طرفيندن يايلان سورغو فورمالار كى فارس و تورك قونشونو بير بيريله اوز اوزه چيخارتميش نئجه بو هدفه والى قالا بيلرمى؟

تورك اويستان لار يندا توركجه ياييلان وئريلش لرين دانسيشق لارى، سؤزلرى و جومله قورولوشلارى ۷۰٪ فارسجا اولوب و اونون ديلچى ليك قايدا قانونلار نين رعايت اولونماسى نئجه امين اولان بير سياستى گؤستره بيلرمى؟ بوكيمى حركت لرين ايزله ديگى هدف لرى و اونون اتگى لرى نه اولابيلرمى؟

بو ايللرده بو خلقين تاريخده، ادبياتدا، اينجه صنعتده، تعليم تربيتده و اقتصاددا مختلف حصه لرده تمدون قاپى سيني آچيب اونو سبب و اتگى لرينى بو مملكته گتيريب، عين حالدا دونيا يا يايماسيندان، اجتماعى و تاريخى حركت لريندن، زيروه لر يندن هئچده بير دوزگون وئريلش يا فيلم حاضر لانيب يا چكلميش اولدومو؟ اونون هانسى اينجه صنعت و موعمارلىق بنا لارى و تيكتيتى لرى مرمت اولوب يا يثنى دن بنا اولويدور؟ ۱۳۰۶ - نجى ايلده (۱۹۲۷) تبريزده تيكتيلميش و ۱۳۵۹ (۱۹۸۱) ده تخریب اولموش "تالار ارکا كيمي بنا لار يثنى دن تيكتيليب ياكى

افسانه‌یه دۆنه‌جک‌دیرلرمی؟

بو اۆلکه‌نین تمدون قاپی‌سیندا، اونون خریطه‌سی‌ده تورک خلقینین آذربایجان‌لی اوستان‌لاری اونون باشی‌کیمی دایانیب‌دیر. بو باشین، من‌لیگی، کولتورو، مدنیتی و دیلی بو توپراغا ائتدیگی خدمت‌لرینه حؤرمته یاناشمالی، قیمت‌لندیرمه‌لی و اونون حقلری نظره آلینمالی‌دیر. بیر‌یول‌دا اولموش اولسا، اونون زنگین تاریخ و ادبیاتیندان فیلم چکیلمه‌لی‌دیر. بو ۳۰ میلیون‌لوق تورک‌لرینه تلویزیان‌کانالی لازیم‌دیر. بئله‌لیکه بیر‌داها بو مملکتین اینزله‌دیگی هدف‌لری بو کانال‌لاردان، یاییلاپ‌لر. دونیادا یاییلان سیاست‌لرین سیناق‌لاری گؤستریر هر‌بیر خلقین دیلی آلینسا، اونون وارلیق و من‌لیگی ده آلینیر. آذربایجان خلقی‌نین اتی، قانی، هویتی بو توپراغین شرف و ناموسی ایله بیر‌له‌شیب، تملی قویولوب‌دور. بونا گؤره یئرسیز دئیل بو مملکتین آنا یاساسی‌نین اساسیندا اؤز حؤرمتمینی قوروماق ایسته‌سین، دیلینه فرهنگستان، اوخول، اونیورسیتت و فاکولته ایسته‌سین. شاه اثر‌لرینین قوروماسینی طلب ائتسین. اؤز و گوجلو اقتصادامالک اولاراق شهرلرینه یئنی امکانات آرزولاسین. مدنی، علمی و عموم وئرلیش و پروقرامیندا دیلینین دوزگون دانیشیلماسینی طلب ائتسین و ...

بئله‌لیکه ۲۱ - نچی عصرین آستاناسیندا ۳۰ میلیون یاخین انسانین مدنی حقلرینه دوشونه‌ن سیاست‌چی و ضیالی‌لاری کیم‌دیر؟ کیم اولمالی‌دیر؟ ...

تبریز افسانہ سی!

ناظر احمدلی

عرب ایفباسینا چہویرہن: صادق ہاشمی

۱۹۹۷-نجی ایلده چاپدان چیخیش "بیز سؤزو سنجدیک" اثری، آذربایجان جمهوریتی یازیچی و ژورنالیستی ناظر احمدلی نین سون ایلرده سیاسی-اجتماعی موضوعلار حقتده یازدیغی ۴۰مقاله سینی احاطه ائدی. اثرین سونوندا "تبریز افسانہ سی" عنوانلی یازییندا یازیچی عؤمور بویو آرزوسونو چکدیگی تبریزه سفریندن و اورادا تبریز ژورنالیست لریله گؤروش لریندن و هامی دان اؤنملی دوقتور چهرگانلی ایله گؤروشمک امکانی قازاندیغیندان دانیشیر. بو مقاله نی اوخوجولاریمیزین ایلمگینی چکدیگینه ایناندیغیمیز اوچون بو ساییمیزدا درج ائدیریک.

بو ایش دوقتور محمدعلی فرزانه نین تئبئی و رهبرلیگی آلتیندا آپاریلیمیش در.

"تربون"

سلام تبریز!

من گلدیم. من ایکی یوز ایل بوندان اول سندن آیری دوشموش اولادلاریندان سنه سلام گتیرمیشم. باغیشلاکی، گؤروشوموز بیر آز یوباندی، آما هجران اوزاندىقجا وصالین دادی داها شیرین اولور. من تبریزه "نخجوان-تبریز قاتاری" مقاله سینی یازاندان دوز ۷۲گون سونرا گلدیم. طالعه منتدارام کی، آرزومو گؤزومده قویمادی.

“حیدر بابایا سلام” منظومه سیندن سونرا شهریارین یالیز آدی شهرتلمه دی، اونون اوزونو ده چکیب آنا یوردونا گتیردیلر، حسرتله حیدر بابا داغیندان سؤز آچان، خیالدا اوشاقلیق دؤورونه قاییدیب، اونون یاشیل اتکلرینده گزیشن شاعری اوز دوغما کندینه آپاردیلار. بو قاییدیشدا حیدر بابانین ایکینجی حصه سی یارانندی. دئییرلر شهریار حیدر بابا داغینی اوزاقدان گؤرن کیمی بداهه بو مصراعلاری سؤیله دی:

حیدر بابا، چکدین منی گتیردین
یوردوموزا، یووامیزا یئتیردین،
یوسفوی اوشاق ایکن ایتیردین،
قوجا یعقوب، ایتیمیش سم ده تاپیسان،
قووالایب قورد آغزیندان قاپیسان!

بو مصراعلاری اولو شهریار سانکی منیم حس لریمی افاده ائتمک اوچون یازیب. ائله جه:

حیدر بابا، گلدیم سنی یوخالایم،
بیرده یاتام، قوجاغیندا یوخلویام،
عؤمرو قووام، بلکه بوردا ساخلییام،
اوشاقلیغا دئییم: بیزه گلسن بیر،
آیدین گونلر، آغلار اوزه گولسن بیر!
مصراعلاری کیمی.

من تهرانا قوناق و مشاهده چی کیمی گتتمیشدیم، تبریزه ایسه اوزون آیریلیق دان سونرا اوشاق اؤز آناسینین قوجاغینا آتیلار کیمی آتیلدیم. تبریز منی باغرینا یاسدی، اودلو نفسیله ایسیتدی. تبریز بوتون دونیا آذربایجانلی لارینین آنا شهری، شماللی - جنوبلی، شرقلی - غربلی بوتون آذربایجان تورکلرینین آناسیدیر!

آمما بیزی گولر اوزله قارشیلایان تبریز، اوزونو نه قدهر توخ توماغادا چالیشسادا، بیزی یوخویا وئردیکدن سونرا دؤزه ییلمه ییب آغلادی - سحر یوخودان دوراندا گؤردوک کی، گئجه لئیسان یاغیشی یاغیب. تبریز اوره یینی بوشالدردی...

دونیا دا ائله بیر شهر یوخدور کی، اوولادلاری اونو، اودا اؤز اوولادلارینی بو قدر محبتله سئوسین! تبریز دونیانین یگانه شهری دیر کی، بوردا قدیمدن شاعرلر مزارستانی وارا! بیزیم تبریزله تانیش لیغیمیز اولو شهریارین دا دفن اولوندوغو همین مقبره بناسی نین زیارتی ایله باشلانندی. همین مزارلیق تبریزین سرخاب محله سینده یئرله شیر. سرخاب محله سی شمالدان عئینالی داغی

و ششگلان محلہ سی، گون باتاندان دوحی و گون چیخانندان سٹلاب محلہ لرینہ قووشور۔

بوردا تکجہ بویوک شاعر لر یوخ، ہمده قدرتلی عالم لر، عارف لده دفن اولونوب. موما شاعر لده داخل اولماقلا ۴۰۰۰دن آرتیق قدرتلی سؤز اوستادی بورادا اویویوب. بونلارین آراسیندا آدیتی چکدیمیز اوستاد شہریاردان باشقا، قطران تبریزی، فلکی، ہمام تبریزی، شاپور نیشابوری، معجیرالدین بیلقانی، خاقانی شیروانی کیمی اوستادلاردا واردیر و اونلارین تکجہ دوغوم جغرافیاسی چوخ کئچمیش لردن تبریزین مدرکلر اوچون اعتبار قازاندیغی یئر اولدوغونو ثبوت ائدیر. تیکیتی سی باشا چاتمامیش مقبرہ بارگاہی ایسہ عظمتلی و گؤزلدیر، همین اوستادلارین آدینا لایق دیر. تبریزین ان محترم آرشیتکتورا (معمارلیق) آسانبلی دیر.

مقبرہ بارگاہینین مدیری آقای اکبرزادہ بیزی چوخ مہربانلیقلا قارشیلایب خلی معلومات وئردی. عمومیتله، تبریزین اہالیسی چوخ مہربان دیر. من بو بارہده همین گون بیزہ بلدچی لیک ائدن شرقی آذربایجان اوستاندارینین توریزم اداره سینین رئیسی جمشید حمیدزادہ یہ دئیریم، او ایسہ دئیر کی، بو اونونلا باغلی دیر کی، سیز اؤزونوز تبریزی لره دوست گؤزیلہ باخیر سینیز. بلکہ ده جمشید حقلی دیر. ہمده گورورم کی، تبریز اہلی حاضر جواب و یومورلودیر. جمشیدین اوتوز یاشی وار، شمالی آذربایجانلا توریزم علاقہ لری یاراتماق نیتینده دیر. بیزده اونون بو فکرنی آلفیشلایب و الیمیزدن گلن کومہ یی گؤستمہ، باکی دا تانیدیغیمیز آداملارلا علاقہ یاراتمادا اونا کؤمک گؤستمہ سؤز وئریبک. بونون بؤیوک اہمیتی اولای بیلردی، گلدیش - گلش آرتار، مدنی - سیاسی علاقہ لر گوجلنر، خلق قاینایب - قاریشاردی. عمومیتله بیر شئی ده قئید ائدیم کی، ایستر تبریزده، ایسترسہ ده تہراندا یوکسک وظیفہ لی شخص لرین آراسیندا خلی گنج گؤردوم و آچیغی، بو خوشوما گلدی.

سونرا تبریزین تاریخ موزہ سینہ گئتدیک. حؤرمت علامتی اولاراق موزہ نین مدیری اؤزو بیزی قارشیلایب، ہر بیر حصہ حقیقندہ اطرافلی معلومات وئردی. موزہ ایکی مرتبہ دن عبارت دیر. بیرینجی مرتبہ ده اسلاما قدهرکی مادی مدنیت نمونہ لری توپلانمیش دیر و بورادا ۵ مین ایل یاشی اولان ساخسی قبالار، ہخامنشیلر دؤورونہ عاید اشیاء دقتیمیزی جلب ائتدی. ایکینجی مرتبہ ده توپلانمیش نمونہ لر ایسہ، آچیغی منده او قدهرہ گوجلو تاثرات اویاتمادی. بورادان چوخ سکہ لر توپلانیب. موزہ نین مدیرینہ ایرادیمی بیلدیردیم کی، ایرانین تاریخیندہ مہم رول اوینامیش و تاریخ اعتباریلہ بیزدن چوخ دا اوزاق اولمایان تاریخی شخصیتلرہ عاید - شاہ اسماعیل، شاہ عابباس، نادرشاہ و اونلارلا دیگر لرینہ مخصوص اشیاء، مثلاً توتاق کی، سیلاح، گنیم، بزک و سایرہ نییہ یوخدور. آچیغی بو منده چوخ تأسف دوغوردو. مدیر منیملہ راضی لاشدی و گلہ جکده بو بارہده ایشلر گؤرہ جگینہ سؤز وئردی. من ائله بئله ده دئدیم: "الینی اوزالتسان، اونلارا چاتیر، أمما دارایا عاید شئیلر الدہ ائتدیگینیز حالدا، اونلارا عاید شئیلر تاپا بیلمہ دیگینیزہ اینانیرام."

بیز موزہ دن چیخارکن، یئرلی اہالیدن ایرادلاریمی ائشیدن بیر نفر منہ یاخین لاشیب - گورکمیندن ضیالییا اوخشایردی، عصبی حالدا بیلدیردی کی، خلقیمیزین مادی مدنیت نمونہ لریلہ بونلار

چوخ سایغی سیز رفتار ائدیر، قازینتی زمانی تاپیلان لاری دا اونا- بونا ساتیرلار. چوخ تأسف.

قزئت رئاكتورلاری ایله گؤروش و یا "تبریز" ده سردبیرلر دؤیوشو

همین گون، گون اورتادان سونرا تبریزده چیخان قزئتلرین رئاكتورلاری ایله گؤروشوموزو تشکیل ائتدیلر. اصلینده دوقتور چهرگانلی ایله گؤروشومه سبب اولان بو گؤروش متتدارام، آما آشاغیدا گؤره جه یینیز کیمی، گؤروش چوخ گرگین و عصبی شراییطده گئچدی.

دعوا - دالاش، مباحثه، دئییشمه سویه سینه گلیب چیخان گؤروش "تبریز" هوتلینده باش وئردیگینی نظره آراق، مولف اونو "تبریزده سردبیرلر دؤیوشو" آدلاندیرادی. هر حالدا، بو، منیم یادداشیمدا بئله ده قالاجاق.

گؤروشده "ارک" قزئتی نین صاحبی و باش رئاكتورو آقای اشراقی، "مهد آزادی" قزئتی نین صاحبی و باشش رئاكتورو سید مسعود پیمان، "میثاق" قزئتی نین باش رئاكتورو و مدنیت اداره سینده اسلام تبلیغاتی شعبه سینین رئیسی جلال محمدی، شرقی آذربایجان استانی مدنیت اداره سینین رئیسی آقای بشیری، "کار و نیرو" قزئتی نین باش رئاكتورو ابوالفضل وصالی، و بیر سیرا دییگر رسمی شخصیتلر اشتراک ائتدیردیلر. هله گؤروشون لاپ اولینده، پروتوکول حصه سی باشلامیشدان قاباق، چوخ عجایب آذربایجان تورکجه سیله دانیشان (دانیشیق لارینین ۵۰٪ سینی گوج - بلا ایله باشا دوشمک اولوردو) وصالی بیزیم نماینده هیاتینه استهزالی بیر سئوال وئردی: "بو دوغروورکی، دئیرلر اجنبی لر سیزین ژورنالیستلره پول وئریب، یازی یازدیرولار؟" البته بو تحقیری هئج جور اودماق اولمازدی.

آقای بشیرینین و بیزیم طرفدن رجبی یقین رسمی چیخیش لاریندان سونرا من آذربایجانین کوتلوی اینفورماسیا واسطه لری، اونون وضعیتینی، ترضیقاتی، پروبلملری حقیقنده معلومات وئردیم. (من قزئتلرین آدلارینی چکدیکجه جلال محمدی "ملت"، "آزادلیق" و "آبنا" قزئتلرینی قولوغوندان چیخاریب میزین اوستونه قویدو و گؤردوم کی، بیزیم قزئتلری یاخشی ایزله بیرلر). آخیره ایسه جناب وصالی نین اتهامیله باغلی دئدیم "من ده آذربایجان ژورنالیستلرینین هر هانسی بیر اولکهدن پول آلیب مقاله یازماسی باره ده معلومات یوخدور، آما بو یاخین لاردا اسلام پارتیاسی نین صدری و اونون اوچ معاونی محکمه ده اعتراف ائتدیلر کی، آذربایجان دؤولتی نین علیه نه ایش آپارماق اوچون ایران حاکمیتیندن کلی مقداردا یاردیم آلیلار".

آقای بشیری البته، بونو قطعیتله تکذیب ائتدی. چیخیش اوچون سوز آلان وصالی جنابلاری ایسه شمالی آذربایجان خلقی نی دین سیز آدلاندیریب، اسلامچیلاری تعقیب ائتمکده گناه لاندیردی. من "دین سیز" آدلاندیریلدیغیمیزی آغیر تحقیر آدلاندیریب، اونون عذر ایسته مه سینتی طلب ائتدیم،

بیلدیردیم کی، نہ ۷۰ ایللیک سووت کمونیست رژیم، نەدە یوز ایللیک چار استیلاسی، روس اشغالی اللہ نورونو اورہ ییمیزدن چیخارای بیلیمه ییب، کیمین داها چوخ دیندار اولماسی، اورہ ییندە اللہ نورو اولماسی اونون گوندە نئچە دفعە ناماز قیلماسی ایله اؤلچولہ بیلیمز. دینی آیین لرین اجراسی یالنیز خارجی تاثیر دوغوران مسئله دیر و بو ایش بعضاً قورخودان دا، ریاکارلیقداندا گۆرولہ بیلر. منیم ایکی مقدس آرزوم واردی - اونلاردان بیری حیياتا گئچدی، طالع منہ شانس وئردی، گئدیم تبریزی گۆروم، ایکینجی مقدس آرزوم ایسه، مکهنی زیارت ائتمکدر و انشالله دا بو آرزوما چاتا جاغام. او کی قالدی اسلام رژیمینه، بیز سیزین اراده نیزه حورمت ائتسه کده، بیزیم اوز یولوموز وار و بیز آذربایجاندا دموکراتیک جمعیت قورماق ایسته ییریک.

سونرا سۆز آنان جلال محمدی نخجواندان گئچهرک باکی یا گلدیگینی و اولکه میز حقیقندە یاخشی معلوماتی اولدوغونو بیلدیرهرک داها جدی اتهاملار ایرهلی سوروب لاپ درتہ گئتدی:
- شمالی آذربایجاندا مسلمانلیقدان اثر - علامت یوخدور، باکی نین کرچهلریندە عرق ساتیرلار؛
- شمالی آذربایجان ایران ترکیبینه قایتمالی و اسلام اولکه سینہ چئوریلمه لیدیر. حضرت پیغمبریمیز اوزو بویوروب کی، اسلامدا اساس دلیل دئیل، اساس دیندیر. (بونونلا او ایراندا، خصوصیلہ جنوبی آذربایجاندا تورک دلی نین سیخیشدیریلماسینا حق قازاندیرماق ایسته ییردی).
- حاجی واقف زنداندا نیه اولدو؟ وسایره و بونا بنزهر اتهاملار.
جناب جلال محمدینین اتهاملارینا بیر- بیر جواب وئرمک لازم گلدی.

اولاً، بیلدیردیم کی، دونیا نین بیر میلیارد دان آرتیق اهاالیسی نی احاطه ائدن، اسلام ککنفرانسی تشکیلاتی دئیلەن بیر قورومدا بیرلشمیش ۵۲ دؤولتین اهاالیسی مسلمان اولسادا، هئچده اونلارین هامیسیندا اسلام رژیم یوخدور - او جمله دن بویوک دؤولتلر اولان تورکیه نی، الجزیره نی و مصری مثال چکدیم. او منیمله مصر باره سیندە مباحثه ائلدندە بشیری اونون حقسیز اولدوغونو دئدی. ایرانداکی اسلام رژیم حقیقندە وصالی و او بیلدیردیلر کی، ایران اهاالیسی نین گویا ۹۸٪ ی اسلام رژیمینی تثبیت ائدن اساسی قانونا سس وئریب، خلق اونو ایسته ییب. من ده بیلدیردیم کی، بیزیم خلقین ۹۹٪ ی ده دموکراتیک جمعیتین قورولماسینی تثبیت ائدن اساسی قانونا سس وئریب.

دیل باره سیندە بیلدیردیم کی، اگر سیز اسلامی دوغرودان دا بو قدر چوخ ایسته ییر سینیزسه، اوندا نیه فارس دیلیندن امتناع ائدیب ائله بیر باشا عرب دیلینه گئچمه ییر سینیز؟
سؤال البته جواب سیز قالدی.

آذربایجانین ایرانین ترکیبینه قایتماسی مسئله سی ایله باغلی بیلدیردیم کی، ایران اولجه بو توریاغی روسیه یه ساتدی، ایندی بیز قانیمیز باهاسینا مستقل لیگی اونا گۆره الله ائتمه میشیک کی، اونو کیمه سه گذشته گئچک. بو سرسم اعدادن باشقا بیر شئی دئیل و اساسدا مستقل دؤولته قارشی اراضی ادعاسیدیر، تجاوزکارلیقدی.

اوجونجوسو اگر اتهاملاردان صحبت گئدیرسه، من ده سیزه قارشیلیقلی اتهاملار ایرهلی سورهبیلرم - مثلاً هله ۱۹۹۲ نجی ایبلده آذربایجانین تبریزده قونسوللوقونون آچیلماسی بارهده قرار قبول اولونسادا، نییه اونو آچماغا قویمور سونوز؟ حال بو کی، ایرانین نخجواندا قونسوللوقو چوخدان وار.

دئدیلم کی، بو ایشی اؤز حکومتینیز یوبادیر و هله قونسولودا تعیین ائتمه ییب. من البته، اعتراض ائدیلم بیلدیردیم کی، بئله دئیل، قونسول چوخدان تعیین اولونوب، اونو تانییرام، چونکی معلیم اولوب، آدی دا عین الله مددوف دور. سادهجه اولاراق ایران حکومتی وظیفه لرینین اجراسی اوجون اونا شرایط یاراتمیر. گورردولر کی، معلوماتیم وار، باشقا بهانه گتیرمه دیلر، مسئله نین اوستوندن سکوتلا کئچمه یه اوستونلوق وئردیلر.

باشقا بیر سوال وئردیم: "هرگون باکی تلویزیونو سیزین پروگراملاری رله ائدیر و بو پروگراملار قرآن آیله لرینین اوخونماسیله باشلانیر. بیز ائویمیزده قرآن اوخونولماسیندان ممنون اولوروق، باخما یاراق کی، بیزی تحقیر ائدیلم دینسین آدلاندیریرسین و گوردو یونوز کیمی، اسلام دینی ده، اونون تبلیغاتی دا آذربایجاندا یاساق دئیل. بیز سادهجه دینین سیاسته قاریشماسینین علیه یه ییک. گورورسونوز کی، بیز سیزین تبلیغاتدان قورخموروق. اگر سیزده قورخمورسونوزسا، اوندان نییه باکی تلویزیونون وئریلشیرینی تبریزده گؤستریرسینیز؟" البته، یئنه ده بهانه لر گتیرمگه باشلادیلار. حاجی واقفین مسئله سینه گلینجه، بیلدیردیم کی، دوغروسو، من انو تانییرام. و نییه اولدوگونو ده خبریم یوخدو. اگر سیز بونو سیاسی ملاحظه لرله باغلامیرسینیزسا، من البته، سیاسی ملاحظه لرله گوره هر جور تعصبین علیه یه ییم. آما تاسف کی، سیزده ده چوخ بوجور حال لارا تئز - تئز راست گلینیر. دئیین گوروم دقتور چهره گانی هاردادیر و من اونونلا گوروشمک ایسته ییرم. سؤز وئردیلر کی، شنبه گونو، گون اورتا منی چهره گانی ایله گوروشدوره جکلر.

دوغروسو، اونلارین منی چهره گانی ایله گوروشدورمک بارهده سؤزلری منه ایئاندریجی گورونمه دی. چونکی، سون دؤورلرده اونون یئنی دن حبس اولونماسی، ائو دوستاغی ائدیلمه سی بارهده مطبوعاتدا یازیلار گئتمیشدی.

گوروش اشتراک چیلاریندان یالنیز آغ ساققال اشراقی "ارک" قزئتینین باش رئاكتورو و صاحبی باریشدیریجی بیر چیخیش ائتدی.

گوروشوموز، مباحثه لریمیز، اوخوجونون گوردوگو کیمی، بعضاً دعوا - دالاش سویه سینه چاتان صحبتلریمیز، ۴-۵ ساعات چکدی. آما مهربان آیریلدیق. حتی بیلدیردیلم کی، جلالین شاعرلیگی ده وار. منیم بوندان سونرا فکریم - ذکریم آنجاق چهره گانی ایله گوروشون باش توتوب - توتما یا جاغی بارهده ایدی. سونرادان گوره جه ییمیز کیمی، منیم بئله نکلی ناراحتلیغیم عبث دئیمیش. آما، گلین هله تلمسه ییک. یشری گلیمیش کن، اول یازدیغیم کیمی، ۸ صفحه لیک بو

قزئیلرین ان یاخشی حالدا آنجاق بیر صفحه‌سی تورک دیلینده چیخیر... تبریزده گشچیر. یگیمیز ایلک گونوموز بئله باشا چاتدی.

مایین ۲ - سینده کی پروگرامی میزی ترتیب ائتمک اوچون فکری میزی سوروشدولار. من عئینال - زئینال داغینا گئتمک آرزومو بیلدیردیم... بیزی باشقا بیر یرته - سهند داغینین اتکلرینده یرلشن "کندوان" آدلی ماراقلی بیرکنده آپاردی لار. بورداکی ائولر بیزیم گورمه عادت ائتدیگیمیز ائولر کیمی دئییل - بوتوو قایالارین ایچینده او یولموش "ائولرده" ایندی انسانلار یاشاییر و کند آنجاق بو جور ائولردن عبارتدیر. کندین تاریخی حقنده دئدیله کی، مغول استیلاسی زمانی قاچیب جانینی قورتارمیش آدمالار بو قایالاری اویوب سیغیناجاق دوزلتمیشلر. بو یاخینلاردا ایسه همین کننده بؤیره کدن داشی سالان بولاق اوزه چیخیب و ایندی بورایا چوخلو تورست گلیر...

جمشید، همین کنندن بیر آز تبریزه طرف ایسه، اوندان هئچده آز ماراقلی اولمایان باشقا بیر کندی گؤستردی - اصلینده بیزیم آنلامیمیزدا بونادا کند دئمک اولماز - چونکو خبری اولمایان آدم بورادا کند اولدوغونو قطعاً بیلمز. چونکو او... یرین آلتیندا دیر و اوستو عادی اوتلاقدیر. ایندی انسان یاشامایان و "حیله وار" آدلانان (۳۰۰ مغارا ائودن عبارت اولان کنده بلکهده ایندی بو آدی وئربلر). همین کند قدیم یاشایش مسکن لرینی خاطیرلادان ماراقلی بیر منظره ایدی... تبریزده، اونون اطرافدا افسانه لرله دولودورا

تبریزدن ۵۰ کیلومتر فاصلهده یرله شن کندوانا گئتمک اوچون بیز خیسروشا و اوسگو شهرلریندن ائلهجهده اسفتجان کنندن گئتمیشدیک. عئینالی داغینا گئتمک همین گون منه قسمت اولمادی - واجب ایشی اولدوغونو بیلدیرن جمشید گون اورتادان سوترا چیخیب گئتدی. آخشام یثنی دن بو بارهده صحبت سالدیم، امما اوزونو ائشیتمه مزلیگه وورماق ایسته دی، بیر آز اینجیدیم، چونکی همین داغ تبریزه چوخ بیتیشیکدیر...

...مایین اوچونده بیزه تازا بلدچی آبیردیلار. آدی ایوب تخلصی شهبازی دیر، شاعر دیر، ۳۸ یاشی وار. ایلک گوروشدنجه او ره گیمیزه یول تاپیر. شمالی آذربایجاندا "۴ یول" اولدوغونو سؤیله بیر (یعنی دورد دفعه - نئجه ده تائیش افاده دیر، بیزده ده "دفعه" عوضینه چوخ واخت "یول" ایشله دیرلر).

ایوب قارداشیمیز عئینال - زئینال حقینده بیلکلی میزی دوروست لشدیردی. معلوم اولدی کی، داغین باشیندا توربه (زیارتگاه) وار و اورایا گئتمه لیک. توربه چوخ قالمیش ماشیندان دوشوب حورمت علامتی اولاراق سرت یوققوشو اونون یانینا پیادا قالدیق. داغین لاپ باشیندا اولان بو توربه ده ایکی مزار وار - عئینال و زئینال آدلی ایکی قارداشین مزاریدیر. توربه مقدس زیارتگاه دیر - اونا امامزادا دئییلر. ایچریده امام علی نین و اوغلو امام حسین نین بویوک پورتوره لری وار. توربه یه گۆره بوردا بویوک آبادلیق ایشلری گئدیر.

شهرین شمالی حصه سینده یئرلشن عئینالی داغی نین باشیندان باخاندان تبریز اوچون ایچی کیمی گورونور. عئینالی داغی ایله قارشى طرفده - جنوب دا ایسه سهندين قارلی زبروهسی اوچالیر. تبریز اؤز جغرافی اراضی سینه گۆره چوخ الوثریشلی یترده یئرله شیر - شمالدان و جنوبدان اونو احاطه ائندن داغ سلسله لری آراسینداکی گئنیش وادی تبریزین فسونکارلیغی ایله دولموشدور. عئینالی نین اؤز تورپاغی ایسه مقدس لیک رمزی داشییان چهرائی رنگلی دیر. بوجور تورپاغی بیر نخجواندا بیرده تلویزیوندا یاخین شرقده - دئیه سن فلسطین ایدی - گورموشم!

... اورادان آنا ما ارمغان اوچون بیر اوج تورپاق گوتوردوم. بو تورپاق تکجه انام اوچون یوخ، ۲۰۰ ایل بوندان اول اؤز تبریز آنالاریندان ایری دوشموش بو تۆو بیر ائتل اوچون ارمغان، توتیا سایلابیلر.

اجدادیمیزین کۆکونو خاطیرلایاندا، همیشه دادال اوغلو آدلی بیر شاعیرین آشاغیداکی مصراعلاری یادیمما دوشور:

قالخییب کۆچ ائيله دی افشار ائتل لری ،
 آغیر- آغیر گئندن ائتل لر بیزیم دیر.
 عرب آت لار یاخین ائیلر ایراغی ،
 اوجا داغدان آشان یول لار بیزیم دیر.

بئلیمیزده قلینجیمیز کمره نی،
 داشی دلر میزراغیمین تمره نی .
 حقیمیزده دؤولت وئرمیش فرمانی ،
 فرمان پادشاهین داغلار بیزیم دیر.

بئله لیکله آرزولاریمین بیرینه ده یئتدیم...

ایندی قالیردی دوقتور چهره گانی، اگر عهدلرینه وفا ائتسه یدیلر، بیزی ده نئچه ساعاتدان سونرا گوروشدورمه لی ایدیلر. گون اورتادان آخشاما قدر گوروشدن بیر خبر چیخما دی. عوضینده آخشام جمشید گلیب بیزه بیلدیردی کی، همین گون هانسی سرگییه گئتمه مه دیگیمیز اوچون عذر ایسته مک لازم گلجک. بو، منی عملی - باشلی غضبلندیردی - سؤزلرینین اوستونده دورمادیقلاری بیر یانا، ایسته مه دیگیمیز بیر یتره بیزی آپارماغا جهد ائتمک و اوسته لیک عذر ایسته مک باره ده سؤز سالماق نه دره جده ده دغورودور؟ من بونو اونا خاطیرلاداندا بیلدیردی کی، چهره گانیله گوروشمک نینه لازم دیر، اونون واختی یوخدور، بلکه بورایا گلیمک ایسته میر و سایره و الی آخر (اونو دا دئییم کی، خاطیرینی چوخ ایسته دیگیمیز ایوب دا منی گوروشدن چکیندیرمه یه چالیشیردی) بیلدیردیم کی، اگر اونون واختی یوخدورسا، اونا اذیت اولارسا، منی اونون یانینا آپارسینلار.

بورادا جمشید احساسلارینی جلولایا بیلمه ییب اخلاقی دورومو پوزدو: "صباح گوروشرسیز،

ایستہ یرسبز، اون دفعہ اوپوشون، من بیلدیردیم کی، اوپوشمک ده، قوجاقلاشماقدا اؤز ایشیمیزدیر و بونو حل ائتمک اونون صلاحیتینده دیئیل. ہمده گؤروشو تشکیل ائتمگه جمشیدین رئیس آقای بشیرینین اؤزو سؤز وئریب. خواهیش ائتدیم کی، منیم تاکیدلریمی بشیرییه چساتدیرسین. (آسما بسیر آز قاباغا گئدیب بیلدیریرم کی، بیز چهره گانی ایله خداحافضه شیب آیریلاندا، جمشیدین تأسفینه رغماً، دوغرواندان قوجاقلاشیب اوپوشدوک).

جمشید منیم قطعیتیمی گؤروب علاج سیز قالدیغیندان بیلدیردی کی، صاباح - یعنی بازار گونو گؤروشوموز تشکیل اولونا ییلر. آچیغی من بونا اینانمادیم - چونکو بیز همین گون تهرانا قایتمالی ایدیق. یعنی ایکی داشین آراسیندا گؤروشون باش توتاجاغی ایناندیریحی گؤرونموردو. همی ده ایران مأمورلارینین ایش اصولی حقینده بیر قدر معلوماتیم وار - یرینه بئتریمک ایستهمه دیکلری خواهیشینه "یوخ" دئمیرلر، آما اونو او قدهر یوبادیرلار کی، آخیردا گویا کی، واخت چاتمادیغیندان، اونون باش توتاماسیندان نزاکتله تأسف لنیرلر. آما همین گون طالعی غریبه بیر تصادفی یئنه ده منه کومک ائتدی. تهراندان تبریزه گلنده قایدیش بلیط لری بازار گونونه خواهیش ائتسه ک ده (تبریزده مومکون قدر چوخ قالماق اوچون!) معلوم اولدی کی، بیز سحر تزدن تهرانا اوچمالی ایمیشیک. آما بونو نه بیز بیلیمیشیک نه ده تبریزده بلیط لری. تهران ایروپورتوندا بیزی قارشیلاماغا گلن لر زنگ ووروب دئییب لر. آرتیق ایش-ایشدن گئچمیش دی و بیز اؤزوموز آرزو ائتدیگیمیز کیمی - بازار گونو تهرانا قایداسی اولدوق...

همین گون آخشام من و مصطفی معلم تبریز رادیوسوندان آذربایجان- وئریلیشلرینه مصاحبه وئردیک. مابین ۴- نده بازار گونو سحر تزدن ایوب دئدی کی، بیزی دؤنن گئتمه دیگیمیز سرگیه آپاریب، اؤزو بلیط دالینجا گئتمه لیدیر. لاکن چهره گانی ایله گؤروش باره سینده منی آلداتدیقلاریندان محکم اینجیمیشدیم و اونا گؤره ده همین باشی بلالی سرگیه گئتمکدن قطعی امتناع ائدیب بیر باشا بلیط آلماما گئتمگی تکلیف ائتدیم. ایوب و اونون حؤرمت علامتی اولاراق "سیداقا" آدلاندیردیغی، ایکی گون عرضینده چوخلو اذیتیمیزی چکمیش ۶۰ - ۵۵ یاشلی سوروجوموز قطعیتی گؤروب تاکید ائتمه نین فایداسیز اولدوغونو باشا دوشدولر و بلیط آلماما گئتدیک. طیاره میز باکی واختیله آخشام ساعات ۱۹/۱۵ ده اوچمالی ایدی.

گئری قایدارکن، یاشلی سوروجوموزون ده، ایوبون دا حددن آرتیق کئفسیز اولدوقلارینی، آما بیزی فکریمیزدن دؤندرمک اوچون هئچ بیر شئی دئمه دیکلرینی گؤروب "لعت شیطانا" دئدیم. بیزیم اوچون اذیت چکمیش بو ایکی آدمین خاطرینه سیداقادان خواهیش ائتدیم کی، ماشینی سرگی اولان یره سورسون. او، غملی - غملی بیلدیردی کی، یقین دها گؤزله مزلر. لاکن الله منیم قلبیمه بیر رحم دولدورموشدو و تاکید ائتدیم...

حقینده صحبت گئدن یره گلدیکده (سرگیه) بیزی هله ده گؤزله دیکلرینی گؤردوک و اللها شوکر ائتدیک کی، نه یاخشی کی گلدیک. مدیر رضوان نمکناز بیزی چوخ مهربانلیقلا قارشیلادی. رضوان خانیمین معلوماتینا گؤره، بورانی یاراتماق اوچون بیر نئچه ای باکیدا اولوب، بیزیم اوشاق

یارادجیلیق موسسه لرینین تجربه سینیی اؤیرنیب. رضوان خانم اوشاق لارین ال ایشلری ایله اؤزو بیزی تانیش ائدیب، سونرا دفترینه آپاردی، چایا قوناق ائتدی.

...بیز الالاها مین دفعه شوکر ائتدیگ کی، یاخشی گلدیک، باشقالارینین گوناھینا گؤره بو جور مهربان بیر خانیمین اوره بیینی قیرمادیق. تأکیدلریمیزه باخمایاراق، رضوان خانم ایشچی لريله بیرلیکده حیتدن بیزی یولا سالدی. بئله لیکله، سفیریمیزن تبریزده کی رسمی و غیر رسمی حصه سی ده باشا چاتدی. ایندی قالیردی تهرانا قایدیب اورادان دا باکی یا اوچماق. (آچیغی دوقتور چهره گانی ایله گؤروشون آرتیق باش توتمایاجاغینا تام امین ایدیم. چونکو تهرانا قایتماغیمیزا جمعی ۷ ساعات وخت قالیردی). سرانجامی میزدا اولان واختدان استفاده ائدیب یولوموزون اوستونده کی سوپرمارکته باش چکمک قرارینا گلدیک. تازاجا اورایا گیرمیشدیک کی، جمشید اؤزونو یشتیردی: بیر ساعاتدان سونرا دوقتور چهره گانی منیمله گؤروشماک اوچون هوتلده اولاجاق.

دوقتور چهره گانی ایله دؤرد ساعات اوز-اوزه

تبریزدن تهرانا ۷ ساعات قالیمیش خبر گتیردیلر کی، دوقتور چهره گانی ایله جان آتدیغیم گؤروش نهایت باش توتاجاق.

دوغروسو، هم سئویندیم، همده اینانماغیم کلمه دی. یعنی دوغرو داتمی تأکیدلریم، عنادکارلیغیم، قطعیتیم نتیجه وئیر، یوخسا اولکی گونلرده اولدوغو کیمی، یئنه منی الدادیرلار.

باشیمدا یوزجور فیکیرلر دولاشیردی. گیزلتمه یه جکم، حتی بئله بیر واریانت دا دوشونوردوم کی، باشقا بیر اؤیره دیلمیش آدم گتیریب منیمله گؤروشدوره بیلرلر، من اونا گؤره ده بلدچی میزدن سوروشدوم کی، چهره گانی نی اؤزو تانییرمی؟ دئدی تانییرام. آما سون اومید یئری کیمی اؤزومله ایرانا گتیردیگیم عکاسلیق ایشینه گووه نیردیم - اگر منی الاداتسالار، شکیل چاپ اولاندا اؤزلری بی آبر اولاجاقلار. بو فیکیرلر منه بیر آز تسکین لیک وئردی...

دوقتور چهره گانی نی دوز تعیین اولموش واختدا گتیردیلر، اؤزوده خصوصی نظارت آلتیندا. یانیندا بیر نئچه نفر یوکسک رتبه لی دولت مأموروندان باشقا، ایلك دفعه گؤردویم بیر تیپ ده وارییدی، گؤرکمی، بدن قورولوشو، داورانشی (خصوصی حاضرلیق گؤرموش، هوندور بویلو، ایدمانچی بدنی وار ایدی) بو ذاتین خصوصی خدمت اداره سینین امکداشی اولدوغونا منده شبیه یئری قویمادی. دورد ساعات بیر یئرده اولدوغوموز مدته آغزینی آچمادی. دئیسن دوربینه عکسی ده دوشمه دی. بیز هوتلین وستبولوندا گؤروشدوک. بیزی خصوصی حاضرلانمیش هوتل نمره سینه آپارماق ایسته دیلر. بئله نمره لر حاقیندا معین معلوماتیم اولدوغونا گؤره، اورایا گئتمکدن امتناع

ائتدیم و بئله لیکله ده، اونلارین پلانلارینی یوزدوم. ائله جه وستبولدا قویولموش چوخ سایلی دیوانلاردان بیرینی سئچهره ک، بوردا صحبت ائده جگیمیزی بیلدیریب، بیزی تک بوراخمالارینی خواهیش ائتدیم. لاکین قولقلارینا ووردولار. بیر نئچه دفعه تأکید ائتسم ده خئیری اولمادی. گورونور، پلانلارینین یوزدوغومون عوضینی اونلاردا مندن بئله چیخیردیلا.

آچیغینی دئییم کی، دوقتور چهره گانیله ده صحبتیمیز اولجه آکینمادی. من اونو سلاملایب، ساغ - سلامت گوردو یومه چوخ سئویندیگیمی، ایران حکومتینین تعقیبینه، تضحیقینه معروض قالدیغینا گوره چوخ اوزولدو یوموزو بیلدیریب صحتی، ایشی - گوجو ایله ماراقلاندیم. اوزوم و آذربایجان حقینده اونا معلومات وئردیم.

دوقتور (من اونا دوقتور دییه مراجعت ائدیردیم) جواب نطقینده منی بیر آز چاشدیردی. اوندان باشلادی کی، منیم حقیقده سیزین قزئتلرین یازدیغینی کسبب منه گتیریرلر. قزئتلرین بیری یازمیشدی کی، گویا من ایراندان قاچماق ایسته میشم. منیم ایراندان هئچ بیر یثره گئتمک فیکریم اولمایب. اگر قاچماق فیکریم اولسایدی دا، سیزده کی، ک. گ. ب. کیمی بوردا دا امنیت اداره سی وار، بو یازی اونلاری خبردار ائتمک ایدی کی، منی توتسونلار. اصل ژورنالیست او دور کی، مین کیلومتر لرله یول قطع ائدیب جبهه یه گئدیر. حقیقتی یازماق اوچون حیاتی نی تهلهکه یه آتیر، هلاک اولور. سیزین ژورنالست ایسه منیم حقیقده بهتان یازیر. سن ایندی مندن مصاحبه آماق ایسته بیرسن، آما مخبر گرک تحریفه یول وئرمه سین.

دوغروسو هم بیر آز پرت اولدوم، همده عقلمه گلدی کی، دئیسه سن فیکرلشدیگیم کیمی، بو چهره گانی نین اوزو دئییل، اؤیره دیلمیش آدم گتیریلر کی، اونون حقیقده منده منفی تاثیرات یاراتسینلار.

من اونونلا گوروشمک اوچون نه قدره اللشیب - وروشدوغومو، مباحثه ائتدیگیمی، مختلف وظیفه لی مأمورلارلا سوزلشدیگیمی بیر آنلیق گوز اؤنونه گتیریب اینجیه ن کیمی اولدوم: "دوقتور، اول، من مخبر بوخ، بایاق دئدیگیم کیمی، باش رئاکتورام، ایکینجی سی من مصاحبه گوتورمگه گلمه میشم و عمومیتله مصاحبه گوتورمورم. سیزین طالعی نئزدن ناراحات اولدوغوموزا گوره سیزی گورمک و سیزنله صحبت ائتمک ایسته دیم. حاققینیزدا سهو یازان ژورنالیستین آدینی منه دئیین. باکییا قایداندا اوزوم اونو تنبیه ائده رم.

دوقتور ژورنالیستین و قزئتین آدینی اونو تدوغونو دئدی، منیم اینجیمه بییم گوروب رفتارینی تمامیله دگیشدی. باشقا بیر آداما گوره ایسته مه دن قلییمه دگدیگینه گوره عذرخواهلیق ائتدی.

بو واخت شرقی آذربایجان استانی مدنیت اداره سینین رئیسی آقای بشیری ده گلیب چیخدی.

دوقتور باشینا گلنلری بله نقل ائتدی: بشینجی چاغیریشدا - ایران پارلمانی سئچگیلر زامانی - من ده اؤز نامزدلیگی تهریز شهریندن ایره‌لی سورموشدوم. سئچگی قانونا گؤره تهریزدن ۶ نفر دئیوتات (نماینده) سئچلمه‌لیدیر، أما ۹۳ نفرین نامزدلیگی ایره‌لی سورموشدو. قانونا گؤره ایلك توردا ان چوخ سس توپلامیش ۱۲ نفر ایکینجی تورا بوراخیمالی دیر. من سئچگی لرده ۱۰۰ مین سس آلدیم و بشینجی یر توتدوم.

سوروشدوم کی بس ایکینجی توردا نه قدهر سس آلدینیز؟ دئدی ایکینجی تورا منی بوراخامادیلار. سونرا منی حبس ائتدیلر. ایکی آی یاریم زنداندا یاتدیم. دوقتور اونودا بیلدیردی کی، بو حادثه لردن سونرا عصبلری پوزولوب، عصب سارسیتی سینا معروض قالمی.

سوروشدوم کی، آخی سیزی نه ده گوناھلاندریدیلار؟ دئدی منی تورکچولوکده، تورک - فارس داعواسی سالماقدا گوناھلاندریدیلار. من ایران اساسی قانونون و ئردیگی امکاندان استفاده ائده رک اؤز ملی مدنیتی میزی انکشاف ائتدیرمک، تورک دیلینده مکتبلر آچماق، تورک دیلینده هفته لیک قزنت بوراخماق ایسته بیرم .

من دوقتورون سؤزلرینی البته، تقدیر ائدیب اونو روحلاندریدیم. لاکن آقای بشیری تورک دیلینده تحصیل آلماغین گرکسیز بیر ایش اولدوغونو سؤیله ییب ادعا ائتدی کی، اگر بله اولسا تهریزلیلر اؤز اوشاقلارینی گؤتوروب تهرانا آپارار.

من سؤز سوز کی، اونولا راضی لاشمادیم و بیلدیردیم کی، دئییلنه گؤره ایراندا تورکلر فارس لاردان چوخ دور. لاپ هئچ چوخ اولماسین - دونیادا ۴۰ میلیون نفر حساب اولونان آذربایجانلی تورکون نئجه اولایبلر کی، چوخونون یاشادیغی ایراندا تورک دیلینده مکتب اولماسین، همین دلیل معیشت سویه سینه ائتدیریلین؟ تحقیر ائتدیلین؟ دلیل ده جانلی اورقانیزمدیر و انکشافدادیر، اونون معیشت سویه سیندن چیخیب علمی، مدنی، ادبی ماهیتلی رول اویناماسی، مضمون کسب ائتمه‌سی اوچون، مطلق بو دیلده مکتبلر اولمالیدیر. منیم فارس دیلینه، ایران مدنیتینه سئومیه‌ن، اونا خور باخان بیر کسین اؤزگه مدنیتی، اؤزگه بیر دیلی اوره کدن سئومه‌سینه قطعین اینانیرام.

بشیری باھانا گتیرمگه باشلادی کی، تورک دیلینده مکتب آچماق اوچون درسلیکلر اولمالیدیر. تشرینلر یارادیلمالیدیر. بیلدیردیم کی، شمالی آذربایجاندا ادبی دلیل خیلی انکشاف ائتدی و ترمینولوژیادا حساضرلانمیش دیر. او، بیزیم دیلین روسلاشدیغینی ادعا ائتدیکده اونندان سوروشدوم - بیر نئجه گوندور سیزینله تائیشام و هرگون ان آزی بیر نئچه ساعات بیرلیکده صحبت ائتدیریک، منیم دیلیمدن بیر روس سؤزو ائشیتیمی سینیزمی؟ ائشیتیمه دیگینی اعتراف ائتمسه ده، یئنه ده اؤز دئدیگینین اوستونده دوروب تسلیم اولماق ایسته‌میردی و یئنی بیر آرقومنت گتیرمه‌یه باشلادی: "فیزیکا" درسینی بورادا کیم یازاجاق، سیزده کی درسلیکلر روس سؤزلزیه دولموشدور". من بونودا تکذیب ائتدیم بیلدیردیم کی، فیزیکادا ان چوخ ایشله‌ن

"الکترون"، "آتوم"، "مولکول" و سایره کیمی بین‌الخلق سؤزلردیر، "نوه"، "تعجیل"، "سرعت" ایسه یا فارسدان کئچیب، یادا عربدن.

من بشیری به بیلدیردیم کی، بیزده دیلین قورونوب ساخالناماسی اوچون چوخ مرکب، آغیر پروشسلر گنذب - شیمالی آذربایجان خلقی نین، بیزیم عالملمیزین آغیر زخمتی نتیجه سینده دیلیمیز نه اینکی، روس تأثیریندن حیفظ ائدیلیمیش، ائله جهده تورکیه ده کیندن فرقلی اولراق، آذربایجان تورکجه سی افراط تمیزله مه عملیاتلاریندان دا قورونوب ساخالنامیش و نتیجه ده تاریخی بیر وظیفه - جنوبی آذربایجانلار اورتاق ادبی دیل یارادیلیمیشدیر.

آقای بشیرینی من ایناندریا بیلمه دیم، بلکه ده او اوره یینده بونلاری گؤزه ل آنلاسادا، توتدوغر دؤولت وظیفه سینه گؤره بلله دیردی. اونون "اگر تبریزده مکتبلر تورک دیلینه گنچسه، والدینلر اؤز اوشاقلارینی گؤتوروب تهرانا آپارار" ایفاده سینین دوزگون اولمادیغینا ان یاخشی ثبوت اودور کی، تورک دیلینده مکتبلر آچیلماسی، بو دیلده تدریس آپاریلماسی شعاربله سئچگیلرده اشتراک ائدن دوقتور چهره گانین ۱۰۰ مین سئچیجی سسی آلماسی اونو گؤستریرکی، تبریز اهالیسی اؤز تورک آنا دیلینده تحصیل آپارماق ایسته بیر و چهره گانین تمثالیندا اونلار محض بو مسئله به سس و ثریبلر. ایران حاکم دایره لری طرفیندن چهره گانین حبس ائدیلمه سی و تعقیب اولونماسی بو کیمی قیمتلندیریلمه لیدیر.

دوقتور چهره گانین اؤزو بیلدیردی کی، مکتبلرده تورک دیلینده درس لر کئچمک اوچون او، درس لیکلر، متودیکی و سایطر حاضرانماسیله مشغول دور. بو ایشده یشرلی ضعیف لارین اونا کؤمک ائدیپ - ائتمه دیگینی سوروشدوقجا کده رله بیلدیردی کی، اونلار باهار گول لری کیمی تئز آچیب - تئزه سولورلار. حکومتین بو ایشه مناسبتینی گؤرورسوزده....

صحبتن اودا معلوم اولدو کی، بیر ایل یاریم تبریز اونیورسیتیه سینده فعالیت گؤستریمیش تورک دیلی و ادبیاتی فاکولته سی ده باغلانیب - یعنی ارتجاع عملی باشلی هجو ما گنچیب.

دوقتور اؤز یاخین پلانلاری باره ده بیلدیردی کی، ایکی صحیفه سی فارس، قالان صحیفه لری تورک دیلینده اولان هفته لیک قزئت بوراخماق فیکرینده دیر و بوروکراتیک انگلردن چوخونو کئچیب. ایرانین مرکزی حکومتی قزتین آدی اوچون بیر نئچه واریانت طلب ائدیپ و دوقتور اوچ واریانت تکلیف ائتدی کلرینی دئدی: "مرد اوغول"، "آذربایجان سسی" و "دوز یول". بو واریانتلارین هانسینین تصدیق ائدیله جه بی حکومتدن آسیلی دیر. ایکی صحیفه نین فارس دیلینده اولماسی اونا گؤره لازم دیر کی، عکس حالدا قزتین آچیلماسینا قطعی "اجازه و ثرملر".

دوقتورون ایندی هارادا ایشله دیگینی سوروشدوم - معلوم اولدو کی، سونونجو ایش یشری اولان تبریز اونیورسیتیه سیندن اونو خارج ائدیبلر.

تبریز اونیورسیتہ سینین تورک دیلی فاکولتہ سینین نیہ باغلانماسی سوآلیما جاواب اولاراق ایسه بشیرینی گوستریب - "بونو اونلاردان سوروشون" - دئدی.

دوقتورون ترجمہ حالی ایله ماراقلاندیم - دئدی کی، ۴۰ یاشی وار. تبریز یاخین لیغینداکی، چہرہ گان قصبہ سینده معلم عائله سینده آنادان اولوب، آدی محمود علی دیر. تهران اونیورسیتہ سینین فارس دیلی و ادبیاتی فاکولتہ سینینی بیتیریب.

علمی ایشی ایله ماراقلاندیم - معلوم اولدو کی، اوچوخ قیمتلی بیر ایش گؤروب - تورک دیلریندن فارس دیلینہ کنچمیش سؤزلری و بو جور ۴۲۰۰ سؤز، سؤزیرلشمہ سی و سایره ایله بیرلیکده ۵۹۰۰ لکسیک واحد آشکار ائدیب. بو منیم اوچون چوخ خوش و گؤزلنیلمز بیر تاپینتی اولدو. چونکو اوندان جمعی بیر گون اول، باشقا معلوماتلی آدماملارلا صحبت ده بو باره ده هئج بیر معلوماتین اولمالدیغینی بیلدیردیلر! بو ایشین تاریخچه سی ایله دوقتور ماراقلی بیر احوالات دانیشدی. بیر دفعه میلیتجه فارس اولان دیلچی معلمی میز دیلرین تصنیفاتینی و ثرہ رکن، آذربایجان تورکجه سینینی اولمکده اولان و سولان دیلرل سیراسینا عاید ائدی. بو منیم حیثیتیمه توخوندو و بونون عکسینی ثبوت ائتمک اوچون تورک دیلی نین نه اینکی زنگین و گؤزہ ل بیر دیل اولدوغونو ثبوت ائتمک، هم ده بو دیلین فارس دیلی کیمی بیر دیلی زنگین لشدیرمگه قایل بیر دیل اولدوغونو ثبوت ائتمک اوچون بو ایشی گوردوم.

دوقتور اونودا دئدی کی، همین علمی ایشی یئرینہ یئتیرمک اوچون تکجه معاصر دئییل، ائله جه ده قدیم و اورتا فارس دیلینی ده آراشدیرمیش، فارس دیلینہ تکجه آذربایجان تورکجه سیندن دئییر، دیگر تورک دیلریندن کنچن سؤزلری ده آختاریب تاپمیش دیر. دوقتور بیلدیردی کی، اؤز علمی ایشینی هم تهران اونیورسیتہ سینده (!)، (یعنی فارس دیلین اؤزونه ثبوت ائتمیشدیر) هم ده باکیدا مدافعه ائتمیشدیر...

من دوقتورون علمی ایشینی چوخ قیمتلی حساب ائده رک، انو چاپ ائتدیرمک اوچون اجازہ و ثرمه سینینی خاهیش ائتدیم، لکن اؤزوندہ یئگانه نسخه قالدیغینی بیلدیردی، ۵۰۰ صحیفه لیک اثرین اوزونو چیخارماغا ایسه سؤزسوز کی، وخت یوخ ایدی، چونکو، ایکی ساعتان سونرا طیاره میز اوچوردو... آما دوقتور بیلدیردی کی اثرین بیر نسخه سی ده باکیدادیر و کونکرت آد دا چکدی. لکن تأسف کی مؤلفین ایکی هفته لیک جهدلری مثبت نتیجه و ثرمه ییب و قزئت واسطه سی ایله همین اثرین تاپیلیب اوزه چیخاریلماسینا یاردیمچی اولایله جک شخصاً مؤلف اولجه دن اؤز تشکورو نو بیلدیریر.

من دقتوردان اونون خارجه گئدیب - گئتمه مه سینینی، اجازہ و ثریب - و ثریلمه مه سینینی سوروشدوم. دئدی ایندیہ قدر خارجه گئتمک اوچون مراجعت ائتمه ییب و اونا گؤره ده بیلیمیر کی

، اونون خارجه گئتمه سینه محدودیت وار، یوخسا یوخ. سونرا مندن سوروشدو کی سیزده بیر کونگرس اولمالیدیر. دئدیم، بلی، بیزده دده قورقود داستانلارینین ۱۳۰۰ ایلیک یوبیلئی نین قئید اولونماسی ایله باغلی تدبیرلر کئچیرمک اوچون پرتزیدنت طرفیندن کومیسسیا یارادیلیمش و بو تدبیرلر پلانی معین لشدیریلیمش دیر. سوروشدوم کی، سیزی اورایا دعوت ائتسهلر، ایران حکومتی گلمه بیینزه اجازه وئرهرمی؟ دئدی، دعوت ائتسه نیز، باخاریق، گؤره ک اجازه وئیرلر، یوخسا یوخ؟

سؤز وئردیم کی، اونون دعوت اولونماسی اوچون وار قوهمله چالیشاجام. بورادا من قیسا بیر حاشیه چیخیب تبریزده آذربایجان رسپوبلیکاسینین قونسوللوغونون نییه آچیلماماسی بارهده بیر نئچه کلمه دئمک ایستردیم. بیز یوخاریدا آرتیق قئید ائتدیک کی، ایراتین آنالوژی قونسوللوغو نخبواندا فعالیت گؤستریر. امما لاپ بو یاخین لاردا منه معلوم اولدو کی، نخبواندا کی همین قونسوللوغ نخبوان اهاالیسینه کوتلوی شکیلده ایران پاسپورتلاری وئیر و نخبوان ساکن لری بو پاسپورتلایرانا گئدیب گلیرلر. تبریزده ایسه قونسوللوغون آچیلماسینا راضی اولمورلار. بورادان هانسی نتیجه چیخیر؟ گؤروندیو کی، ایران حؤکومتی آذربایجان، او جمله دن نخبوان وطنداشلارینین آذربایجانا گلمه سینه راضی اولمور- سؤز سوز کی، ایدئولوژی ملاحظه لر باخیمیندان ایسته ییر کی آذربایجان وطنداشلاری گئدیب ایراندا اسلام رژیمینین "اوستونلوکلرینی" گؤروب قایدیب آذربایجاندا اونو تبلیغ ائتسینلر، امما قورخور کی، ایران وطنداشلاری گلیب آذربایجان جمعیتین ایرانلا مقایسه ده اوستونلویونو، میلی مدنییتی میزان نه درجه ده انکشاف ائتمه سینی گؤروب ایراندا بوتو دانش سالار، اؤزونون زیانینا اولار.

دوقتورلا صحبتیمیز اوزون، لاکن ماراقلی و شیرین کئچدی. هئج بیلمه دیک و اخت آمانسین سرعتله نئجه اؤتدو، ایکی ساعاتدان سونرا اجمالی اولدوغوموزا گؤره ایریلمالی ایدیک.

بلکه ده گؤروشو قصدا بئله بیر شرایطده، اوچوشا بیر نئچه ساعات قالیمش تشکیل ائتمیشدیلر کی، تتر ایریلاق. دوغروسو، من اوندان، اومندن ایریلماق ایسته میردیک. بیرگه اولدوغوموز ۴ ساعات یاخین و اخت ارضینده بیر-بیریمیزه او قدر دوغما لاشیمش، مهربانلاشمیشدیق کی، من سانکی اوزون ایللر بیر - بیریندن ایری دوشموش ان ایستکلی دوستومو، عزیزیمی تاپمیشدیم. یاشینین ۴۰ اولدوغونو بیلنده، اونو گمراهلاندرماق اوچون "ماشالله جوان قالمی سینیز، من سیزدن ۴ یاش جوانام، امما منیم ساچلاریم آغاریب، سیزین کی، ایسه قاپقارادیر" دئدیم. دوقتور ایسه "عوضینده منیم ده صفتیمی قیریشلار باسیب" دئدی. گؤرونور، داشیدیغی اغیر یوکون نتیجه سی اولاراق، اضطرابلار اونون صفتینده اؤز ایزلرینی قویموشدور.

دکتر محمد علی چهره گانی حقیقنده اگر عمومی لشدیریجی سؤز دئمک لازم گلیرسه، دئمک لازم دیر کی، او اؤز میلیتی نی، وطنینی، خالقینی سئوه آدامدیر، میلی تعصب کش لیگی، غیرتی اولان

بیر شخصدیر، تانیمیش اجتماعی بیر خادمدیر. تبریز همیشه میلی لیدئرلر بئیشیگی اولوب - ستارخان، خیابانی، پیشه‌وری ... کیمی گوجلو شخصیت لر آذربایجان تاریخینه ابدی داخل اولوبلار.

من دئییرم کی، حاضرکی دؤورده دوقتور چهره گانی حقلی اولاراق جنوبی آذربایجانین، بوتون ایران تورکلرینین میلی لیدئرلی حساب اولونمالیدیر. اونا گؤره ده ایران رژیمی اوندان قورخور و اونو جمعیتدن تجرید ائتمک (گوجلو نظارت آلتیندا منیمله گؤروشه گتیریلدیگیندن، دئییه بیلریم کی، او دوستاق کیمی نظارت آلتیندا ساخلانیر) ایسته بیر. آما آچیغی دئییم کی، معاصر ایران جمعیتی نده کی بوگونکو مثیل لرین اؤزوده چوخ ضدیتلی دیر. انقلابدان ۱۸ ایل کئچیر، آما تماسا امکان تاپدیغیمیز بیر چوخ ساده آدمالار، خصوصیله یاشلی نسلین نماینده لری موجود رژیمدن ناراضی لیقلارینی احتیاطلا بوروزه وئریرلر. اونا گؤره ده صاباح ایراندا کئچیریله جک پرتزیدنت سئچیملرینده کلریکال اسلامچی ناطق نورینین غلبه چالاجاغی حقیقته اول لر اولدوغو کیمی تام امینلیک یوخدور - ایندی اونون جمعیتته داها لیبرال باخیشلاری ایله سئچیلن، اوزون مدت آلمانیا دا یاشامیش رقیبی خاتمی مترقی مثیل لی آدمالارین دقت مرکزینده دیر. اگر خاتمی غالب گلمه سه بئله، آرتیق بو موجود رژیمدن ناراضیلیق علامت لرینین گوجلندیگینی گؤستریر. سلامت قال دوقتور!

من سنی تبریزه، تبریزی سنه، هر ایکیزی ده الله امانت تاپیشیریب گلدیم. امینم کی، بیز یثنی دن گؤروشه جه بییک - تبریزه ده، باکیدا دا! آخشام تبریزه و داع لاشیب تهرانا یولا دوشدوک. بئله لیکله، تبریزه باغلی نه آرزولاریمیز واردیسا بیر سفر مدتینده ۳ گون باریم عرضینده نایل اولماق مومکون اولان هر بیر شئی نایل اولدوق.

آچیغی تبریز سفری ایندی منه افسانه‌وی بیر ناغیل، شیرین بیر یوخو کیمی گلیب و واخت اعتباریله مندن اوزاقلشدیقجا، اونون شیرین لیگی داهادا آرتیر. دوزدور، یثنی دن جنوبی آذربایجاندا اولماق، تدقیقات آپاریب شماللی - جنوبلی جمعی آذربایجان حقیقته بیر کتاب یازماق مؤلفین آرزوسو دور، لاکن یقین کی، ایلك سفرین تاثیراتینی هئچ نه ایله عوض ائتمک مومکون دئییل. تبریزه باغلی آذربایجان اوخوجوسو اوچون ماراقلی اولای بیله جک ایکی شئی قئید ائتمک ایستردیم.

بیرینجی سی، اودورکی، اگر تبریزه کیمسه سیزی سؤیدویونو سؤیله سه، غضبلنمه یه تله سمه بین، چونکو بورادا "سؤیمک" سؤزو "سؤمک" معنا سیندا دیر، "سؤیمک" معنا سیندا ایشلنن سؤز ایسه "یامانلاماق" دیر.

ایکینجی مسئله "خواهیش ائتمک" فعلی ایله باغلی دیر. بیزده اونون ایشلنمه معناسی آیری دیر. تبریزه، عموماً ایراندا ایسه بیر نفر او بیرینه هر هانسی بیر شئی گؤره تشکور ائلدننه، اودا جوا بئیندا

“خاهیش ائلیرم” دئییر. بیزده عادت “ده‌یمز”، “بوش شئی دیر”، دئییه جواب وئریرلر. اونا گؤره خاهیش ائده‌نده ده تله‌سمه‌یین ...

مای آبی نین ۴-ده آخشام تهرانا گلیب سباحی گون مایین ۵-ده باکییا قایتدیق.

در آذربایجان خبری هست !

صفحات ویژه مطبوعات

تبریز، زنجان، ارومیه و اردبیل

www.iran-archive.com

در آذربایجان خبری هست!

علی‌رضا اردبیلی

از روزی که ماشاءالله رزمی مقاله «در تبریز خبری هست»^(۱) را نوشت، چهار سال می‌گذرد. آقای رزمی در این مقاله گرشهایی را مخاطب خود قرار داده بود که نمی‌خواستند بشنوند و چشم‌هایی را که دلیخواهانه از دیدن و امانده بودند و یا در هر تقدیر گوش‌ها و چشم‌هایی را که تظاهر به نشنیدن و ندیدن می‌کردند.

در میان هزاران نامه‌ای که تریبون در دوران عمر کوتاه خود دریافت کرده است، قلم‌ها و امضاهایی به چشم می‌خورد که تعلق‌شان به صاحبان گوش‌ها و چشم‌های مخاطب ماشاءالله رزمی گمان می‌رود.

«در تبریز خبری هست» ۱

آنچه این تیر را با مسمای می‌کند، تضاد واقعیت جامعه ۳۰ میلیونی آذربایجانی در ایران، با تصورات کسانی است که در عوالم بی‌خبری یا تجاهل خود، نام آذربایجان را از لیست جوامعی که علیه نابودی هستی، معنوی، فرهنگ و موجودیت خود حساسیت نشان می‌دهند، حذف کرده‌اند! معلوم نیست (شاید هم برعکس بسیار واضح است!) که چرا این نیروها تصور می‌کنند که می‌توان زبان و فرهنگ ۳۰ میلیون انسان را محکوم به نابودی کرد و انتظار داشت که قربانیان این جنایت دم برنیاورند!!!... در قبال خیل بسیار متنوع مقالات چاپ شده در شماره‌های اولیه تریبون، بیش از آنکه ما شاهد برخوردهای متضمن مخالفت مستقیم با حق‌طلبی ملل محکوم ایران باشیم، بیشتر مواجه با نوعی «گلایه» و «پند و اندرز» هستیم که:

...نوشته‌های چاپ شده در تریبون در طرح مظلومیت آذربایجان و

فرهنگ‌های محکوم در ایران درست، اما حال که این مسئله در ایران «حل شده» و «فراموش شده» تلقی می‌شود چرا تریبون به زنده کردن مسائلی می‌پردازد که امروز وجود ندارند؟

اگر از اصل منطقی اینگونه ایرادها شروع کنیم باید گفت که حتی اگر قربانی تعدی خود این تعدی به حقوق خود را «عادی شده» و «طبیعی» تلقی کند، مسئولیت اعتراض به جور و تعدی به حقوق دیگران از کسی سلب نمی‌شود و...

اما راستی کسی می‌تواند بپذیرد که گهوارهٔ رنسانسی که به انقلاب مشروطیت منجر شد و سنگرهایی که این انقلاب را به ثمر رساندند، امروز «خاموش» باشد؟ مگر نمی‌دانید که جراحات‌های ناشی از شلیک توپهای مرتجعین به ارک تبریز هنوز مرمت نشده‌اند؟ مگر ملتی که نمایشنامه‌نویسی و تئاتر را به ایرانیان شناسانده‌اند، می‌تواند ممنوعیت اجرای تئاتر ترکی در تالارهای نمایش آذربایجان را فراموش کند؟ آیا این مردمان می‌توانند فراموش کنند که ۸۰ سال صاحب باشکوه‌ترین سالن تئاتر ایران بوده‌اند؟ حال چه فرقی دارند که یک پادشاه بیسواد تئاتر ندیده اجرای نمایش ترکی را ممنوع کند و یا یک حاکم تئاتر ندیدهٔ دیگر ساختمان پر عظمت تئاترشان را منفجر کرده و به زمین (غصبی) نماز تبدیل کرده باشد؟ مگر چنین چیزهایی فراموش می‌شوند؟ راستی می‌دانید که وقتی آسفالت خیابانهای آذربایجان فرسوده می‌شوند چه چیزی از زیر این فرسودگی بیرون می‌زنند: سنگفرش‌هایی که حکومت ملی آذربایجان در یک سال حاکمیت خود به این خیابانها کوبیده است. مگر تاریخ و فرهنگ در چند دهه فراموش می‌شوند؟

صحبت سر آن است که هم «در تبریز خبری هست» و هم این خبر برای آذربایجانی‌ها و هر آدم شریف و فرهنگ دوستی موجب غرور و سربلندی است. این «خبر» حکایت از آن دارد که «فرهنگ‌ها»، «زبان‌ها» و «ملت‌ها» نه با فرامین شاهانه به وجود می‌آیند و نه به فرمان دولت‌ها نابود می‌شوند. آذربایجان به لحاظ اقتصادی روز بروز به عقب رانده می‌شود اما با فرهنگ و زبان خود پایدار و استوار ایستاده است، کمر به ارادهٔ نژادپرستان و مبلغین نژاد موهوم آریا خم نمی‌کند و چون کوههای خود سربلند است و چون رودهایش خروشان.

«ادعا»های نابودی فرهنگ و زبان آذربایجان

از همان سالهای انقلاب مشروطیت، مستبدین در هر تنفسی که در سنگر انقلاب آذربایجان ایجاد می‌شد، حاکمان جاهلانه به شادمانی می‌پرداختند، پایان کار آذربایجان را مدعی می‌شدند، خود راضی می‌شدند و مردم را به شادی در عزای آذربایجان فرا می‌خواندند.

مرتجعین مستبد برای سرکوب جنبش دموکراسی در آذربایجان ابتدا سران جنبش مشروطه را با نیرنگ به قتلگاه پارک اتابک در تهران کشاندند و سپس لشکرهای روسی ایروان و قلیس را به

خدمت خواندند تا با نیروی توپخانه و مرگ، آذربایجان را مجبور به سکوت بکنند.

حکومت پهلوی بعد از سرکوب خونین آزادیستان دموکراتهای آذربایجان و قتل شیخ محمد خیابانی در سالهای اختناق رضاخانی کار این ملت را «پایان یافته» اعلام می‌کرد. هرچند حوادث ۱۳۲۰ تا ۱۳۲۵ حکومت پهلوی را متوجه این اشتباه خود کرد اما این تجربه مانع از آن نشد که پهلوی دوم تا فرارسیدن ۲۹ بهمن ۱۳۵۶ آذربایجان را یک «گوشه» ساکت در «جزیره ثبات» خود اعلام کند و...

حکومت جدید در همان سال اول اقتدار خود طعم مقاومت آذربایجان را چشید و باز هم با بی‌احتیاطی کار این خطه را خاتمه یافته اعلام کرد اما در انتخابات پنجمین دوره مجلس شورای اسلامی و اخیراً اولین دور انتخابات شوراهای اسلامی تبریز یادآوری تلخی به دولتمداران رژیم کرد: اینجا آذربایجان است!

«دوم خرداد» یا آذربایجان در ۱۷ اسفندماه ۱۳۷۴

رویارویی بزرگ مردم تبریز با دولت در جریان انتخابات پنجمین دوره مجلس شورای اسلامی را باید «دوم خرداد» آذربایجان بحساب آورد. در این روز مردم تبریز در یک اعتراض بدون خونریزی از طریق آراء خود با سیاست فرهنگ‌کشی دولت جمهوری اسلامی «نه» گفتند. دور و نوع جدیدی از مقاومت در برابر ایده‌تولوژی و سیاست دولت مرکزی از سوی آذربایجان در واقع از همان تاریخ شروع شده است. این دور جدید رویارویی بیشتر جنبه تدافعی و ایدئولوژیک دارد. در این دوره که از سوی برخی مطبوعات آذربایجان «انتفاضه آذربایجان» لقب گرفته است^(۱)، مردم و روشنفکران این سرزمین به مقابله با سیاست فرهنگ‌کشی حاکم برخاسته‌اند. قریب به صد روزنامه و نشریه به هر دو زبان ترکی و فارسی در خدمت این رنسانس ملی - فرهنگی هستند. حتی روزنامه‌های که سالیان طولانی صفحات خود را با آگهی‌های رسمی (حصر وراثت و غیره) پر می‌کردند، امروز در حد مطبوعات جدی و حرفه‌ای در خدمت این گفتگوی بزرگ ملی درآمده‌اند.

تئوری «خرده فرهنگ»، استراتژی جدید حکومت تهران برای سرکوب آذربایجان

در جبهه مقابل دولت مرکزی بی‌کار ننشسته و به رهبری لاریجانی جبهه‌های جنگ سیاه ایده‌تولوژیک علیه آذربایجان را گرم نگذاشته است. لاریجانی که گویا دوست دارد «کیسینجر» و «برژینسکی» جمهوری اسلامی نامیده شود، هم از طریق دستگاه رادیو - تلویزیون مرکزی و هم با «کشف» و «ابداع» تئوری و تز آنتی ترکیستی کارزار ضد آذربایجانی عظیمی را رهبری می‌کند. از

۱- تیتربیکی از مقالات هفته‌نامه امید زنجان «ادامه انتفاضه در آذربایجان» است: امید زنجان، ویژه‌نامه آذربایجان، شماره ۳، فروردین ۱۳۷۸، ص ۳.

کشفیات ایشان از جمله تقیم فرهنگ‌های موجود در ایران به «عمده فرهنگ» (فرهنگ حاکم یا عقدی) و «خرده فرهنگ»! (فرهنگ‌های محکوم یا صیغه‌ای) است. الحق که این نمایندهٔ تئوری «امت واحدهٔ اسلامی» در عرصهٔ عمل و ایدئولوژی کارهایی می‌کند که معتقدین به تئوری «نژاد برتر آریا» باید به وی غیبه بخورند. تأسف‌بار آنکه در این کارزار زشت مردم آذربایجان با بی تفاوتی محسوس بخش بزرگی از روشنفکران فارس روبرو هستند و حتی برخی از کسانی که می‌توانستند (و می‌بایست) در کنار مردم آذربایجان باشند، در کنار لاریجانی و صحابه‌اش هستند.

بدنبال اختراعات رژیم گذشته چون تئوری‌های «آران» و «زبان آذری» اطلاق «خرده فرهنگ» به فرهنگ ترکان ایران که زبانشان پنجمین زبان بزرگ دنیاست، از سوی «استراتژ ایدئولوژیک» جمهوری اسلامی آقای محمد جواد لاریجانی برای سرکوب آذربایجانی‌ها را باید اختراع جدید این «نواع» آریایی-اسلامی بحساب آورد. این عنوان از سوی لاریجانی در جلسهٔ «مجمع تشخیص مصلحت نظام» طرح و مورد تصویب قرار گرفته است. اینک این نام با گشاددستی از سوی رهبران جمهوری اسلامی مورد استفاده قرار می‌گیرد. برخی از غیردولتیان چون آقایان گلشیری، سپانلو و فرج سرکوهی هم با این نام ۳۰ میلیون هموطن خود را مورد تفقد و مراحم ویژهٔ روشنفکرانه خود قرار داده‌اند.^(۱) اخیراً مهاجرانی هم این گفتهٔ «نغز» همکار خودش را در مورد «رعایا» جمهوری اسلامی ایران بکار برد. البته هنوز اعلام نشده است که آیا رعایای متعلق به «خرده فرهنگ»‌ها باید به آئین میمن «عمده فرهنگ» بگردند (بگروانیده شوند!) یا حق دارند چون «اهل ذمه» در آئین خرده‌هنگانهٔ پابرجا بمانند و با پرداخت کمی «جزیه» از نعمات و برکات بیکران دولت آریایی-اسلامی خدمتگزار مستفیظ گردند. آنچه مسلم است از سالها قبل حق انتخاب نام برای فرزندان آذربایجانی از خانواده‌های ترک سلب شده است. برای اینکار فرهنگ نامهای «خرده فرهنگی» بکل نابود شده و تنها یک کتاب سیاه «عمده فرهنگی» در دسترس عموم قرار دارد. حتی قرار است اسامی عربی «غیر مقدس» به زبان عمده فرهنگی ترجمه شود. مثلاً اسدالله بشود شیر خداوند (یا شیر ایزدی!) و غیره. مثلی ترکی می‌گوید «توی دا اولسا تویوغون یاسی دیر، یاس دا اولسا» یعنی عروسی و عزا برای میغ خانگی هردو حکم عزا را دارند. ظاهراً فرهنگ‌های محکوم در نوع «مدنی» جمهوری اسلامی هم چندان مورد التفات ویژهٔ حکومت مرکزی نخواهند بود. چون اگر این تئوری «خرده فرهنگ» لاریجانی و شرکاء مرهٔ سحر است، رعایای متعلق به «خرده فرهنگ»‌ها حق دارند از آیندهٔ فرهنگ و زبان خودشان در صبحی که دولت خدمتگزار حاکم اسلامی تیره آریایی (اسلامی-آریایی) می‌شود، بیمناک باشند.

وضع در خارج بهتر از داخل نیست. نه تنها طبیعی‌ترین حقوق مردم آذربایجان انکار می‌شود، بلکه ادعا می‌شود که آذربایجانی‌ها اعتراضی به این وضع ندارند و «در تبریز خبری نیست»! اکنایهٔ نهفته

۱- محمد علی سپانلو از طرفداران سرسخت تئوری «عمده فرهنگ» و «خرده فرهنگ» است. وی به همراه هوشنگ گلشیری در جریان تصویب منشور پیشنهادی کانون نویسندگان ایران مخالف سرسخت بند ۴ که ناظر بر حق حیات «همهٔ زبانهای موجود» است بودند. فرج سرکوهی هم اعتقاد به تئوری کذایی مزبور را از جمله در سخنرانی خود در استکھلم در تاریخ ۳ سپتامبر ۱۹۹۹ اعلام کرد و...

در تیتراژ مقاله مورد اشاره ماشاءالله رزمی متوجه انکار این قوم منکر داخلی و خارجی (دولتی و «اپوزیسیونی»^(۱)) بود. سرنوشت این «اپوزیسیون» خارج کشور هم جالب توجه است. در حالی رویهمرفته بسوی نوعی ملایمت و گفتگو در فضای بحث در ایران داخل و خارج مد شده است و حتی بسیاری صرفاً بخاطر پیروی از این «مد»، تعدیل در ظواهر مواضع شان را مصلحت یافته‌اند، بخشی از طیف نیروهای «چپ» در خارج از کشور راه عکس پیموده و بسود مواضع ارتجاعی محض عقب نشینی کرده‌اند. در مجموعه حاضر نمونه‌ای از دیدگاه‌های موجود در داخل ایران نسبت به اینگونه مواضع ارتجاعی، از ماهنامه آدینه نقل شده است.^(۱)

تریبون در این شماره خود جای ویژه‌ای به اخبار، گزارشات، مباحث و مصاحبه‌هایی می‌دهد که بیانگر حساسیت آذربایجانی‌ها نسبت به سرنوشت زبان کهن و فرهنگ غنی خود در ایران هستند. حجم این صفحات تناسبی با تعداد صفحات مجله ندارد اما این قیمتی است که تریبون باید بابت عیب کار همکاران مطبوعاتی خود در خارج بپردازد. چراکه اگر این دوستان به انعکاس اخبار مربوط به اینگونه تحولات در ایران پرداخته بودند دیگر نیازی به بازچاپ اینچنین حجمی از مطالب مطبوعات داخل کشور نمی‌بود. در این میان تنها نمونه قابل دسترس از انعکاس مبارزات فرهنگی مردم آذربایجان در مطبوعات اپوزیسیون خارج از کشور است، عیناً چاپ می‌کنیم.^(۲) بسیاری از شعرها و برخی قطعه‌های کوتاه که از مطبوعات آذربایجان در این شماره تریبون نقل شده‌اند، در فهرست مندرجات در ابتدای مجله نیامده‌اند.

گۆرمه میشم

انتصار

دۆرد آیاقلی گۆردوم آدامجا قانیر
ایکی وارکی دۆرده سایاق گۆرمیشم
قوجالار گۆرمیشم یئددی یاشیندا
یئتمیش بئش یاشیندا اوشاق گۆرمیشم

شاگردلر گۆرمیشم اوستادینا اوستاد
دانشگاه قور تارمیش گۆردوم بیسواد
کیشی لر گۆرمیشم یاشیندا چارقات

۱- مقاله «پیدایش فرقه دمکرات آذربایجان» از ع. کامیاروند در برخورد به نظرات نوآرپامهری بابک امیرخسروی.
۲- مقاله‌ای از «محمد آزادگر» چاپ شده در «تک برگ راه کارگر» در صفحات بعدی این شماره آمده است.

آروادلار باشيندا پاياق گۆرميشم

بالا گۆردوم، وار دده يه يوخ دئيير
دده گۆردوم اون بير اوغول ساخلايير
باخار گۆز گۆرميشم ياتيپ يوخلايير
يومولموش گۆز وار كى اوياق گۆرميشم

آدام وار دانيشماز دونياجا بيلەر
آدام وار بيلمه ميش هر سۆزو دئيەر
آدام وار آياغى باشدان چوخ بيلەر
آدام وار كله سين آياق گۆرمه ميشم

آدام وار ديواردان كؤندالان يئرير
آدام وار دوز يئرده يتر يه بيلمير
قئچى يوخ گۆرميشم طياره سورور
ال - آياق لى وار كى چولاق گۆرميشم

آدام وار صاف سۆزو چئينه ييب دئيەر
آدام وار مطلبين گۆزؤندن دئيەر
يلنگ وار تولكونون آرتيغين يئيەر
پيشيك وار شيرايله آياق گۆرميشم

گۆرمه ديم كاسيبا چيراغ ياناندا
مرد دؤولتلى اولسا، دئسه اينانما
ويرانه دونيادا هر بير زاماندا
مرد ايگيت قيچيندا باداخ گۆرميشم

رسم دير روزگار وئرديگين آلاز
بو چرخ فلكه ائتمه اعتبار
دونيانان امتنان ائتمه انتصار
دونيانى اول - آخير بوياخ گۆرميشم.

کۆچری (۱)

رضا آر توچ - خوی

گۆزهل قوشوم منی وورغون ائيله مه
 کۆچه جک سن اگر بيرجه قورشون لا!
 اوچوش نه دير، بيلمم، سالما پئشينه
 اووسونلاما منی خوش اوخوشونلا!

سن قيسمت سن قوزغون لارا آلاگۆز
 دۆنرگه ميز بۆيله دۆنموش هميشه،
 من داغستان قارتالی سن قاناريا
 کيم گۆروبدور سارلا ترلان سئويشه؟

بوردا پارتان قارغالار جۇولان اندير
 اۆزلرينی تحمیل ائتميش لر ائله
 گئت گۆز هليم باشقاسينا عيشوه سات
 بو ديل اۆزگه سینی آل ائيله!

قونما منيم قيرناسينا دامی مين
 قاراسوران - لار گۆروب راپور وئرهر!
 آل - قوشو دئييل سن بونو بيليرهم
 لاکين دؤوران شخصيتی دئويرهر!

بوردا اؤتمک، اويانديرماق ياساق دير
 قفس لره قاتيب مفسد دئيه لر!
 گئت، دورما، گئت اصالتینی قورو
 يوخسا سندن ده! جاواز! ايستيه لر!

در تیریز خیری هست!

ماشاءاله رزمی

در فروردین ماه سال جاری از طریق صداوسیما جمهوری اسلامی پرسشنامه‌ای پخش می‌شود که ظاهراً برای اصلاح برنامه‌های رادیو و تلویزیون بوده، این پرسشنامه از جانب اداره رسمی دولتی، مرکز تحقیقات و مطالعات و سنجش برنامه‌های صدا و سیما جمهوری اسلامی بنام «طرح فاصله اجتماعی» شماره ۵۹ در تاریخ ۷۴/۱/۱۹ در بیست منطقه تهران توزیع می‌گردد. پرسشنامه فوق که در ۱۱ بند تنظیم شده و تماماً توهین به ترک‌زبانان ایران بود بعد از سؤال در مورد تأهل، ملیت و ملیت پدر طرف سؤال چنین ادامه می‌دهد:

- اگر روزی قصد ازدواج داشته باشید حاضرید با یا فرد ترک ازدواج کنید؟
چنانچه فرزند دختری داشته باشید و روزی بخواهد ازدواج کند، حاضرید او را بیک مرد ترک بدهید؟

- برای شرکت در بعضی مراسم مذهبی خاصی مثل عاشورا و تاسوعا، آیا حاضرید در مجالس یا دسته‌جات ترک شرکت کنید؟

- اگر بخواهید خانه‌ای بگیرید و ببینید همسایه دیوار به دیوار یا آپارتمان مجاور شما ترک هستند، آیا حاضرید در همسایگی آنها زندگی کنید؟

- آیا حاضرید با فردی ترک در یک اتاق همکار باشید؟

- آیا حاضرید در محله‌ای که اکثریت آنها ترک هستند مسکن بگیرید؟

- آیا حاضرید در شهری آذری زبان زندگی کنید؟

- آیا حاضرید با فردی ترک رفت و آمد داشته باشید، او را به خانه خود مهمان کنید و یا به خانه آنها بروید؟

این پرسشنامه با مخالفت جدی اقلیت مختلف ترک زبان مواجه می‌شود و اعتراضات و بحث و جدل در این رابطه آغاز می‌گردد که خیلی زود بحث و گفتگو به زد و خورد بین دانشجویان ترک و دانشجویان اصفهانی در دانشگاه تبریز منجر می‌گردد که اگر دخالت فوری رئیس دانشگاه و آمدن بلافاصله استاندار برای آرام کردن دانشجویان نبود امکان داشت که زد و خورد به داخل شهر تبریز کشیده شده و به شورش بزرگی تبدیل گردد. بدنبال آن دانشجویان ترک دانشگاه تبریز اعتراضیه تندی علیه «طرح فاصله اجتماعی» و رادیو و تلویزیون منتشر می‌سازند که طی آن خواستار مجازات کسانی می‌شوند که این پرسشنامه را تهیه و پخش کرده‌اند. همچنین اعلامیه مفصل‌تری از طرف جمعی از شعرا و نویسندگان، محققان، مترجمان و منتقدان آذربایجانی در تاریخ ۷۴/۲/۲۴ با نام و امضاء خود در محکومیت «طرح فاصله اجتماعی» و تأیید مضمون اعتراضیه و طومارهای دانشگاه تبریز منتشر می‌شود و در پایان آن خواستار اجرای اصل ۱۵ قانون اساسی و تدریس زبان ترکی در مدارس و دانشگاهها می‌شوند.

تجزیه تحلیل اعتراضیه دانشجویان دانشگاه تبریز و اعلامیه شعرا و نویسندگان آذربایجانی، جو حاکم بر محافل روشنفکری و مراکز دانشگاهی و همچنین تعارض آنها را با اختناق همه جانبه‌ای که توسط رژیم اعمال می‌گردد نشان می‌دهد. اعتراضیه دانشجویان با این جملات شروع می‌شود:

«تاریخ همواره نشان داده است که هیچ نیروی مافوق نیروی ملتها نبوده و نمیتواند برای همیشه آنان را از رسیدن به هدفهای مقدسشان باز دارد. هموطنان ترک و آذربایجانی، این بار نیز دست نژاد پرستان و شونیستهای فارس از آستین صدا و سیمای جمهوری اسلامی بیرون آمده و قصد تحقیر و به یغما بردن حیثیت و شرافت ملی ما را دارد...»

در پایان این اعتراضیه بعد از اشاره به تاریخ ملت ترک و فداکاریهای مردم آذربایجان و محکوم کردن برنامه های صدا و سیمای جمهوری اسلامی آمده است که:

«ما دانشجویان تمامی مردم آذربایجان بویژه تبریز را به همنوائی و همصدائی با خود فرا می‌خوانیم و تقاضایمان اینست، موضعشان را مشخص کنند یا ترک و مدافع وطن، شرف و ناموس خود باشند، یا در خدمت زبان و فرهنگ اجنبی و علیه خود!!!»

بعد از شلوغی تبریز و اعلامیه دانشجویان، روابط عمومی سازمان صدا و سیما اقدام به تکذیب این پرسشنامه می‌نماید و می‌افزاید که: مرکز تحقیقات صدا و سیما جهت انجام وظایف خود و برای شناخت دقیق و عملی زمینه های همبستگی ملی و یافتن شیوه‌های تحقیق وحدت ملی برای تولید برنامه های مناسب در صدا و سیما اقدام به تحقیقاتی تحت عنوان وحدت ملی و انسجام

اجتماعی کرده است. سپس اضافه می‌نماید که: در این میان برخی افراد مغرض و ضد انقلاب از متن پرسشنامه‌ها سوء استفاده کرده، به منظور تکدر خاطر برخی هموطنان آذری زبان با ایجاد تغییرات دلخواه پرسشنامه‌ها را جعل و تحریف کرده و به مرکز تحقیقات صدا و سیما منتسب ساختند.

این تکذیب نامه به روزنامه‌های کثیرالانتشار ارسال گشته و در تاریخ ۷۴/۲/۲۴ از رادیو و تلویزیون پخش می‌شود و همان روز شعرا و نویسندگان آذربایجان به آن جواب داده و در اعلامیه خود می‌نویسند:

«حال جای این سؤال باقی است که آیا مسئولین امر و تکذیب‌کنندگان چنین پرسشنامه‌ای از اقدامات شوینستی جراید (نشر دانش، کهکشان، کیهان هوانی و...) صدا و سیما. بنیادهای سینمایی. کتابهای شوینستی منتشره (قتل اتابک، زبان خارجی در آذربایجان، آذربایجان و اران و...) مطلع‌اند؟ لابد ترکان غیوری که در فیلم‌های سینمایی سریالها، رادیو، مطبوعات، به پوزخند گرفته می‌شوند و مسئولین مشاهده می‌نمایند چیزی است عادی و طبیعی!!!
براستی طراحان چنین پرسشنامه‌هایی از مقام معظم رهبری حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، آیت‌الله موسوی تبریزی، آیت‌الله مشگینی، آیت‌الله موسوی اردبیلی، آیت‌الله ملکوتی و... شرم نمی‌کنند؟»

اعتراضیه دانشجویان و اعلامیه شعرا و نویسندگان به دفتر خامنه‌ای، دفتر رفسنجانی، دفتر مجلس شورای اسلامی، روابط عمومی صدا و سیما، مطبوعات کثیرالانتشار و مطبوعات محلی و دفتر نمایندگان آذربایجان در مجلس، استانداران و ائمه جمعه آذربایجان شرقی، آذربایجان غربی، همدان، زنجان و اردبیل ارسال شده و در مناطق ترک نشین تهران و شهرهای ترک زبان توزیع شده است.

بعد از اطلاع عمومی از کم و کیف قضیه، بعلت تعطیلات تابستانی مدارس و دانشگاهها تشنج اندکی فروکش کرد اما احتمال دارد که با باز شدن مجدد دانشگاهها و آغاز سال تحصیلی جدید دوباره سر و صدا بلند شود زیرا موضوع همچنان داغ است. اکنون سؤال اینست که چرا چنین پرسشنامه‌ای داده می‌شود و چرا چنان عکس‌العمل تند ایجاد می‌کنند؟

بنظر نگارنده این سطور، اختناق موجود در جامعه، انحصارگرایی روحانیون حاکم، ناامیدی جوانان از آینده، نبود احزاب و جمعیت‌هایی که بتوانند دردهای اجتماعی را تحلیل کنند و انرژی مادی و معنوی جامعه را در جهت پیشرفت و ترقی سوق دهند و نیز مدیریت ناشایسته‌ای که رژیم موجود اعمال می‌کند موجب می‌شوند افراط‌گرایی در جامعه رشد بکند و در مسیرهای ویرانگر جریان یابد، به اینهم باید سیاست خارجی بسیار غلط و خطرناک جمهوری اسلامی را هم علاوه

کرد که در پی دشمن تراشی است و با صدور بنیادگرائی اسلامی به کشورهای دیگر، همسایگان ایران را به عمل متقابل وامی‌دارد و آنها نیز در هماهنگی با بعضی سیاستهای جهانی به آتش ناسیونالیسم و قوم‌گرئی دامن می‌زنند و این چنین است که می‌بینیم دعوای ارمنی و منسلمان که پنج سال است قفقاز را بخاک و خون کشیده است بصورت دعوای ترک و فارس در تبریز زمینه پیدا می‌کند.

بنا به گفته یکی از نمایندگان پارلمان جمهوری آذربایجان، علی اکبر ولایتی در آخرین سفرش به آذربایجان شمالی از حیدر علی اف خواسته بود که آذربایجان روابط سیاسی و تجاری خود را با دوست اسرائیل قطع کند و تهدید کرده بود که اگر این روابط ادامه یابد جمهوری اسلامی، جمهوری آذربایجان را از کنفرانس کشورهای اسلامی بیرون خواهد کرد. در جواب این درخواست غیر معقول که دخالت در امور دیگران می‌باشد علی اف نیز گفته بود که ما سیاست مستقل خودمان را داریم و در ضمن بیست و پنج میلیون آذری در ایران زندگی می‌کنند که می‌خواهند با ما یکی بشوند و ما از خواسته های آنان حمایت می‌کنیم.

ظاهراً بدنبال همین جدال پشت پرده بوده که بعد از آقای وفا قلی زاده نماینده پارلمان جمهوری آذربایجان در یک کنفرانس علمی در ایالات متحده آمریکا اعلام کرد که بیست و پنج میلیون آذربایجانی مقیم ایران از حق و حقوق خوب محرومند. با در نظر گرفتن مسائلی از این دست و با توجه باینکه آمریکا سیاست مهار جمهوری اسلامی را در پیش گرفته است و حتی می‌تواند سیاستهای خاصی را توسط جمهوری آذربایجان در مورد ایران اعمال کند که یک نمونه آن اخراج ایران از کنسرسیوم نفت آذربایجان می‌باشد که تحت فشار آمریکا صورت گرفت و همچنین امکاناتی که آمریکا در ترکیه دارد و می‌تواند مشوق صدور پان ترکیسم از ترکیه به ایران باشد و ترکیه نیز تاریخاً این تمایل را نشان داده است. اما ساده اندیشی و سطحی نگری خواهد بود که رشد قوم‌گرائی و ناسیونالیسم ترک را در ایران تنها ناشی از تحریکات بیگانگان بدانیم و به عوامل اصلی درون که زمینه ساز مؤثر واقع شدن دخالتهای خارجی است کم بها بدهیم.

اولاً: دخالتهای خارجی همیشه وجود داشته و امپراطوریهای روسیه تزاری و عثمانی همواره آذربایجان را در حوزه امنیتی خود مطرح کرده و باشکال مختلف در آنجا دخالت کرده‌اند و بعد از جنگ جهانی اول نیز با شیوه‌های تازه‌ای سیاست کهنه را دنبال نموده‌اند. لیکن این تحریکات مؤثر واقع نشده و اگر هم شده گذرا بوده و چندی بعد خنثی شده است.

ثانیاً: ترکیه و جمهوری آذربایجان در شرایطی قرار ندارند که بتوانند کاری در ایران انجام بدهند حتی اگر میل باطنی‌شان دخالت در امور ایران باشد. ترکیه خود سخت درگیر مسأله کرد در منطقه جنوب شرقی خویش است و حاضر است برای کنترل پ.کاکا هرگونه امتیازی را به جمهوری اسلامی بدهد تا مانع نفوذ افراد پ.کاکا از ایران به ترکیه بشود. شاید کسانی در ترکیه باشند و یقیناً هستند که خواب احیاء امپراطوری عثمانی را می‌بینند و برای فتح جمهوریهای تازه استقلال یافته

ترک زبان شوروی سابق تنها راه ممکن را گذشتن از آذربایجان ایران می‌دانند ولی نه ترکیه مدل موفق برای این کشور هاست و نه ترکهای جوان توان متحقق ساختن این آرزو را دارند. تمامیت خاک ترکیه جداً در خطر است و باید قاچ زین را بچسبند، و چهار نعل رفتن را رها کنند بویژه که عثمانی‌ها دیده‌اند که در آذربایجان با فرزندان شاه اسماعیل طرف هستند.

جمهوری آذربایجان نیز با مشکلات آغاز استقلال و در کنار آن با جنگ با ارمنستان بر سر قره باغ درگیر است و برای سر پا ایستادن احتیاج مبرم به کمک‌های همسایگان بویژه ایران دارد که سیاستمداران آنجا نمیتوانند بلند پرواز باشند و تمام عقل و منطق و سیاست حکم می‌کند که با تمام توان در جلب دوستی ایران بکوشند و نه بر عکس.

تجربه نشان میدهد که هر وقت جنبش اعتراضی در تبریز اوج گرفته بلافاصله حکومت مرکزی آنرا به تحریکات بیگانگان نسبت داده و به سرکوب آن پرداخته است.

قیام ۲۹ بهمن ۱۳۵۶ تبریز یک نمونه است که جمشید آموزگار نخست وزیر شاه آنرا عوامل بیگانه نامید و گفت که اغتشاش کنندگان از آن طرف مرز آمده بودند.

مهدی بازرگان نخست وزیر دولت موقت نیز قیام طرفداران آیت‌اله شریعتمداری را کار عوامل خارجی دانست و جمله به جمله آنچه را که جمشید آموزگار گفته بود تکرار کرد. اما گذشت زمان خلاف آن را ثابت کرد. امروز هر آدم منصفی می‌تواند قضاوت بکند که نه قیام یا برهنه‌های بیست و نهم بهمن تبریز و نه نهضت ضد ولایت فقیه خلق مسلمان با نقشه و تحریک بیگانه انجام نگرفته بلکه هر دو آنها فوران خشم فروخورده توده‌های زحمتکش بودند که علیه ظلم و بیعدالتی قیام کرده بودند. نسبت دادن جنبش‌های مردمی آذربایجان بخاطر موقعیت ژئوپلیتیکی این منطقه و سابقه تاریخی تحریکات خارجی امر ساده و متداولی است. این شیوه برخورد چه از طرف حکومت باشد و چه از طرف سیاستمداران نسل گذشته که در هر شورش دست بیگانه را می‌جوید و عمده می‌کند باعث می‌گردد که حکومت‌های دیکتاتوری از پذیرش اشتباهات و سیاست‌های غلط خود شانه خالی کنند و با برانگیختن احساسات میهنی در سراسر کشور خود را بر حق و طرفدار ملک و ملت قلمداد کنند و پایه‌های دیکتاتوری خود را استوار سازند.

امروز آنچه که در آذربایجان موجب نارضایی و خشم مردم و روشنفکران می‌باشد سیاست غلط فرهنگی است که در همه جای ایران و از جمله در آذربایجان توسط گردانندگان جمهوری اسلامی اعمال می‌شود و این سیاست در آذربایجان غیر قابل تحمل شده است. بی‌مناسبت نیست اشاره شود که ایده وحدت آذربایجان شمالی و جنوبی بعد از سقوط امپراتوری روسیه تزاری و پیدایش جمهوری آذربایجان بوجود آمده و در مقاطع زمانی مختلف باشکال گوناگون مطرح شده است. بعد از انحلال اتحاد شوروی نیز این ایده شدیداً مطرح شد و جبهه خلق آذربایجان رسماً خوستار وحدت با آذربایجان ایران بود و یکبار نیز ابوالفضل ایلچی بیک اولین رئیس جمهور آذربایجان

بعد از استقلال جدید خواهان پیوستن آذربایجان ایران به جمهوری آذربایجان شد که آگاهان سیاست دولت ترکیه را پشت سر او می‌دیدند اما بخت با او یار نبود و خیلی زود از قدرت کنار رانده شد.

همین امروز نیز در آذربایجان و ترکیه ایده وحدت دو قسمت آذربایجان وجود دارد و توسط احزاب و گروه‌های سیاسی شناخته شده‌ای نیز مطرح می‌شود اما عمیق‌تر که بنگریم این نخواستارها را دفاعی می‌بینیم نه تهاجمی. یعنی اینکه جمهوری اسلامی با هزار و یک وسیله حزب اللهی و آخوند و بنیادگرائی به این کشورها صادر می‌کند و علناً در تشدید جنگ ذهبی در این جوامع نقش بازی می‌کند و آنها نیز برای خشتی کردن تبلیغات بنیادگرایان اسلامی به طیل ناسیونالیسم ترک می‌کوبند و جنگ ترک و فارس را تدارک می‌بینند. بنا بر این تشنجات اخیر در تبریز را در وحله اول باید در ماهیت بحران سازی جمهوری اسلامی جستجو کرد نه در باکو و استانبول و احیاناً در تل آویو و واشنگتن. بدون اینکه از نقشه‌های این مراکز غافل بود.

جمهوری اسلامی در صدور بنیادگرایان اسلامی به کشورهای همسایه شکست خورده است و با ایجاد اختناق مذهبی و سیاسی در داخل ایران خود در برابر اندیشه‌های ناسیونالیستی بی دفاع شده است. روحانیون حاکم همیشه از امت اسلامی حرف زده‌اند و در عمل ملت و ملیت را نفی کرده‌اند. اکنون افراطی‌ترین ایده‌های ناسیونالیستی در میان جوانان ترک و کرد و حتی فارس دیده می‌شود که اگر ریشه یابی نشود می‌تواند نه تنها استقلال و تمامیت ارضی ایران را با خطر جدی مواجه سازد بلکه در تداوم خود هست و نیست جامعه را در آتش جنگ‌های قومی بسوزاند که یوگسلاوی نمونه کوچکی از این فاجعه بزرگ است. رشد ناسیونالیسم ترک در تبریز فقط به درگیری دانشجویان ترک و فارس محدود نمی‌شود، طی سالهای گذشته یک گرایش عمومی در طیف روشنفکران ترک بسمت ناسیونالیسم وجود داشته است که از عوامل عمده این گرایش، شکست مدل دولتهای سوسیالیستی و بحران ایدئولوژیک ناشی از این شکست می‌باشد. همچنین فرو ریختن مرزهای سیاسی بعد از ریزش دیوار برلن و پیدایش کشورهای جدید و بطور خلاصه گسترش درگیریهای قومی در سطح جهان بعد از پایان جنگ سرد در رشد ناسیونالیسم ترک نیز تأثیر خود را گذاشته است.

همزمان با استقلال جمهوری آذربایجان و آزاد شدن رفت و آمد بین شمال و جنوب آذربایجان، گروه‌های فرهنگی - سیاسی که رابطه خود را با گروه‌های سیاسی قطع کرده بودند، در این انجمن و گروه‌های ملی - فرهنگی دور هم جمع شدند و به بحث و تبادل نظر راجع به زبان، ملت، قوم و غیره پرداختند. این گروه‌های سیاسی و غیر سیاسی هم در داخل ایران و هم در خارج ایران بودند و هستند و اکنون بعد از چند سال مطالعه و تحقیق بمرحله‌ای رسیده‌اند که می‌توانند در زندگی روزمره آذربایجانی‌ها تأثیر بگذارند. وجود این گروه‌ها و محافل برای اعتلاء فرهنگ آذربایجان ضروری و در مجموع مثبت بوده است. اما در اینجا نیز مانند هر جنبش عمومی دیگر، راست و چپ و میانه وجود دارد و محافل افراطی نیز در کنار این گروه‌ها رشد کرده است. از طرف دیگر یک

نوع مقاومت فرهنگی جوان در مقابل حاکمیتی که مروج اندیشه های پوسیده در سراسر ایران بصورت بازگشت به ریشه ها و اصل و نسب پیدا شده است، این مقاومت فرهنگی در میان تحصیل کرده و روشنفکران فارس بشکل زرتشتی گری و روی آوردن به ارزشهای اساطیری و تقلید آئین های باستانی دیده می شود و کم نیستند کسانی که مدال تندیس های زرتشتی را برگردن خود می آویزند و به این ترتیب مخالفت خودشان را با اسلام اجباری و فرهنگ نوحه و عزا نشان می دهند. همین شکل مبارزه فرهنگی وقتی در آذربایجان پیدا می شود با تأثیر پذیری از همسایگان بصورت پان ترکیسم در می آید و جوانان تبریزی بجای مدال های زرتشتی، مدال های اساطیری ترک از جمله بوزقوت را به سینه خود می زنند. این تمایلات و تزئینات اگر بدور از گرایشات نژاد پرستانه باشند، در چارچوب آزادی عقیده و پوشش می گنجند اما اگر نمود کینه قومی باشند عین ضدیت با برابری انسانها و حقوق بشر می گردد.

عمیق تر که بنگریم پشت پرده دعوی ترک و فارس رویارویی طرفداران و مخالفین جمهوری اسلامی را می بینیم. در این درگیری قومی سران و سیاستگزاران رژیم مقصرین اصلی هستند. از آنجا که طرفداران رژیم در آذربایجان اقلیت ناچیزی هستند لذا اعمال حاکمیت با زور و اختناق بیشتری انجام می گیرد و جوانان ترک نیز واکنشهای افراطی نشان می دهند. در جریان درگیری دانشجویان فارس و ترک در دانشگاه تبریز، تعدادی کتاب فارسی آتش زده شده در اعلامیه دانشجویان نیز از «تبار پاک» صحبت بمیان آمده و جابجا شوینیسیم فارس محکوم شده است. خطای آشکار خواهد بود که جواب شوینیسیم با شوینیسیم تندتر داده شود. در دنیای متمدن امروزی هر گونه نژادپرستی محکوم است.

دعوی ترک و فارس بداخل خانواده ها نیز کشیده شده است. بعضی از پدر و مادرهای تبریزی با فرزندان خود فارسی حرف می زنند و با مخالفت جدی فامیل و آشنایان مواجه می شوند. در مقابل عده ای نیز در محاوره روزمره از بکار بردن لغات فارسی و عربی بشدت اجتناب می کنند. این تمایز گذاری بتدریج به روابط اقتصادی نیز سرایت می کند، راننده ای که حاضر نمی شود مسافر فارس سوار کند و یا فروشنده ای که به مشتری فارس جنس نمی فروشد و الی آخر... ایجاد اینهمه «فاصله اجتماعی» را باید از چشم طرفداران «امت واحده» و «ولایت فقیه» در حکومت دید که تاریک اندیشانه ویژگی های ملی و فرهنگی مردم ایران را نفی می کنند و تخم کینه و نفاق می پاشند.

جمهوری اسلامی از روز بقدرت رسیدن خود چون یک حکومت ایدئولوژیک بود و تبلیغ و ترویج باورهای خود را یک وظیفه شرعی می دانست لذا قبل از هر چیز رادیو و تلویزیون و آموزش و پرورش را در اختیار خود گرفت. در دوران ما رادیو و تلویزیون یک رکن اساسی در اداره جامعه تلقی می شود و متأسفانه صدا و سیمای جمهوری اسلامی، چه در دوره ای که قطب زاده مسئول آن بود و چه در مدت طولانی که محمد هاشمی سرپرستی آنرابعده داشت و چه حالا که لاریجانی گرداننده آن است هرگز در جهت وحدت و آشتی ملی قدم بر نداشته است و در آذربایجان سیاست صدا و سیما فاجعه بوده است و در تشدید اختلاف ترک و فارس نقش مخرب و جدی

داشته است که یک نمونه‌اش پرسشنامه «طرح فاصله اجتماعی» است.

پیشبرد برنامه‌های متحجرانه بی روح و خسته کننده، آنهم در منطقه‌ای که با چهار کشور خارجی همسایه است، حذف برنامه‌های مردم پسند تولید محلی و به حداقل رساندن برنامه‌های ترکی و استفاده از زبان ساختگی که نه ترک و نه فارس آنرا نمی‌فهمد که چندی پیش این شبه زبان مورد اعتراض استادان دانشگاه تبریز واقع شد و نیز تمسخر لهجه ترکی در سریال‌های سراسری همه دست بدست هم داده و مردم و بویژه جوانان را که بیش از سایر اقشار جامعه حساس هستند، هم از صدا و هم سیمای جمهوری اسلامی بیزار کرده است.

رادیو تبریز در زمان حکومت پیشه‌وری تأسیس شده است که در تکامل خود امروز به صدا و سیمای جمهوری اسلامی مرکز آذربایجان شرقی تبدیل شده است. این رسانه همگانی از آغاز کاملاً سیاسی بوده و همیشه برای اینکه از رادیو و تلویزیونهای باکو و استانبول عقب نماند نسبت به سایر مراکز رادیو و تلویزیون ایران مجهزتر بوده و به سه زبان فارسی، ترکی و ارمنی برنامه پخش می‌کرده است و چندین بار نیز باشغال در آمده است که از جمله در ۲۱ آذر ۱۳۲۵ و ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ و ۲۲ بهمن ۱۳۵۷ و شانزده آذر ۱۳۵۸ (توسط طرفداران آیت‌اله شریعتمداری) بوده است. این دست بدست شدن‌ها اهمیت این مرکز را نشان می‌دهد و مردم آذربایجان نیز حساسیت زیادی نسبت به برنامه‌های رادیو و تلویزیون دارند و اگر سیاست فعلی ادامه یابد هر لحظه امکان دارد که مردم به مرکز رادیو و تلویزیون بریزند و بعد از قطع برنامه‌های حکومتی به پخش خبر و برنامه‌های هنری ترکی بپردازند. در این اوضاع و احوال ملتهب تغییر امام جمعه تبریز نیز سوال برانگیز بوده است. ظاهراً آیت‌اله ملکوتی را برای تدریس به حوزه علمیه قم برده‌اند ولی شایعات در مورد سوء استفاده‌های صد میلیون تومانی وی و اطرافیانش بر سر زبانهاست. وی یک آخوند غیر سیاسی بود و روزی که از طرف خمینی بعنوان نماینده امام در آذربایجان و امام جمعه تبریز انتخاب شد در اولین خطبه نماز جمعه‌اش گفت که آمده‌ام مانند مسلم‌این عقیل شهید بشوم. آیت‌اله مسلم ملکوتی که اهل سراب بود مردم تبریز را اهل کوفه می‌دانست که قبل از او دو امام جمعه یعنی آیت‌اله قاضی طباطبائی و آیت‌اله مدنی را ترور کرده بودند او در اولین سخنرانی غیر سیاسی بودن خود را نشان داد و چهارده سال بر آذربایجان حکومت کرد و هر خطبه نماز جمعه‌اش ماده اولیه چندین جوک و لطیفه بود که بذله‌گویان تبریز از آن الهام می‌گرفتند و به هزل و هجو او و سایر آخوندها می‌پرداختند.

آمدن مجتهد شبستری که یک روحانی سیاسی و دارای استقلال رأی است ظاهراً در رابطه با نا آرامی‌های تبریز و حساس تر شدن اوضاع در منطقه آذربایجان بوده است. در آستانه انتخابات دوره پنجم مجلس شورای اسلامی وجود یک امام جمعه قدرتمند می‌تواند به هدفهای حکومت کمک کند. نمایندگان دوره چهارم از تبریز حتی در میان هم قماشان خود نیز به فساد و بی‌عرضگی معروف بودند و حزب‌اله قادر به دفاع از آنان نبود. احتمال این وجود دارد که نمایندگان مجلس نیز که مانند امام جمعه منتخب رژیم هستند برای دوره بعد کلاً عوض بشوند و حکومت سعی کند

کسانی را بمجلس برود که حداقل وجهه را در میان طرفداران حکومت داشته باشند و گرنه مشکل نمایندگان صامت تبریز نیز به سایر مشکلات آذربایجان افزوده می شود و کنترل منطقه غیر ممکن می گردد.

گفتنی است که بعد از سرکوبی حزب خلق مسلمان در سال ۱۳۵۹ جمهوری اسلامی در میان مذهبپون تبریز پایگاهی نداشته است و نمایندگانی که از تبریز بمجلس رفته اند هیچکدام وجهه و پذیرشی نسبی در میان مردم نداشته اند و هیچکس نیز آنان را جدی نگرفته است.

وقایع اخیر تبریز را باید در رابطه با بحران همه جانبه ای که سراسر کشور را فرا گرفته مورد ارزیابی قرار داد. در اصل بحرانی که منجر به انقلاب ۱۳۵۷ شد با عوامل گوناگون تشدید شده است زیرا خواسته های اساسی مردم که دموکراسی در مرکز آنها قرار داشت برآورده نشده است. در عین حال آینده آذربایجان از آینده ایران جدا نخواهد بود. آذربایجانی ها طی سده های طولانی چنان با سایر اقوام ایرانی در آمیخته و پیوندهای عمیق برقرار کرده اند که هیچ نیروئی نمیتواند آنها را از هم جدا سازد. مسائل اقتصادی و اجتماعی آذربایجان آنچنان با مسائل کلی ایران گره خورده است که حل هر مشکل آذربایجان در گرو حل آن مشکل در مقیاس سراسری ایران است.

روحانیون حاکم اگر نمیخواهند کشور دچار هرج و مرج و جنگهای قومی و برادرکشی شود باید ولایت مردم را بپذیرند و مانع شرکت زنان و مردان ایرانی در اداره جامعه نشوند. نارضایتی آذربایجانی ها بیانگر نارضایتی عمومی از حکومت فقهاست زیرا آذربایجانی ها نیمی از جمعیت کشور را تشکیل میدهند و تهران بزرگترین شهر ترک نشین ایران است. ایران امروز با شصت میلیون جمعیت و تنوع فرهنگها در وضعیتی قرار دارد که یا باید دموکراسی بر آن حکومت کند و یا اینکه غیر قابل حکومت کردن خواهد شد.

* - گرگ تو تم اقوام ترک بوده و بوزقوت ها یا گرگهای خاکستری یک گروه پان ترکیست افراطی هستند. آرم بوزقوت هم گرگی در حال زوزه کشیدن ایستاده در درون قرص ماه می باشد.

خاله جان هن پان ترکیست شده است! (۱)

«حم+آر+آن»

بیشتر از ۴۰ سال بود که به منطقه «سیاه کوه» (قره داغ سابق!) و به روستای زادگاه مادرم نرفته بودم، و ای کاش، اصلاً پایم می شکست و هرگز پایم را به منطقه‌ای نمی گذاشتم که همه اهالی اش از کودک ۸ دقیقه‌ای تا پیر ۸۰ ساله «عوامل صهیونیسم جهانی»، «بوق استکبار بین‌المللی»، «نوکر اجنبی» و «جیره‌خوار استعمار» هستند!

هوا تاریک شده بود که به روستای زادگاه مادر رسیدم و به منزل خاله پیرم رفتم. خاله جانم، تنها زندگی می‌کند. فرزندان و نوه‌هایش، در اثر رسیدگی‌های بیش از حد مسئولان به روستاها و به خاطر نفرتی که از مدرسه، آب، برق، مخابرات و سایر امکانات رفاهی جدیداً ایجاد شده در دهات داشته‌اند، زادگاه خود را ترک کرده و به تهران رفته‌اند تا به مشاغل سازنده‌ای چون خرید و فروش کوپن و سیگار، قاچاق دارو، تکدی‌گری(!)، سرقت و... مشغول شوند.

خانهٔ محقر خاله جان، برق و گاز و سایر لوازم زندگی در عصر حاضر را نداشت، علت این همه نداری هم، توطئه‌های استکبار جهانی و بعضی مطبوعات جدیدالولاده(!) بود.

تا خاله جان تنور را گرم کند و با استفاده از سوخت طبیعی خاله جانم، نفت و گاز منزل خود را به خارج صادر می‌کند و خودش مجبور است تپاله بسوزاند - مشغول جوشاندن کتری و پختن «تندیرآشی» شود، من رادیوی کهنه باطری‌دار را از تاقچه برداشتم و روشن کردم. صدا، صدای (رادیو) تبریز بود. گوینده می‌گفت: «آیندی، عزیز شتون‌لردن دعوت اثلیروخ «ترکی قفقازی»! دیلینده اولان برنامه‌میزه توجه بویور سوننار» پیش خود گفتم: «عجب تصادف خوش آیندی! اصلاً اشتباه می‌کردم که از چند سال پیش، از برنامه‌های رادیو تبریز استفاده نمی‌کردم. همین الان است که

یک زبان خارجی جدید یاد بگیریم! برنامه شروع شد، اما زبانش، زبان خارجی نبود. شاید هم خارجی بود، اما من اصلاً احساس بیگانگی نمی‌کردم. حتماً، سالها پیش این زبان را در جایی دیده بودم!

خاله جانم تنور را گیراند و کتری و «تیانچا» را روی «ارسین» گذاشت. بعد، نزد من آمد و گفت: «بالا! چوخ خوش گلیسن، صفا گتیر یسن، آنان نه قه بیریر؟» بکه خوردم. زیر لب، چند تا دعا و باطل‌السحر خواندم و به طرف خاله جانم فوت کردم. چه معنی دارد؟ یعنی چه؟ چرا خاله جانم به زبان «ترکی قفقازی» صحبت می‌کند؟ پیرزن، آخر عمری ایمان خود را به جیفه دنیا فروخته و رفته و نوکر صهیونسم بین‌المللی، بوق استکیار جهانی، جیره‌خوار امریکا و... شده و دست استکیار جهانی، از آستین او بیرون آمده است؟ اصلاً نکند این مطبوعات جدیدالولاده دوم خرداد را خوانده و ملحد و مهدورالدم شده است؟ یک لحظه آرزو کردم که ای کاش، یکی از اعضای محترم گروه فشار آنجا بود و با «غیرت» خود، با این پیرزن برخورد می‌کرد و او را، اقلّاً دچار «قتل‌های مشکوک اخیر» می‌کرد. جداً جای آن برادران «محفلی» خالی! چپ چپ نگاهش کردم (خواهش‌کنم عصبانی نشوید، فقط نگاهم چپ چپ بود، و گرنه، خودم راست راست هستم، اگر هم باور نمی‌کنید، می‌توانید با خط کش و شاغول «محفلی» امتحان کنید) و گفتم: «ای پیرزن پان‌ترکیست ناسیونالیست افراطی تجزیه طلب جدایی خواه خائن! این چه زبانی است که با آن حرف می‌زنی؟»

خاله جانم، با چشمان گشاد شده و لبهای لرزان جواب داد: «می‌خواستی چه زبانی باشد؟ زبان ترکی است.» غریدم: «ای ملعونه غیر مغفوره دگراندیش لیبرالی ملی‌گرا! این چه جور ترکی است؟! این زبان بیگانه را از کجا یاد گرفته‌ای؟»

جواب داد: «همان زبان ترکی که پدر و مادرم یاد گرفته‌ام و آنها هم از پدر و مادر خودشان، و آنها هم از...»

فریاد زدم: «خفه شو غرب زده مآب ستون پنجم!»

گفت: «می‌شود به زبان آدم‌زادی حرف بزنی که من هم از گفته‌هایت سردر بیاورم؟»

گفتم: «گرچه برای آدم باسواد و تحصیل‌کرده و عالیمی مثل من افت دارد، ولی سعی می‌کنم طوری صحبت کنم که دهاتی بی سواد مثل تو هم کمی سردر بیاورد. حالا بگو ببینم، این چه جور ترکی است که تو حرف می‌زنی؟» جواب داد: «زبان ترکی آذربایجانی» داد زدم: «دروغ می‌گویی ای وطن فروش! ترکی آذربایجانی، همان زبانی است که صدا و سیمای تبریز، استاندارها و سایر مسئولان استانهای شمال غرب کشورمان با آن صحبت می‌کنند. مثلاً گوینده محترم رادیو تبریز می‌فرماید: «نظر به بوی که در آستانه بازگشایی مدارس قرار تاپیی شوخ!» و استاندار آذری زبان استانمان هم می‌فرمایند: «در جلسه‌لری که تشکیل تاپیب و در مراسماتداری که برگزار اولونور...!» فهمیدی خائن! زبان ما، این است، نه آن زبان پان‌ترکیستی که تو صحبت می‌کنی. اما باید همین جا از تو اعتراف بگیرم که وقتی حتی تا فاصله هفت ده آن طرف‌تر یک مدرسه وجود ندارد تو این زبان اجنبی را از چه کسی یاد گرفته‌ای؟ نکند ماهواره داری و به تهاجم فرهنگی بیگانگان نگاه می‌کنی؟ یا وضعی که تو داری، حتماً فردا هم طرفدار ورزش بانوان می‌شوی، حالت رنجش و قهر، در قیافه

خاله جانم آشکار بود. اما این دلیل نمی شد که من کوتاه بیایم و این عنصر نامطلوب و معلوم الحال را به حال خود رها کنم. بنابراین، باز هم ادامه دادم: «بینم، پیرزن تساهل کار تسامح‌گرا! تا حالا اتفاق افتاده که کف بزنی و سوت بکشی؟!»

جواب داد: «مگر اشکالی دارد؟ یادم هست که پنجاه سال پیش، در جشن دامادی برادرم، از خوشحالی کف زدم. یک بار هم، حدود شش سال پیش که یکی از مسئولان استانداری به ده ما آمد و جلو چشم این همه مردم ادعا کرد که همه روستاهای با جمعیتی بالاتر از ۲۰ خانوار از آب لوله کشی سالم، برق، مخابرات، بهداشت و... برخوردار شده‌اند، من به یاد ده خودمان و دهات همسایه افتادم و بی اختیار، کله‌ام سوت کشید.»

غریدم: «شانس آوردی که از پنجاه سال پیش به این طرف، نه خوشحال شده‌ای و نه کف زده‌ای، پس این جرم تو، شامل مرور زمان می شود. سوت کشیدن کله‌ات هم، چون بی اختیار بوده، مشمول چند درجه تخفیف خواهد شد. با این حساب، گناهت خیلی سنگین نیست و فعلاً با یک دست کتک حسابی و شکستن یکی از انگشتان دلم یک ذره خنک می شود. ولی باید صادقانه به این سؤال من جواب بدهی که این «آذربایجان» کجاست که تو زبانت را به طور مخفیانه و جاسوس مآبانه یاد گرفته‌ای؟»

خاله جانم نگاهی به انگشتان پینه بسته اش کرد و جواب داد: «از مادر بزرگ مرحوم شنیده‌ام که در زمان قدیم، آذربایجان از حدود نزدیکی های قزوین و همدان شروع می شد و تا شمال دریای خزر ادامه داشت، اما حالا نمی دانم.»

گفتم: «مادر بزرگ مرحومت خیلی اشتباه کرده! در آن طرف رود ارس، اصلاً آذربایجانی وجود ندارد و نام آن منطقه، از اولین روز آفرینش «آران» بوده، دلیلش هم نوشته های جناب دکتر پروفیسور «عنایت‌الله رضا» و چند دکتر پروفیسور پان ایرانیست دیگر است که در روز اول خلقت در آنجا حضور داشتند و شاهد نامگذاری «آران» بودند. متنها، چون این دانشمندان بزرگ اهل خود نمایی نبودند و از کسی و جایی هم پولی بابت عوض کردن نام سرزمین های آن طرف ارس و روستاها و شهرهای این طرف ارس نمی گرفتند، راز این نام گذاری را تا زمان سلطنت پهلوی محفوظ نگاه داشتند و تنها در زمان پهلوی، بدون این که پولی و مقام و عنوانی بگیرند، همین طور مفتکی اطلاعات خود را در اختیار مشتاقان حقیقت(!) قرار دادند. در این طرف ارس هم، استانهای زنجان، همدان و اردبیل، اصلاً از ابتدای خلقت جزو آذربایجان نبودند و فقط دو استان ناقابل آذربایجان شرقی و غربی این نام را دارند که این مشکل هم، انشاءالله به همین زودی و با تبدیل مراغه، اهر، میانه، خوی، میانداوب، ماکو، و غیره به استان و انتخاب نامهای جدید، کاملاً حل می شود و دیگر آذربایجانی نمی ماند که تو، طرفداری اش را بکنی و پان ترکیست و تجزیه طلب بشوی.»

خاله جانم، در حالی که از قیافه اش معلوم بود در فکر طرح کردن یک توطئه جدید است، گفت: «ولی من تازه گی ها شنیده‌ام که در آنجا یک دولت درست کرده اند و اسمش را «آذربایجان گذاشته اند. اسم آنجا را، چطور می خواهید عوض کنید؟»

گفتم: «اولاً من با آن دولت مخالفم. برای این که دولت آنجا با آمریکا و اسرائیل رابطه دارد و صهیونیسم جنایتکار و آمریکای جهانخوار، در آنجا سفارتخانه درست کرده‌اند. من فقط طرفدار دولت‌هایی هستم که نه با اسرائیل و آمریکا رابطه دارند و نه تا امروز در امور داخلی ما دخالت کرده‌اند. مثلاً دولت انگلستان که از اول خلقت تا امروز، هیچ دخالتی در امور کشور ما نکرده و هیچ ارتباطی هم با آمریکا و اسرائیل نداشته است. دلیل حرفم هم، این است که روز اولی که آذربایجانی‌ها می‌خواستند یهودیان صهیونیست را از تمام دنیا جمع کنند و به سرزمین فلسطین بیاورند و سرزمینهای عربی را غصب کنند، انگلستان اولین کشوری بود که با موجودیت صهیونیسم مخالفت کرد، ولی توطئه‌های آذربایجان باعث شد که اسرائیل نیرو بگیرد و اعراب را شکست دهد. با روسیه هم، مناسبات خیلی نزدیک داریم، به این دلیل که روسها هم، هرگز به ایران تجاوز نکرده و هیچ دخالتی در امور داخلی ما ننموده‌اند. ضمناً، روسیه هم از جمله کشورهای است که با آمریکا و اسرائیل روابط سیاسی و میاسی ندارد و می‌خواهد سر به تن این جنایتکاران متجاوز نباشد. اصلاً در میان همه کشورهای دنیا، فقط آذربایجان و ترکیه هستند که با آمریکا و اسرائیل رابطه دارند. ثالثاً، با اقدامات سازنده‌ای که کشور دوست و برادر بنده - ارمنستان - انجام میدهد، امیدوارم به همین زودی زود، همه شهرها و بخش‌های آن آذربایجان کدایی شما را آزاد(!) کنند و کشور انسان دوست و صلح طلب (!) «ارمنستان بزرگ» - از قفقاز تا اصفهان و از مدیترانه تا خزر را تشکیل دهد و آن وقت، نام همه شهرها و بخش‌های این مناطق را عوض کنند تا خیال همه راحت شود.»

به قدری گرم صحبت شده بودم که متوجه نشدم خاله جانم خوابش برده و صدای خُر خُرش بلند است. هوا، کم‌کم داشت روشن می‌شد.

فردا که برای گردش به کوچه‌های روستا رفتم و با قوم و خویش صحبت کردم، متوجه شدم که همه آنها به زبان اجنبی «ترکی قفقازی» صحبت می‌کنند. موقع برگشتن به تبریز هم، متوجه شدم همه مردم اینجا، حتی مادر خودم، به این زبان حرف می‌زنند. عجیب است، چرا تا امروز متوجه نشده بودم که همه همشهریها و هم‌ولایتی‌هایم، به زبان بیگانه‌ی پان ترکیستی تجزیه طلبانه حرف‌زنند؟! حتی زبان خود من هم، بیشتر «ترکی قفقازی» بود تا «لهجه آذری» مصطلح در صدا و سیمای تبریز.

در دلم آرزو کردم که ای‌کاش برادرم «صمدخان شجاع‌الدوله» زنده بود، فقط او می‌توانست از پس این مردم لیبرالی غرب زده‌ی تسامح‌گرا و تساهل مسلک بر بیاید. شاید هم برادرم «مستوفی» اگر استاندار اینجا بود، می‌توانست این بیگانه‌پرستان پان ترکیست را سر جای خود بنشانند!!!!

ده تفاوت اساسی بین زبان ترکی و زبان فارسی^(۱)

بابک اوزتورک

با بررسیهایی که ما به عمل آورده‌ایم ده تفاوت اساسی و عمده میان زبان فارسی و ترکی به شرح زیر می‌باشد:

- (۱) زبان ترکی زبان بیگانگان است و زبان فارسی زبان رسمی و ایرانی می‌باشد.
- (۲) زبان ترکی زبان به طور اخص در ۸ کشور مستقل و ۱۲ کشور بصورت ناقص می‌باشد در حالی که زبان فارسی زبان ۳ کشور افغانستان - ایران و تاجیکستان می‌باشد.
- (۳) زبان فارسی جزو زبانهای اسلامی - ایرانی است ولی زبان ترکی چون در کشور ترکیه زبان رسمی می‌باشد پس جزو زبانهای غربی می‌باشد.
- (۴) در زبان فارسی چون «مرگ بر امریکا» و «مرگ بر اسرائیل» موزون و آهنگ‌دار ادا می‌شود، یک زبان کامل است. ولی چون در زبان ترکی ناموزون می‌باشد پس یک زبان کامل نیست.
- (۵) در زبان فارسی تمامی کلمات خارجی اعم از ترکی - عربی - انگلیسی باید حذف و پالایش داده شود، ولی در زبان ترکی نیازی به این کار نیست.
- (۶) هر کس به زبان فارسی اصیل صحبت کند یک ایرانی غیور و وطن‌دوست می‌باشد ولی اگر کسی به زبان ترکی اصیل صحبت بکند پان ترکیست و ناسیونالیست افراطی می‌باشد؟
- (۷) تلویزیون جمهوری اسلامی ایران بخاطر بسط زبان فارسی و استفاده فارس‌زبانان «فراری

سلطنت طلب» (هموطن؟!) باید شبکه جام جم راه‌اندازی کند، ولی نیازی به افتتاح یک شبکه تلویزیونی به زبان ترکی برای ۳۰ میلیون ترک ایرانی نیست.

۸) فارسی زبان رسمی ماست و باید در تمام سطوح تحصیلی تدریس شود ولی زبان ترکی که زبان مادری ۳۰ میلیون ترک ایرانی است نباید در مدارس تدریس شود.

۹) روزنامه‌های فارسی زبان می‌توانند اسامی شهرهای کشورهای خارجی همچون «بخارا» را برای خود انتخاب کنند ولی اگر نشریه‌های ترکی زبان از اسم «باکو» برای تیتراژ خود استفاده کنند، آنها ناسیونالیست افراطی هستند.

۱۰) فرهنگستان زبان فارسی در ایران باید تقویت شود ولی نیازی به فرهنگستان زبان ترکی در ایران نیست. به چه دردشان می‌خورد هزینه برآست ترکها باید به جای کلمات خارجی همانند کامپیوتر و سوبسید از کلمات رایانه و یارانه استفاده کنند.

نتیجه‌گیری اخلاقی: هر چه ما دوست داریم آن صحیح است.

نتیجه‌گیری تاریخی: ترکها می‌خواستند در زمان حکومت‌های ترک زبانان، زبان رسمی ایران را ترکی انتخاب کنند حال آنکه ترکها تنها چهار هزار سال قبل از فارسها در این سرزمین دارای تمدن بودند.

نتیجه‌گیری فلسفی: در جهان هر کسی زور دارد زبان حاکم زبان آنهاست.

نتیجه‌گیری تبلیغاتی: ترکها که می‌توانند به زبان خود صحبت بکنند نیازی به نوشتن ندارند.

نتیجه‌گیری خردمندانه: اگر از زبان ترکی صحبت کنید ما فکر می‌کنیم که جاسوس آذربایجان و ترکیه در بین شما نفوذ کرده‌اند. پس اصلاً از این به بعد بهتر است ترکی صحبت نکنید هم خودتان راحت هستید و هم فکر ما راحت می‌شود.

بیانیه دبیرک خانه خرده فرهنگها^(۱)

بابک اوزتورک

بنا به حساب الامر استاندار محترم آذربایجان شرقی و درخواست مردم طی طومارهای متعدد و مطول از شهرهای تبریز، اردبیل، ارومیه، زنجان، قزوین و ... و طی بحث و مباحثه در مورد زبان ترکی آذربایجانی به یک سری تفاهمات رسیدیم که به عرض میرسد:

۱ - به جهت بکارگیری لفظ آذربایجان جنوبی در جمهوری آذربایجان اسامی استانهای آذربایجان جنوبی بدین صورت تغییر می‌یابد:

الف - استان آذربایجان شرقی به استان تبریز

ب - استان آذربایجان غربی به استان ارومیه

البته دولتهای خدمتگزار قبلی زحمت کشیده و اسامی استانهای زنجان و اردبیل را تغییر دادند که نیازی در این زمینه دیده نمی‌شود.

۲ - به جهت اشتباه در ادای واژه زبان ترکی آذربایجانی، واژه مورد بحث را به «فاذری» تغییر میدهیم. واژه ترکی را به جهت همسایگی با کشور ترکیه و کل مۀ آذربایجانی را به جهت همسایگی با آذربایجان کلاً حذف می‌نمائیم.

۳ - برنامه‌هایی که در مراکز استانها بصورت ۳۰٪ ترکیب و ۷۰٪ فارسی پخش می‌شود را به جهت اشاعۀ اندیشه ضالۀ پان ترکیسم! کلاً قطع مینمائیم.

۴ - صدا و سیما مرکز مؤظف است بیشترین حجم برنامه‌ها را در جهت تمسخر این قوم تولید

۱ - «ملانصرالدین: بیانیه دبیرک خانه خرده فرهنگها»: نشریه مبین، چاپ تهران، اوزل سایی، ۲ شهریور.

کند تا اینکه قبح مسئله بشکند و جوانان فاذری! بتوانند براحتی در جامعه مدنی زندگی کنند.

۵- آموزش و پرورش مؤظف است به سر فصلهای درسی تاریخ مدارس سلسله مباحثی از قبیل ساسانیان، ساسانیان و پهلوی را اضافه نماید و نسبتبه آثار شوم شرارت حکومتهای غزنوی، سلجوقی، خوارزمشاهی، صفوی، قاجار و بویژه دوره حکومت یکساله فرقه دمکرات بشدت تأکید کند.

۶- سازمان میراث فرهنگی مؤظف می شود ترتیبی اتخاذ نماید تا اینکه بناهای شیخ صفی الدین اردبیلی، ارک تبریز، رصدخانه مراغه و سلطانیه زنجان به شهرهای اصفهان، شیراز، کرمان، ترجیحا ماهان و بم انتقال یابد.

۷- سازمان بهزیستی مؤظف میشود تمامی نوزادان متولد آذربایجان را به مدت ۳ سال در شهرهای بلوچستان تحت سرپرستی فارس زبانها قرار دهد تا شاید مشکل لهجه آنان بکل حل شود.

۸- وزارت بهداشت مؤظف میشود با هماهنگی شرکتهای معتبر داروئی جهان بحث و بررسی را در مورد یک نوع واکسن که موجب از بین بردن لهجه ترکی به هنگام تکلم به زبان فارسی میشود را شروع نماید.

۹- قوه قضاییه مؤظف است به تمامی هم میهنان مجوز دهد تا هر زمانیکه بخواهند ترکها را مسخره کنند اصولا لازم است ترکها به جهت پیشرفت جامعه مدنی مسخره شوند.

۱۰- وزارت ارشاد مؤظف است جهت حذف خرده فرهنگها تمامی سازهای عاشیقها و تارهای سنتی آذربایجانی را بهیچرم آمریکا و اسرائیل پیچیده و آتش بزنند. البته جهت رفع هرگونه اجحاف به صاحبان ینگونه آلات موسیقی یک عدد «ستور» یا «عود» به آنها تحویل داده شود.

۱۱- وزارت آموزش عالی و سازمان اداری استخدامی مؤظف میشوند در کنار کنکور و امتحانات ورودی ادارات برای آذربایجانیها یک امتحان حضوری تکلم به دو کلمه جوجه و غاز و دو واژه قمقمه و قرقره را برگزار نمایند.

دیبرکخانه خرد فرهنگها آمادگی قبول هر گونه پیشنهاد در جهت نیل به جامعه مدنی را دارد.

مقاومت در برابر ستم ملی گسترش می‌یابد^(۱)

محمد آزادگر

گسترش اعتراض‌های جدی علیه ستم ملی حکومت مرکزی در واحدهای ملی، نشان می‌دهد که ملیت‌های ایران دیگر مثل سابق نمی‌خواهند به حکومت مرکزی تمکین کنند و برای بدست آوردن حقوق حقه خود به اشکال مختلف مبارزه روی آورده‌اند. این جنب و جوش در میان ملیت‌های ایران ناشی از آگاهی بر تبعیضات و تحقیراتی است که جمهوری اسلامی و حکومت مرکزی در حق آن‌ها روا می‌دارد. آگاهی بر ستم ملی و مبارزه در جهت رفع آن، نشان دهنده رشد شعور ملی است.

ملیت‌های تحت ستم به اشکال مختلف به وضعیت موجود اعتراض می‌کنند. از نوشتن نامه‌های فردی و جمعی، تهیه طومارهایی درباره مطالباتشان و ارسال آن‌ها به مقامات مملکتی تا اقدام به سازماندهی علنی و غیرعلنی و تشکیل جمعیت‌های مختلف حول مطالبات فرهنگی. تجمعات و اعتراضات دسته‌جمعی ملیت‌های ایران به تحقیر و تبعیض‌های حکومت مرکزی نشان می‌دهد که دوران یکه‌تازی و سرکوب عریان ملل و اقوام ایران بسر آمده و مردم واحدهای ملی به حقوق خود آشنا شده‌اند. آنها خود را شهروندان درجه دوم به حساب نمی‌آورند و از این رو می‌خواهند از تمامی حقوق شهروندی برخوردار گردند.

در شرایط کنونی اجرای اصول ۱۵ و ۱۹ قانون اساسی جمهوری اسلامی یعنی آموزش به زبان مادری، یکی از خواست‌های اصلی ملیت‌های ایران است که در نامه‌های سرگشاده و طومارهای دسته‌جمعی به مقامات جمهوری اسلامی و هم‌چنین در اغلب نشریات غیروابسته به قدرت حاکم و نشریاتی که در آذربایجان (ارومیه، اردبیل، تبریز و زنجان) به دوزبان (فارسی و آذربایجانی) انتشار می‌یابند منعکس است.

در جمهوری اسلامی ستم ملی یکی از اصول خدشه‌ناپذیر سیاست‌گذاری کلان می‌باشد. این سیاست یکی از موانع اصلی دستیابی به دموکراسی در ایران است. در کشور چند ملیتی ایران، دفاع از حق تعیین سرنوشت و از جمله حق جدایی از ارکان دموکراسی است. نمی‌توان خود را مدافع دموکراسی نامید و از این حقوق دفاع و از مبارزات ملیت‌های تحت ستم حمایت نکرد. این مابینتی ندارد با سیاست پیگیر اتحاد داوطلبانه و تبلیغ مدام آن که درست‌ترین راه حفظ همزیستی ملیت‌های درون ایران است. در واقع تنها در چهارچوب اتحادی داوطلبانه است که می‌توان برادری ملیت‌های ایران را بیش از پیش تقویت کرد، به تبعیض و تحقیرها پایان داد، شرایط همزیستی و هم‌پشتی ملی را فراهم آورد و از امکانات و تجارب همدیگر سود برد، و راه را برای رشد گرایشات جدایی‌طلبانه که به نفع هیچکس نیست، بست.

اخبار و گزارشاتی که از مناطق غیرفارس‌نشین کشور می‌رسد و حوادثی که در این مناطق روی می‌دهد بیانگر اراده قاطع ملل و اقوام تحت ستم بر خاتمه‌دادن به تبعیض و تحقیر تاکنونی و رفع ستم ملی است.

واقعیت این است که علاوه بر رژیم جمهوری اسلامی، سلطنت‌طلبان و طیف‌های مختلف "میهن پرستان ایرانی" نه تنها با حق تعیین سرنوشت ملیت‌های ساکن ایران مخالف و دشمن‌اند، بلکه حتی با حق آموزش به زبان مادری و بکارگیری رسمی آن نیز سرستیز دارند. از نظر این مرتجعین برخورداری از ابتدایی‌ترین حقوق ملی "تجزیه طلبی" است که "تمامیت ارضی" ایران را به خطر می‌اندازد. اگر قرار باشد "تمامیت ارضی" ایران به بهای سرکوب دائمی ملیت‌های ایران و محرومیت آن‌ها از ابتدایی‌ترین حقوق حفظ شود، شوریدن علیه این "تمامیت ارضی" وظیفه طبیعی و مقدس هر ایرانی شرافتمند و آزادی‌خواه است.

شهریار نامه^(۱)

رحیم رئیس نیا

دوست، ارجمند، دانشمند گرانمایه، جناب آقای هریسچی

پس از سلام و عرض ارادت قلبی نامه گرمی تان را هفته پیش دریافت کردم و خوشوقت شدم. درصدد بودم تا دست آویزی برای تصدیع داشته باشیم. و اکنون دارم. ساعت ۶ بعدازظهر به عیادت استاد شهریار رفتم و آقای اکبر هریسچی، عموزاده محترم شما را در حضور استاد ملاقات کردم... می دانید که نزدیک به یک سال است که استاد از بیماری ریه رنج می برند. چند ماهی در بیمارستان بستری بودند و اکنون در خانه دختر بزرگش شهرزادخانم دوره نگاهتشان را می گذرانند. پیش از این چندبار هم عیادتشان کرده بودم، اما این بار سرحال تر می نمودند. دو هفته پیش پزشک متخصصی از طرف آقای رئیس جمهور و به معیت آقای دکتر منافی، وزیر بهداشتی سابق که آذربایجانی است. از تهران برای معاینه شان آمده بودند و قرار شده است در عرض یکی دو هفته آینده توسط یک تیم پزشکی چک آپ شوند.

وقتی وارد اتاق شدم روی تختی دراز کشیده بودند. بعد از سلام و احوالپرسی کنار آقای هریسچی نشستیم. استاد برخلاف سابق آرام و راحت بود و نفس نفس نمی زدند و و هدیایان نمی گفتند اما هر از گاهی سرفه هایی عمیق وجود نحیفشان را درهم می پیچید و نفسشان را بند می آورد و در این حالت دامادش به کمکش می شتافت. فاصله های این سرفه های لعنتی را صحبت هایی از هر در پر می کرد. من که ۲۸ سال پیش در قاییش قورشاق، روستایی که حیدربابا در برابرش نشسته و داشلی بولاغ و سولویشرین دوزو و... به آنجا تعلق دارد و غالب قهرمانان منظومه ماندگار حیدربابا اهل آنجا هستند و در آن زمان بعضی از آنها و از آن جمله ملاابراهیم و آقامیرحیدر و... هنوز زنده بودند، حرف برای ایجاد ارتباط با استاد داشتم. استاد سرتکان می داد و همراه آه های سوزناک مدام تکرار می کرد: رفتند، همه شان رفتند، چه انسان هایی... صحبت مسافرت دو سه سال پیش استاد به همین دهکده

شاید برای بیدار کردن خاطرات خفته - پیش آمد. این دهکده برخلاف خشکناپ که از سکنه خالی شده و تمام خاطرات دوران کودکی شاعر بزرگمان زیر دیوارهای شکسته و بام‌های فروریخته مدفون گردیده، آباد است و راه ماشین‌رو دارد و امروزه به برکت موتورهای آب سراسر رودخانه‌ای که آنجا را در جنوب به قوه‌چمن متصل می‌کند و در شمال به شنگل‌آباد و طولش بیشتر از ۱۰ کیلومتر است، پوشیده از باغات سیب و جالیزهاست... یاد سخنان محمداسماعیل، باغبان پیر اما قیراق و بانشاط باغچه‌میزه ممد افتادم که چندماه بعد از مسافرت استاد، زیر سایه همان درختان برایم تعریف کرده بود و برای استاد بازگو کردم و ایشان هم با حرکت سر تأیید کردند. محمداسماعیل که کاسه‌ای زردآلو جلومان گذاشته بود، بعد از آن دو سه بند از حیدربابا را با آواز بریمان - که یکی از همراهانم هم هادی، پسر استاد بود - خواند، تعریف کرد که: همراه استاد چند نفر دیگر هم از تبریز و قره‌چمن آمده بودند. من دلم می‌خواست جگر گوسفندی را که زیر پای استاد کشته بودم، کباب کرده، دور از چشم رندان همراه به این عزیز دلم بخورانم و وقتی این آرزوی خود را در گوشی با او در میان گذاشتم، جواب داد که نه محمداسماعیل، من فقط یک تخم مرغ آب‌پز و اگر گیر آمد کمی کره می‌خورم و بس...

حین گفتگو صحبت شما پیش آمد. از علاقه‌تان به آب و خاک و این که دلتان در هوای تبریز می‌تپد، سخن رفت و استاد گفتند که ما همه این طوری هستیم و با هزار ریشه به این آب و خاک دلبسته‌ایم. و آقای هریسچی، همدم دیرینه استاد افزودند که تا چند سال پیش که استاد حال و حوصله‌ای داشتند، گاهی به پیشنهاد و همراه ایشان در کوچه پس‌کوچه‌های محلات قدیمی تبریز ساعت‌ها به گردش می‌پرداختیم و از لذت و حسرت سرشار می‌شدیم. و استاد با لبخندی که آمیزه‌ای بود از نیش و نوش زمینه سخنان را روشنی می‌بخشید و رنگ آمیزی می‌کرد و یا رنگ‌ها را باز می‌تاباند. ساعدی هم هر وقت گزارش به تبریز، این زادگاه بلادیده‌اش می‌افتاد، از پرسه زدن در این کوچه پس‌کوچه‌های اسرارانگیز سیر نمی‌شد و خدا می‌داند که دنبال چه گمشده‌ای می‌گشت. و اکنون هم خیلی‌ها می‌گردند و مسلماً هر کس در پی گمشده‌ای است که شاید پیدا نشود، اما هرگز از بین نمی‌رود. و اگر پاهایمان، حالا به هر علتی تن را نکشیدند و همراهی نکردند ما بال‌های خیال و خاطره‌گو سلامت باشند که به یاری و لطفشان تا تاریک‌ترین زوایا می‌توان سرکشید. استاد نام مستعار شما را خیلی پسندیدند و چند بار تکرار کردند و به عموزاده‌تان پیشنهاد کردند که «بهرتر است شما هم کندلی شوید.» و آقای هریسچی گفتند که استاد تاکنون چندبار به من فرموده‌اند که این نام خانوادگی شما در قالب شعر نمی‌گنجد و... آقای هریسچی در معرفی شما گفتند که جنابعالی سه چهار سالی مسن‌تر از ایشان هستید و از همان دوران نوجوانی اهل مطالعه و مباحثه بوده‌اید و چه بحث‌هایی که با هم داشته‌اید. در این هنگام نامه شما را درآوردم و این جملات را برایشان خواندم: «از حال و خلاقه (در اینجا استاد پرسیدند چی؟ تکرار کردم خلاقه و اجازه دادند که به خواندن ادامه دهم) استاد شهریار برایم بنویسد. من به حضرت ایشان احترام قلبی و معنوی دارم... تا ممکن شد سلام‌های مرا به حضرت والای ایشان برسانید و استاد دعای خیرتان کردند. از نبی و بختیار و شعرای دیگر سخن رفت و ایشان اظهار داشتند که من آن‌ها را دوست دارم، آن‌ها هم

مرا... در خدمتشان انگور یاقوتی که انگار از تاکستان آورده بودند، خوردیم و از انواع انگورهای باغ‌های تبریز که اکنون دیگر نشانی از آن‌ها باقی نمانده، یاد کردیم. نامه‌تان را جسارتاً دادم عموزاده‌تان هم خواندند و احساس کردم که منقلب شدند، اما به روی خود نیاوردند. می‌گفتند در گذشته چند کتاب به امضای استاد شهریار برایتان فرستاده‌اند... از ایشان پرسیدم برای عموزاده‌تان چه پیامی دارید؟ گفتند این بیت خواجه را برایشان بنویسید که توسط آقای مشروطه‌چی احوالپرسم بوده‌اند:

گونام ما زیاد به عمدا چه می‌بری
خود آید آن یا نیاید (نباشد) ز نام ما!
و من این بیت را نیز اضافه می‌کنم:
حافظ ز دیده دانه اشکی همی افشان
باشد که مرغ وصل کند میل دام (قصدبام ما)

اخیراً دیوان فارسی دو جلدی شهریار با حذف چند شعر و بیت تجدید طبع گردیده، اما انتشارش به جهت پاره‌ای اشکالات فنی به عهده تعویق افتاده است. پسرش هادی دست اندرکار تنظیم و تدوین جلد سوم دیوان که اشعار فارسی چاپ نشده استاد را در برخواهد گرفت، می‌باشد. این مجلد احیاناً با مقدمه استاد منوچهر مرتضوی منتشر خواهد شد. با وجود کمبود کاغذ و رکود کارهای انتشاراتی، ناشرین برای چاپ سروده‌های شهریار - که در هر صورت دارای موقعیت استثنائی ویژه‌ای است - سرو دست می‌شکنند. قرار داد چاپ کلیات اشعار آذربایجانی استاد نیز با یک ناشر تهرانی بسته شده است و شاید با مقدمه آقای محمدزاده به زبور طبع آراسته شود.

چند روز پیش که به عادت مألوف از عینالی بالا رفته بودم سیمای تبار و عبوس تبریز را از آن بالا برای شاید صدمین بار سیر کردم و این بار به یاد شما افتادم. با وجود ده‌ها ساختمان ده و چند طبقه‌ای که در شهر بنا گردیده، ارک همچنان سربلند در مرکز شهر قایم ایستاده است و نگاهت بعد از پرواز برفراز شهر خواه ناخواه بر شانه‌اش خواهد نشست، بر همان جایی که خورشید هر بامداد با نخستین پرتوهایش بوسه بارانش می‌کند. زخم‌های کهن و نو نشسته بر آن پیکر سترگ همچون دندانهای طاق کسرا پندهای نونو در گوش‌های شنوا می‌خوانند که «از بسی خلق است دنیا یادگار».

مقبره الشعرا نیمه کاره مانده و توده ناهنجار و زمختی است از آهن و سیمان و بیگانه با روح و دنیای عاطفی شاعرانی که به یاد بودشان با صرف دلارهای نفتی تبدیل شده به میلیون‌ها ریال برافراشته شده است... نشریه دانشکده ادبیات دانشگاه تبریز مدت هاست که در محاق تعطیل افتاده و کسی بشارت انتشارش را به این زودی‌ها نمی‌دهد... آقای میرزا جعفر آقا سلطان‌القرایی متأسفانه پیر و از کار افتاده و خانه‌نشین هستند و ما - من و دو سه تن از دوستان - که از هر چند گاه به خدمتشان می‌رسیدیم و در خانه موزه مانندشان و در جوار کتابخانه گران‌بهایشان از خرمن بی‌کران فضل و دانششان به وسع خویش خوشه‌هایی می‌چیدیم، سه چهار سالی که از زیارت وجود

ذی جودشان محروم مانده‌ایم. ایشان یادداشت‌هایی تحت عنوان المحافل و به گمانم دربارهٔ رجال آذربایجان دارند که سال‌ها رویشان کارکرده‌اند و گویا انتشارشان را معوق به دوران بعد از مرگشان کرده‌اند.

منتظر دریافت خیر وصول «کوراوغلو در افسانه و تاریخ» و نیز مجلهٔ نشر دانش که حاوی مقاله‌ای در نقد خسرو و شیرین بود برایتان فرستاده‌ام، هستم تا خسرو و شیرین دکتر ثروتیان و کتاب‌های دیگر را به آدرستان ارسال دارم. شما هم اگر خواستید کتابی برای من بفرستید، بهتر است به آدرس زیر پست کنید: تهران، مقابل دانشگاه تهران، انتشاراتی دنیا، رئیس نیا - فردا همراه همین نامه آخرین شمارهٔ مجلهٔ وارلیق را برایتان خواهم فرستاد. اخیراً کتابی تحت عنوان آذربایجان شفاهی خلق ادبیاتی، تألیف دکتر هیئت انتشار یافته ... اگر جواز داده شود این کتاب را برای برادرزادهٔ عزیزم حمیدآقا خواهم فرستاد. دستان شما و برادرزاده‌های عزیزم علی آقا و حمیدآقا را صمیمانه می‌فشارم و برایتان در زمینه کارهای حقیقی و ادبی و هنری کامیابی روزافزون آرزو می‌کنم.

شهریار، بهانه است (۱)

غلامحسین فرنود

سالگرد، بهانه زنده‌هاست برای تحلیل دگرباره. تحلیل، اگر به منظور بیان حسرت و ندبه باشد، کاری است کاملاً انفعالی. وای وای گفتن‌ها و برانده‌ها فقدان هیزم تازه گذاشتن، فقط نشانه دور از تفکر بودن می‌تواند باشد. پذیرفته‌ایم که جنس نام و آثار کسانی چون شهریار، احساس و اندیشه‌ای جهانی. این دو در قالب شعر و فکر، زنده هستند و در دسترس همه. بنابراین جای مرثیه گوئی نیست که جاودانه‌ها، سزاوار هر چه هم باشند، برازنده‌گریه و اندوه نیستند.

سال ۷۶، سالگرد مرگ جسمی شهریار را با حضور یادنامه‌ای وزین و غنی و جامع قرین می‌بیند که دوستان شهریار نامیرا را در گرو انتظار خود داشت. این یادنامه، حاصل تدبیر و برنامه‌ریزی هیچکدام از کنگره‌های داخلی و منطقه‌ای نبود که در پرتو حمایت دست اندرکاران از دست بررسی خارج شود و چشم منتظران را روشن کند.

عنوان «به همین سادگی و زیبایی» هر چند ناظر بر احساس و روح و فکر و ساختار شعری شهریار است، ولی به جهت شمول گسترده مفاهیم می‌تواند کار فراهم آورنده خستگی ناپذیر و واقعاً دلسوخته آن را نیز توضیح دهد و به خشوع بیش از حد ارزیابی دلالت کند. اما بهتر است اشاره جناب یحیی شیدا را تکرار کنیم که تدوین یادنامه بزرگ استاد شهریار هر چند زیاست ولی به همین سادگی و آسانی هم به دست ما نرسیده. از هفت خوان تهدیدها گذشته که گزارش مختصر آن را از زبان جمشید علیزاده، کوشنده جوان و شعر شناس ناشناخته و شاعر بازم ناشناخته خواهید شنید.

اگر کنگره‌ها با هوشیاری سازنده‌ای، شهریار را موضوع تجلیل قرار می‌دادند، حق آن بود که کار بزرگ با نام و نظارت آنها جان می‌گرفت و جمشید علیزاده را یکه و تنها به جستجوی پستوهای

غبارپوش و بایگانی‌های بدون درز و مهر و موم شده نمی‌فرستاد. این نکته اگر ظاهر گلایه هم داشته باشد، قصد هشدار دارد.

امکانات را از عاشقان واقعی کار دریغ نداریم که این کشور رها شده از قیود انحصارات طاغوتی و استکباری، در پرتو کوشش‌های صادقانه علاقه‌مندان می‌تواند به پرورش استعداد‌های جوان سازنده توفیق یابد.

«به همین سادگی و زیبایی» با بهانه شهریار و سالگرد رحلت او، فرصت بی‌نظیری برای آدینه فراهم ساخت تا در قالب گفتگو با جمشید علیزاده، به شناخت بیشتر و در عین حال عمیق ویژگی‌های شهریار، دست یابد.

طرف گفتگو، احمد امیر فرهنگ نیز خود از اندیشمندان این ولایت است که پرسش‌های دقیق او، ما را به زوایای پنهان و نکته‌های غافلگیرکننده هدایت می‌کند. این گفتگو، صورت ویژه‌نامه‌ای به پنجمین آدینه داده که به نام شهریار سخن آراسته می‌شود. با سپاس از جمشید علیزاده که هرگونه امکان تصویری و کلامی را به آدینه داده است و همراه امیر فرهنگ ما را به بزم روحانی شهریار می‌برد. شهریار، بهانه‌ای است برای شناخت بیشتر شهریار.

از قاسم ترکان و مهدآزادی هم باید یاد کرد که با تدوین مقالاتی، اولین گام را در «راستای شهریارشناسی» انجام داده بود.

گفت و شنود فرهنگها در خانه خودمان ایران^(۱)

امضا محفوظ

توضیح: مجله تریبون سعی در طرح مسائل مربوط به چندفرهنگی بودن جامعه ایران در سطحی وسیع دارد. در این رابطه ما با چندین تن از قلمزنان متعلق به فرهنگهای محکوم ایران و همینطور تنی چند از روشنفکران فارس در تماس بوده‌ایم و منتظر دریافت نظرات این دوستان هستیم. در اینجا دو مطلب از مطبوعات داخل کشور که به وضعیت هموطنان اهل تسنن و عرب پرداخته‌اند، تقدیم خوانندگان تریبون می‌کنیم.

تریبون

جناب آقای خاتمی رییس جمهور محترم و محبوب ایران!

سلام علیکم!

حضور جدی و گرم در صحنه گفتگوی تمدنها و فهمهای مختلف مرا واداشت تا یک گفتمان هرچند مختصر و اشاره‌وار با جنابعالی، اول به عنوان دانشمندی اهل فکر و بعد به عنوان رییس جمهور و مسئول اول اجرای قانون اساسی و دفاع از حقوق مسلم شهروندان، داشته‌باشم.

آقای رییس جمهور! بعد از پیروزی انقلاب از سوی دلسوزان اهل سنت کردستان تلاشهای زیادی شد تا ستمهای ملی، طبقاتی و مذهبی نظام ستم‌شاهی از سر این ملت رنج دیده و بلا چشیده و سپر قرار شده رفع گردد. ولی برخی از حاکمان بر انقلاب، شعار اصلی و کارآمد در پیروزی آن - همه با هم - را به موضع گیریهای سخت و خشن - همه با من - حتی در صحنه های خارجی و بین‌المللی تبدیل کردند و رفع ستمها را بر ما روا ندیدند، و تمام آن تلاشهارا عقیم ساختند! حتی در عمل به قانون اساسی مدون و مقبول خودشان نسبت به حقوق ما چنان بی‌اعتنایی کردند که رابطه خود را با ما، رابطه حکومت و مردم ندانستند، بلکه موضع گیریهای این چند ساله را بر مبنای حاکم

و محکوم، غالب و مغلوب و مالک و مملوک بنا نهادند! موضع‌گیری فکریشان هم، چنان بود که از دیدگاه آنان اهل سنت حظی از دین و اسلام و قرآن و بهشت و سعادت ندارند. پس بر خود وضیفه دانستند که، برای راهنمایی و هدایت اهل سنت به نفع آرمانهای اسلامی! در این مناطق تحول عمیق فراهم سازند (به نقل از نامه آقای موسوی نماینده ولی فقیه در کردستان به آقای رفسنجانی در مورخه ۷۱/۵/۶ به شماره ۲۱/۳۰۰۶ که به پیوست می‌باشد) برای تحقق آن اهداف، میلیونها تومان پول خرج کردند و برای کسانی که طعمه زرنشدند از شیوه‌های گوناگون زور استفاده نمودند. برخلاف موازین مسلم دینی از جمله اصل مقبول همه مذاهب اسلامی: "الزام المرء بما التزم به" و برخلاف قانون اساسی به انواع ستمها و فشارهای مذهبی روی آوردند، فشارهای ملی و طبقاتی هم بر همان مبانی فکری آنان بر ما مضاعف گردید که نمونه‌هایی بر سبیل مشت از خروار اشاره‌وار عرض می‌شود:

جلوگیری از نشر کتب و آبار اهل سنت، تعطیلی مراکز علمی اهل سنت غیر وابسته به حکومت، تعطیلی حجره‌های سنتی، حتی آنهایی که در زیر پوشش و نظارت دولت بوده‌است، مانند مدرسه علوم دینی روستای درگا شیخان مریوان که همیشه بالغ بر پنجاه نفر طلبه داشته است. تبدیل مساجد به فضای سبز و یا طرحهای اداری، جلوگیری از ساخت حتی یک باب مسجد در تهران و مصادره حساب بانکی آن، تعطیلی کلاسهای قرآن و تدریس در مساجد و تعطیلی حجره‌ها که تنها در سنج مساجدی چون مسجد آقا حبیب الله، مسجد کافیه خانم، مسجد ادب، مسجد شریف آباد، مسجد حضرت ابوبکر صدیق، مسجد شهدا، مسجد حضرت امام شافعی، مسجد حضرت حسین محله غفور، مسجد نادری، مسجد حضرت خلیل الله، مسجد حضرت اسماعیل کلکه جار، مسجد زین العابدین، مسجد بهشتی، مسجد محله قشلاق، و مسجد ملا صدرا و مسجد صدیقیه و ... دستگیری و اخراج ائمه مساجد و معلمین کلاسها و حتی شاگردان و تبعید آنها، (ائمه مساجد مذکور، در گذشته که توسط خود مردم تعیین شده بودند همگی اهل علم و تقوا و فضل بوده، و دهها طلبه علوم دینی و شاگردان بسیار حوزه درس فراگیر قرآن و معارف دینی داشتند ولی امامان کنونی آن مساجد و سایر مساجد شهر و روستا غالباً در حد پیشنمازی هستند و بس، و بعضاً بدنام و بعضاً نیز اگر توانی دارند از آنان تعهد گرفته شده که نباید به سخنرانی و تبلیغ دینی بپردازند!) دخالت در مراسم مذهبی حتی در روزه گرفتن! (یکی دو سال قبل که در کردستان اعلام رمضان شده بود، مرکز بزرگ تمام روحانیوندولتی را که اکثراً هم دزدکی! روزه گرفته بودند برای نهار دعوت می‌کند و یک نهار مفصلی به آنها می‌خواند تا...) و اعیاد فطر و قربان، قرار دادن اعتقاد به ولایت فقیه در گزینش افراد اهل سنت برای حضور در دانشگاه و استخدامهای کشوری، افراد بومی و سنی مذهب را از مدیریت منطقه محروم کردن در حالیکه افراد شایسته و لایق برای مدیریت را می‌توان در منطقه به وفور پیدا نمود و صدها نمونه دیگر، و اگر کسانی از باب تکلیف در مقابل این همه ناروا روادیدن مسئولین به مبانی مسلم دین (قرآن و سنت) و نسبت به قانون اساسی و مذهب مقبولشان، به امریه معروف و نهی از منکر و روشنگری پرداخته‌اند، باموضع گیریهایی غیر دینی و خصمانه روبرو شده‌اند. زندانی شدن رهبر وحدت طلب اهل سنت کردستان آقای احمد مفتی زاده به مدت ده سال همراه نزدیک به دویست و شصت نفر از معلمین و شاگردان (دختر و پسر) پیر

و جوان مکتب قرآن تاسیس شده بوسیله ایشان در سال ۱۳۵۶ و اخراج از ادارات و محرومیت اجتماعی خیلی از آن افراد و به شهادت رسیدن یکی از اینها، یعنی دانشمند مجتهد جوان آقای فاروق فرساد در سال ۱۳۷۴ در دوران پایان تبعید پنج ساله در شهر اردبیل، و نیز شهادت عالم نامی آقای ملا محمد ربیعی امام جمعه اهل سنت در کرمانشاه و به شهادت رسانیدن دیگر رهبران اهل سنت در سایر مناطق اهل سنت ایران همچون آقایان شیخ محمد ضیایی از بندر عباس و دکتر احمد صبیاد و غیره توسط باند ترور و اختناق چندین ساله در حکومت، از نمونه های بارز این مدعا می باشد.

شکایت و اعتراض از اوضاع اهل سنت ایران در سالهای گذشته، بارها به وسیله نامه و طومار و حتی هیاتهای مختلف به گوش مسئولین رسیده است. از جمله نامه اخیر نماینده محترم سردشت به آقای خامنه ای، و نامه جمعی از اهل سنت به دفتر دفاع از حقوق بشر اسلامی که در مطبوعات هم درج شد و نامه ها و طومارهایی که برای شخص شما ارسال شده اند، و برای مظلومیت ما بس است که انعکاس دردها، رنجها و سخنان ما، به عنوان نشر اکاذیب و ... در مطبوعات پیگرد قانونی دارد! که به خاطر همین قضیه، آقایان مهندس سبحابی و علیجانی مدیر مسئول و سردبیر ماهنامه وزین ایران فردا را به پای میز محاکمه کشیدند!!

و اما جناب آقای خاتمی!

دقت و توجه برای امثال شما در این پیام هشدار دهنده آسمانی بیشتر ضرورت دارد:

تلك الايام ندولها بين الناس و ليعلم الله الذين آمنو و يتخذ منكم شهداء و الله لا يحب الظالمين

اکنون شما با ندایی سرشار از ایمان و تعهد و آزادگی و حق آزادی و حاکمیت مردم و حق برخورداری تمام انسانها از حقوق مسلم مشروع خود و سوگند به دفاع از آن ارزشها به میدان ابتلا و امتحان آمده اید.

با همین ندای شما دورانهای تلخ را برکام خود شیرین دیدیم. اما این که بعد از دو سال که در زمینه های مختلف در ایران تغییرات مطلوب صورت گرفته ولی هنوز شرایط و اوضاع ما همان است که بود و شاید هم بدتر! چون باید فشار نتیجه حسرت و کینه تمامیت خواهان از دوم خرداد را هم بکشیم. که دادن ده سال تبعیدی از سنندج به سمنان به آقای محمد صالح دهقان زاده، زندانی کردن آقایان ملا محمد خضری و ملا عثمان حیدری از سقز، ملا احمد بهرامی، ملا احمد رحیمی نژاد، ملا سید عبدالقادر عزیزی، یعقوب سبحانی، محمد صالح محمدی، محمود قادری از شهرهای روانسر، جوانرود و پاوه و تبعید شغلی آقای منصور روانبخش از سنندج به کهگیلویه و بویر احمد و آقای حسین شمس از مریوان به همدان و احضار و اخراج دهها روحانی دیگر از طرف دادگاه ویژه روحانیت بعد از دوم خرداد، نمونه های بارزی هستند که کام شیرینی را دارد به چنان زهر

تلخی (بی اعتمادی) تبدیل می‌کند که هیچ شیرینی‌ای دیگر نتواند تلخی آنرا زایل کند و، این بسی جای تاسف دارد...

جناب آقای رییس جمهور!

اگر گفتگوی تمدنها و حضور فعال شما در این صحنه، به علت انسان بودن انسان است، آیا ما انسان نیستیم؟! اگر تلاش شما برای وحدت و برادری مسلمانان دنیا که غالباً سنی و دارای مبانی فقهی دیگری هستند بعلت مشترکات عقیدتی و یا منافع مشترک دیگری است، آیا ما آن مشترکات را با شما نداریم؟ آیا اگر مرزهای جغرافیایی و تقسیمات سیاسی را عاملی برای همبستگی ملی و تقارن یک جامعه بشناسیم، ما در آن مرزهای جغرافیایی شما نیستیم؟ و اگر دفاع شما از مسلمانان یوگسلاوی، فلسطین و ... به علت مظلومیتشان است آیا ما مظلوم نیستیم؟ پس چرا؟ چرا با ما اینگونه برخوردهای ناروا صورت می‌گیرد؟! و به این آسانی هم از کنار آن گذر می‌شود و به آن توجه و اعتنایی نمی‌گردد!؟

با این تفصیل، توقع و انتظار ما اهل سنت ایران از شما به عنوان مسئول اجرایی قانون اساسی و بعنوان یک آشنا به مقررات و ضوابط اسلامی و بالاخره بعنوان منادی گفتگوی تمدنها و فرهنگها این است که: اصرار بر اجرای قانون اساسی و احترام به اصول و مقررات اسلامی و نهایتاً گفت و شنود افکار و فرهنگها را در خانه خویش ایران شروع به نتیجه برسانید، آنگاه با در دست داشتن سمبل و الگو، به خارج خانه و دیگر جاها رجوع کرده و بپردازید که در این صورت احتمال دست رد بر سینه نهادن کمتر است! و ندای گفتگوی تمدنها عقیم نخواهد شد!

عرب‌زبانان و رییس جمهوری^(۱)

۲۳۰ نفر از دانشجویان و دانش‌آموختگان و نویسندگان عرب خوزستان در نامه‌ای سرگشاده به رییس جمهوری نوشته‌اند:

"زبان عامل عمده تفکر هر قوم و ملتی به شمار می‌رود و هرگاه این عامل دچار بیماری یا رکود شود تفکر آن قوم و ملت نیز دچار ایستایی می‌شود. اکنون کودک عرب خوزستانی را از هفت سالگی مجبور به آموختن زبانی می‌کنند که زبان مادریش نیست. البته ما مخالف آموزش زبان فارسی که زبان رسمی کشور است نیستیم، بلکه برای جلوگیری از افت وسیع تحصیلی که خوزستان را در رده بیست و دوم قرار داده است پیشنهاد می‌کنیم که زبان عربی، که زبان مادری بومیان عرب است، در کنار زبان فارسی در دوره ابتدایی تدریس شود."

دکتر چهرگانی در گفتگویی صریح و بی‌پرده

تنظیم از: آلتای

خوانندگان گرامی، مصاحبه فوق‌الذکر ۸ ماه پیش توسط خبرنگاری «جان آذربایجان» مبین تهیه شد. مناسفانه با تعطیلی هفته نامه «مبین» پس از ۸ ماه مصاحبه فوق را به خدمت شما عزیزان تقدیم داریم، قبلاً از جناب آقای دکتر چهرگانی به جهت این وقفه طولانی عذر می‌خواهیم.^(۱)

● در مورد بیوگرافی خود توضیح مفصلی بدهید و اینکه چگونه به فرهنگ و زبان ترکی علاقه پیدا کردید؟

اینجانب محمود علی چهرگانی متولد ۱۳۳۶ و متولد قصبه چهرگان از توابع شهرستان شبستر می‌باشم. در عائله فرهنگی در روستای چهرگان چشم به جهان گشودم. حدود ۱۴ یا ۱۵ سال (دوران کودکی و نوجوانی من) در آن منطقه سپری شد. در خانواده‌ای فرهنگی و مذهبی متولد شدم، عائله‌ای که حدود سه ربع قرن مبارزات آزادیخواهانه اجتماعی و سیاسی داشت.

اینجانب پس از تحصیلات ابتدایی و قسمت اول متوسطه حدود ۱۴ یا ۱۵ سالگی از آن منطقه خارج و جهت تحصیل به تبریز آمدم. پس از اتمام دوره دانشسرای مقدماتی، برای انجام خدمت وظیفه به شهرستان سراب اعزام شده و خدمت را با عنوان سپاهی دانش در منطقه‌ای در یک پادگان آموزشی دیده و به شهرستان کلبر اعزام شدم. پس از اتمام خدمت، حدود سال ۶۰ (بلکه ۵۸) بعنوان معلم و آموزگار در مدارس منطقه شبستر ۵ سال به خدمت مشغول شده و در سال ۶۳ برای معلمی به تبریز اعزام شدم و در تبریز همراه با ادای وظایف شغلی و خدمت در آموزش و پرورش در سمت‌های مختلف مثل معلم مدارس راهنمایی و مسئولیت در آموزش و پرورش به دانشگاه نیز وارد شدم و در سال ۶۷ فارغ‌التحصیل شدم. می‌شود گفت اینکه حس مرموزی در مغز، قلب و

۱- توضیح از تربیون: هفته نامه «مبین» هم اکنون دوباره منتشر می‌شود و تقریباً تمامی مطالب یکی از شماره‌های دوره جدید آن در صفحات قبلی این شماره ارائه شده است: مطالب مربوط به سرگ استاد حمید نطقی و «بیانیه دیرک خانه خرده‌فرهنگ‌ها»

وجود من نهفته بود و آن حس، حس مبارزه با باطل و طرفداری از حق بود. این حس مرموز از شروع جنگ تحمیلی در من آغاز شد و حسی دو بعدی بود. یعنی من هیچ وقت یک فرد ملی‌گرا نبودم حس ملی در من وجود داشت ولی تمام تلاشم این بود که آن حس را در چارچوب قوانین و احکام الهی بگنجانم و با قوانین اسلامی و قرآنی آنرا تطبیق بکنم. این حس در من با شروع جنگ تحمیلی به اوج خود رسیده بود و بنده جهت ارضای آن تقریباً در طول جنگ تقریباً هر سال یکبار به جبهه اعزام می‌شدم و در وظایف ساده‌ای مثل تک تیرانداز، آرپیجی زنی، راننده آمبولانس کار می‌کردم و دوبار نیز توسط خمپاره و تک تیرانداز عراق مجروح و یکبار نیز مصدوم شیمیایی شدم. حس ملی که تمامی انسانهای دارای شعور سیاسی، ملی و انسانی باید داشته باشند یک چیز استثنایی و بعیدی نبود. هر انسانی هویت و بیوگرافی خاص دارد و به قوم و ملتی وابستگی دارد. انسان کسی نیست که به آداب و سنن و گذشته خود و فرهنگان گذشتگان خود پشت پا زده و آنرا بدیده حقارت بنگرد، اصلاً انسان، انسان نیست مگر دارای گذشته انسانی باشد. انسانی ما با فرهنگمان متجلی می‌گردد، مگر می‌شود، اسم خود را انسان گذاشت ولی به ایمان، دین، مذهب، زبان، فرهنگ و موسیقی و... که گذشتگان خود داشته‌اند به چشم دشمنی و حقارت نگریست. این حس را تمامی فارسی زبانان دارند و باید سایر انسانها نیز داشته باشند، به هر حال تعصب ضعیف و احساس مسئولیتی قوی در من وجود داشت که به هیچ وجه توهین تحقیر به ملیت و قوم و فرهنگ خود را پذیرا نبودم و این در سال ۵۶ ظاهر شده بود و با اعزام به منطقه کلیبر و روستاهای نزدیک قلعه بابک و آشنایی بیشتر با آداب و سنن قوم خود، مخصوصاً با موسیقی سنتی آذربایجان و مردم بومی آن منطقه این حس در من تقویت گردید و وقتی که در سال ۶۳ و ۶۴ وارد دانشگاه تبریز شدم و در زبان فارسی به تحصیل مشغول شدم، متأسفانه اساتیدی در آنجا بودند که به زبان و فرهنگ آذربایجان به دید منفی مینگریستند و دروسیکه تدریس میشد به نام زبانهای ایرانی، زبان ترکی آذربایجانی بر زبانشان جاری نبود. گویا این زبان اصلاً در این کشور وجود ندارد و انسانهایی به این زبان تکلم نمی‌کنند. این زبان ایرانی نبوده و بیگانه است در متون ادبی نظم و نثر فارسی مطالبی بود که به ترکی و ترک بودن و ترکها توهین کرده بودند.

پس از تحصیل در دانشگاه تبریز جهت ریشه‌یابی این موضوع که آیا زبان ترکی آذربایجانی زبان بیگانه است و مغولان و یا شبیه آن ما را به تکلم به این زبان واداشته‌اند و یا این زبان هدیه و تحفه الهی بر ماست. جهت رسیدن به این حقیقت با رشته زبان و ادبیات فارسی خدا حافظی کرده و در سال ۱۳۶۸ به تهران آمده و در رشته زبانشناسی همگانی در دانشگاه فردوس مشهد و بعد در دانشگاه تربیت مدرس شروع به تحصیل نمودم هدف تحصیل این بود که زبان، زبانی که پس از دین مهمترین پایه و اساس فرهنگ یک انسان است، واقعاً بر ما تحمیل شده و یا زبان واقعی ما این بوده است و به حقیقتی دست یافتم که از حدود سال ۱۳۰۴ جهت مدفون و کتمان نمودن آن دهها نفر مزبور مشغول به کار شده بودند و میلیونها تومان بودجه مملکت و صدها نفر متخصص و استاد جهت از بین بردن این حقیقت به کار مشغول بودند، افرادی مثل احمد کسروی، مهندس ناصح ناطق، دکتر مرتضی، محمود افشار و ایرج افشار و دهها نفر دیگر دست به دست هم داده و جهت بوجود آوردن اتحادی کاذب در بیناقوم ایرانی نسخه نوشته بودند که موارد آن نسخه این بوده است. تقویت تمام عیار زبان فارسی و کوییدن و پایمال نمودن و از بین بردن کامل زبانهای قومی در

ایران.

این انصاف است به ملتی که صدها برابر بیشتر از دیگران در جهت حفظ موجودیت و بقای ایران کوشیده، و خون داده است او را از حقوق فرهنگی خود محروم کنیم. در طی چهارده قرن سهم چه کسی در وضعیت و بوجود آمدن وضعیت کنونی موثر بوده است؟ در مبارزه خون دادن، در انقلابات و در مدافعه از ایران، قدری باید عادل بود و حق را شناخت. در کشوری که بیش از نصف آنرا ترکها تشکیل می‌دهند از حقوق خود محروم‌اند. به ارامنه که جمعیت آنها حدود یکصد هزار نفر است اجازه می‌دهید که در دانشگاه آزاد تهران واحد مرکزی، دانشکده زبان و ادبیات ارمنی دایر بکنند و در دانشگاه دولتی اصفهان زبان و ادبیات ارمنی دایر گردد و به قومی که بیش از دویست و پنجاه برابر آنها جمعیت دارد و با در نظر گرفتن سهم هر یک در بقا و خدمت به ایران، این اجازه داده نشود، چگونه شده است از بیت‌المال مسلمانان که، نصفش به آذربایجان تعلق دارد زبانهای روسی - فرانسه - اسپانیولی - اردو - ژاپنی - چینی - انگلیسی و امثال آنها تدریس و تحصیل شود اما به این ملت و قوم اجازه ندهیم در یکی از واحدهای دانشگاه زبان و ادبیات ترکی تدریس بکنند و کسانی را که خواهان گشایش رشته زبان و ادبیات ترکی در یکی از دانشگاههای کشور هستند را منحرف، مزدور، اجنبی و مخالف اسلام تلقی نماییم آیا این اتهامات مصداق کسانی نیست که این اجازه را نمی‌دهند. ما حقوقمان با سایر اقوام برابر باشد. پاسخ سؤال طولانی شد بیوگرافی چهرگانی این است که فردی مسلمان و به اسلام عشق می‌ورزد اما مسلمان عرب و بلوچ و فارس... نیست یک مسلمان ترک است و می‌خواهد مسلمان ترک هم باقی بماند. چون ظلم دیده است صدای اعتراض بلند کرده است که حقوق الهی انسانی و طبیعی اش پایمال می‌شود. پس از پایان دوره فوق لیسانس در دانشگاه تربیت مدرس، طبق اجازه‌ای که از همان دانشگاه گرفتم، جهت استفاده از نظرات زبان‌شناسان آذربایجانی در سال ۷۲ و ۷۳ به باکو سفر کرده و با متخصصین زبان‌شناس آنها حدود دو هفته‌ای مباحث و مذاکره کردیم. چون رساله من فرهنگ و ازگان ترکی در زبان فارسی بود، در تهران از متخصصین فارسی استفاده کردیم و برای استفاده از متخصصین ترک هم به کشور آذربایجان سفر کردم. ضمیمه‌ای هم برای رساله دکتری خود نوشتم که در آنجا از من خواسته شد در آکادمی ملی آنجا دفاع کنم و درجه دکتری علمی، که مورد تأیید سازمان یونسکو بود به من اعطاء کردند.

● علل و اهداف شما از کاندیداتوری چه بود؟

واضح است با توجه به آیه مبارکه کُلُّكُمْ رَاعٍ و کُلُّكُمْ مَسْئُولٌ، نباید مردم فقط بتشینند و فکر کنند و یک عده مخصوصی جامعه را اداره کنند و این فکر عبثی است و باید تمامی آحاد جامعه مسئولیت پذیر باشند و برکارهای جامعه نظارت کنند و تنها به فکر خودمان و عائله‌مان نباشیم و تلاش خود را در منافع شخصی خود معطوف نکنیم.

در یک جامعه مدنی آحاد آن جامعه دارای شعور ملی، اجتماعی و سیاسی هستند این شعور را به آنها مکتبشان، فرهنگشان که همان فرهنگ مطلوب ملی، اسلامی است می‌دهد در هر حال بنده هم احدی از آحاد آن جامعه بودم و فکر می‌کنم تا حدودی اندک با مفاهیم جامعه مدنی و اینکه در یک

جامعه مدنی، وظیفه یک شخص چیست و چگونه باید باشد یک مقدار آشنایی پیدا کردم خود را در مقابل ملت، مملکت و جامعه‌ام مسئول احساس می‌کردم و اگر نقاط قوت و مثبت هفده و هیجده سال گذشته انقلابمان را در نظر داشته باشیم و حالا آنها را به کنار بگذاریم و به نقاط ضعف و مواردی که انقلاب را تهدید می‌کنند دقت بکنیم بنده به عینه یعنی بسیار ملموس با نقاطی درگیر و مواجه بودم از جمله مسائل اقتصادی آذربایجان. ببینید که یک موضوع بسیار حساس است آذربایجانی زکی و هوشیار است آذربایجانی خادم و خدمتگزار است، آذربایجانی از کار نمی‌گریزد، تحصیل می‌کند کسب سرمایه میکند و سرمایه‌گذاری می‌کند ولی وقتی این منطقه را با مناطق دیگر کشورمان مقایسه می‌کنیم می‌بینیم در هر دهه و در هر قرن، فاصله اقتصادی در جهت منفی بیشتر شده است و وقتی ما این موضوع را تحلیل بکنیم که دو عامل اساسی باعث عقب ماندگی اقتصادی آذربایجان است.

اولاً براحتی میتوان گفت: حداقل نصف بیشتر سرمایه‌داران ایرانی آذربایجانی‌الاصل هستند یعنی از منطقه آذربایجان هستند ولی در کجا سرمایه‌گذاری کرده‌اند بیش از ۹۰٪ آنها در مناطقی مثل تهران، کرج، اصفهان، و یا در مناطقی که اخیراً بعنوان منطقه آزاد تجاری مثل کیش و قشم و سیرجان و امثال اینها سرمایه‌گذاری کرده‌اند و دلیل این فقط یک چیز است عدم وجود تعصب حمایت نگهداری مسئولین استان از آنها و عدم بوجود آوردن امنیت شغلی برای آنهاست.

در دوره پنجم مجلس نمایندگانی راهی مجلس شدند که پیشنهاد کاندیدا شدن اینها از طرف فرد اول یا دوم استان بوده که به از واجب شرعی کرده که کاندیدا شود. و به هر نحوی که باشد کمک کردند تا وی به مجلس راه یابد. آقا در سی و پنج و چهل روزی که در مجلس بحث تصویب بودجه بود، به تبریز آمده در تمام ماه رمضان بالا منبر روضه می‌خواند. آخر این مردم تو را برای بالای منبر رفتن انتخاب کرده است یا برای دفاع از حقوق خود، قطعاً چون دفاع نمی‌شود بودجه لازم و بودجه‌ای که حق این مردم است به مناطق دیگر که نمایندگانشان فعالند داده می‌شود.

وقتی سرمایه‌داران از منطقه‌ای مهاجرت کنند و سرمایه لازم از بودجه در آنجا جذب نگردید آن منطقه از لحاظ اقتصادی فلج می‌شود. البته فلج هم شده است به آمار بنگرید بیشترین مهاجران به تهران و مراکز سرمایه‌گذاری در ایران را آذربایجانیها تشکیل می‌دهند. از ۱۲ میلیون جمعیت تهران نزدیک به ۸ میلیون آذربایجانی هستند که قریب به ۷ میلیون آنها بی سرمایه و بدون امکانات مالی است. بنده به این نتیجه رسیده‌ام که وضع اقتصادی آذربایجان وخیم است باید در چارچوب ایران و نظام اسلامی و قانون از آن دفاع نمود و حتی دست این سرمایه‌داران را بوسید و به آذربایجان برگرداند، بودجه لازم جهت سرمایه‌گذاری در صنایع مادر و سنگین را جذب کرد. این معضل اقتصادی، فجایع اجتماعی ببار می‌آورد و شخصیت و حیثیت یک ملت را زیر سؤال می‌برد.

فرهنگی است. فرهنگ ر، ح و دارایی یک ملت است ملت هر چه دارد از فرهنگ خود دارد. از لحاظ جامعه‌شناسی، اگر فرهنگ و مظاهر فرهنگی ملت را محدود و سرکوب کنند و از رشد آن ممانعت

بعمل آورند، آن فرهنگ کم کم ضایع شده و از بین می‌رود و مرحله‌ای پیش می‌آید که به آن خلاء فرهنگی می‌گویند. و خلاء فرهنگی زمانی بوجود می‌آید که آن ملت نسبت به آداب و سنن و مظاهر فرهنگی خود بی‌تفاوت باشد. برایش بی‌اهمیت می‌شود که به او توهین می‌شود یا نه؟ آیا در منطقه آذربایجان، فرهنگ ملی آذربایجان ما صدمه ندیده است و فرهنگ اصیل آذربایجان در حال غرق در منجلابی که فاشیست‌ها و شوونیستهای پهلوی از زمان رضاخان با توطئه انگلیس و با دست به کار شدن خودفروختگان غرب درست کرده‌اند، نمی‌باشد.

اینها عللی بودند که باعث شدند بنده به خود جرأت و اجازه دهم تا بعنوان کاندیدا در انتخابات دوره پنجم مجلس شرکت بکنم و این علل و اهداف در سه هدف که: (۱) بکارگیری تمام توان و استفاده از تمامی نیروها و اهرمها جهت پیشرفت اقتصادی آذربایجان، (۲) مبارزه بی‌امن با عوامل مزدور و خائن ارتشاء، اختلاس و بیکاری، گرانی، تورم، باندبازی و قانون‌گریزی، (۳) احیای زبان و فرهنگ ملی و اسلامی آذربایجان بخصوص زبان رو به موت ترکی آذربایجانی، که از سال ۱۳۰۴ از زمان به روی کار آمدن رضاخان مدام در حال تضعیف و سرکوب بوده و به روزی افتاده است که اکنون ملاحظه می‌کنیم.

● علت حمایت مردمی وسیع در انتخابات از شما و اهدافتان چه بوده است؟

این یک حقیقت است که در انتخابات گذشته مردم تبریز، برای اولین بار است حمایت وسیعی را از یک کاندیدا بعمل آورده‌اند. اولاً: این به اخلاص یک کاندیدا بستگی دارد. خدا را گواه می‌گیرم که پس از استخاره با قرآن، که دوباره استخاره کردم، و با خدای خود عهد و پیمان بستم که جواب استخاره طوری بیاید که من بتوانم به وظیفه خود عمل کنم. ثانیاً: اینکه باید تصنعی نباشد. کاندیدا بایستی درست فرزند همان مردم و ملت باشد. یعنی مردم و جامعه را بشناسد. اگر کاندیدا شناخت کافی از جامعه و مردم آن داشته باشد.

● دلایل حذف خود را از انتخابات یاد شده را بیان نمائید؟

عرض کنم تا این فرزند کوچک ملت آذربایجان، چهرگانی تا حدودی ناشناخته بود و از امکانات و مادی هم برخوردار نبود در اوایل انتخابات مرحله پنجم با او کاری نداشتند. خصوصتهایی بسیار جزئی که با هر کاندیدا می‌شود، دیده می‌شد. ولی وقتی دانشجویان فقیر و بی‌چیز (تقریباً ۹۰ درصد دانشجویان آذربایجانی در آذربایجان و سایر دانشگاههای کشور) از این برادر کوچک خودشان، از این دانشجو، معلم و مدرس دانشگاهشان حمایت کردند و این حمایتها کم کم به معابر، مساجد، خانه، محله‌ها به تمامی اقشار کشیده شده چون ما از هر قشری دانشجو داریم وقتی این قشر خصوصاً پدر، مادر، خواهر و برادرش و اقوامش را به حمایت از چهرگانی دعوت کردند و در مجالس مختلف او را دیدند و شناختند و حرفهای فرزند خود را شنیدند حمایت مردمی عجیب و وسیعی در تبریز، که بنده بخاطر اشتغال فکری شدید از آن بی‌اطلاع بودم و نمی‌دانستم چه

اتفاقی می افتد. گویا اتفاق عجیبی می افتاد، صورت گرفت. و من هم مشغول تبلیغات و سخنرانی بودم از طرف باندها و بعضی جناحها، که فکر نمی کردند چهرگانی رأی می آورد. نزدیکیهای انتخابات مرحله اول دور پنجم شروع به مخالفت نمودند و صداها بلند شد که این کیست؟ بدنبال کشف چهرگانی افتادند و فهمیدند که این برای آنها بچه ناتنی است همانطوریکه بعضی حیوانها بچه ناتنی خود را لگد می زنند و از خود دور می کنند چهرگانی را لگد زده و از خود دور کردند، چون که می دیدند از باندشان، از مطیعان و چاکران و نوکرانشان نیست، بلکه نوکر و چاکر این ملت است می خواهد برای ملتش و مردم پابرهناش نوکر باشد. در مراحل اول عده ای که از مسئولین امنیتی بودند آمدند چون آنها خودشان نمی توانستند قدم پیش بگذارند. اینها را مأمور کرده بودند که آمدند راهنمائیها و اخطارهایی دادند برای من حدود معینی کردن که من از راهنمائیهایشان استفاده می کردم به آنها عرض می کردم که هیچ وقت بر خلاف مصالح اساسی ایران و اسلام حرکتی نخواهم نمود و نکرده ام که ادامه بدهم، مرحله اول گذشت رأی حدود ۱۰۰ هزار و اندی برای اینجانب که درست نبود، اعلام شد. در مناطقی که ناظران ما بودند اعلام کردند که شب رأی شمرده شد شما دارای ۳ هزار رأی بودید ولی صبح می دیدیم که رأی خیلی شده و این عدد حدود ۱/۲ یا ۱/۳ به فرمانداری اعلام شده است. در هر حال شکایتهایی را کردیم ولی گوش شنوایی نبود. بیش از ۲۰ مورد شکایت کردیم تنها یک مورد رسیدگی کردند. آن رأی را اعلام کردند ما در بین ۹۳ کاندیدا نفر پنجم شدیم با بیش از یکصد هزار رأی. اینها در مناطق خودشان کار خود را می کردند. حجت السلام بنابی نماینده فعلی مردم تبریز در مجلس در منبر اینجانب را کمونیست معرفی می کند از این مسئله نوارکاست داریم. بعضی از فرماندهان سپاه و بسیج جلسات مختلفی می گذارند و تصمیم جدی می گیرند که نگذارند این جانب بعنوان نماینده انتخاب شوم جوامع مختلف مصلحین، جامعه عاشورائیان و متولد می شوند که با حمایت و راهنمایی مستقیم فرمانداری دقیقاً بر علیه من عمل می کنند و اصل تولدشان و علت بوجود آمدنشان از بین بردن چهرگانی بود. یک ماه متولد شدند کار خودشان را کردند و بعد از حذف کردن بنده خودشان تصمیم به انحلال گرفتند. یعنی خودشان خود را منحل کردند.

امام جمعه، که نوارش در سیمای تبریز موجود است. در نماز جمعه تمامی اسلامی - ملی ها را در طول تاریخ خائن معرفی می کند و برای بنده از خداوند طلب نابودی و اضمحلال می نماید و دعا می کند که اینجانب نابود شوم. خودم و دوستانم در آن نماز جمعه بودیم. طوری صحبت میکرد که اگر نماز جمعه ده سال قبل بود آدم را آنجا تکه پاره می کردند. مردم یک مقدار آگاه و بیدار بودند و عکسالعمل منفی نشان دادند و در هر حال این مسائل اتفاقی افتاد. آقای صفوی در شورای نهضت سواد آموزی استان اینجانب را کمونیست معرفی می کند. این اخبار یک هزارم تهمتهایی است که شنیده ام. آقای نهادی رئیس آموزش و پرورش منطقه ۴ تبریز در جلسات پی در پی و متعدد که با مدیران و دبیران پرورش تشکیل می دهد به صراحت بیان می کند که نگذارند افراد مزدور و اجنبی مثل چهرگانی به مجلس راه پیدا کنند. در هر حال، اینها، فرماندار تبریز نجفی آذر، بخشدار مرکزی آقای موثقیان، یعنی هر چه در توان داشتند با سفرهایی که انجام دادند، با جوی که در فرمانداری بوجود آورده بودند، با عدم رسیدگی به شکایات و با اتهاماتی که به ما می زدند و... در مقابل ما

ایستادند.

در جلساتی که فرماندار با ناوایان تشکیل می‌دهد علناً بر علیه من و یکی از خانمها صحبت می‌کند و می‌خواهد که رأی ندهند به افرادی مثل من و آن خانم، که نوارهای ویدئویی آن موجود است. با این مسائل و... تصمیم گرفته بودند که مانع انتخاب شدن من شوند. منتها وقتی به آنها گزارش رسد که این هم فعالیت شما تاثیر منفی گذاشته، مأمورین امنیتی را به سراغ من فرستادند که چندین با بنده را همراه خود به جاهای مختلفی بردند تا مرا راضی کنند از انتخابات کنار بروم. من با مردم پا برهنه، مظلوم و معصوم پیمان بسته‌ام و قول شرف داده‌ام که دست به دست هم دهیم و در چار چوب نظام و ایران و قانون و با توجه به مصالح نظام با هم کار کنیم و دردهایمان را مداوا کنیم.

حال، آن راضی کردنها نشد، بعد تهدیدها، که به بنده و منزل و بچه‌ها و حتی دوستانم می‌شد. شروع شدند اولاً اینها را هم عرض بکنم که هیچ وسیله انتخاباتی نداشتیم که در بین مردم پخش شود و ما خودمان را تبلیغ کنیم که فرمانداری مجوز نداده باشد. تماماً امضاء و مهر شده بودند. ولی همانهایی را که خودشان مجوز داده بودند با پول دانشجویان فقیر چاپ می‌شد. پس از چاپ آنها را گرفته و به فرمانداری برده و بایگانی می‌کردند. صدها هزار پوسترها و کارتهای تبلیغاتی ما را اینگونه کردند.

در هر حال ما تحت نظر بودیم. همان روز جمعه ۳۱ فروردین ساعت ۸ و بیست دقیقه از منزل بنده را بردند و عصرش آزاد کردند. ولی با چندین ماشین و چندین نفر نیرو در اطراف منزل مسکونی تحت نظر بودیم.

از طرفی به ۹۳ نفر از ناظرین ما کارت نظارت در سر صندوقهای رأی میدهند و اسم ما را در لیست ۱۲ نفر کاندیداهای باقیمانده چاپ و تکثیر و پخش می‌کنند و از طرفی ساعت ۸ بعد از ظهر اسم ما را خط می‌زنند که ایشان انصراف داده است حرفهای متناقضی که ملت دیدند و شنیدند. حرفهای متناقض استاندار و فرماندار و... که در مصاحبه شان دیده شده که رسوا شدند و انشاء... بیش از این هم دشمنان حق و اسلام و خدا رسوا خواهند شد در هر حال حذف کردند و گفتند انصراف داده است. در حالیکه به خداوند لایزال قسم و سوگند که هیچ وقت چهرگانی جهت انصراف یا استعفا در فرمانداری حضور پیدا نکرده و انصراف نداده است. در روز روشن حق مردم را دزدیدند، این بود چگونگی حذف ما در انتخابات.

آذربایجان هلی حرکاتی نین نه دن لریته پیر باخیش^(۱)

دوقتور محمود علی چهرگانی

گوئی آذربایجانین گئچن یوز ایلیک تاریخینی آراشدیراندا، نچه اؤنملی اولای و حادثه گؤزه چارپیر. اونلارین ان اؤنملیسی، مشروطه انقلابی و آذربایجانلی لارین اونو باشلاماسی و اوندا قهرمانجاسینا اشتراک ائتمه لری و استبداد چی لارلا دؤیوشوب، جاندا و باشدا گئچمه لری دیر. اوجورکی بیلیرسینین ۸۶ - ۱۲۸۵ (۱۹۰۷-۱۹۰۶) ایلیلرینده بو آغیر انقلاب آذربایجاندا و اؤزلیکله تبریزده باشلانندی، بو آغیر گونلرده آزادلیق دوشمن لری، محمد علیشاه و اونون گئریچی و استبداد شور اوردوسو و بیر یاندا دا اشغالچی روس قوشونو، آذربایجانین اؤزگورلوک ایستر و حریت طلب دؤیوشچولرینه آغیر ضربه لر واردولار.

بو گونلرده، قوجامان تبریز، بوتون واريله، ایچ و ائشیک دوشمن لریله، قارشى قارشىدادوروب و اؤز شرف و دهیرلریندن مدافعه ائدیردی. دوغرودان دوغروسو کی انسان اوگونلری تجسم و تصور ائندنه توکلری بیز اولور، بدنی چیم چکیر، اورکده قان قایناییر، گؤزلز یاشا دولور، انسانین نفرت، کینه و انتقام قابی جوشوب، داشیر. نه دن؟ محمد علیشاه و اونون ساتقین و قانماز قوشونوندا؟ یوخ! بلکه روس و اونون قان سوران اوردوسوندا کی، تبریزین او آغیر سیخنتی لی و بوغوتولی گونلرینده، تک و یالقیز گونلرینده، زور دئمه سیندن، ظلم ائتمه سیندن، کوچه و بازاردا، اهالینین ناموسونال اوزالتماسیندان و صمدخان شجاع الدوله و رحیم خان تکین شرفسبز ظالم لری تشویق ائدیپ گوجلندیریب، جماعتین جانینا و مالینا و ناموسونا تجاویز ائدیرمه سیندن.

او آغیر گونلرده روسلار بیر یاندا محمد علیشاهدان حمایه ائدیردی لر و بیر یاندا محمد علیشاهین

آزادلیق سئوهر گوجلردهن مغلوب اولموش خانلارین دان آرخالانیر دیلار و بو آنجاق شخصیت لری قوشقوروب، ملتی و اونون قهرمان مجاهدلرین حئیوانجاسینا بوغوب اولدوروردولر. آذربایجان او آغیر گونلری، اون مینلر ایگیلد و قهرمان بالالارینین، قان و جان باغیشیلا، آجیندان آج کؤکو و اوت - علف یشمکله، ظولمه باش ایمه ییب، دایاندی و دیزه چؤکمه دن ظالم لری دیزه چؤکوردو، استبداد سارایین بیخدی و یاخدی، نه اومودلا؟ بو اومودلا کی مساوات، عدالت، بیرلیک و برابرلیک سارایی قورولا. بهلی تبریز و اونون قدر اوغلو ستارخان، باقرخان و ثقةالاسلام لار ظلم و استبدادا باش ایمه ییب و اؤزه ل وارلیقلارین، ملی و اولوسان وارلیقلارینا قوربان و ثر مه گینن - اؤز عصر لرنده حماسه یاراد دیلار، بو قهرمانلار، بوش الریله آج قارین لاریلا، تپه دن دیرناغاتک مسلح اولموش ایچری و دیشاری متجاوز و مستبد قوه لری دیزه چوکوردولر. اونلار یابانچی روس تجاوزچیلارینا بیر اونودولماز درس وئردیلر کی، عؤمور بویو تبریز و تبریزی نی یاددان چیخارماسینلار. دونیاین قویروغو چوخ اوزوندور، خالقمین بالالاری، یوبانمادان و گنج قالمادان متجاوز روس اوردوسونون ظلملرینین انتقامینی آلا قادیرو و قیصاصی قیامته ساхлаمایا قادیرو. آذربایجانین بو قدر ایثار، فداکارلیق، محرومیت، و بوغوتنی چکمه سی مع الاسف گؤزله نیلن سونجو و ثر مه دی. تهران دا اولان - سؤزده مشروطیت چی لر و استبداد سائیلیش - بعضی ظاهرده و اوزده انقلاب چیلاری، آذربایجانلی لار قانینان غلبه چالمیش مشروطیت انقلابینن توره نینه قاتیشماق اوچون و گئش چکده او اولر قهرمانلاری آذربایجاندان اوزا قلاشدیرماق اوچون ستارخان و فدائیلری تهرانا چاغیریب و چکدی کلری زحمتلرین جوابینی، اتابک باغیندا، آذربایجان مجاهدلرینین اسلحه لرینی آلماغینان و مجاهدلر اسلحه لرین و ثر مکدن امتناع ائتمه گینن و نتیجه ده ووروشما باشلانیب و دؤرد طرف دن محاصره ده قالمیش مجاهدلرین اونلار نفری شهید اولماغیلان، و ستارخان گولله لمه گینن و هامیستندان آغیر و تحمل ائله مه ملی بوکی، باقرخان بو آذربایجانین شرفلی اوغنونو، په یه ده (طویله ده) که ل زنجیرینه باغلاما قینان وئردیلر. آرتیرمالی یام کی، تهرانین ایکی اوزلو و یانلیش انقلابچی لاری، ایرانین ملی سردارینا، کی، فارسجا سوادی بوخدور، چیخیش ائتمه گه اذن وئرمه دیلر. هر حالدا آذربایجان بو آغیر آجی لاری اوتدو و دؤزدو.

ایکینجی اؤنملی اولای و حادثه ۱۲۹۹ - ۱۲۹۸ (۲۱ - ۱۹۲۰) ایلرده رحمتلیک شیخ محمد خیابانی قالحیشیدی، بو شرفلی و اوجا کیشی مشروطیت حادثه لرینی، آذربایجاندا و بوتون ایراندا، یاخیندان ایزله ییب و اشتراک ائتمیشیدی، او بیر میلی، اولوسال، آنلاشیلی و دوشوشونجه لی شخصیت اولاراق آذربایجانا و قوم ایرانا، آزادلیق، حریت، مدنیت، تجدد، چاغداشلیق و معاصریشمه گئیرلرین چاوشو و بایراقچی سیدیر. اؤزلیکله او آذربایجانا و اونون الی قابارلی چالیشقان و ذکی ملتینه اؤزگورلوک و آزادلیق ایستردی. اونودا تهراندا حاکم اولان گئریجی، مستبد حکومتین نوکرلری، مخبرالسلطنه کیمی ایکی اوزلو، اسگیگ و ایچاقلار گئنه ده روس یاردیمیلا، مظلوم جاسینا گولله له ییب، اؤلوسونو نردیوان اوستونه سالیب، آت و قاطیرا باغلا ییب، تسبیز خیابانلاریندا سوروتله دیلر. بئله سیله نئچه مینجی دفعه اوچون آذربایجانیلارا آنلاتدی لار کی، فقط جان و قان و ثر مگه یارانمیسیز، اونودا بیز دیه ن و بیز ایسته یین یولدا و زاماندا. سیزه اؤزگورلوک و حریت و اؤزوز و خالقینیز ایسته ین کیمی یاشاما ق حرام و

یاساق دیر. گرک کی، همیشه تهراندا حاکم اولان گتريجي و استبدادچي قووه لره باش اييب و "اميرينيز اولور" ديه سينيز، بئله اولماسانيز، ائله اولورسونوز. هر حالدا آذربايجانين جانيندا و بدنبنده بو يارا دا اسگي ياراني درين لشديردی. هله بو يارالارين قاني سوزره هک (۲۵ - ۱۳۲۴) (۴۶ - ۱۹۴۵) حادثه لری اوز وئردی. بو حادثه يه ايندی ده بعضيلری طرفيندن آغير حساسيت اولوراق، گتريجيگي اشاره ائده ره ک سون قوياجاغيق. بو اولايين نه دنلری ده او بيري کيمي، عدالت سيزليک، آپارتايد، مرکزي حکومتين سويجي و ايرقچي اولماسي، بيرليک و برابرليگينين آدی اولوب، اوزونون اولماسي ايدي. بو حادثه ده، يئنه، استبدادچي لار، گتريجي لر و خايين روس اوردوسونون بو دؤنده بير آيري جور خايئانه الی اولوراق، آذربايجان و آذربايجانلی لارين تايدالانيب، ازيلمه سيله سون قوبولدو.

هر حالدا گنجن ۹۰ ايل ده آذربايجانلی اوچ آغير و بئل بوکن اولايي آرخادا بيراخيب، انشالله ملتچيلر، بو آغير حادثه لردن درس الراق، گلجکده داها ذکی و چاليشقان اولوراق، داها اييق و اوياق اولوراق، داها دوشونجه لی و آنلايشلی اولوراق تاريخ بويو اولان کيمي، يئنه ده بيرليک، برابرليک و عدالتين هارای چيسي و بايراقچي سي اولماغيني سوره جکدير. گؤزله نيلن آيدين گونلره چاتماق ديلگيله!

- راستی اگر ترکها نبودند، راديو تلویزيون چه کسانى را سرکوب می کرد؟! (جوالدوز، چاپ تبریز، سال ۳، شماره ۵، صفحه ۴، توضیح از تربیون: محمد جواد لاریجانی که در عرصه جنگ روانی و ضد فرهنگی علیه آذربايجان تئوری «خرده فرهنگ - عمده فرهنگ» را اختراع کرده است، از پست خود در ریاست صدا و سیماى جمهوری اسلامی یک توپخانه کثیف ضد ترکی را رهبری می کند. مخالفت با توهین به ترکها در راديو - تلویزيون مرکزی مضمون دائماً تکرار شونده اعتراضها و طومار نویسیهای آذربايجانی ها در سالهای اخیر بوده است.)

عزیزِ محسنی نین

حیات و یارادیچی لیغی^(۱)

کریم مشروطه چی (سؤنمز)

"او اؤز هدفینه دوغرو گئدیر"
هاوا سویوق،
شاختا قیلیج کیمی،
سوموکلرین ایلیکه لرینه ایشله بیر.
دامارلاردا سانگی قان دونور
ال لر پاییز یارپاغی کیمی اسیر.
ایقلار گئتمکدن قالیر.
قار آردی کسيلمه دن یاغیر.
یول لار، جیغیرلار سانگی آغ بیر اؤرتوگه بورونور.
کولکه یئره توکولن قارلاری بیر ماہار ائدیلمز قدرت کیمی،
هریانا پوسگورور.
باخ، یاخشی باخ
اودور،
قارلا اؤرتولموش جیغیرلاردا.
بیر گنج اوغلان، دالینا باخمادان یول آلیب گئدیر.
او، تله سیر.
قارلی، بوزلو، کالا - کؤتور جیغیرلاری
وار قدر تیله آدیملا بیر.
قار، کولکه، شاختا، بوران
اونون اراده سینن سارسیلا بیلمه بیر.

او، گنڈیرور
 یورولمادان، سارسیلمدان.
 هنج بیر چتین لیکلردن قورخمدان.
 او، گنڈیرور.
 او، اوزهدفینه دوغرو بویوک بیر ایناملا گنڈیرور.

عزیز محسنی ۱۳۰۴ هـ ده اردبیل ده آنادان اولوبدور. بو شهرده ابتدائی و اورتا مکتبی بیتیریب ۵۶ ایل بوندان قاباق تهرانا کؤچوب و اورادا ساکن اولوبدور. عزیز محسنی یازیچی، شاعیر و مترجم دیر. عؤمور سوره آنادیلینده یازیب یارادیبدر. روس و انگلیس دیلرله تانیش دیر. او بیر نجه علمی، ادبی، اجتماعی کتابلار او جمله دن "پیدایش انسان"، "نظرات چارلز داروین"، "پیدایش و ساختمان منظومه شمسی"، "موققیتهای علوم"، سیستم انتخابات در کشورهای مختلف" و بوکیمی اجتماعی و علمی اثرلری فارسجا ترجمه ائدیبدر. بونلارین بعضی سی یثدی کره چاپ اولونوبدور. بونلاردان دا باشقا "نظری به ادبیات جهان" عنوانی آلتیندا هومرین "ایلیاد و اودیس" اثرلری و ویلیام شکسپیرین "هاملت"، "شاه لیر"، "اتللو"، "مکبث"، و نظامی گنجوی حقیقده گنیش صورتده تحلیلی مقاله لر یازیبدر.

بو احساسلی شاعیر و یازیچین طرفیندن "دینله منی" شعر توپلوسو، "آذربایجان ادبیات تاریخیندن قیزیل یارپاقلار"، "چای آخیر" - اردبیلین قدیم حیاتی حقیقده حکایه لر و "یورد" نشر اولوبدور.

آنتوان چخوف، گی دو موپاسان، مایکل کواین، محمد ادیب و... اثرلرینده ترجمه ائدیب دیر. عزیز محسنی بو ایشلردن علاوه بیر خیر انسان دیر. اردبیل، اؤز آنا یوردوندا بو اولکهنین اوشاقلارینا مدرسه تیمکده بیر نجه میلیون تومن یاردیم ائدیبدر. حؤرمتلی اوخوجولارا عزیز محسنی حقیقده یازیلان مقاله‌نی کی آذربایجانین گؤزل و احساسلی شاعیری کریم مشروطه‌چی (سؤنمز) یازیبدر، اوخویورسوز.

عزیز محسنی ۷۰ ایللیک ائیشلی یوخوشلو عؤمور یولونو گرگین تلاشلا، آردیجیل آختاریشلا کئچیرکن، چوخ جهتلی بیلگه و ده‌یهرلی سیاسی - اجتماعی تجروبه لره ییه لندیگینه گؤره اونون تدیعی یارادیجیلیقدن،

حیاتین اساس پروبلملرینه توخوندوغو گؤرولمکده دیر. سون ایللرده یاینلادیغی (دینله منی) ادلی شعر توپلوسوندا انسان اوغلونو ازل گوندن بری دوشوندورن حیات موضوع سونا دوشونور و - حیات نه دیر؟ - دئییه قویدوغو سورغویا، اؤزونون ویا باشقالارینین وئردیگی چشیدلی جوابلاری سیرالاییر، اوخوجونودا اؤزویله برابر دوشونجه‌نین درین قاتلارینا دالدیریر، نهایت، سون سوزونو بئله بیتیریر: حیات منجه یورولمادان، سارسیلمدان یاراتماقدیر. حیات، صنعت

قوللارینی قالدیرماقدیر. حیات یالنیز صنعت ایله، هنریله گونش کیمی کایناتا نور ساچماقدادیر، انسانیغا یول آچماقدادیر!

او، بو نجیب و دوزگون آرزولارلا، ایستکلرله کفایت لنمیر و باشقا بیر شعرینده باباسی عمادالدین نسیمی کیمی، فیکرینین، خیالی نین، دوشونجه سی نین، عقل و ادراکینین یثره، گۆیه، داغلار اوورمانلارا سیغیشمادیغی نی نجه ده حثیران لیقلا سۆیله بیر. عقلین و ادراکین سونسوزلوغو سوزون و افاده نین داریسقال اولدوغونا گۆره، نه یه سیغنا بیله جه گینی آچیقجا دئییه بیلمه سه ده، آنجاق خیال پرسی نین یوکسلدیگی زیروه لرده سونسوز سمادا اوجا بیر سسله، هانکی غیبی و معنوی وارلیق طرفیندن ایسه تکرار چاغریلدیغینی دویرور و دویروغو سونودا دیله گتیریر.

یثر اوزونده و اۆلکه سینده معناسیز و عدالت سیز ساواشلارلا سبب اولان، و اون یئلله بن شیطان صفت قوه لرله اوز توتوب (گلین، گلین بیز سون قویاق بو ساواشا، بو دهشته، یثر! دئییه ک جان سیخی جی بو گونلره ... گلین، گلین انسان کیمی قوراق، یاراداق) دئییر. او، آتا- آنا سیندان، مکتبدن و اجتماعی چئوره سیندن آلدیغی درس لره کفایت لنمیر، یثنه ده اؤیرنمک احتراصی ایله یول گئدرکن، آیاقلادیغی قالاتق - قالاتق پاییز یار یاقلاری نین مدرک پیچیلتی سینی ائشیدیر: (منی بئله آباق آلتدا ازمه گیلن، دایان، دایان، بئله مغرور کئچمه گیلن. سن ده بیر گون قوجالارسان، گۆزلری نین نورو سونر، دیزلرینده طاقت قالماز، باش آپارا چوخ تلسمه، هنده وهره بیر یاخشی باخ، سئیر ائت منیم بو حالیمی، دینله منی، دینله منی) دئییر، و درین دوشونجه لرله دالیر و دولایسی ایله طبیعتدن آلدیغی درسی اوخوجو سونادا آشیلا بیر. عینی زاماندا او، آرام، ساکت و دالغاسیز حیاتی معناسیز سانیر و یوخدان یارانیب، یوخلوقا طرف گئتدیگی نی دوشونور، ایلکی - سونو محدود اولان عۆمورده، انسان اوغلو اوچون اؤزوندن بیر اثر، بیر نیشان قویوب گئنده جگینی گۆزل و اورهگه یاتان افاده لرله آرزو لاییر: (بلکه ده بیر دالغا قالخب ائنه جک و منیم عۆمروندن بیر نیشان اولاجاق!) سۆیله بیر. بئله لیکله اؤز حیاتی نی اوندان اول گلیب، یاشاییب یارادانلارا بورجلو ییلن شاعر، بو بورجو، شرفلی امکله، مقدس مبارزه ایله، چاغدش لارینا و گله جک نسیل لره اؤده مگی عموم بشری بیر هیمن کیمی ترنم ائدیر.

او اؤز دوغما خلقی نین اؤزهل طالعی نه دوشونور و دۆنه - دۆنه آنا وطنی آذربایجان، و اونون تاریخی قهرمانلارینی خاطر لاییر، ستارخانین آدینا و اگیلمز بایراغینا آند ایچیر، اونون یولونا، سون غلبه یه قدهر دوام ائتدیره جگینه سۆز و ئیریر.

محسنی نین یارادیجیلی غنین اؤزهل و سجیه وی جهتی، اونون آنادیلینه بسله دیگی ایتمام و سونسوز سئوگی دیر. او، آنا دیلینی دوغما خلقی نین اوره گی، وارلیغی، ایستک و آرزولارینین جانلی تجسمی سانیر و (منیم آنا دیلیم) آدلی شعرینده آنا دیلینه او قدهر یوکسک ده یهر و ئیریک، اونون حیاتا گۆز آچدیغی گوندن، اونا حیات یولونو گۆستر ن بیر آنا کیمی الیندن توتوب آدیم - آدیم تاریخین انگین لیگینه آپاران، اونو داش دیللی عصر لرله تائیشدیران، درین حکمت لری

قاندیران، قلبی نین دردرلرینی دینله یین، اونو انسانلارلا قونوشدوران، سونسوز کایناتی حیس ائتدیرن، و شیرین نغمه لرله اونو یوخویا آپاران بیر عامل کیمی گۆتورور و اینجه، بدیعی افاده لرله اونونلا دانیشیر، دردلشیر، آنادیلینه کؤوره ک اوره گینی آچیر و شعرین سون مصراع لاریندا، دیلی ایله اؤزونو عینی وارلیق ساناراق، بوتون وارلیغی ایله آنادیلینی قورویاجاغینا سؤز وئیریر. محسنی نین (دینله منی) آدلی کتابینا داخل اولمایان (نیسگیلریم) آدلی بیر شعری واردیر کی، بو شعر، یالینز محسنی نین دئییل، بلکه بویوک بیر خلقین آرزولاری، ایستک و نیسگیلرینی اؤزوندۀ عکس ائتدیرن بدیعی بیر اثر دیر. بوردادیر کی، شاعیر اؤز دوغما خالق ایله بیرله شیر و اونو جانلی گوزگوسونه، دانیشان دیلینه، اوره گینین فریادینا چئوریلیر.

محسنی همده صلاحیتلی تدقیقاتچی و درین مشاهدۀلی تنقیدچی دیر. اونو کلاسیک و بیر نئچه چاغداش صنعتکارلار حقیقته یازدیغی تحقیقی مقاله لر، و یابین لادیغی کتابلار اوخوجولارین رغبتنی قازانمیش، و سون ایلاردا نشر ائتدیردیگی (آذربایجان ادبیات تاریخیندن قیزیل یارپاقلار) و وطنیمیز آذربایجانین یئدی بویوک شاعرلرینین حیات و یارادیجی لیغی باره ده یازدیغی دهیرلی مقاله لرینی احتوا ائدیر.

محسنی نین (جای آخیر) آدلی داستان و حکایه لر توپلوسو، و (یورد) ترجمه لر مجموعۀسی، (شعر و شاعیر) تحقیقی اثر، و (سچیلیمیش شعرلر توپلوسو) کتابلاری هله گون اوزو گورمه یه امکان تاپمامیشدیر.

محسنی گنج یاشلاریندا، روسجا و انگلیزجه بیر نئچه علمی اثری لایبقی جه فارسجا یا چئوریمیش، و او زامان - ایران خلق لرینین اویانیش دؤورونده - گئنیش صورتده علمی و اجتماعی اوچاق لارین و طلبه لرین درین رغبتینی قازانمیش دیر. بعضی لری دفعه لرله چاپ و یابینلامیشدیر.

عینی زاماندا، ۱۹۴۵ - نجی ایلدن باشلا یاراق ایرانین مرکزینده یاییلان قزت و درگی لرده شعر، حکایه، علمی - ادبی مقاله لر یازمیش و ایلك دفعه اولاراق (دماوند) قزئتینده دوغما آنا دیلده شعر، حکایه و توپلادیغی بایاتیلاردان نشر ائتدیرمیشدیر و دونیا کلاسیک ادبیاتین دان نمونه کیمی آنتوان چئخوف، گی دو مویاسان و ائله جه ده آذربایجان یازیچی و شاعرلریندن میرزه علی اکبر صابر، انور محمد خانلی، رسول رضا، صمد وورغونو سایره نین اثرلریندن فاررس دیلیندن چئوریب، (ایران ما)، (سوگند) و باششقا قزئتله درج ائتدیرمیشدیر.

عینی زماندا عزیز محسنی عالیجناب بیر انسان کیمی، یوکسک سه ویهلی شخصیته مالک دیر و ادبی - اجتماعی چئوره میزده هامینین احترام حسی ینی اؤزونه جلب ائتمیشدیر.

گۆزلىرىم بۇيودو!

مهندس ابراهيم رفر

مطبوعاتدان اۇيره ندىگى ميزه گۆره شۆهرتلى ژورناليست على دهباشى سون واختلار فارس دىلىندە يىنى بىر هفته ليك ادبى - اجتماعى درگىنى چىخارماغى قارار آلماشيدىر. بوندان اول على دهباشى جنابلارى "كلک" ادلى بىر ادبى ژورنالين باش رنداكتورويدو. آنجاق بعضى سببلره گۆره كلک درگى سىنين امتيازىنى باشقا بىر شخصه بوراخمىشيدىر و بوندان بئله "بخارا" (بوخارا) ادلى يىنى بىر ادبى و اجتماعى درگىنى چىخارماق. على دهباشى گۆركملى بىر ژورناليست دىر و فارس دىلىندە بوتون يازىب - يارادانلار اونون اديله تانىش دىلار. من ايسه على دهباشى ايله ايللردن برى تانىشام و كئچمىشده منيم فارس دىلىندە بعضى اثرلر يمين ايشىغا چىخماغىنا بۇيوك ياردىملار ائتمىشيدىر.

آنجاق سورولاسى سؤال اوندان عبارت دىر كى، على دهباشى نه اوچون يىنى درگىسىنه "بخارا" ادىنى وئرمىشيدىر؟ بورادا غريبه بىر شى نه اولايلىر كى، منجه بو آد فارس دىللى بىر درگى اوچون چوخدا ياراشىقلى بىر آددىر. چونكو هم گۆزل سسله نىر، هم ده كى ۷ ايرانين كئچمىش تاريخينده سمرقند و بوخارانين اۆزهل يىرى وار. بىر چوخ فارس دىللى عالملىر و يازىچىلار ائله بو شهرلرده عمله گللىشلىر. بو شهرلرين نفوسونون بۇيوك بىر حيصه سى ده فارس دىللى دىر. اونودا قئيد ائديم كى ۷ بو ايكي شهر كئچمىشده ايران دوولتينيىن تركيىبنده اولموشدور. بو اوزدن او شهرلرين ادبىي دوئنه - دوئنه چككم اولكه ميز ايرانين باشىنين اوجالىغى دىر.

اۆز - اۆزومه دوشونورم كى، گۆره سن على دهباشىنين يىرىنه بىر نفر آذربايجانلى اولسايدى و تورك دىلىندە يىنى بىر درگىنى چىخارماغى قارار آلسايدى، او درگى يه داها چوخ هانسى جغرافياىي آد ياراساردى؟ بللىدىر، تبرىز، موغان، آراز، قزىل اورهن و بو كىمى يىر آدلار يميز آز دئىل. ياخشى بىردن درگىنين ادبىي باكى، گنجه، شكى، شيروان و بو كىمى آذربايجان جمهوريتينه عايد اولان آدلارى قويسايدىلار نئجه؟ گۆره سن بو ايشدن هانسى سا قنىر - قولر چىخمازدىمى؟ وطنداشلار يميز اينچىندە بو مسأله حاققىندا فيكىر ايرىلغى وار. بعضىلر ينين فيكىرىنجه، باكى دا

بوخارا كيمي بير شئي دير، ايكي سي ده خارجي دؤولتlerin شهر آديدير. ايكي سينين ده ديلي ايران ديلىريندن دير، ايكي سي ده كنجميشده ايران اولكه سينين جغرافياسينا داخيل اولوب، ايكي سي ده مسلمان شهر ديرو، سون اولراق، هر ايكي شهردن ايران ديلىريني و مدنيتيني زنگينلشديرن بير چوخ شخصيتلر چيخميشدير.

من بو سوآلي باشقا بير وطنداشا دا وئرديم. سوآل بئله ايدى: بير آذربايجان ديلىنده چيخان درگينين آدينى "باكي" قويماغا نئجه باخير سينيز؟ سوؤو گئدن وطنداش اونجه پورتدو، سونرادا اوردلاري شيشدى، و نهايت گؤزلى بؤيودو!

- نه اولان ايشدير بو، جانيم؟ اولمايا اوؤ آدلاريميز توكنيب؟ بير اجنبي اولكه نين شهرينين آدينى وطنده چيخان بير روزنامه يه قويماغين نه آنلامى وار؟ بو ايش رزيل ليكدير، ساتقين ليقدير. اجنبي دوشگونلوگودور، پان توركيزمدير، دوز- چؤرهك ايتيرمكدير، اوزو دؤنوكلوكدور، بئله آدامين كؤكونو قيرماق لازيمدير.

- آما بيلديگينيز كيمي، سون واختلار اولكه ميزده فارس ديلىنده "بوخارا" آدلى يئنى بير ادبي درگي چيخير، باش رئاكتوردا على دهباشي دير. سيزجه، بوخارا آدى دا خارجي بير اولكه نين شهر آدى اولدوغونا كؤره رذيل ليكدير، ساتقين ليقدير، اجنبي دوشگونلوگودور، پان فارسيزم دير، دوز- چؤرهك ايتيرمكدير، اوز دؤنوكلوكدور؟

- بوخارا دئنينيز، هه؟ بلى، بوخارا. بو اولدو باشقا مسأله. انسان آد قوباندا دا بئله سيني قويماليدير!

- من ايسه اونجه پورتوم. داها سونرا اوردلاريم شيشدى و نهايت گؤزلويم بؤيودو.

دیلیمیز وارلیغیمیزین تصدیقی دیر

بابک دانشور

ایللر دیر اولدوغو کیمی شووونیست و توتالیتزر حؤکومتلر طرفیندن دیلیمیزه اولمایان سؤزلر و یاراشمایان سوچلار باغلا بیرلار. بیرگون "آذری" (منفعت زامانی) صاباحکی گون مسخره و اویناتماق اوچون بیزه تورک دئییلر.

قرب بوراسیندا دیرکی، شووونیست دایره لری بیزه اویدورما تاریخ دوزه لیدی و ایندی ده کسروس، محمود افشار و... کیمی خیانتکارلارین یولونا دوامچی اولان عنایت رضا و چنگیز پهلوان کیمی یالانچی انسانلار بیزه آذری دئییلر. هر حالدا بیزیم بوتایدا "فارس شووونیست" و اوتایدا روس شووونیست فیکیرلرینه نوکر و قول اولانلار بونو اوره گی آچیق قبول ائدی لر. بورادا هر حالدا بیر پارادوکس و تناقض اورتایا چیخیر، اگر بیز "آذری" یق بس بو تاریخچیلر نه اوچون هر زامان کی، بیز قوزئی لی قارداشلاریمیزلا یاخین لاشیریق های - کوی سالی رلار و پهلوی دن قالان فیکیرلر اساسیندا ثابت ائدی لر کی، گونئی ده اولان آذربایجانلی لارین سوی لاری قوزئی ده کی لرله فرقلی دیر؟! و او زامان کی، دئییریک آذربایجانلی لار تورک سویوندان دیرلار، اوندا "پان تورکیست" و "تورکچی" یا "بوز قورد" نظریه سینی و "تورکیه چی" تهمتلری ایله اتها ملان دیریلر.

آما اؤزلری چوخ راحت جاسینا گونئی لیلی آریایی و فارس سویونون بوداغی بیلرلر و بیزیم تورک اولما غیمیزی مغول لارین یوروشوندان سونرا بیلرلر. "حالبوکی، مغول استیلا سی ایرانین دوغو بؤلومونده آذربایجاندا چوخ اولموشدور و اونلار هله لیکده فارس دیرلار، و یا گؤرره سن مغول لار نه اوچون بیزی مغول ائتمه یلر و تورک ائدی لر؟!!" رسمی اولاراق دیلیمیزین "آذربایجان دیلی" آدلانیلماسی ۱۹۳۷- جی ایلدن بویانا دیر. بونون سبب کاری توتالیتزر روس "استالینیزم" سیاستلری اولموشدور. بو سیاستین باشیندا دایانان استالین و اونون آرخاصیندا دایانان اثرمنی و روس شووونیستلری و پهلوی رژیمین سویجو فارس سیاستچیلری اولموشلار.

تورک کوتله لریندن اوزونون گونئی سینیرلاری بویو مدافعه سپری قوران روس ایمپریاسی ایلک اؤنجه بو کوتله لر آراسیندا اساسلی فرقلر اورتایا قویمالی ایدی. بوتون شوونست فیکیرلرینه اساسلانان "تفرقه سال حؤکومت ائت" نظریه سی روس ایمپریاسی طرفیندن اورتایا قویولدو. حال بوکی بیر کؤکدن حیات آلان بوداقلارین یادلادشدرماسی بو حقوقلارین چئشیدلی مئویه یئتیرمه سی ایستر تورکوستاندا، ایستر وولگا بویوندا، ایسترسه ده آنادولودا یاشایان، سیبیرده، اورتا آسیادا و ایراندا اوز وارلیغینی قورویوب ساخلایان کوتله لر تورکلر ایدی.

تورکلرین آیری-آیری اؤلکه لرده یاشاییب اوغوز، بولقار، قارلوق، تاتار، قازاق، اوزبک، باشقیر، عثمانلی، تورکمن و... آدلانان حیصه لری آنا کؤکدن آیری-آیری قوللار ایدی. لنین، استالین، رضا پهلوی و اوغولونون گوجو و امکاتی اولسایدی بو دیلرین بوخ ائدیلمه سینه، اؤزه لیکله آذربایجان تورکونون یئر اوزوندن گؤتورمه سینه جهد ائدیردیلر. آنجاق سوسیالیزمین و استالینیزمین و پهلوتیزمین گوجلری بو دیلین عوض ائتمه سینه چاتماییب و چاتمایاجاق. چونکو بو دیلی نه محمد امین رسول زاده، نه نریمان نریمانوف و نه سید جعفر پیشه وری ایجاد ائتمیش دیلر. بلکه بو کوتله نین آدی بئله ایدی: تورک و بو کوتله نین عصیرلر بویو یاییلمیش دیلی نین آدی بئله دیر: "تورک دیلی"

بیر آز اؤنجه گئتسه ک شاه اسماعیل حتایی نین دؤورونده آذربایجاندا گئنیش چئوره ده ایشله نیلن رسمی دیل ده تورک دیلی ایدی. اوندان اووله گئتسه ک تورکوستاندا گئنیش یاییلمیش حیفاتای ادبی دیلی ده تورک دیلی ایدی. اوندان قاباقدا قاراخانی لر دؤورونده کی، خاقانیه تورکجه سی، گؤک تورک ادبی دیلی ده دؤولت دیلی کیمی آدلانمیشدیر. ۴۵۰۰-۴۵۰۰ ایل میلاددان اؤنجه. "آریایی لر ایرانا ۱۹۰۰ ایل میلاددان اؤنجه گلیمشیر". آتا-باب الاریمیز تورکوستاندا آذربایجانا گلن زمانلاردا بیزیم دیلمیز تورک و سویوموزدا تورک ایدی و آذربایجان دا تورکلر مسکنی اولموشدور.

آذربایجاندا تورک دیلینی ثبوت ائدن اون مینلرجه قایناق بیر نئچه خسته فیکیرلرین آریا گلمه سی ایله هئچ زامان دؤنوب آذری دیلی و سویو اولایلمز.

تورک دونیاسی نین بویوک عالمی و تاریخچی سی کاشغرلی محمود اوز خریطه سینده آذربایجان یالنیز یئر آدی و اؤلکه کیمی وئریر. "آذربایجان" اگر بیر دیل آنلایشی اولسایدی، بو کاشغرلی محمودون دقتیندن یایینمازدی. هئچ زامان آذربایجان اهالیسی نین دیلی کسروی کیمی انسانلارین اویدورمایا اساسلاندریغی قاینقلار ایله آذربایجان دیلی و آذری سویو آدلانا بیلمز و آذربایجان خوراسان کیمی تورپاق و یئر آدی دیر. بس بو حالدا بو آذری دیلی و یا "زبان آذری" نه دئمکدیر!!!

آذربایجان دیلی طرفدارلارینین بویوک اؤنم وئردیگی آبیده ده محمد تحجوانی یازدیقلاری و خطیب تبریزی دن عربجه ترجمه اولونان قاینقادا صحبت آذربایجان دیلیندن، یعنی آذربایجان اؤلکه سینده یاشایانلارین دیلیندن گئدیر. و چاغداش عصریمیزده کسروی تبریزی کیمی ساتقینلار بنیاد افشار امکداشلیغی ایله توپلادیغی ایله - اون بئش بیت لیک شعر شیخ صفی الدینین دیلیندن و یا سایلردن هئچ زامان "آذری دیلی" اوزره بیر گوجلو شاهید اولایلمز.

ل.م لازاراتوین، م.ی. لئرمونتوون و باشقالارینین بوتون آسیادا تورک دیلینین یئرلی اولدوغونو گؤسترن قاینالاردا "تورک" سؤزونو، "آذربایجان" سؤزو ایله عوض ائدن بیلگین لر تاریخی تحریف ائتمک زوروندا اولدوغلاری اوچون تئز-تئز "تورک دیلی" یعنی "آذری دیلی" ایضاحینی وئرمه‌لی اولموشلار.

بو آرادا "روس" سویچولاری و "فارس" شوونیستلری آیری اولاراق آما اثرمنی امکداشلیغیایله بیرلیکده بیر اویدورما فیکرین آریا قویماسیندا اساسی بیر رول ایفا ائتمیشلر. اثرمنی لر اؤز چیرکین سیاستلرینی آپارماق اوچون و آذربایجان تورکلرینین و تورکیه تورکلرینین آراسیندا اختلاف یاراتماق اوچون ایکی میللتین آیری اولماقلارینی اورتایا سالیب و آذری دیلی و سویو سؤزونو اختراع ائدیب و یئنی میللت عنوانیله ۲۰-جی یوز ایلده دیلله سالدیلار. بو فیکره، اؤز منفعتلرینی گؤزله‌ین پهلوی و استالین (کومونیست) رژیملری قول - قاناد وئردیلر. هر حالدا قئید ائتمه‌لی بیک کی:

تاریخ بویونجا ۲۰-جی یوز ایلین اورتاسینا قدهر آذربایجان اراضی سینده یاشایان کوتله‌نین آدی تورک و دیلینین آدی تورک دیلی اولموشدور. ان اسکی دؤوردن گونوموزه قدهر آذربایجان یالنیز اؤلکه - وطن - یورد آدی اولموشدور. سؤزلریمی پیامبر اکرم "ص" بیرسؤزو ایله بیتیریم: "کیمی بیری سینین آدیله دئییل، اونون خوشلامادیغی باشقا بیر آدلا چاغیرسا، ملک لر اونا لعنت اوخویور."

۴۱ سال از قیام خونین مردم تبریز گذشت

برای جبران گذشته‌های این ملت چه اندیشیده‌اید؟! (۱)

مدیر مسئول «شمس تبریز»

از وقتی که در دو هفته گذشته مقاله‌ای در نشریه تحت عنوان «اجرای اصل پانزدهم قانون اساسی با کدام لهجه ترکی و با کدام الفباء» به چاپ رسید اعتراضات زیادی از طرف خوانندگان صورت گرفت. عده ای از خوانندگان با دفتر نشریه تماس تلفنی گرفته و از شدت عصبانیت هر آنچه بر زبانشان می‌آمد می‌گفتند، بعضی‌ها در دفتر نشریه حضور یافته و نارضایتی عمیق خود را از این مسئله ابراز می‌کردند و تعداد بیشماری هم نامه به صورت جوابیه به دفتر نشریه ارسال گردیده است که به ترتیب اولویت چاپ خواهد شد. ما گرچه تابحال در چندین مورد با اظهار نظر مخالف خود خشم بعضی از خوانندگان را برانگخته‌ایم ولی هیچ موردی به اندازه مقاله چاپ شده مذکور عکس‌العمل وسیع و سریعی به همراه نداشت. بطوریکه بعد از گذشتن چندین هفته باز نامه در این مورد به دفتر نشریه ارسال می‌گردد و این نشان می‌دهد که مردم آذربایجان به فرهنگ و بخصوص به زبان مادری خود (ترکی) تعصب بسیاری داشته و حتی آن را از نان و آب هم برای خود واجب‌تر می‌دانند. و در این راه هم حاضر به هرگونه فداکاری هستند تا اصل پانزدهم قانون اساسی اجرا شود و در مدارس زبان ترکی همپای زبان ملی تدریس شود و کودکان ما زبان مادری خود را به صورت علمی و آکادمیک فراگیرند.

البته ما بعد از چاپ آن مقاله مذکور، مثل دفعه‌های قبل، متهم به خیلی از عناوین شدیم. عده‌ای عنوان می‌کردند که شما برای فروش نشریه‌تان می‌توانید مسائل دیگری را مطرح نمائید و انگشت روی احساسات مردم نگذارید و احساسات آنها را جریحه‌دار ننمائید. عده‌ای عنوان می‌کردند که ما از اول خواننده این نشریه بودیم ولی از این به بعد دیگر آنها نخواهیم خواند چرا که به عوض اینکه دردهای مردم را بنویسد و آنها را مطرح نماید نمک بر زخم مردم می‌پاشد و سایر اتهاماتی که ذکرش ضرورتی ندارد.

همانطور که بارها اعلام نموده‌ایم ما هم مثل همه مردم خواهان اجرای اصل پانزدهم قانون اساسی

هستیم (و گمان نمی رود که کسی ترک باشد و این آرزو را نداشته باشد) و هدف ما هم از چاپ آن مقاله مذکور نه بخاطر فروش بود و نه بخاطر اینکه ما خط فکری خاصی را دنبال کرده باشیم بلکه هدف ما اینست که با چاپ چنین مقالاتی بحثها بصورت علمی و اصولی مطرح گردد و در این زمینه شبهات موجود از میان رفته و بر شفاف تر شدن موضوع کمک نمائیم و ما همانطور که تا حال ثابت کرده ایم، سعی نموده ایم که تمامی نظرات را در چارچوب قانون چا نمائیم و نشریه را تریبون فکر خاصی نمائیم تا مردم در مورد صحت و سقم مسئله ای با آگاهی تصمیم بگیرند نه اینکه ما برای آنها تصمیم گیری نمائیم که چه فکری صحیح است و در این راه به قدری اصرار ورزیده ایم که عده ای بر ما خرده میگیرند که خط فکری شما معلوم نیست و روشن نیست که وابسته به چه جناحی هستید و از اینگونه حرفها (البته انشالله در فرصتهای آتی در این مورد بیشتر بحث خواهیم کرد و نظرات خود را خواهیم گفت)

همانطوریکه همه میدانند مظلومیت اقلیت های زبانی و نژادی در ایران و بخصوص مردم ترک زبان ریشه در گذشته این مرز و بوم دارد و کمتر کسی است که خود اهل درد باشد و نداند که در رژیمهای گذشته بخصوص در دوران ستم شاهی چه ظلمهایی بر سر زبانهای اقلیتی کشور و بخصوص ترکی نیامده است و در این راستا چه نهمتها و اهانتها و چه توسرپها که بر سر آذربایجان زده اند چرا که آنها مردم آذربایجان را خوب می شناختند و آنانکه بناحق بر مردم ایران حکومت میکردند، خوب میدانستند که فرزندان آذربایجان قادرند بپایخیزند و اسلحه بدست گیرند و دشمنان مردم را از اریکه حکومت بزیر آورند) و در این زمینه هم هیچکس نمیتواند منکر فعالیتها و تأثیر مستقیم مردم آذربایجان در برانداختن همان حکومت منحوس پهلوی و در نتیجه پیروزی انقلاب گردد) و همین عامل بود که بذر کینه و دشمنی مردم آذربایجان را در دل آنها کاشته بود که به انحاء مختلف سعی در از بین بردن فرهنگ غنی این مردم می نمودند.

مردم آذربایجان انتظار دارند مشاهده کنند که حکومت برای جبران گذشته های این ملت چه نقشه هایی کشیده است و برای ترمیم خرابیها و تلافی اینهمه اهانتها و سرکوبی هایی که به انحاء مختلف در حق این مردم شریف شده است چه قدمهای عملی بر خواهد داشت.

پس از پیروزی انقلاب اسلامی، حکومت جمهوری اسلامی هم به حق، تلافی فداکاریهای مردم آذربایجان و سایر اقلیتهای زبانی را نمود و با گنجاندن اصل پانزده قانون اساسی و سایر اصلها بر خواسته های مردم این دیار جلوه قانونی بخشید ولی متأسفانه پس از پیروزی انقلاب و شرایت اجرای این اصول تا به حال فراهم نگردید. مشکلات و ناملایمت های پس از پیروزی انقلاب و دوران هشت سال دفاع مقدس و بازسازی جنگی و... از جمله عواملی بودند که اجرای این اصول را به تعویق انداختند و مردم هم بهمین دلایل اصرار و پافشاری خاصی در این مورد نمی نمودند ولی امروزه به حول قوه الهی که دیگر دوره پر تلانم انقلاب گذشته است و پس از دو دهه به یک شرایط ثبات و آرامی رسیده است مردم آذربایجان هم انتظار دارند که دولت قدمهای عملی و مهمی را در اجرای این اصول بکار بندد و همانطور که پس از بیست سال اصل شوراها به مرحله اجرا درآمد

مردم آذربایجان و ترک‌زبان هم که حدود نیمی از جمعیت ایران را تشکیل می‌دهند انتظار دارند که اصل پانزده قانون اساسی و سایر اصولهای راجع به این موضوع به مرحله اجرا درآید. مردم آذربایجان انتظار دارند مشاهده کنند که حکومت برای جبران گذشته‌های این ملت چه نقشه‌هایی کشیده است و برای ترمیم خرابیها و تلافی اینهمه اهانتها و سرکوبیهائیکه به انحاء مختلف در حق این مردم شریف شده است، چه قدمهای عملی خواهد برداشت و بی‌شک اگر مسئولان رده‌بالای حکومتی به آرزوی دیرین این مردم ترتیب اثر داده و به خواسته‌های به حق و قانونی آنها توجه نمایند بدون شک ملاحظه خواهند کرد که آذربایجانیان همان سربازان فداکار ایران هستند و با همان عشق و علاقه در اصلاح خرابیها و عمران و آبادی کشور تشریک مساعی نموده و در مواقع بحران و حوادث ناخوشایند از هیچگونه فداکاری و از جان‌گذشتگی مضایقه نخواهند نمود و همانطور که بارها ثابت شده است اگر کسی قدمی در راه احقاق حق این ملت بردارد اینان حاضرند دهها قدم بردارند و حتی از جان و مال خود نیز مایه بگذارند. جا دارد که این نوشته را با سخنی از دکتر مصدق به پایان بریم که در زمانی که او استاندار آذربایجان بود در توصیف مردم این دیار در مجلس شورای ملی گفت: عمری است به آذربایجانیها ارادت دارم زیرا این مردمان پاک واجد تمام صفات خوبند. مردمان وطن پرست، مردمان درست و مردمان مقتدری هستند و به هر کاری اقدام کرده‌اند پیشرفت نموده‌اند (روزنامه اطلاعات - شماره ۵۵۱۰ - مورخه ۱۵-۴-۲۳)

زبان آذری و مسئله ملی^(۱)

مجید شهرتی اصل

ای بسا هندو ترک هم زبان
ای بسا دو ترک چون بیگانگان
«مولوی»

توطئه‌ای که زبان آذری را تهدید میکند زمانی جلوه‌ای خطرناک مییابد که موجب فروپاشی و از کار افتادن این زبان در کانون خانواده‌های گردد و یا اینکه تلقی شخصی ما از موضوع زبان بی‌بو و خاصیت شده و هرگونه احساس تعلق به زبان مادری را از دست میدهیم، فاجعه‌ای که بدین سان در طول صد سال اخیر بر خانه زبان مادری رفته به هیچ رو قابل بخشش و گذشت نبوده و نیست. زبان آذری در برابر هجوم بی رویه هر زبان و فرهنگ بیگانه چنان دژی استوار در دل تاریخ ایستاده است، ای کاش کسانی که امروز بر خانه وجود انسان آذری می‌تازند کمی انصاف داشتند و تاریخ پیچیده و پربار آذربایجان را بیشتر مطالعه میکردند تا به خود اجازه نمی‌دادند سرزمینی را که خاستگاه انسان - پیامبران بزرگ بوده مورد شک و تردید قرار دهند، چرا باید همیشه نام آذربایجان با شک و تردید به کار رود؟ شاید برای اینکه آذربایجان در طول تاریخ صد سال اخیر استعداد خود را برای تجزیه شدن نشان داده است و چند بار به انحاء مختلف از تنه ایران زمین جدا شده و به همین خاطر برای همه حکومت‌های مرکزگرا خطرناک است. آیا همیشه استقلال به معنای تجزیه‌طلبی است؟ چرا به واقعیت آذربایجان اهمیت داده نمی‌شود؟ چرا همچون استانی اضافی با آن بر خورد میکنند؟ آیا دولتهای مستعجل در صد سال اخیر از درک مسئله پیچیده آذربایجان عاجز نبوده‌اند؟ مگر ملت آذربایجان بیش از همه مورد هتک حرمت قرار نداشته‌اند؟ چگونه فراموش کرده‌اید که تا همین صد سال پیش همین تبریز دودگرفته و شلوغ تنها مرکز قدرت در طول قرون و اعصار بوده است؟ با فروپاشی نظام سوسیالیستی شوروی سابق مسئله آذربایجان نیز، سویه‌ای جدید پیدا کرده است، اما وقوع حوادث متعدد در ده سال اخیر به خاطر درگیریهای داخلی - هرگز فرصت کافی برای

اندیشه و تصمیم‌گیری در این زمینه نگذاشته است. امروزه حتی اگر به برنامه‌های راه‌شب رادیو گوش کنید، شاهد استفادهٔ ابزاری از زبان آذری خواهید بود.

اگر فکر کنیم که زبان آذری از سوی دیگران مورد تهدید و ارعاب قرار می‌گیرد، سخت در اشتباهیم ضربه‌ای که برای نابودی زبان یک ملت نواخته می‌شود از سوی هم‌زبانانی صورت می‌گیرد و نه بیگانگان، بر زمین‌ات می‌زند نادان دوست! و صد البته ساده‌اندیشی‌ست اگر تصور کنیم که خانهٔ وجود زبان آذری بواسطهٔ هجوم‌های مختلف درهم شکسته و کارآیی و حیات طبیعی خود را از دست خواهد داد، اگر باید چنین می‌شد میبایست در طول سده‌های گذشته این اتفاق می‌افتاد که نیفتاده است.

زبان آذری این روزها چنان مظلوم و سر به زیر بوده است که هرکس هر کار بخواهد با این زبان دیرین انجام می‌دهد، نه ترسید، نمی‌خواهم راجع به قانون اساسی و تبصره و مواد گوناگون‌اش حرفی بزنم، بنظر بنده مصیبت‌هایی که این زبان را تهدید می‌کنند تنها در مطبوعات و صدا و سیما نیستند، درحالی‌که این زبان قدر مورد تهاجم همه‌جانبهٔ زبانهای بزرگ یگر همچون عربی، فارسی، روسی، لاتین و... نیز هست و همچنین هجوم و ظهور تغذیر فن سالارانه در تقابل با زبان آذری قابل تعمق و توجه بیشتر هستند، اما خطرهای اصلی همچنان ناشناخته و پنهانی هستند و هیچگونه مرکز، عالی برای رسیدگی به وضع و حال این زبان زندهٔ بشری وجود ندارد، شاید در باکو باشد، اما در تبریز وجود ندارد، زبان آذری در آذربایجان ایران موقعیت بسیار ناگوارتری نسبت به باکو دارد، ظلم بزرگی که در تاریخ قرن بیستم همچون زخمی ناروا بر روح و جسم تاریخ آذربایجان نهاده‌اند، هرگز از خاطره‌ها زدوده نمی‌شود، اصلاً بحث آذربایجان شمالی و جنوبی نیست، آذربایجان، آذربایجان است و ما با روایتها و قرائتهای متفاوت از مفهومی واحد در جغرافیای سیاسی رو در رو هستیم و لیکن در ذهن و روح انسان آذری هیچ انشقاقی وقوع نیافته و جدائی وجود ندارد، انسان و زبان آذری در هر جای جهان نام آذربایجان را در اذهان جهانیان زنده نگاه خواهند داشت. اما پنهان نمی‌توان داشت که آذربایجان در ارتباط با مسئلهٔ

ملیت همیشه بالاشغال و اشکال مواجه بوده و خواهد بود، تغییر در تقدیر جغرافیایی انسانها همیشه بزرگترین عامل درگیریهای حق و ناحق بوده و زبانهای بسیاری به بار آورده است، تمامی تلاشهایی که استعمارگران بزرگ در حق ملت‌های مختلف جهان کرده‌اند، خود موجب فروپاشی ساختار همان ابرقدرتها خواهد شد.

جایگاه ترکی

در سیمای جمهوری اسلامی ایران^(۱)

دکتر ح.م. صدیق

نامه‌ی سرگشاده به رئیس سازمان صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران به مناسبت پخش برنامه‌ی موهن ماهواره‌های بهروزی از شبکه دوم سیما در روز عید سعید فطر؟؟؟

بر اساس پژوهشهای ژرف اندیشانه‌ای که شادروان پرفسور دکتر محمدتقی زهتابی انجام داده و اخیراً منتشر شده است، در فلات ایران، زبان ترکی آذری سابقه‌ای ۷ هزار ساله دارد و در تکوین اغلب زبانهای التصافی کشورهای همسایه و منطقه‌ی خاور میانه تا قلب اروپا تأثیر گذاشته است. گذشته از صدها کتیبه و سنگنبشته باستانی که با الفباهای سومری، اورخونی، اویغوری و برخی الفباهای رونیک منطقه برجای است، ترکی ایران دارای دریایی متون نظم و نثر حاوی معارف اسلامی و مفاهیم و عرفان قرآنی می‌باشد که به عنوان میراث گرانقدر فرهنگ ایرانی - اسلامی اکنون مورد توجه و قابل اعتنا است.

دو اثر گرانقدر "قوتاد بیلغ" اثر یوسف خاص حاجب و "عته‌الحقایق" اثر ادیب احمد که در دوره سامانیان در ایران تألیف شده‌اند، آثار گرانقدر اسلامی - ایرانی نظیر نهج‌الفرادیس، دیوان حکمت، کتاب دده قورقود، قیرخ حدیث و جز اینها که همگی پیش از تشکیل حکومت سلجوقیان در ایران آفریده شده‌اند، دیگر آثار اندیشمندان اسلام همانند: سید عمادالدین نسیمی، ملا محمد فضولی، ملا پناه واقف، حکیم سیدابوالقاسم نباتی، قاضی برهان الدین، حکیم هیدجی، ملا محمدباقر خلخالی، حاج ابوالحسن راحی، سیدرضا صراف، حکیم لعلی و ده‌تا تن دیگر قرن‌ها چون ظرفی شایسته برای تبلیغ معارف اسلام و مفاهیم قرآن، در میان ترکی آشنایان دست به دست می‌گشته و چون ورق زر زینت بخش رضای منازل علما و متفکران بوده است.

سیمای جمهوری اسلامی ایران که در کنار کاخ بلند زبان و ادب فارسی اسلامی، موظف به کمک جهت حفظ و حراست و تبلیغ و معرفی این آثار گرانقدر اسلامی - ایرانی است، شگفتا که مدام نعل وارونه می‌زند و در راستای امحاء و تحقیر و توهین به زبان ترکی آذری و اجرا نوعی "ترکی ستیزی شاهنشاهی" پیش می‌تازد.

در سیمای جمهوری اسلامی ایران، زبان ترکی آذری و لهجه ترکی، معمولاً وسیله‌ای است که برای افشای تیپهای منفی و کریه و پلشت فیلمنامه‌ها و یا برای خندانیدن بینندگان با دلقک‌بازی و لودگی و مسخره به کار گرفته می‌شود.

تیپهایی که عموماً در سیمای جمهوری اسلامی ایران به ترکی و یا با لهجه ترکی حرف می‌زنند دو گروه‌اند:

۱- افراد بد نام و قهرمانان منفی داستانها و چهره‌های کریه تاریخ و غلامان و شخصیت‌های درجه دوم حکایات و اوباش و اراذل جامعه که معمولاً نامهای ترکی مانند دوغای، تیمور، آیدین و غیره دارند.

۲- افراد دیر فهم و نادان و کودن و خوش باور و ساده لوح که معمولاً دارای مشاغلی مانند رفتگری، سبزی فروشی، عملگی نیز هستند و نامهایشان هم نامهای رایج آذربایجانی مانند صفر، قلی، غضنفر، محرم و غیره است.

برنامه سازان ظاهراً استفاده از این تیپها، برنامه‌های "طنز" و یا "مزاح" می‌سازند. مقام معظم رهبری بارها مسئولان سیمای جمهوری اسلامی را به تعمیق برنامه‌های "طنز" دعوت فرموده‌اند. اما متأسفانه برخی سیاستگذاران سیمای در باصطلاح برنامه‌های طنزی خود نشان می‌دهند که عمق بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی را درک نمی‌کنند. اینان طنز را با هزل، شوخی، لودگی، مسخرگی، تحقیر، توهین، و حتی جوک و نظائر آن یکی می‌شناسند! و شگفتا که از مرزبندی میان این انواع و مقولات ادبی نیز خبر ندارند و یا تجاهل می‌کنند.

در مقوله "خنده" هر یک از اصطلاحات: طنز، فکاهی، شوخی، هزل، مزاح، کنایه، مطایبه، لودگی و جز آن تعریف خاصی دارد که هر کدام را از انواع مشابه خود متمایز می‌سازد در طنز (Satire)، طنزگو و طنزسرا و طنزنویس هدفی متعالی و الهی دارد. قصد او افشاگری یک صفت اهریمنی و یک حرکت کج و پلشت است، قصد او انتباه و بیداری توده‌های وسیع مردم است، قصد او بیان آن حقیقتی است که به جد نمی‌توان گفت. طنز، شنونده و خواننده و بیننده را وادار به تفکر می‌کند و به او خط و خطوط می‌دهد.

اما نوعی از مقوله‌ی خنده را که هدف ایجاد انبساط خاطر و بشاشیت در شنونده و خواننده دارد "مزاح" می‌نامیم که آثار متعددی از سوی ادیبان فارسی و ترکی در این باب تألیف شده است. در

مزاح نیز، تهجین، لودگی، تحقیر و تمسخر و نیت پلید وجود ندارد. مزاح، حتی با لطفه و مطایبه هم فرق می‌کند.

سیاستگذاران سیمای جمهوری اسلامی از ساختن برنامه‌هایی که در آن زبان گرانهای ترکی آذری و لهجه‌ی ترکی راه، نه قصد طنز و مزاح بلکه با نیت لودگی، کودنی، تحقیر، تمسخر، اهانت، هزل و حتی تهجین زیر سوال می‌برند، چه قصدی دارند؟

— آیا می‌خواهند محافل جوک سازی و جوک گویی شاهنشاهی را احیا نمایند؟

— آیا می‌خواهند غیرت و عصمت و عفت منسوب به آذربایجانیان را زیر سوال ببرند؟

— آیا می‌خواهند سیمای جمهوری اسلامی را به بلندگوی پان ایرانیستها و شوونیستها بدل سازند؟

— آیا می‌خواهند ترکی ستیزی آریامهری را از نورواج دهند؟

— آیا به قصد هویت‌زدایی از جوانان آذربایجان، که اخیراً میل به اعتنا و توجه به دریایی از متون نظم و نثر ترکی ایرانی مشحون از معارف اسلام کرده‌اند، زبان ترکی و لهجه‌ی ترکی را مسخره می‌نمایند؟

— آیا می‌خواهند غیرتمندان آذربایجان و علاقمندان به زبان و ادبیات ترکی اسلامی و ایرانی را و در روی نظام مقدس جمهوری اسلامی قرار دهند؟

به هر نیت پلید و با هر هدف پنهانی که باشد، البته باید گفت کور خوانده‌اند. (...)

اهداف آشکار و پنهان برخی از خیمه شب‌بازان که تحت هر عنوانی در سیمای جمهوری اسلامی ایران و رسانه‌های عمومی نفوذ کرده باشند، بر امت ما معلوم است. اینان بی‌گمان در زشتکاری موفق نخواهند شد. در سیمای جمهوری اسلامی ایران جایی برای جزئومه‌های آریامهری وجود ندارد. زودا که زبان مقدس ترکی اسلامی ایرانی جایگاه والای خود را در سیمای جمهوری اسلامی ایران خواهد یافت و فرزندان ترکان ایران مسلمان که مرزهای کشورمان را با خون پاک و اصیل خود ابیاری کرده‌اند، این بد اندیشان را از سنگر مقدس انقلاب اسلامی بیرون خواهند راند.

زودا که بزرگان ترکی گوی و ترکی سرای ایرانی از "فضولی" تا "شهریار" سیما را تسخیر خواهند کرد. زندگانی و خلاقیت سراپا عرفان اسلامی آنان بر روی صحنه خواهد آمد. گنجینه‌های بی‌نظیر ترکی مانند عبته‌الحقایق، حدیقه‌السعدا، دده قورقود، قوتادغو بیلغ راه به سیما پیدا خواهند کرد. حماسه‌های "کوراولو" و مبارزات حق طلبانه‌ی مسلمین آذربایجان در قرون وسطی به تصویر کشیده خواهد شد. جوانان غیرتمند و انقلابی آذربایجان، هویت خود را به جای مانیته‌ورهای آمریکایی، در سیمای جمهوری اسلامی ایران، به نظاره خواهند نشست.

مشتی که تبریزی‌ها در بیست و نهم بهمن ماه سال ۱۳۵۶ بر دهن نوکران استکبار در ایران نواختند،

برای احیاء همه‌ی ارزشهای اسلامی و اندیشه‌های پیشتاز و انقلابی امام خمینی (سلام الله علیه) بود. در این گستره جایی برای استهزا مسلمین و دشمنی با گسترش معارف اسلام و قرآن به ترکی، و میداننداری دلقکان و لودگان و نشر افکار پوسیده‌ی نژادپرستی وجود ندارد. مشت دندان شکن تبریزی‌ها برای نقطه‌ی پایان نهادن به دشمنی با احکام قرآنی بود و برای تحقق این آیه‌ی شریفه که:
(ان اکرمکم عندالله اتقیکم)
(...)

زبان ترکی در صدا و سیمای زنجان^(۱)

پریسا بابائی فرد

بیگانگان و دشمنان این زبان لگدکوب شده است این مسئله را نباید نادیده گرفت که ترکی برخلاف لهجه‌ها و گویشهای محلی ایرانی یک گویش یا لهجه نیست. بلکه زبانی بسیار بسیار شیرین با مدنیت و با ادبیت بسیار غنی می‌باشد. عزیزان لازم است کمی خود را باور کنیم. مدتی است که ما و شهر ما به ترک بودن خود شک کرده و این برای ما تهدید بزرگی است. بیایید به این مسئله مهم با نگرشی بازتر نگاه کنیم ترک زبانیم و به ترک بودن خود افتخار می‌کنیم. البته باید متذکر شد که بنده و هیچ یک از دوستان و علاقمندان به زبان و ادبیات ترکی مخالف زبان ملی مان فارسی نبوده و نیستیم و هرگز تبعیضی قائل نشده‌ایم و احترام و علاقه بسیاری به این شیرین داشته و داریم تنها مسئله‌ای که ما را نگران کرده پیشرفت فرهنگی شهرمان زنجان است. ما باید به همان اندازه که به زبان فارسی ارج می‌نهیم زبان مادریمان را نیز ارزشمند بدانیم.

بیایید چشمانمان را بر روی حقیقت‌ها بگشاییم و ادبیات رو به انقراض خود را نجات دهیم. البته باید این نکته را متذکر شد که نقش صدا و سیما در تداوم و جا افتادگی این زبان و ادبیات بسیار حائز اهمیت است در حالی که متأسفانه در طی سالهای گذشته به وضوح این این کوتاهی و قصور در صدا و سیمای مرکز زنجان دیده شده. ما خود با فعالیتهای ادبی و با ارج نهادن به زبان مادری خویش می‌توانیم جای گمشده‌ی خود را در بین ایرانیان دوباره پیدا کنیم و به همی فکراهی انحرافی بفهمانیم که ما ترک زبانیم و ترکها به غیرت و غیوری سلحشوری در طول تاریخ گذشته معروف بوده و خواهند بود

نگذاریم زبان آذری تضعیف شود^(۱)

سید حسن یونسی

در پی چاپ مقالات فرزند آذربایجان به قلم برادر محمد سیمزاری اظهار نظرهای فراوانی از قلم بدستان محترم به دستمان رسید در بین این اظهارنظرها نظرات موافق و مخالف وجود داشت لذا گروه ادبی اوای اردبیل تصمیم گرفت تا این نظرات را اعم از موافق و مخالف چاپ نماید باشد که نثر به میدان برای تضارب ارا بدل شود. اینبار نیز برادر سیدحسن یوسفی از ماهنهر مقاله‌ای در این مورد نوشته‌اند که می‌خوانید...

«آوای اردبیل»

مدتی است بین معدودی از زوجهای جوان اردبیلی معمول گردیده با فرزندانشان بزبان فارسی صحبت می‌کنند و سعی دارند بچه‌های آنها قبل از اینکه قادر به سخن گفتن به زبان مادری خود باشند فارسی تکلم نمایند علت مسئله فوق از طرف آن عده از والدین جوان مقوله‌ایست جداگانه. در مورد درست و غلط بودن روش مزبور نیز کاری نداریم اما تأثیر این برنامه را در زندگی آینده کودک در حد استنباط توضیح می‌دهیم.

از آنجائیکه زبان مادری اردبیل ترکی است موقعی هنگام سخن گفتن بفارسی در طرز ادای کلمات و یا جمله بندی اشتباهاتی بچشم می‌خورد این امر با اندکی دقت کاملاً مشهود است. بدیهی است کسانی که به کودکانشان فارسی آموزش می‌فهمند همان اندازه و به همان شکل که خود قادر به تکلم هستند و شرح آن نیز رفت به فرزندان منتقل می‌سازند. لذا کودک در ابتدای سنین زبانی را بنام فارسی یاد می‌گیرد که دارای اغلاط و اشتباهاتی بوده و آنچه یاد گرفته نه تنها فعلاً بدر او نمی‌خورد در آینده نیز آنگونه که والدین آنها انتظار دارند گرهی برایش باز نخواهد کرد. از طرف دیگر در خانواده‌هایی که این برنامه اجرا می‌شود والدین فقط با کودک فارسی صحبت می‌کنند با

همدیگر و سایر اعضای خانواده یا در کوچه و خیابان به زبان ترکی.

در صورت بودن پدر و مادر بزرگها که تنها دوستان صمیمی بچه در خانه هستند و خاطرات باقیمانده از آنها از لذت بخش ترین خاطرات دوران طفولیت است اینان نیز یا صحبت کردن بفارسی را بلد نیستند یا اینکار را انجام نمیدهند. ولذا در چنین خانواده‌های کودک از اوایل زندگی در موقعیتی تقریباً تنها و بیگانه با محیط رشد می‌کند مسلماً شرایط بوجود آمده در زندگی آینده او بی تأثیر نخواهد بود. حال بخاطر اینکه برای خوانندگان عزیز طرز تکلم بفارسی مادران اردبیلی با فرزندان خود روشن شود دو مورد پیش آمده را توضیح میدهم چندی پیش جلوی بازار یا قوتی جهت استفاده از وسایل سرگرمی کودکان در نوبت ایستاده بودم خانمی با پسر و همراه چند خانم دیگر نیز در صف بودند ایشان با همراهمان به ترکی و با پسر بفارسی صحبت می‌کرد، خانم مزبور به آقا پسر گفت (ما رفتیم آرتا چما سوار شو بیا) خوانندگان محترم دقت میفرمایند جمله فوق آنچنان رسا و گویا نیست که منظور گوینده را بیان کند البته نظر خانم این بود ما به بازار آرتا رفتیم شما پس از سوار شدن به اسباب بازی به آنجا بیا.

مورد دیگر در خیابان دانشگاه در یک مغازه خانمی به بچه خود گفت آپاشی بخور (ب - خ - ر) احتمالاً کلمه آپاشی از آن کلمات است که کودکان خود مخترع آن هستند و ایرادی به آن نیست اما آنچه جای دقت دارد تلفظ کلمه بخور است.

ممکن است برای خوانندگان عزیز هم از اینگونه اتفاقات پیش آمده و ملاحظه فرموده‌اند بیشتر کسانی که سعی دارند به فرزندان خود فارسی یاد بدهند خود قادر به ادای صحیح آن نیستند. در نتیجه زبانی را بنام زبان فارسی خردسالان می‌نمایند که پر است از اغلاط و اشتباه البته ما مخالف فارسی یاد گرفتن بچه‌های اردبیل نیستیم و روشی که مطلوبتر میدانیم در همین صفحه بحضور عزیزان ارائه خواهیم کرد. اما بطوریکه در اول مطلب ذکر شد تأثیر این برنامه در زندگی کودک است.

حال شما کودکی را در نظر بگیرید مدت شش یا هفت سال پدر و مادر با او فارسی و با دیگران ترکی صحبت کرده‌اند و او نمی‌داند آیا به کدام زبان تکلم نماید آنگاه زبانی را بنام فارسی به وی آموخته و او با زبانی جدا از زبان محیط وارد مدرسه میشود از این به بعد است که مسائلی برای او خودنمایی کرده و مشکلاتی برایش ایجاد میگردد. زیرا وی در میان جمعی قرار میگیرد که بچه زبان ترکی، تنها او بزبان فارسی سخن می‌گوید. لذا در امر پیدا کردن دوست، همبازی و کسی که با شرایط او سازگار باشد دچار دردسر شده و تحمل محیط برایش سخت خواهد بود.

در نتیجه جبهه‌گیری‌ها و اختلافات کودکانه آغاز میشود در این موقع کودک یا تلاش می‌کند دیگران را ملزم به سخن گفتن به زبان خود کند طبعاً موفق نشده حاصل این امر درگیر شدن با دیگران و عواقب آن شکست را به او خواهد داشت یا در همان ابتدا تسلیم محیط شده و به زبان همین و سالهای خود گفتگو خواهد کرد. در نتیجه در هر دو حالت برای کودک احساس شکست خوردن و

تحقیر شدن را به‌مراه خواهد داشت اینگونه اشخاصی از نظر اعتماد بنفس ضعیف، بدبین به اجتماع و دیگران بار خواهند آمد. ما به والدین جوانی که قصد دارند به فرزندان خود فارسی آموزش دهند پیشنهاد می‌کنیم عجله نفرمایند بلکه به بچه‌های خود زبان ترکی را که هم زبان مادری آنهاست و هم یکی از کاملترین زبانهاست یاد داده، اجازه دهند از عواطف طبیعی مادر و پدر برخوردار شده دوران خردسالی را با گوش بزبان محیط زندگی به‌مراه جمع و جامعه پیش رفته، احساس تنهایی نکرده، نیز از قصه‌های شیرین مادر بزرگ و نازکشیدنهای دل‌بند آنها شخصی می‌گردد دارای اعتماد بنفس خوش بین به جامعه و دیگران، به زندگی و آینده امیدوار و اگر چنانچه مایلند بچه‌هایشان به زبان فارسی نیز مسلط باشند این مسئله را به دوران تحصیل موکول نمایند. در زمانی که کودک اقدام به آموختن، خواندن و نوشتن فارسی نمود میتوان بموازات آن زبان محاوره را هم یاد داد. برای اینکار یکی از بهترین و مطمئن ترین راه که در دسترس همگان است استفاده از تلویزیون می‌باشد زیرا تلویزیون دارای برنامه‌های متنوع برای خردسالان بوده که بسیار مورد توجه آنهاست و با عنایت به استعدادهای کودکان، سلی در فراگیری با اندکی دقت از طرف هم‌چنین توضیح و راهنمایی والدین مسلماً فرزندان اردبیل هم فارسی قابل قبول را یاد خواهند گرفت.

«ترکی دیلی تک» سئوگیلی احساسلی دیل اولماز»^(۱)

غنی زاده

و تقسطو الیهم ان الله یحب المقسطین
«سوره ممتحنه»

زبان ترکی یکی از کهن ترین و با سابقه ترین زبانهایی است که همواره در طول تاریخ دارای اعتبار و ارزش خاصی بوده و دانشمندان و علمای بزرگی از میان ترکان و غیرترکان کتب ارزنده و مهمی بدان تألیف کرده‌اند و هم اکنون نیز در بسیاری از کشورهای ترک زبان و غیرترک زبان دانشگاهها و موسسات بزرگی در جهت تحقق و آموزش این زبان ارزشمند مشغول به فعالیتند.

اما یکی از واقعتهایی که در این میان در کشور ما مطرح است این است که از میلیونها میلیون ترک زبانی که از شرق چین تا غربی ترین نقاط استانبول زندگی می‌کنند، حدود ۳۰ میلیون در ایران و بخصوص در منطقه شمال غرب کشور (آذربایجان) مشغول به زندگی هستند، یعنی حدود بیش از نیمی از جمعیت کشور ما را ترکان تشکیل می‌دهند، اما آنچه که موجب تعجب و تأسف شدید است این است که در کشوری که شمار ترک زبانان بیش از دیگر زبانها است هیچ گونه اهمیتی به آموزش و حفظ این زبان نمی‌دهند و ترکان هر روز با چشم خود، شاهد از بین رفتن زبان مادری خود هستند و این در حالی است که بزرگترین منادیان عدالت و جامعه مدنی و تمدن و اینگونه حرفها همین رهبران جمهوری اسلامی ایران است که ندای بیش از نصف جمعیت ترک زبان خود را خفه کرده، و در حالی که صدها نشریه، کانالهای تلویزیونی و رادیویی به زبان فارسی ایجاد کرده‌اند و زبانهای اقلیتی که بدون چند هزار نفر متکلم برای خود ادبیات و مراکز آموزشی و رشته‌های خاص برای تدریس زبان و ادبیات در دانشگاهها دارند، زبان ترکی با آن عظمت و شکوفایی که در طول تاریخ داشته و هم اکنون نیز دارد و در آستانه سال ۲۰۰۰ که به گفته بعضی از

همین آقایان سال گفتگوی تمدنها نام گرفته دوران زوال و نابودی را می‌پیماید. و حتی این واقعیت برای همگان و دولتمردان نیز واضح و آشکار است که زبان ترکی یکی از ظریف‌ترین و دقیق‌ترین زبانهاست که با آن می‌توان زیباترین جملات را خلق کرد و احساسی‌ترین لحظات را بیان نمود و از این نظر به گفته بعضی از کارشناسان و زبان شناسان با زبان انگلیسی که مادر زبانهاست برابری می‌کند.

اما این سؤال مطرح است که آیا ارزش و اعتبار یکی دو میلیون فارس زبان فرهنگ فروخته و غریزه که هویت ملی و اسلامی خود را از دست داده‌اند، و در زیر پرچم ممالک غرب به سر می‌برند بیشتر از ۳۰ میلیون ترک زبان علاقمند و عاشق به هویت ملی و اسلامی است که با صرف هزینه‌های گزاف شبکه مخصوص جام جم برای گسترش حوزه تفاهم فکری با آنها ایجاد کرده‌اند؟!

و آیا این واضح و آشکار نیست که برای رسیدن به وحدت ملی باید ابتدا گفتگوی تمدنها را در داخل اجرا نمود و اجازه نداد که یک فرهنگ خاص با استفاده از موقعیت سوء پیش آمد برتری را از آن خود بداند؟! ...

و حال ترک‌زبانان میهن اسلامی و سراقازان کشورمان در طول تاریخ شاهد هجوم هزاران هزار واژه بیگانه به خصوص از زبان فارسی هستند که زیبایی و طراوت زبان ترکی را هر روز کمتر و کمتر می‌کند و ارزش و اعتبار این زبان بزرگ را به مخاطره می‌اندازد.

راستی چرا باید در چنین کشوری که بزرگترین منادی حقوق بشر است این چنین بی‌عدالتی بزرگی اتفاق بیفتد و مسئولین کشوری هیچ‌گونه اقدامی را در این رابطه از خود نشان ندهند و این اجازه را به دشمنان میهن اسلامیمان صادر کنند که در بوق‌های تبلیغاتی که بر علیه نظام جمهوری اسلامی به صدا در می‌آورند این مورد را نیز به فراموشی نسپارند.

هر چند که سخن در این باره بس بی‌پایان است اما ما به عنوان نمونه‌هایی از خیل جوانان رشیدمشتاقان و علاقمندان به فرهنگ و تمدن و زبان آذری این مکتوب را به نشریه صادق و شریف «آوای اردبیل» نگاشته‌ایم و امید بر این داریم که این چنین نوشته‌هایی از این دست بتواند مسئولین کشور ما را از خواب چندین ساله که مردم این خطه از میهنمان را در سرگردانی قرار داده است بیدار کند.

و در پایان از دولت محترم جمهوری اسلامی خواستاریم که درس زبان ترکی را پایه‌پای زبان فارسی در مدارس کشورمان به تدریس بگذارند و یک فرهنگستان زبان ترکی تشکیل دهند تا به هجوم ویرانگر واژه‌های بیگانه به زبان آذری خاتمه دهد و برای حفظ عدالت و نوع دوستی کانال تلویزیونی و رادیویی به زبان ترکی تشکیل دهند و نشریات مخصوصی نیز به همین زبان چاپ و منتشر گردد.

مصاحبه با ودود مؤذن زاده اردبیلی^(۱)

تهیه و تنظیم: فرهاد خائف

مؤذن زاده: موسیقی آذربایجان در ایران مظلوم واقع شده است

ودود مؤذن زاده خواننده و نقاش در یک خانواده که نعمت داشتن صدای خوب در آن ارثی بوده بدنیا آمد و فعالیت هنری خود را از سال ۱۳۵۸ آغاز کرده است. او از محضر اساتید بزرگی همچون مرحوم ملت پرست، آشتیانی، شاملو، مظهری، حیدری و آقاخان عبداللهاف خواننده بزرگ آذربایجان در زمینه موسیقی بهره جسته است. مؤذن زاده بخاطر علاقه شدید به موسیقی آذربایجان و ردیفهای آن از هشت سال پیش فعالیت خود را در این زمینه شروع کرده و تحقیقات گسترده‌ای در زمینه موسیقی عاشیق به انجام رسانده است.

از جمله آثار موسیقی که از این هنرمند اردبیلی به بازار عرضه شده می‌توان به یادبود استاد شهریار اشاره کرد که با همکاری استاد ظهیری و استاد هایبل علی‌اف تهیه گردیده است اجرای کنسرت‌های مختلف در داخل و خارج از کشور، همکاری با صداوسیما در زمینه موسیقی، تأسیس و خوانندگی گروه‌هایی همچون «سهند» و «آراز» از دیگر تلاشهای ودود مؤذن زاده در راستای احیا و ترویج موسیقی اصیل بوده است. فرصتی پیش آمد تا گفتگویی با این هنرمند اردبیلی داشته باشیم.

آقای ودود مؤذن زاده درباره جایگاه موسیقی آذری در ایران و جایگاه ایران در موسیقی آذری می‌گوید:

به عقیده من موسیقی آذربایجان در ایران خیلی مظلوم واقع شده است. علتش هم این است که هیچوقت ما مکتب موسیقی اساتید صاحب اطلاعات علمی و گروههای موسیقی نداشتیم و در نتیجه نتوانستیم آثاری در این زمینه تولید و در اختیار مردم و جوانان قرار دهیم. موسیقی ما در محدوده مجالس عروسی محبوس شده است. موسیقی عروسی موسیقی دیگرست و هر مجلسی برای خود موسیقی خاصی دارد. گنگره کنسرت و یا موسیقی مذهبی برای خودشان

جایگاه خاصی دارند با این وجود موسیقی ما در چارچوب عروسی مانده و این هنر بزرگ در ایران هیچوقت شناخته نشده است. حتی به نظر من حرکت‌های خیلی کم انجام شده در چند سال گذشته هم به هیچ وجه کافی نبوده بخصوص در منطقه اردبیل، متأسفانه باید گفت اصلاً هیچ کاری انجام نشده و به مردم شناختی داده نشده است! (...)

• آیا این تأثیر در جهت مثبت بوده یا نه؟

این موضوع را از جهت‌های مختلف می‌توان بررسی کرد. در بعضی مواقع که یک موسیقی ناب مدنظر است به هر حال این تأثیرات هر چقدر کمتر باشند موسیقی مورد نظر مطلوبتر خواهد بود در زبان نیز اینچنین است بعنوان مثال وقتی می‌خواهیم غزلی را به زبان آذری بنویسیم هر چه کلمات فارسی و عربی در آن کمتر باشد بمنظور خود بیشتر نزدیک شده‌ایم در موسیقی نیز دقیقاً همینطور است اما از نظر من هیچگونه ایرادی ندارد و باید پذیرفت که در بعضی موارد فرهنگ ایرانی تأثیرات جالبی هم گذاشته است. (...)

• عده‌ای معتقدند در حال حاضر وجود نیم پرده در موسیقی آذربایجان شادابی و زنده‌بودن آن را بیشتر از موسیقی ایرانی کرده است شما چه فکر می‌کنید؟

در هر جامعه اقشار مختلف اعم از کودک، نوجوان، جوان، میانسال و پیر وجود دارد که سلیقه‌های اینها با یکدیگر فرق می‌کنند ولی شاد بودن موسیقی را در ملودی یعنی نوع جمله‌ای که بیان میشود و در تیم می‌توان پیدا کرد که هر دو اینها در موسیقی ما هستند. موسیقی ایران نسبت به موسیقی ما به عارفان نزدیکتر است اما موسیقی ما حسی است و هیجان دارد و نسبت به موسیقی ایرانی زنده‌تر است البته موسیقی ایرانی را رد نمی‌کنیم آنهم برای خود جایگاهی دارد ولی این ملودیها و ریتمها موسیقی آذربایجان را شادتر و مردم‌پسنده‌تر کرده است. ضمن اینکه نمی‌توانیم این مسئله را عنوان کنیم که چون موسیقی ما شادتر است پس بهتر است!

• در مورد تقسیم بندی موسیقی آذربایجان بیشتر توضیح بدهید؟

در آذربایجان موسیقی مقامی، عاشیق، کلاسیک، اپرا و تمام تقسیم‌بندی‌هایی که در سطح دنیا برای موسیقی‌های مختلف مطرح است، وجود دارد و به اندازه‌ی روی آن کار شده که در سطح جهان مطرح می‌شود البته در آنطرف فرهنگ روس روی موسیقی آذربایجان تأثیر داشته که سالها پیش حاجی بیف بزرگترین آهنگساز آذربایجان خدمت بزرگی برای این موسیقی انجام داد و بعد از اتمام تحصیلاتش در مسکو و لنینگراد دوباره به زادگاهش برگشت و به حکم دولت شروع به احیای موسیقی آذربایجان کرد. او و همکارانش همه افرادی را که با موسیقی آشنایی داشتند حتی از روستاها، جمع کردند و تمام ملودیها، آهنگها و غیره را گردآوری نمودند. حاجی بیف تمام ملودیهای موسیقی خالق را که از بین مردم برخاسته بودند همچون اپرای لیلی و مجنون، شاه

اسماعیل، ارشین مال آلان و هر تک تک این ملودیهها را جمع کرد و بصورت آکادمیک روی تمام اینها کار شد که در نهایت آثار بسیار بزرگی خلق شدند و در حال حاضر در جهان مطرح می‌باشند اما با این تفاوت در سمت ما نه تنها این کارها انجام نشده بلکه برای موسیقی ایرانی هم تلاشی صورت نگرفته است.

● **با توجه به این توضیحات، در خصوص گرایش خوانان به سوی موسیقی غربی بویژه استانبولی استدلال شما چیست؟**

خود من هم دلم می‌خواهد در این زمینه بیشتر صحبت کنم! زیرا موضوع بسیار اساسی می‌باشد که جامعه ما به وضوح با آن درگیر است و بلکه بعنوان یک معضل برای موسیقی ما شده است. عقیده من بر این است که وقتی زمان به تندی می‌گذرد و نسل عوض می‌شود بسیار طبیعی است که تمام رفتارهای ما نیز با آن تغییر می‌یابد حتی لباس پوشیدن، غذا خوردن و صحبت کردن ما نیز باید چنین شود. زمان پیش می‌رود و این نسل هم با آن به جلو می‌رود پس انسان با زمان متحول می‌شود.

دقت کنید جوانهای ما انسانهای این زمان هستند فکر و فهم اینها و تمام رفتارهایشان کاملاً با رفتار یک انسان هشتادساله فرق می‌کند او مربوط به نسل گذشته هست ما نمی‌توانیم به جوانان بگوئیم تو که در این زمان زندگی می‌کنی و از نسل فعلی هستی می‌بایست تمام شئون نسل گذشته را بپذیری و به آن عمل کنی! امکان پذیر نیست. الان عصر ارتباطات است نمی‌توان جوان را گول زد! پس باید با زمان حرکت کرد و پیش رفت. البته ما نمی‌خواهیم به خاطر بعضی نیازهای جوانان گذشته‌های خود را زیر پا بگذاریم و تاریخ پیشینیان خود را زیر سوال ببریم بلکه ما می‌خواهیم از دنیا عقب نمانیم و همانطوری که ملل مختلف پیش می‌روند ما نیز پایه پای آنها جلو برویم و معتقدم در موسیقی ما آنقدر قدرت هست که نه تنها از آنها عقب نماند بلکه پیشتر هم می‌تواند برود.

تا به حال بررسی نشده که چرا جوان ما به موسیقی ترکیه علاقمند شده است؟! چرا می‌خواهد به مایکل جکسون یا مادونا گوش کند؟ حتماً علتی دارد اگر بصورت فنی نگاه کنیم به رگه‌هایی می‌رسیم. نکته اینجاست که موسیقی ردیفی ما خیلی ثقیل و سنگین است و افرادی که به این نوع موسیقی گوش می‌کنند افراد خاصی هستند که اینها یا خودشان اهل موسیقی‌اند یا جزء نسل گذشته هستند که حالا به آن گوش می‌کنند و تجدید خاطرات می‌کنند یا افرادی هستند که خیلی موسیقی گوش می‌کنند و علاقمند هستند و یا افرادی می‌باشند که به شعر و ادبیات علاقه زیادی دارند. ولی این افراد چند درصد از علاقمندان موسیقی را تشکیل می‌دهند؟! باور کنید ده درصد نمی‌شوند. پس تکلیف بقیه چیست؟ با چه چیزی می‌بایست تغذیه شوند؟! مسلم است با خرید کاست، دیسک، نوار ویدئویی و با بوسیله ماهواره خودش را اشباع خواهد کرد.

نظر ما این است که موسیقی ما همچون دریاست. بیایم یا هم ببینیم درد ما چیست؟ با تنگ نظری

نگاه نکنیم و تنها یک سبک موسیقی را به مردم ارائه ندهیم. در واقع این کار اشتباهی است و عبارت دیگر ما جوانان را با این عمل طرد می‌کنیم. وظیفه ماست که جوانان را بطریق مختلف به سمت خود جذب بکنیم و همانطور که گفتیم یکسری ریتمهای مشترک، تنظیمها، بعضی شعرهای ساده و محاوره‌ای و تعدادی ربیع پرده که در موسیقی فارسی، ترکیه و بصورت اساسی در عربی وجود دارد که باعث شده‌اند جوانان ما به این نوع موسیقی‌ها کشیده شوند. حال اگر بررسی کنیم می‌بینیم که در موسیقی ما هم چنین مواردی هست باید آنها را بیرون بکشیم و موسیقی خودمان مزاج جوانان بکنیم منتهم بعضی افراد تنگ نظر هستند که روی اندیشه‌های قدیمی پافشاری می‌کنند و من نمی‌دانم با آنها چه باید کرد؟ به ارشاد نیاز دارند؟! آیا نیاز به مقابله است؟! نمی‌دانم!؟

در موسیقی آذربایجان ملودیها و تصنیفهای بسیار زیبایی وجود دارد که ما می‌توانیم در مواردی که گفتم تغییراتی بوجود بیاوریم و شکلش را تغییر بدهیم البته اصل مطلب همان است مثلاً در پرکاشن می‌آئیم یک ریتمی می‌گذاریم یا یکسری تنظیمها می‌نویسم که زهی‌ها در ارکستر سمفونیا بکار می‌روند زیرا آن ملودیها می‌گذاریم. در کشور ترکیه اینکار را کرده‌اند و موفق هم شده‌اند آنها از آلت‌های ملی خود بصورت زیبا استفاده کرده‌اند مثلاً بهنگام کار یک ارکستر بزرگ دو سه تا مضراب زده می‌شود آنقدر کار زیبایی بیرون می‌آید که هم مقام بسیار بزرگی به آلت ملی داده می‌شود و هم اینکه آنرا از انزوای بیرون می‌کشند و مثل ما نوازنده‌های موسیقی عاشیق در عروسی و مجالس روستاها محبوس نمی‌شوند.

بر همین اساس ما در تهران گروهی به نام «آراز» تشکیل دادیم و موسیقی سمفونی، پاپ و آلت‌های ملی را به کار گرفتیم که بیش از سی نفر باسواد و لیسانس موسیقی را جمع و کنسرت‌های موفقی در تهران و در گراگن که کمتر کسی با زبان ما آشنا می‌باشد اجرا کردیم و با استقبال فوق العاده‌ای روبرو شد در حالیکه حرف و ملودی همان موضوع گذشته بود ولی ما آنرا امروزی تر کرده بودیم. باید توجه داشت که در این بین ممکن است افرادی باشند که بخوانند سوء استفاده بکنند و بصورت بازاری با مسئله برخورد بکنند ولی چون اول راه هست مسلماً بعضی نواقص خواهد بود.

● آیا عدم آموزش، شناخت و هیجان در زمینه موسیقی اصیل باعث سوق دادن جوانان به سایر موسیقیها نشده است؟

یک موضوع اساسی در موسیقی است که فرد شنونده چقدر از آن لذت می‌برد و با آن ارتباط برقرار کند. بعنوان مثال زمانیکه شما به یک تابلوی نقاشی با ارزش نگاه می‌کنید تا حدودی از آن لذت می‌برید ولی وقتی اطلاعات کافی داشته باشید و با دید فنی نگاه کنید بیشتر از پیش لذت می‌برید چرا؟ چون آگاهی شما بیشتر شده است. در موسیقی نیز هر چقدر آگاهی ما زیاد باشد به هامن اندازه بهره ما هم بسیار می‌شود و در مملکت ما بخصوص در منطقه ما متأسفانه این اطلاعات به مردم داده نشده یا خیلی کم داده شده است.

از اینهمه جوانان در استان اردبیل نظر خواهی کنید ببینید از موسیقی آذربایجان تا چه اندازه‌ای شناخت دارند؟!

از موسیقی عاشیق چه می‌دانند؟! اگر توانستند حتی بعنوان نمونه نام دو موسیقی عاشیق را نام ببرند؟ البته این گناه جوان نیست؟ گناه مسئولین است. مسئولین اگر بعنوان نمونه در صدا و سیما هفته‌ای نیم ساعت برنامه‌ای بمنظور آموزش و شناخت دادن پخش می‌کردند و جوان ما از موسیقی فرهنگ خودش آگاهی می‌یافت هیچوقت به سمت موسیقی دیگر کشیده نمی‌شد.

• به صداوسیما اشاره کردید، چندی پیش شما مسئولیت شورای شعر و موسیقی صداوسیما مرکز اردبیل را بعهده گرفتید. در صورت امکان درباره وظایف این شورا توضیح بدهید؟

در حال حاضر من اطلاع دقیق از شورای شعر ندارم بخصوص موسیقی، زیرا که چند ماه پیش به خاطر مشغله زیاد آثرا به یکی از دوستان سپردم. وظایف شورای شعر مشخص است چند نفر افراد متخصص شعر دور هم جمع شده‌اند و محتوی شعری که برای تهیه آهنگ در اختیار آنها گذاشته می‌شود را در وهله اول بررسی می‌کنند و بعد از نظر فنی مورد مطالعه قرار می‌دهند و در نهایت قبول یا رد می‌کنند و گاهی برای تصحیح برگشت می‌دهند. سپس بعد از تصویب شعر، آهنگ و ملودی برایش نوشته می‌شود و در شورای موسیقی مورد بررسی قرار می‌گیرد چنانچه تأیید شد آهنگ ساخته میشود و دوباره به شورا بر میگردد و از نظر شعر و موسیقی بازشنوایی می‌شود که در صورت نداشتن ایرادی به پخش می‌رود.

• در اردبیل چطور؟

در شهر ما به طرز دیگری عنوان شده است. عبارتی بصورت مذهبی و نوحه خود را نشان داده است و بصورت خیلی محدود در عروسیها خود را نشان داده است. بهمین خاطر اگر بخواهیم اثری تهیه و تولید بکنیم، کنسرتی و برنامه‌ای در یک جشنواره اجرا بکنیم مستلزم اینست که در اینجا به موسیقی بصورت علمی نگاه شود و اتفاقاً وقتی که همان مسئولیت را در صداوسیما مرکز اردبیل قبول اساس حرف و شرطم این بود که در این شهر کلاسی گذاشته شود تا موسیقی به شکل علمی به کودکان و جوانان آموزش داده شود. و در آینده امیدوار خواهیم بود که حداقل چند نفر در این شهر نوازنده آشنا با نت داریم که می‌خوانند ارکستری تشکیل دهند و برنامه‌ای اجرا کنند اما موسیقی در شهر ما بصورت هوشی و حسی است و با فرم علمی متمایز می‌باشد. مثلاً وقتی اثری در اینجا تولید می‌شود در تهران توسط شورا رد می‌شود چرا؟ چون نوازنده‌ها هر کدام به میل خود نواخته‌اند! پس تا زمانیکه موسیقی از پایه آغاز نشود در این شهر مشکل موسیقی هیچوقت حل نخواهد شد و راه دومی هم برایش نیست.

با ذکر این نکته که اداره ارشاد هیچ کاری در اینجا نکرده است و صداوسیما هم مسئول این قضیه

نیست که کلاس موسیقی تشکیل بدهد یعنی در حدود وظایف آن نمی باشد. متأسفانه تا به امروز هم این کلاس تشکیل نیافته است و در این قضیه بصورت تجاری برخورد کرده‌اند و عده‌ایی را گول زده‌اند که به آنها موسیقی یاد می‌دهند اما نه تنها چیزی یاد نداده‌اند بلکه ظلم هم کرده‌اند!

• آیا در زمان مسئولیت خود تولیدی داشتید؟

چون من ساکن تهران هستم این مسئولیت را وقتی پذیرفتم قرار بر این شد که من مدام به اینجا رفت و آمد کنم و در آغاز من چند کار به نام مرکز اردبیل در آنجا تولید بکنم. چون همانطوری که گفتم اکثر کارهایی که از مرکز اردبیل به تهران می‌آمد به علت ضعف اجرا و بعضی مسائل فنی ویژه رد می‌شدند و اگر هم خیلی با دید مثبت نگاه می‌کردند آنرا قابل پخش در منطقه می‌دانستند. که خوشبختانه چندتایی ساخته شد و پخش نیز شدند تا حداقل چند کار علمی به نام مرکز اردبیل ثبت شود.

• بعضی وقتها آهنگهایی از صداوسیما پخش می‌شود که به نظر صاحب نظران موسیقی به حدی کم ارزش هستند که برای وقت گذراندن هم ارزش ندارند یا کارهای کپی و تقلیدی هستند، علتش چه می‌تواند باشد؟

این قضیه به شورای موسیقی و به تهران بر می‌گردد. همانطور که مطلع هستید هر موسیقی که از یک مرکز پخش می‌شود از تهران گرفته می‌شود. که این هم یک موضوع مهمی در شورای موسیقی شده و مسائلی هم در کنار آن ایجاد شده است. زیرا یک عده ملودیه‌های دزدی را به آنجا می‌برند و به اسم خودشان می‌زنند و مدعی می‌شوند که اهنگ را خودشان ساخته‌اند! چون اعضاء شورا زیاد از موسیقی ما خبر ندارند. بر همین اساس بحثهایی هم بوجود آمد که می‌خواستند شورای موسیقی را تقسیم بندی کنند و برای موسیقی‌های مختلف شوراهاى مختلف و تخصصی تشکیل دهند ولی هنوز این اتفاق نیفتاده است.

آیا می‌خواهیم

اصل ۱۵ و ۱۹ قانون اساسی را اجرا کنیم؟^(۱)

آیدین بوکولمز

بی شک قانون اساسی هر کشوری را می‌توان از یکی از شاخصهای وجودی لازم برای آن کشور دانست. اگر بخواهیم اداره و موجودیت هر کشوری را به خاhtمانی تشبیه کنیم، قانون اساسی به عنوان ستون بندی و اسکلت اداره آن کشور می‌باشد که در صورت دقیق و کارا نبودن آن، حاکمیت وجودی آن کشور می‌تواند در برابر کوچکترین زلزله‌ها و حرکت‌های اجتماعی و سیاسی در خطر بیفتد.

ارسطو قانون اساسی را بصورت "سازمان وظایف و فالیتهای یک کشور تعریف کرده‌است که روشن توزیع آنها توسط آن قانون مشخص و قدرت حاکمیت و ماهیت هدفی که می‌باید از سوی جامعه و اعضای آن تعقیب گردد" تعیین و تشریح شده است.

بنابراین آنچه که مشخص است در صورت عدم وجود یک قانون اساسی کامل و قاطع، حاکمیت اداره کشور نخواهد توانست بطور صحیح و دقیق عمل کند. اهمیت وجودی و اجرایی قانون اساسی تا آنجاست که در اکثر کشورها یک دادگاه و یا دیوان قانون اساسی وجود دارد که بررسی عدم مغایرت قوانین مصوب و عملکرد ارگانهای مختلف با اصول مندرج در قانون اساسی را بر عهده دارد. در کشور ما قسمتی از این کار مهم بر عهده شورای نگهبان قرار دارد که عدم مغایرت قوانین مصوب مجلس با قانون اساسی و دین اسلام را بررسی می‌کند و بخش دیگر آن که وظیفه نظارتی بر اجرای قانون اساسی می‌باشد، بر عهده رئیس جمهور می‌باشد. اهمیت قانون اساسی تا آنجاست که امام (ره) آن را بزرگترین ثمره جمهوری اسلامی می‌داند.

در قانون اساسی هر کشور من جمله ایران، یک سری اصول کلی وجود دارد که از آنها به عنوان اصول و ارکان تشکیل دهنده قانون اساسی یاد می‌شود. بدیهی است که هر یکاز اصول، قسمتی از چهارچوب حوزه اداره کشور را مشخص می‌کند. مطابق با آنچه که در بحث ما مورد توجه است به معرفی دو اصل مهم قانون اساسی یعنی اصول ۱۵ و ۱۹ می‌پردازیم که تنها اصول مربوط به حقوق قومیتها می‌باشند. در اصل ۱۹ قانون اساسی آمده است "مردم ایران از هر قوم و قبیله که باشند از حقوق مساوی برخوردارند و رنگ، نژاد، زبان و مانند اینها سبب امتیاز نخواهد بود" این اصل که برگرفته از آیات صریح قرآن می‌باشد در حقیقت بیانگر آنست که هیچ قومیتی در ایران بر قومیت دیگر ارجحیت ندارد و در تقسیم بندی اداره کشور، بودجه، امکانات و... هیچ فرقی بین اقوام و ملیتها وجود ندارد. حال با در نظر داشتن این اصل قانون اساسی و آیات قرآنی سوالی پیش می‌آید که پس چگونه است در این کشور زبان فارسی به عنوان زبان رسمی تعیین شده است و بر این مهم در اصل ۱۵ قانون اساسی تاکید شده است.

آنچه که در کشورهای مختلف موقع نوشتن و وضع قانون اساسی مطرح است زبان رسمی بر اساس زبان اکثریت تعیین می‌گردد و اگر این به عنوان ملاک مطرح بوده باشد آیا می‌توان گفت که هموطنان فارس زبان در این کشور اکثریت را دارند؟ واقعیت تاریخی و امروزه نشان می‌دهد که فارس زبانها در این کشور هیچگاه در اکثریت نبوده‌اند و از لحاظ عرف معمول سیاسی موجود در دنیا، تعیین زبان فارس به عنوان تنها زبان رسمی بر خلاف حقوق اکثریت بوده است. امروز در کشور ما حدود ۳۰ میلیون کرد و بلوچ و عرب و... وجود دارند که نشان می‌دهد هموطنان فارس زبان در اکثریت قانونی قرار ندارند. از اینروست که «انجمن آذربایجان» در سمینار «خواستهای ملت ایران از قانون اساسی» به این موضوع اعتراض نموده و آقای دکتر «نظقی» در سخنان مستدلی، این مورد را غیر عادلانه و مخالف حقوق اکثریت مردم ایران دانستند.

اصل ۱۵ قانون اساسی که در چند سال گذشته در بسیاری از طومارها و نامه‌های دانشجویان و مردم آذربایجان مشاهده می‌شود تنها نقطه‌ای است که قومیتها و ملیتهای مختلف با استناد به آن خواهان اعاده حقوق خود و تدریس به زبان مادریشان هستند. در اصل ۱۵ قانون اساسی آمده است "زبان و خط رسمی و مشترک مردم ایران فارسی است. اسناد و مکاتبات و متون رسمی و کتب درسی باید با این زبان و خط باشند. ولی استفاده از زبانهای محلی و قومی در مطبوعات و رسانه‌های گروهی و تدریس ادبیات آنها در مدارس، در کنار زبان فارسی آزاد است."

آنچه که مشخص است جمله "متون و مکاتبات رسمی باید با این زبان و خط باشد" ناقض اصل ۱۹ یعنی برابری حقوق اقوام مختلف است. آقای نظقی در همان جلسه در این مورد گفتند: "چرا متون رسمی برای درک و فهم عمیق مردم نباید به زبان خود مردم نوشته شود. راه درست آزاد گذاشتن مردم استعمال زبانشان در امور خویش است. راه درست آن نیست که زبان مرا چون جزیی جدایی پذیر از شخصیت من بپذیرید. مرا در زبانم تحقیر نکنید. از من نخواهید که اکنون نیز وقتی وارد محفلی رسمی می‌گردم زبانم را چون چتر و پالتو مزاحم دم در به دربان بسپارم"

پس آنچه که مشخص است در نوشتن دو اصل مربوط به قومیتها، یک سری تناقضات خاصی وجود دارد که با در نظر نگرفتن اینکه چرا زبان فارسی به عنوان زبان رسمی تعیین گردیده است و یا چراهای دیگر، با احترام به قوانین موجود که به هر حال به تصویب مردم رسیده است: در چهارچوب اصول ۱۵ و ۱۹ قانون اساسی به بحث خود ادامه می دهیم.

در زمان رژیم منحوس پهلوی در راستای سیاست "کشور واحد - ملت واحد زبان واحد سعی فراوانی شد که فرهنگ زبان و هویت اقوام و ملیتهای مختلف ایران نابود گردد و نژاد آریایی و زبان فارسی به عنوان نژاد و زبان ایران مطرح گردد. در این راستا چاپ کتبهای مختلف حتی کتبهای نوحه به زبان ترکی ممنوع گردید و تحقیر زبان و فرهنگ قومیتها و ملیتها بصورت سیاستی برای الیناسیون فرهنگی در پیش گرفته شد. در این راستا ترک زبانان به عنوان اکثریت تاریخی مورد بیشترین تهاجمها قرار گرفتند. اشخاصی مانند کسروی که مهره انگلیسی بودن وی بر کسی پوشیده نیست، دست به تحریف واقعیات تاریخی و بالاخص تحریف نژادی و زبانی ترکها پرداختند و لغاتی مانند «آذری» وارد عرصه سیاسی و فرهنگی این کشور گردید. برآستی ریشه این مبارزه بر علیه ترکها و ضدیت با ترکها که در زمان حکومت پهلوی به اوج خود رسید به کجا بر می گردد؟ واقعیت آنست که علاوه بر مسائل تاریخی، در عرصه فرهنگ و ادبیات، بنیان گذار این ضدیت فردوسی بوده است. وی که در طول شاهنامه خود تورانیان (ترکها) را در مقابل ایرانیان و سکستانیان (فارسها) تحقیر و ذلیل نشان می دهد بنیان گذار اندیشه پان ایرانیستی و پان فارسیستی می باشد.

آنچه که مسلم است سلسله های بسیاری به دست ترکان که از آن جمله سلسله های اشکانیان، سلجوقیان، غزنویان، ایلخانیان، افشاریان، صفویان، قاجاریه را می توان نام برد تشکیل شده است ولی چه کسی می تواند با دلیل اثبات کند که ترکان مانند حکومت پهلوی علیه فرهنگ و زبان اقوام موجود در ایران گام برداشته اند و زبان خود را بر دیگران تحمیل کرده اند. واقعیت آنست که با پیروزی انقلاب اسلامی و تغییر ماهیت حکومت در ایران، مردم آذربایجان نیز مانند سایر مردم ایران توانستند از زیر ستمهای دوران پهلوی رهایی یابند. وضعیت پس از پیروزی انقلاب به علت شرایط اوایل انقلاب و جنگ تحمیلی سبب گردید که کشور از لحاظ سیاسی و فرهنگی موقعیت مناسبی برای اعاده حقوق قومیتها و اشاعه آزادی فراهم نگردد. مردم آذربایجان که در طول این دوران، سخت ترین شرایط را متحمل شدند، انتظار برآورده شدن حقوق خود بالاخص تحصیل به زبان مادری خود ترکی آذربایجانی، دارا بودن امکانات رادیو و تلویزیون برای گسترش فرهنگ خود بودن. متأسفانه امروزه که بیش از ده سال از پایان جنگ می گذرد نه تنها چنین حقوقی اداننده است بلکه پای مسائل متنوع سیاسی نیز پیش کشیده شده است، که با ذکر هر کدام، دلایل عدم اجرای اصول ۱۵ و ۱۹ قانون اساسی را بر خواهیم شمرد.

۱- پس از پایان جنگ، زمینه های زیادی فراهم گردید که تعدادی از بازمانده های فکری حکومت

پهلوی در عرصه های فرهنگی، سیاسی و تصمیم‌گیری نفوذ کنند. بدیهی است که این اشخاص در راستای ترویج افکار خود، به نوشتن کتابهایی چون «قتل اتابک» پرداختند و توانستند ذهنیت سیاستمداران و بعضی مسئولان کشوری را با خود همراه سازند. متأسفانه بعد از پایان جنگ که زمینه برای کارهای فرهنگی گسترده فراهم گردید، نفوذ این تفکر بر ارکان تصمیم‌گیری، باعث صرف اکثریت بودجه های فرهنگی جهت ترقی و پیشرفت زبان و فرهنگ فارسی شد. کنگره‌ها و سمینارهای مختلفی با هزینه های فراوان تشکیل گردید و در اکثر کشورها، سفارتخانه‌های کشورمان کلاسهای برای گسترش زبان فارسی ایجاد کردند. بیش از دهها هزار جلد کتاب برای گسترش زبان فارسی به تاجیکستان اهدا شد. سخن این نیست که زبان فارسی به عنوان زبان رسمی پذیرفته شده در قانون اساسی حمایت نگردد، بلکه چرا فقط زبان، فرهنگ و موسیقی فارسی باید حمایت گردد؟ حال آنکه در کشور ما قومیتها و ملیتهای مختلفی زندگی می‌کنند و در بودجه این مملکت سهم هستند و باید هویت فرهنگی و زبانی آن مورد حمایت قرار گیرد.

۲- همانطور که قبلاً گفته شد قانون اساسی کشور به عنوان اسکلت و اصول آن به عنوان ستونهای ساختمان وجودی و اداری کشور هستند و در صورت نبودن و عدم اجرای هر یک از اصول، این ساختمان از لحاظ معماری غلط بنا شده است. در این میان می‌توان در مورد دلایل بعضی از اشخاص در مورد عدم اجرای آن بحث کرد. گروهی معتقدند که وجود اصول قانون اساسی به معنای آن نیست که باید اجرا شوند بلکه می‌توان اجرا هم نکرد. این بینش که ناشی از عدم درک موقعیت قانون اساسی است، چنان خطرناک است که ممکن است امنیت ملی کشور را به هم بزند. برای مثال فردا کسی بگوید لازم نیست اصل ولایت فقیه در این کشور اجرا گردد. پس این بینش هم از لحاظ منطقی و هم حقوق و قانونی مطرود است.

گروهی نیز معتقدند چه لزومی دارد که زبانهایی مانند ترکی، کردی، عربی و... در کشور تدریس شود؟ اکثر دارندگان این تفکر، مفهوم هویت، فرهنگ و در حقیقت انسان را نمی‌دانند که به این راحتی حذف هویت فرهنگی خود را می‌توانند قبول کنند. در ادبیات فرانسه مثلی وجود دارد "که هر کس زبان مادریش را نداند وحشی است." اگر کسی بتواند به این راحتی هویت خود را بیازد پس چگونه از وی انتظار مقابله در برابر شیخون فرهنگی غرب را داریم. گروهی دیگر که این مسئله را مطرح می‌کنند در حقیقت کسانی هستند که مردم را تشویق به بی‌هویتی می‌کنند تا بلکه به اهداف خود که شاید همان افکار دوران پهلوی باشد، برسند.

۳- از جمله مواردی که بیشتر از طرف منابع امنیتی مطرح می‌گردد آنست که بینش "مردم ایران از قومیتها و ملیتهای مختلف تشکیل شده‌اند" خطرناک است. در این میان آنچه که واضح است عدم اجرای قانون اساسی و عدم اعاده حقوق قومیتها و ملیتها، انکار واقعیتی است که با یک دید مثبت می‌توان آن را منشأ خیری برای مقابله با تهاجم فرهنگی غرب دانست. وانگهی آنچه که در دنیا شاهد هستیم خلاف این مسئله است. یعنی هر جا و در هر کشوری که حقوق قومیتها و ملیتها در نظر گرفته نشده است، زمینه برای دخالت بیگانگان فراهم گردیده است.

چطور است که ما در مورد مسئله داخلی بسیار از کشورها که در آنجا اقلیتها سرکوب می‌شوند دخالت می‌کنیم، ولی خود در مورد اعاده حقوق اقلیتها از قافله آنچه که قانون خودمان مشخص کرده، دور هستیم. چنانچه کاردار یوگسلاوی در مصاحبه ۷۸/۱/۲۹ خود با خرداد، به این موضوع اشاره کرده است.

در کل می‌توان گفت با آنکه قانون اساسی کمترین حقوق را برای قومیتها و ملیتهای غیر فارس زبان در نظر گرفته است اجرای اصول ۱۵ و ۱۹ قانون اساسی لازم و ضروری است. بدیهی است که طولانی شدن عدم اجرای این اصول، مردم آذربایجان را نسبت به مواضع سیاستمداران و دولتمردان بدبین خواهد کرد.

منابع و مراجع

- ۱- فرهنگ علوم اجتماعی بولیوس گوله ویام ل. کولب
- ۲- قانون اساسی جمهوری اسلامی - چاپخانه مجلس شورای اسلامی
- ۳- مجله «وارلیق»، شماره ۲ سال ۱۳۵۸
- ۴- فرهنگ جامع سیاسی - محمد طلوعی
- ۵- فرهنگ علوم سیاسی - دکتر محمد جاسمی، دکتر بهرام جاسمی

پژوهی در تاریخ ترکان ایران^(۱)

مهندس علمی

مقدمه

پیشینه تاریخی ترکان در ایران به ادوار گذشته بر می‌گردد. طبق نوشته مورخین یونانی، آشوری و ارمنی و با توجه به سنگ نوشته‌های اورارتویی حتی قبل از مهاجرت اقوام آریایی پارس، ماد و پارت به ایران، اقوام ترک زبان کاسپی، ساکا، توزیعی، توروک، ایرکی، خیلین تورک، علاوه بر آنها بسیاری از دانشمندان و زبان شناسان اعیلامی (عیلامیان جزو بومیان ایران بودند) را جزو زبانهای اورال - آلتائی می‌دانند. از زمان مهاجرت اقوام آریایی به این طرف نیز در ادوار مختلف قبل و بعد از اسلام مورخین یونانی و اسلامی مهاجرت و سکونت طوائف مختلفی از ترکان به مناطق مختلف ایران خصوصاً شمالغرب را خیر داده‌اند ولی مهاجرت عمده ترکان به ایران در قرون ۶-۵ انجام گرفته که در نتیجه آن مهاجرت انبوه جمعیتی، بافت جمعیتی مناطقی از ایران تغییر و از نظر تعداد در برخی مناطق (استانهای همدان، گیلان، مرکزی، خراسان و...) جمعیت قابل ملاحظه‌ای را تشکیل داده‌اند. امروز از نظر منطقه‌ای و جمعیتی ترکان ایرانی به سه گروه تقسیم بندی می‌شود.

- ۱- ترکان آذربایجانی
- ۲- ترکان غیر آذربایجانی
- ۳- ترکمن‌ها

ترکان آذربایجانی

آذربایجانی‌ها اکثریت مطلق جمعیت مملکت^(۲) محروسه آذربایجان که شامل ایالت آذربایجان و ولایت خمسه در زمان قاجار بوده را تشکیل می‌دهند، مملکت محروسه آذربایجان امروزه

۱- امید زنجان، چهارشنبه ۲۵ فروردین ۱۳۷۸

۲- در زمان قاجار ایران به چند مملکت محروسه تقسیم بندی شده بود.

استانهای آذربایجان شرقی، آذربایجان غربی^(۱)، زنجان، اردبیل و مناطق شمالی استانهای گیلان و همدان را شامل می‌شود، همچنین ایل قشقایی که در ادوار گذشته از آذربایجان به جنوب (استان فارس) کوچ نموده‌اند و آذربایجانی‌هایی که توسط شاه عباس صفوی برای دفاع از مرزهای شمال شرقی کشور در مقابل حمله اوزبک‌ها به خراسان کوچانده شده و اکنون عمدتاً در مناطق شهری و روستایی دره‌گز، قوچان، اسفراین و ... ساکنند جزو ترکان آذربایجانی بشمار می‌روند و اصطلاحاً «آذری» نامیده می‌شوند. البته جمعیت قابل توجهی از آذربایجانی‌ها در چندین سال گذشته خصوصاً سالهای ۷۰-۵۰ بنا به دلایل مختلف سیاسی و اقتصادی به شهرهایی مانند تهران، کرج، مشهد و ... مهاجرت نموده و در آنجاها رحل اقامت گزیده‌اند که تعدادشان به چند میلیون نفر رسد. آذربایجانی‌ها در تاریخ ایران بارزترین نقش را بازی کرده‌اند و می‌توان آنان را بنیانگذار ایران نوین نامید. شاید بتوان گفت آذربایجانی‌ها در تاریخ ایران بارزترین نقش را بازی کرده‌اند و آنها را می‌توان بعنوان بنیانگذاران ایران نوین نامید. چرا که پس از قرن تا حکومت اعراب، ترکان، مغول و ... آنها برای اولین بار پس از اسلام ایران را متحد نموده و کشور ایران امروزی را تشکیل دادند. اصولاً تاریخ ایران بعد از اسلام را می‌توان به چند مرحله بشرح ذیل تقسیم بندی نمود:

۱. زمان خلافت که ایران در قالب چند امیرنشین به صورت مجزا در ارتباط با مرکز خلافت اداره شد.
۲. زمان امپراتوری ترکان سلجوقی که در قالب چند آتابیگی به صورت مستقل با مرکز امپراتوری در ارتباط بودند.
۳. زمان مغول نیز به صورت چند ایلخانی‌کپه‌ایی از آتابیگی‌های سلجوقی و امیرنشین‌های اعراب بود.
۴. زمان حکومت‌های محلی سامانی، غزنوی، طاهریان، صفاریان، آل بویه، آخ قویونلو، قارا قویونلو نیز هر کدام فقط مناطقی از ایران را در سلطه خود داشتند.

پس از طی مراحل فوق است که برای اولین بار آذربایجانی در قالب جنگجویان رهایی بخش و وحدت آفرین قزلباش بفرماندهی سرکرده‌ی نامی آذربایجان شاه اسماعیل صفوی با از میان برداشتن بیش از پنجاه حکومت مختلف محلی و منطقه‌ایی^(۲) «ایران» را بوجود آورده و ایران نوین را با محویت مکتب تشیع^(۳) بنیانگذاری نمودند.

نقش ممتاز آذربایجانی‌ها با دیگر، زمانی جلوه نی‌کند که اینان نه برای ایجاد وحدت ارضی ایران و تشکیل ایران نوین که موجود بود، بلکه برای ایجاد یک تحول بزرگ یعنی انقلاب بزرگ مشروطه که در زمان خود یکی از مترقی‌ترین انقلابات آزادیخواه جهان بود، بپا خاسته و حاکم مستبد را

۱- بغیر از مناطق کردنشین جنوب استان

۲- بنابه نوشته مورخین دوره صفوی

۳- شاه اسماعیل پس از انتصابش به شاهی ایران در تبریز برای اولین بار مکتب شیعه بعنوان مذهب رسمی اعلام کرد.

مجبور به پذیرش مشروطه می‌کنند. گرچه در انقلاب مشروطه تمامی ملت ایران نقش داشتند ولی نقش ترکان آذری بقدری پر رنگ بود که تمامی نقش‌ها را در سایه گرفته و آنرا بنام خود در تاریخ ایران اسلامی به ثبت رسانده است.

ترکان غیر آذربایجانی

همزمان با مهاجرت عمدی ترکان از آسیای میانه به ایران (قرون ۵-۷) تعدادی از طوایف ترک در مسیر سکونت نمود و یا بطرف مرکز ایران رفته و ساکن شدند. اینان امروزه در شمال استان خراسان (سرخس، دره گز، قوچان، کلات، بجنورد، اسفراین و...) مناطق مرکزی (ساوه، شهریار، سنقر و...) و بصورت پراکنده در استانهای خراسان، همدان، مرکز، قم، اصفهان، کرمان، چهارمحال و... سکونت دارند اینان اگر چه مانند قشقایی‌ها و آذربایجانیهای شمال خراسان و ایل بیات ساکن در شمال عراق، سابقه سکونت در آذربایجان را ندارند، ولی با توجه به تأثیرپذیری مشترک از زبان عربی و فارسی و تعالیم مذهب شیعه، دارای زبان مشترک ادبی با مردم آذربایجان هستند و از نظر زبان محاوره نیز به جهت نزدیکی زبانانشان در قلمرو زبان ترکی آذری جای می‌گیرند. طبق نظر زبانشناسان، آنها از نظر زبانی جزو ترکان آذری (لهجه آذری زبان ترکی) با گویشهای مختلف محلی (خراسانی، ساوهای (مرکزی) و...) محسوب می‌شوند. همانند ایل قشقایی که به زبان ترکی آذری با گویش قشقایی صحبت می‌کنند و ایل بیات (ترکمن های عراق) که به زبان ترکی با گویش عراقی (کرکوک) صحبت می‌کنند. و تماماً یک زبان ادبی مشترک دارند که به ترکی آذری شناخته می‌شود. و در شکل این زبان ادبی همانقدر که صائب تبریزی، نسیمی شیروانی، شاه اسماعیل ختایی، حکیم هیدجی، میرزا اکبر صابر، محمدی حسین، شهریار (آذربایجان) نقش داشته‌اند که فضولی عراقی (حسن اوغلو (اسفراینی) تئلم خان (ساوهای) و ... نقش داشته‌اند.^(۱)

اینان نیز همانند آذربایجانی‌ها، نقشی ممتاز و برجسته‌ای در تاریخ ایران نوین داشته‌اند. زمانی که امپراتوری صفوی به افول گرایید و به وسیله‌ی محمود افغان منقرض شد، ایران وضعیت آشفته‌ای پیدا کرد. هر کس در منطقه‌ای حکومت بر پا نموده و می‌رفت که شیرازه‌ی کشور متحد ایران بار دیگر به هم بریزد که نادرقلی خان، خوان رشیدی از ایل افشار^(۲) شمال خراسان (منطقه کلات) پیا خاسته و پس از شکست افغانها، اقدام به لشکر کشی و بسط حکومت خود و احیای امپراتوری کند، و حتی با حمله به هندوستان پا را فراتر می‌نهد. ولی قبل از فراغت از جنگ و لشکر کشی و تحکیم حکومت و ایجاد ثبات اجتماعی کشته می‌شود و پس از مرگ نادر سلسله‌ی افشار به تضعیف گراییده و رفته رفته در قلمرو خراسان امروزی خلاصه می‌شود و در مناطق مختلف حکومتهای منطقه‌ایی سر بر می‌آورند. البته کریم خان زند با تشکیل حکومت منطقه‌ای در شیراز، سعی می‌کند

۱- اسامی تماماً شاعران و نویسندگان بزرگ ترکی آذری هستند

۲- افشار یا آوشار یکی از ایلات قدیمی ترک است که امروز شاخه‌های مختلفی از آن به همین نام در منطقه کلات خراسان، ارومیه آذربایجان غربی، استان زنجان و همدان سکونت دارند.

حکومت‌های محلی را ساقط نماید ولی موفق به اینکار نمی‌شود. بطوریکه بعد از مرگ نادر تا زمان آغا محمدخان چندین حکومت محلی، چون افشار در خراسان، زندیه در فارس، قاجاریه در شمال، پناه علیخان در شمال آذربایجان و... حاکمیت داشتند. البته اینها مهمترینشان بود ولی تنها در خود آذربایجان بغیر از پناه علی خان که در شوشا مرکز منطقه قره‌باغ آذربایجان حکومت مهم و برجسته‌ای داشت، چندین خان در گنجه، خلخال، ماکو، قره‌داغ و... حکومت محلی داشته‌اند. در این بیجوحه‌ی خان‌خانی، ایل قدرتمند و پرجمعیت قاجار که آن موقع در حوالی گرگان سکونت و حکومت محلی داشتند، با فرماندهی او کسی شک ندارد، بازماندگان نادر و کریم خان و سایر حکومت‌های محلی را یکی پس از دیگری شکست داده و بر تمامیت ایران تسلط یافته و حکومت واحد ایران را مجدداً تشکیل می‌دهد. آغا محمدخان خود را جانشین شاه اسماعیل دانسته، به طوریکه در جریان حمله به شمال آذربایجان، پس از شکست جریانات مهم منطقه، در نامه‌ای به حاکم گرجستان (تفلیس) می‌نویسد که چون تفلیس در زمان شاه اسماعیل جزو ایران بوده، باید خراج‌گذار ما باشید.

ترکمن‌ها

جمعیت ترکمن‌های ایران در استان گلستان و شمالغرب استان خراسان، هم مرز با کشور جمهوری ترکمنستان زندگی می‌کنند. ترکمن‌ها از نظر قومی جزو ترکان اوغوز محسوب می‌شوند. قوم اوغوز جمعیت غالب ترکان عثمانی، آذری و ترکمن را تشکیل داده است که از نظر مردم شناسی امروز، بعنوان ترکان غربی یا جنوبی شناخته می‌شوند. ولی با توجه به موقعیت جغرافیایی و قرار گرفتن در آسیای میانه، ارتباطات فرهنگی و قرابت مذهبی، اکنون زبان آنها بیشتر به لهجه‌های شرقی ترکی چون ازبکی، قزاقی، اوغوز و... نزدیک است تا لهجه‌های غربی، چون عثمانی (استانبولی) و آذری.

ترکمنان ایران با توجه به درصد جمعیتشان، نسبت به کل کشور گرچه نمی‌توانستند نقش ممتاز درجه اولی در تشکیل تاریخ سیاسی ایران داشته باشند، ولی نقش نسبی آنها هرگز کمتر از دیگران نبوده است و آنان همانند سایر اقوام ایرانی چون فارسها، ترکان آذری، اکراد، بلوچها و اعراب (که شش قوم عمده ایرانی امروز را تشکیل می‌دهند) خود را ایرانی دانسته و با توجه به نسبت جمعیتی در تاریخ ایران نوین (چه قبل از مشروطه که مورد بحث ما در این مقاله بود و چه بعد از آن)^(۱) حضور موثر داشته و همدوش تمامی هموطنان در جهت اعتلای نام ایران اسلامی از جان و دل تلاش نموده‌اند.

۱- این تقسیم بندی بدین جهت بود که راقم حرکت‌های مردمی و اجتماعی را در تقسیم بندی تاریخ یک کشور به شروع حکومتها و سلسله‌های شاهی ترجیح می‌دهد و انشاءاً... اگر توفیق یار باشد نقش تاریخی ترکان ایران از انقلاب مشروطه تا انقلاب اسلامی را در مقاله دیگری پی خواهیم گرفت.

صمد چگونه با کتابهای ترکی آشنا شد^(۱)

اسد بهرنگی

صمد و من ترکی خواندن را با کتاب «رستم نامه ترکی» شروع کردیم. بعدش هم امیر ارسلان ترکی و سپس با «حسین کرد شبستری»... شیهای زمستان من این کتابها را بلند می‌خواندم پدر و سایرین گوش می‌دادند بعدش هم کتاب قمری را که پدر خیلی وقت پیش خریده بود در ماههای محرم خواندیم. این کتابها معدود کتابهای ترکی بودند که در آن زمان راحت می‌شد پیدایشان کرد.

در یکی از روزهای تعطیل تابستان یکی از رفقای هم محله‌مان کتاب کوراوغلو را که چاپ باکو بود آورد. او کتاب را در زیر پیراهنش آورده بود. می‌گفت پدرم گفته این کتاب قدغن است و به کسی نشان نده! آمدیم به خانه ما در دالان روباز حیاط و در زیر درختان مو که پر غوره بودند نشستیم. خواندن کتاب کوراوغلو مثل دیگر کتابهای قبلی آسان نبود رسم الخطش نوع دیگر بود. معنی بعضی شعرها را هم نمی‌فهمیدیم. ولی دست برادر نبودیم. در اول کتاب «کوراوغلونون استانبول سفری» خیلی خوشمان آمد. تا آن زمان اشعار به این زیبایی نخوانده بودیم. این شعر را زود از بر کردیم.

آغلاما تल्ली نگاریم!	گلدی دلیریم گلدی!
خودکار قیزی گوزل یاریم	گلدی دلیریم گلدی!
دشمنه قلنج چکمگه	باشلاری، بیچوب توکمگه
یاشالار عتری بوکمگه	گلدی دلیریم، گلدی!
قوربانام مردین آدینا،	دوستون، سالاریادینا،
بوگون بیر ار امدادینا،	گلدی دلیریم، گلدی!

□ ترجمه فارسی
 گریه نکن نگار زلف پیشانی من!
 آمد، یارانم آمد!
 یار زیبایم، دختر خودکار،
 آمد، یارانم آمد،
 برای شمشیر کشیدن به روی دشمن
 برای زدن سرهای دشمن
 برای خم کردن کمر پاشاها
 آمد، یارانم آمد
 جانم قربان آن مرد که
 دوستش را تنها نمی گذارد
 امروز برای کمک به یک مرد،
 آمد، یارانم آمد!

شب نشسته بودیم پدر از من خواست شعری برایش بخوانم این دلخوش پدر بود که من برایش شعر بخوانم. من آنچه که از اشعار کتابهای درسی فعلی یادم بود برایش می خواندم اغلبشان هم تکراری بود. پدر با خود شعر کار زیادی نداشت من و صمد را تشویق به خواندن شعر می کرد و آن وقت یواشکی به خواهرها چشمک می زد که از پشت گوشمان را بکشند. ما ضمن خواندن شعر مزاحمت خواهر را دفع می کردیم ولی در اثر تکرار بر می گشتیم و با او گلاویز می شدیم. آنوقت خانه را روی سرمان می گذاشتیم و پدر حالا نخند کی بخند. بالاخره با تشرهای مادر غائله ختم یافت. آن روز قبل از من صمد شعر کوراوغلو را شروع کرد. شعر نظر پدر را جلب کرد گفت دوباره بخوان. آنوقت پدر شوخی را گذاشت کنار و با دقت گوش کرد و گفت: «پسر تو که کوراوغلو می خوانی!» من گفتم: «همین امروز خواندیم و ماجرا را گفتم». پدر گفت: در دوران جوانی بسیاری از اشعار کوراوغلو را از زبان عاشیق‌ها شنیده‌ایم. چطوری که اکنون نقالها در قهوه خانه‌ها «رستم نامه» می خوانند، عاشیق‌ها کوراوغلو می خواندند و ساز می زدند. چند شعری یادم است:

داغلاز باشی چنلی بثلدن
 دیین گوروم نه خبروار؟
 اوستو قارلی بیزیم ائلدن
 دیین گوروم نه خبر وار؟

□ ترجمه فارسی

از قله چنلی بثل

چه خبر آورده‌اید؟
از ایل پوشیده از برف ما،
چه خبر آورده‌اید؟

قیافه پدر جدی تر شد و از داستان های دیگر کوراوغلو برایمان گفت. قرار شد فردا کتاب را از رفیقمان به خانه بیاوریم. ولی رفیقمان دیگر کتاب را نیاورد. چون پدرش دعوايش کرده بود. کتاب دیگری که از آن خوشمان آمد، کتاب (حیدربابایه سلام) بود. ولی پدر که «کلیات علی آقاواحد» را همیشه بغل دست داشت و غزل های آنرا با آواز می خواند، حیدربابا را نپسندید گفت: این شعر نیست! این کتاب را مرحوم کارنگ تو دانشگاه توصیه کرده بود که بخیریم. و من همان روز آنرا خریدم و به خانه آورده بودم. همزمان با این کتاب یکی از کتابهای کوچک، «صمد و ورغون» شاعر حماسی سرای آذربایجان را که در آن زمان سخت قاچاق بودگیر آوردیم. شعر بلند «اورک» (دل) را با هم خواندیم، شعر را می شد راحت خواند. برای اولین بار بود که می دیدیم مصراع شعرها یکسان نیستند.

تا اینکه یکی از رفقای من تو دانشسرا کتاب «معجز شبستری» را به من امانت داد. پدر قبلاً درباره این کتاب صحبت کرده بود. خواندن کتاب آسان بود. دو سه روزی که کتاب پیش ما بود، چند شب عوض امیرارسلان ترکی آنرا می خواندیم و اهل خانه از اشعار معجز خوششان آمد، صمد از اشعار کتاب خیلی خوشش آمد. صمد به خاطر مادر بعضی شعرها را به تکرار می خواند. بعضی ها را خود ازبر کرد. مادر با وجود اینکه سواد نداشت به شعرهای کتاب علاقه زیاد نشان داد و خیلی زود ازبرشان کرد. او بیایاتی های زیادی می دانست اشعاری نیز از اصلی کرم و لیلی مجنون ازبر داشت او کلاً بر فولکلور آذربایجان علاقه داشت. «آتالا سوزو» را در جای مناسب خود به کار می برد. و «تاپماجا» های زیادی در چنته داشت هنوز که هنوز است اگر پای صحبتش بنشیني از شعر و بیایاتی بی نصیب نخواهی ماند (زمان نوشتن این مطالب مادر زنده بود او در اردیبهشت ۷۷ بدرود گفت) چندین شب که کتاب پیش ما بود چندین بار آن را خواندیم. صمد افسوس می خورد که چرا این کتاب را زودتر بدست نیاورده بود. حتی در دوره مصدق نیز که برای نشر کتاب آزادی نسبی بود ما این کتاب را ندیده بودیم. در دوره مصدق بازار سیاست گرم بود، بحث و جدالها به قدری تند بود که کسی به فکر این مسائل نبود، حتی دوستانی که کتابهایی از قبیل «بر می گردیم گل نسرين بچینیم» و «بشر دوستان زنده پوش» را برای ما می آوردند، از این کتاب حرفی نزنده بودند.

بعدها صمد، بیشتر با شعرا و طنزنویسان آذربایجان مثل محمدعلی طاهرزاده (صابر)، عباس صحت، جلیل محمدقلی زاده، علی غمگسار و دیگران آشنا شد. آنگاه به فکرش رسید که برای شناساندن این شاعرها گلچینی از شعرهایشان آماده کند و به چاپ بپردازد که حاصلش کتاب «پاره پاره شد» صمد بعدها با نوشتن مقالاتی در مجله خوشه «حیدربابایه سلام» را به جوانان جامعه و دانشجویان ترک و فارس شناساند ضمناً از کسانی که دور شیرۀ حیدربابا جمع شده و برای خودنمایی اشعار خنکی می گفتند انتقاد کرد. او نوشت با وجود اینکه حیدر بابایه سلام کتاب غنی است ولی علت بیشتر شهرت یافتن آن این است که چاپ سایر شعرای آذربایجان چه قدیم و چه

جدید قدغن است و پخش آنها امکان ندارند او خواست با چاپ کتاب «پاره، پاره» به این نیاز جامعه پاسخ دهد و بدین وسیله پنجره‌ای هر چند کوچک به خزینه ادبیات غنی آذربایجان باز کند و مردم ادب دوست و کتاب خوان را با شعرا و شعر آنها آشنا کند. که با عکس العمل شدید رژیم شاهی روبرو شد. زمانی که کتاب «پاره، پاره» توقیف شد و دردسرهایی برای صمد و ناشرش و چند معلم دیگر ایجاد کرد، هنوز بعضی کتابهای ترکی چاپ و منتشر می‌شد و اشعار ترکی شاعرانی فکاهی نویس از قبیل کریمی و دیگران که بیشتر از عروس و مادرزن و دیگر مسائل خانوادگی صحبت کردند و از طنز واقعی فرسنگها فاصله داشتند در جلدهای رنگارنگ چاپ می‌شدند همزمان با چاپ این کتابها و کتابهای دیگر که با زلف یار کاری نداشتند با کتاب «پاره، پاره» برخورد شدید شد. دلیلش واضح است. چون این کتاب کوچک فقط یک کتاب فکاهی برای خنداندن نبود، و نیز فقط نقل خاطره نبود. بلکه کتاب جهت داری بود که با هدف تکان دادن مردم خاموش و خواب آلود به میدان آمده بود و وزنه‌ای بود سنگین، در مقابل نوشته‌های خنک آن زمان. این کتاب در خود اشعار شاعران ترکی نویس گذشته دور و نزدیک و معاصر را یکجا جمع کرده بود. رد فضولی را هم می‌توانید در کتاب بیابید. صابر و صحت و وورغوان را هم. از رسول رضا، علی تبریزی و شهریار و سایرین هم می‌توانید شعر بخوانید.

صمد در کار شناساندن بزرگان شعر و ادب آذربایجان در این کتاب، با وجود امکانات کم و موانع زیاد موفق بود ولی خودش اذعان دارد که «کوشش بر این بوده است مجموعی مناسب از اشعار موجود در آذربایجان ترتیب دهم، نمی‌توانم بگویم که در این کار توفیق یافته‌ام، زیرا هنوز بسیاری شاعران هستند که دسترسی به شعر آنها نبود و از آنها نامی برده نشده است».

معرفی کتاب «مشاهیر آذربایجان»

«مشاهیر آذربایجان»

اثر هاندگار: صمد سرداری نیا^(۱)

آذربایجان، بخصوص تبریز، از نظر داشتن مردان و زنان بزرگ در عرصه‌های علمی، فرهنگی، هنری، ادبی، مبارزاتی، آزادی خواهی و... به قدری غنی بوده و هست که بدون اغراق، اگر قرار باشد نام خیابان‌ها، مدرسه‌ها، دانشگاه‌ها و سایر مراکز علمی و هنری را با اسم ماندگار آنان مزین کنیم، می‌تواند حداقل ۱۰ شهر بزرگ را تغذیه کند. اما افسوس که توطئه‌های آذربایجان ستیزان و تحریف‌کنندگان تاریخ باعث شده که نام پر شکوه این بزرگان، گاهی حتی در خود شهر تبریز هم فراموش شود.

به قول «صمد سرداری» در «یادداشتی بر چاپ دوم» از کتاب «مشاهیر آذربایجان»: «اگر این مجاهدین راه آزادی و پیشگامان فرهنگ و ادب و هنر، در بین ملل راقیه بودند، نه تنها در زمینه مبارزات و خدمات و شرح احوال هر یک از آنان، کتابهایی تدوین و تألیف گردیده بود، بلکه تندیس‌شان زینت بخش میادین شهر زادگاهشان شده بود و نسلهای بعد هم با دیدن آن پیکره‌ها و خواندن آن نوشتارها، آنان را شناخته، نه فقط خاطره‌شان را زنده نگه می‌داشتند، بلکه راه پر افتخار آنان را ادامه می‌دادند. ولی هزاران حسرت و افسوس که این قهرمانان افتخار آفرین، بر اثر خیانت آن پدر و پسر، حتی در زادگاه خود نیز غریب مانده‌اند.»

اما این فقط به آن پدر و پسر خلاصه نمی‌شود. نادیده گرفتن عمدی «مشاهیر آذربایجان» حداقل از زمان انقلاب مشروطه آغاز شده و متأسفانه هنوز هم ادامه دارد. مثلاً در حال حاضر و در شهر تبریز، خیابان‌ها و مدرسه‌هایی به نام «سلیمان خاطر»، «خالد استانبولی» و... وجود دارند. اما انصافاً، آیا نام «حسین خان باغبان»، «حاج علی دواجی»، «مشهدی محمدعمو اوغلو اسکویی»،

«میرزا محمود غنی زاده سلماسی»، «حاج شیخ علی اصغر لیلایوی» و هزاران هزار بزرگ و بزرگوار دیگر، زینت بخش خیابانی، مدرسه‌ای، کتابخانه‌ای و... شده است؟!!

توطئه علیه آذربایجان و مشاهیرش، خیلی عمیق و گسترده بود و بعضی تاریخ نویسان، بدترین جعل‌ها و ناجوانمردانه ترین خیانت‌ها را مورد جوانمردان تبریز مرتکب شدند.

ستارخان، هزار بار تا یک قدنی مرگ پیش رفت، اما نه انواع خطرها و تهدیدها و نه انواع تطمیع‌ها و وعده‌های مقام و منصب و ثروت، ذره‌ای خلل در اراده پولادین او ایجاد نمود، پیکر پاک «ثقه الاسلام» در روز عاشورا، توسط جلادان امپریالیسم روسیه، منصوروار بر بالای دار به اهتزاز در آمد و این روحانی بزرگ و آزاده، شربت شهادت را با اراده و شهامتی هزار برابر سقوط، سرکشید، علی مسیو، دو پسر نوجوان و جوانش را در راه آزادی و آزادی فدا نمود، اما...؟! در تهران، «پیریم خان ارمنی» اقلین داشناک طرفدار ارمنستان بزرگ - از وان تا اصفهان - به عنوان قهرمان ملی (۱) معرفی شد و با توطئه‌های خائنانه او. مجاهدان سر بلند آذربایجانی در پارک اتابک قتل عام شدند و خود آن خائن، تبریز زانوی «سردار ملی» زد و ارجمندترین قهرمان میدان آزادی و شرف را برای همه عمر خانه نشین ساخت. خان‌های بختیاری، از سفارتخانه انگلیسی بیرون آمدند و فاتح مشروطه شدند... جناب «خلعتبری» با پول و حمایت انگلستان، یکی از فاتحان تهران شد و بعدها، لقب «تاج بخش» گرفت و فرزندان، امیران دربار رضاخان و محمدرضاخان شدند... عین الدوله، با آن پرونده سیاه و سابقه ننگ آلود، چشم و چراغ انقلاب مشروطه گردید، و... خوانندگان مطبوعات تبریز - بخصوص خوانندگان با فرهنگ پیام نو - کم و بیش راقم این سطور را می شناسند و می دانند که هرگز ارزش قلم را تا آن حد پایین نمی آورد که برای هر کتابی، معرفی بنویسد. اما نوشتن معرفی نامه برای آثار استاد «صمد سردارنیا» افتخار بزرگی است که ارزش این قلم و دارنده‌اش را بالا و بالاتر می‌برد.

شادروان دکتر علی شریعتی جمله ارزشمندی دارد: «آنان که رفتند، کاری حسینی کردند، و آنان که مانده‌اند، باید کار زینبی بکنند، و گر نه، یزیدند.»

بزرگان عرصه‌های علم، ادب، فرهنگ، و حماسه در آذربایجان، انسانهای بزرگ و بزرگواری بوده‌اند، یعنی هر کدام نه یک ستاره، بلکه آفتابی عالمگیر و عالمتاب بوده‌اند. اما انصافاً اگر بزرگانی چو احمد کسروی، صمد سردارنیا و... نبودند، آیا نامی از آن بزرگان در تاریخ‌ها و یادها می ماند، آن هم با آن همه توطئه‌های آن پدر و پسر و آن همه شونیست‌های آذربایجان ستیز؟! اگر «صمد سرداری نیا» دست به قلم نمی برد، «پروین اعتصامی» متولد تهران و بزرگ شده اراک (۱) معرفی می شد، هر چند که هنوز هم شناسنامه اش موجود است و نشان می دهد که او در تبریز به دنیا آمده است

اگر «سرداری نیا» همه همت خود را صرف تحقیق نگارش نمی کرد، از ستارخان، باقرخان،

ثقة الاسلام و دیگران، شاید تنها سنگ قبری می ماند که آن هم، در عرض کمتر از یک قرن، شکسته و مفقود می شد و از دیگر بزرگ مردان و شیرزنان آذربایجان، حتی نمی گذاشتند یک نام خشک و خالی هم در خاطره ها بماند.

و به خاطر همین همت و تلاش «صمدسرداری نیا» است که وجدان بیدار انسان، به او فرمان دهد در مقابل غیرت و اراده «سرداری نیا» سر تعظیم فرود آورد و او و قلمش را بستاند. به عقیده من، کتاب «مشاهیر آذربایجان» اثری است که هر آذربایجانی غیور و علاقه مند به تاریخ و فرهنگ این سرزمین، و همه عاشقان دانش، فرهنگ، هنر، ادب و حماسه و افتخار، باید این کتاب را زینت بخش کتابخانه خود سازد و نسل های بعدی، توصیه نماید.

www.iran-archive.com

خواب‌هی پینم که تالان‌هی کنند تیریز را! (۱)

س. ب. شکوهی

همین که صدای نابه هنگام اذان بر می‌خاست، هراسان خود را به پشت بام‌ها می‌رساندیم. دانستیم که وقتی در مانده‌ای از همه جا درمانده و امیدش از هر جا قطع شد، این آخرین امید و فریادش است که سر میدهد و دست حق را به یاری می‌طلبد، چرا که هم گفته بودند و هم سر در خانه‌ها دیده بودیم که «یدالله فوق ایدیهم» خرابی و زیر و رو شدن صحن و محوطه «ارک» این «پاینده‌ترین قراول تاریخ» در نهایت نومیدی، انسانها را به یاری می‌طلبد، هر چند لودرها و بولدزرها، تلاش در محو فریادها دارند، از کدامین مصیبت ناله سر دهم؟ از تخریب و ویرانی؟!!

«قله» آن «ولیان کوی» - و یا به عبارت درست تر «بشیلانکی» - با آن همه زیبایی، که در باره‌اش نوشته‌اند: «از بهشت خدای عزوجل - تا به تبریز، نیم فرسنگ است»^(۲) که با ساخت و پاخت دست اندرکاران وقت شهردای و سایر ارگانها و سازمانها، به مرور تحدید و تقطیع شد. آنگاه آن باغات و نسیم جانبخش سحرگاهی و شلاله آب مهرانه رود و پذیرایی گرم قهوه‌خانه‌های سنتی و محل مناجات مردم سحرخیز و صفا جوی تبریز را با آلودگی‌هایی چون دمل فرو پوشاندند و کدر ساختند، هم ساکنین محرومش را و هم طبیعت زیبای «قله» و شهر را ملول پریشان کردند.

گورستان‌های تاریخی و عمومی محلات:

گورستان‌ها یکی بعد از دیگری به ظن و خیال، تبدیل به «احسن»! تخریب و نبش‌گور مدفن اجساد مردگان زیر و رو، و تبدیل به پارک و باغ بازی کودک و... می‌شوند، چه نیتی خیر و گامی مثبت؟ «لطف شما زیاد»! (۳) اما تخریب مقابر انسانهای خیر و نیک نام، آموزگاران دلسوز، و خدمتگزار، شخصیت‌های برگزید و برجسته، شاعران نغز گوی، خطاطان خوش نویس، موسیقی دانان ارجمند، مناجات خوانان خوش‌الحان، روزنامه نگاران فرزانه و علمای متورع که یک به نوعی در عصر و زمان خود، در بار وری و بالندگی معارف و فرهنگ و معتقدات مذهبی و باورهای راستین

مردم و آفرینش شعارهای ملی و میهنی این خطه حساس - که به حق «سر ایران» لقب گرفته - دست و نقش داشتند، چه سهل و ساده طعمه بیل و کلنگ قرار می‌گیرند، بی اینکه در صدد تهیه فیلمی و یادواره و یادگاری از آنها برآیند و قبل از تخریب، یافته‌ها را در اختیار سازمان‌های مربوط قرار دهند تا نام و نشانی باشند از ارجگزاری مسئولان شهری از بزرگان از دست رفته.^(۱)

کاروانسرای حاج رسول و باغ بیست هکتاری باغلاباغی

تملك باغ‌های مجلل و اعیانی تبریز که بیش از هر زمانی بعد از الصاق پلاکاردهای «طرح‌های ضربتی» به در و دیوار شهر شتاب گرفت و قصه احداث پاساژ و بازار که به بهانه خودکفا بودن شهرداری‌ها، مستمسکی گشتند جهت خرابی این باغات و این امر تا آنجا پیش رفت که بزرگی شهر تبریز را «کویو» نامید و شایعه‌ای «دهکده بزرگ»! در نابودی باغ‌های بازمانده گوشه و کنار شهر در سه، چهار سال اخیر و نادیده گرفتن ضرورت فضای سبز و محیط زیست، از سازمان‌های مربوط، دم و دستگاه شهرداری دقیقاً دخیل است. مردم تبریز از مسئولانی که شعار دادند آنان را امیدوار ساختند و از عهده و عده‌هایشان بر نیامدند، خاطره‌ها دارند.

روزگاری که آذربایجان به استانهای شرقی و غربی و اردبیل تقسیم نشده بود و فکرهايي چون منطقه بزرگ مراغه و ارسباران مطرح نبود که سرانجام به تکه تکه شدن مجدد حتی آذربایجان شرقی فعلی خواهد انجامید. این ایالت بزرگ، استانداری داشت به نام «موسی مهام» که واقعاً استان و به ویژه شهر تبریز را زیر و رو ساخت و هزار و یک وعده‌های خوش داد. تا دستش رسید حوض ساخت و فواره زد، تا آنجا که مردم شوخ طبع تبریز به «مهام»، «استاندار فواره» لقب دادند. در زمان این استاندار، در ضمن تخریب کوچه و پس‌کوچه‌ها، بعضی آثار ماندنی را هم حیف و میل کردند هر چند «مهام» قصد خدمت داشت و یادش به خیر، اما بیشتر ریخت و پاش داشت تا ساخت و ساز و عاقبت به مصداق «فواره چون بلند شود سرتگون شود» شاه گفته بود: «خواجه است» معزول گشت و راهی تهران شد.

روزگاری نیز «دکتر شاهید»^(۲) که اخیراً دار فانی را به درود گفت. شهردار شهر تبریز شد و در همان

۱- قبور بزرگانی چون: محمود غنی‌زاده، علی لک دیزجی (طوبانیه)، میرزا علی اکبر وقایعی (مشکوه)، هلال ناصری (حسینیه سیلاب)، عبدالعلی کارنگ (قوم تپه)، حاج علی آقا سلطان القرایی (گورستان دوه‌چی)، میرزا احمد سهیلی و شیخ محمد خیابانی (صحن باغچه مقبره‌الشعراء) و...

۲- دکتر عبدالعلی شاهید، سالهای که در خیابان تربیت به طبابت مشغول بود، جزو اطبای معروف شهر بود. آن سالها بعضی اطبا مداوای مردم را بر مزایای استخدام دولتی و بهداری توجیح می‌دادند. دکتر شاهید علاوه از طبابت جهت رفاه مردم، کارخانه تولید برق را نیز چون سایر کارخانه داران نیکام که این موسسات عام‌المنفعه را دایر می‌کردند. کارخانه برق و سرای «بوعلی» را ایجاد نمود. خانه دکتر شاهید در محله م، در کوچه میرزاهدی‌فراشایی در «سرخاب قاپوسی» دست راست ساختمان میرزاهدی خان که امروزه متعلق به «سرخرای» نام است، واقع بود. خود از معارف و مشهوران محله و شهر بود. کاش دکتر شاهید با آن سابقه نیک آردی گلن صحیفه‌ده

روزهای نخستین، وعده داد که: «تبریز را پاریس ایران» خواهد کرد! اما دولت مستعجلی بود. دیری نگذشت که معزول شد. عجباً! اولین کسی که کلنگ بر کمر بند سبز تبریز زد، خود او بود که خیابان آبرسانی را درست از وسط باغ‌های باغمیشه که بی منظور هم نبود، احداث کرد و چه بد شگون محدثه‌ای!

بعد شعار «شهر ما خانه ما» بود از شهردار با فرهنگ ولی کم بودجه سابق، درست نقطه مقابل آنچه که شهری چون تبریز نیاز داشت. در یک طرفه‌العین، در هر چند قدم سطلی آویزان از دو میله‌ای، زینت بخش هر پارک و خیابان و کوچه و پس کوچه شد که بیش از هر چیز زیل بودن شهر را می‌رساند تا حرکت بهداشتی و حفظ محیط زیست را و هر کدام را که شکست و افتاد، دیگر تعمیر و نصب نگردید و این است خانه ما که روی تمیزی نمی‌بیند! این اواخر وعده «طرح‌های ضربتی» که با مشاهده «طرح‌های ضربتی» مقوله چندی، از جمله بعضی «زیر گذرها» و «پل آهنی» مقابل دانشگاه تبریز «گوری مسجد» رنگ باختگی این شعار هم به چشم می‌زند و عمل شدن به وعده‌های استاندار خوش بیان وقت و شهردار تلاشگر، هم.

مسجد کبود

اگر استاندار وقت و شهردار تلاشگر، ضربتی را که بعد از ده سال بر نکبت و رخوتی که این «فیروزه اسلام» را گرفته بود، فرود آوردند و با یک حرکت فی‌الواقع «ضربتی» غبار از دامن آن زدودند، بر وعده‌های اولیه خود در همین مقوله پای می‌فشرودند، اگر هیچ کاری هم در تبریز نمی‌کردند، کافی بود و رنجشان عندالله ما جور. دروغا که مماشات و پلتیک بازی و تلقیق بهانه‌های تجاری و مالی با مسائل فرهنگی و هنری یک ملت و منطقه، جز این نمی‌شود که در نهایت صغری و کبری چینی که «مساجد ما، همه در میان بازار و تیمچه و کاروانسرا و ...» بودند و ... اگر شما در حول و حوش «مسجد کبود» «تیمچه مظفریه»^(۱) و «امیر»^(۲) بر پا می‌دارید اگر «دالانی»^(۳) می‌سازید با چنان بافت و حالتی که غیرتمند مردی بالا غیرت نامردی در خون خود شناور سازد، طرح «چهار سوقی» دارید، چون «مقبره» و یا بافتی چون اطراف مسجد «امام اصفهان» این ساخت و سازها بر شما مبارک باد. اما بازار «مولانا» و «پاساژ تربیت» و «بازار نسیم» نمونه‌هایی هستند از ساخت و سازهای شما. با این حال و هوا «فیروزه اسلام» را در زنجیره‌ای از خرمهرها به

اؤتن صحیفه‌نین آردی شهردار و عضو بعضی محافل منمی شد بعدها ساکن تهران بود تا شنبه ۱۲ مهر ماه سال ۱۳۷۶ به درود زندگی گفت.

۱- تیمچه مظفریه از زیباترین تیمچه‌های بازار تبریز، بل ایران است. این تیمچه در سال ۱۳۰۵ هـ ق توسط حاج شیخ جعفر قزوینی معروف به «حاج شیخ» ساخته شد. دارای گنبدهای بزرگ و یکی از شاهکارهای جالب معماری ایرانی است و طاق‌ها و گنبد‌های مفرس بلندی دارد و دارای دو درب است و به بازار قندفروشان و قیزبستی بازار راه دارد. تک کارنگ، آثار باستانی ... ص ۵۰، و اطلاعات شخصی.

۲- تیمچه امیر، بین بازار مقبره و خیابان دارایی و خیابان استانداری واقع است و به این چهار محل راه دارد.

۳- قانلی دالان (دالان خونی)، دو در، سرای حاج سید حسین کهنه به بازار راسته قدیم و یک در دیگر، دالان به بازار امیرابوالحسن باز می‌شود. تک کارنگ آثار باستانی... و ص ۳۹-۴۱

بند کشیدن نه تنها از خریب و تقطیع خانه‌ها و دکانهای مردم و کسبه و اصناف طرفی بسته نشد، بلکه بافت مسجد از بد، بدتر هم شد و آن دید و افق که مسجد «امام اصفهان» دارد و تالی آن را وعده می‌دادید، با توجه به این که «مسجد کی بود» یکی از سه اثر جهانی تبریز است، فدای ساخت و پاخت مسائل مختلفه و پشت پرده استاندار وقت با دیگر دست اندرکاران شد، و فنا و هوا گشت. (۱)

www.iran-archive.com

۱- تقاطع مقبره - تقاطع سه راه راسته بازار جدید و اول بازار کفاشان و بازار مقبره که مسجد مقبره در حد جنوبی این تقاطع است.

وفاق ملی را با احترام به فرهنگها پاس بداریم^(۱)

برزگری - تبریز

تاریخ صد ساله اخیر آذربایجان شاهد فراز و نشیبهای فراوانی در بطن خود می باشد طوری که اگر نگاهی هر چند گذرا بر آن بیفکنیم انقلابها - مبارزات آزادیخواهانه و رشادتهای مردم آذربایجان علیه استبدادهای حاکم جلوی چشممان صف می کشد و در بررسی دلایل انقلابها و مبارزات خونین و درد و رنجهای آذربایجان به یک نقطه مهم که همانا ظلم ملی و عدم برقراری عدالت اجتماعی و جامعه‌ی مدنی است میرسیم که در هر یک از زمانهای مزبور بر ملت شریف آذربایجان رفته است .

آنچه که در منابع دینی و قرآن، مهمترین هدف برای پیامبران الهی توصیف شده است، استمرار عدالت اجتماعی می باشد که به عنوان یک مفهوم کلی شامل تمام پارامترهای عدالت اقتصادی - عدالت فرهنگی و عدالت سیاسی و ... است که اگر جامعه‌ی عمل پوشانیده نشود، بسان تمام شعارها عناوین نمادین می باشند و در این حال هیچ قدر و منزلتی هم ندارند. و موقعی ارزش محسوب می گردند که عدالت اجتماعی نه تنها در شعار بلکه در عمل و در تمام ارکان کشور و برای تمامی مردم، بدون توجه و تبعیض به زبان نژاد به صورت برابری و برادری اسلامی به اجراء درآید و این نمی شود مگر اینکه جامعه‌ی مدنی به عنوان رکن اساسی و پشتوانه‌ای مهم عدالت اجتماعی، وزارتخانه‌ها - ادارات و سازمانهای دولتی شروع گردد. عدالت اجتماعی از بین بردن هر نوع تبعیض و نابرابری در جامعه است و عدل از همه‌ی چیزها بالاتر و با ارزش تر است. برای همین اگر در کشورمان عدل برقرار نگردد، ولی کشوری پیشرفته و صنعتی داشته باشیم باز کاری اساسی انجام نشده است، زیرا به عدل که پیام الهی برای پیشرف می باشد عمل نشده است .

در چنین بازار ناجوانمردیها و نابرابریهاست که شاهد بنای کاخهای شیشه‌ای فرهنگی، در کنار کوخ‌های فرهنگی هستیم. در دوم خرداد سال ۷۶ جناب آقای سید محمد خاتمی با شعار جامعه‌ی مدنی و اهتمام به قانون اساسی و با بیش از ۲۰ میلیون رأی زمام امور اجرایی کشور را بر عهده‌دار شده‌اند، که این خود نشانگر اراده‌ی قلبی مردم کشور من از جمله مردم آذربایجان بر اجرای قانون اساسی، تحقق جامعه‌ی مدنی و عدالت اجتماعی است. شخصیتی که پرداختن به قانون اساسی را

بزرگترین وظیفه‌ی خود می‌شمارد و خود را مسئول اجرای قانون اساسی و استقرار جامعه‌ی مدنی یعنی جامعه‌ای که در آن انسانها حق دخالت در سرنوشت خود را دارند، می‌داند.

آقای رئیس جمهور مردم نجیب آذربایجان مردمی که بخش بزرگی از رأی شما مال آنهاست، منتظر تحقق شعارهای زمان انتخابات هستم و آن هم چیزی جز اجراء تمام اصول قانون اساسی بخصوص (کل) اصل ۱۵ و آزادی اندیشه و تفکر نیست، می‌باشند.

قطعاً مهمترین ضربه به قانون اساسی را اجرای ناقص و موردی آن بر پیکرش وارد می‌سازد و در صورت عملی شدن تمام اصول که خود نمودی از توسعه سیاسی و عدالت اجتماعی در کشور خواهد بود حریم قانون نیز محترم برای مردم و مسئولین خواهد بود

شعار وفاق ملی که به شرعار روز مسئولین مملکتی تبدیل شد. رکن اساسی و لازمه پیشرفت و ترقی کشور است و بدون آن توسعه پایدار متصور نیست. ولی روشی که از سوی بعضی از رسانه ها برای ایجاد وحدت و وفاق بین مردم ایران به اجرا در می‌آید روشی نادرست، تنگ نظرانه و به تعبیر درست تر، کاملاً نژاد پرستانه و شوونیستی است. همان روشی که در زمان رضا و محمدرضای ملعون اعمال می‌شد و هدف آنها طرح برنامه های ۵۰ ساله و ۳۰ ساله از طرف نژادپرتهایی بود ... که هدف اساسی و روح آنها عبارت از نابودی زبان تورکی از طرف مختلف مانند - روش «مبادله جوانان»، مسخره کردن زبان تورکی به هر طریق ممکن در رادیو و تلویزیون در مدرسه و دانشگاه و سایر مراکز فرهنگی و آموزشی مانند سربازخانه‌ها بود طوری که ترک زبانان از وحشت مسخره شدن خود را به فارس زبانی بزنند تا به این طریق فارسیت صحبت کردن یک ارزش و ترک بودن یک ضد ارزش جلوه کند و با گذشت زمان برنامه های ضد فرهنگی آقایان عملی گردد. به اینستریق زبان - فرهنگ موسیقی - شعر و تاریخ آذربایجان آماج حملات ناجوانمردانه و شوونیستی قرار گرفت. حال اگر برگردیم و برآنچه بر سر آذربایجان آمده است نظر بیافکنیم مشاهده می‌شود نه آن برنامه های آقایان؟! عملی شده و نه مسئله ایجاد دولت ملی. زیرا این ترهای غیر انسانی نه در جهت ایجاد وفاق ملی بلکه در جهت عکس آن نتیجه داده است.

نکته قابل تأمل ایجاست که عناصری از طیف شوونیستها، آزموده را هزار باره می‌ازمایند و تجربه لازم را از تاریخ و اسلاف خود بر نگرفته اند. برگزاری مجمع آموزشی سیاسی زبان فارسی با شعارهای شوونیستی و بی معنی «زبان فارسی نشان والای قومیت ایرانی و رمز هویت ایرانیان در تبریز، حقیقتاً سو به کدامین افق فرهنگی دارد؟

برای اینکه کشوری مترقی و سالم داشته باشید باید بهای ایجاد وفاق ملی واقعی را که همان اهدای حقوق الهی و انسانی مانند آموزش و تدریس تورکی در مدارس به موازات زبان فارسی از اول ابتدایی تا پایان متوسطه و تدریس آن بعنوان یک رشته در دانشگاهها - چاپ کتانهای تورکی همانند کتابهای فارسی - انتشار روزنامه های تورکی - عدم تحریف تاریخ تورکها - هدایت سرمایه به منطقه و... پرداخته شود. ملت درد کشیده و رنجیده خاطر آذربایجان را به ایجاد عدالت اجتماعی و استقرار جامع مدنی بعد از ۲۰ سال از پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی امیدوار کنید تا جواب همه فداکاریهای آنان در پیروزی انقلاب اسلامی و جبهه های دفاع مقدس داده شود.

شعر سنگ^(۱)

دیدار با حسن روحی

حرف بزن. از خودت بگو. از دل و روح و فکر خودت بگو. لازم نیست ما با سوال‌های قراردادی و ادارت‌کنیم در مسیر فکر ما راه بیانی. شعر می‌نویسی. نقاشی می‌کنی. مجسمه می‌سازی. بچه‌های مشتاق را با خود به کوه می‌کشی. سنگ‌ها را به چشم هنرمندانه طبقه‌بندی می‌کنی. سنگی را برمی‌گزینی برای خودت و بچه‌ها هم با میل و دید خود سنگهایشان را می‌یابند و بعد کارت‌ان را دسته‌جمعی شروع می‌کنید.

باشعر و آواز، خنده و شوخی و رقص، علف‌ها و گذر باد و گرمای خورشید، به سنگ‌ها شکل دلخواهتان را می‌دهید. دیده‌ام آثارتان را و با روح امیدوار و جوانی که دارید، جریانی راه انداخته‌اید. آینده را زیبا می‌بینم و مایل‌م گفتگویی بدون سوال داشته باشیم، شروع کن!

آدینه

□ ساده بگویم، بچه بودم و زمین بایری توی سینه داشتم با خاکی نرم و مستعد... برادرم باغبان خوبی بود، تخم نقاشی را توی این خاک مرطوب کاشت و باغبانی را به من سپرد، سپس در کتابخانه کوچک دلش را به روی من گشود و رفت.

□ کتابها ورق می‌خوردند و آینه‌ها مرا رقم می‌زدند با هر چیزی که می‌شد طراحی کرد طراحی می‌کردم. در و دیوارهای خانه و کوچه‌ها را با ذغال خط خطی می‌کردم: در تخته سیاه کلاس هم جایی برای آقا معلم نمی‌ماند. ماجراجوئی را دوست می‌داشتم. در و پنجره‌های خانه، به خصوص شیشه‌هایشان از دست من در امان نبودند. توی باغمان درخت به تکیه‌ای بود که تابستانها در

خویش چمبره می‌زد و راهی به افتاب نمی‌گشود تا من زیر سایه‌اش، در ورق پاره‌های کتاب غرقه گردم. زمستانها هم می‌رفتیم پای صحبت‌های دلنشین عمه قصه‌گویمان و با داستانهای شیرینش خود را گرم می‌کردیم.

بعضی روزها هم با دوچرخه قراضه راهی روستا می‌شدم تا با انسانهای سخت کوش در آمیزم. خاک سینه‌ام عقیم تر از آن بود که تخم کینه و نفرت پرورد.

□ سینه‌ام رفته رفته سر سبز شد. درخچه موسیقی قد نکشیده، ولی در گوشه و کنار جوانه‌ای دارد. بوته خوشنویسی هم هر از گاهی گلی می‌دهد، پیچک شعر هم هنوز جوان است و پرشور، دور درخت نقاشی پیچیده و با او قد می‌کشد.

□ درخت مجسمه تنومند و سخت جان است. او هم قد می‌کشد، چند سالی است که میوه می‌دهد. اول میوه‌هایش نارس بودند و کال. جولانگاه او کلاسیسم بود. میوه‌هایش از جنس گل و گنج بود و گه‌گاهی هم از بتون و چوب و... میوه‌ها زود پوسیده و می‌افتادند و من افسرده و ناراحت می‌شدم. روزی از روزها متوجه شدم که جوینار ضمیر ناخودآگاه جمعی در پای درخت جریان دارد و علف‌های هرز موضوع، قید و بند و تکرار پای درخت ریشه دوانده است. حصارهای بلندی هم هستند و راهی به افتاب نمی‌گشایند. یاد جمله‌ای از مادرم افتادم. «جوجه برای همیشه زیر سبد نمی‌ماند.» از این جمله خورشید امیدی ساختم و از آسمان سینه‌ام آویختم. نور بود ولی حرکت نبود، دیدم سایه‌ای به من نزدیک می‌شود، سرم را بلند کردم، افلاطون را در مقابل خود یافتم بانگ برآورد: «منطق وجود انسان در تکامل است» خود را در جهت باد تکامل انداختم. هنوز بند کفشهایم را محکم نکرده بودم که مردی توی گوشم پیچ پیچ کرد: «پسرم تنها با خودت رقابت کن. جوش نزن که از دیگران و یا هنرمندان معاصرت جلو بیفتی...» او ویلیام فاکنر بود.

تنها استادانی که در زندگی داشتم این سه بودند و طبیعت و انسان هم در پیشرفتم بی سهم نبودند. با خود به رقابت پرداختم. حصارها یکی پس از دیگری فرو ریختند. علف‌های هرز قیدوبند و ... خشکیدند، چشمه ضمیر ناخودآگاه فردی پای درخت فوران کرد و ابرهای وجود، بارور گشت. باران سبز احساس بارید و صداقت و شخصیت هنری پا به میدان نهاد و آثار یکی پس از دیگری خلق شدند. «من» رنگ باخت و «خود» جان تازه گرفت. این بار از سنگ، بلکه از هرگزندی در امان باشند!

از ایسم و ایسم بازی خوشم نمی‌آید ولی پرنده اکسپرسیونیزم روی سینه‌ام لانه کرد و قدمش مبارک باد.

□ سنگ را مقدس می‌شمارم، رفیق خوبی است، بچه که بودم و هر دعوایی که می‌کردم به کمک می‌شتافت و می‌دانم پس از مرگم نیز مرا تنها نخواهد گذاشت و نظاره‌گر زمان خواهد بود. به ابتدائی است هر از گاهی راهی کوه می‌شوم و این سنگها هستند که مرا به خود می‌خوانند تا محبوسیان را از درون سنگها رها سازم و فریاد تیشه فرهاد دگر بار در کوهها طنین انداز شود.

تا حالا بیش از ۵ - ۴ ساعت روی هیچ سنگی کار نکرده‌ام. اثر هنری در همان لحظات اول باید ساخته شود، چون فردا و فرداهای دیگر، احساس فرق خواهد کرد.

□ خانواده بزرگی دارم. پدرهنریم پل گوگن است، عمویم وان‌گوگ، دائی ام هنری مور که هنوز دوستش دارم، خاله‌ام بارباراهپورت، و عمه‌ام کته کولویتس. محمد فاسونکی هم برادر بزرگ ماست، مهربان و خوش قلب با آثار ارزنده‌اش: عضو نقاشان برلین است ولی تبریز هنوز از وجودش غافل. ده ماه پیش هم، شبانه، مردی با چشم‌های بادامی در خانه‌ام را زد و گفت: کمال‌الدین نادراف هستم. از تاجیکستان و برادر تو.

□ قلمه زنی را خوب می‌دانم. هر از گاهی شاخه‌هایی را در وجود نوجوانان پیوند می‌زنم. باشد که بارور شوند.

□ مثل اکثر نقاشان شهرمان، زیرزمینی دارم. کوچک است ولی خیالی نیست. خانه دلمان بزرگ است. نوجوان‌ها و جوان‌ها هم. از این زیرزمین بی‌نصیب نیستند. چه می‌شود کرد جز حرکت و کار... راه دراز است، راهوار می‌طلبید...

اشکالات و مشکلات کتابهای درسی برای کودکان غیر فارسی زبان^(۱)

مینو امیر قاسمی

(...)

و اما آنچه که می‌خواهیم بطور مشخص تر مورد بررسی قرار دهیم، مشکل کتابهای درسی کودکان و اشکالات آنها - نه بطور کلی - بلکه برای کودکان غیر فارسی زبان است. اساسی ترین اشکالات این کتابها که اشکالات دیگر نیز در بطن آن شکل می‌گیرند. بویژه در دوره دبستان، نقص واژگان آنهاست برای کودکان غیر فارسی زبان. در واقع چون فرض بر این اصل گذاشته شده است که کتابها برای کودکان فارسی زبان نوشته می‌شود، لذا مجموعه واژگان هفت ساله کودک نیز بطور ضمنی مکمل واژگان کتاب تصور شده است. نتیجه آنکه، کودک غیر فارسی زبان تا سالها و اغلب برای همیشه، قادر به یادگیری کامل و اصولی زبان رسمی کشور خود نمی‌شود.

واژگان کتابها و بویژه افعال اساساً بمنظور یاد دادن مطالب جدید برای کودک هفت ساله فارسی زبان انتخاب شده است نه برای آموزش زبان رسمی و یا یک زبان دوم به کودک غیر فارسی زبان، و چنین کودکی قادر نیست افعال را در صیغه‌های مختلف بکارگیرد و به کمک آنها سخن بگوید. (...)

اصل انگاشتن چنین فرضی که همه کودکان ایران تا هفت سالگی فارسی را به کمال می‌دانند. صحیح نیست. در نتیجه، کودک غیر فارسی زبان وقتی پا به دبستان می‌گذارد و از طریق کتابهای درسی‌اش مجبور است. بطور همزمان هم فارسی یاد بگیرد (آموزش زبان) هم مطالب جدید بیاموزد (آموزش علم) هم مفاهیم مختلف را بشناسد (آموزش مسایل فرهنگی) بطور ذهنی ترجمه کند (کار مشکل ترجمه بدون تسلط کامل به هر دو زبان) و نهایتاً اینکه همه آموخته‌هایش را به

زبان نو آموخته ناقص بازگو کند (بیان). یقیناً امروزه، یک چنین فشاری برای کودک نه بخاطر ملاحظات سیاسی، بلکه بخاطر عدم ملاحظات آموزشی و روانی صحیح است. یک چنین شیوه آموزشی عملاً ایجاد شکاف بیشتر در فاصله‌ای واهی است که همه از آن می‌گیریم.

نقص دیگر عدم پیش بینی آموزش فنوتیک زبان فارسی است که چنین امری همیشه برای کودک و معلم او مشکل ساز و آزاردهنده است و اشکالات جدی در نوشتن (املا) بخصوص در سالهای اول دبستان می‌کند.

نتیجه: نتایج این نوع آموزش غلط و سهل انگارانه‌ای را بطور کلی در مسایل زیر می‌توان دید:

۱- آموزش زبان رسمی (فارسی) بطور غیر اصولی و ناقص انجام می‌گیرد که خود منجر به تضعیف و تخریب صوری و معنایی آن می‌شود.

۲- زبانها و لهجه‌های متداول دیگر به تدریج از بین می‌روند که چنین تخریبی نه تنها مثبت نیست بلکه از بین رفتن غنای قومی و فرهنگی سرزمینی وسیع است که در صورت استفاده صحیح از آنها خود این زبانها و لهجه‌ها میتوانند از طریق صادرات زبانی خود زبان فارسی را نیز تقویت کنند. گر چه از طریق کلمات علمی و صنعتی نتوانند موثر واقع شوند ولی بوسیله کلمات فرهنگی و ادبی می‌توانند یار و یاور فارسی باشند همانطور که از این نوع کلمات در فارسی کم نداریم.

۳- کودکان غیر فارسی زبان گرفتار عدم اعتماد بنفسی فاجعه بار می‌شوند. کودکی که زبان و لهجه و بیان گفتارش به علت نقص واژگان یا تفاوت‌های تلفظی ناشی از زبان مادری مورد تمسخر واقع می‌شود. ترجیح میدهد یا سخن نگوید، یا گرفتار تهاجمات رفتاری می‌شود و از نظر رشد و رفتار اجتماعی با مشکلات جدی مواجه می‌گردد. بدین ترتیب قسمت عظیمی از نیروی فکری و علمی جامعه، در تلاش برای بیان مافی الضمیر خود، در حالتی اولیه باقی می‌ماند.

یک چنین اتلاف انرژی نه تنها از جانب کودک یا بزرگسالان مبتلا به مشکل فوق، صورت می‌گیرد، بلکه نصف دیگر افراد نیز که در ارتباط با چنین اشخاصی هستند بجای عمل خلاق و فعال بعد از ایجاد رابطه لازم اولیه، در همان مرحله ایجاد یک رابطه ساده می‌مانند و در همانجا دست پا می‌زنند.

اشکال منفی تر این معضل - در نزد هر دو دسته (فارسی زبانان و غیر فارسی زبانان) - خود را در چهره زشت عصبیت های عقب مانده قومی، چهارچوب های عناد و رزانه و امثال آن نشان می‌دهند که همین عوامل بسیار قوی بازدارنده فرهنگی و رشد فکری و عملی یک جامعه می‌تواند باشد. چه باید کرد؟

قبل از پاسخ پیشنهادی به این سوال اقداماتی را که مردم خودشان برای حل این مشکل می‌کنند بر می‌شماریم و نتایج غلط و گاه فاجعه بار چنین اقداماتی را متذکر می‌شویم:

۱- به خاطر دارم زمانی که ما در دبستان درس می‌خواندیم، معلممان می‌بایست مشکل غیر فارسی زبانان را (حداقل در تبریز) چنین حل می‌کردند که قلکی روی میزشان می‌گذاشتند و هر کس از بچه‌ها که به ترکی صحبت می‌کرد مجبور بود ده شاهی یا یک ریالی در قلک معلم بیندازد. نمی‌دانم آن یک ریال‌ها به حساب چه کسی واریز می‌شد، شاید به حساب انجمن حمایت از زبان فارسی! بهر صورت امروزه معلمان مدارس این معضل را به شیوه‌ای پیشرفته تر و انسانی تر حل می‌کنند، بدین معنی که درس را به زبان یا لهجه محلی تدریس یا تفهیم می‌کنند. این روش پسندیده و انسانی گرچه از یک جنبه به نفع کودکان است ولی از جنبه‌هایی دیگر، زبانهای خاص نشدن مشکل زبان و غیره.

۲- خانواده‌هایی که بطور نسبی باسواد هستند با کودکان خود در خانه فارسی حرف می‌زنند. این هم روشی است «ظاهراً» به نفع کودک که در پشت چنین آموزش شکسته بسته و نیم‌بندی، نتایج دلگیر کننده و غم‌انگیزی خفته است از جمله:

الف: کودک در خانه خود فردی می‌شود که فقط وقتی فارسی حرف می‌زند، می‌تواند ارتباط برقرار کند و در باقی مراحل تنها شنونده ایست که می‌فهمد ولی نمی‌تواند به زبان پدر و مادرش سخن بگوید. یعنی عملاً نوعی جدایی و دوگانگی بین کودک و والدین ایجاد می‌شود. او بیگانه‌ای می‌شود که باید با او به زبانی دیگر سخن گفت.

ب: ارتباط عاطفی و زبانی کودک با بزرگان خانواده، مثل مادر بزرگ و پدر بزرگ، بخاطر فارسی ندانستن آنها، قطع می‌شود. ارتباطی که همیشه در جامعه ما جزو سنن زیبا و انسانی و سازنده محسوب می‌شد، از بین می‌رود و بدتر از آن کودک وسیله تفریحی زننده پیدا می‌کند که از طریق فارسی حرف زدن شکسته بسته پدر بزرگ و مادر بزرگ و دیگران بدست می‌آید.

ج: کودک هم از زبان مادری خود دور می‌افتد و قادر به تکلم بدان نمی‌شود. هم زبان فارسی را به غلط می‌آموزد. این نوع آموزش غلط را اغلب در ترجمه تحت‌اللفظی براساس قالب‌های زبان مادری به زبان فارسی می‌توان مشاهده کرد؛ ضمن اینکه حتی به خود زبان مادری نیز جز با عصایی از تکواژه‌های فارسی نمی‌تواند راه پیدا کند.

د: همه اهل خانه و فامیل و دوست و آشنا، به خاطر کودکی که به شیوه فوق فارسی می‌آموزد ناگزیرند فارسی حرف بزنند. این امر حالتی تصنعی و غیر طبیعی در روابط پدید می‌کند؛ نوعی تحمیل زبانی را اعمال می‌کند که نتایجش نه تنها مثبت و یا خنثی نیست بلکه اثرات منفی بیشماری بجا می‌گذارد.

ه: کودک بطور ناگفته می‌آموزد که زبان مادریش مقبول نیست. اصل و قومیتش و تمامی آنچه که

فرهنگش را تشکیل می‌دهد زیر سوال می‌رود تا جایی که ناخودآگاه به چنین استدلالی می‌رسد که اگر قرار است خانه و مادر و پدر و زبان و فرهنگش حرمت و اصالت نداشته باشد چرا وطنش داشته باشد.

اشکال اخیر به دو صورت اساسی خود را نشان می‌دهد: کودک یا تبدیل به جوانی بی هویت و بدون اصالت‌های فکری و فرهنگی می‌شود که هیچ چیز خود را نمی‌پسندد و تنها قالب مقبول برای او در مراحل ابتدائی، فارس یا تهرانی بودن؛ و در مراحل بعد - اگر امکانش باشد - اروپایی بودن است. و یا جوانی می‌شود در خود خرد شده که هیچ چیز مقبول ندارد چرا که زیانش، مادرش، پدرش، جامعهٔ زبانی‌اش، همه و همه همیشه زیر سوال بوده‌اند. نمی‌تواند بگوید تهرانی هستم چرا که لهجه‌اش او را لو می‌دهد؛ نمی‌تواند بگوید غیر تهرانی هستم چرا که یک عمر سعی همگانی بر این قرار گرفته است که بهترین زبان به او داده شود و دیگر نمی‌توان آنرا بعنوان «موجودیت» اصل خود قبول نکرد!

و: نهایتاً اینکه زبان فارسی با آن قدرت و عظمت فرهنگی و ادبی خود تبدیل به وسیله‌ای می‌شود برای و اما در پاسخ به سوالی که بالاتر طرح شده، یعنی چه باید کرد؟ اساسی‌ترین راه ممکن و معقول که بنظر نگارنده می‌رسد، پیشنهاد تدوین کتابهایی در کنار کتابهای درسی موجود برای آموزش صحیح و اصولی زبان فارسی به کودکان غیر فارسی زبان و کمک به بازگرداندن اصالت‌های قومی و حفظ و حرمت آنها است.

از آنجا که در گذشته کلیه مباحث اصولی مربوط به آموزش زبان فارسی برای سایر اقوام تشکیل دهندهٔ ایران با اتهامات سیاسی تجزیه‌طلبی رانده و منکوب می‌شد، و اصولاً طرح این موضوع موجب طرح و قبول رسمی وجود اقوام دیگر در چهارچوب ایران به شمار می‌رفت، لذا سردمداران قدرت در گذشته نه می‌خواستند، و نه می‌توانستند تاب تحمل چنین پیشنهاداتی را داشته باشند، نه صرفاً به این دلیل که آگاه نباشند که آموزش زبان دوم الزامات و روشهای خاص خود را دارد... که بخوبی آگاه بودند... بلکه بدین دلیل که آنان اصولاً موجودیت چنین زبانها، لهجه‌ها و مهمتر از همه موجودیت اقوام مختلف را به رسمیت نمی‌شناختند تا رسماً نیز کتابهای متفاوتی برای استفادهٔ کودکان آنان منتشر کنند. حال که موجودیت چنین اقوامی با زبانها و لهجه‌های گوناگون و متفاوت انکار نمی‌شود، بنابراین بنظر اصولی می‌رسد که در راه و رسم آموزش زبان رسمی برای این متکلمان به زبان غیر رسمی، تجدید نظری اصولی به عمل آید تا لاقلاً مانع از آشفته‌گی‌های فرهنگی و پیامدهای ناگوار آن برای کودکانمان شود.

پیدایش فرقه دمکرات آذربایجان^(۱)

ع - کامیاروند

تردیدی نیست که پیدایش فرقه دمکرات آذربایجان از همراهی دولت شوروی برخوردار بود. فرقه دمکرات که از تشخیص پیچیدگی های سیاست بین‌المللی عاجز بود، به سبب آن همراهی‌ها از ملاحظات تبعیت کرده که آینده آن ناروشن و مبهم بود و از آن جا که یکی از شرایط ادامه حیات و گسترش حکومت فرقه ظاهراً همراهی های دولت شوروی بود، از تشخیص و افشای برخی تصورات نادرست که در خواسته‌های همفکران شوروی فرقه نهفته بود عاجز ماند و سرانجام به آن عاقبت تلخ دچار شد. انتقاد از فرقه دمکرات آذربایجان بی تردید یک ضرورت است اما مبنای این انتقاد باید از تجارب مبارزات آزادیخواهانه مردم ایران سرچشمه گیرد و نه از زرادخانه تبلیغاتی استعمار و استبداد. یکی از منتقدان خاطرات کیانوری که اتفاقاً از هم مکتبان سابق ایشان نیز هستند، یعنی آقای بابک امیرخسروی بی آن که به شرایط واقعی پیدایش فرقه دمکرات و آن شرایط اجتماعی که گروه‌های کثیری از مردم آذربایجان را به همکاری با حکومت فرقه دمکرات سوق داد توجه کنند برای بستن دهان رفیق سابق خود، همان مُشتی را به کار گرفته اند که شاه، احمد قوام، سیدضیاءالدین طباطبایی و استعمارگران انگلیسی و آمریکایی، از آن استفاده کرده بودند. ایشان در مقاله‌ای که در ادینه شماره ۸۳ به چاپ رسیده است، پس از مروری مختصر در

۱- در منطقه اردبیل مثالی است بدین مضمون که فلائی زنده و مرده‌اش شر است. وجه تسمیه قضیه آن است که مالک روستاهای چندی در اطراف اردبیل تا زنده بود خود به اذیت و آزار مردم میرداخت و چون دیده از جهان فروبست، فرزندان وی تابوت او را روستا به روستا و منزک به منزک گردانیده و با ضرب و شتم و تهدید مردم خواهان بخشش (!) ابوی بزرگوارشان می‌شوند. حزب توده نیز در زمان حیات خود از ابتدا با تشکیل فرقه دمکرات آذربایجان مخالف بود و بعداز به خاک و خون کشیده شدن این نهضت در آذربایجان سالها به فعالیت قانونی در ایران ادامه داد. حال حکایت جالبی است که برخی از سران این حزب چون عنایت‌الله رضا ابتدا در هیئت عمله و اکره رژیم شاه و سپس بعنوان «متخصص» در امر ضدیت با آذربایجان در خدمت رژیم اسلامی درآمدند. از دیگر رهبران این حزب «بابک امیرخسروی» در هیئت مدافع پرشور «تمامیت ارضی به هر قیمت و هر وسیله‌ای» از پاریس قیام کرده است! گویی احوال این حزب هم چون آن خان مرحوم است که خواه در حیات و خواه در ممات باید در برابر مردم و دست در دست محافل داخلی و خارجی مردم‌ستیز باشد. این مقاله تحت عنوان «تحریف تاریخ در پوشش نقد» در ادینه شماره ۸۸ چاپ شده است.

سابقه ماجرای فرقه دمکرات آذربایجان، یکسر به سراغ تبلیغات جراید ارتجاعی آن روزگار رفته و مطالب آن‌ها را بار دیگر تکرار کرده‌اند و می‌نویسد: «فرقه دمکرات آذربایجان ساخته و پرداخته خارجی، متکی به ارتش سرخ و برای اعمال فشار بر دولت مرکزی برای کسب امتیاز نفت شمال و تهدیدی علیه حاکمیت ملی و تمامیت ارضی ایران بود.» (آدینه ۸۳) گویا آقای امیرخسروی نمی‌دانند که اعمال حاکمیت ملی، همواره منوط به دو پیش شرط اساسی است که فقدان هر یک از آنان امر حاکمیت ملی را به تعویق می‌اندازد. این دو پیش شرط عبارتند از وجود ملت و حکومتی که متکی به آراء عمومی و اراده آزاد ملی است. مردم ایران در تمام سال‌های سلطنت رضاخان از اظهار آراء خود محروم بودند. شادمانی مردم پس از سقوط رضاخان به یک انفجار شبیه بود و این فقط به سبب آن بود که مردم به رغم اشغال کشورشان امکان آن را یافته بودند که بخشی از آراء خود را آزادانه بیان کنند. باید از آقای بابک امیرخسروی پرسید که آیا سلطنت رضاخان و فرزندش متکی به آراء عمومی و اراده آزاد ملی بود تا سلب قدرت از آنان به نقض حاکمیت ملی تعبیر گردد؟ آیا کارگزاران دیکتاتوری رضاخان و فرزندش، توده مردم بودند تا سلب حاکمیت ملی شود؟ آیا اجرای قانون اساسی مشروطه و به ویژه فصول ناظر بر حقوق عامه انکار تمامیت ارضی و نقض حاکمیت ملی بود یا تفویض انواع و اقسام امتیازات ارضی، سیاسی و اقتصادی به شرکت نفت؟ آیا درخواست اجرای قانون انجمن‌های ایالتی و ولایتی، نقض تمامیت ارضی و حاکمیت ملی بود یا ادامه حکومت موروثی خانواده‌هایی هم چون خانواده امیرشوکت الملک علم، حاکم قائنات، که از دوران مشروطیت دست راست دولت انگلیس بود؟ آیا مردمی که با توطئه نمایندگان دست‌نشانده مجلس شورای ملی به بهانه حضور ارتش بیگانه در نواحی اشغالی از حق تعیین وکلای خود محروم شده بودند، مخالف تمامیت ارضی ایران بودند یا اشترازی که در نهضت قلابی جنوب گرد آمده بودند تا در صورت پیروزی فرقه دمکرات، جنوب ایران را یکسره در اختیار استعمار انگلیس بگذارند؟ آقای امیرخسروی فرقه دمکرات را ساخته و پرداخته شوروی‌ها خوانده است و علی‌الظاهر نیز چنین است، اما مقدمات تشکیل فرقه دمکرات پس از آن که اقتدار رضاخانی فروریخت فراهم آمده بود و مهمترین موضوع که پیش زمینه تشکیل آن بود، مسأله زمین بود. تقسیم زمین و تعدیل مناسبات میان رعایا و مالکان آرزوی دیرینه دهقان آذربایجانی و زنجانی بود. عبدالحسین میرزا فرمانفرما و نظام السلطنه و حاج محتشم اسفندیاری در نوشته‌های خود چندین بار از جنبش‌های دهقانی عصر مشروطه یاد کرده‌اند. پس از شهریور ۱۳۲۰، این آرزوی دیرینه بار دیگر احیاء شد و تنها نیروهایی که از درخواست به حق دهقانان حمایت کردند، جمعی از مشروطه خواهان قدیمی و طرفداران سوسیالیزم بودند. و هم اینان بعدها فرقه دمکرات را به وجود آوردند. در آن ایام چندین گروه مسلح خودجوش در اطراف بعضی شهرهای آذربایجان از جمله مراغه، به وجود آمده بود که عمدتاً از دهقانان و یا آوارگان شهری و روستایی تشکیل شده بود و کار اصلی آن‌ها، جنگ و ستیز با زمین‌داران بزرگ بود و اتفاقاً بیشترین عناصر نظامی دمکرات از مابین همین گروه‌ها برخاست بودند. اساسی‌ترین موضوعی که دهقانان آذربایجان و خمسه را شیفته حکومت فرقه دمکرات کرده بود، کوشش فرقه در حل مسأله ارضی و لغو مالکیت‌های بزرگ ارضی بود مهم‌ترین دلیل خصومت جدی و خشن زمین‌داران بزرگ و رؤسای عشایری آذربایجان با فرقه دمکرات نیز در همین امر یعنی مصادره املاک آنان و تقسیم آن در میان دهقانان

بود. علاوه بر دهقانان، بسیاری از حقوق بگیران، اعم از کارگران و کارمندان و هم چنین جمع کثیری از روشنفکران و درس آموختگان آذربایجانی که فرصت تازه‌ای یافته بودند تا نقش سیاسی و اجتماعی خود را ایفا کنند به فرقه دمکرات پیوستند. گروهی از منتقدان خاطرات کیانوری در نوشته‌های خود، لباسی بر اندام مخالفان فرقه دمکرات دوخته‌اند که به هیچ رو شایسته نیست. به لطف این نوشته‌ها، کسانی که خونریزی‌های هولناک آذرماه سال ۱۳۲۵ را ترتیب داده بودند، مردم میهن دوست قلمداد شده‌اند، اما حقیقت این است که اصلی‌ترین نیروهایی که به دشمنی با حکومت فرقه دمکرات برخاسته بودند، عمدتاً از هیئت حاکمه وقت و طرفدارانشان بودند، دربار پهلوی، دولت و مجلس، ارتش، زمین داران بزرگ، رؤسای عشایر، بزرگان شهری، اوباش و رجاله‌ها در رأس این نیروها قرار داشتند. مردم هیچ‌گاه با احداث صدها مؤسسه عام‌المنفعه هم چون دانشگاه، رادیو، مدرسه، درمانگاه، حمام، سینما، تئاتر و کتابخانه که فرقه دمکرات برپا کرده بود، مخالفتی نداشتند. انجام اصلاحات ارضی و تعدیل وسیع مناسبات ارضی که برای اولین بار در تاریخ مشرق زمین به دست فرقه دمکرات آذربایجان صورت گرفت، رضایت قلبی صدها هزار دهقان ایرانی را که در آذربایجان و خرمس مزبستند، همراه داشت. و اتفاقاً اولین اقدام دولت ایران و ملاکین آذربایجان و خرمس پس از سرکوب فرقه بازپس‌گیری همان اراضی تقسیم شده و دریافت اجباری بهره‌های مالکانه عقب افتاده و اعدام دهقانان هوادار فرقه را سرنگون کردند، چنان آتشی به پا کردند که فقط یک منظره آن به نوشته سپهبد فردوست، «اجساد دو سه هزار اعدام شده بود که در کوچه‌ها و خیابانهای تبریز بر زمین افتاده بود.» اگر منتقدان فرقه‌ای از آن گروه آدمکش و سرانشان با عنوان «مردم» یاد می‌کنند بد نیست که با زندگی بعضی از آن‌ها آشنا شویم:

۱. ذوالفقاری: خانواده بزرگ مالک زنجان. اینان فرزندان اسعدالدوله حسنقلی خان ذوالفقاری یکی از احکام موروثی زنجان بودند. وی پیش از مشروطیت از جمله کسانی بود که با حکومت و پانابت حکومت زنجان را بر عهده داشت. در روزهایی که محمدعلیشاه قاجار، مجلس شورای ملی را به توپ بسته بود، اسعدالدوله و جهانشاه خان امیر افشار مأمور سرکوبی مشروطه خواهان خرمس شدند. املاک فراوان اسعدالدوله از سیردان طارم تا حدود میانه امتداد داشت. وی در آخرین لشگرکشی‌های رضاخان علیه نهضت جنگل که به عمر آن جمهوری پایان داد، شرکت داشت. در سالی که جمهوری خودمختار آذربایجان برپا شد، بخشی از املاک وی و خانواده‌اش مصادره شد و فرزندانش با حمایت دربار و ارتش به تسلیح هواداران خود پرداختند و به جنگ با فرقه برخاستند. مشهورترین آنان سلطان محمودخان ذوالفقاری بود که پس از ورود محمدرضاشاه به آذربایجان با تفنگچیان خود از مقابل او رژه رفت و از دست او درجه سرهنگ افتخاری ارتش ایران را دریافت کرد. وی در کودتای ۲۸ مرداد نیز شرکت مؤثر داشت. دو تن از برادرانش به نامهای ناصرقلی خان ذوالفقاری و محمودخان ذوالفقاری که در سال‌های نهضت ملی کردن نفت، نماینده مجلس شورای ملی بودند، از جدی‌ترین و مشهورترین مخالفان مرحوم دکتر مصدق و از عوامل کودتای ۲۸ مرداد به شمار می‌آمدند.

۲. بیگدلی: خانواده بزرگ مالک خرمس و همدان. مشهورترین فرد این خانواده که با تفنگچیان

خود به جنگ با فرقه دموکرات برخاسته بود، یدالله خان اسلحه دارباشی بود. وی در سلطنت رضاخان اسلحه دار مخصوص او بود و این شغل و منصب اشرافی دربار پهلوی در سلطنت محمدرضا نیز در اختیار او بود. پس از سقوط فرقه دموکرات، وی املاک و اموال مصادره شده خود را به دست آورد و به دریافت چندین مدال و فرمان و تقدیرنامه و امتیازات دیگر نایل شد.

۳. امیر افشار: خانواده بزرگ مالک خمسه و بیجار. اینان فرزندان جهانشاه خان امیر افشار، فتودال معروف و سرشناس دوران ناصری و جانشینان او هستند. قدرت و اعتبار او به مراتب بیشتر از قدرت و نفوذ اسعدالدوله ذوالفقاری بود. سردار فاتح امیر افشاری فرزند وی در حکومت فرقع دموکرات به مصادره اموال و اراضی دچار شد و فرزندش محمدحسن خان امیرافشار، با حمایت ارتش و خانواده ذوالفقاری به جنگ با فرقه دموکرات برخاسته و پس از سقوط فرقه دموکرات به دست شاه، صاحب درجه سرگرد افتخاری ارتش ایران شد.

۴. یمینی افشار. خانواده بزرگ مالک میاندوآب و شاهین دژ. حکومت میاندوآب از دوران ناصرالدین شاه، با این خانواده بود. جد آنان محمدخان سرهنگ افشار نام داشت. اعضای این خانواده در سال های سیاه حکومت شجاعالدوله حاج صمدخان مقدم مراغه‌ای، حاکم دست نشانده ارتش روسیه تزاری در آذربایجان، از جمله عمال خانه‌زاد و دست نشاندهگان او بودند. مشهورترین فرد این خانواده، یمین لشکر علیتقی خان افشار بود که مقارن حکومت فرقه دموکرات می زیست. املاک وسیع این فرد و خانواده او به دستور فرقه دموکرات مصادره شد و تعدادی از بستگان او بازداشت شدند. وی نیز با حمایت ارتش به تسلیح هواداران خود پرداخت و به جنگ با فرقه دموکرات مشغول شد. قلعه و قصر اختصاصی یمین لشکر که در روستای «هولاسو» ساخته شده، هم امروز نیز پایرجاست.

۵. اسکندری: خانواده بزرگ مالک سراب و تبریز. اینان فرزندان فتح‌السلطان اسکندرخان، کشیک‌چی باشی محمدعلیشاه قاجار بودند. مشهورترین فرد این خانواده، نصرت الله خان اسکندری ملقب به امیر نصرت بود. وی از دوره ششم تا دوره هفدهم، نماینده مجلس شورای ملی بود. امیر نصرت از مخالفان جدی و سرشناس فرقه دموکرات و یکی از حامیان قلع و قمع مسلحانه فرقه دموکرات بود. از شاهکارهای وی، سازمان دادن اخراج اجباری صدها تن از هموطنان آذربایجانی مقیم تهران بود. به توصیه وی در سال ۱۳۲۸، گروهی از مردم ترک زبان تهران که عمدتاً پس از شکست فرقه، به تهران گریخته بودند. شناسایی شده و با کامیونهای ارتشی به بیابانهای جنوبی کرج و تهران تبعید شدند.

۶. خوانین شقاقی و گرمورد. اینان همدست سلطان محمودخان ذوالفقاری بودند. یکی از فرزندان ارشدالممالک رنجبر که از خوانین بزرگ میانه بود، به سبب نقشی که در جنگ با فرقه دموکرات داشت به درجه ستوان یکم افتخاری ارتش را دریافت کرد. از ذکر نام او، چون هنوز در قید حیات است، خوداری می‌کنم.

۷. خوانین خلخال: اینان روسای طوایف شاطرانلو و فولادلو و خامس لو بودند. شرح مظالم

و جمشید امیرپور و غلامرضا امیراسکندری که در گردهم آیی سران عشایر ایران به سال ۱۳۲۷ شرکت داشتند، از جمله کسانی بودند که با تفنگچیان خود به جنگ با حکومت فرقه دموکرات برخاسته بودند.

۸. خوانین نمین و تالش: اولاد سیف‌الملک نمینی که حکومت موروثی نمین و آستارا با آنان بود از یکسو و فرزندانگان نصرت‌الله‌خان سردار امجد، حاکم ستمگر کرگان رود از جمله مخالفان فرقه دموکرات بودند. اینان با حمایت دولت مرکزی و سازماندهی بعضی اشراف زادگان رشت، همچون جهانگیر سرتیپ‌پور، نماینده فراماسونر ادوار بعدی مجلس شورای ملی، به جنگ با فرقه دموکرات برخاستند. هلاک‌ورامبدفرزند محمدحسین‌خان سالار اسعد و نواده سردار امجد معروف که در چند دوره مجلس شورای ملی سابق، ظاهراً نماینده مردم تالش بود و امروزه رئیس دفتر رضا پهلوی است، از جمله آنان بود.

۹. ملک قاسمی: خاندان بزرگ مالک مراغه و میاندوآب. اینان بازماندگان ملک قاسم میرزا پسر بیست و چهارم فتحعلی شاه قاجار بودند. وی سال‌های متممادی در نواحی مختلف آذربایجان به حکومت مشغول بود و حتی در اوایل سلطنت ناصرالدین شاه به حکومت تمام آذربایجان رسید وی صاحب تعداد زیادی از روستاهای مراغه و میاندوآب بود. شرح املاک او در کتاب تاریخ تبریز نوشته نادر میرزا آمده است. دو تن از فرزندان به نام‌های رضاعلی میرزا و امامقلی میرزا، در حیات پدر، خود از مالکان بزرگ آذربایجان به شمار می‌آمدند. پس از این که املاک این خاندان توسط فرقه دموکرات میان روستاییان تقسیم شد، اعضای این خانواده نیز به مخالفان مسلح فرقه دموکرات پیوستند. اینان نیز پس از سقوط فرقه دموکرات تمامی املاک و اموال خود را بازپس گرفتند. این مخالفان سرشناس با همدستی عناصری همچون باش‌کسن رزاق اردبیلی و عزیز محسنی و سلطانعلی شقاقی و حاج‌ابوالقاسم جوان و سیف‌الله باغمیشه‌ای و فرخ‌حیدر و همکاران کاظم شکم‌پاره و کارچاق‌کن‌های محله هفت تبریز و ده‌ها عنصر بدنام دیگر در روز ۲۱ آذر ۱۳۲۵ به جان مردم افتادند و در کمتر از یک هفته هزار نفر از هم‌وطنان آذربایجانی ما را به قتل رساندند. تعدیات این اوباش به حدی بود که چند تن از روحانیون آذربایجان هم چون حاج‌شیخ غلامحسین مجتهد اردبیلی و سیف‌العلمای اهری به جلوگیری از آنان برخاستند و تا آن‌جا که توانستند از مردمی که در معرض انتقام‌جویی‌های اوباش و «قتله‌گویان» قرار داشتند، حمایت کردند.

باید باور کرد که در آذربایجان و خمسه این مردم نبودند که به جان دموکرات‌ها افتاده بودند. بلکه این مردم بودند که از تعدیات اوباش و ارتش به جان آمده بودند. باید باور کرد که اغلب دشمنان فرقه همانانی بودند که با انقلاب مشروطه، نهضت جنگل و جنبش خیابانی مخالفت داشتند، همانانی بودند که سلطنت رضاخان و فرزندش را تسهیل کردند، همانانی بودند که با نهضت ملی کردن نفت مخالفت داشتند و سرانجام دولت مصدق را سرنگون کردند. باور نمی‌کنید، نگاهی دوباره به تاریخ بیندازید.

ترکی را دوست پداریم^(۱)

اگر بگویند حافظ از سر خطا و کنایه و امثالهم می‌فرماید: «ترکان پارسی گوی بخشدگان عمرند - ساقی بشارتی ده پیران پارسا را»

چه بسا این گروه که حافظ را در رأس غزل سرایان زبان فارسی قرار می‌دهند و شب و روز از رسانه‌های جمعی و مطبوعات به هر نحو ممکن زبان فارسی را با غزلی از حافظ پاس می‌دارند باید در جایی از کارشان و یا با ایده‌ها و افکارشان مشکلی داشته باشند. اینکه حافظ غزل سرای کم نظیری است حرفی نیست و حقیقت امر اینکه شاید خیلی بزرگتر از این حرفهاست اما خلاصه کلام اینکه در بیت مذکور، حافظ شیرین سخن، شاعران و سخن پردازان ترک ضمیر و ترک تبار را که در حق ادبیات فارسی و احیاء آن نه اینکه دست کمی از شاعران و سخن پردازان فارس نداشته‌اند بلکه اغلب بر آنها پیش دستی کرده و زبان و ادبیات فارسی را عمر جاویدان بخشیده‌اند توصیف میکند که البته در قرن‌های مختلف و در سالهای اخیر سیاست دشمنان این مرز و بوم ایجاد اختشاش و اختلاف بین فرهنگ‌ها قومیت‌ها و ملل مختلف از طریق زبان‌ها و لهجه‌های مختلف بوده است که گاه تا حدودی هم متأسفانه به خواسته‌هایشان نزدیک تر شده‌اند.

جناب وزیر آموزش و پرورش، از اینجا به بعد روی کلام بیشتر با شماست، با شما که با حماسه دوم خرداد حماسی شدید و مسئولیت سنگینی بر عهده شما گذاشته شد که البته با برداشتن هر قدم خیر برای این مردم بزرگ، باری از دوشتان برداشته می‌شود و در میان مردم نه جایگاه، بلکه دل‌های مردم پایگاه ویژه‌ای می‌یابید که خدمتگزاری به این مردم طبق اوامر امام راحل (ره) یک وظیفه است. حالاً گوش دل فرا دهید تا درد جان گوئیم:

الف - در کتاب تاریخ ادبیات ایران قسمت دوم نظام ترمی دبیرستانها هر جا سخن از شاعران و سخن پردازان بزرگ ایرانی است حکایت‌های تمجید و تعریف و توصیف بیشتر به چشم می‌خورد تا شرح حال این بزرگواران! اما وقتی نوبت به خاقانی ترک تبار

می‌رسد بحث ادبی در همان ابتدا بدون اینکه دانش آموز به خوبی با خاقانی آشنا شود با واژه روانکاوانه و روان شناسانه‌ای تحت عنوان «عقدۀ حقارت» که اصلاً جایی برای چنین واژه‌ای در این مطلب دیده نمی‌شود روبرو گردد و چه بسا دانش آموز ۱۵ ساله در خود فرو رود و جز از دریچه انحراف فکری سر از جای دیگر بیرون نیاورد و ادامه مطالب هم برایش هر چه که باشد یا خالی از لطف خواهد بود یا در پرده‌ای از ابهام و چنین شخصیت بزرگی در حول و حوش یک واژه خود بافته روان شناسانه! و یا روانکاوانه! هر چه در این مقطع در مورد خاقانی به رشته تحریر در آورده‌اند از روی روان شناسی و روانکاوای متخصصان ادبی! صورت پذیرفته است حال آنکه فراز و نشیب زندگی ادبی دیگر شاعران و سخن پردازان را در این کتاب از این دیدگاه مورد بررسی قرار نداده‌اند و این همه اگر از سیاست مذکور در ابتدای این مطالب تبعیت نداشته باشد ناشی از همان حس حقارتی است که نگارنده یا نگارندگان این مطالب از خود در مقابل شاعر و ادیب بی بدیل ترک تبار، یعنی خاقانی، آنهم اینگونه بروز داده و به رشته تحریر در آورده و در اذهان به تصویر کشیده‌اند که البته هضم این همه مسائل برای یک نوجوان ۱۵ ساله که در حول و حوش «علم روان شناسی» آنهم در این «مقوله» به رشته تحریر آمده است، نه تنها که مشکل دارد، بلکه دردسر آفرین است.

پ - یونسکو و تمام مراکز فرهنگی، ادبی و هنری دنیا نظامی را یکی از پنج شاعر بزرگ ایران به حساب می‌آورند و او را به عنوان یک شاعر، داستان پرداز نه کم نظیر بلکه بی بدیل پذیرفته‌اند و در رشته خود مرد اول میدان است و یکی از کسانی است که آن شعر معروف حافظ شیرازی را حقیقت می‌بخشد و این در حال است که مولفین همین کتاب ادبیات دبیرستانی مذکور نه تنها او را در شمار چهار شاعر طراز اول زبان فارسی نمی‌دانند وی را در شمار چهار شاعر رده بعدی (که البته و حتماً از طراز اولی افتاده‌اند!) قرار می‌دهند. در حالی که در مورد دیگر شاعران بزرگ این مرز و بوم این چنین امتیازبندی به عمل نیامده است که خود حکایت عجیبی است.

ج - در کتاب مذکور وقتی به مولوی می‌رسیم که هر چه از او بگویند کم است اشاراتی به ملاقات، آشنائی، دلدادگی، فراق و... مولوی با شمس تبریزی گردیده است اما شخصیت و ماهیت واقعی خود شمس تبریزی به طور جداگانه مانند دیگر شاعران بزرگ و نامی ایران که اشعار زیبایی از او به یادگار مانده است برای دانش آموزان معرفی نگردیده است و شمس تبریزی گویا از ابتدا تا انتهای عمر مگر در چند صیاحی که همدم مولوی بوده است «همان شمس» نبوده است.

بگذریم که در مورد قطران و صائب حق مطلب ادا نگردیده است و گویا این واژه نامانوس «عقدۀ حقارت» که قبلاً از آن سخن به میان آوردیم برخواسته از واژه‌ای مترادف با خود این واژه یعنی «عقدۀ حسادت» است... که عده‌ای امروزه به آن مبتلا هستند.

چ - در کتاب جغرافیای سال سوم رشته ادبیات و علوم انسانی زبانهای مختلف دنیا در مناطق مختلف برشمرده می‌شود که در قاره آسیا گویا نیستند کسانی یا قومیت‌هایی و

ملت هائی که به زبان ترکی مکالمه می‌کنند (بگذریم از لهجه ها) البته این مطلب می‌تواند یک نوع خطای دانشی و یا مشابه در نظر گرفته شود که قابل تحمل است تا اینکه در دوره‌های بعدی و در چاپ های بعدی این کتاب، این فراموشکاری دیگر به تکرار نینجامد. سند معتبر اینکه همین مولفان در ص ۲۱۸ کتاب درسی تاریخ ادبیات ایران قسمت دوم سال اول رشته علوم انسانی تأکید خاصی بر تاریخ و سندیّت «زبان و ادبیات ترک» کرده‌اند که این ناسازگاری در آموزش و پرورش کمی نامانوس به نظر می‌رسد.

- خلاصه مطلب اینکه ما ترک زبانان ایران به ایرانی بودنمان افتخار می‌کنیم و غنی بودن ادبیات فارسی مایه افتخار و مباهات ما ترکان پارسی گوی و پارسی دوست بوده و هست و ترکان پارسی گوی تا ابد به ادبیات فارسی عمر جاویدان و در هر عصر و روزگاری جان تازه‌ای خواهند بخشید. امثال خاقانی، نظامی، همام، صائب تبریزی، پروین و مرحوم استاد شهریار در هر عصری و در هر برهه‌ای از زمان از دست ادبیات و زبان فارسی گرفته‌اند و در آینده کسانی ادامه دهنده راه این چنین بزرگانی خواهند بود که مایه آبروی زبان و ادبیات این مرز و بوم هستند و در کنار این همه صفا و صمیمیت ارج نهادن به ادیبان، شاعران و سخن پردازان گذشته و حال این مرز و بوم بخصوص احترام متقابل به زبان و ادبیات ترکی وظیفه هر هموطنی است که در پاسداشت این انقلاب بزرگ باید به دور از هر گونه تفرقه افکنی ها، در مسالمت کامل و در کنار هم باشیم تا این سیاست شوم بوم صفتان که دشمنان واقعی این مردم بزرگ و این انقلاب عظیم هستند، با شکست روبرو گردد. ما پیران پارسا را بشارت به ارادت و پشتیبانی مردم عزیز آذربایجان از ادبیات و فرهنگ و زبانهای این مرز و بوم و این مردم در جای جای ایران اسلامی می‌دهیم و می‌دانیم که متقابلاً رسم ادب را به جای خواهند آورد و مسئولین محترم نظام در شکل گیری این اهداف باید واکنش های جدی تر، سریع تر و بهتری از خود به عرصه نمایش بگذارند تا شعارها جای خود را به عمل بدهند و مردم این سرزمین مانند همیشه بدور از اختلافات دوشادوش هم در کنار هم در صف واحدی در مقابل تهاجم های فرهنگی و مختلف دشمنان به مقاومت پردازند و با استفاده از تمام زبانها و قدرتهای ادبی موجود در فرهنگ مردم ایران زمین انقلاب خودمان را به تمام جهان صادر کنیم و این فرموده امام راحل (ره) هر روز بیشتر از دیروز در عرصه شکل گیری به نمایش در آید.

هلت پی تعصب باید خوار شود^(۱)

یاشار

برادر عزیز آقای مهرنگ با استدعای عذر فراوان، بنده این چند سطر را صرفاً به عنوان نظر به مقاله شما در شماره سی و سوم نشریه شمس تبریز می نویسم نه جوابیه.

۱- همچنانکه می دانید زبان ترکی در کشورمان، در کشوری که بیش از ۲۵ میلیون ترک زبان دارد چنان لگدکوب می شود که صدای (دیگر بس است) از آن بالاها هم به گوش می رسد(!) در مقابل بیستم این ۲۵ میلیون نفر که بقول معروف اسمشان را تریلی هم نمی کشد چه می کنند؟

از یک نفر می پرسم می گوید: زبان را ولش!
از دیگری می پرسم می گوید: از ماست که بر ماست.
از یکی دیگر می پرسم می گوید: تعصب به خرج نده!

ولی وقتی خوب فکر می کنم می بینم که اینها جواب نمی شود چون:
اولی را از عقل و شعور ناقص می پندارم، دوم را تا حدی حق می دهم اما جواب این سومی جگرهایم را می سوزاند، دلم می خواهد خجالت را کنار گذاشته و بگویم اصلاً تو معنی تعصب را می دانی، اصلاً می دانی که زبان ما در چه بحبوحه ای به سر می برد که تو اکنون با این حرفها آن را می خواهی به حد نرمال برسانی. برادر عزیز بیایید به هر کس که از حُب زبان و وطن صحبت می کند نصیحت (تعصب نگه ندار)، را نکنیم.

برادر محترم انسان بدون تعصب انسان نیست. کسی که ادعای انسان بودن را می کند حتماً شعور این را دارد که به هر رحمت خدا و هر دسترنج خود اجدادش تعصب نشان دهد. ملت بدون تعصب باید خوار بشود. این کلمه برعکس افکار بعضی ها آبها را گل نمی کند بلکه گلها را آب میکند.

از دوستان تعریف می‌کرد: اواخر سال ۱۹۸۹ در یکی از دانشگاه‌های انگلستان فارغ التحصیل شدم و با خرج خودم به همراه یکی از دوستان که مترجمی زبان فرانسه تمام کرده بود به فرانسه رفتیم، در شهر نیس که ابتدا ما به آنجا وارد شده بودیم در فرودگاه دوستم از خانمی که در اطلاعات آنجا مشغول بود سوالی پرسید ولی جوابی نشنیدیم و بعد از تکرار چند دفعه سوال، خانمی دیگر جوابمان را داد و از ما خواست، سعی کنیم بدون لهجه صحبت کنیم چون مردم فکر می‌کنند که ما قصد مسخره زبان آنها را داریم(!!!)

برادر عزیز شما ببینید در کشوری که تمام جهان، مردم آن جا را با فرهنگ می‌دانند و با اینکه دانستند آنها توریست هستند چقدر تعصب نشان می‌دادند و کسی هم از آنها بازخواست نمی‌کرد. شما کلمه تعصب نگه ندارید را زمانی می‌توانید بگویید که زبان درست ترکی نه همانند (ادبیا شناسلیق) در جامعه مان با داشتن فرهنگستان و غیره... جا بیفتد و سپس شما می‌توانید در مقابل تندروها این کلمه‌ها را استعمال کنید. به خدا قسم همانند این حرفها جز مانع چینی بر سر راه کسانی که در مورد ایفای بهتر زبانمان تلاش می‌کنند چیز دیگری نیست. خودتان بهتر می‌دانید که برداشتهای مسئولین از سخنها و نوشتارها، بخصوص مسئولینی که خصومت خونی با زبان ترکی دارند متفاوت است و آنها برداشتهای سوء و غلط دارند.

۲- تعریف این کلمه در مورد اسوه‌های قهرمانی هم صدق می‌کند. برادر محترم باید توجه داشت به این حرف شاعر که:

این نژاد نیست که افتخار می‌آفریند
این افتخارهاست که نژاد آفریده‌اند.

ما هم قبول می‌کنیم که نباید زیاد به اسوه‌های قهرمانانمان مغرور باشیم و همه چیز را در گذشته ببینیم ولی ما امروزه هم مردان و زنان زیادی داریم که متمم آن قهرمانان هستند که اگر اجازه داده شود تا در راه ارتقاء فرهنگ این ملت قدم برداشته و جرقه‌ای زده شود ماانشا... شاهد شکوفایی استعدادهای قهرمانان عصر امروز خواهیم بود.

اصل ۱۵ قانون اساسی و چند نکته^(۱)

یاشار

قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران که حضرت امام خمینی آنرا بزرگترین ثمره جمهوری اسلامی نامیده‌اند پس از پیروزی انقلاب اسلامی با اکثریت دو سوم آراء نمایندگان مجلس خبرگان قانون اساسی تصویب گردیده و در همه پرسی دوازدهم آذر ماه ۱۳۵۸ با ۹۹/۵٪ آراء به تأیید ملت ایران رسید. و این قانون در واقع اساس و مبین نهادهای فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی جامعه ایران براساس ضوابط و اصول اسلامی است از طرفی اجرای قانون اساسی با عنایت به اینکه توسط خبرگان و اندیشمندان مذهبی و سیاسی تدوین شده و به تأیید آحاد ملت ایران رسیده است لذا خواست قلبی ملت بزرگوار ایران اسلامی است که همه اصول آن اجرا شود چرا که قانون اساسی حاصل خون و وطن اسلامی است و شکی نیست که آحاد ملت مسلمان و معتقد به نظام اسلام هستند و خواستگاه آنان نیز بر مبنای اصول و ضوابط اسلامی است و آنچه در قانون اساسی گنجانده شده یقیناً مطابق با اصول اسلامی و مصالح مملکت و انقلاب می‌باشد و اگر جز اینها بود خبرگان قانون اساسی که از فضلا حوزه و از اندیشمندان و علماء خبره هستند از تصویب و تدوین آن جلوگیری می‌کردند بدین جهت است که قانون اساسی با تک تک اصولش قابل اجرا و عمل است و نمی‌شود گفت اجرای قانون اساسی مختص اصول ویژه‌ای است و بقیه اصول نباید اجرا شود و شاید به بهانه‌ای گفته شود اجرای فلان اصل و یا اصول فعلاً به مصالح نظام و کشور نیست این غیر ممکن است قانون اساسی به تصویب اکثریت آراء خبرگان و پس از آن نیز با اکثریت قاطع آراء به تأیید ملت رسیده است و هیچ بهانه‌ای برای عدم اجرای اصول آن نیست مگر اینکه واقعاً در تدوین و طرح اصلی از اصول قانون اساسی اشتباهی رخ داده باشد که این هم از خبرگان بعید بنظر می‌رسد و اگر هم اشکالی بود رهبری مقتدر نظام دستور اصلاح می‌دادند و حالا چنین تلقی کنیم که اشتباهی رخ داده، آن وقت باید سریعاً اصلاح و باز هم به تأیید ملت برسد. پس در نتیجه عقل و منطق انسانی و مصلحت نظام حکم میکند که قانون اساسی اجراء شود و عدم اجرای آن موجب بروز تفرقه بین ملت و گروههای سیاسی و... می‌شود و نکته قابل بحث در این منظور اصل ۱۵

قانون اساسی است که می‌گوید: زبان و خط رسمی و مشترک مردم ایران فارسی است.

اسناد مکاتبات و متون رسمی و کتب درسی باید با این زبان و خط باشد ولی استفاده از زبان های محلی و قومی در مطبوعات و رسانه های گروهی و تدریس ادبیات آنها در مدارس، در کنار زبان فارسی آزاد است با توجه به متن اصل فوق که قسمت اول در کشور اجرا شده، و هم اکنون زبان رسمی و مشترک مردم ایران فارسی است و کلیه اسناد و مکاتبات و متون رسمی و کتب درسی ما با زبان و خط فارسی می‌باشد ولی...

سوال این است اگر واقعاً ما مَسْر به اجرای قانون اساسی هستیم که هستیم باید در اجرای آن تفاوتی نباشد در مدت ۲۰ سال بعد از پیروزی انقلاب اسلامی عدم اجرای این اصل با توجه به قومیت های گوناگون که در سرزمین اسلامی ما هست موجب بروز نوعی اختلاف و تفرقه گردیده است و همانگونه که جمهوری اسلامی حق است، همانگونه که اصل ۵ و ۱۱۰ حق است که باید به آن یقین داشت و لازمه وفاداری به نظام داشتن التزام عملی به این دو اصل است، دیگر اصول قانون اساسی که حاصل یک عمر مبارزه و تلاش امام خمینی (ره) بعنوان امام و رهبری نظام و حاصل تلاش و ایثار مردم ایران اسلامی بعنوان امت امام می‌باشد حق است و باید اجرا شود، اگر امروز ما شاهد اجرای اصل هفتم (قانون شوراها) هستیم باید فردا شاهد اجرای اصل پانزده و سایر اصول باشیم و این حقی است که نظام و رهبری نظام به ملت داده است و این حقی است که شهدای ما در راه اجرای آن جان به جان آفرین داده‌اند و به حق باید گفت قانون اساسی خوبیهای شهیدان وطن اسلامی است و شکی نیست آنچه در آن جمع شده به مصالح انقلاب، نظام و امت اسلامی است.

WWW.PDFBOOKS.PERSIANLIBRARY.COM

نوشته‌های کوتاه از مطبوعات آذربایجان

وحدت ملی و صدا و سیما^(۱)

یاشار تورک اوغلو

بعد از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی انتظار می‌رفت صدا و سیما بنابر وظیفه‌ای که دارد به صورتی عمل کند که بتواند فرهنگ و زبان سایر اقوام ایرانی را از نابودی نجات دهد و افرادی که سعی دارند با ارائه‌ی تئوری حفظ وحدت ملی در سایه سرکوب فرهنگهای سایر اقوام ایرانی، بذر تفرقه را در جامعه ایران بکارند، برخورد جدی نماید. ولی با گذشت ۲۰ سال از عمر انقلاب اسلامی نه تنها با این افراد برخورد نشده بلکه سازمان صدا و سیما باز هم از آنها در ساختن فیلمهای تفرقه افکن استفاده می‌نماید.

امسال عید باز هم شاهد پخش سریال توهین آمیزی به نام «هتل پیاده رو» از تلویزیون پایتخت بودیم. سریالی که در آن سعی شده بود ترکها را افرادی بی سواد، فقیر و بی فرهنگ نشان داده شود. از کارگردان این سریال سوالی دارم. آیا اطلاع دارید که از ۳۵۰ نفر کادر علمی دانشگاه تهران و دانشگاه شهید بهشتی ۲۷۰ نفرشان ترک هستند؟ آیا در ایران فقط شما، ببخشید شما نه نژاد از ما بهتران؟! ثروتمند هستید یا از ترکها هم افراد ثروتمند پیدا می‌شود؟ و آیا فرهنگ عالی و خوب، مختص شماست که با این فرهنگ خوب و عالیتان را نشان می‌دهد؟ (شاید این عمل شما واقعاً فرهنگ عالیتان را نشان می‌دهد)!

آیا شما و همفکران شونیستان خیال می‌کنید وحدت ملی را با توهین و مسخره کردن زبان و

لهجی هموطنان دیگر، میتوان حفظ نمود؟ اگر اینگونه فکر می‌کنید باید بگویم کاملاً در اشتباهید، تاریخ را اگر خوانده باشید عکس آنرا ثابت کرده است.

ساختن اینگونه سریالها، نه تنها باعث وحدت ملی نمی‌شود بلکه باعث رنج میلیونها ترک ایرانی هم می‌شود و حتی موجب از بین رفتن وحدت ملی می‌شود. جناب کارگردان! ملت ترک ایران هنوز از یاد نبرده‌اند سریال آپارتمان را هنوز از یاد نبرده‌اند فیلم «نیاز» را و هنوز از یاد نبرده‌اند آن «پرسشنامه توهین آمیز» صدا و سیما را و هنوز از یاد نبرده‌اند هزاران هزار بی‌حرمتی و توهین در تلویزیون پایتخت را. ما امیدوار بودیم تجزیه شوری و تجزیه یوگسلاوی درس عبرتی برای مسئولین کشور و شما و همفکران شوونیستان باشد تا به زبان و فرهنگ دیگر اقوام ایرانی نتازید و فرهنگ و زبان اقوام ایرانی را مانند زبان و فرهنگ خودتان دوست بدارید. ولی در نهایت دیدیم که این تجزیه‌ها نه تنها درس عبرتی برای شما نشد، بلکه شما را در شیطنتهایتان مصمم کرد. ای کاش شما و نوجهای کسروی در صدا و سیما، بجای افکندن تخم کینه و نفاق که یکی از اهداف دشمنان ایران عزیز می‌باشد به خودتان می‌آمدید و سعی می‌کردید از شیطنت دست بردارید.

در آخر لازم می‌دانم حدیثی از یک معصوم را برایتان نقل کنم: «هر کس در میان مسلمین تخم کینه و نفرت بکارد، با آتش همان کینه و نفرت خواهد سوخت».

زنگان شهریندن

از سر دلتگی^(۱)

سهند اوروم لی

جای بسی افتخار است که در شهر زنجان نشریه‌ای منتشر می‌شود که زبان و فرهنگ مادری خودمان را نادیده نگرفته و در این راه قدمهایی بر داشته و بر می‌دارد. جای بسی خوشحالی است که هنوز هم زنجانیان خود را آذربایجانی می‌دانند و در راه اعتلای تاریخ و زبان و ادبیات و فرهنگ آذربایجانی سعی و تلاش از خود نشان می‌دهند.

ولی دوستان، چرا اینقدر کم لطف؟ شما در جواب خوانندگان (شماره ۲۵۵ نشریه) که از شما

خواستار اختصاص صفحات بیشتری به زبان مادریمان (تورکی) شده بود، گفته بودید که به علت کمبود صفحات، اختصاص بیش از یک الا دو صفحه‌ای تورکی برایمان مقدور نیست و این به نظر بنده کمال بی انصافی است، چطور ممکن است که در نشریه ۱۲ صفحه‌ای شما اختصاص دو صفحه تورکی کمبود صفحات را باعث می‌شود، دوستان! یعنی زبان مادری خودمان واقعاً اینقدر ارزش و منزلت دارد؟ یعنی واقعاً نمی‌شود نصف صفحات نشریه را تورکی بنویسید و یا اینکه علاوه بر دو صفحه مربوط به ادبیات تورکی، ۱/۳ الی ۱/۲ صفحات دیگر را نیز تورکی نوشت‌خواه این مطلب سیاسی، اقتصادی باشد یا ورزشی و اجتماعی و...؟ (به همان گونه در شماره ۲۵۵ تا حدود کمی این کار انجام شده است) دوستان عزیز شما خود بهتر می‌دانید که فرهنگ و هویت زبان و... ما در حال از بین رفتن است و اگر هر چه زودتر در این راه قدمهای اساسی بر داشته نشود، این فاجعه عظیم فرهنگی تکمیل خواهد شد. در حالی که ۲۵ میلیون تورک زبان در این مملکت زندگی می‌کنند، ولی زبان این ۲۵ میلیون حتی بعنوان زبان پنجم و ششم کشور نیز شناخته نمی‌شود. (بعد از فارسی - عربی - انگلیسی - فرانسه - آلمانی) و اگر نامنصفانه نباشد ارزش و موقعیت زبانهای مثل (روسی - ایتالیایی - اسپانیولی - ارمنی - کردی) نیز از زبان تورکی بیشتر است. واقعاً مسیبان کیستند؟ واقعاً پشت ماجرا چه کسانی هستند. بنده در تماس با نشریه‌های مختلف تبریز و اردبیل و ارومیه در باره کمبود یا نبود صفحات تورکی مطالبی خاطر نشان ساختم، ولی افسوس و صد افسوس که همه بفکر نان شب خویش هستند و بقیه موضوعات در درجه بعدی اهمیت دارد و یا اصلاً اهمیت ندارد !!

دوستان بیایید کمی منطقی تر باشیم، واقعیت این است که ما امروز هیچ سلاح فرهنگی در دست نداریم که حافظ فرهنگ خودمان باشیم به جزء چند نشریه که تلاشهایی هر چند اندک انجام دهند مخصوصاً نشریه‌های مهد آزادی - امید زنجان - پیام نو - پیام ارومیه)

عزیزان بعنوان مثال باید خاطر نشان سازم کتاب تاریخی «دده قورقود» که یکی از شاهکارهای ادبی جهان به شمار می‌رود و سازمان «یونسکو» چندین بار به یاد احترام این اثر ارزشمند، همایشهای جهانی برگزار کرده است و به اکثر زبانهای زنده دنیا ترجمه شده و چاپ می‌شود، ولی خود آذربایجانیهایی که صاحبان این اثرند، حتی از شنیدن نام چنین اثری نیز محروم مانده‌اند، چه برسد به بقیه بعدها آن !!! (مثالی از هزاران مورد موجود واقع) دوستان، شنیدن و گفتن اینها خیلی درد آور است. واقعاً تاریخ شاهد است که تورکان در حکومت هزار ساله خود بر این آب و خاک، نه تنها نخواستند فرهنگ خود را بر بقیه تحمیل کنند، بلکه در راه اعتلای زبان و اعتلای فرهنگ قومیتهای دیگر (و از جمله فارسیها) چه تلاشهایی که نکردند پس لااقل اجازه دهید زبان و فرهنگشان در حد آشنایی فرزندانشان در مدارس تدریس شود.

خبرها و شنیده‌ها^(۱)

□ دانشجویان و دانشگاهیان آذربایجانی جهت مطرح ساختن مسائل فرهنگی و زبانی مردم آذربایجان، با علما و مراجع آذربایجانی مقیم قم دیدار می‌کنند.

□ یکی از شرکتهای خدمات کامپیوتری در شهرستان مرند که اقدام به چاپ آگهی ترحیم ترکی نموده بود بازخواست مسئولین قرار گرفته است. همچنین وی با ارائه تعهد نسبت به عدم تکرار چنین موردی اجازه ادامه فعالیت گرفته است.

□ ۲ واحد کلاس ترکی آذربایجانی در دانشگاه محقق اردبیلی به صورت اختیاری تدریس می‌شود. قابل ذکر است استاد کلاس فوق الذکر دارای مدرک فوق لیسانس ادبیات فارسی میباشد.

□ با تلاش دانشجویان و مساعدت مسئولین دانشگاههای امیر کبیر و شهید بهشتی، کلاسهای تدریس "فولکلور آذربایجان" و "زبان ترکی" تشکیل گردید. این کلاسها با استقبال قابل توجه دانشجویان مواجه گردیده است.

□ در پی چاپ سلسله مقالات "هویت ایرانی و زبان ترکی" توسط آقای دکتر رضا کسکین و استقبال خوانندگان، مقالات بصورت کتابچه‌ای از طرف امید زنجان به چاپ رسید. کتاب حاضر با بررسی زبان ترکی و مسائل مربوط به آن به سئوالات و تحریفات بسیاری پاسخ گفته است.

حقوق بشر و ایران^(۲)

دانشجوی دانشگاه آزاد

چند روز پیش کشور ایران در یکی از مجامع جهانی محکوم به عدم رعایت حقوق بشر خصوصاً از نظر فرهنگی و نیز حقوق زنان شده بود برخی از کمابیش هواداران ایران همچون چین این اقدام را رد کرده بودند و مقامات ایران نیز به این اقدام رنگ و بوی اهداف سیاسی را اضافه می‌کنند. ولی ما

می بینیم دفتر فرهنگی ایران هر روزه در کشورهای دیگر از جمله آسیای میانه اقدامات فرهنگی و دایر کردن مدرسه برای تدریس زبان فارسی می کند ولی در ایران حدود ۵۰٪ از مردم که ترک زبانند حق مکاتبه با زبان خود را ندارند، چه برسد به دایر شدن مدرسه و دانشگاه به زبان ترکی در کشور خودشان چندی پیش در آلمانی پایتخت قزاقستان کلاسهای تدریس زبان فارسی به کوشش دفتر فرهنگ کشورمان افتتاح شد (اطلاعات ۳۱ فروردین) بنده با خواندن این مطلب دردمند شدم از اینکه ای کاش ما نیز از این حقوق در کشور خود برخوردار بودیم که زبان مادری خود را آموختیم و ادبیات آن را تحصیل می کردیم زبانی که از بعضی ابعاد اولین زبان دنیاست.

و نیز کاش می شد در داخل نیز به مردم اطمینان داده و ایجاد باور کنیم که زندانی شدن کدیورها و حصر مراجع بخاطر بیان افکارشان و تهدید اهل مطبوعات و ترویج خشونت علیه آزاداندیشان، از مصادیق نقض حقوق بشر نیست!

هشدار درباره‌ی یک کمبود ویران‌گر^(۱)

زهرة وفایی

همچنانکه فصلها و ماهها و هفته‌ها شامل تغییراتی در جو و کلاً در حال و هوا (!!) می باشد، هر گونه گذران عمر و ساعت نیاز به تغییراتی دارد. لذا بسیار طبیعی است که کارنامه های سیاه دیروزی امروز به کارنامه های سفید و بر عکس کارنامه های سفید دیروزی تبدیل به کارنامه های سیاه امروز شود. بسیار افرادی که عکسهای تاریخی از خود را به عنوان افتخار خانوادگی بر در و دیوار منزل زینت نموده بودند و روزی دیگر به عنوان آثار جرم مجبور به سوزاندن و منهدم نمودن آنها گردیدند. خوب! انسان است و جایز الخطاء! در ثانی مگر مدریته‌ی دیروز را به روشنفکر امروز دگراندیش فردا - به خوبی می توان پیوند زد. توده‌ای را به پان ترکیسم و یا جدایی طلب می توان تشبیه نمود! متحجر را به القاب آب و تاب داری می توان اراست! نویسنده را می توان قلم به دست مزدور نامید - اصلاح طلب را ضد انقلاب - طرفدار صنعت را سرسپرده بیگانه - آزادیخواه را بریده از انقلاب متکلم به چند زبان خارجی را جاسوس - طرفدار فرهنگ آزادی را مروج فرهنگ منحط غرب - کتابخوان را مخمل میانی نظام، بسیجی را چماق به دست - مومنین واقعی را پراگمات - ملیون را متعصب و الی آخر ... می توان نامید. اما وقتی این نامیدن‌ها که در فرهنگ لغات فارسی و

تاجیکی و پشتو و... (در جمع ۴۰ میلیون نفر) به متهم نمودن و اتهام زدن و تهمت زدن تعبیر و تفسیر می‌شود، ترس بنده از آن است که در این بازار گرم و داغ تهمت زنی، عنقریباً با کمبود القابی از این قبیل مواجه گردیم فلذا از محققین محترم که هنوز با حقوق چندرغاز خود نیم جانی برای تحقق دارند تقاضا می‌نمایم دست به کار تهیه چند و چند صد القاب جدید بشوند. چه کوتاهی در این امر خطیر دوباره محکومین و سیاه بازاری‌ها را وارد میدان خواهد نمود تا با احتکار القاب مشکل دیگر بر مشکلات مردمان غیور!! این خطه اضافه نمایند.

ته هاندهای سرمایه آذربایجانی‌ها به کجا می‌رود؟^(۱)

زهره وفایی

بعد از جمع و تقسیم های مختلف - کسر و منهای فراوان و همانند «قربان پایی» هایی فراوان بودجه‌ای اندک به استانهای شمال غرب تخصیص می‌یابد. بگذریم که این استانهای محروم خود معین چند استان محروم دیگر نیز هستند (!) و حالا می‌ماند اندکی بودجه و سرمایه که دست در دست مقامات و ملت می‌چرخد و در نهایت چه می‌شود؟

اگر وجه کلان است و صاحب وجه فردی با ایمان و متدین، اولین کاری که می‌کند راهی حج از نوع تمتع یا عمره و منفرد و... می‌شود. و این که تا چه حد اعمال دینی را به جا می‌آورد خود جای بحث جداگانه‌ای است و خارج از صلاحیت ما (تصویب کسر ارز تخصیصی به چنین مسافرانی نشان از عمق فاجعه دارد) و اما اگر وجه نسبی باشد و صاحب فرد نسبتاً با ایمان - اولین کاری که می‌کند راهی سوریه جهت زیارت عتبات می‌شود و یا جهت پابوسی امام رضا(ع) راهی مشهد مقدس می‌گردد. به هر حال ناظران بی پول با این امید که این صاحب سرمایه‌ها و ادیان بعد از زیارت با دل و دیدی صفا یافته و نورانی بر می‌گردند، دم بر نمی‌آورند...

اما اگر وجه کلان باشد و صاحب وجه فردی نه چندان مومن، اولین کاری که می‌کند راهی کشوری اروپایی می‌شود و سرمایه‌ی بی زبان را به باد گردشها و تفریح‌ها دهد و بر می‌گردد. و این که بعد از برگشتن چقدر از مردمان بی تمدن و بی فرهنگ شهر خود دلخور راست خود جای بحث جداگانه‌ای است!! و اما اگر وجه مختصر باشد و صاحب وجه از همان قماش، راهی اصفهان و

شیراز و کیش و بندرعباس می‌شود تا هم گردشگری کرده باشد و هم از جمع دوستداران فرهنگ و ادب کنار نمانده باشد و هم ذره ذره اندوخته‌های خود را خرج دو روزه‌ی آن جا نماید و برگردد. در این میان تعداد افرادی که همت نموده و سرمایه‌ی خود را چه کلان و چه اندک صرف آذربایجان گردی می‌نمایند بسیار اندک است. البته حق را به جانب آنها می‌دهیم که با نبود امکانات گردشگری می‌دهند سرمایه‌ی این استانها را در جاهایی دیگر مصرف نمایند. اما آذربایجان را نه برای تفریح و زیارت بلکه برای بسیاری از علل دیگر توان گشت و گشت.

یکی از علل این می‌تواند باشد که از خروج سرمایه‌ی اندک و ته مانده‌ی آن به خارج از این استانها ممانعت نمود یا هر چه هست صرف همین بخش شود. در راستای تحقق این امر بسیار ساده «این وظیفه‌ی چه کسی است که مسافران را متوجه کاری که میکنند بنماید؟»

معرفی کتاب

نام: کتابی با مفاهیم ظاهر آیات قرآن مجید به فارسی،
گردآورنده: بابا صفری.
ناشر: گردآورنده.

چاپ اول: تابستان ۱۳۷۷.

چاپ و صحافی: چاپ آرش-استکلم.

فکس و تلفن برای سفارش کتاب: ۰۳۶۲۱۶۹-۸-۴۶+

کتاب ترجمه روان قرآن مجید است که بدون خود آیات در ۴۴۵ صفحه قطع وزیری و جلد زرکوب منتشر گشته است. گردآورنده در مقدمه آن اظهار تأسف می‌کند که با آنکه این کتاب ۱۴ قرن است به ایران آمده و اسلام دین رسمی مردم قرار گرفته با اینحال از هر صد نفر ایرانی بزحمت یک نفر می‌توان یافت که بداند در این کتاب چه نوشته شده است!

برای کسانی که بعزت دشواری متون تفسیری و ناآشنائی به زبان عربی امکان دسترسی مستقیم به مضمون قرآن نداشته‌اند، این کتاب فرصت مناسبی فراهم می‌کند.

آقای بابا صفری از جمله مؤلف تاریخ ۴ جلدی «اردبیل در گذرگاه تاریخ» هستند که از این بین جلد اول و دوم در سالهای پیش از انقلاب و جلد سوم بعد از انقلاب منتشر شده است. جلد چهارم این مجموعه آماده چاپ است. دانشگاه آزاد اسلامی اردبیل مجموعه ۳ جلد اول تا سوم را به چاپ مجدد رسانیده است.

نام: اندر حکایت درد

مؤلف: دکتر محمدرضا پوریان

ناشر: انتشارات آرش، استکلم

چاپ اول: تابستان ۱۹۹۹

تلفن و فکس برای سفارش کتاب: ۰۳۶۲۹۴۱۵-۸-۴۶+

کتاب حاوی «کاریکلماتورها، لطیفه‌ها، کلمات قصار، مصاحبه‌ها و رساله‌های طنز، همینطور ورقی چند از دفتر خاطرات یک الاغ، یک سگ و یک مرده!» است. آقای پوریان بعد از انتشار چند کتاب پزشکی با کتاب «اندیشه و اژه‌ها» (انتشارات آرش ۱۹۹۸)، توانایی قلم خود در عرصه آفرینش ادبی را می‌آزماید. «اندیشه و اژه‌ها» اگر نخستین تجربه بود، «اندر حکایت درد» ادامه یک تجربه موفق است. طنز در انواع مختلف آن محصولی است که زیاد با آب و هوای غربت سازگار نیست، اگر این ادعا درست باشد باید هر دو کتاب آقای پوریان را استثنا حساب نمود.

آذ: «ایران اسلام رسپوبلیکاسی ایله آذربایجان رسپوبلیکاسی آراسیندا
اقتصادی و سیاسی مناسبتلر ۱۹۹۷-۱۹۹۱ء،
مولف: عبدالله امیر هاشمی (جوانشیر).
ناشر: «دورنا درنه‌یی»
چاپ نوبه‌سی: بیرینجی چاپ، آپریل، ۱۹۹۹.
چاپ و صحافی: چاپ آرش-استکلم.
سفارش ائتمک اوچون آدرس:

Durna/ Box 2/ 194 21 Uppl. Väsby/ Sweden

کتاب ۲۱۰ صحیفه ده ۱۹۹۷-۱۹۹۱-جی ایل لر فاصله سینده ایران ایله آذربایجان جمهوریتی
آرسیندا اقتصادی و سیاسی مناسبتلری آراشدیریر. مؤلف ایلك اؤنجه شمالی آذربایجان دا
«آذربایجان رسپوبلیکاسی»نین یارانماسی پروسئسینی دقت له شرح ائدیر. او هابئله قاراباغ
مناقشه سی و بو مناقشه نین ایران-آذربایجان مناسبت لرینه بوراخدیغی ایزلرینی آراشدیریر. اون
ایل لیک تدقیقات و اختاریش لار ثمره سی اولان بو اثر اؤز اؤنونده قویدوغو سوال لارا اویکتیو و
۱-جی درجه لری قاینق لار و او جمله دن اوزونون آپاردیغی مصاحبه لر اساسیندا جاواب و ئیر و
بودا کتاب ین علمی ده یرینی آرتیریر. کتاب لاتین قرافیکالی الیفبا ایله یازیلیب. مؤلف اثرین
حاضر لانماسیندا ایران و آذربایجان دؤوری مطبوعاتی، آذربایجان، فارس و روس دیل لی
قاینق لاردان فایدالانیب، کتاب ین سونوندا ببیلیو قرافیا و ایندکس و ئریلیب. مؤلفه اؤز یاردیجی لیق
فعالیت لرینده اوغورلار آرزو ائدیب، کتاب ین اوخوماسینی دوست لارا توصیه ائدیریک.

نام: جامعه مدنی و دشمنانش

مؤلف: پرویز دستمالچی

نشر: آزاد

چاپ اول: پائیز ۱۹۹۸

آدرس برای سفارش کتاب:

P. Dastmalchi/ Postfach 41 01 13/ Berlin 12111/Germany

پرویز دستمالچی به مسئله «جامعه مدنی» که بعد از انتخاب آقای محمد خاتمی به ریاست
جمهوری اسلامی ایران به یکی از داغ‌ترین موضوعات بحث‌های سیاسی بدل شده، می‌پردازد و
موانع استقرار «جامعه مدنی» مورد نظر خود در ایدئولوژی، ساختار دولتی و دیگر شعون
جمهوری اسلامی نشان می‌دهد. آقای دستمالچی پیش از این دو کتاب دیگر بنامهای «دمکراسی و
نظام حکومت» (مارس ۱۹۹۷) و «ریشه‌های ایدئولوژیک تروریسم ولایت فقیه و اسناد
میکنونوس» (سپتامبر ۱۹۹۷) منتشر کرده‌اند.

آد: «ایلدیریم (شعر مجموعه‌سی)

مولف: ابراهیم رفر ف

ناشر: اندیشه نو نشریاتی

چاپ نوبه‌سی: ۱۳۷۸، تهران

سفارش اتمک اوچون آدرس: تهران، اندیشه نو نشریاتی، تلفن ۶۴۲۷۳۷۱-۲۱-۹۸+

عرب و لاتین ایفباسیله چاپ اولموش بو کتاب استاد رفر فین یثنی ادبی اثری دیر. بو کتاب لا برابر جناب رفر فین باشقا بیر چوخ دیرلی اثری یعنی «آنا دلینده درسلیک، بیرینجی کتاب» ایکینجی چاپا یثشیدی. بو هم اثرین مؤلفی و هم آذربایجان مدنیتی اوچون بویوک بیر اوغور سایلمالی دیر. ایلدیریم ادلی شعر مجموعه‌سی نین چیخماسینی ائله بوگون بیر حادثه آدلاندیرماق اولار چونکی بو اثر ایران تورکلری نین ایران سیستمی چرچیوه سینده بوراخیلیمیش ایلک ایکی ایفبالی بدیعی اثری سایلیر. کتابین هر ایکی ایفبادا حاضرلانماسی اونا ایران سرحدلریندن چوخ اوزاق لارا گئیشلنن بیر پتانسیل اوخوجو کوتله‌سی یارادیر. بو حادثه ده هم جناب رفر ف و هم آذربایجان مدنیتی اوچون مبارک سایلمالی دیر. کتاب ۲۱۵ صحیفه‌ده حاضرلانیب و بو حجم دن ۱۴۲ صحیفه اسگی ایفبا و ۷۳ صحیفه لاتین ایفباسیله ییغیلیمیش شعر یاپراقلارینی اوزونده احتوا ائدیر.

ایکی درگی :

• آذربایجان

۸- جی سای، آگوست - اوکتیابر ۱۹۹۹، ۳۲ صحیفه، لاتین ایفباسیله بوراخیلیب، دوکتور قدیر گلکاریان لا مصاحبه، ایران حاکمیتی نه بوگونکو شرایط ده دموکراتیک آئرناتیو یوخدور، آذربایجان خالق جبهه‌سی صدری ائلچیی بی له مصاحبه و سایر کیمی ماتریال لار بو سای دا درج اولموش دور. آدرس:

Azərbaycan/ Box 3056/ S- 161 03 Bromma/ Sweden

• قارلیغاج

افغانستان تورکلری نین برلین ده بوراخدیقلاری درگی، درگی برلین ده فعالیت ائدن «محمود کاشغارلی کولتور بیرلیگی نینک آلیق یایی» دیر. درگی نین سوروملی سی /مسئولو دوکتور ع. م. تاشقین دیر. تاپاناق /آدرس:

KULTURVERIN MAHMUD KASCHGERL e. V.

Postfach 70 03 07/ 10323 Berlin/ Germany

• تریبون در خلاصه کردن یا اصلاح مطالب (به شرط توافق با مؤلفه) و یا چاپ نکردن مطالب

رسیده آزاد است.

تریبون مایل به چاپ مکرر آثار منتشر شده نیست.

• «تریبونت»، صفحه تریبون بر روی شبکه جهانی اینترنت شروع بکار می‌کند. آدرس:

www.tribun.com

• برای اشتراک با دفتر مجله تماس بگیرید.

• تریبون یک حساب بانکی موقت در آلمان دارد، برای واریز پول از آلمان می‌توانید این شماره حساب را از طریق تماس با ما دریافت کنید.

• بو سایی نین حاضیرلانماسی اوچون بیزه یاردیم ائدن دوستلار و خصوصیه حورمتلی «میر خلخالی» قارداش یمیزدان تشکور ائدیریکه.

Tribun

Bu
sayıda
yazanlar

Ayşın/Babək Danişvər

B. Öztürk / Cavad Heyət

H.M.Sədiq / Həmid Dadızadə

Həsən Cavadı / İbrahim Rəfrəf

İsmail Hadi M.Ə.Çehrqani

Maşallah Rəzmi/M.ə.Fərzanə

M. Brucerdi M. Əmirqasimi

Məhəmməd Azadgər/M Qazi

Qulamhüseyn Fərnud/Qənizadə

Nasir Mirqati/ Pərisa Babaişərd

Nazir Əhmədli Nasir Əhvazi

Mühəndis Elmi Məcid Şöhrəti

Rıza Bərahəni S. H. Yunisi

Ə. Kamyarvənd Zöhrə Vəfai

Əlirza Sərrafi Ə. Behrəngi

Ərdəbli Əlirza K. Məşrutəçi

və bir çox başqa qələm

sahibləri

Çoxmədəniyyətli cəmiyyətin məsələlərini araşdıran dergi

A journal devoted to multicultural affairs

5

Yay 1999 Summer